

OPUS

29 EKİM ÖZEL SAYISI

OPUS

International Journal of
Society Researches

Uluslararası Toplum
Araştırmaları Dergisi

Cilt Vol 16 • Sayı Issue (29 Ekim Özel Sayısı) • Ekim October 2020 • ISSN 2528-9527
E-ISSN 2528-9535

29 EKİM
ÖZEL SAYISI

ADAMOR

ADAMOR

Cilt *Volume* 16, Sayı *Issue* – Özel Sayı

Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi
International Journal of Society Researches
Sayı *Issue –Özel Sayı • Ekim October 2020*
ISSN: 2528-9527 – E-ISSN:2528-9535

Sahibi • Owner

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. Şti. adına
Yusuf SUNAR

Yazı İşleri Müdürü • General Director
Emir OSMANOĞLU

Editörler • Editors

Prof. Dr. Hasan BOZGEYİKLİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Susran Erkan EROĞLU (Osmaniye Korkutata Üniversitesi)

Yayın Editörü • Publish Editor

Editör Yardımcısı • Assistant Editor

Özgür TÜLEBAĞA (ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi)

Alan Editörleri • Field Editors

Prof. Dr. Sait AKBAŞLI (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÇELEBİ (Erciyes University)
Prof. Dr. Mustafa AKDAĞ (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Ergun Kara (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç.Dr.Fikret GÜLAÇI (Erzincan Binali Yıldırım University)
Doç. Dr.Jolanta BIELIAUSKAITE (European Humanities University)
Doç. Dr.Ayşegül DERMAN (Necmettin Erbakan University)
Doç. Dr. Savaş KARAGÖZ (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Özden TAŞĞIN (Nevşehir HBV Üniversitesi)
Doç. Dr. Müjdat AVCI (Osmaniye Korkut Ata University)
Doç. Dr. Mehmet MURAT (Gaziantep Üniversitesi)
Dr.Iwona FLOREK (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa PAMUK (Selçuk University)

Uluslararası Danışma Kurulu • International Advisory Board*

Åsa Kajsdotter (Folk Universitetet – İsveç), Carlos Rodrigues (University of Aveiro -Portekiz), Cristina Tonghini (Università Ca' Foscari Venezia –İtalya), Dariusz Trzmielak (University of Lodz -Polonya), Dezso Jozsef (University of Pecs – Macaristan), Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan), H.Yunus Taş (Yalova Üniversitesi – Türkiye), Irena Lazar (Univerza na Primorskem -Slovenya), Mustafa Çelikten (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Çelebi (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Güçlü (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Şanal (Giresun Üniversitesi – Türkiye), Pawel Sitek (University of Finance Manegement in Warsaw – Polonya), Péter Mezei (Szeged University -Macaristan), Şahin Kesici (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Türkiye), Verda Canbey Özgüler (Anadolu Üniversitesi – Türkiye), Verena Perko (University of Ljuljana -Slovenya), Yasin Aktay (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye), Zafer Çelik (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye)

* Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Hakem Kurulu • Board of Reviewing Editors*

- Ahmet Avcı (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi – Türkiye)
Aleksandra Szjenik (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow - Polonya)
Ali Ünal (Necmettin Erbakan Üniversitesi - Türkiye)
Alpaslan Gözler (Erciyes Üniversitesi - Türkiye)
Arif Yavuz (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Aşkın Keser (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Elisa Valia (University of Valencia- İspanya)
Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan)
Engin Yıldırım (Sakarya Üniversitesi - Türkiye)
Ersin Kavi (Yalova Üniversitesi - Türkiye)
Ewa Stawicka (Warsaw University of Life Science - Polonya)
Fevzi Demir (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Hasan Bilgehan Yavuz (Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi - Türkiye)
Irene Monsonís (University of Valencia -İspanya)
İbrahim Yenen (Karabük Üniversitesi - Türkiye)
Javier Sánchez García (University of Jaime -İspanya)
Jose Ruiz Mass (University of Granada -İspanya)
Katarzyna Łobacz (University of Szczecin Polonya)
Łukasz Roman (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow - Polonya)
Lyudmila Mihaylova (University of Ruse -Bulgaristan)
Mehmet Merve Özyayın (Gazi Üniversitesi - Türkiye)
Memet Memeti (South East European University -Makedonya)
Murat Sezik (Adıyaman Üniversitesi - Türkiye)
Musa Yavuz Alptekin (Karadeniz Teknik Üniversitesi - Türkiye)
Mustafa Aykaç (Kırklareli Üniversitesi - Türkiye)
Mustafa Kılıç (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi - Türkiye)
Naci Gündoğan (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)
Nuray Karaca (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)
Oğul Zengingönül (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Osman Yıldız (Hak İş - Türkiye)
Sevda Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Simona Tripa (University of Ordea -Romanya)
Sunhilde Cuc (University of Ordea -Romanya)
Süleyman Özdemir (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Tunç Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Türker Kurt (Gazi Üniversitesi - Türkiye)
Uğur Dolgun (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - Türkiye)
Veysel Bozkurt (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Yusuf Alper (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Zeki Parlak (Marmara Üniversitesi - Türkiye)

Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Sayı Issue – Özel Sayı, 2020

Yayın Danışmanı

Ali Güneş, Ekrem Eraslan, Ekrem Çoraklık

Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateş

Yayın Türü

Aylık, Süreli Yayın

Yayıncı Kuruluş Publisher

Toplum Araştırmaları Merkezi

W: www.adamor.com.tr

Elektronik Baskı

Ekim October 2020

İletişim Correspondence

Nasuh Akar Mah. 1403. Sok. No:10 D:5

Balgat Çankaya

ANKARA * Tel: 0 312 285 53 59

Faks: 0 312 285 53 99

W: www.opusjournal.net

E-mail: opusdergi@gmail.com

•
OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, aylık olmak üzere yılda 12 sayı olarak yayımlanan hem Türkçe hem de İngilizce dillerindeki çalışmalara yer veren akademik, uluslararası hakemli bir dergidir.

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-tei, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS, Journalindex.net ve ERIHPLUS tarafından indekslenmektedir.

•
OPUS- International Journal of SocietyResearches is an academic, international and refereed journal which is published four issues a year in March, June, September and December and accepts either Turkish or English studies.

All responsibilities of the articles published belong to the authors.

OPUS- International Journal of SocietyResearches is indexed by EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-tei, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS, Journalindex.net and ERIHPLUS

İçindekiler / Contents

- 3225** Mehmet DEMİRDÖĞMEZ, Nihat GÜLTEKİN
A Research on The Effect of E-Service Quality, Confidence in Website and Perceived Risk on Perceived Value and Positive Behaviours of Consumers
E-Hizmet Kalitesi, Web Sitesine Duyulan Güven Ve Algılanan Riskin Algılanan Değer Ve Tüketicilerin Olumlu Davranışlarına Olan Etkisi Üzerine Bir Araştırma
- 3251** Resul ÖZTÜRK
The Trends of Marketing Literature during the COVID-19 Pandemic: A Review with Bibliometric Analysis
COVID-19 Pandemi Döneminde Pazarlama Literatüründeki Eğilimler: Bibliyometrik Analizle Bir İnceleme
- 3274** Mustafa Emre CİVELEK, Pınar BAŞAR
Entelektüel Sermaye ve Yenilikçiğin Firma Performansına Etkilerinde Bilgi Paylaşımının Rolü
The Role of Knowledge Sharing in the Effects of Intellectual Capital and Innovativeness on Firm Performance
- 3302** Sümevra Dilek UYLAS, Türkan ARGON
Developing Perception Management Scale (Administrator Version) : A Study on Validity and Reliability
Algı Yönetimi Ölçeği (Yönetici Versiyonu)'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması
- 3321** Aybüke Ceyhan SEZGİN, Sibel AYYILDIZ, Nur Efsan DURMAZ
Gastronomi ve Mutfak Sanatları Öğrencilerinin Gıda Etiketlerini Okuma Düzeyleri
The Levels of Gastronomy and Culinary Arts Students to Read Food Labels
- 3344** Sibel AKOVA
Kent Kimliği Göstergeleri Üzerinden Kentlilik Bilincine Dair Bir Okuma: Yalova Kenti Örnekleme
A Reading On Awareness Of Urbanity Through City Identity Indicators: Yalova City Sample
- 3387** Baran ARSLAN
Materyalizm ve Marka Rezonansının Tüketicilerin Tekrar Satın Alma Davranışına Etkisi
The Impact of Materialism and Brand Resonance on Consumer Repeat Purchase Behaviour
- 3411** Burcu ÜZÜM, Leyla ŞENOL
Yerel Yönetimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı, Yeterliği ve Halkla İlişkiler: Kocaeli Örneği
Information Technologies Usage, Competence and Public Relations in Local Administrations: The Case of Kocaeli

- 3436 İbrahim Efe EFEOĞLU, Ömür KILINÇARSLAN
Otizmlı Bireylerin İstihdamında Örgüt Desteğinin Rolü
The Role of Organizational Support in The Employment of Individuals with Autism
- 3456 İnanç KAHVECİ, Elif KARAGÜN, Müge SARPER
Kocaeli İlinde Çalışan Lisanslı Taekwondocuların Saldırganlık ve Mutluluk Düzeylerinin Belirlenmesi
Determination of Aggressiveness and Happiness Levels of Licensed Taekwondo Athletes in Kocaeli Province
- 3474 İrfan ÖZEN
Belediyelerin Borç Ödeme Gücünün Analizi: Muğla-Sakarya Belediyeleri Örneği
Analysis of Municipalities' Debt Payment Power Example of Muğla-Sakarya Municipalities
- 3505 Mustafa AKDAĞ, Merve ÖZDEMİR
Yaşam Memnuniyeti Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Araştırılması: Kayseri İli Örneği
The Research of Factors That Affects on Life Satisfaction: The Sample of Kayseri Province
- 3533 Şeyda SEVİNÇ, Mustafa ÇELEBİ
Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri ile İş Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
Investigating the Relationship Between Lifelong Learning Trends and Job Satisfaction of Teachers
- 3565 Güleycan AKGÖZ AKTAŞ, Arzu AYDIN
Babaların Gözünden Anne Bekçiliği: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması
Maternal Gatekeeping from Fathers' Perspectives: A Scale Adaptation Study
- 3591 Hakan EYGÜ, Arife KILINÇ
Yaşam Memnuniyeti Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Araştırılması: Kayseri İli Örneği
The Research of Factors That Affects on Life Satisfaction: The Sample of Kayseri Province
- 3619 Sinan GÖKDEMİR, Hacı Mehmet YILDIRIM, Ayşegül ATEŞ
Turist Rehberlerinin Liderlik Tarzlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Çanakkale Rehberler Odası Örneği
A Research on Determining the Leadership Type of Tourist Guides: The Sample of Canakkale Tourist Guides Chamber
- 3642 Lütfi ÜREDİ, Hakan ULUM
Matematik Eğitimi Sürecinde Sınıf Öğretmenlerinin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisine (TPAB) İlişkin Görüşleri
Primary School Teachers' Views about Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) in Mathematics Education Process
- 3670 Mustafa AYDIN, Erkan EFİLTİ, Mustafa DİKER
Illinois Zorbalık, Kavga ve Mağduriyet Ölçeğinin (IZKMÖ) Türkçeye Uyarlama Çalışması
The Adaptation Study of Illinois Bullying, Fighting and Victimization (IBFVS) Scale for Turkish Context

- 3689 *Aynur ACER, Hacer İNCİ*
Personel Seçimi Sürecinin AHP Tabanlı MOORA Yöntemi ile Değerlendirilmesi: Liman Saha Operasyon Elemanı Seçimi Üzerine Bir Uygulama
The Evaluation of Personnel Selection Process with AHP Based MOORA Method: An Application on Selection of Port Field Operations Staff
- 3714 *Ceren KOCABAŞ, Gamze ALKAN*
Sürdürülebilir Kalkınma Alanındaki Yayınların R Programı ile Bibliyometrik Analizi
Bibliometric Analysis of Publications in Sustainable Development with R Program
- 3733 *Emre BİRİNCİ*
Gerontolojik Sosyal Çalışma Üzerine Bir Değerlendirme
An Evaluation on Gerontological Social Work
- 3756 *Alırıza AÇ, Eşref KULOĞLU*
İşletmelerin Finansal Performansının Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Tespit Edilmesi: Borsa İstanbul'da İşlem Gören Enerji İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama
Determination of Financial Performance of Businesses By Data Envelopment Analysis: An Application for Energy Businesses Traded on Borsa Istanbul
- 3773 *Aykut KUL, Fulya TÜRK*
Kabul ve Adanmışlık Terapisi (ACT) Üzerine Bir Derleme Çalışması
A Review on Acceptance and Commitment Therapy (ACT)
- 3806 *Savaş KARAGÖZ*
Cumhuriyet Öncesi Dönem Hıfzıssıhha Dersinin Eğitim Programlarında Yer Almasının Gereği Ve Önemi Üzerine Düşünceler
Opinions On The Necessity And Importance Of Pre-Republic Period Hifzıssıhha (Protective Health) Course In The Education Programs

Bu sayının Hakem Listesi (List of Reviewers for Vol. 16 Issue (Özel Sayı))

Editör olarak bu sayımızda yayınlanan makalelere anonim hakemlik yapan aşağıdaki hakemlere teşekkür ederiz.

The Editor wish to thank the following reviewers for their anonymous evaluations of papers in this issue

Ali ÇEKİÇ	Gaziantep Üniversitesi
Ali Rıza ABAY	Yalova Üniversitesini
Bihter KATAGÖZ	İstanbul Arel Üniversitesi
Burcu YILMAZ	Fenerbahçe Üniversitesi
Cahit ERDEM	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Cemre ERTEN TATLI	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Dilek KAYAKIRAN	Nişantaşı Üniversitesi
Emre YAKUT	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Emrullah TÖREN	Kırklareli Üniversitesi
Eser ORDEM	Adana Bilim Teknoloji Üniversitesi
Fatih Fuat TUNCER	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Furkan DİŞKAYA	Beykent Üniversitesi
Göksel Kemal GİRGİN	Balıkesir Üniversitesi
Hacı Yunus TAŞ	Yalova Üniversitesi
Harun CEYLAN	Ankara Üniversitesi
Hasan Emin GÜRLER	Akdeniz Üniversitesi
Hasan GÜLLÜPUNAR	Süleyman Demirel Üniversitesi
İlker KEFE	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Kasım KAYA	Harran Üniversitesi
Kemaleddin ERYEŞİL	Şırnak Üniversitesi
M. Emir RÜZGAR	Aksaray Üniversitesi
Mehmet DEMİREL	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Mehmet Saim AŞÇI	Düzce Üniversitesi
Meliha TUZGÖL DOST	Hacettepe Üniversitesi
MERYEM ALTUN EKİZ	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Musa ŞANAL	Çukurova Üniversitesi
Mustafa BEKMEZCİ	Toros Üniversitesi
Mustafa GÜÇLÜ	Erciyes Üniversitesi
Mustafa ŞANAL	Giresun Üniversitesi
Nevin ŞANLIER	Ankara Medipol Üniversitesi
Nihan ARSLAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Okan ÇOLAK	Harran Üniversitesi
Okan ŞENELDİR	Kocaeli Üniversitesi
Okşan KİBRİTÇİ ARTAR	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Osman AKTAN	Düzce Üniversitesi
Ömer Gökhan ULUM	Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi

Özge ULUĞ YURTTAŞ	Beykent Üniversitesi
Serap AKGÜN	Bursa Teknik Üniversitesi
Serhat ARSLAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi.
Sevil BÜLBÜL	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Suzan COBAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Suzan OĞUZ	Çağ Üniversitesi
Şakir İŞLEYEN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Şenol ORAKCI	Aksaray Üniversitesi
Şükrü BALCI	Selçuk Üniversitesi
Tolga DURSUN	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Tuba ÖZKAN	Atatürk Üniversitesi
Ünal GÜLHAN	Bayburt Üniversitesi
Yeliz KINDAP TEPE	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Editörden

2020 yılının ikinci özel sayısı ile yeniden karşınızdayız. Yıllar önce yayın hayatına başlarken araştırmacıların toplumla ilgili bilimsel temelli ürettikleri bilgilerin daha fazla okuyucu ve araştırmacıya ulaştırılmasında bir referans noktası olma hedefini belirleyen OPUS, 2020 yılının ikinci özel sayısı olan 29. Ekim Özel Sayı ile bu hedefinde kararlı adımlarla ilerlemeye devam etmektedir.

29 Ekim özel sayımızda yine topluma dair problemleri (eğitim bilimleri, sosyoloji, psikoloji, yönetim bilimi alanlarından) disiplinler veya disiplinlerarası ele alan 24 kuramsal ve uygulamalı çalışmayla toplum araştırmalarına önemli katkılar sağladığımızı düşünmekteyiz.

OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi yayın periyodunu değiştirerek, aylık periyotta yılda 12 sayı olarak yayınlanacaktır. Tüm yazar, hakem ve okuyucularımızın bilgisine sunarız.

Bildiğiniz üzere OPUS makale takip ve yayın süreci Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Bu kapsamda daha önceki yıllarda yayımlanmış makalelerde yazarlar tarafından talep edilen düzeltmeler (Kaynakça eksikliği vb.) hemen yerine getirilmekteydi. Ancak Dergipark 2018 yılından itibaren sayı yayınlandıktan sonra düzeltmeler için süreyi beş günle sınırlandırmıştır. Bu sürenin dışında düzeltme imkânı bulunmamaktadır. Bu nedenle yayınlandıktan sonra makalesinde düzeltme talebinde bulunan yazarlarımızdan düzeltme metni talep edilmekte ve bu metinlere bu sayıdan itibaren çıkacak ilk sayılarda yer verilmektedir.

Diğer taraftan 2018 yılı içerisinde titiz ve şeffaf akademik yayıncılık ilkeleri kapsamında OPUS yayın etiği ve yayın ilkelerimizi derginin web sayfasından tüm paydaşlarımızla paylaşmıştık. OPUS yayın etiği bölümündeki etik ilkelere yönelik standartlara, yayıncı ve editörler olarak bağlı kalacağımızı belirtip diğer paydaşlarımızdan da aynı hassasiyeti beklemekteyiz. Özellikle dergimize çok değerli katkılar veren hakemlerimizden yayın değerlendirme ilkeleri konusunda biraz daha hassas olmalarını rica ediyoruz.

OPUS'un 29. Ekim Özel Sayısında emeği geçen tüm yazar, hakem ve çalışanlara teşekkür ederiz.

Editörler

A Research on The Effect of E-Service Quality, Confidence in Website and Perceived Risk on Perceived Value and Positive Behaviours of Consumers

DOI: 10.26466/opus.731100

*

Mehmet Demirdöğmez*- Nihat Gültekin**

*Öğr. Gör. Dr.Harran Üniversitesi, Birecik Meslek Yüksek Okulu, Şanlıurfa/Türkiye
E-Mail: mdemirdogmez@harran.edu.tr ORCID: [0000-0002-4412-5943](https://orcid.org/0000-0002-4412-5943)

**Doç. Dr. Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Şanlıurfa /Türkiye
E-Mail nihat@harran.edu.tr ORCID: [0000-0001-6692-1628](https://orcid.org/0000-0001-6692-1628)

Abstract

The aim of this study is to determine the effect of e-service quality, confidence in website and perceived risk on perceived value and positive behaviours of consumers. The questionnaire form developed in order to accomplish the aim of the research was performed on a total of 520 consumers in Turkey who shopped online via e-commercial websites between the period of August and October 2018. As a result of the research, while e-service quality perception of consumers was an aspect that affected the perceived value and customer satisfaction, it was determined that the perception of confidence in website was a variable that had an effect on perceived value, e-loyalty, customer satisfaction and intention to repurchase. However, it was identified that the perceived risk, a third independent variable, affected solely the intention to repurchase. Considering the data obtained from the research results, various suggestions were presented to the owners and managers of e-commerce enterprises to increase their e-commerce volumes.

Keywords: *E-service quality, E-loyalty, Perceived risk, Positive behaviours, Turkey*

E-Hizmet Kalitesi, Web Sitesine Duyulan Güven ve Algılanan Riskin Algılanan Değer ve Tüketicilerin Olumlu Davranışlarına Olan Etkisi Üzerine Bir Araştırma

*

Öz

Yapılan bu araştırmanın amacını e-hizmet kalitesi, web sitesine duyulan güven ve algılanan riskin tüketicilerin algılanan değer ve olumlu davranışlarına olan etkisinin ortaya konulması oluşturmaktadır. Araştırmanın amacını gerçekleştirmeye yönelik geliştirilen anket formu 2018 yılının Ağustos ve Ekim ayları arasında Türkiye’de son bir ay içerisinde e-ticaret sitelerini kullanarak alışveriş yapan toplam 520 tüketici üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmanın sonucunda tüketicilerin e-hizmet kalitesi algısı, algılanan değer ve müşteri memnuniyetini etkileyen bir husus olurken, web sitesine duyulan güven algısının algılanan değer, e-sadakat, müşteri memnuniyeti ve tekrar satın alma niyetini etkileyen bir değişken olduğu sonucu tespit edilmiştir. Bununla birlikte üçüncü bir bağımsız değişken olan algılanan riskin ise yalnızca tekrar satın alma davranışını etkilediği sonucu tespit edilmiştir. Araştırma sonucundan elde edilen veriler dikkate alınarak işletmelere, e-ticaret hacimlerini arttırabilecekleri çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: E-hizmet kalitesi, E-sadakat, Algılanan risk, Olumlu davranışlar, Türkiye

Introduction

Online shopping and e-commerce have become prominent among the most important economic activities in recent years (Liu et al. 2000; Loiacono, 2007; Lai et al. 2013; Huh ve Shin, 2014). In 2017, 1,66 billion people realized online purchasing transaction and the total amount of these transactions was 2.3 trillion dollars (www.statista.com). The fact that online shopping increases its potential every year has led to consider the importance of e-commerce sites to a larger extent (Wolfenbarger ve Gilly, 2003; Cry & Bannon, 2005). In this context, the content of e-commerce sites and their success in meeting the customer expectations in terms of provided service qualities are extremely important (Loiacono et al. 2007). While the quality of service provided to the consumers via e-commerce sites increase the customer satisfaction to e-commerce site, the confidence in e-commerce site becomes a very significant factor both for making the decision to purchase and intention of repurchase by affecting consumers' purchasing habits on e-commerce sites (Cho & Park, 2001; Heijden et al. 2005).

The security concern arising from online shopping or the feeling of insecurity towards the visited website causes the consumers to adopt negative attitudes towards the website (Chen ve Dubinsky, 2003; Chiu et al. 2012). On the other hand, in accordance with the researches, it is seen that lack of consumers' confidence in online shopping, their concerns about phishing of their personal details or their thoughts about in failure in problem solving methods when encountered a problem have a significant effect on people's confidence in e-commerce sites (Featherman ve Pavlou, 2003; Glover ve Benbasat, 2010). While the concept of perceived value in marketing literature has become one of the most important and considered concepts in recent years, the fact that there is quite limited information about revealing the effect of this value on e-commerce sites or online shopping reveals the exigency to examine the concept of perceived value in terms of e-commerce sites (Anderson ve Srinivasan,2003). In classical marketing literature, it was determined that customer satisfaction as a result of service quality significantly affects the loyalty behaviour, positive word-of-mouth advertising behaviour and tendency to revisit thatenterprise (Parasuraman et al.1988). The relevant situation also emerges for online shopping (Kuzic ve Giannatos, 2010; Song et al. 2012). Numerous researches in the relevant literature

have concluded that e-service quality of e-commerce sites has a significant impact on the positive behaviour of consumers (Yang ve Fang, 2004; Al-Dweeri, 2017). From this point of view, this study aims to suggest whether the consumers' e-service quality perception, their confidence in that web site and the perceived risk have an effect on the positive behaviours such as perceived value of consumers and the customer satisfaction, e-loyalty, their intention to repurchase and recommendation to others. The relevant research is characterized with being the first study that has taken all specified variables into account and created a structural model for this purpose.

Literature review

E-service quality

In its most basic definition, e-service quality means to provide goods and services in line with the expectations of costumers (Giritlioglu et al. 2014). In classical marketing literature, factors such as the abstractness of the services, the simultaneous realization of production and consumption and the challenges in standardization indicate that the measurement of service quality varies from person-to-person (Parasuraman et al. 2005). E-service quality is a phenomenon that is provided via the internet, managed by customers and has interactive features (Al-dweer et al. 2017). While e-commerce sites offer a variety of services to consumers, such as service businesses, there are no indicators containing physical characteristics in these enterprises (Lin et al. 2011). Rather than the physical features of a website, its design and content are important indicators for e-commerce sites, so the way it is designed well significantly affects online costumers. In addition that the content of a website is a very important issue for e-commerce sites, information, navigation and visual design of an effective website should be quite satisfactory (Cyr ve Bannon, 2005). On the other hand, the researches in the related literature found that e-service quality had an impact on purchasing trend of customers, customer satisfaction (Song et al. 2012; Gures et al. 2015; Ting et al. 2016), brand and company image of the website (Kuzic and Giannatos, 2010), behaviour of e-loyalty and positive consumer tendencies (Kim and Niehm, 2009; Udo et al. 2010).

The high increase of online shopping in recent years has led the enterprises to transfer their marketing processes to the outside world and this has enabled companies to give importance to internet marketing via websites (Cho and Park, 2001). The consumer, who visits a website with the intention to purchase, has some expectations from that website, and providing products or services in line with customer expectations will significantly and positively affect customer satisfaction (Song et al. 2012). On the other hand, enterprises perform various website-focused activities to attract the customers' attention in order to increase their e-commerce performances (Cho and Park, 2002). When the relevant literature is examined, it is seen that a lot of research has been done on e-service quality (Liu et al. 2000; Wolfinbarger & Gilly, 2003; Loiacono et al. 2007; Parasuraman et al. 2015) and when the details of these researches are analyzed, it is understood that these researches focus on e-commerce sites by considering the e-service quality. Parasuraman et al. (2015) determined in their research that e-service quality scale consisted of four dimensions: efficiency, system availability, fulfilment and privacy. Loiacono et al. (2007) revealed that the measurement model called WEBQUAL was composed of 12 dimensions. Liu et al. (2000) dimensioned the quality of websites as information quality, learning ability, entertainment, system quality, system usage and e-service quality. Wolfinbarger and Gilly (2003) found that e-service quality had four dimensions: website design, fulfilment / reliability, privacy/security and customer service. Beneke et al. (2011) suggested that e-service quality was dealt with in 8 dimensions: site features, information, accessibility, communication, confidence, responsiveness and customization.

Confidence in website

E-commerce has developed on the basis of the increase and development of internet facilities in recent years, and these developments made a major contribution to local economies (Clemes et al. 2012). While confidence, in its most basic definition, means faith of a person in another person without doubt, in today's e-commerce world, at the point of realizing the purchase transaction, customer's confidence in website is one of the most important factors (Huh and Shin, 2014). On the other hand, confidence in websites is among the paramount conditions for long-term purchases of customers

(Casalo et al. 2007; Karimov et al. 2011). In all online transactions, customers' confidence in e-commerce site really matters. Since customers provide their credit card and personal details during their purchases, they expect a variety of guarantees in terms of being provided that this information is well-protected. The lack of mutual communication, and various phishing incidents in online shopping causes the perception that online shopping is "unsafe", therefore, it leads to consumers' confidence in websites to be adversely affected (Lai et al. 2013; Pappas, 2016). In a study conducted by Benke et al. (2011), it was determined that confidence is the primary variable in online shopping of customers. On the other hand, detailed information about products on the websites and effective contents of these platforms significantly influence the decision process of consumers to purchase (Chen and Dubinsky, 2003).

In e-commerce transactions, confidence in websites is analysed under three titles (Heijden et al. 2005). Competence, the first one of these titles, focuses on the relationship with the consumers. The second title of confidence in e-commerce transactions is trustworthiness and explains the complete fulfilment of all promises. Benevolence, the third title, refers to the behaviour of consumers to make them feel good and to the effective elimination of any adverse situation (Casalo et al. 2007). The confidence in websites reflects on the positive behaviours of consumers. As consumers' confidence in websites or e-commerce enterprises increases, the decision-making of purchasing gets easier in the same manner (Heijden et al. 2005). Lack of confidence in website constitutes the first behaviour of the customer not to shop via that website (Cyr and Bannon, 2005). On the other hand, the reliability and privacy practices of a website in the past period are the main reasons to encourage the customers to repurchase (Huh and Shin, 2014). The increased confidence of consumers in websites leads them to revisit that website, to repurchase and to recommend that website to other people (Liu et al. 2005).

Perceived risk

As a result of the development of online shopping in recent years, customers have had a more effective and active role in this shopping process. This causes customers to be affected by more than one variable in their purchas-

ing processes (Cho & Park, 2001). Perceived risk is the consumers' perception of the uncertainty and concomitant adverse consequences of buying a product of services (Chen & Dubinsky, 2003). Compared to the old-fashioned purchasing process, online purchasing seems riskier for consumers (Glover & Benbasat, 2010). Lack of personal communication in online shopping leads the consumers to perceive a significant risk. Therefore, during the exchanges between buyer and seller in online shopping, consumer confidence has been the first concept to be focused on (Cyr and Bonanni, 2005). Perceived risk is one of the priority concepts related to the customers' online purchase behaviour and this concept significantly influences the decision of consumers whether to buy a product (Kim et al. 2008; Glover and Benbasat, 2010). The lower the perceived risk, the higher decision-making to purchase (Heijden et al. 2005). The perceived risk in online shopping is analysed under three titles as financial risk, performance risk and privacy (Chen and Dubinsky, 2003). Clemes et al. (2012), in their study, found that the increase in the perceived risk in internet banking decreased the rate of using internet banking. In e-commerce shopping, consumers pay high attention to payment reliability, easy payment and privacy policies that affect perceived risk (Cyr, 2008). Online shopping holds risks. Since the customers are not able to exactly estimate the expected product after their purchase transaction, sometimes they face some unpleasant experiences. The concept of risk is more mentioned in online shopping rather than in classical purchasing methods. If the perceived risk is at high levels, this negatively affects the behaviour of repurchasing. The higher the perceived risk, the less the purchasing behaviour of consumers (Chiu et al. 2012). It has been determined that there is an inverse relationship between the risk perceived by consumers and their will of purchasing (Heijden, 2003; Cyr and Bannan, 2005; Kim et al. 2008). According to Cuningham et al. (2005), highly perceived risk may cause the consumers to delay their purchase decision and even completely abandon purchasing. On the other hand, the increase in the perceived risk significantly causes the customers to prefer other companies. When the consumers consider the high-level risk in their online shopping, then they begin to search other companies. Featherman and Pavlou (2003) determined that like the ease of use of websites increases, the perceived risk level decreases.

Perceived Value

In terms of customers, having different options in online shopping, many alternative companies and the opportunity to visit all of them in a short time have caused different points to be considered (Chen & Dubinsky, 2003); nevertheless, the fact that too many companies began e-commerce activities led the company managers to focus more on the concepts of customer satisfaction and operational profitability. It is extremely difficult for the companies that cannot provide products and services to customers at the level they expect (Anderson & Srinivasan, 2003).

Perceived value includes all the issues the company offers to customers and all financial or non-financial issues that customers expect from the enterprise and those that the products or services provide to customers. While there are significant relations between perceived value, satisfaction and loyalty, this concept has a significant impact on customers' purchasing decisions and firms' prominence in the competition (Cretu & Brodie, 2007). While the value perceived by the customers is determined as the process of evaluating what they deserve, this content focuses on what it offers to the customer in all aspects of a product or service (Chen et al. 2009). Zeithaml (1988) defines value as "the consumer's overall assessment of the utility of a product based on perceptions of what is received and what is given". The importance of perceived value in electronic commerce stems from the fact that it is easy to compare product features as well as prices online (Anderson & Srinivasan, 2003). Customer value as a customer's perceived preference for and evaluation of those product attributes, attribute performances, and consequences arising from use that facilitate achieving of the customer's goal and purchase in use situations (Hu et al. 2009). Perceived value is one of the most important indicators for customers to make a decision to purchase and is highly effective (Chen & Dubinsky, 2003). Perceived value is extremely important for customers. If customers are not provided with the products and services in line with the perceived value, in such a case, customers will also look for other sellers offering the perceived value. As a result, perceived value is one of the important variables of e-commerce in terms of affecting both customer satisfaction and customer loyalty (Chiu et al. 2005).

Positive Behaviours of Consumers

The growing trend of online shopping in many countries, particularly in the United States, provides some factors such as the flexibility of marketing, business opportunities with lower inventories, opportunity to increase market share, low-cost management, faster operations, delivery of product line to wider segments and a better market concentration. Considering all these circumstances, positive behaviours of consumers become more of an issue in terms of the enterprise (Srinivasan et al. 2002).

In this study, the first concept that is described as positive behaviour is satisfaction. Customer satisfaction is an important issue in e-commerce enterprises as in old-fashioned enterprises (Chiu et al. 2005). Customer satisfaction refers to the positive result obtained by the customers in consequence that they have evaluated their feelings (Chang et al. 2009), and refers to customer satisfaction in communication with the stage of a company's product offering to customers (Casalo, 2007). In e-commerce, having a good navigation of the website and its good design positively affects customer satisfaction (Cyr & Bonanni, 2005). Customer satisfaction is one of the most essential concepts in enterprises and online shopping (Cho & Park, 2000; Cyr & Bonanni, 2005; Al-dweeri et al. 2017).

Another variable that is described as a positive behaviour following customer satisfaction is the variable of e-loyalty (Cho & Park, 2000; Cyr & Bonanni, 2005). E-loyalty is the behaviour that enables enterprises to survive in a destructive competition environment and that allows customers to buy continuously from an enterprise (Lin et al. 2011; Al-dweeri et al. 2017). Customer satisfaction is a highly related attitude with customer loyalty. Customers' satisfaction with the products and services provided is one of the most important reasons for them to repurchase. Therefore, enterprises must be aware of the level of satisfaction and loyalty of their customers (Eriksson & Nilson, 2007; Lin et al. 2011). At a global level, customer loyalty (e.g. customer retention) is generally very strongly related to the profitability and long-term growth of a firm (Eid, 2011). Loyalty is defined as "the preferential, attitudinal and behavioural response toward one or more brands in a product category expressed over a period of time by a consumer" (Anderson & Srinivasan, 2003). According to Srinivasan et al. (2002), e-loyalty in e-commerce is extremely important and should be applied. On the other

hand, Zeithaml et al. (1988) think that the e-loyalty of customers is a matter that significantly affects their positive behaviour. It is stated that it is unlikely that customers with e-loyalty will show a tendency towards other firms in relation to price elasticity and service procurement (Srinivasan et al. 2002). Increased loyalty in e-commerce leads consumers to display behaviour of repurchasing and revisiting that website (Cyr & Bonanni, 2005).

Customer loyalty leads to display the behaviour of repurchasing from an enterprise (Chen et al. 2009). Online repurchasing behaviour involves the visit of a website to repurchase the product bought from that website. When considered from the perspective of the consumer, since the products and services of an online-based company were previously experienced, online shopping from this company is an easier and less tiring activity (Chiu et al. 2014). Another positive behaviour that is important in terms of research is the behaviour of recommending the products or services to others, and it means the satisfaction of the consumers as a result of the purchase and then recommending the company or the website to others (Lien et al. 2011). This is the result that e-commerce companies expect. As a result, the website, and therefore the enterprise, will increase both its sales volume and profitability and competitive advantage.

Methodology

The survey method was preferred in this study. The questionnaire form used in the research consists of six parts. In the first part of the questionnaire, a total of 5 questions were asked to determine the demographic characteristics of the respondents. In the second part, 5 questions were asked to measure the perceived value, these relevant questions were created by using the studies conducted by Kim and Niehm (2009), Wu et al. (2014) and Harris and Goode (2004). Third part of the questionnaire covers the confidence in e-commerce website. In this part, 5 questions were asked and the questions were created by using the studies conducted by Wu et al. (2018), and Harris and Goode (2004). The fourth part is composed of 5 questions about perceived risk, and these questions were developed by using the research conducted by Udo et al. (2010). In the fifth part, there are 17 questions about e-service quality which were created by using the studies conducted by Parasuraman et al. (2005), and Lee and Lin (2005). In the sixth part of the ques-

tionnaire, there are questions about positive behaviours of the consumers. The questions in this part were created by using the following references given respectively: 4 questions about customer satisfaction from Udo et al. (2010) and Harris and Goode (2004); 5 questions about e-loyalty from Srinivasan et al. (2002), Tin et al. (2010) and Kim and Niehm (2009); 5 questions about the intention of repurchasing from Udo et al. (2010), Pee et al. (2018) and Aren et al. (2013); 4 questions about the behaviour of recommendation to others from Kim and Niehm (2009), Ting et al. (2010) and Wu et al. (2018). Before the distribution of questionnaire form to the target audiences, a pilot scheme was conducted on 230 people with the same characteristics as the target audience. As a result of the pilot scheme, some minor changes had been made and the revised questionnaire form was distributed to target audiences via internet and social media between the period of August and October 2018. Prior to filling the questionnaire form by the target audiences, the target audiences were asked whether they made any purchasing transaction via e-commerce sites, after then, the link of the questionnaire form was sent to respondents who replied in the affirmative way and thus they were included in the survey. The obtained data were analysed by using SPSS 21 statistical package and AMOS 19 package. The model of research is given in Figure 1. According to this model 15 hypothesis was created according to carry out of the study.

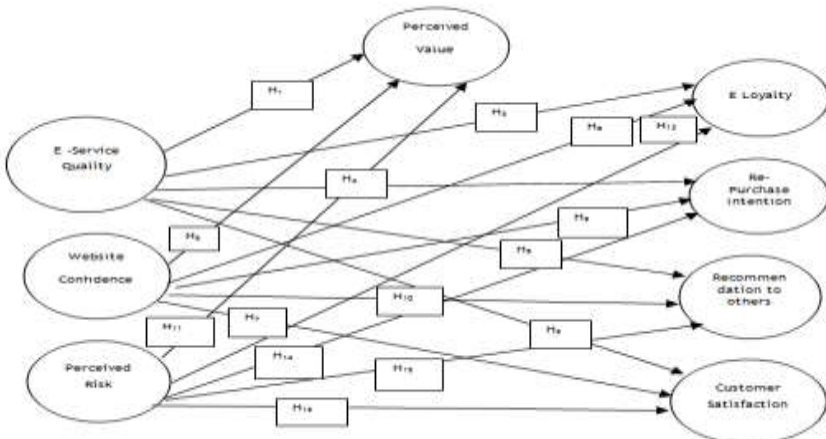

Figure 1. The model of research

Findings

Demographic characteristics of the respondents are given in Table 1. According to the related table, 70.8% of the respondents were male and 24.8% were female. 61.9% of the respondents were married and 31% were single. 30.4% of the respondents were in the 25-34 age group, 24.4% in the 35-44 age group and 18.3% in the 45-54 age group. 38,5% of the respondents were in bachelor's degree, 21,7% were in associate's degree and 11,7% were in master's degree. 23,7% of the respondents had a monthly income of 3000-4499 TL, while 19,8% of them had an income of 1500-2999 TL. The percentage of respondents with monthly income between 4500-5999 TL is 19,4%. 35.2% of the respondents were wage-earners in the public sector, while 22.7% of them wage-earners in the private sector. 12.3% of the respondents were self-employed and 7.7% of them were unemployed or job-seekers.

Table 1. Distribution of respondents according to their demographic characteristics

Variable	N	%
Gender		
Male	368	70,8
Female	129	24,8
Missing data	23	4,4
Total	520	100
Marital Status		
Married	322	61,9
Single	161	31,0
Missing data	37	7,1
Total	483	92,6
Age		
18 years and younger	12	2,3
19-24	72	13,8
25-34	158	30,4
35-44	127	24,4
45-54	95	18,3
55 years and older	33	6,3
Missing data	23	4,4
Total	520	100
Educational Status		
Primary Education(Elementary/Secondary)	19	3,7
High School	58	11,2
Undergraduate	113	21,7
Graduate	200	38,5
Postgraduate	61	11,7

Doctorate	47	9,0
Missing data	22	4,2
Total	520	100
Monthly Income		
1499 TL and below	63	12,1
1500-2999 TL	103	19,8
3000-4499 TL	123	23,7
4500-5999 TL	101	19,4
6000-7499 TL	42	8,1
7500 TL and above	56	10,8
Missing data	32	6,2
Total	520	100

Validity and reliability analysis

Prior to the structural equation model of research, the validity and reliability analyses of the variables used in the research were conducted. In order to ensure the validity of the variables, first of all, exploratory factor analysis were conducted for all variables separately and the results are shown in Table 2. When the relevant table is examined, KMO and Barlett results of tests for sphericity, factor load values and total variances were found to have acceptable values according to the related literature.

Table 2. Validity and reliability results of variables

Propositions	Factor Load Value
Perceived Value (5 Items)	
Eigenvalue	3,061
Total Described Variance (%)	72,028
KaiserMaierOlkin Test	,000
Barlett Test for Sphericity	,885
Cronbach's Alpha	,902
E-Loyalty (5 Items)	
Eigenvalue	3,353
Total Described Variance (%)	67,062
KaiserMaierOlkin Test	,862
Barlett Test for Sphericity	,000
Cronbach's Alpha	,874
Customer Satisfaction (4 Items)	
Eigenvalue	3,006
Total Described Variance (%)	75,145
KaiserMaierOlkin Test	,838
Barlett Test for Sphericity	,000
Cronbach's Alpha	,889
Confidence in E-Commerce Website (5 Items)	

A Research On The Effect Of E-Service Quality, Confidence In Website And Perceived Risk On Perceived Value And Positive Behaviours Of Consumers

Eigenvalue	3,513
Total Described Variance (%)	70,253
KaiserMaierOlkin Test	,861
Barlett Test for Sphercity	,000
Cronbach's Alpha	,891
E-Service Quality (17 Items)	
Eigenvalue	9,733
Total Described Variance (%)	57,524
KaiserMaierOlkin Test	,951
Barlett Test for Sphercity	,000
Cronbach's Alpha	,952
Perceived Risk (5 Items)	
Eigenvalue	4,002
Total Described Variance (%)	80,047
KaiserMaierOlkin Test	,878
Barlett Test for Sphercity	,000
Cronbach's Alpha	,937
Recommendation to Others (4 Items)	
Eigenvalue	3,353
Total Described Variance (%)	70,045
KaiserMaierOlkin Test	,785
Barlett Test for Sphercity	,000
Cronbach's Alpha	,850
Re-Purchase Intention (5 Items)	
Eigenvalue	3,455
Total Described Variance (%)	69,096
KaiserMaierOlkin Test	,879
Barlett Test for Sphercity	,000
Cronbach's Alpha	,888

In order to clarify the validity of the variables as a result of exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis was conducted for each of the variables by using AMOS 19 package. As a result of confirmatory factor analysis performed on all variables, the necessity of deleting 5 propositions from e-service quality has emerged, and it was decided to delete the relevant five propositions (propositions 2, 4, 6, 7 and 12). As a result of confirmatory factor analysis, goodness of fit values are given in Table 3. As understood from the related table, among the scales forming the variables, while the variables of perceived risk, customer satisfaction, perceived value, behaviour of recommendation to others and re-purchase intention were found to have perfect goodness of fit value, the variables of e-loyalty, confidence in e-commerce site and e-service quality have acceptable goodness of fit value. Based on these results, it can be suggested that the scale items are correctly

explained by variables, that e-service quality has the ideal model of goodness of fit value after deleting five propositions and that thus the construct validity of all scales used in the research had been ensured. When the reliability test results of the valid scales are examined, Cronbach's Alpha value of all scales was found to be higher than 0.7. As a result of this finding, it can be stated that all of the scales used in the study are reliable.

Table 3: Criteria of goodness of fit and measured values of goodness of fit

	CMIN/DF	RMSEA	GFI	CFI	NFI
Perfect Goodness of Fit Index	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$,00 \leq RMSEA \leq ,05$	$,95 \leq GFI \leq 1,00$	$,95 \leq CFI \leq 1,00$	$,95 \leq NFI \leq 1,00$
Acceptable Goodness of Fit Index	$2 \leq \chi^2/sd \leq 3$	$,05 \leq RMSEA \leq ,08$	$,90 \leq GFI \leq ,95$	$,90 \leq CFI \leq ,95$	$,90 \leq NFI \leq ,94$
Perceived Value	1,914	,042	,993	,997	,994
E-Loyalty	3,743	,073	,988	,991	,988
Customer Satisfaction	,765	,000	,999	1,000	,999
Confidence in E-Commerce Site	3,412	,026	,989	,994	,991
E-Service Quality	3,830	,074	,943	,957	,943
Perceived Risk	2,684	,057	,992	,997	,995
Behaviour of Recommendation to Others	,028	,000	1,000	1,000	1,000
Re-Purchase Intention	2,680	,057	,990	,994	,988

Structural equation model and hypothesis testing

In order to test the hypothesis developed within the scope of the research, a structural equation model has been established by taking into account the variables as a result of confirmatory factor analysis. At first step, all variables were originally inserted into the established structural equation model and as result, it was determined that the model did not have the expected and acceptable goodness of fit values. However, to increase the goodness of fit value of the model, respectively, the following propositions were decided to be removed from the scale since they reduce the goodness of fit value of the model: 5 propositions from the service quality scale (propositions numbered 1, 9, 11, 14 and 19); 1 proposition from the perceived risk scale (proposition numbered 5); 1 proposition from the confidence in website scale (proposition numbered 3); 2 propositions from thee-loyalty variable (propositions numbered 1 and 4); and 1 proposition from the behaviour of re-purchase (proposition numbered 5). On the other hand, the goodness of fit

of the model has been increased by adding covariance between the propositions of loyalty numbered 2 and 3; and the propositions of recommendation numbered 3 and 4. As a result of deletion of propositions and modifications made, it was seen that the CMIN/df value of the model was 2,482; the RMSEA value was 0,53; GFI value was ,872; CFI value was ,941 and NFI value was ,905. Considering these relevant values, structural equation model has been found to have acceptable goodness of fit values. Since the goodness of fit value was found acceptable, hypothesis testing was carried out in accordance with the model given in Figure 2, and the findings examining the effect between the variables are given in Table 4.

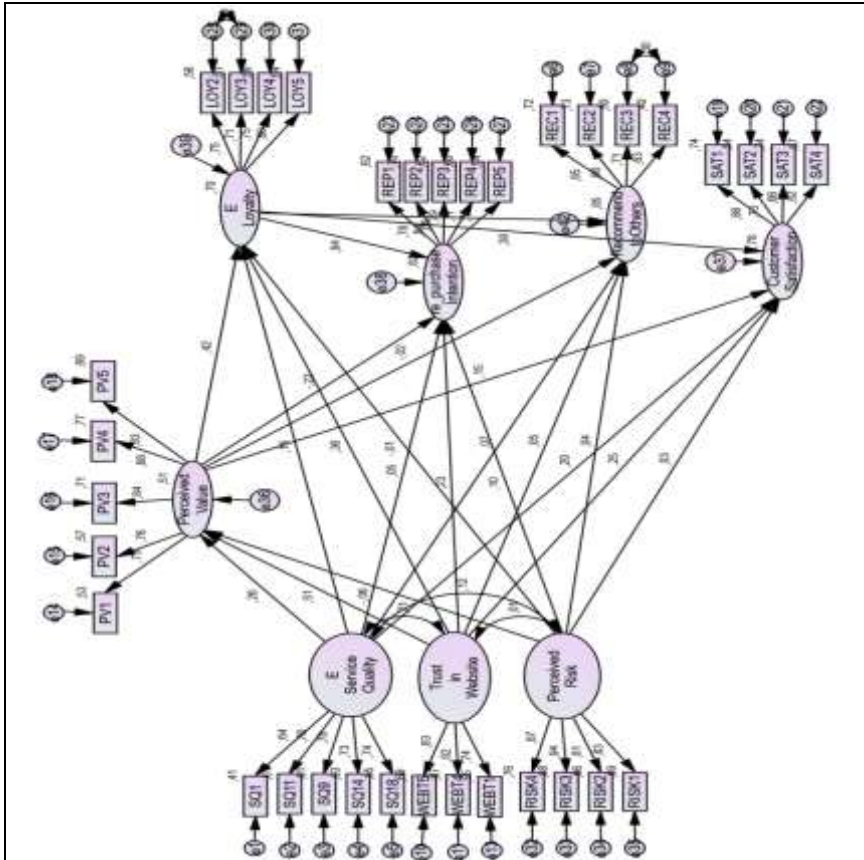

Figure 2. Structural equation model

Findings on the effect of e-service quality variable on other variables

As a result of H₁ hypothesis developed on the effect of E-service Quality on Perceived Value, it was found that $\beta=0,258$ and $p=0,000$. According to the data obtained, this hypothesis was accepted. E-service quality positively affects the customer satisfaction. In the context of H₂ hypothesis, it was found that $\beta=0,202$ and $p=0,000$. According to the data obtained, this hypothesis was accepted. In other words, e-service quality affects customer satisfaction positively. E-service quality positively affects e-loyalty. In the context of H₃ hypothesis, it was found that $\beta=0,154$ and $p=0,009$. According to the data obtained, this hypothesis was accepted. In other words, e-service quality affects e-loyalty positively. E-service quality positively affects re-purchase intention. In the context of H₄ hypothesis, it was found that $\beta=0,051$ and $p=0,343$. According to the data obtained, this hypothesis was rejected. In other words, e-service quality is not a variable that positively affects the re-purchase intention. E-service quality positively affects the behaviour of recommendation to others. In the context of H₅ hypothesis, it was found that $\beta=0,069$ and $p=0,195$. According to the data obtained, this hypothesis was rejected. In other words, e-service quality is not a variable that positively affects the behaviour of recommendation to others.

Findings on the effect of trust in website to other variables

Trust in the website positively affects the perceived value. In the context of H₆ hypothesis, it was found that $\beta=0,507$ and $p=0,000$. According to the data obtained, this hypothesis was accepted. In other words, trust in website affects perceived value positively. Trust in website positively affects customer satisfaction. In the context of H₇ hypothesis, it was found that $\beta=0,254$ and $p=0,000$. According to the data obtained, this hypothesis was accepted. In other words, trust in website significantly affects the customer satisfaction. Trust in the website positively affects the e-loyalty. In the context of H₈ hypothesis, it was found that $\beta=0,364$ and $p=0,000$. According to the data obtained, this hypothesis was accepted. In other words, trust in website is one of the factors that positively affects the e-loyalty. Trust in website positively affects the re-purchase intention. In the context of H₉ hypothesis, it was found that $\beta=0,229$ and $p=0,000$. According to the data obtained, this

hypothesis was accepted. In other words, consumers' trust in website significantly affects the re-purchase intention. Trust in website positively affects the behaviour of recommendation to others. In the context of H₁₀ hypothesis, it was found that $\beta=0,047$ and $p=0,481$. According to the data obtained, this hypothesis was rejected. In other words, trust in website does not affect the behaviour of recommendation to others.

Findings on the effect of perceived risk variable on other variables

Perceived risk negatively affects the perceived value. In the context of H₁₁ hypothesis, it was found that $\beta=0,055$ and $p=0,138$. According to the data obtained, this hypothesis was rejected. In other words, perceived risk does not have any effect on perceived value. Perceived risk negatively affects the customer satisfaction. In the context of H₁₂ hypothesis, it was found that $\beta=0,032$ and $p=0,265$. According to the data obtained, this hypothesis was rejected. In other words, perceived risk is not an affecting factor for customer satisfaction. Perceived risk negatively affects the e-loyalty. In the context of H₁₃ hypothesis, it was found that $\beta=0,008$ and $p=0,811$. According to the data obtained, this hypothesis was rejected. In other words, perceived risk is not a variable that affects the e-loyalty. Perceived risk negatively affects the re-purchase intention. In the context of H₁₄ hypothesis, it was found that $\beta=0,105$ and $p=0,000$. According to the data obtained, this hypothesis was rejected. In other words, perceived risk positively affects the re-purchase intention, i.e. not in a negative manner. Perceived risk negatively affects the behaviour of re-purchase intention. In the context of H₁₅ hypothesis, it was found that $\beta=0,041$ and $p=0,181$. According to the data obtained, this hypothesis was rejected, and it was determined that the perceived risk was not a variable affecting the behaviour of recommendation to others.

Table 4. Structural equation model results of effects between variables

			Non-StandardisedBeta	Beta	Standard Error	t	p	Result
Perceived Value	<--	E-Service Quality	,242	0,258	,060	4,014	***	Acceptance
Customer Satisfaction	<--	E-Service Quality	,214	0,202	,053	3,998	***	Acceptance
E-Loyalty	<--	E-Service Quality	,177	0,154	,067	2,617	,009	Acceptance
Re-Purchase Intention	<--	E-Service Quality	,063	0,051	,066	,949	,343	Rejection
Behaviour of Recommendation to Others	<--	E-Service Quality	,091	0,069	,070	1,297	,195	Rejection
Perceived Value	<--	Confidence in Website	,433	0,507	,059	7,354	***	Acceptance
Customer Satisfaction	<--	Confidence in Website	,245	0,254	,060	4,069	***	Acceptance
E-Loyalty	<--	Confidence in Website	,380	0,364	,071	5,330	***	Acceptance
Re-Purchase Intention	<--	Confidence in Website	,255	0,229	,075	3,379	***	Acceptance
Behaviour of Recommendation to Others	<--	Confidence in Website	,056	0,047	,080	,705	,481	Rejection
Perceived Value	<--	Perceived Risk	-,034	-0,055	,023	-1,482	,138	Rejection
Customer Satisfaction	<--	Perceived Risk	,022	0,032	,020	1,114	,265	Rejection
E-Loyalty	<--	Perceived Risk	-,006	-0,008	,026	-2,39	,811	Rejection
Re-Purchase Intention	<--	Perceived Risk	,085	0,105	,026	3,327	***	Acceptance
Behaviour of Recommendation to Others	<--	Perceived Risk	,036	0,041	,027	1,337	,181	Rejection

Discussion

Internet use in today's enterprises has become a very important issue in providing products and services via Internet (Song et al. 2012). In this study we conducted, it was determined that e-service quality positively affected the perceived value. While Corbitt et al. (2003) concluded that the quality of website content significantly increased the consumer confidence, Cretu and Brodie (2007) found that e-service quality affected the perceived value. In

addition, e-service quality was proved to be a variable that positively affected the customer satisfaction. This obtained result is similar to the findings of the study conducted by Al-dweeri et al. (2017). According to Lin et al. (2011), e-service quality was a factor that had an effect on the customer satisfaction. Jeon (2009) determined that e-service quality affected the customer satisfaction. In this study conducted by us, it was identified that e-service quality had a positive effect on the e-loyalty. While Chang (2009) figured out that e-service quality-oriented customer satisfaction had an influence on the e-loyalty, Jeon (2009) found that e-service quality was a factor affecting the e-loyalty. While Hu (2009) suggested that e-service quality affected positive behaviours, in our study, it was determined that e-service quality had no effect on the behaviour of purchasing, nor the behaviour of recommendation to others. However, according to Lin et al. (2011), e-service quality was a factor that had a significant impact on customers' searching information and purchase decision.

Another variable taken into account in this study is the variable of confidence in website. The design and content of the websites are one of the issues that have a significant impact on the company image and the potential of the enterprise (Kuzic et al. 2010). In our study, it was determined that confidence in website positively affected both perceived value and customer satisfaction. While Song et al. (2012) determined that the content of the website had a significant impact on customer satisfaction, Clemens et al. (2010) found that the user-friendly website increased the tendency to use online banking in the banking sector. On the other hand, confidence in website positively affects e-loyalty. Wolfenbarger and Gilly (2003) concluded that website design had an influence in customer satisfaction and e-loyalty behaviour. In our study, it was determined that the trust in website significantly affects the behaviour of re-purchasing and recommendation to others. In this context, the more confidence in website increases, the more the behaviour of re-visiting the website increases. Hejden et al. (2005) determined that the perceived risk decreased as the confidence in the website increased, and interest for online shopping increased as the perceived risk decreased. In addition, Cho and Park (2000) found that satisfaction with online shopping resulted in the purchase. Chiu et al. (2012) found that user-friendliness of the website was a factor affecting repurchase. According to Pi et al. (2007), online security applications significantly increased customer trust in the

website. In this context, it was determined that transaction security and website design affected trust (Pi et al. 2007). Lai et al. (2013) found that the trust in website affected the online shopping.

Another independent variable in this study is the perceived risk. As perceived risk is the most important concept in e-commerce transactions, the fear of credit card phishing constitutes the priority of the perceived risk in online shopping (Cyr & Bonanni, 2005). According to Chen and Dubonski (2003) the perceived risk is a variable that affects the perceived value. In this study, it was determined that the perceived risk was not a variable affecting the perceived value. On the other hand, there was no effect between the perceived risk and customer satisfaction. Clemens et al. (2010) found that the user-friendly website increased the tendency to use internet banking in the banking sector, and besides, the increase of perceived risk decreased the use of internet banking. It was found in this study that the perceived risk had no effect on the behaviours of e-loyalty and recommendation to others, on the other hand, the perceived risk was a variable affecting the behaviour of re-purchase intention. Kim et al. (2008) found a negative relationship between perceived risk and purchase intention. According to Chiu et al. (2010), the increased perceived risk was one of the factors that negatively affected the re-purchase intention. The higher the perceived risk, the less the purchasing behaviour of consumers.

Conclusion

In this study, the effect of e-service quality, confidence in website and perceived risk on the perceived value and consumers' positive behaviours were analysed. As a result of the evaluation, while e-service quality perception of consumers was a factor that affects perceived value and customer satisfaction, it was determined that the perception of confidence in website was a variable that affected perceived value, e-loyalty, customer satisfaction and re-purchase intention. However, it was identified that the perceived risk, a third independent variable, only affected the intention to repurchase. Based on the results obtained, the owner and managers of the e-commerce site may be suggested that websites should have a sufficient content, be in accordance with customer expectations and that page loadings and page speed should be presented quickly at the expected level. Moreover, e-

commerce site managers are expected to provide the safety of users, personal information and payment methods at the highest security level in e-commerce transactions. It is recommended that e-service quality should be measured at certain periods and necessary modifications should be made, additionally, all services and products that are committed on the website are expected to be submitted within the specified time and in the promised quality. It is recommended that the owners and managers of e-commerce sites should eliminate all transactions and processes considered as a risk by the consumer by means of applications that ensure the consumers trust in the website. However, establishing the opportunity to regularly communicate with the target audience and making efforts to solve a problem experienced by the target audience as immediate as possible is another suggestion to be presented within the scope of this research.

References

- Al-dweeri, R.M., Obeidat, Z.M., Al-dwiry, M.A., Alshurideh, M.T., and Alhorani, A.M.(2017). The impact of e-service quality and e-loyalty on online shopping; moderating effect of e-satisfaction and e-trust. *International Journal of Marketing Studies*; 9(2); 92. ISSN 1918-719X E-ISSN 1918-7203 Published by Canadian Center of Science and Education
- Anderson, R.E. and Srinivasan, S.S.(2003). E-satisfaction and e-loyalty: A contingency framework. *Psychology & Marketing*, 20 (2), 123-138.
- Beneke, J., Acton, A., Richardson, D., and White, F.(2011). E-service quality: An investigation of its key dimensions and the discriminatory power in the residential property sector. *ActaCommerci*, 11(1), 75-87.
- Casalo, L.V., Flavián, C. and Guinaliú, M.(2007). The influence of satisfaction, perceived reputation and trust on a consumer's commitment to a website. *Journal of marketing communications*, 13(1), 1-17,DOI: 10.1080/13527260600951633
- Chang, H.H., Wang, Y.H. and Yang,W.Y.(2009). The impact of eservice quality, customer satisfaction and loyalty on e-marketing: Moderating effect of Perceived value. *Total Quality Management*. 20(4), 423-443, DOI: 10.1080/14783360902781923

- Chen, Z. and Dubinsky, A.J.(2003). A conceptual model of perceived customer value in e-commerce: a preliminary investigation. *Psychology & Marketing*, 20(4), 323–347 Published online in Wiley InterScience Wiley Periodicals, Inc. DOI: 10.1002/mar.10076
- Chiu, C.M., Wang, E.T.G., Fang, Y.H. and Huang, H.Y. (2012). Understanding customers' repeat Purchase intentions in B2C e-commerce: the roles of utilitarian value, hedonic value and perceived risk. Wiley Publishing Ltd, *Information Systems Journal* 24, 85–11485.114 doi:10.1111/j.1365-2575.2012.00407.
- Cho, N. and Park, S.(2001). Development of electronic commerce user-consumer satisfaction index (ecusi) for internet shopping. *Industrial Management and Data Systems*, 101,400-405. <http://dx.doi.org/10.1108/EUM00000000006170>
- Clement, J. (2020). *E-commerce worldwide - Statistics and Facts*. <https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/>, Retrieved on 13th December 2018
- Corbitt, B.J., Thanasankit, T. and Yi, H. (2003). Trust and e-commerce: a study of consumer perceptions. *Electronic commerce research and applications*, 2, 203-215.
- Cretu, A.E. and Brodie, R.J.(2007). The influence of brand image and company reputation where manufacturers market to small firms: A customer value perspective. *Industrial Marketing Management*, 36, 232
- Cunningham, L.F., Gerlach, J.H., Harper, M.D., and Young, C.E. (2005). Perceived risk and the consumer buying process: internet airline reservations. *International Journal of Service Industry Management*, 16(4), 359-360, <https://doi.org/10.1108/09564230510614004>
- Cyr, D. and Bonanni, C.(2005). Gender and website design in e-business. *Int. J. Electronic Business*, 3(6), 565–582.
- Eriksson, K. and Nilsson, D.(2007). Determinants of the continued use of self-service technology: The case of Internet banking. *Technovation*, 27 (4), 159-167.
- Featherman, M. S. and Pavlou, P.A. (2003). Predicting e-services adoption: a perceived risk facets perspective. *Int. J. Human-Computer Studies*, 59, 451–474
- Giritlioğlu, İ., Jones, E., and Avci Kurt C. (2014). Measuring food and beverage service quality in spa hotels: A case study in Balıkesir, Turkey. *International Journal Of Contemporary Hospitality Management*, 26 (2), 183-204
- Glover, S. and Benbasat, I.(2010). A comprehensive model of perceived risk of e-commerce transactions. *International journal of electronic commerce*, 15(2), 47-78, DOI:10.2753/JEC1086-4415150202

- Gures, N., Arslan, S. and Yilmaz, H. (2015). E-service quality, passenger satisfaction and passenger loyalty relationship in airline industry. *Journal of Management, Marketing & Logistics - JMML*, 2(1) DOI: 10.17261/Pressacademia.2015111604
- Harris, L.C. and Goode, M.M. H. (2004). The four levels of loyalty and the pivotal role of trust: a study of online service dynamics. *Journal of Retailing*, 80, 139-158.
- Heijden, H. V. D., Verhagen, T., and Creemers, M., (2003), 'Understanding online purchase intentions: contributions from technology and trust perspectives', *European Journal of Information Systems*, 12(1), 41-48, DOI: 10.1057/palgrave.ejis.3000445
- Hu, H.H., Kandampully, J. and Juwaheer, T.D. (2009). Relationships and impacts of service quality, perceived value, customer satisfaction, and image: an empirical study. *The Service Industries Journal*, 29(2), 111-125, DOI: 10.1080/02642060802292932
- Huh, J. and Shin, W. (2014). Trust in prescription drug brand websites: website trust cues, attitude toward the website, and behavioural intentions. *Journal of Health Communication*, 19(2), 170-191, DOI: 10.1080/10810730.2013.798386
- Jeon, M. (2009). Impact of perceived website service quality on customer e-loyalty on a lodging website. *PhD Dissertation on Iowa State University, USA*.
- Karimov, F.P., Brengman and Hove, V. (2011). The effect of website design dimensions on initial trust: a synthesis of the empirical literature. *Journal of Electronic Commerce Research*, 12(4), 272-301
- Kim, D.J., Ferrin, D.L. and Rao, H.R. (2008). A trust-based consumer decision-making model in Electronic commerce: The role of trust, perceived risk and their antecedents. *Decision Support Systems*, 44, 555
- Kim, H. and Niehm, L.S. (2009). The impact of website quality on information quality, value, and loyalty intentions in apparel retailing. *Journal of Interactive Marketing*, 23(3), 221-233.
- Kuzic, J., Giannatos, G. and Vignjevic, T. (2010). Web design and company image. *Issues in Informing Science and Information Technology*, 7, 99-108
- Lai, Y., Huang, H.C., Lu, R.S. and Chang, C.M. (2013). The effects of website trust, perceived ease of use, and perceived usefulness on consumers. *Online Booking Intention: Evidence from Taiwan B&B Sector. Life Sci J*, 10(2), 1516-1523.
- Lien, C.H., Wen, M. J., and Wu, C.C. (2011). Investigating the relationships among e-service quality, perceived value, satisfaction, and behavioural intentions in Taiwanese online shopping. *Asia Pacific Management Review*, 16(3), 211-223.

- Lin C.C., Wu, H.Y. and Chang, Y.F. (2011). The critical factors impact on online customer Satisfaction. *Procedia Computer Science*,3, 276–281
- Liu, Chang, Arnett, K. P. and Litecky, C. (2000). Design quality of websites for electronic commerce: fortune 1000 webmasters' evaluations. *Electronic Markets*, 10 (2), 120-129.
- Loiacono, E. T., Watson, R. T. and Goodhue, D. L. (2007). WebQual: an instrument for consumer evaluation of web sites. *International Journal of Electronic Commerce archive*. 11(3), 51-87, M. E. Sharpe, Inc. Armonk, NY, USA doi>[10.2753/JEC1086-4415110302](https://doi.org/10.2753/JEC1086-4415110302)
- O. S. Ting, Ariff, M. S.Md. Zakuan, N., Suleiman, Z., and Saman, M. Z. M. (2016). E-service quality, e-satisfaction and e-loyalty of online shoppers in business to consumer market; evidence form Malaysia. *IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng.* 131.
- Pappas, N. (2016). Marketing strategies, perceived risks, and consumer trust in online buying behaviour. *Journal Retailing and Consumer Services*. 29,92–103,
- Parasuraman, A., Zeithaml V.A. and Berry L. (1988). SERVQUAL: A multiple item scale for measuring consumer perceptions for service quality. *Journal Of Retailing*, 64 (1), 12-40
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. and Malhotra, A. (2005). E-s-qual: a multiple-item scale for assessing electronic service quality. *Journal of Service Research*, 7 (3), 213-215.
- Pi, S.M., Li, S.H., Chen, T.Y. and Chen, H.M. (2007). A study of intention on continuous use of online financial services: the mediated effects of website trust. *Proceedings of the 40th Hawaii International Conference on System Sciences*
- Song, Y., Ori-McKenney, K.M., Zheng, Y., Han, C., Jan, L.Y. and Jan, Y.N. (2012). Regeneration of drosophila sensory neuron axons and dendrites is regulated by the Akt pathway involving Pten and microRNA bantam. *Genes Dev.* 26 (14), 1612-1625.
- Srinivasan, S.S., Anderson, R and Ponnaivalu, K.(2002). Customer loyalty in e-commerce: An exploration of its antecedents and consequences. *Journal of Retailing*, 78, 41-50.
- Udo, G. J., Bagchi, K.K. and Kirs, P. J. (2010). An assessment of customers' e-service quality perception, satisfaction and intention. *International Journal of Information Management* 30, 481–492, doi:10.1016/j.ijinfomgt.2010.03.005
- Wolfenbarger, M. and Gilly, M. C.(2003). e-TailQ: dimensional zing, measuring and predicting e-tail quality. *Journal of Retailing*, 79, 183- 198.

- Wu, M., Robinson, J.E. and Joiner, W.J.(2014).Sleepless is a bifunctional regulator of excitability and cholinergic synaptic transmission. *Curr. Biol.* 24(6), 621–629.
- Wu, X., Yang, H., Waugh, D.W., Orbe, C., Tilmes, S. and Lamarque, J.F. (2018). Spatial and temporal variability of interhemispheric transport times. *Atmos. Chem. Phys.*, 18, 7439-7452, doi: 10.5194/acp-18-7439-2018.
- Yang, Z. and Fang, X.(2004). Online service quality dimensions and their relationships with satisfaction: A content analysis of customer reviews of securities brokerage services. *International Journal of Service Industry Management*, 15(3), 302-326, <https://doi.org/10.1108/09564230410540953>
- Zeithaml, V. A.(1988). Consumer perception of price, quality, and value-a means-end model and synthesis of evidence. *Journal of Marketing*, 52, 2-22.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Demirdöğmez, M. and Gültekin, N.(2020).A research on the effect of e-service quality, confidence in website and perceived risk on perceived value and positive behaviours of consumers. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 16(Özel Sayı),3225-3250. DOI: 10.26466/opus.731100

The Trends of Marketing Literature during the COVID-19 Pandemic: A Review with Bibliometric Analysis

DOI: 10.26466/opus.788120

*

Resul Öztürk *

* Assist.Prof., Necmettin Erbakan University, Faculty of Applied Sciences, Department of Management Information Systems, Konya/Turkey

E-Mail: drreslozturk@gmail.com

ORCID: [0000-0003-1493-7315](https://orcid.org/0000-0003-1493-7315)

Abstract

The purpose of this study is to determine the studies in the marketing literature during the period of the COVID-19 pandemic and to establish a theoretical background for future studies in the marketing literature. A total of 280 studies in 76 Web of Science (WoS) and 204 Scopus databases, covering the COVID-19 pandemic period between January and July 2020, were conducted with "2019-nCoV", "COVID-19" and "Coronavirus Disease 2019" as found using keywords such as "marketing" and "consumer behaviour" and as analysed via a bibliometric analysis method using the quantitative research method and the VOSviewer 1.6.15 software program. It was found that in the co-authorship analysis, the USA and China are the countries with the largest contributions to the literature, and in the co-authorship cluster analysis, nine countries including Belgium and Cameroon are in the first cluster, most cited authors, co-citation analysis was basically divided into four groups, where their main theme was "marketing communication, hedonic motivation, telemedicine, tourism, panic buying, advertising, consumer demand, consumer behaviour, consumer contracts, crisis management, food prices, sustainability" in the analysis of joint assets.

Keywords: Marketing, Consumer Behaviours, Bibliometric Analysis, COVID-19.

COVID-19 Pandemi Döneminde Pazarlama Literatüründeki Eğilimler: Bibliyometrik Analizle Bir İnceleme

*

Öz

Bu çalışmanın amacı, COVID-19 pandemi döneminde pazarlama literatüründe yapılan çalışmalar tespit edilerek pazarlama yazınında yapılacak gelecek çalışmalar için teorik bir alt yapı oluşturmaktır. 2020 yılının Ocak ve Temmuz ayları arasındaki COVID-19 pandemi dönemini kapsayan 76 adet Web of Science (WoS) ve 204 adet Scopus veritabanındaki toplam 280 adet çalışma "2019-nCoV", "COVID-19" ve "Coronavirus Disease 2019" ile "marketing" ve "consumer behavior" gibi anahtar kelimeler ile veritabanlarında taranarak nicel araştırma yöntemi ve VOSviewer 1.6.15 yazılım programı kullanılarak bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre ortak yazarlık analizinde ABD ve Çin'in literatüre katkıları en çok olan ülkeler olduğu, ortak yazarlık küme analizinde ise Belçika, Kamerun gibi dokuz ülkenin ilk kümede yer aldığı, en çok atf alan yazarlar, ortak atf analizinde çalışmaların temelde dört gruba ayrıldığı, ortak varlık analizinde ise "pazarlama iletişimi, hedonik motivasyon, mobil sağlık uygulamaları, turizm, panik satın alma, reklam, tüketici talebi, tüketici davranışları, tüketici sözleşmeleri, kriz yönetimi, gıda fiyatları, sürdürülebilirlik" ana temalarının olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Tüketici Davranışları, Bibliyometrik Analiz, COVID-19.

Introduction

Coronavirus 2019 (COVID-19), caused by the SARS-Cov-2 virus, which is referred to as severe acute respiratory syndrome, caused an unprecedented global epidemic in terms of the speed and scope with which it spread (Daniels et al., 2020), devastating both human health and the health system (De Caro et al., 2020). The World Health Organization, worried about its rate of spread, announced that it was considered a pandemic on March 11, 2020, following these developments (WHO, 2020a). In addition to the impact of the COVID-19 pandemic on human health, it has also had a devastating impact on the world economy, such as the massive reduction in economic activities, consumer spending, number of open businesses and employment levels (Bartik et al., 2020). Many businesses have had to close due to social distance practices and demand changes (Fairlie, 2020). Due to curfews, quarantine practices, travel restrictions, businesses that produce other than primarily needed products and services (health services, first responders, food and agriculture sector, etc.), most businesses have suspended their activities during the pandemic (Gostin and Wiley, 2020). Therefore, although global production and manufacturing output data shows a 9% decrease compared to this time last year, it is predicted that the value of global commodity trade will decrease by approximately 27% (CCSA, 2020).

The behaviour of businesses and consumers affected by the worldwide economic consequences of the COVID-19 pandemic has changed significantly. Due to the many restrictions currently in place, the sales and marketing activities of businesses have been affected and consumer demand decreased dramatically. In addition, although stocking and looting of compulsory consumer goods started as an unpleasant manifestation of panic behaviour, there has been an increase in the purchases of cleaning products and recycling products have started to accumulate more (Donthu and Gustafsson, 2020). These developments have resulted in empty shelves, significant food waste, and the closure of businesses, a significant decrease in employment, logistics interruptions, with imbalances in supply and demand significantly affecting production, distribution and stock levels (Ewing-Chow, 2020). In consumer goods in particular, this has caused customers to

worry about the epidemic and delay their spending. For this reason, consumers have turned to online shopping as a point of preference (Craven et al., 2020).

In this period when the world is struggling with the epidemic in order to protect human health and stimulate economic activities, removing trade restrictions and maintaining established supply chains, and keeping global markets open to products and services will increase accessibility to medical and food products (WTO, 2020). For this, the general populace, businesses, institutions, and governments taking joint action should ensure the continuity of basic services (WHO, 2020b). At this point, according to the companies that produce physical products and services, businesses that produce information products and services have increased their activities (Seetharaman, 2020), and all business models including operational processes need to be redesigned (Di Vaio et al., 2020), and that a sustainable supply chains will maintain business volumes and relations with customers. This makes it necessary to take into account that it strengthens (Lores, 2020).

These developments include the changes that occur in markets due to physical or online means (Donthu and Gustafsson, 2020), problems in the balance of supply and demand, changes in consumer and business behaviour, and making multi-channel distribution efforts in the supply chain important (Craven et al., 2020). Changes in consumer behaviour during the pandemic period, and market and marketing problems have led to the examination of different marketing processes in the marketing literature. At this point, in this study, the main research themes in the marketing literature and the development of the marketing literature during the pandemic period will be examined via the bibliometric analysis method. In addition, although there are COVID-19 studies based on bibliometric methods, no specific evaluation has been found in the marketing literature. It is thought that determining future research orientations by evaluating the studies on COVID-19 in the marketing literature will contribute to the relevant article.

Research Background

In order for new information to emerge in a research field and to conduct studies that will help the expansion of this field, the existing knowledge

needs to be examined (Bornmann and Mutz, 2015, p.2216). One of the methods that enables the examination of past knowledge in any field of science is bibliometric research. Bibliometry is used to handle the examination and evaluation of scientific development in many scientific fields (Broadus, 1997, p.373; Donthu et al., 2020, p.1). A systematic examination of the development of the field of science over time within the scope of bibliometric research can reveal the existing problems in this field and help one to understand and approach the elimination of these problems (Çiçek and Kozak, 2012, p.735-736). Bibliometric methods help to identify the leading trends and main themes in the field of science studied in order to provide an overview of the academic research (Vogel and Güttel, 2013, p.429). of a scientific field or journal (Martínez-López et al., 2018, p. 441). Bibliometric methods in scientific research include tourism (Hall, 2011), education (Heradio et al., 2016), health (Soteriades and Falagas, 2006; Glynn et al., 2010; Li et al., 2012; Chen et al., 2018), management (Ferreira et al., 2016), marketing (Martínez-López et al., 2018), and indeed various other disciplines. In addition to these disciplines, there has been a rapid increase in COVID-19 studies since its emergence (Kambhampati et al., 2020) and bibliometric methods have been used in COVID-19 studies that were handled within the frameworks of different disciplines (Hossain, 2020; Chahrour et al., 2020; Lou et al., 2020; Darsono et al., 2020; Verma and Gustafsson, 2020; Dehghanbanadaki et al., 2020; Kambhampati et al., 2020; Sa'ed and Al-Jabi, 2020; Hamidah et al., 2020; Hu et al., 2020; Yang et al., 2020; El Mohadab et al., 2020; Radanliev et al., 2020; Vasantha and Patil, 2020; De Felice and Polimeni, 2020; Zhou and Chen; 2020; Herrera-Viedma et al., 2020; Yu et al., 2020).

Bibliometric analysis is an approach to examining the evolution of research areas specific to a given discipline, based on its social, intellectual and conceptual structure (Verma and Gustafsson, 2020, p.254). The use of statistical and mathematical methods, also referred to as statistical bibliometry, in bibliometry research is useful in analysing indicators such as author networks, geographical distribution, and word frequency in a particular field of science, and obtaining results that contribute to the development of that field (Liao et al., 2018, p.2). Bibliometric analysis can be performed using many indicators such as journals, research topics, authors, articles, and institutions (Narin, 1976; Cronin, 2001, p.4). Studies based on bibliometric analysis in the marketing literature also examine specific research topics

within the scope of studies (Samiee and Chabowski, 2012; Seyedghorban et al., 2016; Çelik and Canoğlu, 2019; Singh & Dhir, 2019; Aliyev et al., 2019; Zeren and Nagihan, 2020; Fırat and Durmaz, 2020), journals (Tellis et al., 1999; Theoharakis and Hirst, 2002; Dabirian et al., 2016; Gürbüz and Bozkurt, 2016; Valenzuela et al., 2017; Mulet-Forteza et al., 2018) and author profiles (Hoffman and Holbrook, 1993). However, a study that evaluates the effects of COVID-19 in the marketing literature via a bibliometric approach has not yet been published in the current literature. Therefore, in this study, the current marketing literature on COVID-19 was examined through bibliometric analysis. In the study, the attempt was made to determine the main research trajectories and trends in the marketing literature during the COVID-19 period. At this point, in the study, suggestions were developed to guide future research by examining the current research regarding COVID-19 in the marketing literature and determining the associated main and sub-research themes.

Research Methodology

Different techniques such as citation analysis, co-citation analysis, based on authors, institutions, countries and disciplines can be used in bibliometric research, such as impact analysis focusing on the productivity of authors, institutions and countries, and analysis based on scientific studies (such as books, papers, articles and patents) (Koehler, 2001, p.120). In the marketing literature, many different analysis techniques such as citation analysis (Shilbury, 2011; Fetscherin and Heinrich, 2015), co-citation analysis (Leung et al., 2017), co-author analysis (Hoffman and Holbrook, 1993), and bibliometric matching analysis (Most et al., 2017) are used in bibliometric research. Citation analysis is a bibliometric method based on citations as a unit of analysis. In citation analysis, the most cited studies allow the determination of the basic concepts, theoretical foundations and emerging critical issues that guide a given discipline (Kim and McMillan, 2008, p.100). Co-citation analysis (Small, 1973, p.266) is a bibliometric technique that shows how many times other publications are cited together in the reference list to create similarity measures between two documents (author or journal). When joint citations are analysed over a period of time in a particular field of science, they can provide a very accurate indication of the structure and evolution

of that scientific field (Galvagno, 2017, p.10). Bibliometric matching analysis, on the other hand, is a citation-based analysis technique similar to co-citation and citation analysis, but it is based on the assumption that there is a link between studies that do not directly cite each other but share a similar bibliographic reference (Kessler, 1963; Egghe and Rousseau, 2002).

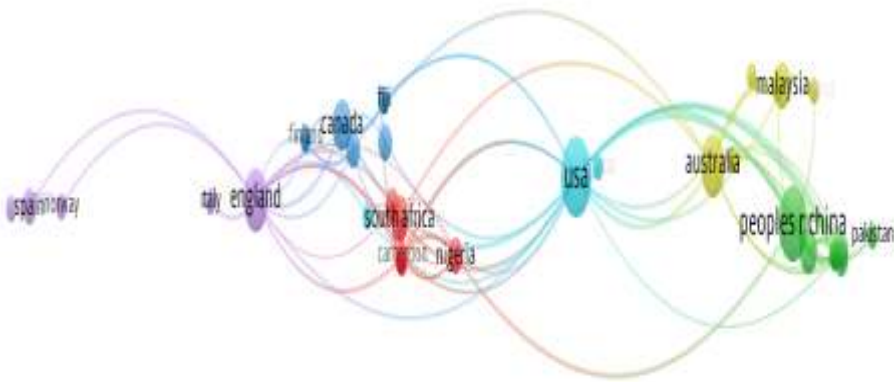
Unlike citation-based analysis techniques, a technique frequently used in bibliometric studies is co-authorship analysis. Although there is no link between the authors citing each other in the citation analysis, the co-authorship analysis is based on the direct link between the two authors. It is claimed that co-authoring analysis contributes more to the development of the writing compared to other analysis techniques, since it provides an interdisciplinary information flow by emphasizing interactions and collaborations in scientific studies (Huang and Chang, 2011, p.370). Joint word or joint entity analysis is another technique that is considered to lie within the scope of bibliometric techniques. This technique is based on the frequency of combining more than one concept in the literature included in the scope of the bibliometric research (Verma and Gustafsson, 2020, p.255). However, another technique used in bibliometric research in recent years is the bibliometric mapping technique. The bibliometric mapping technique helps with the visualization of bibliometric data, as well as being a method that helps to cluster and classify data (Van Eck and Waltman, 2010; Waltman et al., 2010).

In this study, a bibliometric analysis based on quantitative research method was used. In bibliometric analyses, co-authorship analysis consisting of bibliometric literature and scientometric analysis, citation analysis, co-citation analysis, joint entity analysis and a bibliometric mapping technique were used. In this regard, the VOSviewer 1.6.15 software program (Van Eck and Waltman, 2010) was preferred because it allows visualization of bibliometric data, use of clustering and mapping techniques, co-authorship, joint asset analysis and analysis of a large amount of data. For the purposes of the research, the existing literature on COVID-19 was examined in the marketing literature. All studies (articles, papers, book reviews, etc.) in the Scopus and Web of Science (WoS) databases have been included in the scope of the research to provide a high-quality peer-reviewed journal range. Studies on COVID-19 in the databases were scanned together with the key-

words "2019-nCoV", "COVID-19" and "Coronavirus Disease 2019" and keywords such as "marketing" and "consumer behaviour" that form the basis of the marketing literature. In this context, 76 studies in the WoS database published in the seven-month period between January 2020 and July 2020 and 204 studies in the Scopus database were examined. A total of 280 studies were evaluated by eliminating the same studies published in both databases.

Research Findings

In the marketing literature, the co-authorship analysis of COVID-19 studies has been evaluated on the basis of countries, and the co-authorship analysis of the studies by country is shown in Figure 1.

Figure 1. Co-authorship Network Of COVID-19 Literature In The Marketing Area

When Figure 1 is evaluated within the scope of co-authorship analysis according to countries, it can be said that the USA, the People's Republic of China, South Africa, Malaysia, England and Canada are the countries that have contributed the most to the development of the literature by collaborating with other countries in the marketing literature regarding COVID-19.

Table 1. Co-authorship Networks' Clusters Of COVID-19 Literature In The Marketing Area

Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3	Cluster 4	Cluster 5	Cluster 6
Belgium	Germany	Canada	Australia	Chile	Colombia
Cameroon	India	Fiji	Bangladesh	England	Cyprus
Ivory Coast	Japan	Finland	Malaysia	Italy	USA
D.R.The Congo	Pakistan	Netherlands	Turkey	Norway	
Ghana	P. Rep. Of China	N. Zealand	Thailand	Spain	
Nigeria	Philippines	Sweden	Vietnamese		
Rwanda	Singapore	Switzerland			
Senegal	Uruguay				
South Africa					

When the co-authorship analysis clusters were examined, it was seen that Belgium, Cameroon, the Ivory Coast, Democratic Republic of the Congo, Ghana, Nigeria, Rwanda, Senegal and some South African countries were included in the first cluster. In this context, it can be stated that Belgium is European country that has developed the most cooperation with African countries. However, when the second cluster is evaluated, it can be said that Germany is the country that has developed the most cooperation and co-authorship with the People's Republic of China, where COVID-19 emerged. In addition, it can be stated that the USA has cooperated with many countries and is amongst those that has contributed the most to the literature after the People's Republic of China. In the marketing literature, author-based citation analyses regarding the studies on COVID-19 have been examined, with the results of the citation analysis for authors shown in Figure 2.

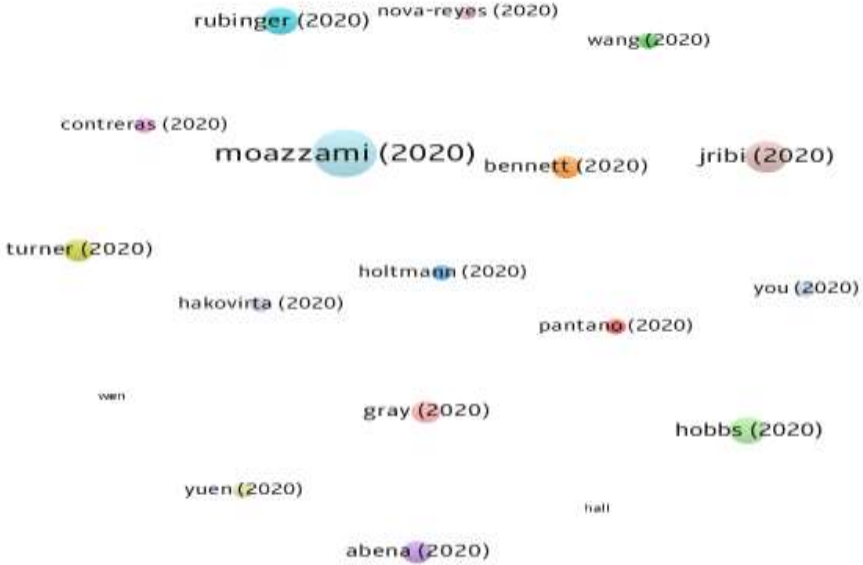
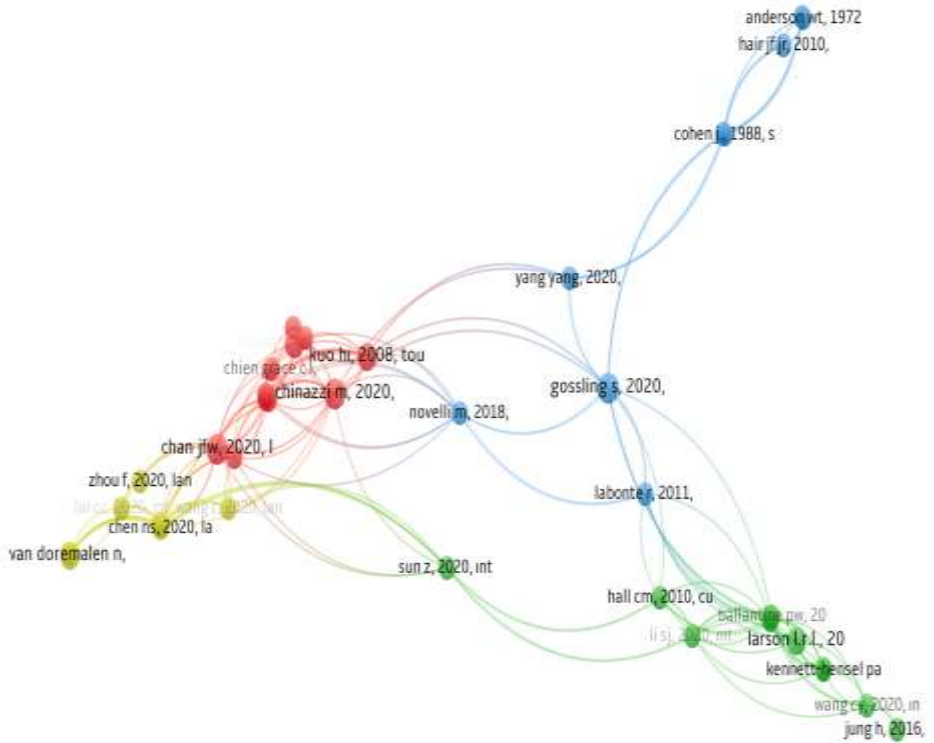

Figure 2: Citation Network Of The COVID-19 Literature In The Marketing Area

When the networks of the most cited authors in COVID-19 studies in the marketing literature are examined, the studies of researchers such as Moazzami et al. (2020), Bennett et al. (2020), Abena et al. (2020) and Rubinger et al. (2020) come to the fore. At this point, studies in the medical literature are frequently used to provide knowledge about COVID-19 in the marketing literature. In addition, Jribi et al. (2020), who studied consumers' food waste behaviour and consumer awareness during the COVID-19 pandemic stands out as the most cited study in the marketing literature. Within the scope of the study, in order to examine the citation analysis in more detail, co-citation analysis was performed and the co-citation analysis network of COVID-19 studies in the marketing literature is shown in Figure 3.

Figure 3: Co-citation Network Of The COVID-19 Literature In The Marketing Area

When the co-citation analysis of COVID-19 studies is evaluated in the marketing literature it is seen that they are divided into four groups: (Chinazzi et al., 2020; van Doremalen et al., 2013) environmental factors and studies on sustainability (red cluster); (Chen et al., 2020), studies in health and mental health (yellow cluster); (Gössling et al., 2020), studies conducted in the field of tourism (blue cluster); (Kennett-Hensel et al., 2012) and work based on studies into consumer behaviour (green cluster). In the marketing literature, in addition to the co-citation analysis in the studies of COVID-19, the bibliometric matching analysis, which is another citation-based analysis, was performed in a country-based manner in the study and the network map formed as a result of the analysis is shown in Figure 4.

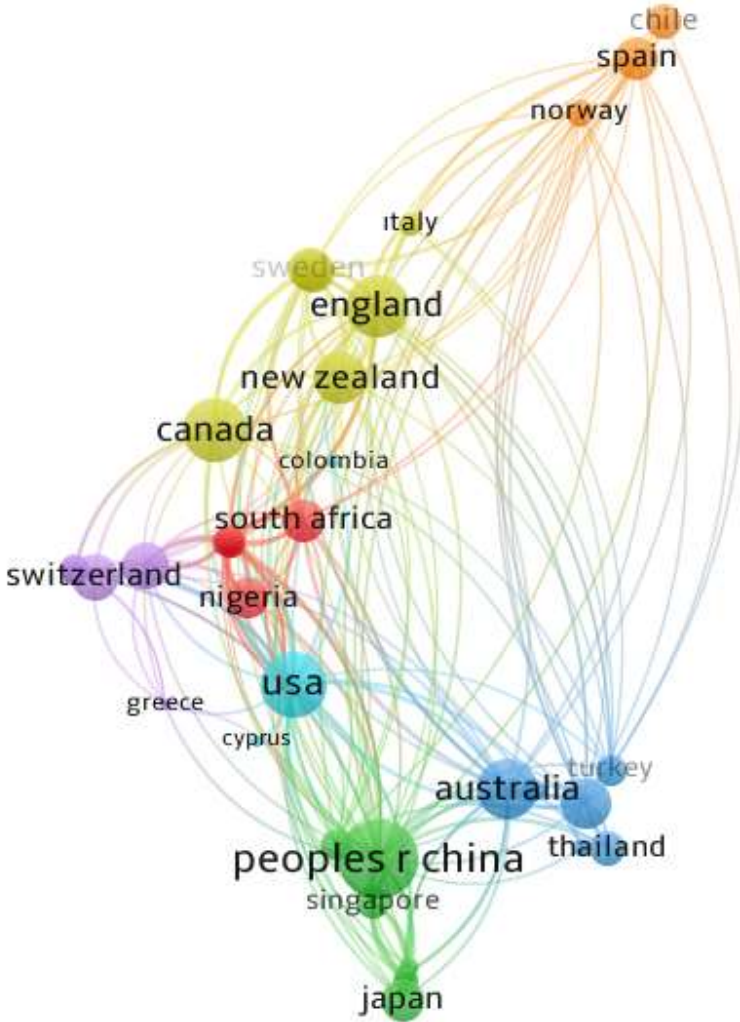
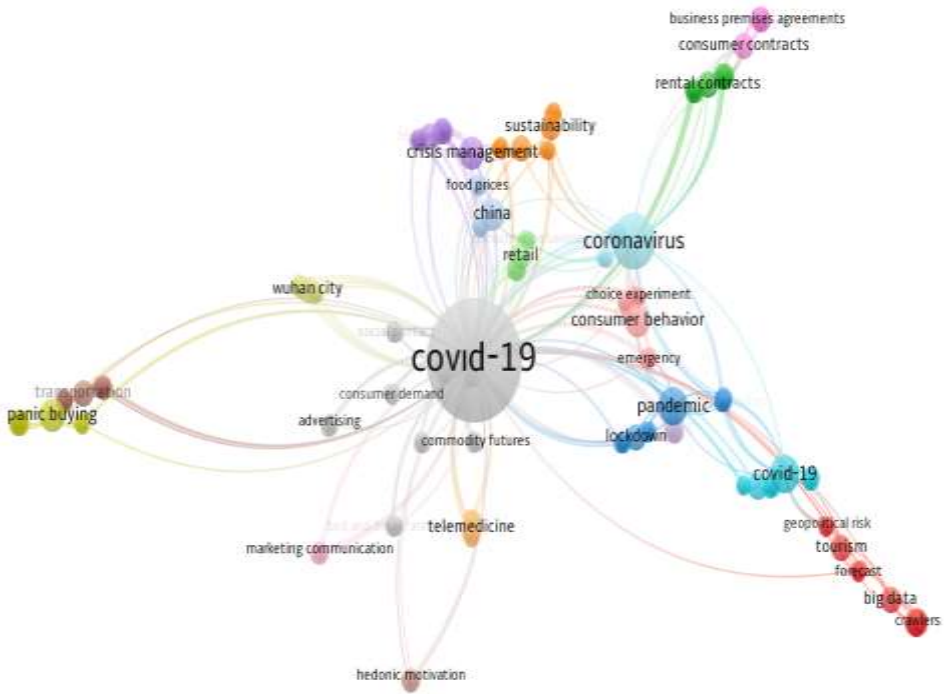

Figure 4: Bibliographic Coupling Network Of The COVID-19 Literature In The Marketing Area

As a result of the bibliographic matching analysis, it was determined that Far Eastern Countries such as the People’s Republic of China, Japan and Singapore tend to work with each other more; in addition, European Countries such as England and Italy interact, and African Countries interact more

with European countries, but especially the USA. Although countries in many continents such as Europe, Asia and Africa have made efforts to contribute to the literature, it can be stated that the USA and the People's Republic of China have a dominant place in the literature. In order to determine the main themes that come to the fore in the marketing literature, a joint asset analysis was performed, and the network map formed as a result of the analysis is shown in Figure 5.

Figure 5: Co-occurrence Network Of The COVID-19 Literature In The Marketing Area

In the marketing literature, it has been observed that the main themes that come to the forefront in the studies into COVID-19 within the scope of common asset analysis are marketing communication, hedonic motivation, telemedicine, tourism, panic buying, advertising, consumer demand, consumer behaviour, consumer contracts, crisis management, food prices, and sustainability. In this context, it can be stated that COVID-19 has an effect

on the purchasing behaviour of consumers and that consumers have turned to food consumption due to the pandemic and performed panic buying. Therefore, it is seen in the literature that COVID-19 has had particularly strong effects on consumer purchasing behaviour. However, as COVID-19 causes changes in consumer demands, it can be said that green marketing and social marketing concepts such as green purchasing behaviour have become important in the marketing literature within the scope of sustainability.

Conclusion

The aim of this study is to determine the main research trends that have come to the forefront in the marketing literature due to the effect of COVID-19 via bibliometric analysis and a scientific mapping approach. In the study, those studies published in the marketing literature during the pandemic were examined via the bibliometric analysis method. In the marketing literature, 280 publications published in the WoS and Scopus databases related to COVID-19 were examined within the scope of the research. Bibliometric analyses, citation analysis, co-citation analysis, bibliographic matching and joint entity analysis were performed. As part of the co-authorship analysis, it was also seen to have a major impact on the literature of the People's Republic of China, where the pandemic was first seen, and the USA, one of the most affected countries, has also increased pandemic-related studies. In this regard, it can be stated that the USA and People's Republic of China have had a significant impact on the marketing literature in studies into COVID-19. However, considering the results of the bibliographic coupling analysis, it can be seen that the USA and the People's Republic of China have a dominant role in the marketing literature. Within the scope of the co-citation analysis, tourism, sustainability, consumer behaviour and the health sector come to the fore as the main research themes in the literature relating to the four main themes. Joint asset analysis, which presents a more detailed analysis of the main research themes, showed that the words marketing communication, hedonic motivation, telemedicine, tourism, panic buying, advertising, consumer demand, consumer behaviour, consumer contracts, crisis management, food prices, and sustainability have had an effect on the

literature. In this regard, it can be stated that these concepts, which are considered sub-themes in the marketing literature, have caused changes in consumer behaviour during the pandemic, panic buying behaviour develops in particular for food products and affects consumer demands as well as the lockdown which is a result of the pandemic, directing consumers towards hedonic motivation. When the marketing studies for Covid-19 were evaluated, it was concluded that COVID-19 became more visible in the marketing literature and was examined in particular in terms of marketing communication and consumer behaviour.

The effects of COVID-19 in the marketing literature show that writing has evolved in different ways. First of all, the impact of the pandemic on community life in various ways has led to an increase in the studies on different consumption habits that emerged on the basis of pandemics in the marketing literature. In general, the results of this study help determine the main research themes in the marketing literature of COVID-19 and contribute to the increase in knowledge in the literature and the development of future research orientations. According to the results of the study, it is thought that the examination of both applied and theoretical studies on green consumer behaviour in the post-COVID-19 period in order to ensure environmental sustainability in future research orientations will contribute to the literature. In addition, while the effects of COVID-19 are still continuing to be seen worldwide, and indeed that a possible second wave is expected by scientists, opportunities continue for the development of new theories in the marketing literature within the scope of various theoretical, conceptual, and experimental research. For this reason, it is clear that the results of this study, which evaluates the current literature, has laid the groundwork for the development of new theory and paradigms. Considering the effects caused by the pandemic process all over the world, it should be noted that marketing practitioners perceive this epidemic as a crisis and should take a proactive approach towards possible epidemic-like crisis periods. Considering the themes such as panic buying, advertising, marketing communication that emerged as a result of the study, it can be suggested that the practitioners should turn to different communication and promotion channels.

This study, which examines the existing studies in the marketing literature during the COVID-19 pandemic, offers a subjective perspective. Therefore, the study has certain limitations. It was first examined in this study on the basis of studies published in the WoS and Scopus databases. For this reason, since studies published in databases such as Google Scholar, EBSCO, and PubMed are not included within the scope of the research, it is recommended future work in this area ensures that studies published in other databases are included within the scope of the study. Secondly, although the journals in the analysed databases offer fast review opportunities in order to increase the knowledge during the pandemic, considering the increase in publication times and the number of publications related to the pandemic every day, this study can be reconstructed at some future point in time and add a new dimension to the results of the study. Finally, considering that the pandemic is still continuing, and will continue to do so, a more detailed examination of the marketing literature after the pandemic has ended will provide a more accurate perspective from which to examine the development and evolution of the article.

Kaynakça / References

- Abena, P. M., Decloedt, E. H., Bottieau, E., Suleman, F., Adejumo, P., Sam-Agudu, . . . Nachege J. (2020). Chloroquine and hydroxychloroquine for the prevention or treatment of novel coronavirus disease (COVID-19) in africa: Caution for inappropriate off-label use in healthcare settings. *The American journal of Tropical Medicine and Hygiene*, 1-5.
- Aliyev, F., Ürkmez, T. and Wagner, R. (2019). A comprehensive look at luxury brand marketing research from 2000 to 2016: A bibliometric study and content analysis. *Management Review Quarterly*, 69(3), 233-264.
- Bartik, A. W., Bertrand, M., Cullen, Z., Glaeser, E. L., Luca, M. and Stanton, C. (2020). The impact of COVID-19 on small business outcomes and expectations. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(30), 17656-17666.
- Bennett, N. J., Finkbeiner, E. M., Ban, N. C., Belhabib, D., Jupiter, S. D., Kittinger, J. N., . . . Christie, P. (2020). The COVID-19 pandemic. *Small-Scale Fisheries and Coastal Fishing Communities*, 48(4), 336-347.
- Bornmann, L. and Mutz, R. (2015). Growth rates of modern science: A bibliometric analysis based on the number of publications and cited references. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 66(11), 2215-2222.

- Broadus, R. N. (1987). Toward a definition of "bibliometrics". *Scientometrics*, 12(5-6), 373-379.
- Chahrour, M., Assi, S., Bejjani, M., Nasrallah, A. A., Salhab, H., Fares, M. and Khachfe, H. H. (2020). A bibliometric analysis of Covid-19 research activity: A call for increased output. *Cureus*, 12(3), 7357.
- Chen, Q., Liang, M., Li, Y., Guo, J., Fei, D., Wang, L., ... Zhang, Z. (2020). Mental health care for medical staff in China during the COVID-19 outbreak. *The Lancet Psychiatry*, 7(4), 15-16.
- Chen, X., Xie, H., Wang, F. L., Liu, Z., Xu, J. and Hao, T. (2018). A bibliometric analysis of natural language processing in medical research. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 18(1), 1-14.
- Chinazzi, M., Davis, J. T., Ajelli, M., Gioannini, C., Litvinova, M., Merler, S., ... Viboud, C. (2020). The effect of travel restrictions on the spread of the 2019 novel coronavirus (COVID-19) outbreak. *Science*, 368(6489), 395-400.
- Committee for the Coordination of Statistical Activities (2020). *How COVID-19 is changing the world: A statistical perspective*. Arrived from https://www.wto.org/english/tratop_e/covid19_e/ccsa_publication_e.pdf at 24 August 2020.
- Craven, M., Liu, L., Mysore, M. and Wilson, M. (2020). *COVID-19: Implications for business*. McKinsey & Company. Arrived from http://www.amcham-egypt.org/bic/pdf/corona1/McKinsey_Co%20-%20COVID-19-Implications%20For%20Business.pdf at 24 August 2020.
- Cronin, B. (2001). Bibliometrics and beyond: Some thoughts on web-based citation analysis. *Journal of Information Science*, 27(1), 1-7.
- Çelik, O. and Canoğlu, M. (2019). Ulakbim veri tabanında sürdürülebilir ve çevreci pazarlama konusunda yayınlanmış makalelerin bibliyometrik analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(3), 24-36.
- Çiçek, D. and Kozak, N. (2012). Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(4), 734-756.
- Dabirian, A., Diba, H., Tareh, F. v Treen, E. (2016). A 23-year bibliometric study of the journal of food products marketing. *Journal of Food Products Marketing*, 22(5), 610-622.
- Daniels, M. J., Cohen, M. G., Bavry, A. A. and Kumbhani, D. J. (2020). Reperfusion of STEMI in the COVID-19 era-Business as usual?. *Circulation*, 2020(141), 1948-1950.

- Darsono, D., Rohmana, J. A. and Busro, B. (2020). Against COVID-19 pandemic: Bibliometric assessment of World Scholars' International Publications related to COVID-19. *Jurnal Komunikasi Ikatan Sarjana Komunikasi Indonesia*, 5(1), 75-89.
- De Caro, F., Hirschmann, T. M. and Verdonk, P. (2020). Returning to orthopaedic business as usual after COVID-19: Strategies and options. *Knee Surgery, Sports Traumatology, Arthroscopy*, 2020(28), 1699-1704.
- De Felice, F. and Polimeni, A. (2020). Coronavirus Disease (COVID-19): A machine learning bibliometric analysis. *In Vivo*, 34, 1613-1617.
- Dehghanbanadaki, H., Seif, F., Vahidi, Y., Razi, F., Hashemi, E., Khoshmirsafa, M. and Aazami, H. (2020). Bibliometric analysis of global scientific research on Coronavirus (COVID-19). *Medical Journal of The Islamic Republic of Iran (MJIRI)*, 34(1), 354-362.
- Di Vaio, A., Boccia, F., Landriani, L. and Palladino, R. (2020). Artificial intelligence in the agri-food system: Rethinking sustainable business models in the COVID-19 scenario. *Sustainability*, 12(12), 4851.
- Donthu, N. and Gustafsson, A. (2020). Effects of COVID-19 on business and research. *Journal of Business Research*, 117, 284.
- Donthu, N., Kumar, S. and Pattnaik, D. (2020). Forty-five years of journal of business research: A bibliometric analysis. *Journal of Business Research*, 109, 1-14.
- Egghe, L. and Rousseau, R. (2002). Co-citation, bibliographic coupling and a characterization of lattice citation networks. *Scientometrics*, 55(3), 349-361.
- El Mohadab, M., Bouikhalene, B. and Safi, S. (2020). Bibliometric method for mapping the state of the art of scientific production in Covid-19. *Chaos, Solitons & Fractals*, 139, 1-16.
- Ewing-Chow, D. (30 July 2020). *COVID-19 has given consumers five new reasons to eat local*. Arrived from <https://www.forbes.com/sites/daphneewing-chow/2020/07/30/covid-19-has-given-consumers-five-new-reasons-to-eat-local/#26624e0d3ccc> at 24 August 2020.
- Fairlie, R. W. (2020). The impact of COVID-19 on small business owners: Continued losses and the partial rebound in may 2020. *National Bureau of Economic Research*.
- Ferreira, J. J. M., Fernandes, C. I. and Ratten, V. (2016). A co-citation bibliometric analysis of strategic management research. *Scientometrics*, 109(1), 1-32.
- Fetscherin, M. and Heinrich, D. (2015). Consumer brand relationships research: A bibliometric citation meta-analysis. *Journal of Business Research*, 68(2), 380-390.

- Fırat, Ö. G. S. and Durmaz, Y. (2020). Yeşil pazarlamanın bilim haritalama teknikleri açısından değerlendirilmesi: Bibliyometrik analiz. *Smart Journal*, 6(30), 458-472.
- Galvagno, M. (2017). Bibliometric literature review: An opportunity for marketing scholars. *Mercati & Competitività*, 4, 7-15.
- Glynn, R. W., Chin, J. Z., Kerin, M. J. v Sweeney, K. J. (2010). Representation of cancer in the medical literature - A bibliometric analysis. *PLoS ONE*, 5(11), 1-8.
- Gostin, L. O. and Wiley, L. F. (2020). Governmental public health powers during the COVID-19 pandemic: Stay-at-home orders, business closures, and travel restrictions. *Jama*, 323(21), 2137-2138.
- Gössling, S., Scott, D. and Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-20.
- Gürbüz, C. and Bozkurt, Ö. Ç. (2016). Pazarlama ve pazarlama araştırmaları dergisi'nin bibliyometrik analizi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(3), 1-23.
- Hall, C. M. (2011). Publish and perish? Bibliometric analysis, journal ranking and the assessment of research quality in tourism. *Tourism Management*, 32(1), 16-27.
- Hamidah, I., Sriyono, S. and Hudha, M. N. (2020). A bibliometric analysis of COVID-19 research using VOSviewer. *Indonesian Journal of Science and Technology*, 5(2), 34-41.
- Heradio, R., De La Torre, L., Galan, D., Cabrerizo, F. J., Herrera-Viedma, E. and Dormido, S. (2016). Virtual and remote labs in education: A bibliometric analysis. *Computers & Education*, 98, 14-38.
- Herrera-Viedma, E., López-Robles, J. R., Guallar, J. and Cobo, M. J. (2020). Global trends in coronavirus research at the time of Covid-19: A general bibliometric approach and content analysis using SciMAT. *El Profesional de la Información*, 29(3), 1-20.
- Hoffman, D. L. and Holbrook, M. (1993). The intellectual structure of consumer research: A bibliometric study of author cocitations in the first 15 years of the Journal of Consumer Research. *Journal of Consumer Research*, 19(4), 505-517.
- Hossain, M. M. (2020). Current status of global research on novel coronavirus disease (Covid-19): A bibliometric analysis and knowledge mapping. *F1000 Research*, 9, 1-14.
- Hu, Y., Chen, M., Wang, Q., Zhu, Y., Wang, B., Li, S., . . . Hu, Y. (2020). From SARS to COVID-19: A bibliometric study on emerging infectious diseases with natural language processing technologies. *Research Square*, In Press, 1-5.

- Huang, M. H. and Chang, Y. W. (2011). A study of interdisciplinarity in information science: using direct citation and co-authorship analysis. *Journal of Information Science*, 37(4), 369-378.
- Jribi, S., Ben Ismail, H., Doggui, D. and Debbabi, H. (2020). COVID-19 virus outbreak lockdown: What impacts on household food wastage?. *Environment, Development and Sustainability*, 22, 3939-3955.
- Kambhampati, S. B., Vaishya, R. and Vaish, A. (2020). Unprecedented surge in publications related to COVID-19 in the first three months of pandemic: A bibliometric analytic report. *Journal of Clinical Orthopaedics and Trauma*, 11(Suppl 3), 304-306.
- Kennett-Hensel, P., Sneath, J. and Lacey, R. (2012). Liminality and consumption in the aftermath of a natural disaster. *Journal of Consumer Marketing* 29 (1), 52-63.
- Kessler, M. M. (1963). Bibliographic coupling between scientific papers. *American documentation*, 14(1), 10-25.
- Kim, J. and McMillan, S. J. (2008). Evaluation of internet advertising research: A bibliometric analysis of citations from key sources. *Journal of Advertising*, 37(1), 99-112.
- Koehler, W. (2001). Information science as "Little Science": The implications of a bibliometric analysis of the Journal of the American Society for Information Science. *Scientometrics*, 51(1), 117-132.
- Leung, X. Y., Sun, J. and Bai, B. (2017). Bibliometrics of social media research: A co-citation and co-word analysis. *International Journal of Hospitality Management*, 66, 35-45.
- Li, Q., Jiang, Y. and Zhang, M. (2012). National representation in the emergency medicine literature: a bibliometric analysis of highly cited journals. *The American journal of emergency medicine*, 30(8), 1530-1534.
- Liao, H., Tang, M., Luo, L., Li, C., Chiclana, F. and Zeng, X. J. (2018). A bibliometric analysis and visualization of medical big data research. *Sustainability*, 10(166), 1-18.
- Lores, E. (5 August 2020). Doing the right thing at the worst time: this is why protecting human rights protects businesses. Arrived from <https://www.weforum.org/agenda/2020/08/doing-the-right-thing-at-the-worst-time-this-is-why-human-rights-principles-protect-businesses/> at 24 August 2020.
- Lou, J., Tian, S. J., Niu, S. M., Kang, X. Q., Lian, H. X., Zhang, L. X. and Zhang, J. J. (2020). Coronavirus disease 2019: A bibliometric analysis and review. *European Review for Medical and Pharmacological Science*, 24(6), 3411-3421.

- Martínez-López, F. J., Merigó, J. M., Valenzuela-Fernández, L. and Nicolás, C. (2018). Fifty years of the European Journal of Marketing: A bibliometric analysis. *European Journal of Marketing*, 52(1/2), 439-468.
- Moazzami, B., Razavi-Khorasani, N., Moghadam, A. D., Farokhi, E. and Rezaei, N. (2020). COVID-19 and telemedicine: Immediate action required for maintaining healthcare providers well-being. *Journal of Clinical Virology*, 126, 1-2.
- Most, F., Conejo, F. J. and Cunningham, L. F. (2018). Bridging past and present entrepreneurial marketing research: A co-citation and bibliographic coupling analysis. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, 20(2), 229-251.
- Mulet-Forteza, C., Martorell-Cunill, O., Merigó, J. M., Genovart-Balaguer, J. and Mauleon-Mendez, E. (2018). Twenty five years of the journal of travel & tourism marketing: A bibliometric ranking. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 35(9), 1201-1221.
- Narin, F. (1976). *Evaluative bibliometrics: The use of publication and citation analysis in the evaluation of scientific activity*. Cherry Hill, New Jersey: Computer Horizons.
- Radanliev, P., De Roure, D., Walton, R., Van Kleek, M., Santos, O., Montalvo, R. M. and Maddox, L. T. (2020). *What country, university or research institute, performed the best on COVID-19? Bibliometric analysis of scientific literature*. University of Oxford, Department of Engineering Sciences, University of Oxford, England, UK.
- Rubinger, L., Gazendam, A., Ekhtiari, S., Nucci, N., Payne, A., Johal, H., . . . Bhandari, M. (2020). Maximizing virtual meetings and conferences: A review of best practices. *International Orthopaedics*, 44, 1461-1466.
- Sa'ed, H. Z. and Al-Jabi, S. W. (2020). Mapping the situation of research on coronavirus disease-19 (COVID-19): A preliminary bibliometric analysis during the early stage of the outbreak. *BMC Infectious Diseases*, 20(1), 1-8.
- Samiee, S. and Chabowski, B. R. (2012). Knowledge structure in international marketing: A multi-method bibliometric analysis. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 40(2), 364-386.
- Seetharaman, P. (2020). Business models shifts: Impact of Covid-19. *International Journal of Information Management*, 54, 102173.
- Seyedghorban, Z., Matanda, M. J. and LaPlaca, P. (2016). Advancing theory and knowledge in the business-to-business branding literature. *Journal of Business Research*, 69(8), 2664-2677.
- Shilbury, D. (2011). A bibliometric study of citations to sport management and marketing journals. *Journal of Sport Management*, 25(5), 423-444.

- Singh, S. and Dhir, S. (2019). Structured review using TCCM and bibliometric analysis of international cause-related marketing, social marketing, and innovation of the firm. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 16(2-4), 335-347.
- Small H. (1973). Co-citation in the scientific literature: A new measure of the relationship between two documents. *Journal of the American Society for Information Science*, 24(4): 265-269.
- Soteriades, E. S. and Falagas, M. E. (2006). A bibliometric analysis in the fields of preventive medicine, occupational and environmental medicine, epidemiology, and public health. *BMC Public Health*, 6(1), 1-8.
- Tellis, G. J., Chandy, R. K. and Ackerman, D. S. (1999). In search of diversity: The record of major marketing journals. *Journal of Marketing Research*, 36(1), 120-131.
- Theoharakis, V. and Hirst, A. (2002). Perceptual differences of marketing journals: A worldwide perspective. *Marketing Letters*, 13(4), 389-402.
- Valenzuela, L. M., Merigó, J. M., Johnston, W. J., Nicolas, C. and Jaramillo, J. F. (2017). Thirty years of the journal of business & industrial marketing: A bibliometric analysis. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 32(1), 1-18.
- Van Doremalen, N., Bushmaker, T. and Munster, V. J. (2013). Stability of Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV) under different environmental conditions. *Eurosurveillance*, 18(38), 20590.
- Van Eck, N. J. and Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.
- Vasanth, R. N. and Patil, S. B. (2020). Indian Publications on SARS-CoV-2: A bibliometric study of WHO COVID-19 database. *Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews*, 14(5), 1171-1178.
- Verma, S. v Gustafsson, A. (2020). Investigating the emerging COVID-19 research trends in the field of business and management: A bibliometric analysis approach. *Journal of Business Research*, 118(2020), 253-261.
- Vogel, R. v Güttel, W. H. (2013). The dynamic capability view in strategic management: A bibliometric review. *International Journal of Management Reviews*, 15(4), 426-446.
- Waltman, L., Van Eck, N. J. and Noyons, E. C. (2010). A unified approach to mapping and clustering of bibliometric networks. *Journal of Informetrics*, 4(4), 629-635.
- World Health Organization (2020a). *Timeline of WHO's response to COVID-19*. Arrived from <https://www.who.int/news-room/detail/29-06-2020-covid-timeline> at 24 August 2020.

- World Health Organization (2020b). *COVID-19 strategy update*. Arrived from https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/covid-strategy-update-14april2020.pdf?sfvrsn=29da3ba0_19 at 24 August 2020.
- World Trade Organization (2020). *Annual Report 2020*. Arrived from https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/anrep20_e.pdf at 24 August 2020.
- Yang, K. L., Jin, X. Y., Gao, Y., Xie, J., Liu, M., Zhang, J. H. and Tian, J. H. (2020). Bibliometric analysis of researches on traditional Chinese medicine for coronavirus disease 2019 (COVID-19). *Integrative Medicine Research*, 100490, 1-30.
- Yu, Y., Li, Y., Zhang, Z., Gu, Z., Zhong, H., Zha, Q., . . . Chen, E. (2020). A bibliometric analysis using VOSviewer of publications on COVID-19. *Annals of Translational Medicine*, 8(13), 1-11.
- Zeren, D. and Kaya, N. (2020). Dijital pazarlama: Ulusal yazının bibliyometrik analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 35-52.
- Zhou, Y. and Chen, L. (2020). Twenty-year span of global coronavirus research trends: A bibliometric analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(9), 1-12.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Öztürk, R. (2020). The trends of marketing literature during the COVID-19 Pandemic: A review with bibliometric analysis. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 16(Özel Sayı), 3251-3273. DOI: 10.26466/opus.788120

The Role of Knowledge Sharing in the Effects of Intellectual Capital and Innovativeness on Firm Performance

DOI: 10.26466/opus.742309

*

Mustafa Emre Civelek* - Pınar Başar **

* Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sütluçe / İstanbul / Türkiye
E-Mail: ecivelek@ticaret.edu.tr ORCID: [0000-0002-2847-5126](https://orcid.org/0000-0002-2847-5126)

** Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sütluçe / İstanbul / Türkiye
E-Mail: pbasar@ticaret.edu.tr ORCID: [0000-0002-8537-5527](https://orcid.org/0000-0002-8537-5527)

Abstract

The aim of this paper is to examine the role of knowledge sharing in the effects of intellectual capital and innovativeness on firm performance. Partial least square structural equation modeling method was used. This method is variance-based and non-parametric method since it does not have any distributional assumption. This method is preferred in the small sample size and non-normal distribution. According to the findings of this research, knowledge sharing plays mediator roles in the relationships between intellectual capital and firm performance. But knowledge sharing does not have any mediating effect in the relationships between innovativeness and firm performance. The most important limitation of this research is small sample size. Therefore, PLS-SEM is preferred in this research. This study reveals the importance of knowledge sharing on Intellectual capital and business performance. Main premise of this study is that the knowledge sharing would play mediator role in the relationship among intellectual capital and innovativeness and firm performance. This mediator role constitutes the research question of this study. In this context, therefore, the study contributes toward the literature for better understanding of the role of knowledge sharing.

Keywords: Firm Performance, Intellectual Capital, Innovativeness, Knowledge Sharing

Entelektüel Sermaye ve Yenilikçiğin Firma Performansına Etkilerinde Bilgi Paylaşımının Rolü

*

Öz

Bu çalışmanın amacı, entelektüel sermaye ve yenilikçiliğin firma performansı üzerindeki etkilerinde bilgi paylaşımının rolünü incelemektir. Kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem varyans temelli ve parametrik olmayan bir yöntemdir, çünkü herhangi bir dağılımsal varsayım yoktur. Bu yöntem küçük örneklerde ve normal olmayan dağılımda tercih edilir. Bu araştırmanın bulgularına göre, bilgi paylaşımı entelektüel sermaye ile firma performansı arasındaki ilişkide ara değişken rolü oynamaktadır. Ancak bilgi paylaşımının yenilikçilik ve firma performansı arasındaki ilişkide ara değişken rolü yoktur. Bu araştırmanın en önemli kısıtı küçük örneklem büyüklüğüdür. Bu nedenle bu çalışmada PLS-SEM tercih edilmiştir. Bu çalışma Entellektüel sermayenin firma performansı üzerindeki etkisinde bilgi paylaşımının önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın temel dayanağı, bilgi paylaşımının entelektüel sermaye ile yenilikçilik ve firma performansı arasındaki ilişkide aracı rolü oynayacağı yönündedir. Aracı rolü, bu çalışmanın araştırma sorusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma, bilgi paylaşımının rolünün daha iyi anlaşılması için literatüre katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Firma Performansı, Entelektüel Sermaye, Yenilikçilik, Bilgi Paylaşımı

Introduction

Today knowledge is playing an important role in competition. Uncertainty in organizational environment has reached unprecedented level due to globalization and fast technological advancement. Researchers have recently concentrated on the effective way of knowledge management in the organization (Akgün, Keskin, 2003, p. 175-188). Producing knowledge begins with personal learning activities. And also knowledge in an organization is an outcome of collective and personal learning. Effective learning in an organization creates knowledge. Knowledge is the most important element to sustain competition (Spender, 1996, p. 45-62). To achieve organization-based learning employees should share or embed knowledge in a repository that other participants can use with other organizational members (Easterby-Smith and Lyles, 2011). Formatting commercial information that creates value and using this information for organizational purposes are as important as knowledge production in organizations. Production of knowledge will not be enough for the success of the organization. Increasing initiative in the organization provide freedom to employees. Initiative consequently leads to increase in innovativeness and is the major tool of success. During innovation process, there are significant differences among the first idea and the outcome. Therefore giving initiative to the employees is extremely important. In this context, employees should have freedom in the decision making, provided that they do not deviate from organizational objectives. In addition, employees carrying out innovation should also be held responsible for its implementation and commercialization (Civelek, Çemberci, Kibritci Artar, and Nagehan, 2015).

In digital ecosystem, managing information has become vital for businesses and knowledge has turned into the most important production factors. Management of knowledge is essentially processing the information generated in the organization. The definition of the concept of knowledge management must be extended to include the business value creation. In the other part of the value chain, sharing knowledge can also provide new insights into increasing competitiveness for other partnering members (Gunasekaran, 2001). Partners can trust each other to increase tacit exchange of knowledge to promote innovation and learning because they have to share their knowledge to legitimize continuous participation that flows from continuous benefits (Sitkin, Cardinal, and Bijls, 2010). The most important part of

knowledge management is the processing of information in the organization that would provide competitive advantage (Civelek, Çemberci, Kibritci Artar, and Nagehan, 2015). Knowledge sharing involves a dynamic human information exchange process to research and seek new experiences, values and insight and to apply this in a particular company's organizational routines, processes and innovative practices. On the other hand, knowledge can easily leak outside the organization, because common practices across organizational borders provide sharing channels (Wenger, McDermott, and Snyder, 2002). The sharing of knowledge can be described as making information accessible for others in the organization (Buckley, Halbesleben, and Wheeler, 2016). Knowledge sharing implies efficient transfers so that the receiver can comprehend it sufficiently well to take action (Becerra-Fernandez and Sabherwal, 2010). The sharing of knowledge is critical to understand why and how people choose to exchange knowledge with other members of the organization and also is a significant source of innovative knowledge (Martínez-López, 2013). The flow of information is one method for knowledge sharing, and the effectiveness of this flow directly exerts influence on the synergy in the network of innovation (Zou, Zhao, Wang, and Gu, 2017).

Rossi, C., Cricelli, L., Grimaldi, M., Greco, M. (2016) explains the strategic role of intellectual capital assets in creating value. The research exposes causality between the investments and value creation, which is also another important element of innovation. The intellectual capital assets are defined with elements and their interrelations such as corporate culture and internal relationships (e.g., the set of organizational values and relational dynamics), intellectual property and technology (e.g., the organization's patents and industrial secrets), knowledge and competence (i.e., knowledge that people within the organization own), processes (e.g., procedures to run projects), relations with customers (e.g., consumers, downstream firms), relations with institutions (e.g., local government, ministries), relations with investors (e.g., shareholders, banks, venture capitalists), relations with partners and suppliers.

The main objective of this study is to clarify the role of knowledge sharing in the effects of intellectual capital and innovativeness on firm performance. Main premise of this study is that the knowledge sharing would play catalyzer role to covert the intellectual capital and innovativeness into firm per-

formance. This role constitutes the research question of this study. In this context, four hypotheses were suggested and tested. Importance of this research is to demystify the role of knowledge sharing and to make contribution to the extant literature.

Conceptual Background

Firm Performance

Firm Performance refers to the success measurement of the companies. Managers use different methods, tools and techniques to evaluate and develop productivity, performance and quality. Performance is the most effective way to reach the organization's objectives can be directed (Daft, 1997, p.745). The objective of an organization is measured according to how long it has been performed in a timeframe at the beginning of its purpose or task (Turunç, 2006, p.131). The efficiency and productivity is the most important aim of companies when transforming into outputs in the form of goods and services. In this process, the rational behavior of production in a period of time is decisive (Tetik, 2003, p.222; Yürüşen, 2011, p.1). The efforts that are spent on operations for to realize the purposes of the business constitute the performance (Zerenler, 2005, p.1). Total productivity is also another measure for performance. In general productivity is the rate of total output per total input. The companies added to the financial performance indicators, such as Return on Investment, Return on Assets, Operating Profit Margin, Profit after Tax, Earning Per Share etc. also strategic elements. There are more inclusive views like Kaplan and Norton's 'balanced scorecard' which encompass customer and stakeholder satisfaction, internal processes, the organization's ability to learn and improve (Rathore, Mohanty, Lyons · and Barlow, 2005, p.1020).

Rathore, Mohanty, Lyons and. Barlow, (2005, p.1020) propose also a competitiveness report, which contains elements like technology, human resources, regulatory assets, functional assets, positional assets and cultural assets. Competitiveness and competitive assets could be expressed as:

Competitiveness = (competitive assets) × (competitive processes)

Competitive assets = f [technology, human resources, regulatory assets, functional assets, positional assets, cultural assets]

Targets and performances for institutions were measured with objective scales based on targeted subjective scales and exact criteria. There is a strong relationship between objective and subjective scales (Akman, 2003, p.58; Akman, Özkan and Eriş, 2008, p.94). It has been performed in objective and subjective data in measuring the performance. The absolute performance difference, as objective values; the subjective values of perceptions based on performance based on competitors or company expectations are considered. (Yıldız, 2011, p.12; Küçükkancabaş, Akyol and Ataman, 2006, p.134). The objective financial criterion implies an organizational performance (Chakravarthy, 1986, p.36; Dinçer and Tatoglu, 2003, p.195). Subjective criteria of institutions can be adjusted (Erkuş, 2006, p.189).

Basic ability types could be summarized as below (Karakılıç, 2008, p.20-25):

- Technological Capability
- R & D Capability
- Innovation Capability
- Management Capability
- Finance Capability
- Sales-Marketing Capability
- New Product Development Capability

The most suitable structure discussion for performance may require the selection of methods like fit theory: (Gerdin and Greve, 2004, p.304-305): (a) Cartesian approach: one by one between structure and performance dimensions structure and examines compliance in the form of performance pairs, (b) Regulation approach: the approach in which integrated investigations are made between structure and performance variables. The Cartesian approach can also be studied around two main phenomena (Gerdin and Greve, 2004: 304; Umanath 2003, p.552): (a) Similarity, congruence, criterion-independent approach, and (b) an approach according to certain criteria of contingency approach.

Intellectual Capital

Intellectual Capital contains three dimensions like human, structural and social capital. Intellectual Capital focus on spending for gathering and using in-

formation for adding value. According to resource-based approach the information is a source for the companies like labor or land (Egbu, 2004, p.301). Intellectual capital offers a strategy theory instead of external factors than to internal factors where the changes in customer choices and technology are unpredictable. A competency-based strategy can raise the competitive advantage (Mouritsen, Thorsgaard and Bukh, 2005, p.11).

Human capital express the knowledge abilities and experience of an individual. Human capital is crucial for the entrepreneur because entrepreneurship is linked to innovation and change. Human capital influences the learning new things and benefitting from opportunities. Entrepreneur with high human capital cope better in new entries (Aldrich and Wiedenmayer, 1993, p.145-195). Small business manager with greater ability can see new information and understands its significance. The start-up know-how ensures the managers evaluation of new information. This information filter is very important for the entrepreneur because he/she can evaluate new opportunities, speed up the business creation practice and improve results.

Social capital refers external intangible assets like external powers for example market position and power of an organization. Social capital determined the networks in the organization. The entrepreneur can obtain the resources, which are difficult or expensive to reach. Social capital raises the information allocation about new opportunities, tools, financial capital and know-how (Granovetter, 1985; Coleman, 1988). Social capital can help small business managers to access resources that are difficult to find or to buy and reduce the cost of otherwise expensive resources. (Cromie et al., 1994; Portes, 1998; Lin et al., 1981)

Structural Capital includes organizational, technological and procedural elements. These elements are service variety, process efficiency, technology level, expenditure for research and development, organizational style, service diversity and operation error. Structural capital refers to the internal structure like strategies, core competencies and culture (Egbu, 2004, p.301).

Innovativeness

Innovation refers to a new product or service, or a new process technology, a new structure or administrative system, or a new plan or program pertaining to organizational members. Innovativeness is affected by internal elements

for example the innovative capability, size and structure, learning orientation and strategic orientation and external elements for example network of partners, external communication and the industry (Oskarsson 2003, p.4). Innovation can be described as a process of improving and application of a new idea. There are processes beginning with invention, development and implementation of new products, programs, services, or administrative arrangements continuing until the commercialization (Oskarsson, 2003, p.4).

The antecedents of innovation; innovation capability contains organizational learning, technological learning, professional background of founder/manager(s), skills of employees, internal efforts to improve technology and external orientation, intensity of networking, proximity advantages related to networking, receipt of institutional support (Oskarsson, 2003, p.4-5). Innovation management is creation of new ideas but technology management is the acquisition and implementation of existing innovations (Aksel, 2010, p.9).

Innovation capability of a corporate is related with many dimensions. Innovation can be supported through the effective use of financial and human resources. Human capital determine the innovation performance. Companies' implement their innovative activities systematically. The people of different opinion of different departments enhances the creativity. Innovation is not anymore the duty of the research and development department instead of that all the company indeed there are innovation department in many companies. The developments in the organization and administration effect the policies, resources distribution or social and organizational structural elements (Alameeri, Ajmal, Hussain, and Helo, 2017, p.119).

Knowledge Sharing

The Knowledge sharing is influenced by organizational leadership and culture in technology-intensive manufacturing firms (AlShamsi and Ajmal, 2018, p.119). Organizational effectiveness is affected by many factors. Knowledge enabling factors (KEFs) in construction companies have a significant impact on organizational effectiveness outcomes (Dang, Le-Hoai, Kim, 2018, p.759). Knowledge creation in an organization is actualized in three different methods such as individual experience knowledge acquisition, indi-

vidual communication and reflection and organizational knowledge learning. The complex product systems (CoPSs) performance is affected by knowledge internalization by practice (KIP). Individual innovation performance is realized with knowledge internalization by reflection and by knowledge internalization with practice. The knowledge combination and knowledge systematization provides organizational innovation performance (Min Li, Huimin Liu, Jing Zhou, 2018, p.887).

The flow of information has a key role in terms of inventory management and transportation of goods. Nowadays, businesses facilitate their communication suppliers and distributors with systems. Reduction of driving times is important in terms of resource utilization and reduces environmental impacts. Effective information flow facilitates monitoring and controlling the materials. (Çamlıca Z. and Akar, GS, 2014, p.108). Universal network quality perception has a positive impact on change readiness, and tacit knowledge. The organizational climate has a mediation effect. The deficiency of job content competencies and psychological indecisiveness affects the employee's responses and behavior (Hatjidis, Griffin and Younes, 2019, p.1442).

Knowledge is derived from the information from different resources, experiences, values. The knowledge is embedded in documents, storages, routines, processes, practices, and norms. Explicit knowledge is easily expressed formally. Tacit knowledge is derived from employee's experiences, beliefs, perspectives and the value system (Ekşi, 2008, p.17). There are many ways for knowledge generation and change from explicit to tacit or the opposite such as socialization, externalization and combination (Ekşi, 2008, p.18).

Knowledge management aims to generate value for corporate targets with documentation and investigation of knowledge for planning and control of activities (Ekşi, 2008, p.19). The organizations are changing in time to react the environmental uncertainties and knowledge imperfections. The knowledge cumulates while the abilities and resources are improved. an incremental investment approach for new facilities within a strategically important manufacturing operation at a large aerospace company (Artie, 2006, p.494).

Knowledge is a core source of innovation even corporate performance. The improvement and distribution of knowledge through organizational learning for the advance of core competencies, and turning them into new

products and processes (Ekşi, 2008, p.20). The employees are a source of innovation in case of transporting and expanding knowledge while interacting between employees and products, the routines and practices (Ekşi, 2008, p.21). Knowledge is considered as a key driver of innovation. Innovation is not easy to measure. Patent numbers, budgets and research and development expenditures are indicators for this subject. But it varies to industries.

The tacit knowledge sustains a dynamic internal adherence, strategic agility and rise the future performance (Hubert Saint-One, (1996, p.14)

The study in Australian Research Council Linkage Project grant in the period 2008-2013 indicates the negative organizational outcomes of knowledge loss. There are five knowledge loss concepts improved such as knowledge resources, psychological contract, learning organization capacity, risk management and organizational problems. 118 engineering and technical workers stated negative influences like lower productivity (morale), strategic misalignment of the workforce (ability gaps), resource cuts (unsatisfied stakeholders), declined work quantity and quality (inexperienced employees), work outputs not being used (customers mistrust), longer time to competence (learning cost) and difficulty with deadlines of the projects (increased search cycle time) (Zhining Wang, Nianxin Wang, Huigang Liang, 2014, p.230).

Research Model and Hypothesis Development

The conceptual research model is shown in Figure 1. The conceptual model contains four constructs and four hypotheses which were put forward to clarify the effects of intellectual capital and innovativeness on the firm performance through knowledge sharing.

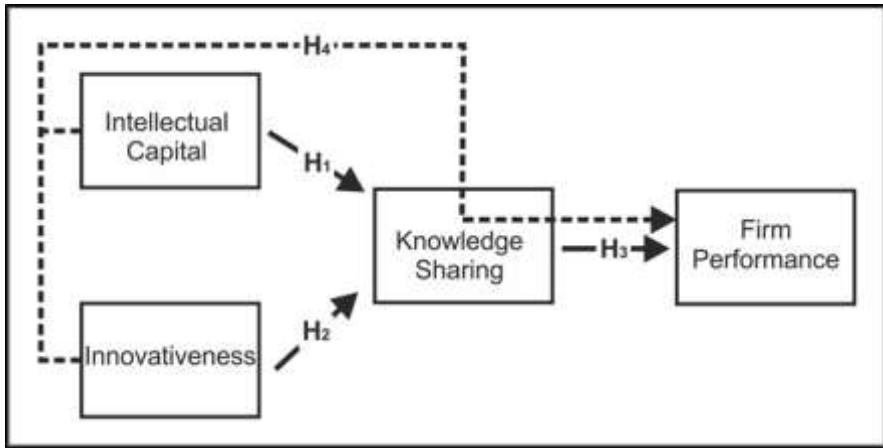

Figure 1. Conceptual Research Model

The Relationship between Intellectual Capital and Knowledge

The information is linked to intellectual capital. The tacit information of employees is a source of innovation. According to the resource-based perspective approach it is an asset (Egbu, 2004, p.301). Intellectual Capital involves all knowledge and knowing abilities. The term intellectual capital refers to the gap between an organization's book value and market value. Intellectual capital causes the knowledge loss in case of lack in organizational capabilities, organizational culture, routines, procedures, information systems, hardware, software, databases, company images, patents, copyrights, trademarks (Zhining Wang, Nianxin Wang, Huigang Liang, (2014, p.234).

There is positive relationship between intellectual capital and knowledge-sharing behavior. The organizational knowledge-sharing climate has a mediating role according to the surveys in three healthcare organizations (Radaelli, Mura, Spiller, and Lettieri, 2011, p.342). The companies keep the knowledge and enhance the knowledge sharing within teamwork. The collaboration and sharing of knowledge and sources employees with complementary skills and jobs enhance the performance and relationships in the organization (Zhining Wang, Nianxin Wang, Huigang Liang, (2014, p.236). Thus, in the light of the existing literature, we hypothesize that:

- H₁: Intellectual Capital has a positive effect on Knowledge Sharing.

The Relationship between Innovativeness and Knowledge Sharing

Knowledge management include people, process and systems, knowledge content and technology, organizational strategy and structure, culture, leadership and commitment, motivation and competition. The knowledge influences projects and organizations innovation in the construction industry (Egbu, 2004, p.305). The knowledge management can rise the innovation performance with soft HRM practices” and “hard IT practices”. The ignorance of human factor can affect the product innovation strategies negatively (Gloet and Terziovski, 2004, p.402; Schiuma, Andreeva, and Kianto, 2012, p.617; Chen, and Huang, 2009, p.104).

According to the research of Employment in Britain dataset accentuates the role of “competence building system” as a determinant of learning on innovation (Tomlinson, 2004, p.211). (Darroch, and McNaughton, 2002, p.222) accentuates to have a flexible and opportunistic organizational structure for evaluating and improving incremental and radical innovations.

The leader's role is very significant to enhance organizational performance by using strategic variables related to knowledge (knowledge slack, absorptive capacity, tacitness, organizational learning) and innovation. The study is conducted from 408 Spanish organizations. transformational leaders impact the employees for creating an organization where new solutions and ideas arise (García-Morales, Lloréns-Montes, and Verdú-Jover, 2008, p.299).

The interaction between innovation and learning supports strategic thinking and an information management strategy (Lund, 2004, p.69).

There is a positive relationship between knowledge sharing of employees and innovation. employees ‘knowledge, skill, and experience affects creativity. It is firm-specific, socially complex, and path-dependent. Firm’s capability to change and utilize knowledge define innovation grade like problem-solving techniques and new product for rapid response to the market demand. The employees share tacit knowledge (abilities or know-how) with their colleagues or explicit knowledge (institutionalized methods or applications) for generating new ideas or implementations. Organizational knowledge sharing creates a base for organizational learning. Knowledge sharing has a positive relationship with organizational human capital and is linked to organizational performance. Explicit information sharing is linked with verification

operational performance. and financial performance. Tacit information sharing has a positive effect on operational and financial performance. Company size shows past success and can influence current performance. It displays power of pricing and bargaining, and the prevalence of operation and management routines (Wanga and Wang, 2012, p.8902).

The research indicates the importance of public-private collaboration for knowledge creation and innovation. There are many ways for generating knowledge for product development projects (Drejer and Holst Jørgensen, 2004, p.285). The individual and collective knowledge creates organizational culture. There are external and internal information flow between corporations, outsourcing services such as suppliers and distributors, and research and educational centers. All of these information transforms to knowledge and can be used for gaining competitive advantage with innovative solutions (Ekşi, 2008, p.22). Thus, in the light of the existing literature, we hypothesize that:

- H₂: Innovativeness has a positive effect on Knowledge Sharing.

The Relationship between Knowledge Sharing and Firm Performance

KM strategies such as codification and personalisation have a positive impact on financial outcomes. Codification is system-oriented and personalization human-oriented. Codification focuses on person-to-documents needs heavy IT investment, connecting people and reusable knowledge with decision support systems, document repositories, knowledge maps and workflow best practices databases. Personalizations main focus is Person-to-person, needs moderate IT investment for facilitating dialogue and tacit knowledge sharing, the main tools are mentoring, video-conferencing, bellow pages, e-mail and discussion forum (López-Nicolás, and Meroño-Cerdán, 2011, p.502).

Strategy and leadership, Organizational culture, Organizational incentive system and Information technology are KM enablers. The most important KM process performance antecedents are strategy and leadership. The significance of performance indicators in knowledge creation and knowledge internalization on the operational and customer sides has a positive, significant relationship with financial performance (Ho, 2009, p.98).

Kamasak, Yozgat, and Yavuz, (2017, p.356) accentuates the importance of knowledge process abilities on innovation performance. Their research in 236 firms from various industries in Turkey show how the strategic flexibility and the improvement of knowledge process capabilities impact innovation performance especially in a markets changes are high. Thus, in the light of the existing literature, we hypothesize that:

- H₃: Knowledge Sharing has a positive effect on Firm Performance.

The Role of Knowledge Sharing in the Relationship among Intellectual Capital, Innovativeness and Firm Performance

150 technology-intensive firms in Finland reveal that the external knowledge sharing arise innovation performance (Ritala, Olander, Michailova, and Husted, 2015, p.22). Technical knowledge management resource and social knowledge management resource are antecedents of knowledge management process capability. Knowledge management process capability is a backbone for developing innovation speed and innovation magnitude. The innovation capabilities rise firm performance (Liao and Chuang, 2006, p.1).

Wang, and Wang, 2012, p.8899) claims that the knowledge sharing in 89 high technology firms in Jiangsu Province of China influence innovation and indirectly firm performance. The explicit knowledge rises the innovation speed and financial performance. The tacit knowledge sharing raises innovation quality and operational performance. Thus, in the light of the existing literature, we hypothesize that:

- H₄: Knowledge Sharing positively mediates the effects of Intellectual Capital and Innovativeness on Firm Performance.

Research Methodology

In this study, partial least square structural equation modeling (PLS-SEM) method was used. PLS-SEM is variance-based analysis method (Civelek, 2018). In this method, measurement and structural models can be analyzed together. Therefore It is considered as second generation multivariate analysis method (Civelek, 2018). PLS-SEM is a non-parametric method since it does

not have any distributional assumption (Hair, Hult, Ringle, and Sarstedt, 2017) (Civelek, Comparison of Covariance-Based and Partial Least Square Structural Equation Modeling Methods under Non-Normal Distribution and Small Sample Size Limitations, 2018). This method is preferred in the small sample size and non-normal distribution. The most important limitation of this research is small sample size (84 observations). Therefore, PLS-SEM is preferred in this research. Quantitative data was collected in Likert scale (five-point ordinal) which is ranging from strongly disagree to strongly agree. The reliability and validity of the scales were initially tested. Subsequently, partial least square structural equation modeling method was used to test the hypotheses put forward in the initial research model. Three models compared each other's according to the method suggested by Baron & Kenny (Baron & Kenny, 1986). SmartPLS statistics program was used for the analyses conducted in this research.

Measures and Sampling

Knowledge sharing, innovation and firm performance scales are translated from Wang, Z., and Wang, N. (2012, p.8899-8908). The intellectual capital scale is from the article of Zhining Wang, Nianxin Wang, Huigang Liang, (2014) "Knowledge sharing, intellectual capital and firm performance", Management Decision, Vol. 52 Issue: 2, pp.257. More than 150 distributed, 84 valid questionnaires were gathered from prominent companies in Turkey in the fall of 2019. Sample consists of the middle managers. Two managers per company answered the questionnaire. Therefore, a limited sample size was achieved.

Construct Validity and Reliability

Firstly, the exploratory factor analysis was conducted to eliminate and purify the data. After this analysis, 19 items remained. Subsequently, the confirmatory factor analysis was performed. The confirmatory factor analysis was used to determine convergent validity of the constructs (Anderson & Gerbing, 1988). In SmartPLS the consistent PLS (PLSc) algorithm was performed in order to find outer loadings in factor model. In Table 1, outer loadings obtained as a result of confirmatory factor analysis are shown. The outer loads of each item are larger than or close to 0.7 and found as significant. These results means that the convergent validity of the scales was determined.

Table 1. Confirmatory Factor Analysis Results

Variables	Items	Outer Loads
Intellectual Capital	Ilse104	0.780
	Ilse105	0.903
	Ilse106	0.869
	Ilse107	0.805
	Ilse108	0.726
Innovativeness	Yehz76	0.916
	Yehz77	0.915
	Yehz78	0.908
	Yehz79	0.854
	Yehz83	0.834
Knowledge Sharing	Yehz84	0.885
	Bpay72	0.761
Firm Performance	Bpay73	0.696
	Fper91	0.770
	Fper85	0.929
	Fper87	0.764
	Fper88	0.801
	Fper89	0.718
	Fper90	0.729

$p < 0.05$ for all items

For the determination of discriminant validity, the square roots of average variance extracted values of each construct should be calculated. After that the calculated values should be compared with correlation values of the constructs in the same column. Fornell-larcker criterion was used to determine the discriminant validity of the constructs (Hair, Hult, Ringle, and Sarstedt, 2017) (Fornell and Larcker, 1981).

Table 2. Construct Descriptives, Correlation and Reliability

Variables	1	2	3	4
1. Intellectual Capital	(0.831)			
2. Innovativeness	0.775*	(0.891)		
3. Knowledge Sharing	0.753*	0.839*	(0.794)	
4. Firm Performance	0.710*	0.815*	0.729*	(0.800)
Composite reliability	0.910	0.956	0.696	0.907
Average variance ext.	0.691	0.795	0.632	0.641
Cronbach α	0.910	0.956	0.694	0.909
Mean	3.58	3.34	3.47	3.52
Standard Deviation	0.95	1.01	1.02	0.86

* $p < 0.01$

Note: Diagonal values in bracket show the square root of AVEs.

In Table 2, the diagonal values in bracket indicate the square root of AVE values of each variable. The square roots of average variance extracted values are larger than the correlation values in each column as indicated in Table 2, (Byrne, 2010). And Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT) was used to determine discriminant validity. As seen in Table 3, HTMT ratios of all construct are less than threshold level (i.e. 0.90) (Doğan, 2018). In order to determine reliability of each construct composite reliability and Cronbach α values are calculated. All the values are beyond or close to the threshold level (i.e. 0.7) (Fornell ve Larcker, 1981). Correlation values among variables, Cronbach α values, composite reliabilities, average variance extracted values, means and standard deviations are in Table 2.

Table 3. Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT)

Variables	1	2	3	4
1. Intellectual Capital	-			
2. Innovativeness	0.890	-		
3. Knowledge Sharing	0.854	0.837	-	
4. Firm Performance	0.799	0.807	0.898	-

Test of Hypotheses

To test the hypotheses, partial least square structural equation path modeling algorithm was used. Bootstrap procedure must be used to calculate p values of the estimates in PLS-SEM. The need for bootstrap procedure stems from being nonparametric statistical method (Civelek, Comparison of Covariance-Based and Partial Least Square Structural Equation Modeling Methods under Non-Normal Distribution and Small Sample Size Limitations, 2018). In Table 4, hypotheses test results are shown.

Table 4. Hypotheses Test Results

Relationships	Path Coefficients		
	Model 1	Model 2	Model 3
Intellectual Capital → Knowledge Sharing		0.254*	0.362*
Innovativeness → Knowledge Sharing		0.475*	0.385*
Knowledge Sharing → Firm Performance			0.318*
Intellectual Capital → Firm Performance	0.347*		0.231
Innovativeness → Firm Performance	0.480*		0.353*

*p < 0.01

In Figure 2, path model and PLS-SEM analysis result are shown. As shown in Table 4, H₁, H₂ and H₃ are supported and H₄ is partially supported. According to the results of analyses, there is a positive and significant relationship between intellectual capital and knowledge sharing (H₁), between innovativeness and knowledge sharing (H₂) and between knowledge sharing and firm performance (H₃). Significant relationship between intellectual capital and firm performance was disappeared when knowledge sharing was included in the model. Significant relation in Model 1 turned into insignificant in Model 3. This means that knowledge sharing plays mediator roles in the relationships between intellectual capital and firm performance. But knowledge sharing do not have any mediating effect in the relationships between innovativeness and firm performance. Therefore, H₄ is partially supported.

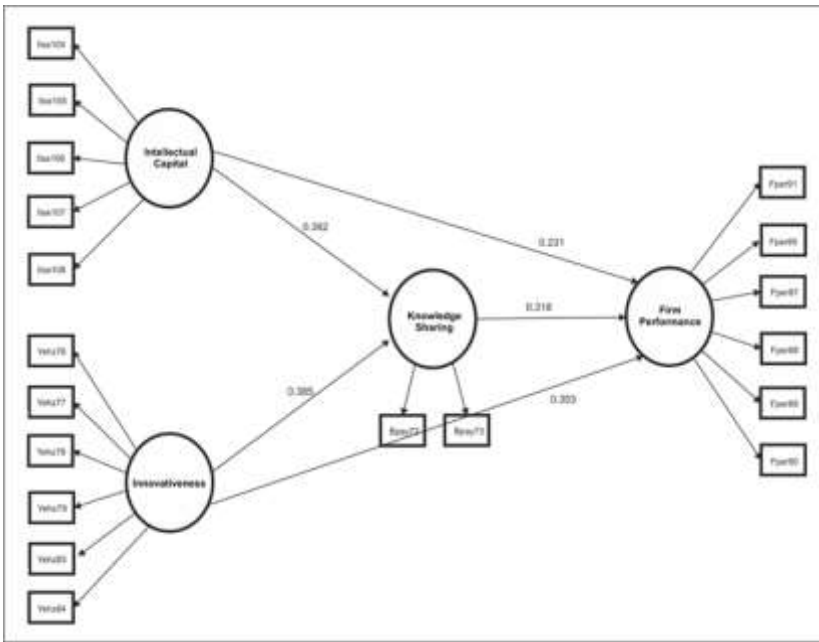

Figure 2. Results of PLS-SEM Analysis of Model 3

The coefficient determination (R^2) is the most used indicator for PLS-SEM path models. The coefficient determination indicates the predictive power of the model. Calculated for each endogenous latent variable separately which

indicates combined effect of exogenous latent variables. Also refers to variance explained (Hair, Hult, Ringle, and Sarstedt, 2017). According to the most used rule of thumb values above 0.20 can be regarded as high. As indicated in Table 5, the values are acceptable.

Table 5. R2 Values of the Dependent Variables

Variables	R ²
Knowledge Sharing	0.510
Firm Performance	0.668

The impact of a variable on another variable can be measured by effect size f^2 . In order to calculate effect size, the construct should be omitted from the model. Effect size f^2 essentially refers to the change in R2 if a variable extracted from the model. f^2 values below 0.02 are considered as small. Values between 0.15 and 0.35 are considered as medium. Values above 0.35 are considered as large effects (Cohen, 1988).

Table 6. Effect Size(f^2) Values

Relations	f^2
Intellectual Capital → Knowledge Sharing	0.09
Innovativeness → Knowledge Sharing	0.10
Knowledge Sharing → Firm Performance	0.15
Intellectual Capital → Firm Performance	0.06
Innovativeness → Firm Performance	0.12

Stone-Geisser's Q2 value (Geisser, 1974) indicates predictive relevance of path model and it is calculated for dependent variables in the model specifically. Q2 values can be calculated by means of blindfolding procedure. If the model has predictive relevance Q2 values must be larger than 0 for a dependent variable. On the other hand, values equal to zero or below zero means that there is not any predictive relevance. In Table 7, Q2 values of each dependent variable are indicated.

Table 7. Dependent Variables Q2 Values

Variables	Q ²
Knowledge Sharing	0.356
Firm Performance	0.422

Conclusion

This research provides an important contribution to the existing literature by explaining the relationship among firm performance, intellectual capital, innovativeness, knowledge sharing. The finding implies that knowledge sharing acts as a mediator role in the relationships between intellectual capital and firm performance. But knowledge sharing does not have any mediating effect on the relationships between innovativeness and firm performance. According to managerial implications of this research managers should increase knowledge sharing in order to utilize the intellectual capital and to convert it into firm performance. The most important limitation of this research is the limited sample size (84 observations). In future researches, this research can be repeated with larger samples.

The distinction and the relationship between creativity and innovation is discussed in the literature. Creativity is a source of innovation (Ekşi, 2008: 7). There are many reasons behind the rise of innovation in the eyes of companies. Surviving is the first and the most fundamental purpose of the companies in the markets where they operate. The current business environment is rapidly changing and competition is inevitably becoming intense and destructive. Competitors continually create threats to each other indifferent ways. Companies improve adaptation capabilities to the industry for survival. They overcome the threats of their competitors by increasing the innovation capabilities of the company because innovation contributes to their ability to shorten their production process and speed up new product development in relation to that of their competitors.

Companies gain competitive advantages with differentiation in conformity mechanisms, innovation and productivity. The companies that can develop and improve formal systems for the intellectual property rights protection can be more productive. The relationship is higher in companies which show low performance in services, trade and service providers and manufacturing (Hall, and Sena, 2017, p.42). While innovation is a crucial condition for company survival, it is also vital for achieving higher market share or profitability. Organizations reach their business targets, increase their profitability and boost the market share. In order to achieve those targets and survive, companies need to strengthen their abilities to innovate. Indicators such as customer participation are used for adding value for customers. Channels of

participation have a positive impact on customer satisfaction. In this study, five different channels, namely face-to-face communication, phone communication, e-mailing, web and mobile applications, which could elicit customer participation have been identified along with the number of stages in which the customer is involved as well as customer satisfaction. The social capital crucial role on performance.

Change is faced with resistance in many cases hence this change management is very important. Mostly the management puts a lot of efforts in this. Indeed, in order to spread the innovation toward the base, creative thinking techniques are used by all employees. It is clear that more policies and systems instead of words must ensure that the most appropriate business system of those who guarantee the potential obstacles in mind or corporate removed. The Employees should be encouraged to generate ideas and new business thinking.

Innovation is a core process and a necessity for the survival of the companies. Innovativeness has to be pursued as "a systematic activity" (Ekşi, 2008, p.8). Sustainability is also important in innovation. Know-how needs to be developed for further improvement. Local differences guide innovative ideas. Feasibility is needed to turn ideas to innovations. Companies encounters problems like the inadequacy of the budget, the failure of the competitor to test a similar service years ago and failure, the failure of the multinational firm's subsidiaries in other countries to implement this idea, the patent problems, the contradiction of the corporate and marketing strategies, and the fear that external customers or company employees will not accept the idea. Cost cutting is also an obstacle in front of innovation. The difficulties can turn into opportunities if they are effectively overcome.

In order for the proposal systems to be successful, there are important success criteria like management support, program structure, transparency and program visibility, recognition and rewarding, respectively. If these framework criteria are supported by practical applications, success can be achieved more easily. For these, make sure that employees feel "confident" in the system. Encourage employees from various departments and disciplines to come together and include everyone at the edge of the system (from salesmen, to security officers) to the suggestion system. The well-informed employees and other departments' affairs and their influences increase the effi-

ciency of the proposal system. The idea should turn it into innovation by exploiting its creative essence. If necessary, create a team of innovation or suggestion system advisors within the firm, preferably voluntary employees. These people bring solutions to those who supply suggestions and close communication with solving the problems of immature ideas. The most important issue is the lack of trust over time. As soon as a quick entry is made, the confidence in the system is diminishes for those who fail to demonstrate successful results. As confidence decreases, the number of suggestions falls and the system collapses by entering a vicious cycle. Especially in large companies, company employees can only integrate the suggestions because they know only parts of their business processes, and they have a lack of vision on how to affect other parts of the business. The rewarding mechanism may not be as effective as spiritual rewarding works in firm culturally, as they move towards the upper echelons of management. When the system is based entirely on monetary rewards, sometimes everyone is hunting for their normal business and seeking out ideas, which can cause conflicts with their superiors. Innovation, however, If the company's employees are oriented towards opportunities to take the company forward, if the top management is rewarded and rewarded with beliefs, if the company employees have a strategy shared and applied by the layers of the company, if internal communication is based on trust. Our study also reveals the importance of knowledge sharing on Intellectual capital and business performance.

Kaynakça / References

- Akgün, A.E. and Keskin, H. (2003). Sosyal bir etkileşim süreci olarak bilgi yönetimi ve bilgi yönetimi süreci. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 175-188.
- Akman, G. (2003). *Bilişim sektöründe pazar odaklılık, yenilik stratejileri ve yenilik kabiliyeti arasındaki ilişkiler ve bunların şirket performansı üzerindeki etkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gebze İleri Teknoloji Ecoinnstitüsü, Kocaeli.
- Akman, G., Özkan, C. and Eriş, H. (2008). Strateji odaklılık ve firma stratejilerinin firma performansına etkisinin analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7 (13), 93-115.
- Aksel, İ. (2010). *İşletmelerde inovasyon ve inovasyonu destekleyen örgüt kültürünün belirleyicileri ve bir araştırma*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Yönetimi ve Organizasyon Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul

- Alameeri, A., Ajmal, M. M., Hussain, M., and Helo, P. T. (2017). Sustainability practices in the aviation sector: a study of UAE-based airlines. *International Journal of Sustainable Society*, 9(2), 119-147.
- Aldrich, H.E., Wiedenmayer, G., Katz, J.A. ve Brockhaus, R.H., Sr. (1993). From traits to rates: an ecological perspective on organizational findings. *Advances in Entrepreneurship, Firm Emergence, and Growth*. Greenwich, CT: JAI Press, 1, 145-195
- AlShamsi, O. M., and Ajmal, M. M. (2018) "Knowledge sharing in technology-intensive manufacturing organizations: Analytic hierarchy process approach. *Business Process Management Journal*, <https://doi.org/10.1108/BPMJ-07-2017-0194>
- Anderson, J., and Gerbing, D. (1988). *Structural equation modelling in practice: A review and recommended two-step approach*. Psychological Bulletin.
- Artie W. Ng. (2006). Reporting intellectual capital flow in technology-based companies Case studies of Canadian wireless technology companies. *Journal of Intellectual Capital*, 7(4), 492-510 q Emerald Group Publishing Limited, 1469-1930, DOI 10.1108/14691930610709130
- Baron, R., and Kenny, D. (1986). The moderator - Mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical consideration. *The Moderator - Mediator Variable distinction in Social Psychological Research* *Journal of Personality and Social Psychology*, 1173-1182.
- Becerra-Fernandez, I., and Sabherwal, R. (2010). *Knowledge management: systems and processes*. New York: Sharpe.
- Buckley, M., Halbesleben, R., and Wheeler, A. (2016). *Research in personnel and human resources management*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Çamlıca Z. and Akar, GS (2014). Lojistik sektöründe sürdürülebilirlik uygulamaları. *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 11, 100-120.
- Chakravarthy Balaji, S. (1986). Measuring strategic performance. *Strategic Management Journal*, 7(5), s. 437-458.
- Chau Ngoc D., Long L., and Soo-Yong, K., (2018) Impact of knowledge enabling factors on organizational effectiveness in construction companies. *Journal of Knowledge Management*, 22(4), 759-780
- Chen, C. J., ve Huang, J. W. (2009). Strategic human resource practices and innovation performance—The mediating role of knowledge management capacity. *Journal of business research*, 62(1), 104-114.

- Civelek, M. (2018). Comparison of covariance-based and partial least square structural equation modeling methods under non-normal distribution and small sample size limitations. *Eurasian Econometrics, Statistics & Empirical Economics Journal*, 10, 39-50.
- Civelek, M. (2018). *Essentials of structural equation modeling*. Lincoln: University of Nebraska Lincoln-Zea Books.
- Civelek, M. (2018). *Yapısal eşitlik modellemesi metodolojisi*. İstanbul: Beta.
- Civelek, M., Çemberci, M., Kibritci Artar, O., and Nagehan, U. (2015). *Key factors of sustainable firm performance: A strategic approach*. Lincoln: University of Nebraska Lincoln-Zea Books.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Daft, Ri. L. (1997). *Management*. Dryden Press, Orlando.
- Darroch, J., and McNaughton, R. (2002). Examining the link between knowledge management practices and types of innovation. *Journal of intellectual capital*, 3(3), 210-222.
- Dehong, L., Jun L., Wentian, C., and Yanjun Q., (2018) The trade-off between knowledge exploration and exploitation in technological innovation. *Journal of Knowledge Management*, 22(4), 781-801, <https://doi.org/10.1108/>
- Dinçer, Ö. ve Tatoğlu, E. (2003). Formel stratejik planlama ve şirket performansı. 11. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, Kocatepe Üniversitesi, Afyon, 191-205.
- Doğan, D. (2018). *SmartPLS ile veri analizi*. Charleston: CreateSpace.
- Drejer, I. and Jørgensen, B. H. (2004). Public-private collaboration on knowledge generation and application in new product development projects. In Christensen, J. and Lundvall, B. (Ed.) *Product Innovation, Interactive Learning and Economic Performance (Research on Technological Innovation, Management and Policy, Vol. 8)*, (p. 285-308) Emerald Group Publishing Limited, Bingley, [https://doi.org/10.1016/S0737-1071\(04\)08012-6](https://doi.org/10.1016/S0737-1071(04)08012-6)
- Easterby-Smith, M., ve Lyles, M. (2011). *Handbook of organizational learning and knowledge management*. Chichester: Wiley.
- Egbu C. O., (2004). Engineering. *Construction and Architectural Management*, 11(5), 301–315.
- Egbu, C, O, (2004). Managing knowledge and intellectual capital for improved organizational innovations in the construction industry: an examination of critical success factors. *Engineering, Construction and Architectural Management*, 11(5), 301 – 315

- Ekşi, E.(2008). *Intellectual capital based innovation capability model proposition*. Istanbul Technical University, Institute of Science and Technology, Department: Management Engineering, Programme: Management Engineering, Management Engineering M.Sc. Thesis
- Erkuş, A. (2006). *Entelektüel sermaye: Bir uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum.
- Fornell, C., and Larcker, D. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- García-Morales, V. J., Lloréns-Montes, F. J., and Verdú-Jover, A. J. (2008). The effects of transformational leadership on organizational performance through knowledge and innovation. *British journal of management*, 19(4), 299-319.
- Geisser, S. (1974). A predictive approach to the random effects model. *Biometrika*, 61, 101-107.
- Gerdin, Jonas ve Greve, Jan (2004). Forms of contingency fit in management accounting research – a critical review. *Accounting, Organizations and Society*, 29 (3-4), 303-326.
- Gloet, M., and Terziovski, M. (2004). Exploring the relationship between knowledge management practices and innovation performance. *Journal of manufacturing technology management*, 15(5), 402-409.
- Gunasekaran , A. (2001). *Agile manufacturing: The 21st century competitive strategy*. New York: Elsevier Science.
- Hair, J., Hult, G., Ringle, C., and Sarstedt, M. (2017). *A primer on partial least squares structural equation modeling PLS-SEM*. Los Angeles: SAGE.
- Hall, B. H., and Sena, V. (2017). Appropriability mechanisms, innovation, and productivity: evidence from the UK. *Economics of Innovation and New Technology*, 26(1-2), 42-62.
- Hatjidis, D., Griffin, M., Younes, M., (2019). Linking universal network quality perception and change readiness: The mediating roles of tacit knowledge and organizational climate. *International Journal of Organizational Analysis*. <https://doi.org/10.1108/IJOA-06-2018-1442> Permanent link to this document: HYPERLINK <https://doi.org/10.1108/IJOA-06-2018-1442>.
- Ho, C. T. (2009). The relationship between knowledge management enablers and performance. *Industrial Management & Data Systems*, 109(1), 98-117.
- Hubert Saint-Onge, (1996) "Tacit knowledge the key to the strategic alignment of intellectual capital. *Planning Review*, 24(2), 10-16, <https://doi.org/10.1108/eb054547>

- Kamasak, R., Yozgat, U., and Yavuz, M. (2017). Knowledge process capabilities and innovation: testing the moderating effects of environmental dynamism and strategic flexibility. *Knowledge Management Research & Practice*, 15(3), 356-368.
- Karakılıç Yörük, N. (2008). *Temel yeteneklerin stratejik ittifak oluşumundaki önemi ve stratejik performansa etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (İşletme), Afyonkarahisar.
- Liao, C., and Chuang, S. H. (2006, January). Exploring the role of knowledge management for enhancing firm's innovation and performance. In *Proceedings of the 39th Annual Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS'06)* 7, 158a-158a. IEEE.
- López-Nicolás, C., ve Meroño-Cerdán, Á. L. (2011). Strategic knowledge management, innovation and performance. *International journal of information management*, 31(6), 502-509.
- Lund, R. (2004), The managed interaction between innovation and learning and a complementary perspective. In Christensen, J. and Lundvall, B. (Ed.) *Product Innovation, Interactive Learning and Economic Performance (Research on Technological Innovation, Management and Policy, Vol. 8)*, (p.69-98) Emerald Group Publishing Limited, Bingley,. [https://doi.org/10.1016/S0737-1071\(04\)08004-7](https://doi.org/10.1016/S0737-1071(04)08004-7)
- Martínez-López , F. (2013). *Handbook of Strategic e-Business Management* . Berlin: Springer.
- Min, L., Huimin, L., and Zhou, J., (2018) "G-SECI model-based knowledge creation for CoPS innovation: the role of grey knowledge. *Journal of Knowledge Management*, 22(4), 887-911, <https://doi.org/10.1108/JKM-10-2016-0458>
- Mouritsen, J., Thorsgaard Larsen, H., and Bukh, P. N. (2005). Dealing with the knowledge economy: intellectual capital versus balanced scorecard. *Journal of intellectual capital*, 6(1), 8-27.
- Nazari, J., Herremans, I. M., Isaac, R. G., Manassian, A.and Kline, T. J.B. (2011). Organizational Culture, Climate and IC: an Interaction Analysis; *Journal of Intellectual Capital*, 12(2), 224-248,<https://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/14691931111123403>
- Oskarsson, G. (2003, February). The antecedents and process of innovation. In *The IV Conference in Social Science*, Iceland.
- Radaelli, G., Mura, M., Spiller, N., and Lettieri, E. (2011). Intellectual capital and knowledge sharing: the mediating role of organisational knowledge-sharing climate. *Knowledge Management Research & Practice*, 9(4), 342-352.

- Rathore · R.P. Mohanty · A.C. Lyons · N. Barlow, (2005). Performance management through strategic total productivity optimisation *Int J Adv Manuf Technol*, 25, 1020–1028 DOI 10.1007/s00170-003-1936-z
- Rathore, A., Mohanty, R. P., Lyons, A. C., and Barlow, N. (2005). Performance management through strategic total productivity optimisation. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 25(9-10), 1020-1028.
- Ritala, P., Olander, H., Michailova, S., and Husted, K. (2015). Knowledge sharing, knowledge leaking and relative innovation performance: An empirical study. *Technovation*, 35, 22-31.
- Rossi, C., Cricelli, L., Grimaldi, M., and Greco, M. (2016) 'The strategic assessment of intellectual capital assets: An application within Terradue Srl'. *Journal of Business Research*, 69(5), 1598-1603. DOI: 10.1016/j.jbusres.2015.10.024" and its references.
- Schiama, G., Andreeva, T., and Kianto, A. (2012). Does knowledge management really matter? Linking knowledge management practices, competitiveness and economic performance. *Journal of knowledge management*, 617-636
- Sitkin, S., Cardinal, L., and Bijls, K. (2010). *Organizational control*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spender, J.C.1996. Making Knowledge the basis of a dynamic theory of the firm. *Strategic Management Journal*, 17.
- Tetik, S. (2003). İşletme performansını belirlemede veri zarflama analizi. *Celal Bayar Üniversitesi, Yönetim ve Ekonomi*, 10 (2), s. 221–229.
- Tomlinson, M. (2004). Learning, knowledge and competence building at employee level in The U.K. In Christensen, J. And Lundvall, B. (Ed.) *Product Inovation, Interactive Learning And Economic Performance (Research on Technological Innovation, Management and Policy, Vol. 8)*, p. 211-228). Emerald Group Publishing Limited, Bingley,. [https://doi.org/10.1016/S0737-1071\(04\)08009-6](https://doi.org/10.1016/S0737-1071(04)08009-6)
- Turuç, Ö. (2006). *Bilgi teknolojileri kullanımının işletmelerin örgütsel performansına etkisi: Hizmet sektöründe bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, SDÜ, SBE, Isparta.
- Umanath, N. (2003). The concept of contingency based beyond 'it depends' illustration from IS research stream. *Information and Management*, 40, 551–562.
- Wang, Z., and Wang, N. (2012). Knowledge sharing, innovation and firm performance. *Expert systems with applications*, 39(10), 8899-8908.
- Wenger, E., McDermott, R., and Snyder, W. (2002). *Cultivating communities of practice: A guide to managing knowledge* . Boston: Harvard Business Review Press.

- Yürüşen, S. (2011). *Veri zarflama analizi ile bayi performansının hesaplanması: otomotiv sektöründe bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İşletme Mühendisliği, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Zerenler, M. (2005). Performans ölçüm sistemleri tasarımı ve üretim sistemlerinin performansının ölçümüne yönelik bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 1-36.
- Zhining W., Nianxin W., and Huigang L., (2014) Knowledge sharing, intellectual capital and firm performance, *Management Decision*, Vol. 52 Issue: 2, pp.230-258, <https://doi.org/10.1108/MD-02-2013-0064> Permanent link to this document: <https://doi.org/10.1108/MD-02-2013-0064>
- Zou, C., Zhao, C., Wang, T., and Gu, X. (2017). Collaborative Governance of Innovation Network Based on the JM Model. In J. Xu, M. Gen, A. Hajiyev, & F. Cooke *Proceedings of the Eleventh International Conference on Management Science and Engineering* (p. 1762-1773). New York: Springer.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Civelek, M. E. and Başar, P. (2020). The role of knowledge sharing in the effects of intellectual capital and innovativeness on firm performance. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 16(Özel Sayı), 3274-3301. DOI: 10.26466/opus.742309

Developing Perception Management Scale (Administrator Version) : A Study on Validity and Reliability¹

DOI: 10.26466/opus.689102

*

Sümevra Dilek Uylas* - Türkan Argon **

* Dr, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bolu/Türkiye

E-Mail: sumeyradilekuylas@gmail.com

ORCID: [0000-0002-5151-3733](https://orcid.org/0000-0002-5151-3733)

**Prof. Dr, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bolu/Türkiye

E-Mail argon_t@ibu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-0744-8647](https://orcid.org/0000-0002-0744-8647)

Abstract

The purpose of this study is to develop a measuring instrument for identifying the usage levels of administrators' perception management. The research was implemented on 295 primary and secondary school teachers in Akyazı and Hendek districts of Sakarya province in 2016. During the development of the scale, the processes of reviewing related literature, creating item pool, getting expert opinions, conducting preliminary tests, and conducting validity and reliability analyses were carried out. As a result of the exploratory and confirmatory factor analyses, it was determined that the scale consists of 3 factors and 16 items. The first factor consists of 5, the second factor consists of 5 and the third factor consists of 6 items. In order to determine the distinguishing characteristics of the scale items, the supergroup and sub-group of 27% were evaluated with the independent samples t-test, and it was concluded that the difference was statistically significant. For the reliability of the scale, the Cronbach's alpha reliability method was used. In the analysis, it was found that the Cronbach's alpha reliability coefficient for the total of the scale was .88, for the identifying existing perception factor was .88, for the constituting impression and influence factor was .75, for constituting and directing perception factor .73, and the 3 factors explained 55.99% of the total variance. Confirmatory factor analysis indicates these results: $\chi^2=291.99$, $df=101$, $p=.0000$, $\chi^2/df=2.89$, $RMSEA=.08$, $NFI=.93$, $NNFI=.95$, $CFI=.96$, $IFI=.96$, $SRMR=.06$, $GFI=.89$, $AGFI=.85$. Validity and reliability studies have shown that the scale is valid and reliable.

Keywords: Administrator, Teacher, Perception Management, Scale Developing

¹ Bu makale Sümevra Dilek UYLAS'ın doktora tezinden üretilmiştir

Algı Yönetimi Ölçeği (Yönetici Versiyonu)'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

*

Öz

Bu çalışmanın amacı, yöneticilerin algı yönetimi kullanım düzeylerini belirlemek için bir ölçeği geliştirmektir. Araştırma 2016 yılında Sakarya ili Akyazı ve Hendek ilçesinde 295 ilkököl ve ortaokul öğretmeni üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde, ilgili literatürün taranması, madde havuzu oluşturma, uzman görüşleri alma, ön deneme çalışması yapma, geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapma işlemleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin 3 faktörden ve 16 maddeden oluştuğu saptanmıştır. Birinci faktör 5, ikinci faktör 5, üçüncü faktör 6 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerinin ayırt edicilik özelliklerini belirlemek için %27' lik üst ve alt gruplar "bağımsız gruplarda t testi" uygulanmış ve farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach alpha güvenilirliği yöntemi kullanılmıştır. Analizlerde ölçeğin toplamı için Cronbach alpha güvenilirlik katsayısının .88, mevcut algının belirlenmesi faktörü için .88, izlenim oluşturma ve etkileme faktörü için .75, algı oluşturma ve algıyı yönlendirme faktörü için .73 olduğu ve 3 bileşinin toplam varyansın %55.99' unu açıkladığı görülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen sonuçlar; $\chi^2=291.99$, $df=101$, $p=.0000$, $\chi^2/df=2.89$, $RMSEA=.08$, $NFI=.93$, $NNFI=.95$, $CFI=.96$, $IFI=.96$, $SRMR=.06$, $GFI=.89$, $AGFI=.85$. Yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları, ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Yönetici, Öğretmen, Yönetici Algı Yönetimi, Ölçek Geliştirme

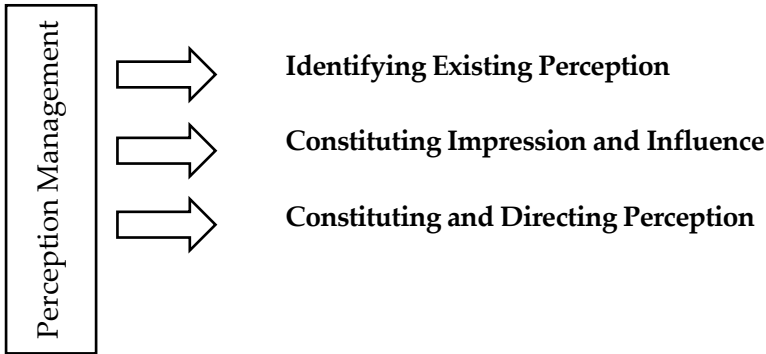
Introduction

Leaving the ages behind in which power was effective by forcing, humanity can affect and transform social perception processes to the end with the production and use of information in recent years (Işık, 2014). Therefore, in these days of the information age, creating perception or directing perception activities that are aimed through perception management attract the attention of governments, nations, states, military institutions or enterprises (Minister and Keefe, 2012). In short, like every concept that has changed over time, changes have taken place in management activities adopted by states, institutions or individuals. Management activities aimed at reaching the determined goals with the easiest and least harm have turned into a way of convincing and arousing desire towards the determined goals instead of putting public pressure on the societies. While people who are expected to be affected think that they act according to their own will at the end of this process, they are provided with a carefully prepared perception management activities to think in this way.

Johansson and Xiong (2003) define perception management as a concept representing controlling and improving data acquisition, which provides wider content, higher benefit and less uncertainty from the outside world; Tutar (2008) defines it as a function that increases the communication/interaction opportunities between the internal and external organizational environment, provides the communication flow between the internal and external environment of the organization together with the effective management of organizational behavior and, in short, facilitates the achievement of the organizational goals; Özsalmalı and Pank (2013) define it as controlling and improving the flow of information coming from the environment in order to obtain useful and less blurred data; and Işık (2014) defines it as an administrative process aiming to gain superiority by using different elements. The US Department of Defense, the creator of the concept of perception management, makes this definition as following: "It is the actions to convey or deny selected information by affecting the thoughts, emotions, motives, intelligence, and logic systems and leaders of the masses so that the purpose is to direct their behavior and thoughts towards the demands of the originator's objectives" (Öksöz, 2013). Perception management is actually a communication area focused on, according to some, persuading the individuals or communities in

their target to think in the desired way (Özdağ, 2015) and according to others, convincing target audiences in line with their own demands and interests and transforming them into an item they will use for their own purposes (Gürhan, 2012). As a result of the above explanations on perception management, perception management can be defined as “the whole set of tactics used to enable the individual or organization to act in line with the specified personal or organizational purposes” in short.

There are two main reasons why organizations are interested in perception management. The first is to deal with events that increase perception towards the organization, and the second is to cope with the events that can create threats against the organization (Elsbach, 2006). A successful perception management process consists of three stages. These are the stages of identifying existing perceptions, constituting impression and influence, constituting and directing perception. It is important for a successful perception management process to continue as a careful and planned process without any of the stages of perception management being skipped and passed over. Also, it should be kept in mind that the perception management stages should be maintained in order. In determining these stages used in the research, the opinions of scientists in educational sciences, social sciences, psychology and management science were consulted and the perception management literature was reviewed.

Figure 1. Stages of perception management

The subject of perception management in educational organizations is a subject that has been studied as much as almost no other than a few studies in Turkey. Apart from Turkey, no other study on the subject has been found in other countries. The studies carried out in Turkey are the studies of Demirçelik, Işık and Mammadov (2014), Soykan (2016) and Atalay (2016). There may be two reasons why no other study on perception management related to educational organizations has been found in other countries. The first is the probability that the level of accessibility of the studies carried out in papers, theses, books, and the internet environment is low; and the second reason is that the concept of perception management is more likely to be used in Turkey compared to other countries. Therefore, the frequent mention of perception management concept in political implementations in Turkey particularly in recent years has raised the question of whether it is used in educational organizations. The question of whether perception management practices are used in the Turkish education system has brought the question of what kind of characteristics the administrators who carry out perception management practices have. In this context, it was understood that some personal and social skills required for leaders to be effective were determined by some researchers (Cherniss, 1998; Ryback, 1998; Goleman, Boyatzis & McKee, 2002; Cooper & Sawaf, 2003). In this context, several different skills of education managers and leaders who are more successful than others are regulating emotions, high persuasiveness, high motivation for success, tendency to show different attempts unlike monotony, and having self-confidence (Cherniss, 1998).

As a result of the reviews, it has been seen that the concept of perception management has been studied very little in the field of education. However, perception management is one of the possible concepts to be used in educational organizations which is anthropocentric. It is thought that understanding perception management by educational administrators will contribute positively to educational organizations. Many studies (Johansson and Xiong, 2003; Callamari and Reveron, 2003; Parry, 2004; Near, 2004; Uğurlu, 2004; Kopp, 2005; Çayoğlu, 2010; Hügül, 2011; Kınacı, 2011) have revealed how important and necessary it is to use perception management, which is a very effective management technique in today's organizations. The purpose of this study is to develop a measuring instrument for identifying the usage levels of administrators' perception management.

Method

Research Group

The pilot application of the developed draft scale was distributed to 320 teachers in Akyazı and Hendek districts of Sakarya province, and item analysis was conducted with 295 people by excluding the errant ones out of 300 collected questionnaires. Kline (1994) stated that the group size required for factor analysis should be at least twice the number of items (as cited in Büyüköztürk, 2009), and Tabachnick and Fidell (2013) stated that 300 people would be good for factor analysis, 500 people would be very good, and 1000 people would be perfect. Tavşancıl (2002) stated that the number of items should reach 5 or 10 times more people in factor analysis. Accordingly, at least 8-fold of the 36 scale items to be applied in the study were targeted, and the pilot scheme was conducted with 295 questionnaires. In order to perform factor analysis on 295 questionnaires collected with the pilot scheme, the data were entered into SPSS for Windows 21.0 software.

The Process of the Research

The steps followed during the development of the Perception Management Scale are as follows: Reviewing the relevant literature, creating the item pool, presenting the draft scale form to the expert opinion, content validity and construct validity. While the related literature was being reviewed, the literature for the scale to be developed was tried to be determined by examining the domestic and foreign literature in detail. After evaluating the accessed literature, the stage of forming the item pool was started. At the stage of determining the item pool, the opinions of the academics who had conducted studies on perception management were taken. The opinion of the author of the Organizational Perception Management book, Kimberly D. Elsbach, was taken to develop the Perception Management Scale (Administrator Version). After the literature review and academics' opinions were taken, an item pool was created by the researcher. After the item pool has been created, A semi-structured interview protocol consisting of open-ended questions for administrators and teachers working Hendek district of Sakarya province was pre-

pared and distributed to 254 teachers and 22 administrators in Hendek district to increase the scale content validity and to get the opinions of the target audience of the scale. The analysis of the interview protocols consisting of open-ended questions was carried out by the content analysis method, which is one of the qualitative research techniques. The new items that have been created have been added to the item pool. Thus, the item pool increased to 125 items.

A draft scale was prepared with 125 items in the item pool. Firstly, the scale, which was evaluated with 2 experts in educational sciences and 1 expert in psychology, was reduced to 86 items. The 86-item pool was reduced to 36 items with the opinion of 6 experts in the field of educational sciences and 1 linguist. A draft scale was tried to be created with the help of the feedback from the experts, and a 3-point Likert type scale was used to obtain the opinions of the experts (Appropriate, Partially Appropriate, Not Appropriate). It has been determined how many people have approved the possible options of each item by combining all the forms returned from the experts in a single form. The items whose content validity ratio is less than .80 are not included in the study.

In the content validity stage, a 36-item draft scale form was applied to a group of 25 people outside the sampling group with a one-to-one interview for linguistic evaluation, and it was determined that all the items were clearly understood in line with the feedback. In the study, whether the data are suitable for factor analysis was examined by Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) for the sampling adequacy test and Bartlett's test of sphericity. Exploratory factor analysis (EFA) was used to determine the construct validity of the scale, and confirmatory factor analysis (CFA) was used to test the accuracy of the factor structure reached as a result of this EFA. Internal consistency (Cronbach Alpha) values were calculated for the reliability study of the scale. In addition, the independent samples t-test was performed in 27% supergroup and subgroup in order to determine item-total score correlation and discriminative characteristics of scale items. The model fit of the scale obtained in EFA was examined with CFA. Multiple fit indices (χ^2 , sd , χ^2 / sd , RMSEA, CFI, GFI, AGFI, SRMR, NFI) were used in CFA. The scale was finalized after all these analyses.

Findings

Validity of the Scale

Item-total correlations were firstly calculated in order to determine the factors such as to what extent all the scale items measure the desired characteristic to be measured, and to what extent the scale is sufficient in distinguishing individuals. Then, independent samples t-test was applied to determine the significance of the difference in the item scores of the 27% sub-group and 27% supergroup according to the total score. The purpose of comparing the scores of individuals in the sub- and supergroups (27%) of the test with the independent group t-test is to determine whether the answers given to that item differ between the supergroup and sub-group, that is, the power of discrimination of the item (Ergin, 1995; Büyüköztürk, 2009). For this, the total scores obtained from the scale were ascended sort, and the 27% super- and sub-groups were determined. As a result of the t-test, the items that had no significant difference between the item scores were removed from the scale as they were insufficient to distinguish the desired characteristic. Independent samples t-test values were calculated from the scores of both groups and are indicated in Table 1.

Table 1. T-test results related to 27% sub-group and supergroup difference of perception management scale (administrator version) items

Scale Item Nu	Draft Scale Item Nu	Group	N	$\bar{X}$	P	df	t
1	1	Sub-group	82	2.00	.00	162	-34.64
		Supergroup	82	4.64	.00	162	
2	2	Sub-group	82	2.42	.00	162	-23.06
		Supergroup	82	4.68	.00	162	
3	3	Sub-group	82	2.21	.00	162	-14.64
		Supergroup	82	4.19	.00	162	
4	4	Sub-group	82	2.19	.00	162	-13.24
		Supergroup	82	4.13	.00	162	
5	5	Sub-group	82	2.95	.00	162	-10.31
		Supergroup	82	4.37	.00	162	
6	6	Sub-group	82	2.37	.00	162	-6.48
		Supergroup	82	3.59	.00	162	
7	7	Sub-group	82	2.35	.00	162	-10.21
		Supergroup	82	3.91	.00	162	
8	11	Sub-group	82	2.98	.00	162	-5.50
		Supergroup	82	3.69	.00	162	
9	12	Sub-group	82	3.13	.00	162	-4.31
		Supergroup	82	4.04	.00	162	

Developing Perception Management Scale (Administrator Version) : A Study on Validity and Reliability

10	15	Sub-group	82	2.46	.00	162	-3.99
		Supergroup	82	3.15	.00	162	
11	24	Sub-group	82	2.17	.00	162	-3.26
		Supergroup	82	2.73	.00	162	
12	27	Sub-group	82	2.12	.00	162	-7.43
		Supergroup	82	3.25	.00	162	
13	28	Sub-group	82	2.62	.00	162	-4.71
		Supergroup	82	3.37	.00	162	
14	30	Sub-group	82	2.63	.00	162	-3.36
		Supergroup	82	3.13	.00	162	
15	32	Sub-group	82	2.57	.00	162	-3.67
		Supergroup	82	3.24	.00	162	
16	36	Sub-group	82	2.86	.00	162	-6.91
		Supergroup	82	4.01	.00	162	

When Table 1 is examined, it is understood that there are significant differences between the 27% sub-group and 27% supergroup according to the t-test results done to determine the distinguishing characteristics of the scale items ($p < .01$). The significant differences mean that the items in the scale have the desired distinguishing feature (Brownlow, 2004; as cited in Demir & Koç, 2013). In Table 2, factor analysis results and corrected item-total correlations related to perception management scale are given.

The item analyzes of 16 items determined by factor analysis and forming three dimensions were made. Accordingly, when the item-total test correlations in the dimensions of identifying existing perception, constituting impression and influence, constituting and directing perception are evaluated, it can be seen that these values vary between $r=.35$ and $r=.72$. The fact that the item-total correlations are ,30 and higher than this value is the evidence of the validity of scale items (Nunnally and Bernstein, 1994; as cited in Güldüren, Çetinkaya and Keser, 2016). In addition, Büyüköztürk (2009) and Özdamar (1999) stated that the item-total correlation values should not be negative and should be at least 20. As a result of the analyses made on reliability in this study, it is seen that the item-total correlation coefficient is not below .35. This shows that the items serve the purpose of measuring the property to be measured.

Table 2. Perception management scale (administrator version) factor analysis results and corrected item-total correlations

Perception Management Scale (Administrator Version) Items	Factors			Corrected Item Total Correlation
	1	2	3	
S3	0.85			.64
S2	0.83			.72
S4	0.81			.67
S1	0.79			.65
S5	0.54			.56
S27		0.66		.59
S28		0.66		.43
S30		0.62		.35
S32		0.57		.39
S24		0.56		.39
S36		0.56		.52
S11			0.74	.38
S12			0.73	.58
S6			0.68	.49
S7			0.60	.60
S15			0.45	.36
Kaiser-Meyer Olkin Test (KMO)		0.87		
Bartlett's test of sphericity		1970.60		
	1			
Eigenvalue	2	5.94		
	3	1.56		
	3	1.45		
Explained Variance	1	37.12		
	2	9.75		
	3	9.10		
Total:		55.99		

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test and Bartlett's test of sphericity were applied to test the suitability of the research for factor analysis (Çokluk, Şekericioğlu & Büyüköztürk, 2010). KMO is expected to be higher than 0.60 for the data set to be suitable for factor analysis (Büyüköztürk, 2009). In this study, the KMO test value was found to be .87, Bartlett's test of sphericity value was 1970.60 ($p < .000$). All these results suggest that the data are suitable for factor analysis. In addition, 3 factors explain 55.99% of the total variance. When the literature is analyzed, the fact that the variance explained regarding the multi-factor scale structures is in the range of 40% to 60% is considered adequate in the social sciences (Tavşancıl, 2002).

Perception Management Scale (Administrator Version) consists of three sub-dimensions as “Identifying Existing Perceptions”, Constituting Impression and Influence” and “Constituting and Directing Perception.” The first sub-dimension consists of 5 items, the second sub-dimension consists of 5 items and the third sub-dimension consists of 6 items. It can be seen in Table 2 that the factor load values of the scale range between .45 and .85. It is stated that factor loads varying between .30 and .45 can be taken as the lower cutpoint in the determination of factors in scale development (Büyüköztürk, 2009). In this study, the cutpoint was accepted as .45, and items with a factor load below .45 were excluded from the pool. The fact that the factor load value is higher than .45 is a very good criterion.

Comrey and Lee (1992; as cited in Tekin and Yaman, 2008) group the factor loads obtained at the end of the Varimax rotation during the factor analysis phase as following:

- between 0.32-0.44; bad,
- between 0.45-0.54; normal,
- between 0.55-0.62; good,
- between 0.63-0.70; very good
- 0.70 and above; perfect

According to this explanation, 6 items are excellent, 4 items are very good, 4 items are good, and 2 items are normal in this research. The eigenvalue line graph of factor analysis can be seen in Figure 2.

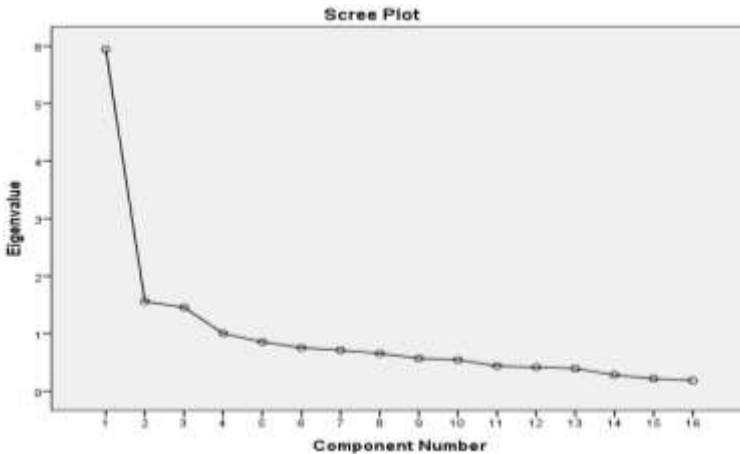

Figure 2. Perception management scale (administrator version) eigenvalue line chart

When the eigenvalue line graph is examined, it is seen that the scale is three-dimensional, as in the results of exploratory factor analysis. It was decided to test this three-factor structure by confirmatory factor analysis.

Table 3. Pearson's Product-Moment Correlation Analysis Results to Determine the Relationships between Factors

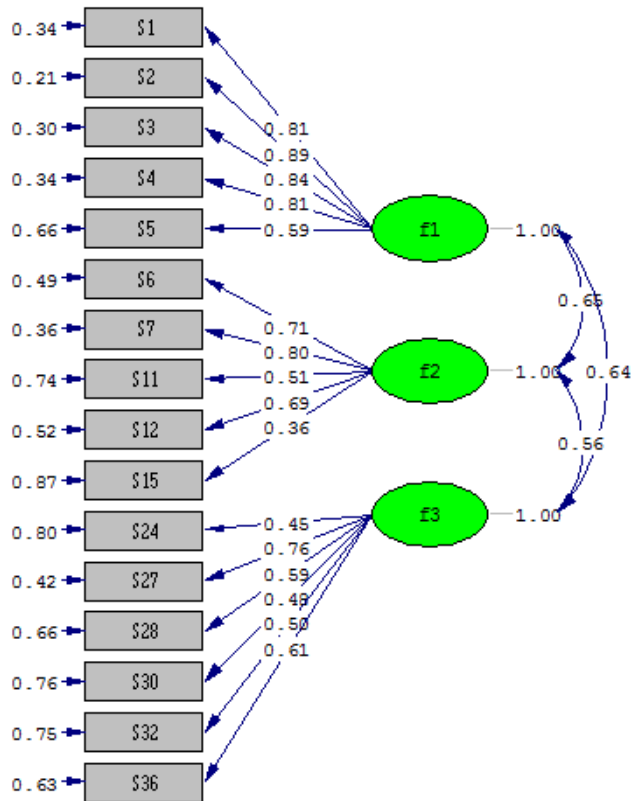
	1	2	3	4
Identifying Existing Perception	1,00			
Constituting Impression and Influence	.541**	1.00		
Constituting and Directing Perception	.531**	.449**	1.00	
Perception Management Total	.853**	.798**	.807	1.00

**p<.001

As a result of Pearson's Product-Moment Correlation analysis conducted to determine whether there is a significant relationship between the factors, it was determined that there is a positive and significant relationship between the factors. The fact that there is a positive relationship between the two variables means that if the values related to the variable X increase, the values related to the variable Y also tend to increase, or if the values related to the variable X decrease, it means that the values related to the variable Y also tend to decrease (Büyüköztürk, 2009). These relationships are the highest among the sub-dimensions of identifying existing perception and directing perception ($r=.541$; $p < .001$) and the lowest among the sub-dimensions of constituting impression and influence and constituting and directing perception ($r=.449$; $p < .05$). When the correlation coefficients of the sub-dimensions are evaluated, it is seen that there is a medium level relationship between $r=.541$, $r=.531$, $r=.449$, and when the correlation coefficients of the sub-dimensions with the scale total score are analyzed, it is seen that there is a high-level relationship between $r=.853$, $r=.798$, $r=.807$. These results prove that all factors are in the same structure. Correlation coefficients are defined as high level of relationship between 0.70 and 1.00, moderate between 0.70 and 0.30 and low between 0.30 and 0.00 (Büyüköztürk, 2009).

Confirmatory Factor Analysis was conducted to test the construct validity of the model. Confirmatory factor analysis is highly functional for the researchers in terms of handling apparent hypotheses like the number of factors or extents underlying its items, connections between absolute items or factors and the link between factors. To put it another way, with CFA, researchers

assess “measurement hypotheses” regarding the scale’s internal structure. Furr and Bacharach (2008) propounded that CFA provides researchers to measure the degree to which their assessment hypotheses are consistent with the factual data of the scale. The conclusion of confirmatory factor analysis indicated that the three-dimensional model was well fit ($\chi^2=291.99$, $df=101$, $p=.0000$, $\chi^2/df=2.89$, $RMSEA=.08$, $NFI=.93$, $NNFI=.95$, $CFI=.96$, $IFI=.96$, $SRMR=.06$, $GFI=.89$, $AGFI=.85$). Factor loadings and path diagram for the Perception Management Scale (Administrator Version) are displayed in Figure 3.

Chi-Square=291.99, df=101, P-value=0.00000, RMSEA=0.080

Figure 3. Confirmatory Factor Analysis of the Perception Management Scale (Administrator Version)

The results of the confirmatory factor analysis verify that the scale has a three-dimension structure. The value of SRMR indicates perfect harmony.

The fact that the rate of χ^2/df is lower than 5 (Sumer, 2000) expresses that the model is coherent with real data. The fact that the values of IFI, CFI, NNFI are higher than .95 indicates perfect harmony. GFI and AGFI values should be between 0 and 1. But it should be .90 or higher for good harmony (GFI, AGFI>.90 perfect harmony; GFI> .85 and AGFI> .80 is acceptable harmony (Jöreskog & Sörbom, 2004). It can be said that this study is enough for moderate compliance. In this study, it was focused on the CFI, NFI and NNFI values, in case the values of GFI and AGFI indexes can be affected by the size of the sample (Şimşek, 2007). When it is evaluated in this direction, it can be said that the scale is at an acceptable coherence level.

Reliability

The Cronbach's alpha internal consistency reliability coefficients of the scale were .88 for the whole scale. It is .88 for identifying existing perception factor, .75 for constituting impression and influence, and .73 for constituting and directing perception.

Table 4. Reliability coefficients for the whole scale and sub-dimensions determined as a result of factor analysis

Scales and Sub-dimensions	Cronbach'sAlfa
Identifying Existing Perception (Items 1, 2, 3, 4 and 5.)	.88
Constituting Impression and Influence (Items 6, 7, 8, 9 and 10.)	.75
Constituting and Directing Perception (Items11, 12, 13, 14, 15 and 16.)	.73
Perception Management Total	.88

Discussion

The main purpose of this study was to develop a measuring instrument for identifying the usage levels of administrators' perception management. According to Exploratory Factor Analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA), the research sustained that the Perception Management Scale (Administrator Version) was valid and reliable ($\chi^2=291.99$, $df=101$, $p=.0000$, $\chi^2/df=2.89$, $RMSEA=.08$, $NFI=.93$, $NNFI=.95$, $CFI=.96$, $IFI=.96$, $SRMR=.06$,

GFI=.89, AGFI=.85). The Cronbach's alpha internal consistency reliability coefficients of the scale were .88 for the whole scale. It is .88 for identifying existing perception factor, .75 for constituting impression and influence, and .73 for constituting and directing perception.

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test and Bartlett's test of sphericity were applied to test the suitability of the research for factor analysis. In this study, the KMO test value was found as .87, Bartlett test of Sphericity value as 1970.60 ($p < .000$). All these results show that the data are suitable for factor analysis. KMO is expected to be higher than 0.60 for the data set to be suitable for factor analysis (Büyüköztürk, 2009). The data of the Perception Management Scale (Administrator Version) was analyzed with EFA, and it was seen that it has a three-factor structure. 3 factor explains 55.99% of the total variance. Büyüköztürk (2009) expressed that factor load values higher or equal to .45 is a good criterion for the selection. When the factor loads of items were analyzed, it is seen that factor loads of all items are higher than .45 and they are between .45 and .85. The item analyzes of 16 items determined by factor analysis and forming three dimensions were made. Accordingly, when the item-total test correlations in terms of identifying existing perception, constituting impression and influence, constituting and directing perception are evaluated, these values vary between $r = .35$ and $r = .72$. Item-total score correlation explains the relationship between the score obtained from scale items and total score of the test (Büyüköztürk, 2009). Being .30 or higher of item-total correlation is proof for items' validity (Nunnally & Bernstein, 1994; as cited in Güldüren, Çetinkaya & Keser, 2016). This shows that the items indicate that they serve the purpose of measuring the property to be measured. It was determined that the scale's correlations of the corrected item-total score were between .35 and .72, this also indicates that the items have validity.

Since there has been limited number of studies in national and international literature related to the perception management in educational organizations until 2017 and there has been a need for a measurement tool on subject, we decided to develop Perception Management Scale (Administrator Version). In this context, this study is a unique one and the scale is a unique scale on the subject in the field. No measurement tool was reached in the literature until the Perception Management Scale (Administrator Version) was developed. One of the pros of the scale is that it can be used in any institution or organization that has a manager or administrator. The item of the scale are

not developed only for educational institutions. Also the fact that the scale consists of a couple of items makes it easier to conduct.

The findings of this research are useful instruments within Turkey, and they will shed light on future researches. But this research is limited to the teachers working in state primary and secondary schools in Akyazı and Hendek districts of Sakarya province in 2016 so the generalizability of these results cannot be accurate with all populations in Turkey. Another limitation of this research is that the scale was only used in educational organizations. In order to generalize the results of this research, further inquiries should be conducted with different populations and in different countries. Furthermore, future research should aim to investigate different individuals as well as a wider age range to attempt to confirm the factor structure of the scale. Although further research is needed, the findings of this study reveal that Perception Management Scale (Administrator Version) is an effective tool for assessing administrators' perception management usage levels in the Turkish context with successful psychometric strength. As a result, findings of the reliability and validity tests indicate that the Perception Management Scale (Administrator Version) is a valid data collection tool for assessing administrators' perception management usage levels in Turkey.

References

- Atalay, A. (2016). *Okul müdürlerinin algı yönetimine ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bakan, İ. and Kefe, İ. (2012). Kurumsal açıdan algı ve algı yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 19-35.
- Büyüköztürk, Ş. (2009). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (10.Baskı). Ankara: Pegem A Akademi.
- Callamari, P., and Reveron, D. (2003). China's use of perception management. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 16(1), 1-15.
- Cherniss, C. (1998). Social and emotional learning for leaders. *Educational Leadership*, 55(7), 26-28.
- Cooper, R. and Sawaf, A. (2003). *Liderlikte duygusal zeka: Yönetim ve organizasyonlarda duygusal zeka*, (trans. Z.B. Ayman Ve B. Sancar) İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Çayoğlu, H. (2010). *Algılama yönetimi ve marka kimliği ilişkisinde marka algısının incelenmesine yönelik bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. and Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve Lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Demirçelik, E., Işık, K. and Mammadov, E., C. (2014). Eğitim örgütlerinde algı yönetimi. 9. *Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi Bildiriler Kitabı*, Ankara: Pegem Akademi.
- Elsbach, K. D. (2003). Organizational perception management. *Research in Organizational Behavior*, 25, 297-332.
- Elsbach, K. D. (2006). *Organizational perception management*. London. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Goleman, D., Boyatzis, R., ve McKee, A. (2002). *Primal leadership: Realizing the power of emotional intelligence*. Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Güldüren, C., Çetinkaya, L., and Keser, H. (2016). Ortaöğretim öğrencilerine yönelik bilgi güvenliği farkındalık ölçeği (BGFÖ) geliştirme çalışması. *İlköğretim Online*, 15(2), 682-695.
- Gürhan, F. (2012). *Müzeçilikte algı yönetimi ve eğitim Topkapı Sarayı örneği*. Uzmanlık tezi. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü.
- Hügül, H., (2011). *Algı Yönetimi ve Medya: İnegöl Olaylarının Basında Sunuluşunun Algı Yönetimi Kapsamında Analiz Edilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Kara Harp Okulu Komutanlığı, Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Işık, Y. (2014). *Algıyı yönetmek*. İstanbul: Sis Yayıncılık.
- Johansson, L. R. M. and Xiong, N. (2003). Perception management: an emerging concept for information fusion. *Information Fusion*, 4(3), 231-234.
- Jöreskog, K. G. and Sörbom, D. (2004). LISREL 8.7 for Windows (Computer Software) U.S.A, Lincolnwood, Illinois: Scientific Software International Inc.
- Kınacı, S. (2011). *Türkiye’de polis algısı ve algılama yönetimi: bir alan araştırması*. Yayımlanmamış doktora tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis*:. New York: Routledge.
- Kopp, C. (2005). Classical deception techniques and perception management vs. the four strategies of information warfare. *Draft paper*.

- Özdağ, Ü. (2015). *Algı yönetimi-propaganda, psikolojik savaş, örtülü operasyon ve enformasyon savaşı*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Özdamar, K. (1999). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi I*. (2. Baskı). Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özsalmanlı, A., Y. ve Pank, Ç. (2013). Kamu yönetiminde etik açısından algılama yönetimi ve önemi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 47-61.
- Parry, R. (2004). Bush's Perception Management Plan. 02.04.2015 tarihinde <https://consortiumnews.com/2004/111804.html> adresinden erişilmiştir.
- Ryback, D. (1998). *Putting emotional intelligence to work: Successful Leadership is more than IQ*, Butterworth-Heinemann, Woburn.
- Soykan, Ş. (2016). *Eğitim kurumlarında algılama yönetimi ve tercih edilebilirlik üzerine bir durum çalışması: Antalya ili merkez ilçelerinde bulunan fen liseleri örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks.
- Tabachnick, B. G., and Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.) Boston: Pearson.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tekin, S., and Yaman, S. (2008). Hizmet-İçi eğitim programlarını değerlendirme ölçeği: Öğretmen formunun geliştirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(3), 15-26.
- Tutar, H. (2008). *Örgütsel algılama yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Uğurlu, Ö. (2004). *Algı yönetimi olarak halkla ilişkiler*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yakın, M. (2004). *Reklamda algı yönetimi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ekler

Ek. 1 Algı Yönetimi Ölçeği (Yönetici Versiyonu)

Algı Yönetimi Ölçeği (Yönetici Versiyonu)		Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
		1	2	3	4	5
1	Kurum yöneticisi benimle iletişim kurmaya çalışır.					
2	Kurum yöneticisi beni tanımaya çalışır.					
3	Kurum yöneticisi mevcut düşüncelerimi öğrenmeye çalışır.					
4	Kurum yöneticisi hedeflerimi anlamaya çalışır.					
5	Kurum yöneticisi davranışlarımı gözlemler.					
6	Kurum yöneticisi kendi niteliklerini tanıtır.					
7	Kurum yöneticisi güvenimi kazanmaya çalışır.					
8	Kurum yöneticisi kendini sevdirmeye çalışır.					
9	Kurum yöneticisi hedefleri doğrultusunda inandırıcı olmaya çalışır.					
10	Kurum yöneticisi beni bir amaca yönelik ikna etmeye çalışır.					
11	Kurum yöneticisi farkında olmadığı bir durumu fark etmemi sağlar.					
12	Kurum yöneticisi belirlenen amaçlara yönelik hareket edip etmediğimi kontrol eder.					
13	Kurum yöneticisi kurumdaki bilgi akışını yönetir.					
14	Kurum yöneticisi beni kurumun çıkarları doğrultusunda yönlendirir.					
15	Kurum yöneticisi savunduğu fikirlerin doğruluğuna beni inandırır.					
16	Kurum yöneticisinin ortaya attığı bir fikir bir süre sonra kurum çalışanları tarafından onaylanır.					

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Uylas, S. D. and Argon, T. (2020). Developing perception management scale (administrator version) : A study on validity and reliability. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 16(30), 3302 - 3320. DOI: 10.26466/opus.689102

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Öğrencilerinin Gıda Etiketlerini Okuma Düzeyleri

DOI: 10.26466/opus.686817

*

Aybuke Ceyhun Sezgin* – Sibel Ayyıldız** – Nur Efşan Durmaz***

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları
Bölümü, Gölbaşı/Ankara/Türkiye

E-Posta: aybuke.ceyhun@hbv.edu.tr

ORCID: [0000-0003-1068-9940](https://orcid.org/0000-0003-1068-9940)

Öğr. Gör. Karabük Üniversitesi, Eflani Meslek Yüksekokulu, Aşçılık Bölümü,
Eflani/Karabük/Türkiye

E-Posta: sibelayyildiz5@gmail.com

ORCID: [0000-0003-0701-2445](https://orcid.org/0000-0003-0701-2445)

Araş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü,
Gölbaşı/Ankara/Türkiye

E-Posta: nedurmaz@ankara.edu.tr

ORCID: [0000-0002-7254-116X](https://orcid.org/0000-0002-7254-116X)

Öz

Etiketler, ambalajlanmış gıda ürünü konusunda tüketiciler için önemli bilgiler içermektedir. Günümüzde teknolojik ilerlemeler, ekonomik gelişmeler ve eğitim düzeyinin artması gibi etkenler etiket okuma bilincinde ve duyarlılığında belirgin farklılıklara neden olmuştur. Bu araştırma; gıda bilimi, beslenme ve mutfak uygulamalarına ilişkin çeşitli dersler alan Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü öğrencilerinin gıda etiketlerinde yer alan bilgileri okuma düzeylerini belirlemek amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür. Araştırmaya Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde okuyan 392 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin gıda satın alırken fiyat, lezzet, sağlık açısından güvenilirlik ve son tüketim tarihi gibi hususlara dikkat ettikleri belirlenmiş ve fiyatın dikkate alınması öğrenci bütçesi ile ilişkilendirilirken lezzete önem verilmesi öğrencilerin öğrenim gördüğü alan ile ilişkilendirilmiştir. Öğrenciler tarafından etiketlerdeki son kullanma tarihi bilgisinin en fazla düzeyde okunduğu, ürünün brüt miktarı bilgisinin ise en az düzeyde okunduğu belirlenmiştir. Araştırmada kız öğrencilerin etiketlerde helal gıda sertifikasını ve gıdanın alkol içerme durumunu kontrol etme düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu, erkek öğrencilerin ise ürünlerin net miktarı ve brüt miktarını okuma düzeylerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin okudukları alan ile ilgili öğrenim gördükleri süre zarfında aldıkları beslenme ve gıda bilimi derslerinin gıda bileşenler listesi ve gıda güvenliği sistemleri konularında duyarlı davranmalarına katkı sağladığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etiket, Gıda etiketi, Tüketici davranışı

The Levels of Gastronomy and Culinary Arts Students to Read Food Labels

*

Abstract

The food labels contain important information for consumers about the packaged food products. Today, factors such as technological advances, economical developments, and increasing levels of education have caused significant differences in label reading awareness and liability. This research has been planned and conducted to determine the food label reading level of the Gastronomy and Culinary Arts students who have taken various courses on food science, nutrition, and culinary practices. 392 students from Ankara Hacı Bayram Veli University, Necmettin Erbakan University, and Nevşehir Hacı Bektaş Veli University participated in this research. It was determined that students pay attention to issues such as price, flavor, reliability in terms of health, and expiration date. The consideration of price was associated with the budget of the student while giving importance to flavor was linked to the student's education field. It was determined that the most read information on the label is the expiration date when the least read information was the product gross weight. It was found that female students especially control the halal food certificate and alcohol content more than male students while male students read the net and gross weights more than female students. It is believed that food science and nutrition courses that are taken by the students in the education program are contributing to behave liable to the food ingredients and food safety systems.

Keywords: Label, Food label, Consumer behavior

Giriş

Toplumlar açısından gıda üretimi ve tüketimi ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan büyük önem arz etmektedir. Ülkelerin öncelikli amacı yeterli düzeyde gıda arzını sağlarken, tüketici sağlığının da en iyi şekilde korunmasını temin etmek olmalıdır (Erdoğan, 2014). Tüketici sağlığını korumaya ve yaşam kalitesini artırmaya yönelik eğilimler işletmelerin yeni ürünler geliştirme ve mevcut ürünler üzerinde değişiklik yapma kararlarını etkilemektedir. Günümüzde tüketicilerin değişen ihtiyaçları ve tercihleri doğrultusunda üreticilerin pazarlama faaliyetlerini gerektiği şekilde yürütebilmesi, rekabet gücü elde etmesi ve yüksek düzeyde tüketici tatmini sağlaması oldukça önemlidir (Aksulu, 2001). Çünkü son yıllarda insanlar daha önce hiç karşılaşmadıkları kadar fazla sayı ve çeşitteki ürün alternatifleri arasından seçim yapmak zorunda kaldıkları gibi ihtiyaçlarını gidermeye yönelik farklı satın alma davranışlarını da sergilemektedir (Bekar ve Gövce, 2015). Ekonomik gelir düzeylerindeki artış ile beraber tüketiciler, tükettikleri gıdaların besin ögesi içeriğine, güvenilirliğine ve sağlıklı olmasına daha çok önem vermektedir. Bu doğrultuda üreticiler ise kalite kontrol göstergesi olarak ürünlerini sertifikalandırmaya ve etiketlemeye başlamışlardır (Cebeci ve Güneş, 2017). Tüketicilerin gıda etiketlerini okumaları, tüketicilerin korunması, bilgilendirilmesi, sağlıklı ve doğru tercihler yapabilmesi açısından yol gösterici olarak değerlendirilmektedir (Ersoy, Bekar, Yıldızlı, 2012). Bu araştırma ile Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümünde okuyan öğrencilerin gıda etiketlerinde yer alan bilgileri okuma düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Etiket, ürüne ait tanımlayıcı bilgiler içeren ve ürünün satın alınması sırasında bu bilgilerin tüketiciye anlaşılır bir biçimde aktarılmasını sağlayan araçtır. Gıda etiketleri ise bir ürünün sahip olduğu porsiyon, kalori ve besin değeri gibi bilgileri içererek ürün hakkında tüketiciye bilgi kazandıran materyallerdir (Cebeci ve Güneş, 2017). Chopera et al. (2014)'e göre gıda etiketi, yasayla bir gıdanın besinsel özelliklerini tüketiciye bildirmeyi amaçlayan bir açıklamadır. Türk Gıda Kodeksi Etiketleme Yönetmeliği'ne göre etiket; gıda ambalajının veya kabının üzerine yazılmış, şablon ile basılmış, işaretlenmiş, kartonla ile işlenmiş, soğuk baskı ile basılmış veya yapılandırılmış olan herhangi

bir işareti, markayı, damgayı, resimli veya diğer tanımlayıcı unsurlar olarak tanımlanmıştır (Anonim, 2017). Ürünün kimliği olarak bilinen gıda etiketleri; gıdanın muhafazası, hazırlanması ve tüketimi hakkında da bilgi aktarmakta (Cop, 2003; FAO, 2019) ve sağlıklı beslenmeyi teşvik etmede önemli bir politika aracı olarak değerlendirilmektedir (Lewis et al., 2009; Campos et al., 2011; Hess, Visschers, Siegrist, 2011; Chopera et al., 2014; Kresic and Mrduljas, 2016). Gıda etiketlerinin kullanımı ile sağlıklı diyetler arasında tutarlı bir ilişki olduğunu belirten bilimsel çalışmalar, beslenme etiketlerinin daha sağlıklı beslenmeyi teşvik ettiğine vurgu yapmaktadır (Campos et al., 2011). Azmak ve Sahak (2014)'a göre gıda etiketi, müşteriye mevcut seçenekleri sunmayı, tüketiciyi sağlıklı gıda üretimi ve tüketimine teşvik etmeyi amaçladığı gibi tüketicilerin bir ürünün ortalama değeri hakkında bilinçli bir yargıya varmalarına olanak sağlamaktadır. Ayrıca Falola (2014)'ya göre gıda etiketleri, insanların daha iyi yiyecek satın alma kararı vermelerine ve daha sağlıklı beslenme alışkanlıkları edinmelerine yardımcı olabilmektedir. Gıda etiketlerinin kullanımı, üreticiler ve tüketiciler arasındaki sağlık bilgisi farkını kapatarak, tüketicilerin diyet seçimini de desteklemektedir. Gıda etiketinin öncelikli amacı, bir yiyeceğin beslenme kalitesini gerçek ve bilgilendirici olarak tanımlamaktır. Besin içeriği ile ilgili bilgileri etiket üzerinden tüketicilere ileten gıda etiketleri bireylerin günlük öğünlerini planlarken bilinçli yiyecek seçimlerine de yardımcı olmaktadır (Aygen, 2012; Norazmir, Norazlan Shah, Naqiyah, Khairil Anuar, 2012).

Üretici firmalar açısından değerlendirildiğinde ise önemli bir pazarlama aracı olarak değerlendirilen etiket, ürünün çekiciliğini artıran grafiklerle ürünün tutundurulmasını kolaylaştırmaktadır (Cop, 2003; Aygen, 2012). Ayrıca üretici ve satıcının satış kontrolü, stok denetimi gibi çalışmalarında çubuk kod uygulaması ile gerek işletme dışı örgütlere, tüketicilere ve rakiplere dönük, gerekse işletme içi oto kontrole yönelik bilgiler vermektedir (Cop, 2003). Etiket bilgileri tüketicilerin ürün hakkında fikir edindiği en önemli bilgi kaynağı olması ayrıca işletmelerin tüketiciye doğru ve yararlı bilgi verebilir nitelikte olması açısından önemlidir. Bu önem tüketicinin sağlığını korumaya katkı sağlarken, yanlış anlamaları önlemeye, gıdayı risklere ve kötü kullanıma karşı korumaya ve işletmeler arası rekabeti düzenleyerek dürüst ticaret yapılmasına ve adil rekabetin oluşmasına katkı sağlamaktadır (Özgül ve Aksulu, 2006; Aygen, 2012). Hayvan refahı, adil ticaret, sürdürülebilir tarım ve izlenebilirlik; gıda ürünleri satın alma sürecindeki faktörlerle nispeten daha

az ilgili iken gıda güvenliği, çevrenin korunması, gıdaların kökeni ve marka itibarı gıda etiketleri için önemli etkenler arasındadır (Bandara, De Silva, Maduwanthi, Warunasinghe, 2016).

Tüketicilerin gıda etiketini okumalarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır (Koç, 2006; Aygen, 2012). Bunların başında etiket okumaya ayrılan zaman, etiketlerin biçimi (boyut, yazı karakterleri, dil) ve tüketicilerin değer yargıları ile genel olarak gıdaların üretimi, dağıtımı ve korunmasına yönelik tutumları gelmektedir (Aygen, 2012). Ollberding et al. (2010) yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir ve hane halkı büyüklüğü gibi çeşitli karakteristiklerin gıda etiketini okumayı etkilediğini bildirmiştir. Ürün etiketleri genel olarak marka etiketi, tanımlayıcı (bilgi verici) etiket ve derecelendirme etiketi olarak üç sınıfa ayrılmaktadır (Cop, 2003).

Çizelge 1. Etiket Çeşitleri

Etiket	Tanımı
Marka Etiketi	Mala veya ambalaja uygulanan marka ismidir.
Tanımlayıcı Etiketler	Malın kullanımı, yapısı, bakımı, performansı, boyutu, ağırlığı, içeriği gibi ürünün kalite standardı veya ölçüleriyle ilgili etiketlerdir. Bu etiket aynı zamanda ürünün içeriği, imalat ve son kullanım tarihi, fiyatı, üretici firmanın adı ve adresi gibi bilgileri de içermektedir. Ekolojik etiket ve yeşil nokta tanımlayıcı etiket kapsamındadır.
Derecelendirme Etiketleri	Bir ürünün yaklaşık olarak eşit partilere ayrılmasında yararlanılan bir standart olarak kalite derecesi ya da ölçütünün bir harf, sözcük ya da sayı ile belirlenerek üzerine yerleştirilmesidir.

İşlenerek paketlenen gıdaların içerdiği besin bileşenlerine ait bilgilerin etikette gösterilmesi birçok ülkede zorunlu kılınmıştır. Bu zorunluluk ile beslenme etiketleri geniş bir erişime sahip olmakla birlikte satın alma noktasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Campos et al., 2011). Avrupa Birliği ülkelerinde ürünlerin serbest dolaşıma konu olması, üye ülkeler arasında rekabet şartlarının dengelenmesini gerekli kılarak etiket konusunda bazı düzenlemeler yapılmasını sağlamıştır. ABD’de 1993 yılında çıkarılan “Besleyicilik ve Etiketleme ve Eğitim” yasasında tüketiciyi etiket aracılığıyla bilgilendirme ve eğitim amaçlanmıştır. Bundan yola çıkarak etiket üzerinde; ürünün adı, içindekiler listesi, net miktarı, raf ömrü, özel muhafaza ve kullanım koşulları, üreticinin adı ve adresi, menşei, kullanıma ilişkin bilgiler ve %1.2’den fazla olduğu takdirde alkol içeriği ile ilgili bilgilerin bulunması zo-

runludur. Besleyicilik değeri ile ilgili bilgilerin (enerji değeri, protein, karbonhidrat, yağ, sodyum, vitamin ve mineral içerikleri) verilmesinin ise zorunlu olmadığı belirtilmiştir (Przyrembel, 2004).

Türkiye’de ise etiketleme ile ilgili düzenlemeler öncelikle 2011 yılında düzenlenen Türk Gıda Kodeksi 28157 sayılı Etiketleme Yönetmeliği ile, son olarak 2017 yılında yayınlanan 29960 sayılı Resmi Gazetedeği değişiklikle son halini almıştır (Anonim, 2017). Türkiye’de etiketleme ile ilgili düzenlemeler bazı farklı yasalarla oluşturulmuştur. Bu yasalardan 1593 sayılı “Umumi Hıfzı Sıhha Kanunu” nun 187. maddesinde, gıda ürünlerinin yanlış unvan ve niteliklere ya da halkın aldanmasına yol açacak işaretlerle satışa sunulmasının yasak olduğu belirtilmiştir. Bu kanununun 190. maddesinde ise etiket üzerinde üreten ve pazarlayan firmanın adı, üretim tarihi, nitelikleri, gramajı ve adedine ilişkin bilgilerin bulunmasının zorunlu olduğu iletilmiştir. 4077 sayılı “Tüketiciyi Koruma Kanunu”na ilişkin olarak 2003 yılında çıkartılan Etiket Tarife ve Fiyat Listeleri Yönetmeliği’nde etiket üzerinde bulundurulması gereken bilgiler üretim yeri, ürünün ayırıcı özelliği ve satış fiyatı şeklinde sıralanmıştır (Özgül ve Aksulu, 2006). Türk Gıda Kodeksi Etiketleme Yönetmeliği’ne göre gıdaların etiketinde yer alması zorunlu olan bilgiler şunlardır (Anonim, 2017).

- Gıdanın adı
- Bileşenler listesi
- Alerjiye veya intoleransa neden olan belirli madde veya ürünler
- Belirli bileşenlerin veya bileşen gruplarının miktarı
- Gıdanın net miktarı
- Tavsiye edilen tüketim tarihi veya son tüketim tarihi
- Özel muhafaza ve/veya kullanım koşulları
- Gıda işletmecisinin adı veya ticari unvanı ve adresi
- İşletme kayıt numarası veya tanımlama işareti
- Menşe ülke
- Kullanım bilgisi olmadığında gıdanın uygun şekilde tüketimi mümkün değilse, gıdanın kullanım talimatı
- Hacmen %1.2’den fazla alkol içeren içeceklerde hacmen gerçek alkol derecesi
- Beslenme bildiriimidir.

Etiketlerin tüketiciler tarafından okunmasına ilişkin literatür incelendiğinde; değişik görüşlere ve bakış açlarına rastlanılmıştır. Tüketicilerin beslenme etiketlerini oldukça güvenilir bir bilgi kaynağı olarak algıladıkları ve bir çok tüketicinin gıda ürünlerini seçmelerine rehberlik etmek için beslenme etiketlerini kullandıkları bildirilmektedir. Etiket okuma seviyesi özellikle sağlık problemleri olan ve özel beslenme gereksinimleri olan bireyler arasında daha yüksek düzeydedir (Campos et al., 2011; Aygen, 2012). Çocuklar, ergenler, yaşlılar, daha az eğitim ve beslenme bilgisine sahip kişiler, geliri düşük olan bireyler ve sınırlı düzeyde sağlık bilincine sahip kişilerin, etiketleri kullanma ve sunulan beslenme bilgilerini etkili bir şekilde işleme koyma olasılığının düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir (Christoph, An, Ellison, 2015). Ollberding et al. (2010) orta ve üst düzey gelire sahip tüketicilerin büyük bir kısmının ürün etiketlerini her zaman okuduklarını ifade etmiştir. Campos et al. (2011) yaptıkları çalışmada yüksek gelire sahip insanların etiket okuma alışkanlığı ve beslenme bilgi düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca ABD'deki yetişkinlerin %45-80'inin gıda etiketlerini okuduğunu bildirerek bu uygulama gelişmiş beslenme düzeni ile ilişkilendirilmiştir (Ollberding et al., 2010).

Tüketicilerin gıda etiketlerine karşı olumlu tutumlar sergilediğini destekleyen çalışmalar olsa da tersi durumların olduğu yani hizmet boyutları ve sağlık iddialarının yanıltıcı olduğuna ve etiketlerin yasalara uygunluğuna şüpheli yaklaşan tüketiciler de bulunmaktadır (Campos et al., 2011). Hess et al. (2011) insanların çoğu zaman aynı ürünleri satın aldığını ve bu nedenle aldıkları ürünleri çok iyi tanıdıkları için etiket okumayı gereksiz bir iş olarak gördüklerini bildirmiştir. Ayrıca sağlıklı beslenme konusunda bilinçli tüketiciler, satın alma sırasında gıda etiketlerini incelemeyi düşünmeyebilir, çünkü satın aldıkları gıdanın besin değeri hakkında yeteri kadar zaten bilgiye sahiptirler. Her ne kadar beslenme etiketleri tüketicinin karar vermesini kolaylaştırırsa da, çoğu tüketici gıda etiketlerini ya hiç kullanmamakta ya da etiket bilgilerini yeterli düzeyde değerlendirememektedir. Tüketicilerin gıda etiketlerini okumama nedenleri arasında okuma işleminin çok fazla zaman alması, beslenme konusuna ilgi duymama, etiket okumanın yararlı olduğunu düşünmeme, aynı ürünler satın alındığı için yapılan seçimin sağlıklı olduğunu düşünme yer almaktadır. Ayrıca etiketteki yazıların küçük olması ve görsellerin yetersiz kalması, tanımlamaların anlaşılabilmesi, aranan bilgilerin yer-

lerinin bulunmaması gibi karşılaşılan güçlükler tüketicilerin etiket okumadaki önemli sorunları arasındadır (Aygen, 2012; Karakuş, Küçükkömürler, Ceyhun-Sezgin, 2016; Miller et al., 2017).

Çalışmada yer alan bazı önemli kavramlar şu şekildedir:

ALO 174: Tüketicinin gıda güvenilirliği ile ilgili her türlü ihbar ve şikâyet sırasında ilgili mercie kolay bir şekilde ulaşabilmesi amacıyla oluşturulan bir gıda hattıdır. İletişimin tek merkezden yönlendirilmesi, tüketiciye en kısa zamanda dönüş yapılabilmesi ve sonucun takip edilmesi amacıyla kurulmuştur. Bu süreçte tamamen gıda güvenilirliğinin sağlanmasına yönelik yapılan çalışmalara ülke vatandaşlarının da iştirak etmesi hedeflenmiştir (Anonim, 2019).

HACCP: Gıda üretiminde önleyici yaklaşım ilkesine göre geliştirilen bir sistemdir. Amaç tarladan sofraya kadar süreçteki tüm aşamalarda güvenilir ve sağlıklı gıda üretimini sağlayan entegre bir sistem kurmaktır (Artık, Şanlıer, Ceyhun-Sezgin, 2019). Sistemin hedefi, gıda üretiminde sorunlar ortaya çıkmadan gerekli tedbirleri alarak riski önlemektir (Merdol, 2015). Ceyhun-Sezgin ve Artık (2015)'a göre bu sistem gıda işletmelerinde her aşamada oluşabilecek potansiyel tehlikeleri kontrol altına almayı, oluşabilecek tehlikelerin tümü için gerekli önleyici ve düzeltici faaliyetleri sistematik bir biçimde planlamayı, olası fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik kaynaklı hastalık risklerini en aza indirmeyi amaçlayan bir sistemdir.

GMP (İyi Üretim Uygulamaları): İstenilen kalitede bir gıda üretimi için gerekli ilkeleri, uygulamaları ve araçları içeren bir sistemdir. Gıdaların güvenliği ve fonksiyonelliğini garanti altına alan uygulama standartları olarak tanımlanabilen GMP ürünlerde kalite sağlamak için hammadde, işleme, ürün geliştirme, üretim, paketlenme, depolama ve dağıtım aşamalarında kesintisiz uygulanması gereken bir teknikler dizisidir (Gülse-Bal, Göktolga, Karkacier, 2006). GMP tarımsal üretimin çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyecek şekilde kontrol altına alınması ve üretim sonucunda oluşan ürünlerin sertifikalandırılarak tarımda izlenebilirlik, sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğini sağlayan üretim modelidir (Gözen, 2010).

GHP (İyi Hijyen Uygulamaları): Hijyenik gereksinimlerle ilgili olan bu sistem; gıda üretim tesislerinin hijyenik tasarımı ve yapılandırılmasını, temizleme ve dezenfeksiyon yöntemlerini, gıda işlemede pişmemiş gıdaların mikrobiyal kalitesini, her işlem basamağının hijyenik operasyonu ve personel hijyeni gibi uygulamaları içermektedir (Gülse-Bal vd., 2006).

Araştırmanın Yöntemi

Literatürde gıda etiketinin okunma ve kullanımına ilişkin yapılan araştırmaların büyük bir kısmında yetişkin popülasyon üzerine odaklanıldığı ve gençlere yönelik sınırlı sayıda araştırma olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle araştırma; genç tüketiciler arasından öğrenimleri süresince gıda bilimi, beslenme ve mutfak uygulamalarına ilişkin çeşitli dersler alan Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü öğrencilerinin gıda etiketlerindeki bilgileri okuma düzeylerini belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Bu araştırmaya 2019 yılında Şubat ve Mayıs ayları arasında Ankara'da bulunan AHBV Üniversitesi, Konya'da bulunan Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Nevşehir'de bulunan Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü'nde okuyan 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencileri katılmıştır.

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden veri toplama tekniği olan anket uygulaması kullanılmıştır. Daha önce yapılan çalışmalarda geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanarak kullanılmış ölçeklerden (Özgen ve Aksulu, 2006; Bosi, Çamur, Güler, 2007; Ersoy vd., 2012; Aygen, 2012) yararlanılarak hazırlanan anket, araştırmaya katılmaya gönüllü olan kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 410 öğrenciye uygulanmış ve 392 adedinin kullanılabilir özellikte olduğu tespit edilerek araştırmaya dahil edilmiştir. Anket alanında uzman akademisyenlerden görüş alınarak yapılan düzenlemeler sonrasında uygulanmıştır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde 10.000'in üzerinde evren büyüklüğünün olması durumunda oran için kullanılan sınırsız evren örnekleme formülünden yararlanılmıştır (Ural ve Kılıç, 2013). Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde; %5'lik örneklem hatası ve %95'lik güven seviyesi dikkate alınarak hesaplandığında, çok büyük sayıdaki evren için gerekli olan sayı 384 olarak belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2010; Ural ve Kılıç, 2013; Can, 2014). Güven seviyesi açısından araştırmaya katılmaya gönüllü 392 katılımcı sayısı ile yeterli sayıya ulaşılmıştır.

Geçerlilik ve güvenilirlik, bilimsel araştırmalarda veri toplama aracının en önemli niteliklerinden biridir. Veri toplama sürecinde yapılabilecek rastlantısal ve sistematik hatalar araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliğini etkilemektedir (Ural ve Kılıç, 2013). Sosyal Bilimler alanında yapılan araştırmalarda Alfa yöntemi kullanılarak yapılan güvenilirlik analizi sonucu elde edilen Cronbach Alfa değerinin 0.60'ın üzerinde olduğu durumlarda ölçeğin güven-

nilir olduğu kabul edilmektedir (Kalaycı, 2009). Araştırmada öğrencilere yöneltilen sorulara yapılan güvenilirlik testi sonucuna göre Cronbach alfa katsayı değeri 0.827’dir.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler istatistik paket programında analizleri yapılarak değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde mutlak ve yüzde değer, aritmetik ortalama ve standart sapma, t-testi ve One Way Anova testi kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Bilgiler (n=392)

Cinsiyet	n	%	Aylık Ortalama Gelir (TL)	n	%
Kadın	238	60.7	0-250	20	5.1
Erkek	154	39.3	251-500	126	32.1
Yaş			501-750	121	30.9
18 ve ↓	13	3.3	751-1000	73	18.6
19	61	15.6	1001 ve ↑	52	13.3
20	93	23.7	Nerede Kaldığı		
21	97	24.7	Ailesinin yanında	48	12.2
22 ve ↑	128	32.7	Öğrenci evinde	125	31.9
Okuduğu Sınıf			Yurttta	197	50.3
1. sınıf	84	21.3	Yalnız evde	8	2.0
2. sınıf	90	23.0	*Diğer (belirtiniz)	14	3.6
3. sınıf	121	30.9	Beslenme Eğitimi Alma Durumu		
4. sınıf	97	24.8	Evet	231	58.9
			Hayır	161	41.1
			Gıda Bilimi Eğitimi Alma Durumu		
			Evet	270	68.9
			Hayır	122	31.1

*Diğer (belirtiniz-bir arkadaşı ile ya da akrabaları ile birlikte yaşama)

Araştırmaya katılan öğrencilerin %60.7’si kadın, %39.3’ü erkektir. Yaşlarına göre dağılımları incelendiğinde %3.3’ü 18 yaş ve altı, %32.7’si ise 22 yaş ve üstüdür. Katılımcıların %21.3’ünü 1. sınıf öğrencileri oluştururken, %24.8’ini 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Öğrencilerin %32.1’inin 251-500 TL, %18.6’sının 751-1000 TL ve %13.3’ünün 1001 TL ve üzeri aylık ortalama gelirlere sahip olduğu ve %50.3’ünün yurtta, %31.9’unun arkadaşlarıyla birlikte öğrenci evinde kaldığı tespit edilmiştir. Katılımcıların okudukları bölüm

ile ilgili alan dersleri alma durumları incelendiğinde; öğrencilerin %58.9'unun beslenme ve %68.9'unun gıda bilimi dersi aldığı belirlenmiştir (Tablo 1).

Öğrencilerin gıda satın alımı sırasında dikkat ettikleri hususlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Gıda Satın Almalarına İlişkin Genel Bilgiler (n=392)

Gıda Satın Alınan Yer	n	%	Tercih Edilen Ambalaj Türü	n	%
Semt pazarları	31	7.9	Cam	244	62.2
Market	354	90.3	Plastik	65	16.6
Köylerden organik ürün	7	1.8	Kağıt	59	15.1
Gıda Satın Alırken Nelere Dikkat Edildiği*	n	%	Çuval	12	3.1
Fiyat	239	60.9	**Diğer (Belirtiniz)	12	3.1
Sağlık açısından güvenilirlik	211	53.8	Gıda Güvenliğine İlişkin Kavramları Bilme Durumu	n	%
Lezzet	234	59.6	ALO 174	192	49.0
Dayanıklılık	74	18.8	HACCP	48	12.2
Marka	137	34.9	GMP (İyi Üretim Uygulamaları)	151	38.5
Promosyonlar	53	13.5	GHP (İyi Hijyen Uygulamaları)	1	0.3
Son tüketim tarihi	183	46.9			
Muhafaza koşulları	41	10.4			

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir

**Diğer (Belirtiniz-çevre dostu bez torba ve geri dönüşümü olan ambalajlar)

Öğrencilerin büyük bir kısmının gıdayı marketten (%90.3) satın aldığı, bir kısmının semt pazarlarından (%7.9) ve çok az sayıda öğrencinin ise organik ürün şeklinde köylerden (%1.8) gıdayı satın almayı tercih ettiği belirlenmiştir. Öğrencilerin gıda satın alırken sırasıyla fiyat (%60.9), lezzet (%59.6) ve sağlık açısından güvenilirlik (%53.8) konularına dikkat ettiği, gıdanın dayanıklılık özelliğine (%18.8), promosyonlara (%13.5) ve muhafaza koşullarına (%10.4) pek önem vermediği görülmüştür. Alpuğuz vd. (2009) yaptığı çalışmada; üniversite öğrencilerinin gıda satın alırken en çok dikkate aldığı konunun son kullanma tarihi ve marka olduğunu belirlerken, gıda muhafaza koşullarının öğrenciler açısından dikkate değer bir husus olmadığını tespit etmişlerdir. Aygen (2012)'in yaptığı çalışmada; etiket bilgileri içinde en fazla okunan unsurların sırasıyla son kullanma tarihi, üretim tarihi, ürünün adı-markası ve içindekiler olduğu belirlenmiştir. Yaman ve Özgen (2007) ise öğrencilerin yaklaşık %80'inin gıdaların üretim ve son kullanma tarihlerine, %54.1'inin markaya, %87.2'sinin fiyata dikkat ettiklerini belirlemiştir.

Öğrencilerin gıda satın alma sırasında ürün ambalajı olarak en fazla cam ambalajı tercih ettiği belirlenirken, %3.1'lik kısmının çevre dostu bez torba ve geri dönüşümü olan ambalajı tercih ettiği tespit edilmiştir. Etiketlerde yer alan gıda güvenliğine ilişkin kavramlardan en fazla ALO 174, sonra GMP (İyi Üretim Uygulamaları) kavramlarının bilindiği, GHP (İyi Hijyen Uygulamaları) kavramının ise neredeyse hiç bilinmediği belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında Gastronomi ve Mutfak Bölümü öğrencilerine gıda etiketlerinde yer alan bilgilerin okunma durumu sorulmuş ve elde edilen veriler Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Gıda Etiketlerindeki Bilgileri Okuma Düzeyleri (n=392)

Gıda Etiketlerinde Yer Alan Bilgiler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	$\bar{X} \pm ss$
	%	%	%	%	%	
İçindekiler listesini okurum	4.3	11.5	18.1	50.8	15.3	3.44±1.32
Gıda bileşenlerine bakarım	6.9	24.7	30.9	27.3	10.2	3.09±1.09
Son kullanma tarihini kontrol ederim	2.0	4.3	5.1	36.5	52.0	4.32±0.90
Raf ömrüne bakarım	3.3	6.1	15.8	40.1	34.7	3.96±1.02
Net miktarına bakarım	6.4	20.7	25.3	31.1	16.6	3.30±1.15
Brüt miktarına bakarım	7.1	22.4	34.9	24.5	11.0	3.09±1.08
Gıda katkı maddeleri içeriğini kontrol ederim	5.1	16.3	27.8	40.3	10.5	3.34±1.03
Kullanım talimatını dikkate alırım	2.6	4.8	13.0	56.1	23.5	3.93±0.88
Hazırlama talimatına bakarım	2.0	5.1	10.5	56.9	25.5	3.98±0.86
Muhafaza koşullarına bakarım	1.0	6.9	13.3	53.8	25.0	3.94±0.86
Gıda güvence sistemlerini (ISO 22000, HACCP) kontrol ederim	5.9	18.1	29.6	34.4	12.0	3.28±1.07
Helal gıda sertifikasını kontrol ederim	10.2	13.5	16.8	39.8	19.6	3.45±1.23
Alkol içerme durumuna bakarım	12.0	14.3	16.1	32.9	24.7	3.44±1.32
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı üretim iznine bakarım	5.1	15.6	25.8	38.5	15.1	3.42±1.07

Öğrencilerin gıda etiketlerindeki ürünün son kullanma tarihi bilgisini en fazla düzeyde ($\bar{x}=4.32\pm 0.90$) okudukları belirlenmiştir. Bu durum öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun etiketin son kullanma tarihini kontrol etme bilincinde olduklarını göstermektedir. Ayrıca öğrencilerin etiketlerdeki gıda hazırlama talimatı ($\bar{x}=3.98\pm 0.86$) ile raf ömrünü ($\bar{x}=3.96\pm 1.02$) okuma düzeyleri yüksek bulunmuştur. Konu ile ilgili alan derslerinde gıdanın raf ömrünün gıda kaynaklı hastalık ve zehirlenme vakalarında etkili olduğunun vurgulanması bu bilginin öğrenciler tarafından önemsendiğini göstermektedir. Gün ve Orhan (2011)'in yaptığı çalışmada da tüketicilerin satın aldıkları ürünün etiketinde bulunan bilgilerden üretim ve son kullanma tarihine mutlaka baktığı belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri alan nedeniyle gıdanın hazırlanma talimatlarını merak ederek önemsedikleri varsayılmaktadır. Öğrencilerin gıda etiket bilgilerinden ISO 22000 ve HACCP ($\bar{x}=3.28\pm 1.07$) gibi gıda güvence sistemleri bilgilerinin, ürünün içerdiği gıda bileşenlerini ($\bar{x}=3.09\pm 1.09$) ve gıdanın brüt miktarını ($\bar{x}=3.09\pm 1.08$) düşük düzeyde okudukları tespit edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 4. Öğrencilerin Gıda Etiketlerindeki Bilgileri Okuma Düzeyinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (n=392)

Gıda Etiketlerinde Yer Alan Bilgiler	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	ss	t	p
İçindekiler listesini okurum	Kadın	238	3.65	1.21	3.925	0.000*
	Erkek	154	3.11	1.42		
Net miktarına bakarım	Kadın	238	3.21	1.12	-2.011	0.045*
	Erkek	154	3.45	1.20		
Brüt miktarına bakarım	Kadın	238	2.99	1.08	-2.297	0.022*
	Erkek	154	3.25	1.08		
Helal gıda sertifikasını kontrol ederim	Kadın	238	3.64	1.11	3.879	0.000*
	Erkek	154	3.15	1.35		
Alkol içirme durumuna bakarım	Kadın	238	3.35	1.21	4.061	0.000*
	Erkek	154	3.11	1.42		

*p<0.05

Gıda etiket bilgilerinin öğrenciler tarafından okunma düzeyinin cinsiyete göre karşılaştırılması sonucunda; istatistiki açıdan anlamlı fark olduğu tespit edilen etiket bilgileri Tablo 4'de verilmiştir. Etiketinde bulunan bilgilerden "içindekiler listesini okurum" ifadesine verilen cevapların ortalamalarının kız öğrencilerde ($\bar{x}=3.65\pm 1.21$) erkek öğrencilere ($\bar{x}=3.11\pm 1.42$) göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Aygen (2012)'nin yaptığı çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre etiket bilgilerini daha fazla okudukları belirlenmiştir.

Her iki cinsiyeti de içeren çalışmaların çoğunda kızların erkeklerden daha fazla gıda etiket bilgilerini okuduğu saptanmıştır (Christoph et al., 2015). Aynı zamanda kadın tüketiciler etiketlerin gıda seçimlerini etkilediğini ve gıda etiketlerine güvendiklerini bildirmiştir (Furlow and Knott, 2003; Campos, Doxey, Hammond, 2011). Nijerya’da yapılan bir çalışmada ise kadınların gıda etiketlerini erkeklerden daha fazla okumaya istekli olduğu vurgulanmıştır (Falola, 2014). Araştırmada ayrıca kız öğrencilerin etiketlerde helal gıda sertifikasını ($\bar{x}=3.64\pm 1.11$) ve gıdanın alkol içerme durumunu ($\bar{x}=3.35\pm 1.21$) kontrol etme düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğu, erkek öğrencilerin ise ürünlerin net miktarı ($\bar{x}=3.45\pm 1.20$) ve brüt miktarını ($\bar{x}=3.25\pm 1.08$) okuma düzeylerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.(Tablo 4).

Tablo 5. Öğrencilerin Gıda Etiketlerindeki Bilgileri Okuma Düzeyinin Öğrenim Gördükleri Sınıfa Göre Karşılaştırılması (n=392)

Gıda Etiketlerinde Yer Alan Bilgiler	Sınıf	n	X	ss	F	p
Gıda bileşenlerine bakarım	1	84	2.85	1.09	5.050 (1.2.3-4)	0.002*
	2	90	3.01	1.05		
	3	121	3.03	1.12		
	4	97	3.44	1.02		
Gıda güvence sistemlerini (ISO 22000, HACCP) kontrol ederim	1	84	3.05	1.07	3.056 (1-4)	0.028*
	2	90	3.32	1.13		
	3	121	3.22	1.11		
	4	97	3.52	0.92		

*p<0.05

Araştırma kapsamında gıda etiket bilgilerinin öğrenciler tarafından okunma düzeyinin öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıfa göre karşılaştırılması sonucunda; istatistiki açıdan anlamlı fark olduğu tespit edilen etiket bilgileri Tablo 5’de verilmiştir. Gıda etiketlerinde yer alan ifadelerden “gıda bileşenlerine bakarım” ifadesinde verilen cevapların ortalamalarının 1. sınıftan ($\bar{x}=2.85\pm 1.09$), 4. sınıfa ($\bar{x}=3.44\pm 1.02$) doğru arttığı görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre öğrencilerin alanlarında yıllar itibariyle öğrenim düzeylerindeki artışın satın aldıkları ürünlerin bileşenleri hakkında bilinç düzeyini arttırdığı söylenebilmektedir. Ayrıca etiketlerde üretici firmaların sahip oldukları ISO 22000 ve HACCP gibi gıda güvence sistemleri bilgisini kontrol etme durumunun 4. sınıfta okuyan öğrencilerde en yüksek seviyede

($\bar{x}=3.52\pm 0.92$) olduğu görülmüştür. Alan ile ilgili olarak beslenme ve gıda bilimi derslerinin eğitim sürecinin 2. ve 3. yıllarında verilmesi 4. sınıf öğrencilerinde bu bilgi düzeyinin artışına katkı sağlamıştır (Tablo 5).

Tablo 6. Öğrencilerin Gıda Etiketlerindeki Bilgileri Okuma Düzeyinin Gıda Bilimi Eğitimi Alma Durumuna Göre Karşılaştırılması (n=392)

Gıda Etiketlerinde Yer Alan Bilgiler	Gıda Bilimi Eğitimi Alma	n	$\bar{X}$	ss	t	p
İçindekiler listesini okurum	Evet	270	3.68	0.96	2.120	0.035*
	Hayır	122	3.44	1.10		

p<0.05

Gıda etiket bilgilerinin öğrenciler tarafından okunma düzeyinin öğrencilerin gıda bilimi eğitimi alma durumuna göre karşılaştırılması sonucunda; istatistiki açıdan anlamlı fark olduğu tespit edilen etiket bilgileri Tablo 6'da verilmiştir. Gıda bilimi eğitimi alan öğrencilerin satın aldıkları ürüne ait içindekiler listesini okuma düzeylerinin yüksek olduğu ($\bar{x}=3.68\pm 0.96$) belirlenmiştir. Öğrencilerin gıda bilimi, gıda bileşenleri ve gıda teknolojisi gibi konuları içeren gıda eğitimi dersini almalarının, satın aldıkları gıdaların bileşimini sorgulamaya katkı sağladığını göstermektedir. Christoph et al. (2015)'e göre gıda eğitimi gıda etiketlerine yönelik tutumları geliştirmekte ancak algıları davranışsal değişime dönüştürmek için daha fazla eğitimsel çabanın gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

Tablo 7. Öğrencilerin Gıda Etiketlerindeki Bilgileri Okuma Düzeyinin Beslenme Eğitimi Alma Durumuna Göre Karşılaştırılması (n=392)

Gıda Etiketlerinde Yer Alan Bilgiler	Beslenme Eğitimi Alma	n	$\bar{X}$	ss	t	p
İçindekiler listesini okurum	Evet	231	3.76	0.95	3.572	0.000*
	Hayır	161	3.39	1.06		
Gıda bileşenlerine bakırım	Evet	231	3.19	1.06	2.242	0.026*
	Hayır	161	2.94	1.12		
Gıda güvence sistemlerini (ISO 22000, HACCP) kontrol ederim	Evet	231	3.38	1.05	2.202	0.028*
	Hayır	161	3.14	1.10		
Helal gıda sertifikasını kontrol ederim	Evet	231	3.59	1.17	2.739	0.006*
	Hayır	161	3.24	1.29		
Alkol içerme durumunu kontrol ederim	Evet	231	3.56	1.27	2.159	0.029*
	Hayır	161	3.26	1.37		
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı üretim iznine bakırım	Evet	231	3.51	1.06	1.908	0.057*
	Hayır	161	3.30	1.08		

*p<0.05

Araştırma kapsamında gıda etiket bilgilerinin öğrenciler tarafından okunma düzeyinin öğrencilerin beslenme eğitimi alma durumuna göre karşılaştırılması sonucunda; istatistiki açıdan anlamlı fark olduğu tespit edilen etiket bilgileri Tablo 7’de verilmiştir. Beslenme eğitimi alan öğrencilerin içindekiler listesini okuma ($\bar{x}=3.76\pm 0.95$), gıda bileşenlerine bakma ($\bar{x}=3.19\pm 1.06$), gıda güvence sistemlerini (ISO 22000, HACCP) kontrol etme ($\bar{x}=3.38\pm 1.05$), helal gıda sertifikasını kontrol etme ($\bar{x}=3.59\pm 1.17$), gıdanın alkol içerme durumunu kontrol etme ($\bar{x}=3.56\pm 1.27$) ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı üretim iznini kontrol etme ($\bar{x}=3.51\pm 1.06$) düzeylerinin beslenme eğitimi almayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda beslenme dersinin öğrencilerin satın aldıkları ürün etiketlerindeki bilgileri okuma düzeylerine ve kontrol etme davranışlarına olumlu yönde etki ettiği söylenebilmektedir. Yapılan bir çalışmada besin etiketindeki bilgileri anlama düzeyinin beslenme bilgisiyle ilişkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca bilgi düzeyinin artmasıyla etiket okuma düzeyi arasında pozitif bir ilişki belirlenmiştir (Ranilovic and Baric, 2011).

Sonuç ve Öneriler

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümünde öğrenim gören öğrencilerin gıda etiket bilgilerini okuma düzeylerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Öğrencilerin büyük bir kısmının marketten alışveriş yaptığı ve gıda satın alırken sırasıyla fiyat, lezzet, sağlık açısından güvenilirlik ve son tüketim tarihi gibi konulara dikkat ettikleri tespit edilmiştir. Gıda fiyatının bu kadar ön planda olması öğrenci ekonomisi ile ilişkilendirilirken, lezzete önem verilmesi öğrencilerin öğrenim gördüğü alan ile ilişkilendirilmiştir. Öğrencilerin cam ambalaj tercihlerinin yüksek olduğu, çevre dostu bez torba ve geri dönüşümlü ambalajları tercih düzeylerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Gıda güvenliğine ilişkin kavramlardan en fazla ALO 174 hattının bilindiği görülmüştür. Elde edilen veriler öğrencilerin gıda güvenliği konusunda bilinçli bir yaklaşım sergilediklerini göstermektedir.

Öğrencilerin gıda etiketlerinde ürünlerin son kullanma tarihini kontrol etme ve gıda hazırlama talimatı bilgilerini okuma düzeyleri yüksektir. Bilindiği üzere gıdaların güvenilir bir şekilde tüketilebileceği süreleri içeren raf ömürleri, gıda kaynaklı zehirlenme vakalarında etkili faktörlerden birisidir.

Gıdaların son kullanma tarihinin okunma düzeyinin yüksek olması öğrencilerin bu teorik bilgiyi önemsediklerinin göstergesidir. Ayrıca öğrencilerin ürünlerin tüketim öncesi hazırlanma talimatı gibi teknik bilgileri okumalarında öğrenim gördükleri alanın etkisinin olduğu varsayılmaktadır. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre gıda etiketlerindeki bilgileri daha fazla düzeyde okudukları belirlenmiştir. Bununla birlikte öğrencilerin etiketlerde yer alan gıda bileşenleri listesini ve gıda güvence sistemleri bilgisini kontrol etme durumlarının öğrenim düzeyleri ile paralel olarak arttığı söylenebilir. Gıda bilimi ve beslenme eğitiminin etiketlerdeki bilgilerin okunma düzeyini artırdığı görülmüştür.

Tüm bu sonuçlar ışığında; öğrencilerin eğitim ile elde ettikleri teorik bilgilerin yaşamsal ve mesleki uygulamalara yansımalarının önemli olduğu belirlenmiştir. Öğrenciler aldıkları eğitim sayesinde elde ettikleri teori ve pratik bilgileri diğer insanlarla da paylaşarak, etiket okuma bilincinin oluşturulmasına destek olmalıdırlar. Etiket okuma sürdürülebilirliği ile sağlıklı ve güvenli gıda tercihlerini gerek çalıştıkları alanlarda gerekse diğer yaşamsal alanlarda teşvik edebilecekleri düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Levels of Gastronomy and Culinary Arts
Students to Read Food Labels**

*

Aybuke Ceyhun Sezgin – Sibel Ayyıldız – Nur Efşan Durmaz
Ankara Hacı Bayramı Veli University, Karabük University, Ankara University

Literature Review: A label is a tool that contains descriptive details about the product and ensures that these details are understandably transferred to the consumer during the purchasing. Food labels, on the other hand, are materials that provide details about the product such as portion, calorie, and nutritional value to the consumers (Cebeci and Güneş, 2017). Food labels known as the identity of the product convey preservation, preparation, and consumption details of food (Cop, 2003; FAO, 2019) and is considered an important policy tool in promoting healthy eating (Lewis et al., 2009; Campos et al., 2011; Hess, Visschers, Siegrist, 2011; Chopera et al., 2014; Kresic and Mrduljas, 2016).

Many factors affect consumers' reading level of the food label (Koç, 2006; Aygen, 2012). The most important of these is the time allocated to reading labels, the format of the label (size, typeface, language), the value judgments of the consumers, and their attitudes towards the production, distribution, and protection of the food in general (Aygen, 2012). Ollberding et al. (2010) reported that various characteristics such as age, gender, education level, income level, and the number of households affect the reading level of the food label.

It was reported that consumers perceive nutrition labels as a highly reliable source of information and many consumers used nutrition labels to guide their food choice. The level of label reading was higher among individuals especially with health problems and special dietary needs (Campos et al., 2011; Aygen, 2012). It was determined that children, adolescents, the elderly, people with low levels of nutritional knowledge, people with low income, and people with limited health awareness did less likely care about the labels

and did not effectively process the nutritional information provided (Christopher, An, Ellison, 2015). Ollberding et al. (2010) stated that most middle and upper-income consumers always read product labels.

Research Aim: This research was conducted to determine the reading level of the food labels of the students at the Department of Gastronomy and Culinary Arts, who took various courses such as food science, nutrition, and culinary practices in their education. 1st, 2nd, 3rd and 4th-year students studying at Gastronomy and Culinary Arts Departments at AHBV University in Ankara, Necmettin Erbakan University in Konya, and Hacı Bektaş Veli University in Nevşehir participated in this research between February and May 2019.

Research Method: A Questionnaire, which is a data collection technique among quantitative research methods, was used in this study. The questionnaire was prepared using scales studied in previous researches proving its validity and reliability (Özgen and Aksulu, 2006; Bosi, Çamur, Güler, 2007; Ersoy et al., 2012; Aygen, 2012). The questionnaire was given to 410 students who volunteered to participate in using the convenience sampling method and 392 were useable to include in this study. The questionnaire was applied after the arrangements were made by consultation with expert academicians.

Findings: It was determined that most of the students bought food from the market (90.3%), some of them preferred to buy from the local markets (7.9%), and very few students from the villages (1.8%) as organic products. It was seen that at purchasing food, students paid attention to price (60.9%), taste (59.6%), and reliability in terms of health (53.8%), but did not pay attention to the durability of food (18.8%), promotions (13.5%) and storage conditions (10.4%). It was determined that students mostly preferred glass packaging as product packaging, and 3.1% of them preferred environmentally friendly cloth bags and recyclable packaging. It was determined that among the concepts related to food safety in the labels, ALO 174 and then GMP (Good Manufacturing Practices) were most known, but the concept of GHP (Good Hygiene Practices) was rarely known.

It was determined that the students read the expiration date of the product on food labels at the highest level ($\bar{x}=4.32\pm0.90$). This means that most of the students are conscious of checking the expiration date of the label. In addition, students' reading levels of food preparation instruction ($\bar{x}=3.98\pm0.86$) and shelf life ($\bar{x}=3.96\pm1.02$) on labels were found to be high. Emphasizing that

the shelf life of food is a factor in food-borne illness and poisoning in related courses shows that students care about this information.

It is determined that most of the students pay attention to issues such as price, taste, reliability in terms of health, and expiration date to purchase food. Paying attention to the price of food is attached to the student budget, while the emphasis on taste is associated with the study area of the students. Students' level of checking the food ingredients lists and food security systems on labels increases as their education level increases. It is observed that food science and nutrition courses increase the reading level of food labels. According to the data, it is concluded that the nutrition course has a positive effect on the students to read and control the labels while purchasing. In a study, it was determined that the level of understanding the food label details was related to nutritional knowledge. Besides, a positive relationship was found between the level of knowledge and reading labels (Ranilovic and Baric, 2011).

In conclusion, it is determined that the reflection of the theoretical knowledge gained by students through education on daily and professional practices is important. Students should support the creation of label reading awareness by sharing their theoretical and practical information they have acquired through education with other people. It is thought that students may encourage their healthy and safe food choices with the sustainability of label reading at their work and other daily areas.

Kaynakça / References

- Aksulu, İ. (2001). Tüketicide sağlığını koruma bilinci ve satın alma noktasında tüketici tutumları: Ambalajlı gıda ürünleri üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16, 115-127.
- Alpuğuz, G., Erkoç, F., Mutluer, B., Selvi, M. (2009). Gençlerin (14-24 yaş) gıda hijyeni ve ambalajlı gıdaların tüketimi konusundaki bilgi ve davranışlarının incelenmesi. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 66(3), 107-115.
- Anonim, (2019). Alo 124 gıda hattı, <http://www.alo174.gov.tr/Index.aspx> adresinden erişilmiştir.
- Artık, N., Şanlier, N., ve Ceyhun-Sezgin, A. (2019). *Gıda güvenliği ve gıda mevzuatı*. Genişletilmiş 2. baskı, 544 sayfa, (ISBN No: 978-605- 9440-88-2), Detay Anatolia Akademik Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara.

- Aygen, F.G. (2012). Tüketicilerin besin etiketi incelenmesi konusundaki tutum ve davranışları. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 28-54.
- Azmaç, N., Sahak, S.Z. (2014). Nutritional label and consumer buying decision: A preliminary review. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 130, 490-498.
- Bandara, B.E.S., De Silva, D.A.M., Maduwanthi, B.C.H., Warunasinghe, W.A.A.I. (2016). Impact of food labeling information on consumer purchasing decision: with special reference to faculty of agricultural sciences. *Procedia Food Science*, 6, 309-313.
- Bekar, A., Gövce, A.M. (2015). Tüketicilerin gıda satın alma davranışları ile yaşam tarzı ilişkisi. *Journal of International Social Research*, 8(36), 946-958.
- Bosi, T.B., Çamur, D., Güler, Ç. (2007). Hacettepe Üniversitesi'nde çalışan bazı personelin gıda satın alırken dikkat ettikleri özelliklerin ve gıda katkı maddeleri hakkındaki bilgi düzeylerinin saptanması. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 35(1), 9-16.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık: Ankara.
- Campos, S., Doxey, J., Hammond, D. (2011). Nutrition labels on pre-packaged foods: a systematic review. *Public Health Nutrition*, 14(8), 1496-1506.
- Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma süresince nicel veri analizi*. Pegem Akademi Yayıncılık: Ankara.
- Cebeci, A., Güneş, F.S. (2017). Türkiye ve Avrupa'daki tüketicilerin gıda etiketi okuma tutumlarını etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 261-267.
- Ceyhan-Sezgin, A., Artık, N. (2015). Toplu tüketim yerlerinde gıda güvenliği ve HACCP uygulamaları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(2), 56-62.
- Chopera, P., Chagwena, D.T., Mushonga, N.G.T. (2014). Food label reading and understanding in parts of rural and urban Zimbabwe. *African Health Sciences*, 14(3), 576-584.
- Christoph, M.J., An, R., Ellison, B. (2015). Correlates of nutrition label use among college students and young adults: A review. *Public Health Nutrition*, 19(12), 2135-2148.
- Cop, R. (2003). Tüketim mallarının ambalajının ve etiket bilgilerinin tüketici satın alma davranışlarına etkileri ve bir uygulama. *Mevzuat Dergisi*, 6(62), 1-15.
- Erdoğan, S. (2014). *Bir insan hakları sorunu olarak gıda güvenliği*. Hayat Yayın Gurubu, 1-347. İstanbul.
- Ersoy, A.F., Bekar, A., Yıldızlı, F. (2012). Tüketicilerin gıda ürünü satın almada etiket duyarlılığı. 1. *Uluslararası Aile ve Tüketici Bilimleri Kongresi*, 07-10 Kasım, Antalya.

- Falola, A. (2014). Towards nutrition security: food label use among Nigerians. *International Journal of Food and Agricultural Economics*, 2(2), 127-134.
- FAO. (2019). *Food labelling, food and agriculture organization of The United Nations*, 13.12.2019 tarihinde <http://www.fao.org/food-labelling/en/> adresinden erişilmiştir.
- Furlow, N.E., Knott, C. (2009). Who's reading the label? millennials' use of environmental product labels. *The Journal of Applied Business and Economics*, 10(3), 1-12.
- Gözen, H. (2010). *Seracılık üretimi faaliyetlerinde iyi tarım uygulamaları Kıbrıs Magosa örneği*. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1-95. Tekirdağ.
- Gülse-Bal, H.S., Göktolga, Z.G., Karkacier, O. (2006). Gıda güvenliği konusunda tüketici bilincinin incelenmesi: Tokat ili örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 12(1), 9-18.
- Gün, İ., Orhan, H. (2011). Süt ve ürünleri tüketicilerinin etiket bilgi düzeylerinin incelenmesi. *İğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 45-51.
- Hess, R., Visschers, V.H.M., Siegrist, M. (2011). The role of health-related, motivational and sociodemographic aspects in predicting food label use: A comprehensive study. *Public Health Nutrition*, 15(3), 407-414.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS applied multivariate statistical techniques*. Asil Publishing: Ankara.
- Karakuş, S.Ş., Küçükkömürlü, S., Ceyhun-Sezgin, A. (2016). Tüketicilerin gıda etiketlerini okuma durumları ve tercihleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 321-331.
- Koç, B. (2006). Tüketicilerin gıda ürünlerini satın alma davranışları: Adana ili örneği. *Türkiye 9. Gıda Kongresi*, 24-26 Mayıs 2006, 787-790, Bolu.
- Kresic, G., Mrduljac, N. (2016). The relationship between knowledge and the use of nutrition information on food package. *Acta Alimentaria*, 45(1), 36-44.
- Lewis, J.E., Arheart, K.L., LeBlanc, W.G., Fleming, L.E., Lee, D.J., Davila, E.P., Cabán-Martinez, Clark, J.D. (2009). Food label use and awareness of nutritional information and recommendations among persons with chronic disease. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 90(5), 1351-1357.
- Miller, L.M.S., Beckett, L.A., Bergman, J.J., Wilson, M.D., Applegate, E.A., Gibson, T.N. (2017). Developing nutrition label reading skills: a web-based practice approach. *Journal of Medical Internet Research*, 19(1), 1-12.
- Norazmir, M.N., Norazlan Shah, H., Naqiyah, N., Khairil Anuar, M.I. (2012). Understanding and use of food package nutrition label among educated young adults. *Pakistan Journal of Nutrition*, 11(10), 836-842.
- Ollberding, N.J., Wolf, R., Contento, I. (2010). Food label use and its relation to dietary intake among US adults. *Journal of the American Dietetic Association*, 110, 1233-1237.

- Özgül, E., Aksulu, İ. (2006). Ambalajlı gıda ürünlerinde tüketicilerin etiket duyarlılığındaki değişimler. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 6(1), 1-9.
- Przyrembel, H. (2004). Food labelling legislation in the EU and consumers information. *Trends in Food Science & Technology*, 15(7-8), 360-365.
- Ranilovic, J., Baric, I.C. (2011). Differences between younger and older populations in nutrition label reading habits. *British Food Journal*, 113(1), 109-121.
- Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği (2017). *Resmi Gazete.*, 26 Ocak 2017 tarih ve sayı: 29960 (Mükerrer)
- Ural, A., Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Yaman, M., Özgen, L. (2007). Üniversite öğrencilerinin yurtlarındaki besin hijyeni yaklaşımları ve besin hazırlama uygulamaları. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 28-38.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Ceyhun Sezgin, A., Ayyıldız, S. ve Efşan Durmaz, N. (2020). Gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerinin gıda etiketlerini okuma düzeyleri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3321-3343. DOI: 10.26466/opus.750064

Kent Kimliği Göstergeleri Üzerinden Kentlilik Bilincine Dair Bir Okuma: Yalova Kenti Örnekleme

DOI: 10.26466/opus.770453

*

Sibel Akova *

*Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Yalova / Türkiye.

E-Posta: sibelakova@gmail.com

ORCID: [0000-0001-7680-7394](https://orcid.org/0000-0001-7680-7394)

Öz

Tarihi, ruhu, mimari yapısı, kültürel unsurları, jeopolitik konumu, tabiat varlıkları ve sosyal oluşumları ile bir kente doku ve anlam kazandıran öğeler, dünya coğrafyasında varlık gösteren her bir kente dair farklı anlamların yüklenmesine sebebiyet vermektedir. Birbirlerinden farklı öğeleri uhdelerinde barındıran kentler, sahip oldukları özellikler ile diğerlerinden farklılaşmaktadır. İlgili farklılıklar, kentlerin sosyal dokularını da oluşturmakta, birey ve toplumlar üzerinde aidiyet hissiyatını oluşturmaktadır. Tarihi dokuları ile farklı medeniyetlerin kültürel öğelerini, estetik ve kültürel unsurlarını, mimari yapılarını, inanç faktörlerini ve sosyal yaşam pratiklerini günümüze değin aktaran kentler, zaman ve mekan mihverinde medeniyetlerin nakşetmiş oldukları kıymetleri günümüze değin taşıyarak taşımaktadırlar. Nakşetmiş oldukları kıymetleri günümüze değin taşıma kabiliyetini haiz olan şehirler, bu yönü ile yaşayan bir organizma olarak addedilmektedirler. Bu sebeple, maddi kültür bağlamında gerçekleştirilen mekan ve yapı odaklı okumalar ile birlikte kentlerin, manevi kültürünü yansıtan pek çok öğenin de tahlil edilmesi gerekmektedir. Zira kentlerin uhdesinde barınan birçok unsur, birey ve toplumlar üzerinde güçlü tesirler yaratmaktadır. Kentlerin de bireylere benzer şekilde kendilerine özgü kimlikleri oluşmaktadır. Kentlerin kimliklerine özgü karakterleri, kendilerini diğer kentlerden ayırmaktadır. Kent yapılarının giderek gelişme gösterdiği günümüzde, kentlilik bilincinin yapı taşı niteliğini haiz olan kentlilik ve kentlileşme kavramlarının sorgulanması, kentlerin sağlıklı ve sürdürülebilir gelişimlerinde büyük önem arz etmektedir. Çalışmanın temel konusunu oluşturan kentlilik bilinci ve unsurlarının kent kimliği göstergeleri üzerinden sorgulanması, Yalova kenti örnekleme bağlamında gerçekleştirilmektedir. Kentlilik, kentlileşme ve kentlilik bilinci kavramlarının fenomenoloji yöntemi ile sorgulandığı çalışmada, Yalova kentlileri çalışmanın da örneklemini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentlilik, Kentlileşme, Kültürlenme, Kentlilik Bilinci.

A Reading on Awareness of Urbanity Through City Identity Indicators: Yalova City Sample

*

Abstract

Elements that give a city texture and meaning with its history, soul, architecture, cultural elements, geopolitical position, nature's assets and social formations are all contributing to different meanings of each city that are present in the world geography. Cities, which have different elements from each other, differ from others with their features. Related differences also form the social fabric of cities, creating a sense of belonging over individuals and societies. The cities, which have conveyed the cultural elements, aesthetic and cultural features, architectural structures, belief factors, and social life practices of different civilizations with their historical textures, carry the values that civilizations embroidered in time and space. Cities that have the ability to carry the values they have embroidered until today are considered as living organisms with this aspect. For this reason, space and structure-oriented readings carried out in the context of material culture and many elements reflecting the spiritual culture of cities should also be analyzed. Because many elements in the cities have strong effects on individuals and societies. Similar to individuals, cities have their own unique identities. The characters unique to the cities' identities distinguish themselves from other cities. In today's world, where urban structures are increasingly developed, questioning the concepts of urbanity and urbanization, which are the building blocks of urban awareness, is of great importance in the healthy and sustainable development of cities. The main subject of the study is the questioning of urban awareness and its elements on the indicators of urban identity within the context of the Yalova city sample. In the study in which the concepts of urbanity, urbanization and awareness of urbanity are questioned by the method of phenomenology, Yalova citizens constitute the sample of the study.

Keywords: *Urbanity, Urbanization, Culturation, Awareness Of Urbanity.*

Giriş

Sosyal bir varlık olan bireyin sosyalleşme süreçlerinden biri olarak addedilen kentleşme ve kentlilik olguları, kentlilik bilinci kavramı üzerinden irdelenmeyi mümkün kılan, kentin sakinleri tarafından sahiplenme ölçütünün birer göstergeleri olma özelliğini taşımaktadırlar. Yerleşik yaşama geçiş ile birlikte şekillenen kent yapılanmaları, zaman içerisinde her dönemin gerekliliklerine ve her kültürün şartlarına koşut olarak değişimlere uğrayarak addedilmiş ve farklı anlamlar yüklenmiştir. Kendi iç dinamikleri ile durağanlıktan uzak bir yapı sergileyen kentler, dönemin şartlarından, çevre ve mevsimsel etkilerden, doğa olaylarından, siyasi yapılanmalardan ve kültürlerin öğelerinden etkilenerek, birbirlerinden farklı işlevlere, farklı yapılar ve farklı görünümlere bürünerek günümüze değin erişmişlerdir. Teknolojik gelişmeler, hızlı sanayileşme, iletişim ve ulaşım altyapılarındaki mevcut ilerlemeler, küreselleşme sürecinin etkileri, eğitim oranının yükselmesi ve olanaklarının yaygınlaşması, kırsal (köy) yerleşimlerden kentlere uzanan göçler, kent yapılarına ve kentlilerin yaşamlarına tesir eden süreçler olarak addedilmektedir. Yaşayan ve sürekli gelişim ile değişimlere açık olan kentler, uhdesinde barındırdıkları bireylerin kenti sahiplenmelerine ve kentin sunduğu imkanlardan faydalanma oranlarına koşut olarak mekan haline dönüşmektedirler.

Bireylerin ulaşım kolaylığı yaşadıkları, kamusal ve özel alanları ile yapılaşmış veya doğal şekli ile kentin imkanlarından faydalandıkları, artan beklentilerinin karşılandığı, çevresel mekanların ihtiyaçlara göre ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik şekillendirildiği kent yerleşimlerinin tercih edilebilirliği, yoğunluğu, gelişimleri ve aidiyetleri de farklı düzeylerde gerçekleşecektir. Kültürlerin şekillendiği, uygarlıkların varlık gösterdiği, toplumların büyüüp geliştiği mekanlar olan kentler, birey ve toplumların gelişimlerini etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak addedilmektedirler. Günümüzde kentler yaşam alanları olmalarının ötesinde, yaşayan birer varlık olarak kabul görerek, duygusal bağın geliştirildiği, koruma içgüdüsünün ve aidiyet ile sorumluluk hissiyatının ortaya çıktığı, anlamlar yüklendiği bir bilincin olduğu birer olgu haline gelmişlerdir. Birey ve toplumların hafızalarında yer edinen kent olgusu, dinamik yapısı ile yine birey ve toplumların yaşamlarının değişimlerinde öncü rol üstlenmektedir. Bireylerin bir arada yaşama gereksinimleri sonucu elde ettikleri

deneyimler, birlikte (ortak) yaşam pratiklerini de beraberinde getirmektedir. İş bölümünün, uzmanlaşmanın, kültürlenme süreçlerinin ve örgütlenmenin üst seviyelerde yaşandığı, tarım dışı üretim faktörlerinin ağırlıklı olduğu kent yerleşimleri, farklı kimliklerin, farklı kültürlerin ve farklı etnik kökenlerin bir araya geldiği, heterojen yapıları ve kendilerine özgü özellikleri ile ön plana çıkmaktadırlar.

Birlikte yaşam pratiklerinin varlığı, kentlerin kendilerine özgü birer kimlik kazanmaları sonucunu da beraberinde getirmiştir. Elbette kimlik kazanımları meselesinde kentte ikamet eden bireylerin, toplumların ve yönetim erklerinin rolü büyüktür. Zira, ekonomik, tarihi, mimari, kültürel ve mekânsal bileşenleri ile kentler, bir yandan kendi gelişimlerine öte yandan da toplumsal dönüşümlere ve dahi bireyler arası iletişim biçimlerine ve ilişki düzeylerine önemli katkılar sunmaktadırlar. Bu yönü ile yaşayan mekanlar olan kentler, korunmaya, planlı yapılaşmalara, bilinç oluşturmaya, benimsenmeye ve dönemin şartlara uygun şekilde yenilenmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu sebeple bireyler açısından da kentler salt yaşam alanları olmaktan çıkmış, farklı boyutlarda anlamlar yüklenen birer kimlik ile özdeşleştirilmişlerdir. Günümüzün kimlik kazanan kent yapıları, birey ve toplumlar ile bağ kurma özelliğini kazanmışlardır. Birey ve toplumlar zamanla yaşadıkları kentin kimlik yapıları ile bağlarını güçlendirerek, kente dair bilinç kazanmışlardır. Kentlilik bilinci olarak literatürde yer edinen olgu, bireylerin zamanla kent yaşamları sürecinde kentlileşerek, kente dair aidiyet hissiyatı oluşturmalarına, kentle bir bağ kurmalarına ve kendilerini kentin içerisinde konumlandırmalarına bağlı olan bir süreçtir. Birey ve toplumların, sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve sivil alanlarda gerçekleştirdikleri faaliyetler, kentlilik bilinci olgusunun da birer göstergesi olma özelliğini taşımaktadır. Katılım ve gönüllülük esası temelli gerçekleştirilen faaliyetler, kent, kentleşme, kentlileşme ve kentlilik bilinci kavramlarının yapısını şekillendirdiği gibi kentlerin geleceği adına da büyük önem arz etmektedir.

Kent ve Kentleşme Olgularının Kavramsal Çerçevesi

Kent ve kentleşme kavramları, pek çok farklı disiplin ve birçok özgün araştırmada farklı değişkenler temel alınarak izah edilmeye çalışılan, bir-

birinden bağımsız pek çok değişkeni uhdesinde barındıran, karmaşık yapıların değişimleri ile şekillenen ve çevreleri dönemin şartlarına koşut olarak farklılaşan olgulardır. En üst seviyede addedilen “iktisadi iş bölümünün merkezi olan” (Simmel, 2011:98) kentler, birçok kültürün ve kimliğin varlık gösterdiği, sürekli değişen ve karmaşık hale dönüşen ilişkileri uhdesinde barındıran yaşam alanları olarak kavramsallaştırılmaktadır. Yerel kimlik ve kültür unsurlarını bir arada tutan, farklı kimlik ve kültür öğelerini bütünleştirerek, bir potada eritilmesi suretiyle harmanlayan yerleşim birimleri olan kentler, yönetsel, sosyal, kültürel ve siyasal vurgulara karşılık gelen, tarihsel süreç içerisinde anlamı çeşitlenen, dinamik özellikleri ile ön plana çıkan yaşayan organizmalardır. “Kentte olmaya özgü hayatın yaşandığı, kamusal alanlar aracılığıyla paylaşıldığı ve yeniden üretildiği yerler” (Kotler, 1993, s.2), olarak tanımlanan kentler, “sürekli bir akış içerisinde bulunan bir toplumsal pratiği ifade etmektedirler” (Castells, 1997, s.123). Bu yönü ile her dönem ve her nesil değişimlere uğrayan, üretim, sanat, kültür, doğa ve ticaret ağırlıklı yapıları ile ön plana çıkan kentler, “sürekli bir değişim ve devinim içindedir. Bu açıdan bakıldığında ise kentlerin, canlı bir varlık” (Weber, 1966, s.10) olduğunu ifade etmek mümkündür.

Uygarlık kavramı ile ilişkilendirilen kent kavramı, farklı dillerde benzer manalarda, farklı kültürlerde emsal anlamlarda karşılıklara denk gelmektedir. Castells’e göre kent, “esas olarak bütün toplumsal grupların konut, eğitim, sağlık, kültür, ticaret, ulaşım gibi günlük yaşamının temelinde yer alan ortak tüketim araçlarının örgütlenmesiyle ilişkilidir” (1997, s.14). Kavramsal çerçevesi çizilmiş bir kent kavramına yoğunlaşmanın güç olduğunu ifade etmek mümkündür. Zira Harvey’in ifadesi ile kent, “kuşkusuz karmaşık bir şeydir” (2006, s.27). Bu sebeple, toplumsal öğeleri uhdesinde barındıran kent (şehir) kavramı, temelde bir yerleşim yeri olmak ile birlikte, bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde “uygarlık” (medeniyet) kavramı ile özdeşleşmektedir. Etimolojik manada incelendiğinde kent kavramı Latin dillerinde cite kavramına karşılık gelerek, İngilizce dilinde city, Fransız dilinde cité kelimeleri ile anlamlandırılmıştır. Sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, bilimsel ve toplumsal ilişkilerin yürütüldüğü yaşam alanları olan şehirler, toplumsal yaşamın değişimlerine ve döneminin gelişimlerine kaynaklık eden, sanayileşme, uzmanlaşma, ör-

gütlenme ve iş bölümünün en yoğun şekilde yaşandığı ve ikincil ilişkilerin ön plana çıktığı bölgelerdir. Kent aynı zamanda, “Bir evler topluluğuna sahip olmasının yanı sıra, kendisine ait toprağa dayalı mülkiyeti, gelir ve giderlerden oluşan bir bütçesiyle aynı zamanda iktisadi birliğe sahip bir birimdir” (Weber, 2003, s.95).

Söz konusu yaşam alanları aynı zamanda, medeniyetlerin ve kültürlerin de ortaya çıktığı ve gelişme imkanı buldukları mekanlar olarak adedilmektedirler. İnsanlık tarihi ile özdeş bir yapıya sahip olan kentler, yerleşik yaşama geçiş ile birlikte bireylerin ve toplumların yaşamlarında önemli bir yer edinmişlerdir. Tarihi geçmişleri insanlık tarihine koşturulan kent kavramı, her dönemde farklı özellikleri ile insanlığın yaşamında farklı ihtiyaçların karşılandığı alanlar olarak tanımlanmaktadır. Yerleşik yaşama geçiş ile birlikte ekolojik bağlamda yaşam ihtiyaçlarına imkan veren kentlerin tercih edilebilirliği zamanla sanayileşmenin ve teknolojinin yön verdiği kentler ile ikame edilmiştir. İnsanlık tarihinin kayıt altına aldığı her dönemin deneyimleri, birey ve toplumların ihtiyaçlarını da farklılaştırmaktadır. Farklılaşan ihtiyaçlara karşılık gelen öğeleri uhdesinde barındıran kentler, muadillerine oranla daha yüksek düzeyde tercih edilebilir konuma erişmişlerdir. Birey ve toplumların yaşamlarına imkan veren bereketli nehir yataklarına ve verimli alanlara sahip kentlerden, teknolojinin ve sanayinin yoğunluk kazandığı kentlere değin birey ve toplumların değişen ihtiyaçlarına göre önem derecesi farklılaşan kentler, tarihsel süreç içerisinde pek çok kültür ve medeniyetin gelişmesine eşlik etmişlerdir. Temel ihtiyaçların giderilmesi, tabii yaşamın olumsuzluklarının bertaraf edilmesi, birlikte yaşam pratiklerinin etüt edilmesi ve hayatta kalma mücadelesinin sonucu ve çözümü olarak ortaya çıkan kent yapılaşmaları, tarihsel süreç içerisinde mekânsal bileşenleri, sosyal, ekonomik, kültürel, savunma ve üretim unsurları ile karmaşık bir yapıya bürünmüşlerdir.

İlgili bütünleşik yapı, kentlere özgün kimlikler yüklemekte, toplumsal yapıya ve sosyal yaşama farklılıklar sağlamak ve birey ile toplumlar arasındaki iletişim biçimlerine de yön vermektedir. Savunma odaklı kurgulanan ve seçilen yerleşim birimleri, bilhassa, üretim sistemlerinin ve sanayinin gelişimi ile birlikte, heterojen bir toplum yapısını beraberinde getirerek, yönetim şekillerini de dönüşümlere uğratmıştır. Söz konusu hete-

rojen yapı, bireyselliği, iş bölümünü, uzmanlaşmayı ve ekonomik hamleleri de ön plana çıkarmıştır. İlgili hamleleri başarı ile gerçekleştiren kentler, farklı anlamlar yüklenerek türevlerinden ayrılarak, gelişme göstermişlerdir. Şehir yaşamlarında ön plana çıkan ekonomik yapının gücü ile istikrarı, şehir yerleşimlerini kırsal alanlara kıyas ile daha cazip hale getirmektedir. “Kentın sunduğu fırsatların ve kentsel yaşamın çekiciliği kentleşmeyi hızlandıran etmenlerdir” (Stevenson, 2003, s.14). Kırsal alanda mevcut olan tarım faaliyetlerinin sınırlılığı ile sanayinin ve altyapı olanaklarının yetersizliği, şehir yerleşiminin tercih edilebilirliğini de artırmıştır. Bu bağlamda, şehir yerleşimlerini kırsal alanlardan ayıran en önemli unsurların, ekonomik anlamda istikrarlı yapıları, sanayileşme ile beslenen güçlü iş bölümü ağları, tarım da dahil olmak üzere makineleşme sonucu ilkel yöntemlerin terk edilmesi, pek çok alanda yeni üretim tekniklerinin kullanımı sonucu yeni istihdam alanlarının ortaya çıkması, ulaşım ve alt yapı imkanlarının iyileştirilmesi ve teknolojik gelişmelerin varlığı olduğunu ifade etmek mümkündür.

Üretim bağlamında tarım ekonomisinden sanayi ve hizmet alanlarına geçişin, gelir anlamında çeşitliliğin, istihdam bağlamında farklılığın, uzmanlık anlamında yoğunluğun, kültürel bağlamda çokkültürlülüğün, sosyal manada örgütlülüğün, yönetim ve siyasal anlamda değişik bakış açılarının varlığının ifadesi olan şehirleşme olgusunun, salt ekonomik bir olgu olduğunu ifade etmek sığ bir tanımlamayı da beraberinde getirecektir. Ekonomi ve nüfus artışı parametreleri bağlamında gerçekleştirilen kent tanımlamaları, kentın uhdesinde barındırdığı, rekabet unsurunu, mücadele dürtüsünü, sanat ile kültür birikimlerini, mekan algısını, entelektüel bakış açısını, konfor ihtiyacını, kendini gerçekleştirme hissiyatını ve türevlerini göz ardı etmek anlamına gelmektedir. “Kent sayısının ve kentte yaşayan nüfustaki niceliksel artışın” (Tannenbaum, Schultz, 2005, s.117), ifadesi olarak addedilen kentleşme olgusu, yeni, özgün ve karmaşık bir yaşam şeklinin de ifadesini oluşturmaktadır. Ekonomik coğrafya oluşlarının yanı sıra kültürel, siyasal ve sosyal alanlar olarak da anılan kentler, salt demografik değişimler (göçler) ile açıklanamayacak nitelikte, ulusal ve uluslararası ölçekte sosyo-ekonomik değişimlerden etkilenen ve dahi dönüşümlere yön veren çok katmanlı ve birbirinden bağımsız parametreler (ölçüt) içeren bir olgudur.

Kentleşme ise siyasal, sosyal, ekonomik, çevresel, yönetsel, mekânsal ve kültürel bağlamda bir değişim sürecinin ifadesidir. En yaygın anlamı ile kentleşme, kentlerin ortaya çıkması ile birlikte, bilhassa Sanayi Devrimi ile birlikte sayılarının artması, göçler ile birlikte kent yerleşimlerinde ikamet eden birey ve toplum sayısının çoğalması ve ilgili artışlar bağlamında yaşanan değişim ile gelişimler olarak addedilmektedir. Lefebvre'ye göre "büyüme sanayileşme süreciyle, gelişme ise kentleşmeyle ilgilidir. Kentleşme, sanayileşmeye anlam verir" (2007, s.95). Ekonomik ve sosyal değişimlerin odağında anlamlandırılan kentleşme süreci aslında fiziki, siyasi, çevresel ve kültürel pek çok bileşeni de uhdesinde barındırmaktadır. İlgili bileşenler bir çarkının dişlerinin işleyişi biçiminde birbirlerini etkileyerek, birey ve toplumların yaşamlarında sosyal, kültürel, mental, psikolojik ve mekânsal nitelikte yapısal değişimleri de beraberinde getirmektedir. Bu yönü ile kentleşme sürecini salt demografik veriler ve coğrafi alanların çokluğu ile açıklamak doğru bir yaklaşımı yansıtmamaktadır. Zira kentleşme, ekonomik, kültürel, sosyal, teknolojik ve psikolojik nitelikli değişimlerin ifadesi olan dinamik bir süreç ile karşılık bulmaktadır. Birey ve toplumların yaşantılarında başat etkileri olan kentleşme süreci, birey ve toplumların kente özgü yaşam biçimlerini benimsemeleri ile anlam bulmaktadır.

Kentleşme ve Kentlilik Bilinci Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme

Kentleşme sürecinin sosyal değişim ve bütünleşme boyutuna atıf yapılan kentleşme, kente göç eden, kentte ikamet eden veya varlık gösteren birey ve toplumların değer sistemini, norm yapısını, davranış ve tutum kaidelerini, düşünce yöntemlerini ve kente dair oluşturulan kaideleri yaşam biçimi haline getirmelerini ifade eden bir yaşam biçiminin adıdır. Kentleşme, birey ve toplumların geçmiş yaşam tecrübeleri ile varlık gösterdikleri kentlerde bulunma süreleri, güncel yaşam pratikleri, demografik yapıları (yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek grubu, eğitim düzeyi) iletişim kurdukları sosyal çevre ve ilişki içerisinde buldukları kurum deneyimleri ve etkileşim halinde oldukları toplumsal paydaşlar olmak üzere, örneklerinin çoğaltılması mümkün olan pek çok etken ve değişken ile ilintili bir süreçtir. İlgili süreç birey ve toplumların mevcut davranış kalıplarında, tutuma dair yapılarında, alışkanlıklarında, zevk, beğeni, tercih, istek ve

karar verme süreçlerinde, sosyal, ekonomik, siyasal, psikolojik, kültürel, çevresel, estetik ve inanç bağlamında değişimlere sebebiyet vermektedir. Bu sebeple, genel anlamda ideal bir kentli birey prototipi oluşturulmak istense dahi, belirli bir zaman dilimi içerisinde, belirli bireyler arasında, belirli toplum kümeleri dahilinde varlık gösterilen kentin unsurlarına bağlı olarak farklı düzeylerde gelişen aidiyet hissinin getirdiği bir kentli birey prototipi oluşmakta ve ilgili kentli tipi de kentleşme sürecini şekillendirmektedir.

Bu saik ile bir kentte yaşayan birey ve toplumların yaşamlarını idame ettirmek adına gerçekleştirdikleri faaliyetlerin kentleşme olgusu olarak nitelendirilmesi doğru bir düşünce biçimini yansıtmayacaktır. Zira kentleşme süreci salt olarak şehirlerin nicelik ve nitelik bağlamında gelişmesi ve şehir nüfusunun artması ile açıklanamayacak kadar farklı parametreleri uhdesinde barındıran bir kavramdır. İlgili süreç, bireylerin kentleşme edimini gerçekleştirdikleri kentlerin kültürüne dahil olmadan evvel yetiştikleri kültürün ve coğrafyanın tabiatının izleri çerçevesinde, her bir birey ve her bir toplum bağlamında farklı düzeylerde gerçekleşmektedir. Geçmiş yaşam deneyimleri ile günlük yaşam pratiklerinin, varlık gösterilen kentin kültürü ile harmanlanması süreci olan kentleşme olgusu, yaşam biçimlerinin değişimi durumunu da beraberinde getirmektedir. Kent ile bütünleşme, kentin sahip olduğu unsurları benimseme, kentin başat öğeleri ile duygusal bir bağ kurma, kente dair aidiyet hissiyatı edinme, kentin olağan ritmine uyum sağlama ve kent kültürüne koşut ilişkilerin geliştirilmesi edimlerini kapsayan kentlilik süreci, yaşam deneyimleri ve tecrübeleri ile belirli ritüellerin, temayüllerin, davranış kalıplarının ve düşünce yapılarının oluşması ve gelişmesi ile ilintili bir kente özgülük durumudur. Kentte ikame etme ile başlayan ve belirli zaman dilimlerini kapsayan, kente dair kültür ile özdeşleşme yoluyla sağlanan bir süreç olan kentleşme, kent dışı yerleşim alanlarında gözlenen davranış, algı ve düşünce kalıplarından farklı özellikler taşıyan bir değişim sürecini beraberinde getirmektedir.

Kentleşmenin temel zeminini oluşturan kente yerleşim, birey ve toplumların yaşam tarzlarında, düşünce sistemlerinde, kültürel öğelerinde, değer yargılarında, tutum ve davranış yapılarında ve yaşam koşullarında değişimlerin de öncü kuvvetini oluşturmaktadır. Bu sebeple kentleşme sürecinin yaşanması adına başat unsurun değişim olduğunu ifade etmek

mümkündür. Değişime açık olma ve değişim unsurunu kabul etme edimi, kentleşme olgusunun ön koşulu niteliğini taşımaktadır. Kültürel, ekonomik, sosyal, psikolojik ve çevresel bağlamda birçok değişimin yaşanmasını mümkün kılan kentleşme, düşünsel boyutu ile kentli ve kırsal bireylerin yaşam tarzları başta olmak üzere, niteliksel ve kavramsal farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Doğup büyülen veya göç edilen kentte ikamet eden birey ve toplumların kente özgü davranış kalıplarını benimseyerek, kente dair objeler ile bütünleşmelerini ifade eden kentleşme, birey ve toplumları kentin bir ögesi olma durumuna taşıyan uzun soluklu bir yaşam pratiğidir. Kent yaşamı pratiği içerisinde toplum düzeyinde yaşanan kentleşme olgusu, birey düzeyinde kentleşme süreci ile karşılık bulmaktadır. Kentsel yaşamın birikimi mahiyeti niteliğinde addedilen kent kültürüne uyum ve kent yaşamını içselleştirme durumu, kentleşme kavramı ile anlam bulmaktadır. Kent kültürüne uyum sağlamak ve kentin sunduğu sosyal, psikolojik, ekonomik, estetik ve kültürel varlıkları içselleştirme edimi kentlilik bilinci kavramının da göstergelerini oluşturmaktadır.

Varlık gösterilen kenti sahiplenme, kent sorunları ile alakadar olma, kente dair mevcut gelişmeleri takip etme, kentin dönüşümüne koşul farkındalık geliştirme, kentsel aidiyet hissiyatını tesis etme, kent kurumlarına ve kentsel çalışmalara katılım ve kente dair kültüre, sembollere ve anlamlara uyum unsurları kentleşme sürecine dair birey ve toplumların başat kazanımları olarak addedilmektedir. İlgili kazanımlar, kentleşme sorunlarından sosyal çatışmaya değin pek çok olumsuzluğun önüne geçebilme yetisi olan unsurlardır. Varlık gösterilen kentin manevi ve maddi varlıklarının benimsendiği ve kentleşme sürecinin yaşam biçimi haline dönüştüğü kentlilik bilinci (urban consciousness), psikolojik, sosyal, ekonomik, siyasal ve çevresel etmenleri ile yeniden bir sosyalleşme sürecinin ifadesidir. Birbirlerinin birer doğal sonucu olarak addedilen sırası ile kentleşme, kentleşme ve kentlilik bilinci kavramları, birey ve toplumların kentsel yaşam pratikleri dahilinde edindikleri davranış değişiklikleri ile karşılaştıkları kültür etkileşimleri sebebi ile bir kültürlenme süreci olarak da addedilmektedir. Birbirlerinden farklı özelliklere sahip bireylerin, farklı kültürlerin, farklı kimliklerin, farklı inançların bir arada ve ortak yaşam pratiklerinin gelişmesine zemin hazırlayan kent olgusu, uzun süreleri kapsayan deneyim ve tecrübelerin ışığında kentlilik bilincinin kazanımında temel rolü üstlenmektedir.

İlgili rol farklı kimliklere, statülere, dillere, inançlara ve kültürlere mensup bireylerin farklılıklarının ötesinde varlık gösterdikleri kent ile özdeşleşen bir kimlik yapısını içselleştirmelerini mümkün kılmaktadır. Kentlilik bilincinin ilk adımı olan, bireylerin ve toplumların kendilerini varlık gösterdikleri kentin bir parçası olarak addedebilmeleridir. “Kentlilik bilinci, kent kültürünü anlamak, kendini kente, kentin dinamiklerine ait ve güvende hissetmek, kentsel oluşumlardan sorumluluk duymak olarak kavramsallaştırılabilir” (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2009, s.17). Elbette kentlilik bilincinin oluşabilmesi adına bireylerin salt olarak aynı kentte varlık göstermeleri durumu yeterli değildir. Aynı şekilde, homojen olmayan bir yapıya sahip olan kent yapılarında varlık gösteren her bir bireyin benzer ölçütlerde kentlilik bilincine sahip olmaları çıkarımı da gerçekçi değildir. Her bir bireyin kentlilik bilinci düzeyi ve kente dair geliştirdikleri aidiyet hissiyatı da doğaldır ki farklı düzeylerde gerçekleşecektir. Bireylerin varlık gösterdikleri kente kendilerini ait hissetmeleri ve kendilerini kentli olarak tanımlamaları, kentli kimliğini kazanmaları, kentin gelişimi hususunda siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda yapıcı nitelikte faaliyetlere katılımları, kent kültürünün korunması ile canlılığının sürdürülebilirliği adına farkındalık kazanmaları, kenti sahiplenmeleri ve kendi geleceklerinin inşasına koşul olarak kentin geleceğine dair kaygı gütmeleri, kentlilik bilincinin başat unsurlarını oluşturmaktadır.

Kentlilik bilinci kente dair var olan kıymetlerin somut göstergesi niteliğini haiz bir farkındalıktır. Kent birbirlerinden farklı insan tipolojilerini, farklı kültürleri, farklı lisanları, farklı sosyo-ekonomik yapıları, farklı tutum ve davranış biçimlerini, farklı manevi ve toplumsal değer yargılarını uhdesinde barındıran bir kültürlenme alanıdır. Bu sebeple, birbirlerinden farklı kültürlerin, düşünce dünyalarının ve toplumsal hafızaların karışımı olan kentlerde, her bir bireyin kentli olma hissiyatı, kültürlenme süreci ve kentlilik bilinci düzeyleri de birbirlerinden farklılık gösterecektir. Kentleşmiş bireylerin varlığının ve düzeyinin kentlilik bilincine koşul olarak addedildiği günümüzde, kentin imkanlarından farklı düzeylerde yararlanan bireylerin kentlilik bilinci de birbirlerinden farklı niteliklerde gerçekleşecektir. Eğitim düzeyi, demografik unsurlar, sosyo-ekonomik faktörler, kültür, etnik köken ve alt kültür, inanç yapıları bireylerin üzerinde kentlilik bilinci oluşumunda farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Kentlilik bilincinin oluşumunda aile yapısı başta olmak üzere, eğitim kurumları, sivil

toplum örgütleri, hemşehrilik ile dayanışma dernekleri büyük önem arz etmektedir. Ancak ilgili yapıların varlığı kadar, yerel yönetimlerin de tutum ve faaliyetleri kentlilik bilincinin oluşumunda başat rol oynamaktadır.

Yaşanılabilir bir kent hayatının kabulü, şüphesiz ki kentlilik bilinci çerçevesinde toplanmaktadır. Farklı kimlikler ile ortak yaşam kültürünün bir sentezi olan kentlilik bilinci, aslında yeni bir kimliğin oluşturulması olarak da anılandırılmaktadır. Yeni bir kimliğin kazanılması adına kent yaşamında sosyalleşmeyi sağlayan, bütünleşme aşamalarını gerçekleştiren ve uyum sürecini koordine edebilen aracı kurumların varlığı elzemdir. İlgili aracı kurumların başında ise yerel yönetimler gelmektedir. Zira, yerel yönetimler bireyler üzerinde, aile, sosyal gruplar, eğitim kurumları, sivil toplum örgütleri ve hemşehrilik derneklerinin üzerinde bir güven ortamı sağlamaktadırlar. Bu sebeple yerel yönetimler, kentlilik bilinci aşılması noktasında kültürel etkileşim sürecine aracılık ederek ve yeni bir kent kimliğinin kabulünü mümkün kılmakta ve bireylerin sosyalleşme süreçlerine de katkı sağlayabilmektedirler. "Tarihi, kültürel bilinçle ahlaki değer ve kent kimliğinin şekillenmesinin çarpıcı bir örneği olan" Yalova kentinin "zengin tarihi mirasının korunup gelecek nesillere aktarılması" (Çolak, Türkmen, Hanılçe, 2017:83), düşüncesinin elzem olduğu görüşünden hareketle, Yalova kentlilerinin kentlilik bilinci ve farkındalıklarının ölçümü teori bağlamında betimlenen çalışmanın uygulama sürecini oluşturacaktır.

Kent Kimliği Göstergeleri Bağlamında Yalova Kent Kimliğini Okuma Araştırmasının Metodolojisi

Kentlerin de bireyler gibi kendilerine özgü şahsiyetleri vardır. Ve bu özellikler kentleri birbirinden ayırır ve onlara şahsiyet/kimlik kazandırır. Yeni kentsel gelişmenin giderek standartlaştığı bir çağda bunlar, bir kentin öbür kentten farklı oluşumuyla hemen ayırt edilmektedir (Shaukland, 1996, s.24). Kent olgusu, kavramsal bağlamda çerçevesi çizilmemiş, müşterek bir tanım üzerinde mutabık kalınmamış, her bir disiplinin kendi araştırma alanına yakın şekli ile kavramsallaştırılan bir terim olarak literatür dahilindeki yerini almıştır. Zira, kent kavramını tek bir perspektiften değerlendirmek ve tek bir tanım üzerinde mutabık kalmak güç bir durum

olmak ile birlikte kapsamlı ve yeterli de olamamaktadır. Pek çok disiplinin inceleme alanı olan kent ve türevleri kavramlarını, farklı bakış açıları ile irdelemek ve sorgulamak gereklidir. Kent kavramının, dinamik yapısı, değişken kimyası, devinimsel özellikleri, çok boyutlu nitelikleri ve etki alanının genişliği, kavramın her dönem sorgulanması gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Kent olgusunun alt başlıklarından kentleşme, kentlileşme ve kentlilik bilinci kavramları, kültürlenme savı çerçevesinde çalışma dahilinde, saha araştırması metodu ile irdelenmektedir. Bu düşünceden hareketle, araştırmanın kuramsal ve kavramsal araştırması kentlilik bilinci bağlamında fenomenolojik araştırma metodu çerçevesinde oluşturulan sorular aracılığı ile sınanmaktadır. Yalova kentlilerinin, kentlileşme bilinçlerinin kentlilik kimlikleri bağlamında incelendiği çalışmada, Yalova kentinin kimliği ve yapısal öğeleri irdelenmektedir. Yalova kent kimliğinin kentlileşme, kentlilik bilinci ve kent kültürü oluşumuna etkileri, Yalova halkının kent kimliğini benimsemeleri ve kent kimliğine katkıları çalışma dahilinde ele alınmıştır. İlgili çalışma, alan araştırması niteliğini haiz olup, betimleyici öğeleri içeren bir tetkiktir.

Araştırmanın Temel Problemi, Amacı ve Önemi

Kentlilik kimliğine yönelik gerçekleştirilen tanımlamalar aracılığı ile Yalova kent kimliğinin araştırılması, Yalova kentlilerinin Yalova kentine dair aidiyet hissiyatları, kentlilik bilincine dair yönelişleri ve Yalova kentinin imgelenen (muhayyel) kimliğinin varlığına dair verilerin tespiti araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Yalova kent kimliğinin tespiti ile birlikte, niteliklerinin ve öğelerinin de saptanması çalışmanın başat amacını teşkil etmektedir. Yalova kent kimliğinin izah edilmeye çalışıldığı çalışmada, Yalova kentlilerinin kentlilik bilincinin düzeyinin tespiti çalışmanın motivasyon kaynağını oluşturmaktadır. Kentlilik bilincinin varlığının kentlerin geleceği konusunda başat önem arz ettiği hususu çalışmanın kabulünü oluşturmaktadır. Bir kültür değişmesi olarak addedilen kentlileşme olgusunun, kentlilik bilincinin sürdürülebilirliği adına etkisinin yadsınamaz olduğunu ifade etmek gereklidir. Değişimlerden kaçınmanın mümkün olmadığı günümüzde, değişen bireysel ve toplumsal ihtiyaçlara yanıt verebilen kentlerin varlığı, kentleşme ve kentlileşme düze-

yini de etkilemektedir. Günümüz bireylerinin ve toplumlarının kentleşme bilincine erişebilmeleri adına kentlerin salt metropol haline dönüşmelerinin ve alt yapı hizmetlerini geliştirerek kalkınmalarının yeterli olmadığını ifade etmek mümkündür.

Yaşanılabilir kentlerin kalkınmalarının sürdürülebilirliğinin sağlanması ve sağlıklı yaşam alanlarının tesisi adına kentlilik bilincine sahip ve aidiyet hissiyatları gelişkin bireylerin, grupların ve toplumların sayılarının artırılarak, kentleşme sürecinin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Kentlerin büyüme, gelişme ve markalaşma süreçlerinde, kentlerde yaşamlarını sürdüren birey ve grupların kenti ve kent yapısını algılama biçimleri, kenti keşfetme motivasyonları, kentin doğal güzelliklerine dair geliştirdikleri farkındalık, kente dair oluşturdukları aidiyet hissiyatı, kenti ve değerlerini sahiplenme seviyeleri, kentin mevcut ve olası sorunlarına dair tutum ve davranışları, kent yönetimine ve kentsel kurumlara katılma edimleri, kent ile bütünleşme hissiyatları ve kentlilik bilinci olguları, kentlerin istikrarı ve yaşanılabilirliği adına büyük önem arz etmektedir. Yalova ilinin kentleşme, kentleşme ve kentlilik bilinci olgularının saptanma ihtiyacının hissedilmesi, çalışmanın da önemini teşkil etmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışma, bir alan araştırması niteliğinde yürütülerek, mevcut durumu saptamaya yönelik (saptayıcı), betimleyici bir araştırma şeklinde yürütülmüştür. Zira, olgular ve algılar bağlamında bir ilişki kurulabilmesi adına çalışmanın nitel araştırma yöntemi ile yürütülmesi kanaati oluşmuştur. “Nitel araştırma yöntemi bireylerin yaşam biçimlerini, hikayelerini, davranış tarzlarını, örgütsel yapılarını ve toplum ölçeğinde gelişen değişmeyi anlamaya yönelik bilgi üretme süreçlerinden biri” (Strauss ve Corbin, 1990, s.19) olarak nitelendirilmektedir. “Nitel araştırma yöntemi, kompleks, düzensiz, münakaşalı, pek çok yöntem ile araştırma konularının alanını oluşturur” (Punch, 2014, s.132). Bu sebeple nitel araştırma yöntemi, “bireylerin durum ve olgulara yükledikleri anlamları, farklı bir düşünce ile olayları ne şekilde nitelendirdikleri sorusuna yanıt aramaktadır (Dey, 1993, s.7). Araştırma ile Yalova kentine dair kentleşme, kentleşme ve kentlilik bilinci olgularına dair genel bir tespit gerçekleştirilerek, kentin gelişiminin sürdürülebilirliğine dair mevcut verilerin genel görünümü bulgulararak,

betimlenmeye çalışılmıştır. Kentlilik bilinci kavramının alt başlıkları olan unsurlar, Yalova kent kimliği ve hemşehri kimliği bağlamında Yalovalılık kavramı ile irdelenerek, çalışma dahilinde saha araştırması aracılığı ile sınırlanmaktadır.

Çalışmada veri toplama tekniği olarak fenomenoloji tekniği kullanılmıştır. “Anlatı araştırması, fenomenoloji, kuram oluşturma, etnografi ve durum çalışması” (Creswell, 2013, s.6), olmak üzere beş tane araştırma desenini kapsayan nitel araştırma yöntemleri arasında fenomen niteliğini haiz, kentsellik olgusunu betimleyebilecek araştırma yönteminin fenomenoloji olduğu düşünülmektedir. Zira, nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada, kentsellik ve kentsellik bilinci kavramlarının bir fenomen şeklinde addedilmesi düşüncesi ile nitel araştırma metotlarından fenomenoloji deseninin elverişli olacağı düşünülmüştür. Fenomenoloji deseni, farkındalık oluşturan ve bu sebeple, sınanma ve irdelenme ihtiyacı hissedilen olguların derinlemesine analiz edilmesine fırsat tanıyan bir araştırma desendir. Gerçekten de fenomenoloji deseni, kavramları, durumları, olguları, algıları ve olayları sorgulamak sureti ile detaylı araştırmaları olanaklı kılan nitel bir araştırma yöntemidir. Fenomen olarak addedilen bir olgunun derinlemesine irdelenmesine ve sorgulanmasına olanak tanıyan fenomenolojik yaklaşım, birçok bireyin farklı düşünce yapıları ile fenomen olarak tanımlanan olguya dair düşünce, deneyim ve algılarını öğrenme imkanını tanımaktadır. Bu yönü ile fenomenolojik desenin, “Bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklamaya indirgemeyi amaçladığını” (Creswell, 2015, s.77), ifade etmek mümkündür.

Bu itibarla, çalışmanın odağını kentlileşme olgusunun oluşturduğunu ve kentlileşme bilincinin de fenomen olarak ele alındığını ifade etmek mümkündür. Bu sebeple, bireysel deneyimleri evrensel nitelikte bir açıklamaya indirgenme çalışmasında, fenomenolojik bir tümevarım bulguları saptanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda “Kent Kimliği Göstergeleri Üzerinden Kentlilik Bilincine Dair Bir Okuma: Yalova Kenti Örnekleme” sorunsalının sınanması çalışmanın ana hedefini oluştururken, fenomene dair deneyimleri olan ve tecrübelerini çalışma adına gönüllü olarak paylaşma ön kabulü ile yaklaşan katılımcıların seçimi önceliklidir. Çalışma sürecinde her bir katılımcı ile yaklaşık 45 dakikalık süreler dahilinde görüşülmüştür. Nitel araştırmanın doğasına uygun olarak, katılımcıların verileri tekrar etme noktasına yaklaştıklarında, görüşme sonlandırılmıştır.

Çalışma, fenomenolojik araştırma yönteminin yapısına uygun olarak, 2019 yılı Eylül, Ekim ve Kasım ayları olmak üzere, üç aya varan süre ile 5 katılımlı gözlem sürecini kapsamaktadır. Çalışma grubu ise, biyolojik yaşları 25-65 aralığında olan 5 erkek ve 5 kadın olmak üzere toplam 10 kişiden oluşmaktadır. Çalışma sürecinde kentlilik bilinci hissiyatının tespitine dair gönüllü katılımcıların günlük yaşam pratikleri, kent ve kentlilik kavramlarını anlamlandırma motivasyonları, kentleşme edimine dair geliştirdikleri alışkanlıkları ve ilgili refleksten hareketle kentleşme süreçleri bulgulanmış ve incelenmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Kentlilik bilinci kavramının tanımına koşut olarak addedilen unsurlar, kentleşme ve kentleşme bağlamında incelenmiştir. Birey ve toplumların kente uyum motivasyonu ve davranış kalıplarının belirlenmesine yönelik sorunsalın sınırlanmış çalışmanın evrenini, 15 yıl ve üzeri süre ile Yalova kent merkezinde ikamet eden ve kentlilik bilinci yaklaşımını benimsedikleri düşünülen, Lisans ve üzeri eğitim düzeyinde ölçülenen, yaşları 25 ve 65 arasında değişkenlik gösteren, erkek ve kadın popülasyonu ve örneklemini de 10 kişi oluşturmaktadır. Örnekleme oluşturan katılımcılar, “yaşadıklarını paylaşabileceği bir yabancıya ki burada ilgili kişi araştırmacıdır, güvenip açılabilirse, kendisi gibi başka kişilerin de araştırmacı ile bağlantı kurmasını sağlayabilirler (Punch, 1998, s.58). Araştırmanın evrenini oluşturan Yalova kentinin Merkez ilçesinde ikamet eden katılımcıların, gönüllülük ön kabulü ile katılımları amaç edinilmiştir. Fenomenoloji deseni, araştırmanın katılımcılarını belirlemek, çalışmanın fenomenine bağlı olarak farklılıklar arz etmektedir. Yalova kenti, nüfus popülasyonu olarak farklı bölgelerinde, farklı karakteristik niteliği haiz, farklı yapılanmaların söz konusu olduğu çokkültürlü bir kimliğe sahiptir. Yalova kentinde ikamet eden ve örnekleme teşkil eden bireyler araştırmanın saha kısmını oluşturmaktadır.

Yalova kentine dair hissedilen aidiyet ve kentlilik bilincinin ölçülmesine dair detaylı soruların oluşturulduğu çalışmada, Yalova kent kimliğinin belirlenmesi üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde örnekleme tesis edilirken, amaçlı örnekleme yönteminin kullanımı

uygun görülmüştür. “Amaçlı örnekleme, araştırmacının keşfetmek, anlamak, iç gözü kazanmak istediği ve çoğu şeyin öğrenebileceği bir örnekleme seçiminin zorunlu olduğu varsayımına dayanır” (Merriam, 2013:76). Amaçlı örnekleme metodu, olasılık kuramı ile temellenen nicel örnekleme metodlarının zıttı bir yapı sergileyerek, araştırmacının kapsamına dahil olan olay, olgu, kişi, durum ve obje hakkında belirli bir amaç doğrultusunda derinlemesine bilgi edinme motivasyonunu taşıyan bir metottur. Bireylerin ve grupların güncel yaşam pratiklerini doğal ortamlarında gözlemleme imkanı tanıyan amaçlı örnekleme yöntemi, farklı yaşam koşullarını ve farklı bakış açıları ile farklı kişisel özellikleri yansıtacağından, çalışmayı da zenginleştireceği kanaati edinilmiştir. Bu sebeple, çalışmanın verimliliği adına amaçlı örnekleme metodları arasında azami çeşitlilik örnekleme kullanılarak, katılımcıların seçiminde farklı niteliklere sahip bireylerden oluşan bir çalışma grubu tercih edilmiştir. Zira ilgili tercih, araştırmacının sorunsal konusunda ortaya çıkan farklı görüşlerin niceliğini de artıracaktır. Çalışma kapsamına dahil olan katılımcıların taraflarına yöneltilen soruları doğru şekilde anladıkları ve yanıtladıkları sayıltılmıştır.

Araştırmanın Veri Analizi ve Bulgular

Belirtilen veriler ışığında gerçekleştirilen araştırma kapsamında, katılımcıların gönüllülük esasına dayanan katılımları ön kabulü ile oluşturulan çalışmanın soruları, yarı yapılandırılmış soru formunda şu şekilde yer almakta olup, araştırmacının verilerini de yarı yapılandırılmış forma bağlı olarak aşağıdaki şekilde gruplandırmak mümkündür.

Yalova kentinde yaşama (bulunma) nedenine yönelik veriler;

- K.1: Devlet memuruyum, tayinim 15 yıl önce Yalova’ya çıktı, ilk yıl biraz zorlanmıştım, ama çok kısa sürede alıştım, küçük bir şehir, yaşam büyük şehirlere göre daha rahat, huzurlu ve sakin. Yaşamak için de özellikle tercih ettiğim bir şehir, büyük kentlerin keşmekeşinden uzak olması büyük bir avantaj. Şehri ilk gezdiğimde doğası ile ortamı ile yaşanılabilir bir kent olduğunu düşündüğüm için tercih etmiştim.

- K.2: 19 yaşında babamla çalışmak için geldiğim şehir, burada evlendim, memlekete dönmek istemedim, çocuklarım da Yalova'da yaşıyor, yaşım 64, emekliyim, büfem var, çalışıyorum.
- K.3: Bursa doğumluyum, Yalova'ya gelin geldim, aramız var, çiçek işi ile uğraşıyorum, artık bu şehrin yerlisi olduk, başka bir yere gitmeyi hiç düşünmedim.
- K.4: Yalova doğumluyum, lisansı Ankara'da bitirdim, ailemin yanına döndüm.
- K.5: Tayinim Yalova'ya çıkmıştı, birkaç yıl sonra da emekli oldum, yerleştim.
- K.6: Üç göbek Yalovalı'yız, dedem gelmiş, okumadım, babamın dükkanını devraldım, baba mesleğine bu şehirde devam ediyorum, Yalova'dan evlendim, güzel şehir, zorlukları da var.
- K.7: Yalova doğumluyum, o zamanlar Yalova şehir değildi, ailem, akrabalarım hepimiz buradayız, başka şehirlere gitmek istemedim, çocuklar İstanbul'da okuyor.
- K.8: Yalova'da doğdum, başka bir memleket bilmem, mis gibi ama zor şehir, pahalı şehir.
- K.9: Yerlisiyim, Yalova doğumluyum, gitmeye çok çalıştım ama hayat şartları kaldım.
- K.10: Ailem babamın işi için gelmiş, ben çocuktum, Yalova'da olmak güzel.

Yalova kentine dair akılda kalan öğelere yönelik veriler;

- K.1: Yalova kaplıcaları ile Yürüyen köşkü ile plajları ile temiz havası ve birbirinden güzel çiçekleri ile anılır. Bir de kivişi güzeldir. Termal ilçesi ve termal turizmi, Çınarcık, Armutlu ve Esenköy birer turizm cenneti. Yalova'da kamp ve ören yerleri ile şelaleler daha iyi tanıtılabilir.
- K.2: Bizim şehrimizin her şeyi güzel. Atatürk'ün şehridir Yalova, modern, çağdaş, bereketli.
- K.3: Zanaatım çiçekçilik, çiçeklerimiz güzeldir. Denizimiz, kaplıcalarımız, lezzetli meyvelerimiz var. Ama en güzeli Yürüyen Köşkümüz var, bize Atam'dan miras kaldı.

- K.4: Her ne kadar insanların aklına ilk olarak Yalova ile ilgili kaplıcalar gelse de kentimiz her türlü doğal güzeleğe sahiptir, denizimiz güzeldir, İstanbul'un banliyösü olması da avantaj.
- K.5: Yalova denince ilk akla gelen Kaplıcaları oluyor ama Yalova çiçekler diyarı bir kent, Yürüyen Köşkümüz var, Erikli Yaylası, Sudüşen Şelalesi, Arboretumu ile yaşanılabilir bir şehir.
- K.6: Yalova denizi, tarihi güzellikleri ve Yürüyen Köşkü ile akla gelir.
- K.7: Yalova yazlıkları ile ünlü sanırım. Denizi, organik ürünleri ve kaplıcaları ile de ünlüdür.
- K.8: Yalova artık büyük şehirlerden kaçıp sığınılan bir yer olarak anılıyor. Huzurla tatil yapmak akla gelir, kaplıcaları akla gelir, çiçekleri akla gelir. Bir de Yürüyen Köşkü akla gelir.
- K.9: Şehrimiz, kaplıcaları, çiçekleri, turistik mekanları, tarihi güzellikleri ile anılır.
- K.10: Çiçek cennetidir kentimiz, kaplıcaları, denizi, yeşili, organik ürünleri ile ünlüdür.

Yalova kentini tanıma ve farkındalık (tarihi, kültürel ve coğrafi özellikleri ile) düzeyine yönelik veriler;

- K.1: Yaşadığım şehri iyi tanırım, hemen hemen her yerini gezdim. Doğal güzelliklerini sık sık gezerim, kentimde olan her bir gelişmeyi takip ederim, ulaşım imkanı anlamında da elverişli. Yalova özellikle doğa ve turistik güzellikleri ile gerçekten hak ettiği yere gelememiş bir kenttir. Belki emsali olan bazı kentler ile tarih noktasında yarışamayabilir ama Mustafa Kemal Atatürk'ün benim kentimdir dediği bu şehir, doğa ve turistik özellikleri ile hak ettiği yere henüz gelememiş bir şehirdir.
- K.2: Eskiden daha tenha bir şehir idi, artık daha kalabalık bir şehir. Ama her hali ile güzel, kentimi tanırım, yeniliklerini takip ederim, her yerini de gezdim, fırsat buldukça da gezerim.
- K.3: Yalova gün geçtikçe gelişen bir şehir, insanı iyi, her millettten insan yaşar, sıkıntıları da olur ama büyükşehirlere yakın olan küçük güzel bir şehirdir, şehrimi iyi takip ederim.
- K.4: İşim gereği zaten ilçeleri gezmek durumundayım, o sebeple kentin ana mekanlarını bilirim, gelişmeleri takip ederim, turistik şehrimize her

geçen gün ilginin arttığını gözlemliyorum. Güzel gelişmeler de oluyor, doğal güzellikleri görülmeye değer bir şehir.

- K.5: Sağlık çalışanı idim, kentin her ilçesinde görev yaptım, şimdi emekliyim, tarihi ve kültürel gezileri mütemadiyen yapıyorum, kentimiz geliyor, seviyorum.
- K.6: Restoran işi yapıyorum, işyerimden pek fazla ayrılamıyorum, ama izin zamanlarımda şehrin güzelliklerini değerlendiriyorum, Yalova'yı iyi bilirim, insanını tanırım.
- K.7: Büyükşehirlere yakın olduğumuz için ziyaretçimiz çok olur. Şehrin yerlilerini de tanırım. Sokaklarını karış karış bilirim. Güzellikleri olduğu kadar zorlukları da var, şehrimi tanırım.
- K.8: İşim toplu taşıma. Bir minibüsüm var, o yüzden her yerini gezerim, takip ederim, insan sirkülasyonu da çok olunca, nerede ne olmuş hemen haberim olur. Fark ederim.
- K.9: Giyim mağazası çalışanıyım, çalışma saatlerim uzun olur, yine de iş çıkışı şehirde şöyle bir tur atmayı severim, merkezde olduğum için gelişmelerden de haberim hemen olur.
- K.10: Otel personeliyim, müşteriler kentin doğal güzelliklerini sever, deniz turizmi iyidir, sordukları sorulara cevap vermek için zaten takip etmek zorundayım. Şehri iyi tanırım.

Yalova kentinin, kent olma özelliğini taşımasına yönelik veriler;

- K.1: Çok çeşitli insanlar yaşar Yalova'da, farklı etnik kökenler vardır, kimse de sorun yaşamaz, ticarete geliyor, turizmde geliyor, sanayi alanında da gelişse çok güzel olur, kent olma özelliğini fazlasıyla taşıyor, şehrimizde hemen her türlü olanağa sahibiz. Ancak kişisel tercihim sorulur ise il olmak Yalova'yı kalkındırmamış, İstanbul'un bir ilçesi olarak kalsa idi daha çok olanaklara sahip ve kalkınmış bir konumda olurdu. Gerçekçi olmak gerekir ise Türkiye'nin en büyük ekonomik gücüne sahip kenti ve yerel yönetimi olan İstanbul'un köyü durumundaki birkaç yerinin, Yalova'nın il olduğu dönemde dahi Yalova'dan on kat daha fazla gelişmiş ilçeler haline geldiklerini ve Yalova'ya göre turizm anlamında pek çok dezavantajları olmasına rağmen daha fazla tanınır olduklarını görmemiz gereklidir. Bunun temel ve can alıcı noktası tabii ki ekonomik güçtür.

- K.2: İstanbul ve Bursa'dan epey etkilenen bir kent, Yalova kent de biz kentlileşemedik.
- K.3: Şehrimiz kent olma özelliğini taşır, kültür varlıkları ile insanı ile keyifli bir şehirdir.
- K.4: Ülkemizin kentleri arasında ilk on sıralamasına girebilecek bir kenttir.
- K.5: Kent olma özelliklerini taşır, çok özelliği vardır şehrimizin, her yaş grubundan insan için çekiciliği vardır, iş imkanları biraz daha olumlu olsa kimsenin göç edeceğini düşünmüyorum.
- K.6: Yaşam kalitesi adına güzel bir kenttir, pahalıdır, biraz daha elverişli şartlar olsa ismini daha ön plana çıkarıp, marka olabilecek bir şehirdir. Her dokudan insan yaşar, kozmopolittir.
- K.7: Son 10 yıllık dönemde kasaba görünümünden kent durumuna geçtiğimizi düşünüyorum.
- K.8: Modern bir kent olduğumuzu düşünüyorum, eksiklerimiz var, ama zamanla turizmin ve kültürün cazip kentlerinden biri olacağımızı düşünüyorum.
- K.9: Yalova işsizlik ve trafik sorunlarını aşamasa da kent niteliğini kazanan doğa harikası bir yerleşim yeridir. Farklı etnik kökenler huzur içerisinde yaşar. Ancak çok pahalı bir şehirdir.
- K.10: Turizmi, doğal güzellikleri, tarihi özellikleri ve kültürel yapıları ile kent özelliğindedir.

Yalova kentinde yaşam ile mutluluk ilişkisine yönelik veriler;

- K.1: Yalova'nın temel birkaç problemi var, işsizlik, pahalılık ve trafik en büyük üç sorunu. Üç sorun hafifledikçe mutlu insanların oranı da artacaktır.
- K.2: Yalova çok güzel bir şehir ama pahalı bir şehir, geçim kaygıları ile her şehirdeki insan ne kadar mutlu ise Yalovalılar da o kadar mutlu. Ama her şeye rağmen huzurlu bir şehir.
- K.3: Yalova'da yaşamak insana huzur veriyor ama şartlar daha iyi olsa daha güzel olur.
- K.4: Yavaş bir şehir, kışın daha da yavaşlıyor, sosyo-ekonomik imkanlar artıkça, mutluluk oranı da artacaktır, istihdam yaratılmalı, şehrin sorunlarına çözüm aranmalıdır.

- K.5: Yaşanabilir bir kent, aşırı kalabalık değil, kentte mutlu olabilecek daha fazla vakit yaratmak mümkündür, denizi var, termal turizmi var, yüzde yetmiş orman olan doğa ile barışık bir kent, çevre illere ulaşımı kolay olan, merkezi konumda, iklimi ve sosyal hayatı ile canlı, pek çok olanağı ile herkesi mutlu edebilecek bir kenttir.
- K.6: Bir ucundan diğer ucuna bir saatte ulaşabiliyorsunuz, günümüzde mutluluk ekonomi ile orantılı olmuş, geliri iyi olan her yerde olduğu gibi kentimizde de daha mutludur.
- K.7: Canlı bir şehir, yaşayan bir şehir, imkanlar arttıkça mutluluk da artar.
- K.8: Maddi kaygılarınız yok ise yaşamak için Yalova'dan daha keyifli bir şehir bulamazsınız. Zaman zaman zorlansam da bu kentte yaşamaktan mutluyum.
- K.9: İstihdam yaratılır ise mutlu olunmayacak bir kent değil, bu şehri seviyorum, mutluyum.
- K.10: Tarihi ve kültürel yapısı ile güzel bir şehir, insanları da iyidir, yaz ayları çok kalabalık olur, genel olarak mutluyum, ama zorlandığım konular da çok olur, yine de severim.

Kendilerini Yalovalı olarak (kentsel aidiyet) tanımlama motivasyonuna yönelik veriler;

- K.1: Bu kenti seviyorum, çünkü kendimi bu şehirde rahat hissediyorum, pek çok avantajı var, dezavantajlarını da tolere edebilecek güzel bir yaşam sunuyor, bu sebeple kendimi bu kente ait hissediyorum.
- K.2: Tanımlarım, ihtiyacım olan her şeye kısa zamanda erişirim. Kentin yapısını seviyorum.
- K.3: Yalova'dan başka bir şehre gittiğimde özlerim, bir süre sonra Yalova'ya dönmek isterim.
- K.4: Bu kentte mutluyum, bana huzur verir, alıştığım bir yaşantım var, aidiyetim vardır.
- K.5: Çok arkadaşım, akrabam bu kentte, bu kente dair yaşanmışlıklarım çok fazla. O yüzden bu kentten ayrılmam zor, zaman zaman İstanbul'a gözüm kayar ama yine de Yalova başkadır.
- K.6: Büyükşehirlerin keşmekeşini görünce kendimi Yalova'ya dar atarım, iyi ki bu şehirde yaşıyorum derim, tabii aidiyetim vardır, bu şehirde yaşıyorum. Aksaklıkları yok değil.

- K.7: İnsan yaşadıkça daha çok seviyor bu şehri, huzurlu ve sakin bir kent, sosyal yaşamı biraz daha hareketli olabilir, ancak yine de rahat bir şehir, Yalova'ya ait hissederim.
- K.8: İmkani çok olan ama iyi değerlendirilmesi gereken bir şehirdir Yalova, bu kadar tabiat zengini bir kenti sevmemek mümkün değil, severim ait de hissederim.
- K.9: Yalova'da özgür yaşarsınız, insanları çağdaştır, göçmenlerin az olmasını tercih ederdim, eskiden daha da güzeldi, Araplar bizleri bir nebze zorlasa da severim, benim kentim, bana ait.
- K.10: Zaman zaman İstanbul'da yaşama hayalim olsa da yine de dönüp dolaşıp geleceğim yer Yalova, bu şehir bir şekilde kendini çekmeyi başarıyor, ait hissederim, severim, korurum.

Yalova kentinde mevcut gelişmelerin takip edilmesine (farkındalık) yönelik veriler;

- K.1: Tabii ki takip ediyorum. Hem yerel basından hem de sosyal medyadan ayrıca bu kente kendini ait hissedilen bir kentli olarak her türlü sosyal ve kültürel gelişimi takip ediyorum ve edebiliyorum da bu türlü imkanları bu şehir için yeterli görüyorum.
- K.2: Evet, takip ederim, küçük şehir zaten en ufak bir gelişmeyi tüm kent sakinleri hemen duyar. Yerel basını da takip ederim, gözlemlerim, değişiklikleri hemen fark ederim.
- K.3: Yerel yönetimlerimiz iyi çalışıyor, bizleri de sıklıkla haberdar ediyorlar.
- K.4: Daha çok yapılması gereken iş var, ancak yenilikleri de fark ederiz, Yalovalılar kentini takip eder, nerede ne olmuş biliriz, yaşadığımız şehir sonuç itibarıyla, bilmemiz de lazım.
- K.5: Yerel basınımız kuvvetlidir, hemen her gelişme adına bizleri bilgilendirirler zaten küçük ölçekli bir şehir olduğundan takip etmek zor değil, ilgimi de çeker, araştırır, öğrenirim.
- K.6: Takip etmek için özel bir çaba harcamam, ama haberim olur, eş dost birbirine anlatır.
- K.7: Yalova sahip olduğu olanaklar ile daha çok gelişmelerin yaşanması gerektiği bir şehir, takip ederim, günümüzde zaten kim ne yapsa hemen ilan ediyor, sosyal medyadan öğrenirim.

- K.8: Eski zamanlardaki halini de bilirim, günümüzü de takip ederim, ters bir gelişmede tepki de gösteririm, insanları uyarırım, yerel yönetimlere başvururum, şehrimde özen gösteririm.
- K.9: Yalova insanı bilinçlidir hemen herkes gelişmeleri takip eder, ben de ederim.
- K.10: Şehrini seven zaten takip eder, etmese de Yalova'da mutlaka öğrenir, duyar.

Yalova kent faaliyetlerine dair gönüllülük motivasyonlarına (kent kurumlarına katılım) yönelik veriler;

- K.1: Tabii ki gönüllüyüm, şehrin kalkınması ve gelişmesi adına bu kente aidiyet hissedenden biri olarak bu kente katkı sunmaya hem gönüllü olmaya hem de elimi taşın altına koyup sorumluluk almaya da hazırım.
- K.2: Çalışma saatlerim çok uzun olduğu için zaman bulamam da yine de kentim için katkı sağlamak isterim, 64 yaşındayım, gençliğimde daha aktif rol alırdım.
- K.3: Derneklere üyeliğim var, kent konseyimiz de çok iyi çalışıyor, fırsat buldukça gönüllü çalışmalara katılmak isterim, kent bizim, ömrümüz bu kentte geçiyor.
- K.4: İşim yoğun olduğu için çok fırsat bulamıyorum ama annem ve babam kent yönetiminde epey aktif rol oynuyorlar, ailemde kentimiz için gönüllü çalışan çok sayıda büyüğüm var.
- K.5: Emekli adamım, genç emeklilerden, yaşım 55. Kentim için pek de çalıştığım söylenemez ama aslında şimdi eksikliğimi fark ettim, ben de çalışmalara katılmalıyım.
- K.6: Restoran işlerimden pek fırsat bulamıyorum ama ben daha çok gönüllü olarak hayvan barınakları konularında gönüllü çalışıyorum, çevremi temiz tutuyorum, elimden bu geliyor.
- K.7: Güvenlik görevlisiyim, çalışma saatlerim uzun, ama kardeşlerimin derneklere ve etkinliklere üyelikleri var, ben de isterdim ama hayat şartları zor, ekmek önce geliyor.
- K.8: Minibüs şoförüymüm çalışma saatlerim uzun, ama kent yönetimine bu şehirde ulaşmak kolay gerçekten, bir derdimiz olduğunda ulaşıyoruz, ama vatandaş olarak yapabileceğimiz bir şey olduğunda geri durmuyoruz, kentimiz için, vatanımız için ne gerekirse yaparız.

- K.9: Mağazada uzun saatler çalışıyorum ama yine de kentim ile ilgili bana düşen bir görev olduğunda seve seve üstlenirim, önceki yıllarda da görev almıştım.
- K.10: Otelimiz zaten birtakım konularda görevler alıyor, biz de kentimize dair bir vazife olduğunda çekinmeden görev aldık, alırız da. Bu şehir bizim, hepimizin.

Yalova kentine dair geliştirilen sosyal ve duygusal bağların (kenti sahiplenme) varlığına yönelik veriler;

- K.1: Tabi ki sahipleniyorum, çünkü ben bu şehirde yaşıyorum. Bu şehirde yaşayan biri olarak, her türlü kültürel ve sosyal gelişimine katkı sağlamak şehri daha tanınabilir ve daha iyi bir seviyeye taşımak için elimden geleni yapmaya hazırım.
- K.2: Bazen insanların birçok konuda duyarsız olduğunu görünce içim acıyor, kent bizim, elbette sahiplenirim, daha güzel bir kentte yaşamak hepimizin hakkı, sosyal çevrem bu kentte.
- K.3: Sosyal biriyim, tanıdığım var, çok arkadaşım var, Yalova ile özdeşleşen çok hatıram var, kenti sahiplenmek demek hatıraları da sahiplenmek demektir.
- K.4: Çocukluğum bu kentte geçti, Yalova demek çocukluğum demek, elbette kentimi sahipleniyorum, seviyorum, gençliğim bu kentte geçiyor.
- K.5: İnsanın yaşadığı yer kıymetlidir, bu kentte yaşıyorum, bu yüzden tabi kentimi sahiplenirim, daha güzel olması için çabalarım, herkes de çabalamalı gerçekten.
- K.6: Ne anılarım var bu kentte bir bilerseniz, bu kentte aşık oldum, bu kentte dayak yedim, bu kentte mutlu oldum, ekmeğimi bu kentten çıkarıyorum, tabi sahipleniyorum, benim kentim.
- K.7: İnsan psikolojik olarak yaşadığı yerde mutlu ise yaşadığı kenti sahiplenir, mutsuz ise terk etmeye çalışır, ben bu kentte iyiyim, mutluyum, güzel zamanlar yaşadım, sahiplenirim.
- K.8: Bu şehrin her sokağında her köşesinde yaşanmışlığım var, kenti seviyorum, ama çok pahalı bir kent, geçim derdi olmasa insanlar daha da çok sahiplenir, başka şehirlere gitmeye çalışmaz, maddi olarak yeterli olan biri bu güzelim şehri bırakıp neden gitsin? Sahiplenir.

- K.9: Kentimiz güzel, tabi sahiplenirim, çocuklarım burada büyüdü, akrabalarım, sosyal çevrem burada, hali ile duygusal bağ da oluşuyor, başka yerlere gittiğimde şehrimi özlerim.
- K.10: Kentimiz güzel, yaşadığım şehri seviyorum, imkanım olur ise daha güzel semtlerine taşınmak istiyorum, insanı da iyidir, duygusal olarak da bağlıyım kentime, sahiplenirim.

Yalova kentine dair mevcut olumsuzlukları karşılama biçimlerine (kente karşı sorumluluk) yönelik motivasyonları;

- K.1: Yalova küçük ve güzel bir şehir olmasına rağmen bazı sorunlarına kalıcı çözümler bulunamıyor. Bunlardan birkaçını saymak gerekir ise birincisi şehrin ulaşım arterlerini yazın oluşan yazlıkçı ve turist trafiğine bir çözüm üretilmesi gerekiyor, bu da hem yerel yönetime hem de merkezi yönetimin erklerine düşüyor, çünkü yakın zamanda yapılan İstanbul-İzmir otoyoluna Yalova merkezinden il çevre düzeni planında planlanmış olan çevreyolu ne yazık ki henüz başlatılamamıştır. Bu konuda gerekli ciddiyet oluşturularak, konunun en kısa süre içerisinde çözülmesi gerekmektedir. Şehrin bir diğer temel sorunu da kentin tanınabilirliğinin artırılması adına daha çok reklamının ve tanıtımının yapılması noktasında çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Üçüncü önemli sorunu da şehrin deprem riskinin düşünülerek, ciddi bir kentsel dönüşüme ihtiyacı olduğu dur.
- K.2: Yaşadığım en büyük sorun pahalılık, Yalova'ya benzer şehirlerde bu derece pahalılık yok, maddi kaygım olmasa daha rahat olurdu, 64 yaşında çalışmak zorunda kalmazdım.
- K.3: Her şehrin kendine göre zorlukları var, Yalova'nın da var, ama biraz daha gelişmesi gerekiyor, bu kadar doğal güzelliği olan bir kentin en az Kocaeli, Sakarya ve Bursa kadar gelişmiş olması gerekirdi, deprem riski beni korkutuyor, şehir planlama işinin ciddiyetle yapılması gerekiyor, 1999 depreminden sonra aslında pek de düzelme olmadı, korkuyorum.
- K.4: İşim gereği devlet dairelerinde mesaiyim çok oluyor, bir işimi çözene kadar nerede ise tüm kenti gezmiş oluyorum, her bir devlet dairesi birbirlerinin zıt noktasında bu da ben ve benim gibileri çok yoruyor, tek bir alanda olsa, insanların işleri kolaylaşsa ne güzel olur.

- K.5: Biz yine bir şekilde geçimimizi sağladık, çocukların uzak şehirlere gitmesini pek istemiyorum ama bu şehirde iş bulmak da zor, yeni istihdam alanları yaratılmalı, çok iyi olur.
- K.6: Yalova çok güzel bir şehir ama gelir adaletsizliği var, hayat pahalı. İmkânı olan için güzel şehir ama yine de insan kopamıyor, şehir gelişsin, kalkınsın istiyorum.
- K.7: Trafik ve otopark sorunlarına yıllardır bir çare bulunamadı. Yerel yönetimler çalışıyorlar ama çözüm bulsalar herkes rahat edecek. Yazık, çok zorlanıyoruz.
- K.8: Daha düzenli bir şehir olmalı, daha planlı olmalı, çok dağınık bir şehir, küçük olduğu için bir şekilde çözüyoruz ama sistemli olması vatandaşları daha çok mutlu ederdi.
- K.9: İş imkanları biraz daha iyi olsa, şehir biraz daha ucuz olsa herkes daha rahat ederdi, bizim seviyemizde bir şehrin çok daha gelişmiş olması gerekirdi.
- K.10: Daha çok iş imkanı yaratılmalı, pahalılık azaltılmalı, trafik ve otopark problemleri çözülmeli, deprem için tedbir alınmalı, depremi unuttuk. Yarın bir deprem olsa 1999 depreminden daha fazla zor durumda kalacağız. Eksikleri var ama bir şekilde öteleniyor.

Sosyal çevre bilinci edinme hissiyatına yönelik veriler;

- K.1: İnsanın sosyal bir varlık olduğunu düşünür isek her şeyin ev-iş yaşantısı olmadığından yola çıkarak, insanların sosyal sorumluluk projelerinin içerisinde yer alarak, şehirdeki kültürel faaliyetlere katılım sağlayarak ve destek vererek, bunları daha cazip hale getirmeleri gerektiği kanaatindeyim. Ayrıca, şehrin kültürel yaşantısının daha da renklenmesi adına hem fiziki alanların artırılması hem de daha çok insanın katılabilmesi için doğru tanıtılması gerektiğinin düşüncesindeyim.
- K.2: Yazın hali ile daha kalabalık oluyor, daha çok etkinlik oluyor, kış aylarında sahil kasabası gibi oluyor, biz yine çay bahçelerinde zaman geçiriyoruz ama gençler için daha çok imkan yaratılmalı, sosyal etkinlikler çoğalmalı, kültürel etkinlikler şehrimizde az.
- K.3: Tiyatro etkinliklerimiz az, opera ve baleyi de gönül ister, festivaller artırılmalı, benzeri nüfusa sahip pek çok şehir sosyal anlamda daha etkindir. Kıskanıyoruz.

- K.4: Şehrimiz aslında pek çok imkana sahip ama yeterince değerlendirilmiyor, daha etkin çalışmalar gerçekleştirilmelidir, Yalova aslında çok uzun süre önce marka bir şehir olabilirdi.
- K.5: Çocuklar sürekli İstanbul'da etkinlik kovalıyor, bizim şehrimizde daha çok etkinlik olsa daha güzel olur, çocuklar gözümüzün önünde sosyalleşirler. Şehir için de iyi olur.
- K.6: Şehirde eşimiz, dostumuz, çoluk çocuğumuz güvenle sosyalleşebiliyor, aklımız kalmıyor, farklı kültürden pek çok insan demokratik şartlarda yaşayabiliyor, daha da etkin sosyal etkinlikler düzenlenmelidir, biz başka şehirlere etkinlik için gitmemeliyiz, başka şehirlerden bizim etkinliklerimiz için gelmelidirler. Her türlü alt yapımız var.
- K.7: İnsanlar sıcak kanlı bu şehirde, kışın birbirimizin evlerine gidiyoruz, yazın hepimiz bahçelerde ve sokaklarda oluyoruz. Bazı mekanlar pahalı, ücretsiz alanları ve etkinlikleri çoğaltırlar ise şehirdeki insanların da sosyalliklerini artırmış olurlar.
- K.8: Bizim gibi işi dışarıda olanlar zaten her zaman sosyal ama bizler için fiyatı uygun güzel mekanlar ve etkinlikler düzenlenmeli. Halka uygun alanlar çoğaltılmalı.
- K.9: Yerel yönetimler halk ile yakın temas halindedir, aslında sosyal mekanlar için de çalışıyorlar ancak süreç çok uzun sürüyor, tabiat güzellikleri daha iyi değerlendirilmeli, halka ücretsiz daha fazla etkinlikler sunulmalı.
- K.10: Sosyalleşmek insanlar için bir ihtiyaç, konserler, dinletiler, yarışmalar, spor müsabakaları yapılmalı, halka daha fazla imkan sağlanmalıdır.

Kent aktivitelerine katılım hassasiyetine yönelik veriler;

- K.1: Kent aktivitelerine mümkün mertebe katılmaya çalışıyorum ancak tanıtımlara hem yerel medyada hem de sosyal medyada ve dahi diğer reklam argümanlarında daha fazla yer verilmesi gerektiğini düşünüyorum.
- K.2: Belirli etkinliklere katılmaya çalışıyorum ama büfeyi bırakmam zor oluyor.
- K.3: Bilinçlenme adına konferanslar düzenlendiğinde katılmaya çalışıyorum, Üniversite'nin halka yönelik etkinliklere destek vermesi gerekiyor, güzel etkinlikler olduğunda katılıyorum.

- K.4: Basın mensubuyum, haber yapmak adına birçok aktiviteyi takip ediyorum, ama işim gereği olmasa bile kaliteli etkinliklere katılmaya çalışırım, çevremdeki insanlar da katılır.
- K.5: Emekli adamım, elimden geldiğince bilgim olan her aktiviteyi takip etmeye çalışıyorum.
- K.6: İşyerinden uzun süre ayrılamasam da yine de dinlenmek ve kafamı dağıtmak için etkinliklere katılırım, eşimi, çocuklarımı ve ailemi de gönderirim, güzel olur, farklı olur.
- K.7: Güvenlik görevlisi olarak zaten epey etkinliklere katılıyorum, ama fırsat buldukça beğendiğim etkinlikleri izin günlerinde de takip ediyorum. Daha çok etkinlik olmalı.
- K.8: Halkımız duyarlı, güzel etkinlik olsun herkes fırsat yaratıp katılmaya çalışır. Ama pahalı etkinlikler olduğunda geri durabilir, herkesin kazancı aynı değil. Maddi duruma bağlı olarak etkinliklere katılım değişebilir, sonuçta önce insan karnını doyuracak sonra sosyalleşecek.
- K.9: Çalışma saatlerime uyan her etkinliğe katılmaya çalışıyorum, benim için değişiklik oluyor. Çevremdeki insanlar da etkinliklere katılmaya çalışıyor, yeter ki kaliteli olsun.
- K.10: Kente dair etkinlikleri bizim halkımız takip ediyor, Valilik logo yarışması düzenledi, çok sayıda başvuru oldu, fotoğraf yarışması düzenlendi, çok kişi katıldı, farklı etkinliklere de insanımız rağbet ediyor, Üniversite de şehrin etkinliklerini desteklemeli, her yaşta insana göre etkinlikler kategorize edilmeli, herkes katılabilir. Ücret de önemli bir faktör tabi ki.

Bir sorun ile karşılaşıldığında yerel yönetimlere erişme (iletişim kurma) olanaklarına yönelik veriler;

- K.1: Yalova yerel yönetiminin bu konudaki çabalarını görüyorum. Ancak bu çabaları yine de yeterli görmüyorum. Yalova yerel yönetiminin halkla daha fazla iç içe olması gerektiğini düşünüyorum. Bu konuda naçizane Yalova yerel yönetimine bir önerim olacak ise sosyal medyayı daha çok kullanmalarını tavsiye ediyorum.
- K.2: Uzun yıllardır bu şehirde olunca, çok kişiyi tanıyoruz, yerel yönetimlerde dostlarımız oluyor, ama Valilik personeli de ilgili, bir sorun olduğunda hemen ulaşabiliyoruz.

- K.3: Yerel yönetimimiz ilgili, haklarını yiyemem, sorunlar hemen çözülme de en azından muhatabımız olduğunu biliyoruz, mutlaka derdimizi anlatabileceğimiz bir merci oluyor.
- K.4: Yerel yönetim mensupları halkımız ile iç içe, sokakta yürürken görüyoruz, yemek yediğimiz restoranda karşılaşıyoruz, yanlarına dahi gitsek dinlememezlik etmezler.
- K.5: Yönetim mensupları şehirlilere karşı ilgili, haklarını teslim etmek lazım, ama şehrin çok eksikliği var, onlar da haklı hangi birine yetişsinler, zamanla daha güzel olacağına inanıyorum.
- K.6: Şehir küçük olduğu için birilerine ulaşmak rahat oluyor, biraz yavaş işliyor ama günün sonunda muhatap bulduğumuzu söylemem lazım. Yerel yönetimimiz ilgilidir.
- K.7: Valimiz ile görüşmek isteseniz bile randevu alabilirsiniz, hemen olmaz ama sizinle ilgilenmeden yerel yönetim yöneticilerinin kapılarından dönmezsiniz. İlgililer, takdir ederim.
- K.8: İllaki ulaşıyoruz, telefonla da arasak, kurumlara da gitsek mutlaka bir muhatap buluyoruz, nüfus çok yoğun değil, birileri üzerinden de sesimizi duyurabiliyoruz.
- K.9: Sosyal medya üzerinden dahi ulaşabiliyoruz, ama sosyal medyayı daha etkin kullanırlar ise daha çabuk ulaşabiliriz. Sonuçta diğer şehirlerde Vali görmeyen insanlar var, bizim yönetim erkleri ile sürekli çarşı pazardan, restorana her yerde karşılaşılabiliyoruz. Halktan kopuk değiller.
- K.10: Yerel yönetimimiz halk ile yakından alakalı, sorunlar ile de ilgililer, bir etkinliğe davet etsek katılım gösterirler, yeniliklere açıklar, demokratikler, çok memnunuz, sağ olsunlar.

Yalova kenti dışında farklı bir kentte yaşama motivasyonuna yönelik veriler;

- K.1: Sosyal ve kültürel yaşantısı ile doğasını seviyorum, bu sebeple olanaklar elverdiğince bu kentte yaşamak istiyorum. Ancak ülkemi seviyorum, işim gereği gelecek zamanlar ne gösterir ise realiteler çerçevesinde bir mecburiyet oluşur ise gerekeni yapmaktan başka bir çare olmayacaktır. Ancak bir tercih yapacak isem ve bu tercih hakkı benim ise tabii ki önceliklerimden biri bu şehirde yaşamak olacaktır.

- K.2: Genç yaşımda bu kente çalışmak için gelmişim, başka da bir yere gitmeyi düşünmedim.
- K.3: Bu kentte evlendim, yaşamımı kurdum, işim de bu kentte. Başka şehri hiç düşünmedim.
- K.4: Ailem ve sevdiklerim bu şehirde. Bu kente bağım çok fazla, gitmek istemem.
- K.5: Yıllar önce genç bir memur olarak geldim, sevdim, alıştım, yerleştim, gitmek istemem.
- K.6: Sülalem bu şehirde, işim burada, dedemle beraber Yalovalı olmuşuz, bırakıp gidemem.
- K.7: Genç yaşlarda daha büyük şehirlere gitmek istedim, gençken mümkün olmayınca 50 yaşımıdayım, bu yaştan sonra başka bir şehre gidip yeni bir yaşam kurmaya cesaret edemem.
- K.8: Şehri sevmediğimden değil, eskiden İstanbul'a yerleşme fikrim vardı, istedim. Ailemi bırakamadım, sonra kabullendim, artık işimin başındayım, kısmetim ve ekmeğim bu şehirde.
- K.9: Yalova'nın yerlisiyim, 58 yaşındayım, ömrüm bu şehirde geçti, gençken başka hayallerim vardı ama yaş kemale erince bu şehir bana daha cazip gelmeye başladı.
- K.10: Babam gençken Yalova'ya yerleşmişti, bu şehirde büyüdüm, büyük şehirler gezmek için güzel ama iş yaşamaya gelince daha zor, karmaşık. Bizim şehrimiz yaşamak için ideal.

Yalova kentinin, kent kimliğine katkı sunması adına önerilere yönelik veriler;

- K.1: Yalova'nın daha iyi tanıtılması gerektiğine inanıyorum, ülkemizde hala Yalova'nın bir şehir olduğunu bilmeyenler vardır. Kimi bir ilçe olarak görüyor kimi de Bursa Yalova tamlamasını kullanıyor. Bu da şunu göstermektedir ki çoğu kimse Yalova'nın 1996 yılına kadar İstanbul'un bir ilçesi olduğunu ve 1996 yılından bu yana bir il olduğunu bilemiyor. Bu durum da Yalova kentinin iyi tanıtılmadığını göstermektedir.
- K.2: Bu denli merkezi konumda olan bir il ne yazık ki bir Sapanca kadar ya da bir Abant kadar tanınmıyor ki ilgili isimler ilçelerdir. Yalova ise bir kent, bu durumun sorgulanması gerektiğini düşünüyorum.

- K.3: Yurt dışından birçok milliyetten bireyin tercih ettiği bir şehre, bu kadar doğa turizmi olanaklarına müsait olan Yalova'ya yerli turistin az ilgi göstermesini anlamlı bulmuyorum.
- K.4: Kentimizin reklamının kesinlikle daha fazla yapılması gerektiğine inanıyorum. Marka şehir olabilecek özellikte bir şehrimiz var, her imkan değerlendirilmelidir.
- K.5: Ulaşım açısından çok rahat bir şehir, büyükşehirlere yakın, böyle bir şehrin daha fazla imkanlarının olması gerektiğine inanıyorum. Hak ettiğimiz yerde olmadığımıza inanıyorum.
- K.6: Sanayi bakımından kentin gelişmesi gerekli, daha çok istihdam sağlanır ise şehrimiz daha çok kalkınır, pek çok doğal güzelliğimiz var, reklamımız az kalıyor, tanıtım yapılmalı.
- K.7: Turizm cenneti olmalıyız, doğa sporları teşvik edilmeli, güzelliklerimiz ile ismimizden söz ettirmemiz gerekirken birçok şehirden geri kaldık, Yalova'yı hala ilçe sananlar var.
- K.8: Yerli turistten çok yabancı turistimiz var, ülke içi tanıtımımızın yapılması şarttır.
- K.9: Gençleri bu şehirde kalmaları için ikna etmeliyiz, kentin güzelliklerini gençlerimize ne kadar yaşatarsak şehri de o derece benimsetiriz, gençler şehrin geleceğini de şekillendirecektir.
- K.10: Yalova yaşayan bir şehir, tabiat güzelliği ve doğal imkanı çok, doğru değerlendirmek lazım, tanıtımı yapılmalı, istihdam ve sosyal imkanları artırılmalı, deprem adına çalışmalar yapılmalı, bir deprem olması durumunda çok hazırlıksız olduğumuzu düşünüyorum.

Araştırmanın Bulgularına Dair Tartışmalar

15 yıl ve üzeri süre ile Yalova kent merkezinde ikamet eden ve kentlilik bilinci hissiyatını kazandığı düşünülen, Lisans ve üzeri eğitim düzeyinde ölçeklenen, yaşları 25 ve 65 arasında değişkenlik gösteren, erkek ve kadın popülasyonunun, kentlilik bilinci düzeyini ve kentlilik deneyimlerini tespit etmeye yönelik olan çalışma kapsamında yürütülen görüşmeler sonucunda, verimli ve kayda değer bulgular edinilmiştir. Verilerin bulgularını şu şekilde okumak mümkündür;

Yalova kentinde yaşama (bulunma) nedenine yönelik veriler; Katılımcıların bir kısmının memuriyet veya ticaret faaliyeti sebebi ile Yalova'ya tayinlerinin çıktığını, kısa sürede Yalova'yı yaşanabilir bir kent olarak algılayıp meslek yaşamlarının sonrasında kente yerleşme kararını aldıkları bulgulanmıştır. Bir kısmının ise Yalova kentinde dünyaya geldikleri veya kentlilerden biri ile evlilik gerçekleştirmeleri sebebi ile yerleştikleri görülmektedir.

Yalova kentine dair akılda kalan öğelere yönelik veriler; Yalova kentinin kaplıcaları (Termal ilçesi ve termal turizmi), Yürüyen Köşk'ü, plajları, temiz havası ve birbirinden güzel çiçekleri ile anıldığı ifade edilmek ile birlikte, kivi başta olmak üzere pek çok meyvesinin güzelliği, Çınarcık, Armutlu ve Esenköy ilçelerinin kamp ve ören yerleri ile şelaleleri ilk olmak üzere pek çok doğal güzelliği ile denizi ve dolayısı ile ulaşım kolaylığı ve dahi Atatürk'ün şehri olması hasebi ile akılda kalan Yalova, Erikli Yaylası ve Arboretumu ile de isminden söz ettirmektedir.

Yalova kentini tanıma ve farkındalık (tarihi, kültürel ve coğrafi özellikleri ile) düzeyine yönelik veriler; Araştırma dahilinde Yalova şehri, kentlileri tarafından tarihi, kültürel ve coğrafi yönleri ile yüksek düzeylerde bilinen ve tanınan bir şehir olarak bulgulanmaktadır. Kentte meydana gelen gelişmelerin takip edildiğini, doğal güzelliklerinin keşfedildiğini, tarihi ve kültürel özellikleri konusunda da farkındalık oluştuğunu ifade etmek mümkündür.

Yalova kentinin, kent olma özelliğini taşımasına yönelik veriler; Farklı kültürlerin, farklı etnik kökenlerin bir arada yaşadığı Yalova kentinde, farklı inançlara mensup, farklı dilleri konuşan ancak farklılıkları ile bir arada yaşama yetisine sahip bir popülasyon yaşamlarını idame ettirmektedirler. Yalova şehrinin İstanbul, Kocaeli ve Bursa gibi büyükşehirlerle coğrafi bağlamda yakınlığı ve ulaşım imkanlarının kolaylığı, kentin ticaret, turizm alanında gelişimine katkı sağlar iken kültür, sanat ve sanayi alanlarında gelişmeye açık bir yapı sergilediği tespit edilen bulgular arasındadır. Tarihi ve kültür varlıkları ile ön plana çıkarılması gereken bir kent olması yönünde de katılımcılar arasında bir görüş birliğinin varlığını ifade etmek gereklidir.

Yalova kentinde yaşam ile mutluluk ilişkisine yönelik veriler; Katılımcılar tarafından Yalova'nın istihdam yetersizliği (işsizlik), sosyo-ekonomik imkanların darlığı (pahalılık) ve trafik başta olmak üzere, temel birkaç probleminin

varlığı ortak görüş olarak bildirilmektedir. Mutluluk hissiyatının ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler ile orantılı olduğunun farkındalığını yaşayan Yalova kentlileri, genel itibariyle Yalova kentinde yaşıyor olmaktan mutlu olduklarını ifade etmektedirler.

Kendilerini Yalovalı olarak (kentsel aidiyet) tanımlama motivasyonuna yönelik veriler; Yalova kentinde varlık gösteren bireylerin kentin sakinliğinden, tabii güzelliğinden, diğer şehirlere dair ulaşım rahatlığından, huzurlu atmosferinden, büyükşehirlerden farklı olarak mevcut yalın yaşam pratiklerinden, ihtiyaç duyabilecekleri birçok unsura kolaylıkla ulaşabildiklerinden, kentlilerin sıcak kanlılığının varlığından memnuniyet duydukları ve kente dair aidiyet hissedebilecekleri pek çok unsur elde edilen verilerin odağında toplanmaktadır.

Yalova kentinde mevcut gelişmelerin takip edilmesine (farkındalık) yönelik veriler; Katılımcıların genel itibariyle, yerel basın ve sosyal medya aracılığı ile kente dair sosyal ve kültürel gelişim sürecini takip ettikleri bulguların arasında yer almaktadır. Yerel yönetimlerin kentlileri bilgilendirme konusunda başarılı oldukları da ayrıca tespit edilmiştir. Ve dahi, kentlilerin de Yalova şehrine dair gelişmeleri takip etmeye yönelik motivasyonları da dikkat çekici bir unsur olarak araştırma bulguları arasında kayıtlanmıştır.

Yalova kent faaliyetlerine dair gönüllülük motivasyonlarına (kent kurumlarına katılım) yönelik veriler; Şehrin kalkınması ve gelişmesi adına bu kente dair aidiyet hisseden bireylerin, kente katkı sunmaya gönüllü oldukları, sorumluluk almaya hazır oldukları, bazı katılımcıların çalışma saatlerinin uzun süreleri kapsamı sebebi ile arzu ettikleri düzeyde faaliyetlere katılamadıkları, kendileri olamasa da aile bireylerinin kent yönetimine katkı sağlamaya çalıştıkları, ancak vatandaş olarak ellerinden geldiği oranda katkı sunmaktan geri durmadıkları elde edilen verilerin odağında toplanmaktadır.

Yalova kentine dair geliştirilen sosyal ve duygusal bağların (kenti sahiplenme) varlığına yönelik veriler; Katılımcıların imkanlarını daha yüksek düzeye erdirmek istedikleri Yalova kentinde arkadaşlarının, tanışlarının ve akrabalarının varlığı başta olmak üzere ömürlerini bu kentte sürdürme motivasyonlarının yoğunluğu sebebi ile kente dair geliştirilen sosyal ve duygusal bağların yüksek düzeylere eriştiği tespit edilen bulgular arasındadır. Ayrıca,

Yalova ile özdeşleşen hatıraların ve kent ile kesişen hayallerin varlığı, kentlilerin kenti sahiplenme bilinçlerini artırmakta ve kent ile duygusal bağ kurmalarını sağlamaktadır.

Yalova kentine dair mevcut olumsuzlukları karşılama biçimlerine (kente karşı sorumluluk) yönelik motivasyonları; Yalova kentinin küçük ve güzel bir şehir olmasına rağmen, kentin ulaşım arterlerine dair yaz aylarında oluşan yazlıkçı ve turist trafiğine bir çözüm üretilmesi, yakın zamanda yapılan İstanbul-İzmir otoyoluna Yalova merkezinden il çevre düzeni planında mevcut olan çevreyolunun başlatılması, kentin tanınabilirliğinin artırılması adına daha çok reklamının ve tanıtımının yapılması noktasında çalışmaların gerçekleştirilmesi, şehrin deprem riskinin düşünülerek, ciddi bir kentsel dönüşümün planlanması, pahalılık ve istihdam sorunlarına çözümler aranması, devlet dairelerinin birbirlerinden uzak noktalarda bulunmalarının zaman ve emek kaybına sebebiyet vermesi, trafik ve otopark sorunları adına çalışmaların ihtiyacının varlığı ve türevleri başta olmak üzere bazı sorunlarına kalıcı çözümler bulunamaması Yalova halkının kente dair göttükleri kaygılar olarak bulgulanmıştır.

Sosyal çevre bilinci edinme hissiyatına yönelik veriler; Bireylerin sosyal sorumluluk projeleri içerisinde yer almalarının önemi, şehrin kültürel yaşantısının daha da renklenmesi adına hem fiziki alanların artırılması hem de daha çok insanın katılabilmesi için kentin doğru tanıtılması gereksinimi, gençler adına mevcut imkanların çeşitlenmesi gerekliliği, kentin marka şehir olması adına faaliyetlerin yürütülmesi ihtiyacı, halka açık ve ücretsiz alanlar ile etkinliklerin çeşitlenmesi adına planların gerçekleştirilmesi, tabiat güzelliklerinin daha doğru değerlendirilmesi tespit edilen çevre bilinci edinme hissiyatına yönelik bulguları oluşturmaktadır. Ayrıca, Yalova kentinde farklı kültürden pek çok bireyin demokratik şartlarda yaşayabiliyor olmaları ve yerel yönetimlerin de sosyal çevre bilincinin oluşmasına yönelik faaliyetlerinin olduğunun kentliler tarafından fark edilmesi tespit edilen önemli bulgular arasında yerini almaktadır.

Kent aktivitelerine katılım hassasiyetine yönelik veriler; Katılımcıların mümkün mertebe kent aktivitelerine katılım sağlamaya çalıştıkları bulguların veriler arasında yer almaktadır. Kent aktivitelerinin tanıtımlarına hem

yerel medyada hem de sosyal medyada ve dahi diğer reklam argümanlarında daha fazla yer verilmesi gerektiği genel kanaat olarak tespit edilmiştir. Eğitim ve halkın bilinçlenmesi adına konferansların düzenlenmesi, etkinliklerin uygun ücretler veya bila bedel ile halka sunulması, Üniversite tarafından halka yönelik etkinliklere destek verilmesi talepleri de bulguların arasında yerini almaktadır.

Bir sorun ile karşılaşıldığında yerel yönetimlere erişme (iletişim kurma) olanaklarına yönelik veriler; Yalova kenti yerel yönetiminin şehirli halka karşı ilgili oldukları, kentlilerin taleplerini dinledikleri ve çözüm arayışına girdikleri, kentlilerin kolaylıkla muhatap bulabildikleri, yönetim erklerinin kent halkının ve kurumlarının davetlerine icabet ettikleri, günlük yaşam pratikleri dahilinde yerel yönetim mensupları ile kentin hemen her noktasında karşılaşmalarının mümkün olduğu ve dahi sosyal medya kanalı ile de ulaşılabildikleri bulguların arasında yer almaktadır.

Yalova kenti dışında farklı bir kentte yaşama motivasyonuna yönelik veriler; Yaşam koşulları elverdiği sürece ve bir mecburiyet hali yaşanmaması durumunda katılımcıların yaşam tercihlerinin Yalova kentinden yana olduğu tespit edilen bulgular arasında yerini almaktadır. Genç nüfusun özellikle istihdam ve daha gelişkin sosyo-ekonomik koşullar sebebi ile büyükşehirlere yerleşim planlarının olduğunu ancak, ağırlıklı olarak kentsel aidiyet duygusu ve sosyal çevrelerinden uzaklaşmak istememe sebepleri ile Yalova kenti yaşam alanları sıralamasında katılımcıların ilk tercihi olarak addedilmektedir.

Yalova kent kimliğine dair katkı sunulması adına önerilere yönelik veriler; Yalova kentinin daha etkin şekilde ve doğru yöntemler ile tanıtılması gerekliliği, Yalova kentinin bir ilçe imajından öteye taşınması ihtiyacı, nitel ve nicel manada daha fazla sayıda yerli turistlerin kente gelmelerinin teşvik edilmesi, marka şehir olma yolunda gerekli çalışmaların gerçekleştirilmesi, Yalova kentinin sahip olduğu güzelliklerin ve imkanların ön plana çıkarılması planlarının yürütülmesi, genç nüfusa başta istihdam ve sosyo-ekonomik koşullar olmak üzere çeşitli imkanların sağlanarak kentte kalmalarının teşvik edilmesi, sanayi sektörünün kente çekilmesi yönünde özendirilmesi, kentin bir turizm cenneti olması bağlamında kurguların tamamlanması ve deprem

riski adına tedbirlerin alınması görüşleri, çalışmanın bulguları arasında yerini almaktadır.

Sonuç

Kent yaşamında konumlanmak ve kentlerin sunduğu imkanlardan faydalanmak isteyen ve kentlerde kendilerine birer yaşam kurmak isteyen bireyler, varlık gösterdikleri kenti bir yandan dönüştürürken öte yandan kendileri de çeşitli dönüşümlere uğramaktadırlar. Birey ve toplumların sahip oldukları kimliklerin birer yansıması haline dönüşen kentler, ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal, tabii ve beşeri alanlarda kaydettikleri aşamalar ile birey ve toplumların hafızalarında yer edinerek birer kimlik kazanmaktadırlar. Kent kimliği, tarihsel süreç içerisinde, geçmişten günümüze her dönemin koşullarına göre şekillenen bir değişim içerisinde girerek, farklı öğeler kazanmaktadır. Kente dair addedilen kimlik, yaşayan bir organizma olarak, kentin gerçek sahipleri olan kentlilerinin yaşam alanlarını yansıtan ve yaşam biçimlerinin izdüşümünü taşıyan bir olgudur. Bir kentin salt iklimi, topografyası, planlı mekan ve türevleri gibi örneklerini çoğaltmamızın mümkün olduğu fiziksel unsurlarını betimlemekle kalmayan kent kimliği, tabii, sosyal, ekonomik, kültürel, tarihi, coğrafi ve siyasi dokusunu da uhdesinde barındırarak, kentlilerin yaşam biçimlerini betimleyen bir kavram olarak addedilmektedir.

Günümüzün birey ve toplumlarının en yoğun yerleşim birimlerinden olan kentler, bireyler adına istihdam alanları, yüksek yaşam standartlarına ulaşma konusundaki basamak, elverişli ve sağlıklı yaşam koşullarına eriştiren bir yol, hizmet alımı noktasında konforun temsili, refah seviyesini geliştirmek adına önemli bir araç, teknolojik gelişmelerin merkezi, ulaşım, iletişim ve altyapı hizmetleri bağlamında kaynak, ihtiyaçların karşılanması düşüncesinde zemin, sosyal boyutta odak ve kültürel anlamda bir düzlem merkezi olarak addedilmektedirler. Bu sebeple kentler, sürekli bir sirkülasyon (dolaşım) durumunun yaşandığı, göç yoğunluğunun söz konusu olduğu ve gelişmelere sürekli maruz kalan bir yapı olma özelliği ile birey ve toplumlar adına birer cazibe merkezleri olarak hafızalarda yer edinmektedirler. Ayrıca kentler, farklı yaşam biçimlerini ve özgün anlayış yapılarını uhdelinde barındırma özelliği taşıyan demografik bir yer değişimi hareketinin çok ötesinde, toplumsal değişimlerin de beşiği olma niteliğini haiz yaşam alanlarıdır. Kentlerin gelişmelerinin devamlılığı, geleceklerinin korunması ve sürdürülebilir verimli faaliyetlerinin

oluşturulması adına yönetim erklerinin çabaları, devlet politikaları ve yerel yönetimlerin faaliyetlerine koşul olarak, kent sınırlarında varlık gösteren kentlilerin de kentlilik bilincine erişmeleri ile mümkün kılınmaktadır.

Zira, kentlilik bilinci kavramı, toplumsal yaşamın düzeni, kentsel yaşam kalitesi, farklılıkların bir arada yaşam kültürünü geliştirerek ortak yaşam pratiklerini oluşturmaları, kentin doğal ve kültürel zenginliklerinin korunması, kent kültürüne dair uygun görülen tutum ile davranış kurallarının geliştirilmesi, kent yaşamının sürdürülebilirliği adına kent suçlarının azalması ve türleri başta olmak üzere, örneklerini çoğaltmanın mümkün olduğu ve ideal olarak nitelendirildiği bir anlayışın göstergesi olarak tanımlanmaktadır. Elbette kent bilincinin artırılması adına kentlerin kültürel, sosyal, ekonomik ile mekânsal gelişim ve dönüşümlerinin sağlanmasının önemi büyüktür. Uzun vadeli bir süreç olan kentlilik bilinci, kentte yaşayan bireylerin kenti benimsemeleri, kentte süregelen gelişmelere dair farkındalık oluşturmaları, kente dair sorumluluk hissiyatı taşımaları, kent ile özdeşleşerek kendilerini kentin bir parçası olarak algılamaları, kendilerini kente ait hissederek kenti sevmeleri, gelecek nesillerin yaşamlarını olumlu yönde etkilemek adına kentin geleceğinin inşasında rol üstlenmeleri, yaşanılabilir bir kent adına faaliyetler yürütmeleri ve kentin kimliği ile özdeşleşerek kente dair sorunların çözüm yollarının üretilmesinde özverili davranışlarıdır. Kentlilik bilinci salt devlet, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının idaresine bırakılmaktan öte kentleşen bireyin de sorumluluk sahibi olduğu bir olgudur. Bütünleşik bakış açılarını gerektiren kentlilik bilinci, tüm paydaşların sorumluluk hissiyatı ile kente katkı sunmalarının arandığı bir farkındalık hareketidir.

Kentte yaşamını idame ettiren her bireyin görev ve sorumluluklarını itina ile yerine getirdiği bir farkındalığa karşılık gelen kentlilik bilinci, sağlıklı, sürdürülebilir ve bilinçli bir kentin inşasında büyük önem arz etmektedir. Kentin tarihi geçmişi, kentte mevcut yaşam doyum oranı, kentin ihtiyaçlara yanıt verme düzeyi ile kentin gelişmiş yapısı bireylerin kentlilik bilincinin oluşmasında önemli bir etken olmakla birlikte, kentte mevcut yaşanmışlık olgusunun (doğum ile veya uzun süren ikamet) varlığı da kentlilik bilincinin psikolojik göstergelerini ifade etmektedir. Kentten belirli sebepler ile uzaklaşmış ve kente yeni gelen bireylere kentin kültürünün tanıtılması ve yapısının bilgilendirilmesi, kentlilik bilincinin sürdürülebilirliği ve kent kimliğinin benimsenmesi adına önem teşkil etmektedir. Yürütülen çalışma ile Yalova hal-

kının kentlilik bilincinin yüksek düzeylere eriştiğini ifade etmek mümkündür. Bu anlayışla, Yalova kentlilerinin, farkındalık sahibi, kentini ve yaşadıkları mekanı özümseyen, kent kimliği ile özdeşleşen, kent yaşamını benimseyen, kente dair aidiyet hissiyatı geliştiren, toplum yararına hizmet anlayışını benimseyen yerel yönetimlerin çalışmalarını takip ederek katılım ve katkı sağlayan, kentin geleceğinin kendilerinin, gelecek nesillerin ve ülkenin geleceği olduğunun ayırdına varan, sorumluluk dürtüleri gelişmiş, sahip oldukları hakların bilincinde ve birlikte yaşam pratiklerini deneyimleyerek, çokkültürlü yaşama saygılı bireyler olarak Yalova kentinde varlık gösterdiklerini ifade etmek mümkündür.

EXTENDED ABSTRACT

**A Reading on Awareness of Urbanity Through City
Identity Indicators: Yalova City Sample**

*

Sibel Akova
Yalova University

Urbanization and urbanization phenomena, as one of the socializing processes of the individual as a social being, make it possible to examine the concept of urban awareness, and are indicators of the sense of ownership criterion by the city citizens. Urban structures, which have been shaped with the transition to settled life, have been deemed to have changed in time with the requirements of each period and the conditions of each culture and have different meanings. Until this day, cities have survived by taking on different functions, different structures and different appearances, influenced by the conditions of the period, the environment and seasonal effects, natural events, political structures and cultural elements. Technological developments, fast industrialization, current advances in communication and transportation infrastructures, the effects of the globalization process, the increase in the rate of education and the widespread use of opportunities, migration from rural settlements to cities are regarded as processes that affect urban structures and the lives of urbanites. The preferableness, density, development and belonging of urban settlements where individuals live in ease of transportation, benefit from the possibilities of the city with their public and private spaces or natural form, meet their increasing expectations, and where environmental spaces are shaped according to needs and to increase the quality of life will also be realized at different levels. Not only cities have become living environment, but also they have become a phenomenon in which emotional bonds are developed, the instinct of protection and sense of belonging and responsibility emerge, and a consciousness is formed in which meanings are built.

The main problems of the research are the investigation of Yalova urban identity through the definitions made for urban identity, the Yalova citizens' sense of belonging towards the city of Yalova, their orientation towards urban awareness and the existence of the imagined identity of the Yalova province.

With the identification of Yalova urban identity, determination of its qualities and elements constitutes the principal purpose of the study. To see the need of determining the urbanization, being urbanized and urban awareness of Yalova province constitutes the importance of the study.

The study was carried out as a descriptive research which is aimed at determining the current situation by conducting a field study. In order to establish a relationship in the context of facts and perceptions, it has been concluded that the study should be conducted with a qualitative research method. With the research, a general view of the urbanization, being urbanized and urban awareness of the Yalova province was made and the general view of the existing data on the sustainability of the city's development was tried to be found. In the study, phenomenology technique was used as the data collection technique. During the study process, Interviews were made for approximately 45 minutes with each participant. The study includes the 5-participant observation process in September, October and November 2019. The study group consists of 10 people which are 5 men and 5 females, whose biological ages are in the range between 25 and 65. In the study, the daily life practices of the volunteer participants regarding the determination of the sense of urban awareness, their motivation for signifying the concepts of city and urbanity, their habits about urbanization and the period of urbanization based on the related reflex were examined.

The nature of the study, in which the problematic determination of the motivation and behavior patterns of individuals and societies to adapt to the city is tested, constitutes 10 female and male population whose ages are vary between 25 and 65, lives in the city center of Yalova for 15 years or more, scaled at the undergraduate and above education level, and who have adopted the urban awareness approach. The purpose is to participate on a voluntary basis of the participants residing in the city center of Yalova, that constitutes the research. In the study, in which detailed questions were asked on the measurement of the sense of belonging and urban awareness about the Yalova province, a research was carried out on the determination of the urban identity of Yalova. The purposive sampling method was used while creating a sample in the research process.

The ones who want to live the city life and get benefit from the opportunities provided by the cities and want to establish a life for themselves in the

cities; transform the city in which they exist and also face with various transformations themselves. Cities, which have become a reflection of the identities of individuals and societies, gain an identity by taking a place in the memories of individuals and societies with the stages they have achieved in economic, cultural, social, political, natural and human fields. The identity of the city includes the physical elements of a city such as its climate, topography, designed places and its derivatives, and it also describes the life styles of the city dwellers by incorporating its natural, social, economic, cultural, historical, geographical and political texture. Cities are seen as the employment areas for people, a step to reach high living standards, a way to reach favorable and healthy living conditions, representation of comfort about taking service, an important implement to improve the level of welfare, center of technological developments, resources of transportation, communication and infrastructure services, a ground for meeting the needs, a focus in the social dimension and a center in the cultural sense. The continuity of the development of the cities is made possible by the efforts of the administrative authorities in order to protect their future and to create sustainable productive activities, in parallel with the state policies and the activities of the local administrations, the citizens living in the city borders reach the awareness of urbanity. It is possible to state that the awareness of the urbanity of the people who live in Yalova has reached high levels with the study. With this understanding, It is possible to express that Yalova citizens who know the city and the place they live in, realize that they are the future of generations and the country, who have developed responsibility drives, are aware of their rights and experience the practices of living together, respectful of multicultural life; and they identify with the identity of the city, adopt the urban life, develop a sense of belonging to the city, follow the work of local governments that adopt the service for community, participate and contribute to the future of the city.

Kaynakça / References

- Castells, M. (1997). *Kent, sınıf, iktidar*. Çev. A. Erendil, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Creswell, J. W., (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma deseni*. Çev. Ed. M. Bütün ve S. B. Demir, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çolak, M, Türkmen, İ, ve Hanılçe, M. (2017). Halkın tarihi ve kültürel bilinç durumu: Tokat örneği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 81-102.

- Dey, I. (1993). *Qualitative data analysis: A user-friendly guide for social scientists*. London: Routledge Publications.
- Shaukland, G. (1996). Tarihi değeri olan kentlere neden el atmalıyız. Çev. K. Tuncay, *Kent ve Kültürü*, içinde (s.24).
- Harvey, D. (2006). *Sosyal adalet ve şehir*. Çev. M. Moralı, İstanbul:Metis Yayınları.
- Kotler, P. (1993). *Marketing places: Attracting Investment, industry and tourism to cities, states and nations*. The Free Press, New York.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern dünyada gündelik hayat*. Çev. I. Gürbüz, İstanbul: Metis Yayınları.
- Merriam, S. B., (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. Çev. Ed. S. Turan, Ankara: Nobel Yayınları.
- Punch K. F., (2014). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar*. Çev. Du. Bayrak, H. Bader Arslan ve Z. Akyüz, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Punch, K.F. (1998). *Introduction to social research: Quantitative and qualitative approaches*. London: Sage.
- Simmel, G. (2011). *Modern kültürde çatışma*. Çev. T. Bora, N. Kalaycı, E. Gen, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stevenson, D. (2003). *Cities and urban cultures*. McGraw-Hill International, England.
- Strauss, A., ve Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. New Delhi: SAGE Publications.
- T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (2009). *Kentlilik bilinci, kültür ve eğitim komisyonu raporu*. Ankara: Kentleşme Şurası.
- Tannenbaum D., Schultz, D. (2005). *Siyasi düşünce tarihi, filozoflar ve fikirleri*. F. Demirci (Çev.), Ankara: Adres Yayınları.
- Weber, M. (1996). *The city*. Trans. Ed. D. Martindale and G. Neuwirth, New York, The Free Press.
- Weber, M., (2003). *Şehir: Modern kentin oluşumu*. Çev. M. Ceylan, İstanbul: Bakış Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Akova, S. (2020). Kent kimliği göstergeleri üzerinden kentlilik bilincine dair bir okuma: Yalova Kenti örnekleme. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3344-3386. DOI: 10.26466/opus.770453

Materyalizm ve Marka Rezonansının Tüketicilerin Tekrar Satın Alma Davranışına Etkisi

DOI: 10.26466/opus.780780

*

Baran Arslan *

* Doç.Dr., Harran Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

E-Posta: barslan@harran.edu.tr

ORCID: [0000-0001-7582-749X](https://orcid.org/0000-0001-7582-749X)

Öz

Tüketici tekrar satın alma davranışı literatürde çalışılmış bir konu olup marka rezonansı ve materyalizm kavramları ile ilişkisinin ortaya konduğu bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın önemi, tüketici tekrar satın alma davranışını marka rezonansı ve materyalizm kavramları ile açıklamaya çalışarak literatürde yer alan boşluğun doldurulmaya çalışılacak olmasıdır. Bu araştırma, hazır giyim sektörü tüketicilerinin materyalizm düzeylerinin ve marka rezonanslarının tekrar satın alma davranışları üzerindeki etkisini belirlemek ve bu üç değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanan anket formu online olarak kolayda örnekleme yöntemiyle 451 tüketiciye gönüllük esasına göre uygulanmıştır. Araştırmada öncelikle güvenilirlik analizi yapılmış olup, ardından katılımcıların materyalizm ve marka rezonansı düzeyi ve tekrar satın alma davranışlarını ölçen ölçeklere faktör yapı geçerliliğini test etmek için faktör analizi yapılmıştır. Verilerin dağılımının parametrik olup olmadığını (normal dağılım) belirlemek için Shapiro-Wilk Testi yapılmıştır. Materyalizm ve marka rezonansı düzeyinin tekrar satın alma davranışı üzerindeki etkisini ölçmek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda marka rezonansının tekrar satın alma davranışı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için spearman korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda materyalizm ve marka rezonansı arasında pozitif ve zayıf bir ilişki olduğu; materyalizm ve tekrar satın alma davranışı arasında pozitif ve zayıf bir ilişki olduğu; marka rezonansı ve tekrar satın alma davranışı arasında ise pozitif ve güçlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici davranışları, tekrar satın alma davranışı, marka rezonansı, materyalizm.

The Impact of Materialism and Brand Resonance on Consumer Repeat Purchase Behaviour

*

Abstract

Consumer repurchase behaviour is a subject studied in the literature, and no study has been found in which its relationship with the concepts of brand resonance and materialism was revealed. The importance of this study is that it will try to fill the gap in the literature by trying to explain consumer repurchase behaviour with the concepts of brand resonance and materialism. This study was conducted to determine the effect of materialism levels and brand resonances of ready-to-wear consumers on repurchase behaviours and to reveal the relationship among these three variables. The questionnaire form prepared in line with the purpose of the research was applied online to 451 consumers with the convenience sampling method on a voluntary basis. First, reliability analysis was conducted in the study and then factor analysis was performed to test the factor construct validity of the scales measuring level of materialism and brand resonance and repurchase behaviour of the participants. Shapiro-Wilk Test was conducted to determine whether the distribution of the data was parametric (normal distribution). Multiple regression analysis was conducted to measure the effect of materialism and brand resonance level on repurchase behaviour. As a result of the analysis, it was concluded that the brand resonance has an effect on repurchasing behaviour. Spearman correlation analysis was performed to determine the relationship between variables. As a result of the analysis, it was concluded that there is a positive and weak relationship between materialism and brand resonance and a positive and weak relationship between materialism and repurchase behaviour and a positive and strong relationship between brand resonance and repurchase behaviour

Keywords: *Consumer behaviours, repurchase behaviour, brand resonance, materialism.*

Giriş

Günümüz rekabet koşullarında işletmeler müşterileri ile iyi ve uzun süreli ilişkiler kurabilmek için çeşitli yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Literatürde yeni kavramlardan biri olan marka rezonansı, tüketicilerin belirli bir markaya karşı benimsedikleri en yüksek ilişkiyi temsil etmenin yanı sıra tüketicinin belirli bir markaya karşı hissettiği uyum derecesi olarak da ifade edilmektedir. Müşterilerinin marka rezonansı düzeyini yüksek tutabilen ve onlarla iyi ilişkiler kuran işletmeler, daha yüksek fiyat uygulaması yapabilecek, daha etkin ve verimli pazarlama programları uygulayabileceklerdir (Yağız, 2015).

İşletme yöneticilerinin önem verdiği konulardan biri olan tekrar satın alma davranışı, müşterilerin satın alma esnasında ürün ve hizmetlerden beklentisinin karşılanması ile satın alım sonrası memnuniyet düzeyinin yüksek olması sonucunda o ürün veya hizmetleri tekrar satın alma arzusu duyması olarak ifade edilebilir. Tekrar satın alma davranışı, müşterinin tüketim sürecindeki memnuniyet düzeyine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Selçuk, 2018, s.64). İşletmeler açısından yeni müşteri elde etmenin maliyeti mevcut müşterileri elde tutmaktan daha fazla olduğu için tekrar satın alma davranışına yönelik araştırmalar yapılmakta ve tekrar satın alma davranışı ile ilgili olan faktörler belirlenmeye çalışılmaktadır (Yang, Huang, Liang ve Huang, 2017, s.14). Tekrar satın alma davranışında kalite, tatmin, sadakat, bağlılık ve güven gibi kavramlar etkilidir (Taylor ve Baker, 1994). Tekrar satın alma davranışında marka rezonansı düzeyi önem arz etmektedir. Maliyetleri indirmek için işletmeler marka rezonansına önem verirler (Luo, Yu, Huang, Cai ve Chen, 2017, s.2).

Literatürde materyalizm, marka rezonansı ve tekrar satın alma davranışı üzerine yapılmış bir çok çalışma yer almakla birlikte, bu üç değişken arasındaki ilişkiyi belirleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Materyalizm ve marka rezonansının tüketici satın alma davranışları ile ilişkisini ortaya koyan çalışmaların varlığı nedeniyle tekrar satın alma davranışı ile ilişkisinin boyutlarının ortaya konması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, literatürdeki çalışmaların yetersiz olması nedeniyle, boşluğu doldurmak amacıyla yapılmıştır.

Bu çalışmanın amaçlarını sıralayacak olursak;

1. Materyalizmin ve marka rezonansının tekrar satın alma davranışı üzerindeki etkisini belirlemek.
2. Materyalizm, marka rezonansı ve tekrar satın alma davranışı arasındaki ilişkiyi belirlemek.

Kavramsal Çerçeve

Tekrar Satın Alma Davranışı

Tüketicilerin satın alma karar süreçleri ürün değerlendirme, tutum, satın alma niyeti ve satın alma eylemi olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama ürün değerlendirme aşamasıdır. Bu aşamada tüketici ürünü çeşitli faktörler bağlamında inceleyerek değerlendirmektedir. İkinci aşama olan tutum, tüketicinin o ürün ya da hizmete yönelik duygu ve düşüncelerini içermektedir. Üçüncü aşamada satın alma niyeti söz konusudur ki bu aşamada, tüketici o ürün ya da hizmeti satın almak istemektedir. Son aşamada ise tüketicinin ilgili ürün ya da hizmeti satın alması söz konusudur. Bu sebeple tüketicilerin tekrar satın alma niyetleri tüketici satın alma davranışını belirleyebilmektedir (Carter, 2009'dan aktaran Turgut, 2014, s.35)

Curtis (2009) tekrar satın almayı, tüketicinin belirli bir ürün ya da hizmeti birden fazla kez satın alması olarak ifade etmektedir. Müşteri satın alım sonrasında memnun kalmışsa müşterinin aynı firma ya da markadan tekrar satın alım yapması beklenmektedir. Memnuniyet düzeyi arttıkça tekrar satın alım olasılığı da artmaktadır (Kotler, 2000, s.184). İşletmelerin sürekli bir müşteri memnuniyeti sağlaması tekrar satın alım yapması beklenen müşterilerin sayısını arttıracaktır. Müşterinin tatmin olma düzeyine bağlı olarak oluşan tekrar satın alma davranışı, tüketicilerin haz etmediği bir firmaya yönelik olarak negatif etkilenebilmektedir. Bu negatif etki, olumsuz satın alma davranışına neden olabilmektedir (Aron, 2006, s.4). Müşteri tatmini, işletmelerin karlılığını arttıran ve tekrar satın alım davranışı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olan önemli bir kavramdır. (Margee, 2008, s.44).

Müşteriler kullandıklarından memnun kaldıkları ürün ya da hizmetleri tekrar kullanmayı istemektedirler. Ayrıca müşterilerin çevresel baskılar özellikle kendileri için önemli olan kişilerin o mal ve hizmetleri kullanmaları ve bu yöndeki baskıcı telkinler de tekrar satın alma davranışını etkilemektedir.

Bunun yanı sıra mal ve hizmetin müşterinin nezdinde faydalı olarak görülmesi ve kullanım kolaylığı da memnuniyeti etkilemektedir (Altın Gümüşsoy ve Yeterel, 2016, s.276).

Literatürde yapılan çalışmalarda müşterilerin satın alma ve tekrar satın alma davranışlarının işletmeler açısından çok önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir (Celep, 2008; Uzunkaya, 2016; Kara ve Kimzan, 2015). İşletmeler müşterilerin tekrar satın alma davranışları ile ilgili olumsuz bir durum yaşadıklarında müşterilerini daha fazla anlayıp, bu olumsuzluğa neden olan faktörleri ortadan kaldırmaya yönelik tedbirlerin alınması konusunda çaba sarfetmelidirler. Tekrar satın alma davranışını etkileyen bir çok faktör mevcuttur. Bu faktörler arasında yaş, gelir, güven, algılanan değer, değiştirme maliyetleri, ilişkinin süresi sayılabilmektedir (Şahin, 2018, s.64).

Marka Rezonansı

Markalar şirketlerin en değerli varlıklarından biridir. Tüketicilerin markalara olan bağlılıkları şirketlere çeşitli avantajlar sağlar. Bu nedenle şirketler markalaşma faaliyetlerine ve stratejilerine daha fazla önem vermekte ve daha fazla para harcamaktadırlar. Günümüzde belki de markalaşma ile ilgili en önemli kavramlardan biri de marka rezonansıdır (Aysuna, Kocamaz ve Uslu, 2016, s.95).

Keller (1993) tarafından önerilen tüketici temelli marka değeri modelinde, marka rezonansı resmi olarak ilk defa lanse edildi. Daha sonra Keller (2001), marka rezonansını tüketiciler ve markalar arasındaki ilişki veya tüketicilerin markaları ne ölçüde algıladıkları olarak tanımlamıştır (Huang, Yen, Liu ve Chang, 2014). Marka rezonansı, tüketicilerin markaya karşı psikolojik bağlılıklarının yoğunluğu ve derinliği ile ifade edilmesinin yanı sıra, sadakatten doğan eylem düzeyi ile de ifade edilmekte ve marka rezonansını, davranışsal sadakat, tutumsal sadakat, topluluk hissi ve aktif bağlantı olarak ayırmıştır (Keller, 2008'den aktaran Uzun, 2017, s.54).

Marka Rezonans modeli Keller (2001) tarafından geliştirilen tüketici temelli marka değeri modeline dayanmaktadır. Keller bu modelde dört ana yapı önermektedir: marka kimliği, marka anlamı, marka yanıtları ve marka ilişkileri. Bu dört yapı, bir marka piramidi olarak bir araya getirdiği altı "marka yapı taşı" ndan oluşur. Modelin temelinde, bir markanın gücünün, müşterilerin zamanla öğrendikleri, hissettikleri, gördükleri ve duydukları

şeylerden oluştuğu yer almaktadır. Marka değeri yaratılması, marka piramidinin zirvesine ulaşmayı içerir. Keller (2001)'e göre, altı yapı taşı şunlardır: (1) Markanın satın alma ve tüketim durumlarında ne sıklıkta uyandırıldığı, (2) Ürünün müşterilerin işlevsel ihtiyaçları ile ne ölçüde bulunduğu marka performansı, (3) Ürünün dışsal özellikleriyle ilgili marka görüntüleri, (4) Müşterilerin kişisel görüş ve değerlendirmelerine odaklanan marka kararları, (5) Müşterilerin markaya karşı duygusal yanıtları ve tepkileri olan marka duyguları ve (6) Müşteri-marka ilişkisinin doğasını ve müşterilerin markayla "senkronize olduklarını" hissettikleri anlamına gelen marka rezonansı (Keller, 2001'den aktaran Aziz ve Yasin, 2010, s.182).

Günümüzün zorlu rekabet ortamında, en yüksek marka rezonans seviyesine ulaşmak o kadar kolay değildir, çünkü bu seviyeye ulaşmak için atılacak birkaç adım vardır. Örneğin, Rindfleisch, Wong ve Burroughs (2006) marka rezonansının üç farklı tezahürünü tanımlamaktadır; marka sadakati, kendi marka bağlantısı ve marka topluluğu. Marka sadakati, "bir dizi markadan bir veya daha fazla alternatif markaya ilişkin olarak bir karar alma birimi tarafından zaman içinde ifade edilen önyargılı (rastgele olmayan) davranışsal tepki (satın alma) ve psikolojik süreçlerin bir fonksiyonudur" şeklinde tanımlanabilir. (Jacoby, 1971, s.25).

Materyalizm

Materyalizm; daha önceleri din, felsefe ve sosyoloji gibi alanlarda çalışan bir konu iken son dönemlerde pazarlama araştırmalarında da ele alınan bir konu haline gelmiştir. Pazarlama alanında materyalizmin tüketici davranışlarındaki rolünün önemi neticesinde yapılan ampirik çalışmalar sonucunda ilgili literatür de gelişim göstermiştir (Golsmith, Flynn ve Clark, 2012, s.103).

Materyalizm genel olarak bireylerin mala, mülke sahip olduklarında mutluluk ve haz veren, maddiyata yönelik olan eğilim olarak ifade edilmektedir (Purutçuoğlu, 2008, s.7). Bir başka tanımda ise materyalizm, arzu edilen yaşam koşullarına sahip olmak için gerekli olan maddi varlıklara sahip olmaya veya onları edinmeye verilen önem olarak da tanımlanmaktadır (Richins, 2004, s.210). Öz, Arslan ve Dursun (2016)'ya göre ise materyalizm, bireyin maddi varlıklara ve paraya olan düşkünlüğü olarak ifade edilmektedir. Bireyin bu iki unsura olan düşkünlüğünün sebebi ise, onları mutluluk kaynağı

ve toplumda statü elde etme aracı olarak görmeleridir. Günümüzde materyalizme yönelik eğilim tüketim kültürünün temel taşlarından biri olarak, satın alım yapılacak malların türünü, kalitesini ve ayrılacak ödeneği etkilemektedir (Ersoy-Quadir, 2012'den aktaran Yakın, 2020, s.599)

Belk (1984, s.291-292) materyalizmin sahip olma isteği, cömert olmama ve kıskançlık bileşenlerinden oluştuğunu ifade etmiştir. Belk (1983) sahip olma isteğini, bir bireyin mal/mülk sahibi olmak, malı/mülkü elinde tutma isteği ve eğilimi olarak tanımlamaktadır. Belk (1984) cömert olmamayı ise başkalarına bir şeyler vermeme ve paylaşmama olarak tanımlamaktadır. Smith ve Kim (2007) kıskançlığı kendinde olmasını istediğin bir şeye sahip olan başka birine karşı duyulan düşmanlık ve kızgınlık olarak ifade edilmektedir.

Araştırma Metodolojisi

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, hazır giyim sektörü tüketicilerinin materyalizm düzeylerinin ve marka rezonanslarının tekrar satın alma davranışları üzerindeki etkisini belirlemektir. Çalışmanın bir diğer amacı ise, tüketicilerin materyalizm düzeyleri, marka rezonansları ve tekrar satın alma davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemektir.

Örnekleme Süreci

Verilerin toplanmasında zaman, maliyet ve verilerin eskimesi gibi kısıtlar nedeni ile örnekleme yoluna gidilmiştir. Araştırmanın ana kütlesi Türkiye genelindeki hazır giyim sektörü tüketicilerini olması sebebiyle %95 güvenilirlik ve %5 örneklem hatası ile örneklem sayısı 384 olarak belirlenmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, s.50).

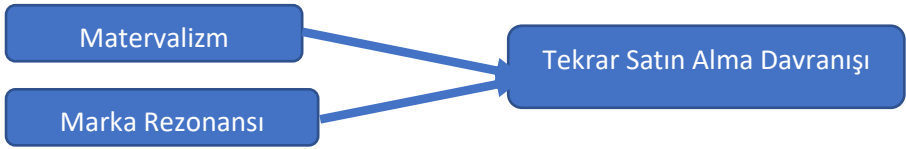
Verilerin toplanmasında online anket yöntemi ve kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Anketler 15.05.2020 ile 15.06.2020 tarihleri arasında bir ay süre ile Türkiye genelindeki hazır giyim sektöründeki 451 tüketiciye gönüllülük esasına göre uygulanmıştır.

Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırma için gerekli olan birincil veriler, anket metodu uygulanarak toplanmıştır. Araştırma için hazırlanan anket dört bölümden oluşmaktadır. Birinci

bölümde, Tiltay ve Torlak (2011) tarafından “Materyalist Eğilim, Dini Değerler, Marka Bağlılığı Ve Tüketici Ahlakı Arasındaki İlişkiler” isimli çalışmada kullanılan Ger ve Belk (1996) tarafından geliştirilen 21 maddelik materyalizm ölçeği yer almaktadır. İkinci bölümde, Aysuna vd. (2016) tarafından “Materialism and Brand Resonance as Drivers of Online Compulsive Buying Behavior” isimli çalışmada kullanılan 13 maddelik marka rezonansı ölçeği yer almaktadır. Üçüncü bölümde, Kara ve Kimzan (2015) tarafından “Marka Deneyimi ve Tekrar Satın Alma Davranışı Arasındaki İlişkide Müşteri Tatmininin Rolü” isimli çalışmada kullanılan Tsai ve Huang (2007) tarafından geliştirilen 4 maddelik Tekrar Satın Alma Davranışı ölçeği yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise, cinsiyet, medeni durum, yaş, ortalama gelir düzeyi, eğitim düzeyini ölçen 5 demografik faktör sorusu yer almaktadır. Ölçekler 5’li likert ile ölçülmüştür.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli ve amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

- H₁: Materyalizmin ve marka rezonansının tekrar satın alma davranışı üzerinde etkisi vardır.
- H_{1a}: Materyalizmin tekrar satın alma davranışı üzerinde etkisi vardır.
- H_{1b}: Marka rezonansının tekrar satın alma davranışı üzerinde etkisi vardır.
- H₂: Materyalizm, marka rezonansı ve tekrar satın alma arasında arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H_{2a}: Materyalizm ve tekrar satın alma arasında arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H_{2b}: Marka rezonansı ve tekrar satın alma arasında arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Kullanılan Yöntemler

Araştırmada verilerin analizi için SPSS paket programı kullanılmıştır. Öncelikle güvenilirlik analizi yapıp, ardından katılımcıların materyalizm ve marka rezonansı düzeyi ve tekrar satın alma davranışlarını ölçen ölçeklere faktör yapı geçerliliğini test etmek için “faktör Analizi” yapılmıştır. Verilerin dağılımının parametrik olup olmadığını (normal dağılım) belirlemek için Shapiro-Wilk Testi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için spearman korelasyon analizi yapılmıştır. Materyalizm ve marka rezonansı düzeyinin tekrar satın alma davranışı üzerindeki etkisini ölçmek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Etik Kurul Onayı

“Materyalizm ve Marka Rezonansının Tüketicilerin Tekrar Satın Alma Davranışına Etkisi” konulu projem ile Harran Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’na başvurulmuş olup, 07.04.2020 tarih ve 2020/34 sayılı karar ile etik açıdan çalışmanın yapılmasının uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Verilerin Analizi ve Araştırmanın Bulguları

Normal Dağılım Analizi

Tablo 1. Normallik Testi Analizi

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Materyalizm	,110	451	,000	,968	451	,000
Marka Rezonansı	,099	451	,000	,966	451	,000
Tekrar Satın Alma Davranışı	,106	451	,000	,966	451	,000

Yapılan analiz sonucunda ölçeklerin "Shapiro-Wilk" testinin "Sig" < 0.05' olduğu için tüm ölçekler için %95 güvenle verilerin normal dağılımlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Normallik analizinin yapılmasındaki amaç, seçilecek analiz yöntemlerinin parametrik mi nonparametrik mi olacağının belirlenmesidir.

Güvenilirlik Analizi

Bilimsel bir çalışmada araştırma sorularının güvenilirliği büyük önem arz etmektedir. Güvenirlilik analizinde kullanılan yöntemlerin başında Cronbach

Alfa yöntemi yer almaktadır (Nakip, 2006:146). Cronbach Alfa Katsayısının değerlendirilmesi şu şekildedir (Altunışık ve diğerleri, 2005:115):

- $\alpha < 0,40$: Ölçek güvenilir değil,
 $0,41 < \alpha < 0,60$: Ölçek düşük düzeyde güvenilir,
 $0,61 < \alpha < 0,80$: Ölçek oldukça güvenilir,
 $0,81 < \alpha < 1,00$: Ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Tablo 2'de araştırmada yer alan üç ölçeğin güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

Tablo 2. Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Faktör Adı	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Materyalizm	,899	21
Marka Rezonansı	,854	14
Tekrar Satın Alma Davranışı	,771	4

Araştırmada kullanılan ölçeklere yönelik yapılan güvenilirlik analizine göre, materyalizm ölçeğinin Cronbach's Alfa (α) değeri 0,899, marka rezonansı ölçeğinin Cronbach's Alfa (α) değeri 0,854 ve tekrar satın alma davranışı ölçeğinin Cronbach's Alfa (α) değeri 0,771 olarak tespit edilmiştir. Materyalizm ve marka rezonansı ölçeklerinin yüksek derecede güvenilir olduğu ve tekrar satın alma ölçeğinin oldukça güvenilir olduğu sonucu elde edilmiştir.

Faktör Analizi

Araştırmada yer alan üç ayrı ölçeğe faktör analizi uygulanmıştır. Öncelikle materyalizm düzeyini ölçmeye yönelik değişkenlerle ilgili 21 maddeye, marka rezonansı düzeyini ölçmeye yönelik değişkenlerle ilgili 13 maddeye ve tekrar satın alma davranışını ölçmeye yönelik değişkenlerle ilgili 4 maddeye faktör analizi uygulanmıştır.

Materyalizm Düzeyini Ölçmeye Yönelik Değişkenlere İlişkin Faktör Analizi

Tablo 3. Materyalizm Düzeyini Ölçmeye Yönelik Değişkenlere İlişkin KMO Örneklem Yeterliliği Ölçeği ve Bartlett Küresellik Testi Değeri

KMO	,632	
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	2734,240
	Df.	210
	Sig.	,000

Tablo 3'te görüldüğü gibi, verilerin faktör analizine uygunluğunu belirleyen KMO (örneklem yeterliliği istatistiği) değeri (0,632), faktör analizi yapılabilmesi için uygun bir değer olup yine aynı sebeple yapılan Bartlett testi Significance = 0,000 olduğundan ve $p < 0.05$ koşulunu sağladığından verilerin faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir. Analiz sonucunda, materyalizm ölçeğinde yer alan ifadelerin dört ayrı boyutta toplandığı görülmüştür.

Tablo 4. Materyalizm Düzeyini Ölçmeye Yönelik Değişkenlere İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek Alt Boyutları	Maddeler	Yük Değerleri	Açıklanan Varyans (%)
Cömert Olmama	Sahip olduklarını paylaşmaktan hoşlanmam	,590	13,897
	Yardım kuruluşlarına bir şeyler bağlamaktan hoşlanmam	,612	
	Evimde misafir ağırlamaktan hoşlanmam	,601	
	Arkadaşlarının, benim bütçemin yetmeyeceği şeylere sahip olması beni rahatsız eder.	,611	
	Bir yarışmada (oyunda) arkadaşlarının benden daha iyi olmaları benim için genellikle mutluluk verici değildir	,608	
	İnsanların bana ait olan şeyleri almaları konusunda endişe duyarım.	,572	
	İhtiyaç sahiplerine bir şeyler bağlamaktan hoşlanmam.	,712	
	Eşyalarımı samimi arkadaşlarıma dahi ödünç vermeyi sevmem.	,621	
	Arabası olmayan tanıdıklarımı arabama almaktan rahatsızlık duyarım	,619	
	Saklama/ Mauhafaza Etme	Bazı şeyleri toplamayı (biriktirmeyi) severim	
Atılması gereken şeyleri atmak yerine onları saklamaya eğilimliyimdir.		,527	
Hatra değeri taşıyan birçok şeye sahibim.		542	
Elde etmeyi hak ettiğim şeylere sahip değilim.		,650	
Kıskançlık/ İmrenme	Çok zengin olan insanlar genellikle sıradan insanlarla konuşmayacak kadar kendilerini iyi hissederek.	,518	9,878
	Yerinde olmak istediğim bazı insanlar bulunmaktadır.	,616	
	İstedikleri her şeyi satın alan insanları gördüğümde bundan rahatsız olurum.	,614	
	Eğer kendim için bir şey satın almakla sevdiğim biri için bir şey satın almak arasında bir seçim yapmam gerekirse kendim için satın almayı tercih ederim.	,634	
Sahiplik	Maddi değeri çok düşük olsa bile herhangi bir şeyimin çalınmasına çok üzülürüm.	,589	9,713
	Herhangi birinin ben olmadığım zaman evimde bulunmasını sevmem.	,617	
	Bir şeyler kaybettiğimde özellikle o kaybettiklerim için üzüntü duyarım	,712	
	Birçok insanın aksine eşyaları saklama, kilit altına alma konusunda daha çok duyarlıyım	,621	

Toplam Açıklanan Varyans (%): 47,319

Marka Rezonansı Düzeyini Ölçmeye Yönelik Değişkenlere İlişkin Faktör Analizi

Tablo 5. Marka Rezonansı Düzeyini Ölçmeye Yönelik Değişkenlere İlişkin KMO Örneklem Yeterliliği Ölçeği ve Bartlett Küresellik Testi Değeri

KMO	,852	
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	4365,865
	Df.	78
	Sig.	,000

Tablo 5'te, KMO değeri (0,852) ve Bartlett testi Significance = 0,000 olduğundan ve $p < 0.05$ koşulunu sağlamasından dolayı verilerin faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir. Analiz sonucunda, marka rezonansı ölçeğindeki ifadelerin üç ayrı boyutta toplandığı görülmüştür.

Tablo 6. Marka Rezonansı Düzeyini Ölçmeye Yönelik Değişkenlere İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek Alt Boyutları	Maddeler	Yük Değerleri	Açıklanan Varyans (%)
İlişki	Kullandığım markalar ile kendimi bağdaştırabiliyorum.	,734	48,866
	Kullandığım markalar ile kişisel bir bağlantım olduğunu hissediyorum.	,726	
	Kullandığım markalar genel olarak kim olduğumu yansıtır.	,773	
	Kullandığım markaların "ben" olduğunu düşünüyorum.	,768	
	Bir daha alışveriş yaptığımda, diğer markalara kıyasla, şu an kullandığım markaya daha çok harcama yaparım.	,741	
Topluluk	Kullandığım markaları kullanan diğer kişilerle aynı ortama ait olduğumu düşünüyorum.	,706	15,388
	Kullandığım markaları kullanan kişiler ile kendimi bağdaştırabiliyorum.	,761	
	Kullandığım markaları kullanan kişiler ile derin bir bağlantıya sahip olduğumu düşünüyorum.	,658	
	Kullandığım markalar genel olarak benim gibi olan kişiler tarafından kullanılıyor.	,640	
	Kullandığım markaları, diğer insanlara kim olduğumu açıklamak için kullanıyorum.	,535	
Marka Sadakati	Bir daha alışveriş yaptığımda, şu an kullandığım markalardan alışveriş yapacağım.	,692	10,644
	Tahmin edilebilir gelecekte, şu an kullandığım markalardan alışveriş yapmayı planlıyorum.	,639	
	Genel olarak, şu an kullandığım markalara karşı sadakat sahibiyimdir.	,674	

Toplam Açıklanan Varyans (%): 74,898

Tekrar Satın Alma Davranışını Ölçmeye Yönelik Değişkenlere İlişkin Faktör Analizi

Tablo 7. Tekrar Satın Alma Davranışını Ölçmeye Yönelik Değişkenlere İlişkin KMO Örneklem Yeterliliği Ölçeği ve Bartlett Küresellik Testi Değeri

KMO	,792	
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	787,183
	Df.	6
	Sig.	,000

Tablo 7’de, verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını belirleyen KMO değeri (0,792) ve Bartlett testi Significance = 0,000 olduğundan ve $p < 0.05$ koşulunu sağladığı için verilerin faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir. Analiz sonucunda, tekrar satın alma ölçeğindeki ifadelerin tek boyut altında toplandığı görülmüştür.

Tablo 8. Tekrar Satın Alma Davranışını Ölçmeye Yönelik Ölçmeye Yönelik Değişkenlere İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek	Maddeler	Yük Değerleri	Açıklanan Varyans (%)
Tekrar Satın Alma Davranışı	Kendimi bu markanın sadık bir müşterisi olarak görürüm.	,775	68,323
	Yakın gelecekte bu mağazadan daha fazla alışveriş yapacağım	,793	
	Bu tür alışverişlerim için ilk seçimim bu marka olur.	,577	
	Önümüzdeki 2 hafta içinde bu marka ile etkileşimde bulunma niyetindeyim.	,581	

Toplam Açıklanan Varyans (%): 68,323

Demografik Bulgular

Tablo 9. Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kadın	172	38,1
Erkek	279	61,9
Toplam	451	100
Medeni Durum	N	%
Evli	282	62,5
Bekar	169	37,5
Toplam	451	100
Yaş	N	%
18-28	82	18,2
29-38	173	38,4
39-48	117	25,9
49-58	66	14,6

59 ve üzeri	13	2,9
Toplam	451	100
Aylık Gelir	N	%
2500 TL' den az	24	5,3
2501-3500 TL	13	2,9
3501-4500 TL	7	1,6
4501-5500 TL	155	34,4
5501-6500 TL	101	22,4
6501 TL' den fazla	151	33,5
Toplam	451	100
Eğitim Durumu	N	%
İlköğretim	63	14,0
Lise	18	4,0
Ön lisans	74	16,4
Lisans	197	43,7
Yüksek lisans	62	13,7
Doktora	37	8,2
Toplam	451	100

Tablo 9'a göre araştırmaya katılan bireylerin, 172'si (%38,1) kadın ve 279'u (%61,9) erkek bireylerden; 282'si (%62,5) evli ve 169'u (%37,5) bekar bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların 82'si (%18,2) 18-28 yaş aralığında, 173'ü (%38,4) 29-38 yaş aralığında, 117'si (%25,9) 39-48 yaş aralığında, 66'sının (%14,6) 49-58 yaş aralığında ve 13'ünün (%2,9) 59 ve üzeri yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların 63'ünün (%14,0) ilköğretim eğitim düzeyinde, 18'inin (%4,0) lise eğitim düzeyinde, 74'ünün (%16,4) ön lisans eğitim düzeyinde, 197'sinin (%43,7) lisans eğitim düzeyinde, 62'sinin (%13,7) yüksek lisans eğitim düzeyinde ve 37'sinin (%8,2) doktora eğitim düzeyinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların 24'ü (%5,3) 2500 TL' den, 13'ü (%2,9) 2501-3500 TL, 7'si (%1,6) 3501-4500 TL, 155'i (%34,4) 4501-5500 TL, 101'i (%22,4) 5501-6500 TL ve 151'i (%33,5) 6501 TL' den fazla aylık gelir düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Hipotezlerin Test Edilmesi

- H₁: Materyalizmin ve marka rezonansının tekrar satın alma davranışı üzerinde etkisi vardır.
- H_{1a}: Materyalizmin tekrar satın alma davranışı üzerinde etkisi vardır.
- H_{1b}: Marka rezonansının tekrar satın alma davranışı üzerinde etkisi vardır.

- H₂: Materyalizm, marka rezonansı ve tekrar satın alma arasında arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H_{2a}: Materyalizm ve tekrar satın alma arasında arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H_{2b}: Marka rezonansı ve tekrar satın alma arasında arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 10. Materyalizm ve Marka Rezonansının Tekrar Satın Alma Davranışına Etkisini Belirlemeye Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Sonucu

Bağımlı Değişken:	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients		
	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
Tekrar Satın Alma Davranışı					
(Constant)	,593	,173		3,436	,001
Materyalizm	-,012	,065	-,006	-,183	,855
Marka Rezonansı	,884	,040	,736	22,308	,000

R:0,734 R2:0,539 Düzeltilmiş R2:0,537 F:262,065 p:0,000

Materyalizm ve marka rezonansının tekrar satın alma davranışı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda marka rezonansının tekrar satın alma davranışı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (t:22,308, p:0,000). H_{1b} hipotezi desteklendi.

Tablo 11. Materyalizm, Marka Rezonansı ve Tekrar Satın Alma Davranışı Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Spearman Korelasyon Analizi Sonucu

			Materyalizm	Marka Rezonansı	Tekrar Satın Alma Davranışı
Spearman's rho	Materyalizm	Korelasyon Katsayı	1,000	,205**	,151**
		Sig. (2-tailed)	.	,000	,001
		N	451	451	451
Marka Rezonansı	Marka Rezonansı	Korelasyon Katsayı	,205**	1,000	,712**
		Sig. (2-tailed)	,000	.	,000
		N	451	451	451
Tekrar Satın Alma Davranışı	Tekrar Satın Alma Davranışı	Korelasyon Katsayı	,151**	,712**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,001	,000	.
		N	451	451	451

** . Korelasyon 0.01 düzeyinde önemlidir (2 kuyruklu).

Katılımcıların materyalizm düzeyleri, marka rezonansları ve tekrar satın alma davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan spearman korelasyon analizi sonucunda materyalizm ve marka rezonansı arasındaki ilişkiden

elde edilen sig. (p) değeri ,000'dır. $P < ,05$ koşulunu sağladığı için bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. Korelasyon katsayısı (rho) ,205 olmasından dolayı bu iki değişken arasında pozitif ve zayıf bir ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır. Materyalizm ve tekrar satın alma davranışı arasındaki ilişkiden elde edilen sig. (p) değeri ,001'dir. $P < ,05$ koşulunu sağladığı için bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. Korelasyon katsayısı (rho),151 olmasından dolayı aralarında pozitif ve zayıf bir ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır. Marka rezonansı ve tekrar satın alma davranışı arasındaki ilişkiden elde edilen sig. (p) değeri ,000'dır $P < ,05$ koşulunu sağladığı için bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir. Korelasyon katsayısı (rho), 712 olmasından dolayı aralarında pozitif ve güçlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır. H_2 , H_{2a} ve H_{2b} hipotezleri desteklendi.

Sonuç ve Öneriler

Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde işletmeler açısından müşterilerin tekrar satın alma davranışları büyük önem arz etmektedir. İşletmeler müşterilerinin tekrar satın alma davranışına yönelik olumsuz bir geri bildirim aldığı anda bu durumun altında yatan faktörleri belirlemeli ve çözüme yönelik stratejiler geliştirme konusunda çaba sarfetmelidirler. Tekrar satın alma davranışını etkileyen bir çok faktör vardır ve literatürde bu faktörlere yönelik çalışmalar mevcuttur. Ancak literatürde marka rezonansı ve materyalizmin tüketicilerin tekrar satın alma davranışı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik herhangi bir çalışma mevcut değildir. Bu çalışmada amaç, hazır giyim sektörü tüketicilerinin materyalizm düzeylerinin ve marka rezonanslarının tekrar satın alma davranışları üzerindeki etkisini belirlemek ve tüketicilerin materyalizm düzeyleri, marka rezonansları ve tekrar satın alma davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemektir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda hazırlanan anket kolayla örnekleme yöntemi ile online olarak Türkiye genelinde 451 hazır giyim sektörü tüketicisine gönüllülük esasına göre uygulanmıştır.

Araştırmada verilerin analizi için SPSS paket programı kullanılmıştır. Verilerin dağılımının parametrik olup olmadığını (normal dağılım) belirlemek için Shapiro-Wilk Testi yapılmıştır. Verilerin tüm ölçekler için %95 güvenle normal dağılımlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada yer alan

ölçeklerin güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, materyalizm ve marka rezonansı ölçeklerinin yüksek derecede güvenilir olduğu ve tekrar satın alma ölçeğinin oldukça güvenilir olduğu sonucu elde edilmiştir. Daha sonra katılımcıların materyalizm ve marka rezonansı düzeyi ve tekrar satın alma davranışlarını ölçen ölçeklere faktör yapı geçerliliğini test etmek için faktör analizi yapılmıştır. Materyalizm ölçeğinde yer alan 21 ifadenin dört ayrı boyutta toplandığı, marka rezonansı ölçeğindeki 13 ifadenin üç ayrı boyutta toplandığı ve tekrar satın alma ölçeğindeki 4 ifadenin tek boyut altında toplandığı görülmüştür.

Katılımcıların demografik özellikleri açısından dağılımlarını belirlemek için frekans analizi yapılmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin, 172'si (%38,1) kadın ve 279'u (%61,9) erkek bireylerden; 282'si (%62,5) evli ve 169'u (%37,5) bekar bireylerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların 82'si (%18,2) 18-28 yaş aralığında, 173'ü (%38,4) 29-38 yaş aralığında, 117'si (%25,9) 39-48 yaş aralığında, 66'sının (%14,6) 49-58 yaş aralığında ve 13'ününün (%2,9) 59 ve üzeri yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların 63'ününün (%14,0) ilköğretim eğitim düzeyinde, 18'inin (%4,0) lise eğitim düzeyinde, 74'ününün (%16,4) ön lisans eğitim düzeyinde, 197'sinin (%43,7) lisans eğitim düzeyinde, 62'sinin (%13,7) yüksek lisans eğitim düzeyinde ve 37'sinin (%8,2) doktora eğitim düzeyinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların 24'ü (%5,3) 2500 TL' den, 13'ü (%2,9) 2501-3500 TL, 7'si (%1,6) 3501-4500 TL, 155'i (%34,4) 4501-5500 TL, 101'i (%22,4) 5501-6500 TL ve 151'i (%33,5) 6501 TL' den fazla aylık gelir düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Materyalizm ve marka rezonansı düzeyinin tekrar satın alma davranışı üzerindeki etkisini ölçmek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Materyalizm ve marka rezonansının tekrar satın alma davranışı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda marka rezonansının tekrar satın alma davranışı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Materyalizm, marka rezonansı ve tekrar satın alma davranışı arasındaki ilişkiyi belirlemek için spearman korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda materyalizm ve marka rezonansı arasında pozitif ve zayıf bir ilişki olduğu; materyalizm ve tekrar satın alma davranışı arasında pozitif ve zayıf bir ilişki olduğu; marka rezonansı ve tekrar satın alma davranışı arasında ise pozitif ve güçlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır

Bu çalışmanın kısıtları araştırmada kolayda örnekleme yönteminin kullanılmış olması ve pandemi koşulları nedeniyle online anket uygulamasının yapılmış olmasıdır. Bir diğer kısıt ise araştırmanın hazır giyim tüketicileri üzerinde yapılmış olmasıdır. Sonraki çalışmalarda farklı sektörlerde, farklı örneklem grupları üzerinde farklı yöntemler kullanılarak yapılması sonuçların genelleştirilebilmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışmada tekrar satın alma davranışı marka rezonansı ve materyalizm kavramları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Sonraki çalışmalarda farklı kişilik özellikleri ile tekrar satın alma davranışları arasındaki ilişkiler incelenebilir.

Tekrar satın alma davranışı, marka rezonansı ve materyalizm düzeyine yönelik ampirik ve kavramsal çalışmalar yapılmış olmasına rağmen literatürde bu üç değişkenin birbiri ile ilişkisini belirleyen herhangi bir çalışma daha önce yapılmamıştır. Araştırmanın bilimsel katkısı, bu çalışma sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda pazarlama uygulayıcılarına konuya ilişkin belirleyecekleri stratejilerde ve konuyla ilgili olan akademisyenlere yapacakları çalışmalarda rehberlik edilecek olmasıdır.

EXTENDED ABSTRACT

**The Impact of Materialism and Brand Resonance on
Consumer Repeat Purchase Behaviour**

*

Baran Arslan
Harran University

In today's competitive conditions, businesses have developed various approaches to establish good and long-term relationships with their customers. Brand resonance, one of the new concepts in the literature, represents the highest relationship consumers have adopted a particular brand as well as it is expressed as the degree of conformity felt by the consumer towards a particular brand. Enterprises that may keep their customers' brand resonance level high and have good relations with them will be able to apply higher prices and implement more effective and efficient marketing programs (Yağız, 2015). Repeat purchase behavior, which is one of the issues that enterprise managers attach importance to, may be expressed as the desire to re-purchase the products or services as a result of meeting the expectations of the customers from the products and services during the purchase and the high level of satisfaction after the purchase. Repeat purchase behavior varies depending on the satisfaction level of the customer during the consumption process (Selçuk, 2018, p.64). Since the cost of acquiring new customers is more than keeping existing customers for enterprises, research on repeat purchase behavior is conducted and factors related to repeat purchase behavior are tried to be determined (Yang, Huang, Liang ve Huang, 2017, s.14). Concepts such as quality, satisfaction, loyalty, commitment and trust are effective in repeat purchase behavior (Taylor & Baker, 1994). Brand resonance level is important in repeat purchase behavior. Enterprises pay attention to brand resonance to reduce costs (Luo, Yu, Huang, Cai ve Chen, 2017, s.2).

When the studies in the literature are examined, repeat purchase behavior of the customers is of great importance for enterprises. In case enterprises receive a negative feedback on repeat purchase behavior of their customers, they should identify the underlying factors and make efforts to develop strategies for solution. There are many factors affecting repeat purchase behavior and there are studies on these factors in the literature. However, there is no

study in the literature to determine the effect of brand resonance and materialism on repeat purchasing behavior of consumers. The aim of this study is to determine the effect of materialism levels and brand resonances of ready-to-wear consumers on repeat purchase behaviors and to determine the relationship between consumers' materialism levels, brand resonances and repeat purchase behaviors.

The questionnaire prepared for the purpose of the study has been applied on a voluntary basis to 451 garment sector consumers online across Turkey due to the pandemic conditions with convenience sampling method. SPSS package program was used to analyze the data in the research. The Shapiro-Wilk Test was used to determine whether the distribution of the data was parametric (normal distribution). It was concluded that the data were not normally distributed with 95% confidence for all scales. The reliability analysis of the scales in the research was made. According to the analysis result, it was concluded that the materialism and brand resonance scales are highly reliable and the repurchase scale is quite reliable. Then, factor analysis was performed to test the factor structure validity of the scales measuring the participants' level of materialism and brand resonance and repeat purchase behavior. It was observed that 21 statements in the materialism scale were collected in four different dimensions, 13 statements in the brand resonance scale were collected in three separate dimensions, and 4 statements in the repeat purchase scale were collected under one dimension.

Frequency analysis was conducted to determine the distribution of the participants in terms of their demographic characteristics. It is seen that 172 (38.1%) of the individuals participating in the study were women and 279 (61.9%) were men, 282 (62.5%) were married and 169 (37.5%) were single individuals. 82 of the participants (18.2%) were in the 18-28 age range, 173 (38.4%) in the 29-38 age range, 117 (25.9%) in the 39-48 age range, 66 of them (14.6%) were in the 49-58 age range and 13 (2.9%) were in the age range 59 and over. 63 of the participants (14.0%) were at the primary education level, 18 (4.0%) at the high school education level, 74 (16.4%) at the associate degree education level, 197 (43.7%) 62 (13.7%) at the graduate level and 37 (8.2%) at the doctoral level. It was determined that 24 (5.3%) of the participants had a monthly income of 2500 TL, 13 (2.9%) 2501-3500 TL, 7 (1.6%) 3501-4500 TL, 155 (34.4%) 4501-5500 TL, 101 (22.4%) 5501-6500 TL and 151 (33.5%) more than 6501 TL.

Multiple regression analysis was conducted to measure the effect of materialism and brand resonance level on repeat purchase behavior. As a result of the multiple regression analysis conducted to determine the effect of materialism and brand resonance on repeat purchase behavior, it was concluded that the brand resonance was effective on repeat purchase behavior. Spearman correlation analysis was conducted to determine the relationship between materialism, brand resonance, and repeat purchase behavior. As a result of the analysis, it was concluded that there is a positive and weak relationship between materialism and brand resonance, a positive and weak relationship between materialism and repeat purchase behavior, and a positive and strong relationship between brand resonance and repeat purchase behavior.

Although empirical and conceptual studies have been conducted on repeat purchase behavior, brand resonance and materialism level, there was no study in the literature that determines the relationship among these three variables. The scientific contribution of the study is that marketing practitioners will be guided in the strategies they will determine on the subject and the academicians will be guided in their studies in line with the data obtained as a result of this study.

Kaynakça / References

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Aron, D. (2006). The effect of counter experiential marketing communication on satisfaction and repurchase intention. *Journal of Consumer Satisfaction, Dissatisfaction and Complaining Behaviour*, 19, 1-17.
- Aysuna Türkyılmaz, C., Kocamaz, İ. ve Uslu, A. (2016). Materialism and brand resonance as drivers of online compulsive buying behavior. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 43, 91-107.
- Aziz, N. A., ve Yasin, N. M. (2010). Analyzing the brand equity and resonance of banking services: Malaysian consumer perspective. *International Journal of Marketing Studies*, 2(2), 180-189.
- Belk, R. W. (1984). Three scales to measure constructs related to materialism: reliability, validity, and relationships to measures of happiness. *Advances in Consumer Research*, 11(1), 291-297.

- Curtis, T. (2009). *Customer satisfaction, loyalty and repurchase: meta-analytical review, and theoretical and empirical evidence of loyalty and repurchase differences*. Yayınlanmamış doktora tezi. Nova Southeastern Üniversitesi, Florida.
- Ersoy-Quadir, S. (2012). An analysis of some of the factors behind materialism among university students in Turkey. *Journal of Adult Development*, 19(2), 79-87.
- Ger, G., ve Belk, R. W. (1996). Cross-cultural differences in materialism. *Journal of Economic Psychology*, 17, 55-77.
- Goldsmith, R. E., Flynn, L. R. ve Clark, R. A. (2012). materialistic, brand engaged and status consuming consumers and clothing behaviors. *Journal of Fashion Marketing and Management*. 16 (1), 102-119.
- Gümüüşsoy, Ç. A., ve Yeterel, A. C. (2016). Fırsat sitelerinden tekrar satın alma kararını etkileyen faktörlerin araştırılması. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 9(3), 275.
- Huang, C., Yen, S., Liu, C. ve Chang, T. (2014). the relationship among brand equity, customer satisfaction, and brand resonance to repurchase intention of cultural and creative industries in Taiwan. *The International Journal of Organizational Innovation* , 6 (3), 106-120
- Jacoby, J. (1971). A model of multi-brand loyalty. *Journal of Advertising Research*, 11(3), 25-61.
- Kara, G., ve Kimzan, H. S. (2015). Marka deneyimi ve tekrar satın alma niyeti arasındaki ilişkide müşteri tatmininin rolü. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), 73-90.
- Keller, K.L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57, 1-22.
- Keller, K.L. (2001). Building customer-based brand equity: a blueprint for creating strong brands. *Marketing Science Institute Working Paper Series*, 1-107.
- Kotler, P. (2000). *Marketing management, millenium edition*. USA: Prentice-Hall, Inc.
- Luo, H., Yu, Y., Huang, W., Cai, Z. ve Chen, Y. (2017). Impact of service recovery quality on consumers' repurchase intention: the moderating effect of customer relationship quality. *In International Conference on Service Systems and Service Management (ICSSSM)*, 1-6.
- Margee, H. (2008). Developing a conceptual model for repurchase intention in the performing arts: the role of emotion, core service and service delivery. *International Journal of Arts Management*, 10(2), 40-55.
- Nakip, M. (2006). *Pazarlama araştırmaları teknikleri ve (SPSS destekli) uygulamalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Öz, A., Arslan, B. ve Dursun, T. (2016). Materyalist eğilimin kompulsif satın alma davranışına etkisi üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Maltepe Üniversitesi Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Analiz Dergisi*, 1, 2-20.
- Purutçuoğlu, E., (2008). *Üniversite öğrencilerinin demografik özellikleri ve materyalist eğilimleri ile çevreye yönelik tutum ve davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Richins, M. L. (2004). The material values scale: Measurement properties and development of a short form. *Journal of consumer Research*, 31(1), 209-219.
- Rindfleisch, A., Wong, N. ve Burroughs, J.E. (2006). Seeking certainty via brands: an examination of materialism and brand resonance. *Paper presented in North American Conference, Orlando, FL, Association for Consumer Research*.
- Şahin, S. (2018). *Konaklama işletmelerinde ilişkisel pazarlama uygulamaları ile müşteri şikayet davranışı ve tekrar satın alma niyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesi: turizm akademisyenleri tarafından bir değerlendirme*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Smith, R. H. ve S. H. Kim. (2007). Comprehending envy. *Psychological Bulletin*, 133(1), 46-64.
- Taylor, S. A. ve Baker, T. L. (1994). An assessment of the relationship between service quality and customer satisfaction in the formation of consumers' purchase intentions. *Journal of Retailing*, 70(2), 163-178.
- Tiltay, M. A., ve Torlak, Ö. (2011). Materyalist eğilim, dini değerler, marka bağlılığı ve tüketici ahlakı arasındaki ilişkiler. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(7), 93-130.
- Tsai, H. T. ve Huang, H. C. (2007). Determinants of e-purchase intentions: an integrative model of quadruple retention drivers. *Information and Management*, 44, 231-239.
- Turgut, M. Ü. (2014). *Marka sevgisinin marka güveni, olumsuz bilgiye karşı direnç ve tekrar satın alma niyeti çerçevesinde incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uzun, A. (2017). *Algılanan marka deneyiminin marka yankısı üzerine etkileri ve bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Yağız, K. (2015). *Tüketici odaklı marka sermayesi kapsamında spor liglerinde marka bilgisi, marka tepkileri ve marka yankısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yakın, V. (2020). Tüketicilerin paylaşım ekonomisine katılmalarına etki eden paylaşım engelleri ve farklı paylaşım durumları. *Turkish Studies - Economy*, 15(1), 595-612.
- Yang, F. H., Huang, M. L., Liang, C. F. ve Huang, C. Y. (2017). A study of the relationships among perceived service innovation, flow experience and repurchase intention. *International Journal of Organizational Innovation*, 10(2), 13-28.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Arslan, B. (2020). Materyalizm ve marka rezonansının tüketicilerin tekrar satın alma davranışına etkisi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3387-3410. DOI: 10.26466/opus.780780

Yerel Yönetimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı, Yeterliği ve Halkla İlişkiler: Kocaeli Örneği

DOI: 10.26466/opus.734149

*

Burcu Üzüm* – Leyla Şenol **

* Dr., Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli MYO, Başiskele / Kocaeli / Türkiye

E-Posta: burcugokay@gmail.com

ORCID: [0000-0001-8675-8952](https://orcid.org/0000-0001-8675-8952)

**Dr., Kocaeli Üniversitesi, Ali Rıza Veziroğlu MYO, Kartepe / Kocaeli/ Türkiye

E-Posta: senolleyla4@gmail.com

ORCID: [0000-0002-5780-9690](https://orcid.org/0000-0002-5780-9690)

Öz

Bu araştırma ile yerel yönetim çalışanlarının bilişim teknolojileri kullanımı yeterliliği, bilişim teknolojileri kullanımının avantajları ve halkla ilişkiler uygulamaları hakkındaki algılarının ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma evrenini İzmit, Başiskele, Gölcük ilçe belediye çalışanları oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde kolayda örneklem metodu tercih edilmiştir. Örneklem; İzmit, Başiskele ve Gölcük belediyelerindeki 181 çalışandan oluşmaktadır. Temel Teknoloji Yeterlikler ve alt boyutlarının halkla ilişkiler ve alt boyutlarıyla arasında pozitif bir ilişki görülmüştür. Bilişim teknolojileri avantajı ve alt boyutları halkla ilişkiler ve alt boyutları ile pozitif bir ilişki içerisindedir. Cinsiyet, gelir, medeni durum, pozisyon ve kıdemin temel teknoloji yeterlikler, bilişim teknolojileri avantajı ve halkla ilişkiler üzerinde farklılık yaratmadığı belirlenmiştir. Demografik değişkenlerden yaş ve eğitim düzeyinin temel teknoloji yeterlikler, bilişim teknolojileri avantajı ve halkla ilişkiler üzerinde farklılık yarattığı görülmüştür. Çalışanların temel teknoloji yeterlikler düzeyleri arttıkça bilişim teknolojileri avantajı, halkla ilişkiler algı düzeylerinin arttığını belirtmek mümkündür.. Vatandaşlara uygun bir şekilde hizmet vermek için çalışanların bilişim teknolojilerini etkin bir şekilde kullanması gerekmektedir. Yerel yönetimlerin çalışanlarının eğitim ihtiyaçlarını göz önünde bulundurması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetimler, Bilişim teknolojileri kullanımı, Yeterliği ve Halkla ilişkiler.

Information Technologies Usage, Competence and Public Relations in Local Administrations: The Case of Kocaeli

*

Abstract

This research was aimed to measure the competence of local government employees regarding information technology usage, advantages of information technology usage and the perceptions about public relations practices. Screening model was used in the study. The research population consists of the employees of Izmit, Basiskele and Gölçük district municipality. In sampling selection, easy sampling method was preferred. The sample consists of 181 employees in Izmit, Basiskele and Golcuk municipalities. It was observed that the basic technology competencies and their sub-dimensions showed a positive relationship with public relations and their sub-dimensions. It is seen that the advantage and sub-dimensions of information technologies are in a positive relationship between public relations and sub-dimensions. It has been indicated that gender, income, marital status, position and seniority do not make any difference on basic technology competencies, information technology advantage and public relations. It was observed that age and education level among demographic variables made a difference on basic technology competencies, information technology advantage and public relations. It is possible to claim that as the basic technology competence levels of the employees increase, their level of information technology advantage and public relations perception also increase. Employees must use information technologies effectively to serve citizens appropriately. It is recommended that local governments take the training needs of their employees into account.

Keywords: *Local governments, Information technology usage, Competence and Public relations*

Giriş

Küreselleşme; teknolojinin gelişmesiyle sosyal ve kamusal hayatın yeniden şekillenmesine neden olurken; devlet, kültür ve kurumsal yapılar üzerinde bir köprü kurmak ve enformasyon ağıyla tüm bu yapıları harekete geçirmektedir (Castells, 2000). Küreselleşme, teknolojik gelişmeler toplumsal ihtiyaçlar ve beklentiler konusunda da değişim yaratmıştır. Kısaca yönetimlerde e-uygulamaların kullanılması küreselleşmenin bir sonucudur. Küreselleşme ile mekansal sınırlar ortadan kalkmış, ulaşım ve iletişim maliyetleri düşmüştür (Aktel, 2003). Bilişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte kağıt üzerinde gerçekleştirilen bürokratik işlemlerin ve bilginin dijital ortama aktarılmasını sağlayan değişim; organizasyonlarda ve devlet kurumlarında da kendini göstermiştir (Coşkun ve Uzun, 1999).

Kamu yönetimi açısından e-devlet, e-belediyeçilik gibi isimlerle anılmaya başlayan bilişim teknolojilerinin kamuya hizmet alanında kullanılması hesap verilebilirlik, şeffaflık, bilgiye en hızlı şekilde ulaşılmasını sağlayan bir unsur olarak yönetimde yerini almaya başlamıştır. Bilgi teknolojileri ile iletişim teknolojilerinin keşimi bilişim teknolojileri olarak adlandırılır (Karbuç, 2003). Bilişim teknolojilerinin kapsamında yer alan E-devlet uygulamaları tüm ülke vatandaşlarının; e-belediyeçilik ise o il veya ilçe sınırlarında yaşayan vatandaşların kullanabildiği bir hizmettir. Bu çalışmada yerel yönetimler, yerel yönetimlerde bilişim teknolojileri ve yakından ilgili olduğu kavramlardan biri olarak halkla ilişkiler kavramları açıklanmaya çalışılmış; sözü edilen kavramları, yerel yönetim çalışanlarının nasıl algıladıklarını tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışanların demografik değişenlerinin bilişim teknolojileri kullanımı, yeterliği ve halkla ilişkiler üzerinde farklılık yaratıp yaratmadığı da incelenmiştir.

Yerel Yönetimler, Bilişim Teknolojileri, Halkla İlişkiler

E-devlet kavramı sosyo-ekonomik ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkmıştır. E devlet uygulamaları, bürokratik süreçleri kısaltarak verimliliği artırırken vatandaş katılım-denetim ilişkisini kurmuştur. E kavramının kullanılmasıyla e-devlet, e-belediye, e-banka, e-ticaret gibi kavramlar sosyal hayatta yerini almıştır (Yıldırım ve Öner, 2004). E-Devleti; “kamu hizmetlerinin, vatandaşlara, çalışanlara ve iş ortaklarına bilgi toplumu vasıtasıyla ulaşmalarını ve

bundan yararlanmalarını sağlayan organizasyon” şeklinde tanımlamak mümkündür. E-devlet uygulamaları ülkedeki tüm vatandaşları kapsarken, e-belediyecilik uygulamaları o yörenin vatandaşlarına hizmet sunmaktadır.

Yerel yönetim; ortak ihtiyaçlara sahip yerel toplulukların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla belli bir hukuk düzeni içinde oluşturulmuş anayasal bir kurumdur (Nadaroğlu, 2000). Hukuksal dayanağı kamu tüzel kişiliği olan doğrudan yerel halka hizmet eden birimlerdir. Başka bir tanıma göre yerel yönetimler; “bulunduğu sınırlardaki halkın ihtiyaçlarını etkin bir biçimde karşılamak üzere, yerel topluluğa kamu hizmeti sağlayan ve yerel halkın kendi seçtiği organlarca yönetilen; yönetsel, siyasal ve toplumsal kurumlardır” (Ulusoy ve Akdemir, 2002).

Yerel yönetimler kendini seçen halka doğrudan hizmet vermektedir. Vatandaşlar, yerel yönetimlerde oy verip yönetimin başına gelecek olan kişiyi seçmektedirler. Bu açıdan e-belediyecilik seçilen ve seçen arasındaki ilişkiyi de düzenlemektedir. E-belediyecilik; “bilgi aktarımı dışında yerel yönetimlerle vatandaşlar arasındaki ilişkinin niteliğini veya iki taraf arasında yürütülen işlemlerin dönüşümünü sağlar” (Anttiroiko, 2001).

Doğrudan halka hizmet eden birimler olarak da belediyeler halkın denetiminde olan bir organizasyondur. Verilen hizmet açısından halkın memnun edilmesi tekrar seçilmek ve sürdürülebilir bir hizmet kalitesi, güven ortamı yaratmak yerel yönetimlerde önemlidir. Bilgi teknolojilerinin kullanıldığı sistemlerle yürütülen yönetim anlayışında vatandaş denetleyici rolünü de üstlenmektedir. Yerel yönetimlerin hizmet sunma etkinliği sahip oldukları bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle mümkün olabilmektedir (Rahman, 2010).

Bilişim teknolojilerinin kamu hizmetlerinde kullanılması vatandaşlar açısından kolaylık getirmiştir. Vatandaşların belediyelere konumsal olarak aynı mesafede olmamaları, halkın yönetime etkin olarak katılımını sağlaması, 7/24 hizmet sunma imkanı tanınması, bilgi akışının hızlı olması gibi neden-sonuç ilişkisi etkisiyle yerel yönetimlerde bilgi teknolojileri kullanılmaktadır (Eryılmaz, 1998: 115; Emimi ve Kocaoğlu, 2011). Bilgi teknolojileri yerel yönetimlerde kendini e-belediyecilik olarak göstermektedir. E-belediyecilik; internet sayfası açmak dışında bilgilendirici tüm süreçlerin, zaman ve mekan kısıtlaması olmadan, hızlı ve etkin bir biçimde elektronik ortamda gerçekleştirilmesi demektir (Henden ve Henden, 2005). E-devlet uygulamalarının kamu kurumu ile vatandaş arasındaki güveni artırdığını belirtmek mümkün olabilmektedir (Adolalı vd. 2012).

Yerel yönetimler kendi oy verenleri ile onları yönetime katarak katılımcı bir yönetim anlayışı gerçekleştirebilir. E-belediyeçilik halka öneri ve görüşlerini en hızlı şekilde yönetime bildirme şansı sunar. Ayrıca bu ilişkiler vatandaş, özel sektör gibi diğer organizasyonlarla olan iletişimin ve işbirliğinin güçlenmesine de yardımcı olur (Aydın, 2008). Bu açıdan yerel yönetimler halkla ilişkiler faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürmektedir.

Yerel yönetimlerde halkla ilişkiler bazı ana işlevleri üstlenmiştir. Bu işlevleri şu şekilde belirtmek mümkündür (Bagnolet, 2008): Vatandaşlar ile yerel yönetim arasındaki görüş ve öneri alışverişini sağlamak, yerel yönetime tabi ve tabi olmayan vatandaşlarla iletişim sağlamak, yerel yönetimin belirlediği amaçlar doğrultusunda halkı harekete geçirmektir.

Yerel yönetimlerin sunmuş olduğu E-belediyeçilik uygulamaları vatandaşlara ve belediye çalışanlarına bir takım avantajlar sağlamaktadır. E-belediyeçilik uygulamalarının vatandaşlara sağladığı yararların yanında da çalışanlarının iş yoğunluğunu da azaltmakta, çalışanın iş memnuniyetini artırmakta, işin tamamlanma süresinden kazanç sağlamaktadır (Demirtaş, 2012).

İlgili çalışmalar

İstanbul ilinde yer alan belediyelerin bilişim teknolojileri kullanımını inceleyen araştırmalar vardır. Üsküdar belediyesinin konu olduğu; belediyeye ait Twitter ve Facebook hesaplarının kullanılmasının halkla ilişkiler faaliyetlerine katkısı araştırılmıştır (Demirtaş, 2012). Ayrıca Değerli (2016), Kadıköy Belediyesini örneklem olarak ele almıştır. Bu çalışmada içerik analizi yöntemi olarak seçilmiş ve belediyenin twitter sosyal ağ hesabını kamu yönetiminde kullanılmasının halkla ilişkiler faaliyetlerine ne kadar değer kattığı araştırılmıştır. Bilişim teknolojilerinin gelişimi sosyal medya kavramını meydana getirmiştir. Bu teknoloji insanların yaşamını etkilediği gibi birey-kurum arasındaki ilişkiyi de değiştirmiştir. E-belediyeçiliğin sosyal medyayı da halkla ilişkiler faaliyetlerinde bir araç olarak kullandığı görülmüştür.

Akdeniz Bölgesi'nde yer alan yerel yönetimlerin önceleri e-belediyeçilik anlayışının belediye teşkilat şeması, başkan ve belediye tarafından gerçekleştirilen faaliyetler hakkında bilgilerle sınırlı olduğu ancak e-belediyeçilik uygulamalarında iletişim odaklı hizmetlere yoğunlaştığı bu hizmetlerin yanı sıra online hizmetlerin verildiği de tespit edilmiştir (Alodalı vb., 2012).

Karbuş (2003), yerel yönetimlerde bilişim teknolojilerini teorik olarak incelemiştir. Alodalı vd. (2012) ise Akdeniz bölgesinde yer alan altı ilin yerel yönetimlerinin e-belediyeçilik faaliyetlerini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Flak vd. (2005) belediyelerdeki e-devlet uygulamalarının belediyeler arası karşılaştırmaya imkan tanıdığını ifade etmektedirler. Hatta vatandaşların kendilerine sunulmasını arzu ettikleri hizmetleri farklı ülkelerdeki e-belediye hizmetlerini karşılaştırma açısından araştırmaların artırılmasını önermektedirler.

Sezer ve Vural (2010) araştırmalarında yerel yönetimlerin daha çok yerel halkı doğrudan etkileyen onların yaşamını daha kaliteli hale getiren hizmetleri sunmaya çalıştıklarını belirtmektedirler.

Başka bir araştırmanın sonuçlarına göre vatandaş ve kurum arasındaki iletişimin zamana ve mekana bağlı olmadan yürütülmesi, soruların hızlı cevaplandırılması, politikadan uzak bir şekilde halk dilinin kullanıldığı belirlenmiştir (Değerli, 2016).

Leenes (2004), araştırmasını yaptığı tarihte Hollanda'nın halkın beklentilerini karşılama yönünden e-devlet uygulamaları konusunda diğer Avrupa devletlerinden geri kaldığını belirtmektedir. Bu tarihlerde Türkiye, e-devlet uygulamaları olarak başkanı tanıtıcı bilgiler, belediye hiyerarşik yapısının internet ortamına aktarıldığı bilgilerle daha yeni tanışmaktaydı. Bilgi teknolojileri ile e-devlet uygulamalarını kullanmada kullanıcı deneyimi ve internet erişimi konularında lider konumunda bulunan İskandinavya ülkeleri olduğu görülmektedir. Bu ülkeler e-devlet hizmetleri açısından olgunlaşmışlardır (Ronaghan, 2002; Dalziel 2004). Yıldırım ve Öner (2004) e-belediye uygulamalarını dünya ülkeleri bazında incelemiştir.

Yerel yönetimlerin modernleşmesi sürecinde e-devlet yalnızca hizmetlerin elektronik ortamdan verilmesi açısından değil vatandaş ile yönetim arasındaki ilişkilerin yeniden tanımlanması açısından yaratacağı katkılar dolayısıyla da gündemin önemli bir maddesi haline gelmiştir (Enticott, 2003). Yerel yönetimlerde bilişim teknolojilerinin uygulanması kurumlardaki iş süreçlerinin yeniden yapılandırılmasını sağlayarak hem kurum içi hem de kurum dışı ilişkiler için yarar sağlamıştır (Teng, 1994). Atik ve Taşçıoğlu (2009)'nun araştırması yerel yönetimlerde bilişim teknolojileri ile halkla ilişkiler uygulamalarının yürütüldüğü Erzurum Belediyelerini örneklem olarak seçmiştir.

Sayimer (2015) Türkiye'de yerel yönetimde bilişim teknolojilerinin kullanılmasının etkilerini şeffaflık, bilgi akışı, vatandaş katılımı açısından önemli

sonuçları bulunduğu ve şu an ki şartların tartışılabilir olduğunu belirtmektedir.

Bilgi, iletişim teknolojilerinin takip edilebilmesi için gereken teknolojik eksikliklerin tamamlanması, mevcut teknolojiye uyumlanacak personelin temin edilerek eğitilmesi, kişisel bilgilerin korunmasının sağlanması gerekmektedir (Yüksel, 2005). Demir ve Filiz (2018)'in yapmış olduğu araştırmayı Sayıştay Başkanlığı çalışanları ile sınırlı tutmuştur. Bu araştırma kamu çalışanlarının bilgi teknolojileri kullanabilme yeterliliklerini incelemektedir. Ayrıca e-belediyeçilik uygulamalarına halkın kolayca erişebilmesinin önerildiği araştırmaya göre sosyo-ekonomik düzeyi düşük vatandaşlar düşük gelire sahip olmakla birlikte e-devlet veya e-belediyeçilik uygulamalarına erişim sağlayamamaktadırlar. Bu durum sunulan e-hizmetin tüm yerel halkın ulaşılabilirliğinin sorgulanmasını gündeme getirmektedir (Servon, 2001: 419).

Kamu yönetiminde teknolojiye yararlanma bilincinin üst düzey yöneticilerde daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Ancak çoğu kurumda teknolojiye faydalanma düzeyinin emekleme aşamasında olduğunu ve kullanım düzeyinin düşük olduğu belirtilmektedir (Yüksel, 2005). Yerel yönetimlerde bilişim teknolojilerinin halkla ilişkiler uygulamalarında kullanılması yönünde sağladığı yararların yanı sıra kurumsal açıdan ya da halkın erişebilirliği açısından eleştirildiği görülmektedir.

Yönetim mekanizmaları ve paydaşları için bilgi stratejik olarak önem taşımaktadır. Bilginin toplanmasını, paylaşılmasını sağlayan teknolojiye bütün organizasyonlar adapte olmalıdır. Literatürdeki araştırmaların bilişim teknolojileri, teknolojiyi kullanabilme yeterliği, halkla ilişkiler gibi kavramları birbirinden ayrı olarak ele alındığı görülmüştür. Bu açıdan yerel yönetim çalışanlarının bilişim teknolojilerini kullanabilme açısından hangi aşamada olduğunu belirlemek araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Yöntem

Çalışmanın amacı ve önemi

E-devlet uygulamalarıyla 2000'li yılların başında tanışan Türkiye'de bilişim teknolojilerinin gelişiminin e-belediyeçilik faaliyetlerine yansımaları incelenmek istenmiştir. Literatür taraması yapılarak, bilişim teknolojileri, e-beledi-

yecilik konulu araştırmalar incelenmiştir. Yapılan araştırma sonuçları ve önerileri doğrultusunda; yerel yönetim çalışanlarının e-belediyecilik, halkla ilişkiler uygulamalarını nasıl algıladıklarının tespit edilmesi; bilişim teknolojileri kullanabilme yeterliliklerinin belirlenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Everen ve örneklem

Araştırma Kocaeli ilinde yer alan Başiskele, İzmit, Gölcük belediyesi çalışanlarına uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini bu üç belediye çalışanları oluşturmaktadır. Gönüllü olarak anket formunu doldurmak isteyen çalışanları katılımcı olarak seçme imkanı tanıyan kolayda örneklem metodu tercih edilmiştir. Anket çalışmasına gönüllü olarak katılan 181 çalışan araştırmanın örneklemine oluşturmaktadır. Araştırma 2019 yılı haziran-ağustos aylarında gerçekeştirilmiştir. Üç ay süreyle veri toplanmıştır, araştırmanın bu sürede gerçekeştirilmesi zaman açısından bir kısıttır. Diğer bir kısıt ise üç ilçe belediyesi ile sınırlandırılmasıdır. İzinde olan, anket formunu cevaplamak istemeyen çalışanların olması da katılımcı sayısını kısıtlamaktadır.

Veri toplama aracı

Anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Formun ilk bölümünde Temel Teknoloji Yeterlikler (TTY) ölçeği için 12, ikinci bölümünde bilişim teknolojileri avantajı (BİTA) ölçeği için 14 soru, üçüncü bölümde Halkla İlişkiler (Hİ) ölçeği için 21 soru bulunmaktadır. Son bölüm demografik bilgilere esas olan sorulara ayrılmıştır. Demografik sorular cinsiyet, yaş, gelir, medeni durum, eğitim düzeyi, pozisyon, kıdem olmak üzere yedi adettir.

Tekinarslan (2008)'nın tarafından kullanılan temel teknoloji yeterlikler (TTY) ölçeği 9 boyuttan oluşmaktadır. Temel teknoloji yeterlikler ölçeği araştırmanın amacına uygun olarak iki boyut ile anket formunda yer edinmiştir. Temel teknoloji yeterliklerinin alt boyutlarından biri olan TBKB (Temel Bilgisayar Kullanım Becerileri) ölçeğinin güvenilirliği 0.91; Mİ (Medyalı İletişim) ölçeğinin güvenilirliği 0.88'dir. Emimi ve Kocaoğlu (2011) tarafından kullanılan bilişim teknolojileri avantajı (BİTA) ölçeği çalışan avantajı (BİTÇA) ve kurum avantajı (BİTKA) olarak iki boyuta dağılmıştır. Bilişim teknolojileri çalışan

avantajı ölçeğinin güvenilirliği 0.71; bilişim teknolojileri kurum avantajı ölçeğinin güvenilirliği 0.72'dir. Şehirli (2018) tarafından kullanılan halkla ilişkiler ölçeği (Hİ)'nin güvenilirliği 0.79'dur.

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir.

- H₁: Temel teknoloji yeterliklerinin halkla ilişkiler üzerinde etkisi vardır.
- H₂: Bilişim teknolojileri avantajının halkla ilişkiler üzerinde etkisi vardır.

Bulgular

Araştırma verileri SPSS 21 programıyla analiz edilmiştir. Anlamlılık derecesi 0,05 olarak belirlenmiştir. Anket formunda yer alan ölçek maddelerine faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizinde Measures of Sampling Adequacy (MSA) değerleri incelenmiştir. Faktör yük değeri 0,50 ve üzeri olan değer yüksek kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2002). Açıklayıcı faktör analizinde Temel Teknoloji Yeterlikler (TTY) ölçeği temel bilgisayar kullanım becerileri (TBKB) ve medyalı iletişim (Mİ) olmak üzere iki boyuta dağılmıştır. Bilişim teknolojileri avantajı ölçeği (BİTA) ise çalışan avantajı (BİTÇA) ve kurum avantajı (BİTKA) olmak üzere iki boyuta, halkla ilişkiler (Hİ) ölçeği iletişim teknolojileri (İTHİ) ve online (OHİ) olmak üzere iki boyuta dağılmıştır.

Temel bilgisayar kullanım becerileri ölçeği toplam 7 maddeden oluşmaktadır. Ancak faktör yükü 0,50 altında kalan maddeler çıkarıldıktan sonra 5 madde analiz kapsamına alınmıştır. Faktör analizi sonucunda temel bilgisayar kullanım becerileri ölçeğine ait iki madde analizden çıkarılmıştır. Faktör yük değeri 0,50' un altında kalan 3 madde 0,341 ve 4 madde faktör yükü ,310 olduğu için analiz kapsamına alınmamıştır. Ölçeklere ait faktör değerleri tablo 1 'de verilmiştir.

Tablo 1. Faktör analizi döndürülmüş bileşenler matrisi

Madde	Faktör	Faktör	Faktör	Faktör	Faktör	Faktör
TBKB1	,886					
TBKB2	,872					
TBKB3	,819					
TBKB4	,813					
TBKB5	,790					
Mİ1		,960				
Mİ2		,954				
Mİ3		,951				
Mİ4		,825				
Mİ5		,541				
BİTÇA1			,911			
BİTÇA2			,884			
BİTÇA3			,840			
BİTÇA4			,785			
BİTKA1				,825		
BİTKA2				,820		
BİTKA3				,819		
BİTKA4				,805		
BİTKA5				,793		
BİTKA6				,792		
BİTKA7				,743		
BİTKA8				,706		
BİTKA9				,705		
BİTKA10				,666		
İTHİ1					,850	
İTHİ2					,821	
İTHİ3					,774	
İTHİ4					,773	
İTHİ5					,759	
İTHİ6					,747	
İTHİ7					,742	
İTHİ8					,710	
İTHİ9					,689	
İTHİ10					,660	
İTHİ11					,631	
İTHİ12					,607	
OHİ1						,848
OHİ2						,837
OHİ3						,769
OHİ4						,751
OHİ5						,723
OHİ6						,710
OHİ7						,710
OHİ8						,706
OHİ9						,651

Temel bilgisayar kullanım becerileri ölçeğinin faktör yükü 0,50'ten küçük olduğu için yenilenen faktör analizi sonucunda açıklanan varyans oranı 52,285'ten 70,017 ye yükselmiştir. Tablo 1'de yinelenen faktör analizi sonuçları verilmiştir.

Örneklemin yeterli hacme sahip olup olmadığının belirlenmesi amacıyla KMO değerine bakılmıştır. Bu değer kabul edilebilir en alt değeri 0,50'dir. Bu değerlerden 0,50-0,60 arası kötü, 0,60-0,70 arası orta, 0,70-0,80 arası iyi, 0,80 ve yukarısı mükemmel bir örnek kitle hacmi olduğunu gösterir (Sipahi, 2010). KMO ve Barlett Testi sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. KMO ve Barlett test değerleri

TTY		BİTA		Hİ	
KMO	,805	KMO	,890	KMO	,957
X ²	613,678	X ²	2293,614	X ²	3953,068
Barlett Test df	21	Barlett Test df	91	Barlett Test df	210
Sig	,000	Sig	,000	Sig	,000
Öz değer	3,501	Öz değer	8,196	Öz değer	13,740
	1,709		1,778		1,324
Açıklanan varyans	70,017	Açıklanan varyans	71,248	Açıklanan varyans	71,732

Temel teknoloji yeterlikler ölçeği iki boyuta dağılmıştır. Temel teknoloji yeterlikler ölçeğinin KMO değeri ,805, p değeri ,000'dır. Temel bilgisayar kullanım becerileri alt boyutunun öz değeri 3,501; medyali iletişim alt boyutunun öz değeri 1,709'dur. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı 70,017'dir. Bilişim teknolojileri avantajı ölçeği iki boyuta dağılmıştır. Bilişim teknolojileri avantajı ölçeğinin KMO değeri ,890 ve p değeri ,000'dir. Ölçek boyutlarının öz değerleri 8,196; 1,778'dir. Ölçeğin açıkladığı varyans oranı 71,248'dir. Halkla ilişkiler ölçeğinin KMO değeri ,957, p değeri 0,000'dir. Halkla ilişkiler ölçeği iki boyuta dağılmıştır. Boyutların öz değerleri sırasıyla 13,740 ve 1,324'tür.

Tablo 3. Ölçeklerin Cronbach alfa katsayıları

Değişkenler	Güvenirlilik Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
TBKB	,889	5
Mİ	,809	5
BİTÇA	,919	4
BİTKA	,939	10
İTHİ	,962	12
OHI	,950	9

Ölçeklerin alt boyutlarına ait güvenilirlik katsayıları Tablo 3'te verilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,60-0,80 arası ise güvenilir, 0,80' den büyük ise oldukça güvenilir olduğu kabul edilebilir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018). Ölçeklerin güvenilirlik katsayılarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Değişkenlerin korelasyon analizi

Değişkenler	TBKB	Mİ	BİTÇA	BİTKA	BİKA	İTHİ	OHI	Hİ
TBKB	1	,54**	,31**	,40**	,38**	,32**	,32**	,34**
Mİ		1	,23**	,21**	,25**	,30**	,17**	,34**
BİKÇA			1	,59**	,96**	,57**	,50**	,56**
BİKKA				1	,78**	,53**	,54**	,56**
BİKA					1	,61**	,57**	,62**
İTHİ						1	,83**	,97**
OHI							1	,94**
Hİ								1

** p<0,01

Değişkenler arası ilişkilerin varlığını ortaya koyacak pearson katsayısı sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. Sıfıra yakın bir korelasyon katsayısı zayıf bir ilişkiyi, bire yakın bir korelasyon katsayısı güçlü bir ilişkiyi göstermektedir (Tekin, 2014). Bu ifadeye göre; 0.26 - 0.49 zayıf, 0.50 - 0.69 orta, 0.70 - 0.89 yüksek, 0.90 - 1.00 çok yüksek ilişki olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir (Köse, 2008).

Tablo 5. Temel bilgisayar kullanım becerilerinin online halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	P
Bağımsız değişken TBKB	,328	,107	,666	,328	4,639	21,523	,00

Bağımlı değişken OHI

Tabloda görüldüğü gibi temel bilgisayar kullanım becerilerinin online halkla ilişkiler üzerinde etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta = ,328$) ve düşük ($R = ,328$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p = 0,00 < 0,05$ olduğundan temel bilgisayar kullanım becerilerinin online halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 6. Temel bilgisayar kullanım becerilerinin iletişim teknolojili halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	P
<i>Bağımsız değişken</i>							
TBKB	,328	,107	,933	,326	4,621	21,354	,00

Bağımlı değişken İTHİ

Görüldüğü üzere temel bilgisayar kullanım becerilerinin iletişim teknolojili halkla ilişkilere etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta = ,326$) ve düşük ($R = ,328$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p = 0,00 < 0,05$ olduğundan temel bilgisayar kullanım becerilerinin iletişim teknolojili halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 7. Temel bilgisayar kullanım becerilerinin halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	P
<i>Bağımsız değişken</i>							
TBKB	,341	,116	1,600	,341	4,854	23,561	,00

Bağımlı değişken Hİ

Görüldüğü üzere temel bilgisayar kullanım becerilerinin halkla ilişkilere etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta = ,341$) ve düşük ($R = ,341$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p = 0,00 < 0,05$ olduğundan temel bilgisayar kullanım becerilerinin halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 8. Medyalı iletişimin halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	P
<i>Bağımsız değişken</i>							
Mİ	,265	,070	,638	,265	3,684	13,574	,00

Bağımlı değişken Hİ

Medyalı iletişimin halkla ilişkiler üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta = ,265$) ve düşük ($R = ,265$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p = 0,00 < 0,05$ olduğundan medyalı iletişimin halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 9. Medyalı iletişimin iletişim teknolojili halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	P
<i>Bağımsız değişken</i>							
Mİ	,309	,095	,452	,309	4,342	18,854	,00

Bağımlı değişken İTHİ

Medyalı iletişimin iletişim teknolojili halkla ilişkiler üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta =,309$) ve düşük ($R =,309$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p= 0,00<0,05$ olduğundan medyalı iletişimin iletişim teknolojili halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 10. Medyalı iletişimin online halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	P
<i>Bağımsız değişken</i>							
Mİ	,178	,032	,186	,178	2,425	5,883	,016

Bağımlı değişken OHİ

Medyalı iletişimin online halkla ilişkiler üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta =,178$) ve düşük ($R =,178$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p= 0,00<0,05$ olduğundan medyalı iletişimin online halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Temel teknoloji yeterlikler ve alt boyutlarının halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu bulunmuştur; H₁ hipotezi kabul edilir.

Tablo 11. Bilişim teknolojileri çalışan avantajının halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	P
<i>Bağımsız değişken</i>							
BİKÇA	,509	,259	,532	,509	7,904	62,479	,00

Bağımlı değişken OHİ

Bilişim teknolojileri çalışan avantajının online halkla ilişkiler üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta =,509$) ve orta ($R =,509$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p= 0,00<0,05$ olduğundan bilişim teknolojileri çalışan avantajı online halkla ilişkilere üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 12. Bilişim teknolojileri çalışan avantajının iletişim teknolojili halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	p
<i>Bağımsız değişken</i>							
BİKÇA	,572	,327	,841	,572	9,324	86,939	,00

Bağımlı değişken İTHİ

Bilişim teknolojileri çalışan avantajının iletişim teknolojili halkla ilişkiler üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta = ,572$) ve orta ($R = ,572$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p = 0,00 < 0,05$ olduğundan bilişim teknolojileri çalışan avantajının iletişim teknolojili halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 13. Bilişim teknolojileri çalışan avantajının halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	p
<i>Bağımsız değişken</i>							
BİKÇA	,569	,324	1,373	,569	9,259	85,725	,00
<i>Bağımlı değişken Hİ</i>							

Bilişim teknolojileri çalışan avantajının halkla ilişkiler üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta = ,569$) ve orta ($R = ,569$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p = 0,00 < 0,05$ olduğundan bilişim teknolojileri çalışan avantajı halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 14. Bilişim teknolojileri kurum avantajının online halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	p
<i>Bağımsız değişken</i>							
BİKKA	,544	,296	1,335	,544	8,676	75,280	,00
<i>Bağımlı değişken OHİ</i>							

Bilişim teknolojileri kurum avantajının online halkla ilişkiler üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta = ,544$) ve orta ($R = ,544$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p = 0,00 < 0,05$ olduğundan bilişim teknolojileri kurum avantajının online halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 15. Bilişim teknolojileri kurum avantajının iletişim teknolojili halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	p
<i>Bağımsız değişken</i>							
BİKKA	,532	,283	1,833	,532	8,396	70,501	,00
<i>Bağımlı değişken İTHİ</i>							

Bilişim teknolojileri kurum avantajının iletişim teknolojili halkla ilişkiler üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta = ,532$) ve orta ($R = ,532$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p = 0,00 < 0,05$ olduğundan bilişim teknolojileri kurum avantajının iletişim teknolojili halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 16. Bilişim teknolojileri kurum avantajının halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	p
<i>Bağımsız değişken</i>							
BİKKA	,560	,314	3,169	,560	9,042	81,753	,00

Bağımlı değişken Hİ

Bilişim teknolojileri kurum avantajının halkla ilişkiler üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta = ,560$) ve orta ($R = ,560$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p = 0,00 < 0,05$ olduğundan bilişim teknolojileri kurum avantajının halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 17. Bilişim teknolojileri kurum avantajının online halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	p
<i>Bağımsız değişken</i>							
BİKA	,570	,325	,459	,571	9,276	86,035	,00

Bağımlı değişken OHİ

Bilişim teknolojileri kurum avantajının online halkla ilişkiler üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta = ,570$) ve orta ($R = ,570$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p = 0,00 < 0,05$ olduğundan bilişim teknolojileri kurum avantajının online halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 18. Bilişim teknolojileri kurum avantajının iletişim teknolojili halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	p
<i>Bağımsız değişken</i>							
BİKA	,614	,377	,695	,614	10,413	108,423	,00

Bağımlı değişken İTHİ

Bilişim teknolojileri kurum avantajının online halkla ilişkiler üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta = ,614$) ve orta ($R = ,614$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p = 0,00 < 0,05$ olduğundan bilişim teknolojileri kurum avantajının iletişim teknolojili halkla ilişkiler üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 19. Bilişim teknolojileri kurum avantajının halkla ilişkilere etkisi

	R	R ²	B	β	T	F	p
<i>Bağımsız değişken</i>							
BİKA	,621	,386	1,153	,621	10,611	112,600	,00
<i>Bağımlı değişken H1</i>							

Bilişim teknolojileri kurum avantajının halkla ilişkiler üzerindeki etkisini belirlemek için yapılan regresyon analizine göre değişkenlerin aralarında pozitif ($\beta = ,621$) ve orta ($R = ,621$) düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Regresyon modelinde $p = 0,00 < 0,05$ olduğundan bilişim teknolojileri kurum avantajının halkla ilişkilere üzerinde etkisi olduğu kabul edilmektedir. Bilişim teknolojileri avantajı ve alt boyutlarının halkla ilişkiler ve alt boyutları üzerinde etkisinin olduğu belirlenmiş, sonuç olarak H_2 hipotezi de kabul edilmiştir.

Anket formunda çalışanların cinsiyet, yaş, gelir, medeni durum, eğitim düzeyi, pozisyon, kıdem olmak üzere yedi adet demografik soru bulunmaktadır. Demografik değişkenlerin temel teknoloji yeterlikler, bilişim teknolojileri avantajının halkla ilişkiler ve alt boyutları üzerinde farklılık yaratıp yaratmadığına ilişkin analizler yapılmıştır. Cinsiyet, medeni durum için t-testi, diğer demografik değişkenler için anova analizi yapılmıştır. Cinsiyet, gelir, medeni durum, pozisyon, kıdem ile bağımlı değişkenler arasında bir ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$). Demografik değişkenlerden yaşın ve eğitim düzeyinin bağımlı değişken üzerinde farklılık yarattığı belirlenmiştir. Yaşın medyalı iletişimin üzerinde bir farklılık yarattığı görülmüştür. Gruplar arası ortalamanın karesi 117,077; grup içi ortalamaların karesi 44,516, $F = 2,630$, $p = 0,02$ 'dir. Yaş gruplarından 27-33 yaş ile 48-54 yaş arasında farklılık görülmüştür. 27-33 yaş arasındaki çalışanların 48-54 yaş arasındaki çalışanlardan daha yüksek medyalı iletişimin düzeyine (ortalama fark 6,14; $p = 0,037$) sahip olduğu görülmüştür. Çalışanların yaşı arttıkça medyalı iletişim düzeyleri azalmaktadır yorumu yapılabilmektedir.

Eğitim düzeyinin halkla ilişkiler üzerinde bir farklılık yarattığı görülmüştür. Gruplar arası ortalamaların karesi 2119,710; grup içi ortalamaların karesi 39362,48; $F=2,836$; $p=0,04$ 'tür. Lisans ve önlisans eğitim düzeyine sahip çalışanlar arasında farklılık görülmüştür. Lisans eğitim seviyesine sahip çalışanların halkla ilişkiler düzeyleri önlisans eğitim seviyesine sahip çalışanlardan daha düşük bulunmuştur (ortalama fark -8,13; $p=0,012$).

Tartışma

Çalışanların temel teknoloji yeterlikler ve alt boyut düzeyleri ile halkla ilişkiler ve alt boyut düzeyleri bilişim teknolojileri avantajı, halkla ilişkiler arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Benzer bir sonuca ulaşan Demirtaş (2012) halkla ilişkilerde Üsküdar Belediyesinin bilişim teknolojilerinden etkin bir şekilde faydalandığını belirlemiştir. Belediye bilişim teknolojileri vasıtasıyla vatandaşlarla iletişimi sürdürüp onları memnun etmektedir.

Araştırma sonuçlarında belediye çalışanlarının cinsiyeti ile temel teknoloji yeterlikler, bilişim teknolojileri avantajı, halkla ilişkiler ve alt boyutları arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bu bulguların tersine Demir ve Filiz (2018), Kandil İngeç (2014) kamu çalışanlarının teknoloji kullanım seviyelerini cinsiyet temelinde inceleyerek kadın katılımcıların bilişim teknolojileri kullanma seviyelerinin erkeklerden daha yüksek olduğu belirlemişlerdir.

Çalışanların pozisyonlarının temel teknoloji yeterlikler, bilişim teknolojileri avantajı, halkla ilişkiler ve alt boyutları üzerinde farklılık yaratmadığı görülmüştür. Demir ve Filiz (2018) kamu çalışanlarının unvanlarına bağlı olarak bilişim teknolojileri kullanma seviyelerinin farklılık göstermediğini belirtmişlerdir. Ayrıca belediye çalışanlarının kıdemleri ile temel teknoloji yeterlikler, bilişim teknolojileri avantajı, halkla ilişkiler ve alt boyutları arasında bir farklılık bulunamamıştır. Demir ve Filiz (2018) kıdem ile bilişim teknolojileri kullanım düzeyleri arasında ters bir ilişki bulmuşlardır.

Çalışanların eğitim seviyelerinin tespiti için mezuniyet durumlarına yönelik soru sorulmuştur. Ancak mezun olunan bölüm hakkında bilgi alınmamıştır. Lisans eğitim seviyesine sahip çalışanların halkla ilişkiler düzeylerinin önlisans mezunu çalışanlardan daha düşük olmasının nedeni önlisans mezunu çalışanlarının halkla ilişkiler mezunu olabilecekleri yönündedir.

Çalışanların temel teknoloji yeterlikler düzeyleri arttıkça bilişim teknolojileri avantajı, halkla ilişkiler düzeylerinin arttığını belirtmek mümkündür.

Bu açıdan bilişim teknolojilerini etkin bir şekilde kullanabilen çalışanlara sahip olunması önem taşımaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimlerin insan kaynakları departmanına önemli görevler düşmektedir. Ayrıca bilişim teknolojileri konusunda çalışanların eğitim açığına sahip olmaları durumunda vatandaşlar yerinde hizmet sunamayacak ve vatandaş memnuniyeti azalacaktır. Çalışanlar açısından eğitim eksikliğinin giderilmesini sağlamak insan kaynakları biriminin görevidir. Eğitim verilmesine rağmen teknoloji kullanımı konusunda eksikliğini kapatamayan çalışanlar emekliliğe yönlendirilebilir ya da vatandaşla yüz yüze iletişim kurabileceği bir departmanda görevlendirilebilir.

Bu çalışma sanayi kenti olan Kocaeli ve Kocaeli'ye bağlı Başiskele, İzmit, Gölcük belediyelerinde gerçekleştirilmiştir. Gelişmiş şehirlerin e-belediyeçilikle vatandaşların yararına hizmetler sunduğunu, halkla ilişkiler faaliyetlerinin bilişim teknolojileri kullanılarak sürdürdüğünü belirtmek yerinde olacaktır. Günümüzde telefonlardan da erişilebilen e-belediyeçilik uygulamalarının teknolojiyi takip eden her vatandaşla ulaşabildiğini söylemek yerinde olacaktır.

Gelecekteki çalışmalar için çalışanların mezun oldukları bölüm bilgileri hakkında soru sorulması önerilmektedir. Literatürde e-belediyeçilik çalışmalarının vatandaş ve çalışan algısını ayrı ayrı ölçtüğü görülmektedir. Tek bir çalışmada her iki tarafın bilişim teknolojileri, halkla ilişkiler uygulamaları algıları ölçülebilir. Ayrıca doğu ve batı illeri arası e-belediyeçilik uygulamalarının karşılaştırılması Türkiye'deki e-belediyeçiliğin konumu hakkında fikir verebilecektir.

EXTENDED ABSTRACT

**Information Technologies Usage, Competence and
Public Relations in Local Administrations:
The Case of Kocaeli**

*

Burcu Üzüm - Leyla Şenol
Kocaeli University

With the development of technology, information technologies such as e-state, e-municipality have taken its place in public administration as an element of accountability, transparency, and as an element providing access to information in the fastest way. The common ground of information technologies and communication technologies is called information technologies (Karbuş, 2003). Within information technologies, while e-state applications is a service used by all citizens of a country, e-municipality is used by the citizens in a city or district. With this study, it has been aimed at giving information about local governments and information technologies and public relations which is one of the related concepts in local governments. In addition, it has been tried to confirmed how these concepts are perceived by local officials and employees. Besides, it has been analysed whether the demographic changes of the employees make any difference in the use and competence of information technologies, and public relations.

E-municipality applications provide several advantages for the citizens and local officials. Apart from the advantages for the citizens, e-municipality applications reduce the workload of employees, increases job satisfaction, and saves time from the job's completion period (Demirtaş, 2012).

By making a literature review, the studies about information technologies and e-municipality have been analysed. The aim of this study is to identify how local officials and employees perceive e-municipality and public relations and to determine their capabilities to use information technologies in accordance with the results and recommendations of the studies.

The data of the study has been gathered from the employees of Başiskele, İzmit, Gölcük municipality in Kocaeli. The population is formed of the officials of these three municipalities. The convenience sampling method which gives opportunity to the officials wanting to fill the survey as a volunteer to have the possibility to choose as a participant has been used. 181 officials who have taken part in the survey voluntarily constitute the sample of the study. The research was conducted from June to August, 2019 and data was collected for three months.

The hypothesis generated in line with the aim of the study are as follows;

- H₁: Efficiency of basic technologies have an impact on public relations.
- H₂: The advantage of information Technologies has an impact on public relations.

It has been indicated that there is a positive relationship between basic technologies competence and its sub-dimensions and public relations and its sub-dimensions. In addition, it has been concluded that there is a positive relationship between information technologies advantage and its sub-dimensions and public relations and its sub-dimensions. It has been revealed that gender, income, marital status, position and seniority do not make any difference in basic technology competence, information technologies advantage and public relations. However, it has been detected that from the demographic changes age and education level make a difference in basic technology competence, information technologies advantage and public relations. As the level of basic technology competence of the officials increases, the level of information technologies advantage and public relations also increases. In order for local governments provide citizens with fast, transparent and efficient service, officials must use information technologies effectively. In this respect, it is suggested that educational needs of local officials and employees must be considered.

Based on the results of the study, it has been found out that there is no relationship between the gender of local officials and basic technology competence, information technologies advantage and public relations and sub-dimensions. Unlike these findings, Demir and Filiz (2018), Kandil İngeç (2014) have pointed out that the level of use of information technologies of women is higher than men's by analysing public officials' level of use of technology in terms of gender.

It has been observed that the position of officials do not make any difference in basic technology competence, information technologies advantage and public relations and sub-dimensions. Demir and Filiz (2018) have asserted that the level of use of information technologies do not change in line with the title of public officials. Moreover, it has been found out that there is no inverse relationship between the seniority of the officials and basic technology competence, information technologies advantage and public relations and sub-dimensions. However, Demir and Filiz (2018) have ascertained that there is an inverse relationship between seniority and the level of use of information technologies.

In order to identify the education level of the officials, a question about graduation level was asked. Nevertheless, participants were not asked about the departments which they graduated from. The reason why public relations level of officials having undergraduate degree is lower than the ones having associate degree is that officials with associate degree may be graduates of public relations.

It can be claimed that as the officials' level of basic technology competence increases, the level of public relations increases. In this respect, it is important to have employees who can use information technologies effectively. In this regard, public relations departments of local governments play an important role. Employees' lack of education must be fulfilled by human resources. Employees who cannot improve themselves in terms of the use of technology even though they have been trained could be directed to retirement or they could be employed in a department where they communicate with the citizens face to face.

It is important to point out that in developed cities, thanks to e-municipality, services which are for the good and satisfaction of the citizens are provided, public relations services are maintained by using information technologies. It is possible to claim that nowadays, e-municipality applications which can be attained via mobile phones as well reach every citizen who follow technology.

It is suggested for the future studies that a question related to the department where the participants graduated from must be asked. In literature, it has been realized that in the studies based on e-municipality, the perception of citizens and employees has been measured separately. How-

ever, perception of the applications of information technologies and public relations in terms of citizens and employees can be measured in the same study. In today's world which is becoming digitalized fast globally in every field, if the number of studies increases, it will contribute greatly.

Kaynakça / References

- Aktel, M. (2003). *Küreselleşme ve Türk kamu yönetimi*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Alodalı, B. F., Tuncer, A., Usta, Sefa ve Halis, M. (2012). Yerel yönetimlerde e-belediyeçilik uygulamaları: Akdeniz Bölgesi örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 83-95.
- Anttiroiko, A.V. (2001). Toward the European information society. *Communications of the ACM*, 44(1), 31-35.
- Atık, A. ve Taşçoğlu, R. (2009). Radyo ve televizyonun yerel yönetimlerin halkla ilişkiler uygulamalarında iletişim yöntem ve aracı olarak kullanımı: Erzurum belediyeleri örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 159-170.
- Aydın, M. (2008). Sosyal politika ve yerel yönetimler. İstanbul: Yedirenk Yayınları.
- Bagnolet, V. D. (2008). *Communication et relations publiques*. 10.2.2020 tarihinde <http://www.villebagnole.fr/index.php?page=317> adresinden erişilmiştir.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 32 470-483.
- Castells, M. (2000). Globalization & Identity in the network society: A rejoinder to Calhoun, Lyon and Touraine. *Prometheus*, 4, 107-123.
- Coşkun, B. ve Turgay, U. (1999). *Türkiye'de yerel yönetimlerin gelişimi*. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Dalziel, D. (2004). Government online: A multi-country study of e-government usage, the world association of research professionals, ESOMAR Report.
- Değerli, A. (2016). Ağ toplumunun iletişimi ekseninde yerel yönetimlerin sosyal medya kullanım düzeyi: Kadıköy Belediyesi örneği. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(46), 63-79.
- Demir, N. ve Filiz, S. B. (2018). Kamu çalışanlarının bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım düzeylerinin incelenmesi: Sayıştay Başkanlığı örneği. *Sayıştay Dergisi*, 108, 149-174.
- Demirtaş, M. (2012). Yerel yönetimlerde bir halkla ilişkiler çalışması olarak sosyal paylaşım ağlarının kullanımı: Üsküdar Belediyesi örneği. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 7(4), 291-314.
- Enticott, G. (2003). Researching Local Government Using Electronic Survey., *Local Government Studies*, 29(2), 52-67.

- Emini, F. T. ve Kocaoğlu, M. (2011), Bilişim teknolojileri kullanımının hizmet sunumuna etkileri: Konya İl Özel İdaresi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 179-200.
- Eryılmaz, B. (1998). *Kamu yönetimi*. İstanbul: Erkam Matbaacılık.
- Flak, L. S., Olsen, D.H. and Wolcott, P. (2005). Local E-Government in Norway current status and emerging issues. *Scandinavian Journal of Information Systems*, 17(2), 41-84.
- Henden, H. B. ve Henden, R. (2005). Yerel yönetimlerin hizmet sunumlarındaki değişim ve e-belediyeçilik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), 48-66.
- Kandil İngeç, Ş., Ağa, S. ve Şahingöz, M. (2014). Kız teknik ve meslek lisesi öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojileri becerilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 350-364.
- Karbuş, H. (2003). Yerel yönetimler ve bilgi teknolojileri. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Köse, K. (2008), *Korelasyon ve regresyon analizi*. http://file.toraks.org.tr/TO-RAKSF23NJL4NJ4H3BG3JH/mse-ppt-pdf/kenan_kose3.pdf. Adresinden erişilmiştir.
- Leenes, R. (2004). Local e-government in the Netherlands: From ambitious policy goals to harsh reality. *Austrian Academy of Sciences Vienna*, 4(4), 1-23.
- Nadaroğlu, H. (2001). *Mahalli idareler*. İstanbul: Beta Basım.
- Parlak, B. ve Sobacı, Z. (2008), *Kuram ve uygulamalarda kamu yönetimi ulusal ve global perspektifler*. İstanbul: Alfa Aktüel.
- Rahman, H. (2010). *Handbook of research on e-government readiness for information and service exchange: Utilizing progressive information communication technologies*. Information Science References: New York.
- Ronaghan, S. A. (2002). Benchmarking e-government: A global perspective - assessing the progress of UN member states. *United nations division for public economics and public administration report*, New York.
- Sayımer, İ. (2015). Electronic government in public administration: an assessment of local government web sites in Turkey. *International Journal of Ebusiness And Egovernment Studies*, 7(2), 1-16.
- Servon, L.J. ve Nelson, M. (2001). Community Technology centers and the urban technology gap. *International Journal of Urban and Regional Research*, 25(2), 419-426.
- Sezer, Ö. ve Vural, T. (2010). Kamu hizmetlerinin sunumunda devletin değişen rolü ve merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında yetki ve görev paylaşımı. *Maliye Dergisi*, 159, 203-219.

- Şehirli, F. (2018). *Kobilerde halkla ilişkiler: Online halkla ilişkiler faaliyetlerinin iletişim performansı açısından rolü*. Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Sipahi, Ç. (2010). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Tekinarslan, E. (2008). A validity and reliability study of the basic technology competencies scale for educators. *Electronic Journal of Social Sciences*, 7(26), 186-205.
- Tekin, V. N. (2014). *SPSS uygulamalı istatistik teknikleri*. Ankara: Seçkin Kitapevi.
- Teng, J.T.C., Grover, V. ve Fiedler, K. (1994). Re-designing Business Processes Using Information Technology. *Long Range Planning*, 27(1), 95-106.
- Ulusoy, A. ve Akdemir, T. (2002). *Yerel yönetimler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, U. ve Öner, Ş. (2004). Bilgi toplumu sürecinde yerel yönetimlerde eğitim-bilişim teknolojilerinden yararlanma: Türkiye’de e-belediye uygulamaları. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(1), 49-60.
- Yıldız, D. ve Uzunsakal, E. (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 14-28.
- Yüksel, F. (2005). Bilgi teknolojileri ve yerel yönetimler. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 10, 247-259.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Üzüm, B. ve Şenol, L. (2020). Yerel yönetimlerde bilişim teknolojileri kullanımı, yeterliği ve halkla ilişkiler: Kocaeli örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3411-3435. DOI: 10.26466/opus.734149

Otizimli Bireylerin İstihdamında Örgüt Desteğinin Rolü¹

DOI: 10.26466/opus.755678

*

İbrahim Efe Efeoğlu* – Ömür Kılınçarslan**

*Doç. Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakülte, Adana/Türkiye

E-Posta: e.efeoğlu@atu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-3928-4568](https://orcid.org/0000-0003-3928-4568)

** Arş. Gör., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üni., İşletme Fakülte, Adana/Türkiye

E-Posta: okilincarslan@atu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-3378-7607](https://orcid.org/0000-0003-3378-7607)

Öz

Otizimli bireyler çalışma kapasitesine sahip olmasına rağmen birtakım kısıtlardan dolayı örgütlerde yeterince istihdam şansı bulamamaktadır. Bu çalışmanın amacı, otizmli bireylerin istihdamını kolaylaştırmaya yönelik örgüt içi ne gibi düzenlemelerin yapıldığını ortaya koymaktır. Bu amaç için süt ürünleri sektöründe faaliyet gösteren bir örgüt, örnek olay deseniyle incelenmiştir. Veriler örgütün otizmli çalışanlara ilişkin elinde bulunan dokümanlar, proje tanıtım videosu, otizmlilerle çalışma rehberi, işveren rehberi, işe alım programı incelenerek toplanmıştır. Ayrıca otizmli bireylerin çalıştığı üretim tesisinde yapılan uygulamalar gözlemlenmiştir. Verilerin analizi sonucunda, otizmli çalışanların istihdam nedenleri ve istihdamı kolaylaştırmaya yönelik örgüt içinde yapılan iyileştirmeler iki ana temayı oluşturmuştur. Otizmli bireylerin istihdam edilmesinde örgütün kendine özgü özellikleri ve çevresel faktörlerin etkili olduğu görülmüştür. Örgüt içerisinde yapılan düzenlemelerin ise a) iş sağlığı ve güvenliği, b) çalışma ortamı, c) yardımcı teknoloji kullanımı, d) sosyal iletişim ve etkileşimi güçlendirme ve e) motivasyonu artırmaya yönelik olmak üzere beş temel alanda yapıldığı görülmüştür. Araştırma sonuçları otizmli bireylerin, gerekli düzenlemeler ve destekler sağlandığında örgütsel ortamda çalışabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: istihdam, otizm, otizmli çalışan, örgüt desteği

¹ Bu çalışma Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu Tarafından Desteklenmiştir. Proje Numarası: 19113002.

The Role of Organizational Support in The Employment of Individuals with Autism

*

Abstract

Although autistic individuals have the capacity to work, they cannot find enough employment opportunities in organizations due to some constraints. The purpose of this study is to examine what arrangements are made to facilitate the employment of autistic individuals. For this purpose, an organization operating in the dairy sector was examined with a case study pattern. The data were collected by examining the documents, project promotion video, autistic study guide, employer guide, recruitment program related to the employees with autism. Also, practices in the production facility where autistic individuals work are observed. As a result of the analysis of the data, the employment reasons of the autistic individuals, and improvements made within the organization to facilitate employment constituted two main themes. The organization's unique characteristics and environmental factors were found to be effective in the employment of autistic individuals. It was observed that the arrangements made within the organization were made in five basic areas: a) occupational health and safety, b) working environment, c) use of assistive technology, d) strengthening social communication and interaction, and e) increasing motivation. The results of the research show that autistic individuals can work in an organizational environment when necessary arrangements and supports are provided.

Keywords: *employment, autism, autistic worker, organizational support*

Giriş

Bir birey için istihdam edilmek, özgür kararlar alıp sosyal ve toplumsal ilişkilere katılmak anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, başarılı bir istihdam, bireyin sosyal konumunu ve finansal bağımsızlığını artırmakta ve bireyin yaşam kalitesini geliştirerek fiziksel ve psikolojik sağlığını korumaktadır (Chen vd., 2015, s.116). Günümüz çağdaş dünyasının bir gereği olan istihdam edilme, toplumda dezavantajlı gruplardan birisi olarak görülen otizmliler de dahil olmak üzere her birey için çok arzu edilen kazanımlardan birisidir (Roux vd., 2013, s.931). Ancak birçok otizmliler iş bulma ve bu işi korumaya açısından önemli zorluklar yaşamaktadır (Gal, Landes ve Katz, 2015, s.71; Hagner ve Cooney, 2005, s. 91; Waisman-Nitzan, Gal ve Schreuer, 2019, s. 482; Walsh vd., 2014, s. 267). Örneğin İngiltere'deki otizmliler yalnızca %16'sı istihdam edilebilmektedir (National Autism Society, 2016). Türkiye'de ise otizmliler sayısına yönelik kesin bir veri bulunmamakla birlikte 1.387.580 otizmliler olduğu, 15-39 yaş arası 543.486 çalışabilir nitelikte otizmliler bulunduğu tahmin edilmektedir (TÜİK, 2018).

Otizm, karşılıklı sosyal etkileşimde yaşanan sorunlar, kişilerarası sözlü ve sözsüz iletişimdeki eksiklikler ve davranışlarda sıra dışı ve tekrarlı hareket örüntülerinin ile kendini gösteren gelişimsel bir bozukluktur (Hendricks, 2010, s.125; Khalifa vd., 2019, s.1; Liu vd., 2010, s. 1387; Parr vd., 2013, s. 609; Rapp, 2018, s. 49; Stoner ve Stoner, 2014, s. 86). Geciken konuşma ve dil becerileri, sınırlı sosyal etkileşim, başkalarının hislerine karşı duyarsızlık, sürekli dönme, el çırpma gibi sıra dışı davranışlar, belirli sesler, kokular ve tatlara yoğun tepki gösterme (American Psychiatric Association, 2013; Stoner ve Stoner, 2014, s. 86; Wehman vd., 2016, s. 62) gibi bazı belirtiler otizmliler iş bulma ve var olan işi sürdürmesini oldukça zorlaştırmaktadır.

Chen vd. (2015) göre sosyal becerilerde eksiklik yaşayan otizmliler iş bulması ve bu işi sürdürmesi oldukça zor olmaktadır (Chen vd., 2015, s.116). Özellikle işe alım ve mülakat sürecinde sosyal beceriler sergileme zorunluluğu olan işlerde bu zorluk bir kat daha artmaktadır (Romoser, 2000, s.246). Ayrıca bazı örgütler ve yöneticileri, otizm konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları için otizmliler istihdamıyla ilgili ön yargılı davranmakta ve endişe duymaktadırlar (Paul, Laird ve Tune, 2016, s.105). Bunlara ek olarak özellikle ülkemizde Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerin tekçi

bir bakış açısıyla yapılandırıldığını otizmli bireylerin istihdamına yönelik rehabilitasyon açığının olduğunu söyleyebiliriz. Bu sorunlar dikkate alındığında, otizmli bireylerin başarılı bir şekilde istihdam edilmesinin önünde otizmli bireylerin kendilerinden ve çevrelerinden kaynaklanan iki temel faktörün olduğu söylenebilir. Otizmli birey kaynaklı faktörler, otizmli bireylerin sosyal eksikliği, zorlayıcı davranışları, komorbid ve eğitim düzeyi ile ilişkilidir. Çevre kaynaklı faktörler ise, işverenin karakteristiği, mesleki servislerin varlığı, engel nedeniyle otizmli bireye sağlanan maddi destek miktarı ve otizmli bireyin ailesinin sosyoekonomik konumuyla ilişkilidir (Chen vd., 2015, s. 118; Roux vd., 2013, s.932).

Mawhood ve Howlin (1999) otizmli bireylerin uzun vadeli istihdamı için kritik faktörün işin gereksinimleri ile otizmli çalışanın beceri ve yeteneklerinin uyumu olduğunu belirtmektedir (Gal vd., 2015, s.72; Hagner ve Cooney, 2005, s.93; Mawhood ve Howlin,1999, s.229). Hendricks (2010)' e göre ise otizmli çalışanlar, atandıkları görevi icra edebilmek için gerekli olan beceriye sahip olmalarına rağmen yaşadıkları sosyal ve davranışsal zorluklardan dolayı işlerini kaybetmektedirler (Hendricks (2010, s.127). Bu bağlamda otizmli çalışanların iş yerinde yaşamış olduğu zorlukların başında, iletişim sorunları, değişime karşı tepki ve uyumda sorunlar ile duyuşsal uyaranlara hassaslık nedeniyle ortaya çıkan sorunlar gelmektedir (Hendricks, 2010, s.127; Walsh, 2014, s.266). Ayrıca iş yerindeki çevresel faktörlerde otizmli bireylerin yaşadıkları bu zorlukları artırabilmektedir. Örneğın, aşırı ışıklı ya da gürültülü çevreler düşük iş performansına yol açabilen duyuşsal zorlukları artırabilmektedir (Khalifa vd., 2019, s.2; Neely ve Hunter, 2014, s.274). Benzer şekilde otizmli bireylerin kendilerinin dışlandığını hissetmesi de ek sorunlara sebebiyet vermektedir (Khalifa vd., 2019, s.2). Eğer bu sorunlar görmezden gelinirse otizmli çalışanların etkili iş performansı sergilemesi zor olacaktır (Hendricks, 2010, s.127; Parr ve Hunter, 2014, s.546). İş yerinde başarı için bu sorunların üstesinden gelinerek otizmli çalışanlara yardım etmek oldukça önemlidir.

Otizimli bireylerin istihdam oranını düşük olmasına rağmen istihdamın hem otizmli bireyler hem de işletmelere açısından önemli faydaları bulunmaktadır. Otizmli bireyler açısından istihdam edilmek, bilişsel performanslarının artmasına, para kazanmalarına ve bu şekilde yaşam kalitelerinin artarak buna paralel bir şekilde kendilerine olan saygılarının da artmasına neden olmaktadır. Ayrıca istihdam sonrası otizmli bireylerin hükümet fonları ve

topluluk programlarına daha az bağımlı olmaları, bu bireylerin istihdam edilmelerinin bir diğer önemli faydasıdır (Hendricks, 2010, s.126; Jarbrink vd., 2007, s.94; Khalifa vd., 2019, s.1-2).

İşveren açısından ise, otizmliler çalışanlara sahip olmanın rutin işlerde yüksek verimliliğin sağlanmasına ek olarak kurumsal sosyal sorumluluk anlayışında farklılaşmak ve bu sayede rakiplerine kıyasla müşteri gözünde tercih edilebilirliğini arttırmak gibi önemli faydaları vardır. Otizmliler, dürüstlük, tutarlılık, işe karşı düşük devamsızlık, detaylara dikkat, iş yeri entrikalarına karşı ilgisizlik, güçlü görsel algı, uzun süreli hafıza, tekrarlayan iş ve hareketlere karşı yüksek tolerans gösterme, yüksek matematiksel yetenek, üstün bilgisayar yeteneği ve foto grafik hafıza gibi iş yeri için geçerli olan çok değerli niteliklere sahip olabilmektedir (Gentry, vd., 2012, s.75; Hendricks, 2010, s.126; Parr vd., 2013, s.609; Parr ve Hunter 2014, s.545; Walsh vd., 2014, s.266). Ayrıca otizmliler çalışanların detaylara karşı dikkatleri ve yoğun odakları belirli konularda uzman olarak hizmet etmelerini ve daha fazla iş çıktılarını üretmelerini sağlayabilmektedir. Bu bakımdan örgütler açısından otizmliler çalışana sahip olmak, tekrarlayıcı doğaya sahip işler ya da sosyal izolasyon gerektiren işlerin yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Çünkü diğer çalışanlara kıyasla otizmliler çalışanlar bu tür doğaya sahip işleri yüksek odaklanma ile yapabilmektedir (Hayward, McVilly ve Stokes, 2019, s.48; Hendricks, 2010, s.126; Parr ve Hunter, 2014, s.545-546; Smith, Belcher ve Juhrs, 1995).

Günümüzde otizm tanısı konulan bireylerin sayısındaki artış (Liu vd., 2010, s.1387; Parr vd., 2013, s.609) ve istihdam edilemeyen otizmliler bireylerin yaşadığı sorunlar dikkate alındığında iş gücü kaybı olarak görülen otizmliler bireylerin üretime katılması ve istihdam edilebilmeleri verimlilik açısından oldukça önemlidir (Jacob vd., 2015). Bu bakımdan otizmliler bireyleri başarılı bir şekilde istihdam etmek için uygun yöntemler geliştirmek (Parr ve Hunter, 2014, s.545) ve bu sayede otizmliler bireylerin istihdamını sağlamak başta otizmliler bireylerin kendilerine ve ailelerine (Burt vd., 1991, s.237; Walsh, 2014, s.266) olmak üzere istihdam edildikleri örgüte (Smith vd., 1995) ve ülke ekonomisine (Jarbrink vd., 2007, s.94) önemli faydalar sağlayacaktır. Ancak uygulamada otizmliler bireylerin istihdamına yönelik yeterli düzeyde bilgi ve tecrübe sahibi olunmadığı görülmektedir (Baldwin, Costley ve Warren, 2014, s.2440; Griffiths vd., 2016, s.5). Örneğin ülkemizde otizmliler bireylerin istihdamıyla ilgili bilimsel herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu durumun

bir nedeni, literatürde analiz birimi olarak yetişkin bireylerden ziyade çocukların ilgi görmesidir (Gentry vd., 2012, s.75; Rapp vd., 2018, s.50; Walsh vd., 2014, s.226). Bir başka değışle, otizm sadece çocuklarda görülen bir rahatsızlık olarak algılanmakta, bu çocukların büyüyüp yetişkin olacakları araştırmacılar tarafından genellikle göz ardı edilmektedir (Romoser, 2000, s.246). Hâlbuki çocuklarla kıyaslandığında çalışma yaşına gelmiş yetişkin otizimli birey de toplumda ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. Otizimli bireylerin istihdamına yönelik yeterli düzeyde örneklemin olmaması da otizimli bireylerin istihdamı konusundaki yerli ve yabancı literatürdeki boşluğun önemli bir diğeri nedenidir.

Otizimli bireylerin istihdamının ülke ekonomisine, kendilerine, ailelerine sağlayacakları faydalar düşünöldüğünde otizimli bireylerin örgütlerde başarılı bir şekilde istihdam edilebilmesi için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Neely ve Hunter, 2014, s.274; Westbrook vd., 2012, s.1). Çünkü otizimli bireyler arasındaki düşük istihdam, onların sosyoekonomik durumunu, yaşam kalitelerini ve ruh sağlıklarını olumsuz yönde etkileyip toplumsal düzeyde verimlilik kaybına neden olmakta ve devlet finansmanına olan bağımlılıklarını arttırmaktadır (Jacob vd., 2015). Bu anlamda bu çalışmada otizimli bireylerin istihdamına yönelik uygulanan bir proje örnek olay olarak seçilerek yakından incelenmiştir. Bu sayede otizimli bireylerin istihdamını kolaylaştırmak ve halihazırda istihdam edilen otizimli bireylerin daha rahat bir iş ortamında çalışabilmesi için örgüt içerisinde ne gibi değışikliklerin yapıldığı ortaya koyulmuştur. Proje kapsamında örgütün edinmiş olduğu tecrübeyi alan yazınına kazandırmanın işyerinde farklılıkların yönetimi, engelli bireylerin istihdamı konularına önemli bir katkı yaparak özellikle yerli literatürde otizimli bireylerin istihdamıyla ilgili var olan boşluğu dolduracağı düşünölmektedir.

Çalışma araştırmanın yöntem kısmıyla devam etmektedir. Bu kısımda örnek olay konusu olan proje hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra projeye ilişkin verilerin nasıl toplandığı ve toplanan verilerin nasıl analiz edildiğinden bahsedilmiştir. Ardından verilerin analizi sonucu elde edilen bulgular paylaşılmıştır. Son aşamada elde edilen bulgular literatür ekseninde tartışılmış ve otizimli bireylerin istihdamına artırmaya yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırma yöntemlerinin bir “şemsiye kavram” (Sant, 2019, s.38) olduğu bilinmektedir. Bu kavramın içerisinde örnek olay (durum) araştırması, gömülü kuram, olgubilim (fenemolojik) araştırması, etnografik araştırma, eylem araştırması, anlatı araştırması ve tarihsel araştırma gibi farklı nitel yönelimli araştırma desenleri bulunmaktadır (Krefting, 1991, s.214; Sant, 2019, s.38). Bu çalışmada araştırma amaçlarına ulaşabilmek için örnek olay çalışma deseni kullanılmıştır.

Örnek olay, tek bir ortam içerisinde var olan dinamikleri anlamaya odaklanan bir araştırma stratejisidir. Örnek olay gerçek hayat bağlamında var olan bir olgunun derinlemesine incelenerek birçok yönünü ortaya çıkarabilme ve anlayabilmeye olanak sağlayan nitel ampirik araştırmalara özel bir stratejidir (De Massis ve Kotlar, 2014, s.16; Yin, 1981, s.59; 2013, s.321). Örnek olay çalışmaları, çeşitli analiz düzeylerinde tek bir durumu içerebileceği gibi çoklu durumları da içerebilmektedir (Eisenhardt, 1989, s.534). Bu araştırmada otizmlili bireyleri istihdam eden bir işletme, otizmlili bireyleri sistematik şekilde istihdam etmesinin özgün bir durumu ortaya çıkarması ve bu konuda daha önceden yerli literatürde herhangi bir çalışma yapılmamış olmasından dolayı bütüncül tek durum deseniyle incelenmiştir.

Örnek Olay

Bu çalışmada otizmlili bireylerin istihdamına yönelik süt ürünleri sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin otizmlili bireyleri paketleme bölümünde istihdam ederken örgüt içerisinde yaptığı değişiklikler incelenmektedir. İşletme Türkiye’de otizmlili bireylerin istihdamına yönelik ilk sistematik uygulamayı gerçekleştirdiği için örnek olay olarak seçilmiştir.

İşletmenin Fransız ortağının üst düzey yöneticilerinden birisinin otizmlili bir oğlunun olması ve otizmlili bireylerin yaşadığı sorunlara hâkim olması nedeniyle 2016 yılında Fransa’da otizmlili bireylerin istihdamı üzerine bir proje başlatılmıştır. Proje kapsamında otizmlili bireyler yarı zamanlı olarak istihdam edilmektedir. Sabahları iş yerinde çalışmakta öğleden sonraları ise toplumsal yaşam becerilerinin gelişmesi için yaşam merkezlerinde çeşitli sosyal aktivitelere katılmaktadırlar. Fransız şirketin bu projesi ortağı tarafından benimseren bir benzerinin Türkiye’de de uygulanabileceği düşünülmüştür. Bu

kapsamda bir otizm vakfı ile iş birliğine giden işletme, projeyi uygulamak üzere çalışmalara başlamıştır. 2018 Ocak ayında projeyi koordine edecek bir psikoloğun iş başı yapması ve Nisan 2018'de ilk iş koçu ve otizmli çalışanın iş başı yapması ile projeye başlanmıştır. Proje kapsamında bir psikolog, dört iş koçu ve on iki otizmli çalışan istihdam edilmesi hedeflenmiştir. İş koçu destekli istihdam modeli gereğince her üç otizmli çalışana bir iş koçu destek vermektedir. Fabrikada şu anda bir psikolog, iki iş koçu ve beş otizmli çalışan bulunmaktadır. Otizmli çalışanların yaş ortalaması yirmi iki olup ikisi kadın, üçü erkektir. İlk istihdam Mayıs 2018, ikinci ve üçüncü istihdam Eylül 2018, dördüncü istihdam Temmuz 2019 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Son istihdam ise Eylül 2019 tarihinde gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo 1)

Tablo 1. Otizmli çalışanların özellikleri

Otizmli Çalışan	Yaşı	Şirkete Süresi	Çalışma	Eğitim Durumu	Çalıştığı Bölüm
O1	20	22 ay		Lise okuyor	Paketleme
O2	29	17 ay		Lise Mezunu	Paketleme
O3	23	7 ay		Lise Mezunu	Paketleme
O4	20	17 ay		Lise Mezunu	Paketleme
O5	21	5 ay		Lise Mezunu	Paketleme

Proje kapsamında üretim tesisinde istihdam edilecek otizmli bireylere önce ev ziyaretinde bulunulmakta, ardından çalışacakları yere davet edilerek kendilerine destek verecek olan uzmanlarla tanıştırmakta ve kendilerine iş ortamı tanıtılmaktadır. Otizmli bireylerin iş yerinde ihtiyaç duyabileceği becerilerin öğretimi için psikolog tarafından eğitsel değerlendirme yapılarak programlar hazırlanmaktadır. Bu kapsamda otizmli bireyler iş başı yaptığı günden itibaren ilk iki ay uyumlaştırma programına dahil edilmektedir. Bu program sürecinde otizmli çalışanlar üretim tesisi içerisinde yapacakları işin (paketleme) prototipini, hijyen ve iş sağlığı güvenliği kurallarını, gerekli öz bakım becerilerini ve ortak alanların (yemekhane, soyunma odası, kafeterya vb.) nasıl kullanıldığını iş koçları desteğiyle öğrenmektedirler.

Veri Toplama Tekniği

Örnek olay çalışmalarında genellikle saha araştırması, arşiv kayıtları, görüşmeler, sözlü raporlar, anketler ve gözlemler gibi yöntemlerle veri toplanmaktadır (Eisenhardt, 1989, s.534; Yin, 1981, s.58). Bu çalışmada veri toplama tekniği olarak şirketin projeye ilişkin elinde bulunan kayıtlar, dokümanlar, proje tanıtım videosu, otizmli bireylerle çalışma rehberi, işveren rehberi, işe alım programı incelenmiştir. Ayrıca araştırmacılar tarafından otizmli bireylerin iştiham edildiği fabrikaya üç iş günü süren ziyaretlerde bulunulmuştur. Bu yapılandırılmamış gözlemlerin son gününde üretim tesisine proje ile ilgili ziyarette bulunan farklı otizm vakıfları temsilcileri ile yapılan tesis gezisinde otizmli çalışanların çalışma koşulları, nasıl ve ne şekilde çalıştıkları ve üretim tesisi içerisinde otizmli bireylerin verimli çalışmasına yönelik iş ortamında yapılan değişiklikler ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve çok sayıda notlar alınmıştır.

Veri Analizi

Şirketin projeye ilişkin elinde bulunan kayıtlar, dokümanlar, proje tanıtım videosu, otizmli bireylerle çalışma rehberi, işveren rehberi, işe alım programı ve yapılandırılmamış gözlem notları defalarca okunarak belge ve metin analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda belgelerdeki yüzeysel ve derinlikteki anlamlara odaklanılmış bu şekilde metinlerin daha iyi anlaşılıp anlamlandırılması sağlanmıştır (Bernard ve Ryan, 1998). Örnek olayın geçerliliğini artırmak için ise, veri kaynaklarında çeşitlemeye gidilmiştir. Ayrıca araştırma süreci boyunca uzman kişilerden yorum ve eleştiriler alınmış, çalışmanın niteliğini artırmak için bu eleştirilerin önemle üzerinde durulmuştur (Krefting, 1991, s.214; Stiles, 1993, s.593). Metin analizi sonucunda aşağıdaki bulgular ulaşılmıştır.

Bulgular

Yapılan analizler sonucunda a) otizmli bireylerin istihdam nedenleri ve b) bu istihdamı kolaylaştırmak için örgüt içerisinde yapılan değişiklikler iki ana temayı oluşturmaktadır. Otizmli bireylerin incelenen fabrikada sistematik bir

şekilde istihdamının gerçekleşmesinde dört temel etken olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar; a) örgütün otizmli bireylerin istihdamına yönelik bilgi ve teknik destek sağlayabilecek, projeyi daha önceden deneyimlemiş ve yeterli tecrübesi bulunan yabancı bir ortağa sahip olması ve bu sayede otizmli bireylerin istihdam edilebileceğini görmesi, b) örgütün otizm konusunda uzmanlaşmış bir vakıftan otizmli bireylerin istihdamı ile ilgili teknik destek alabilmesi, c) otizmli birey istihdamı ile sosyal sorumluluk ve topluma fayda anlamında yöneticilerin bir proje hayata geçirme konusunda sahip olduğu yüksek motivasyon ve d) üretim tesisinin bulunduğu ilçedeki çevresel koşulların otizmli bireylerin istihdamı için oldukça elverişli olmasıdır. Bu dört etmen otizmli bireylerin incelenen fabrika neden ve niçin istihdam edildiklerine ışık tutmaktadır.

Proje kapsamında incelenen dokümanlar, proje tanıtım videosu, otizmli bireylerle çalışma rehberi, işveren rehberi, işe alım programı otizmli çalışanların, işe ve iş yerine uyumunu sağlamak için örgüt içerisinde birçok düzenleme yapıldığını göstermektedir. Bu örgüt içi düzenlemeler otizmli bireylerin istihdamını kolaylaştırmak ve iş performanslarını artırmak için a) iş sağlığı ve güvenliği, b) çalışma ortamı, c) yardımcı teknoloji kullanımı, d) sosyal iletişim ve etkileşimi güçlendirme ve e) motivasyonu artırmaya yönelik olmak üzere beş temel alanda yapılmıştır.

Yapılan fabrika ziyaretinde, fabrikada iş sağlığı ve güvenliği açısından risk analizlerinin yapıldığı ve otizmli çalışanlar için risk oluşturabilecek alanlarda gerekli önlemlerin alındığı görülmüştür. Bu kapsamda, fabrika yönetimi tarafından çalışma ve dinlenme odasının olduğu alanlara demir korkuluk takılması, sivri uçlu bölümlere koruyucular takılması, risk ve tehlike arz eden bölümlere uyarı levhaları asılması gibi önlemlere başvurulmuştur.

Şirket belgeleri ile yapılan gözlemlerde benzer olan bir diğer unsur otizmli çalışanların çalışma ortamına ilişkindir. Otizmli çalışanlar için çalışma ortamı olarak fabrika içerisindeki en sessiz alanın düzenlendiği, dışsal uyarılardan etkilenmemeleri için koruyucu kulaklık taktıkları, oluşabilecek koldan etkilenmemeleri için ise maske kullandıkları gözlenmiştir. Çalışma ve dinlenme alanlarında floresan ışık yerine led ışık tercih edilmiş, dinlenme alanlarında ise güneşi önlemek için perdeler kullanılmıştır.

Yardımcı teknoloji kullanımı açısından ise otizmli çalışanların gün içerisinde yapacakları işleri organize etmekte kolaylaştırıcı olması için görsel gün-

lük etkinlik çizelgeleri hazırlandığı görölmüştür. Zamanı algılama konusunda zorluk yaşıyan otizmli çalışanlar için özel titreşimli saatler kullanılmış ve bu sayede otizmli çalışanların işe başlama, mola ve iş bitiş saatlerini alarmlarla takip edebilmeleri sağlanmıştır. Benzer şekilde çalışanların gün içerisinde yaptıkları iş miktarını tabletlerinde kullandıkları sayaç uygulaması yolu ile takip etmeleri, zorlandıkları bir beceri olması durumunda tabletlerindeki özel bir uygulama ile kendileri için hazırlanmış programlardan yardım almaları sağlanmıştır.

Sosyal iletişim ve etkileşimde zorluk yaşıyan otizmli çalışanların iletişim becerilerini desteklemek için öncelikle tesisteki tüm personele eğitimler verilmiş, tüm personel bu şekilde sürece dahil edilmiştir. Ardından iş koçları tarafından hazırlanıp, uygulanan bireyselleştirilmiş öğretim programları ile otizmli çalışanların iletişim becerileri desteklenmiştir.

Otizmli çalışanların işe olan ilgilerini arttırmak için ise iş koçları tarafından motivasyon sistemleri hazırlanmış ve çalışanların motivasyonu bu şekilde yüksek tutulmuştur. Sağlanan bu destek sayesinde çalışanların çalışma hızında artış olduğu, otizm kaynaklı kalıp davranışların oranlarında ise ciddi bir azalma olduğu şirket kayıtlarında bulunmaktadır. Bu beş temel alanda iyileştirmeler yapıldıktan sonra ve otizmli çalışanlar işe ve iş yerine uyum sağladıktan sonra, zaman içinde iş performanslarının hızla gelişmiş, verimlilikleri artmıştır (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Otizmli çalışanlar ve diğer çalışanların üretim çıktıları

Çalışanlar	Toplam Süre	6'lı Yoğurt Miktarı	6'lı Tatlı Miktarı
Çalışan 1	60 dakika	64 paket	47 paket
Çalışan 2	60 dakika	63 paket	85 paket
Çalışan 3	60 dakika	102 paket	69 paket
Otizmli Çalışan 1	60 dakika	114 paket	54 paket
Otizmli Çalışan 2	60 dakika	78 paket	78 paket
Otizmli Çalışan 3	60 dakika	144 paket	78 paket

Tablo 2 otizmli çalışanların bir saat içerisinde diğer çalışanlardan daha hızlı paketleme yaptığını göstermektedir. Bu durum rutin işlerde otizmli çalışanların, diğer çalışanlara oranla işlerine daha iyi odaklandıkları ve işlerinde daha verimli oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Tartışma ve Sonuç

Türkiye'de otizimli bireylerin sistematik şekilde istihdamına yönelik ilk proje olması ve Türkiye'de yapılan ilk sürekli iş koçu destekli istihdam modeli olması nedeniyle incelenen örnek olay sonucunda otizimli çalışanların, işe ve iş yerine uyumunu sağlamak için örgüt içerisinde birçok düzenleme yapıldığı görülmüştür. Bu düzenlemelerin otizimli bireylerin istihdamını kolaylaştırmak ve iş performanslarını artırmak için a) iş sağlığı ve güvenliği, b) çalışma ortamı, c) yardımcı teknoloji kullanımı, d) sosyal iletişim ve etkileşimi güçlendirme ve e) motivasyonu artırma olmak üzere beş temel alanda yapılmıştır. Araştırmanın ilgili alana en önemli katkısı otizimli bireylerin istihdamını kolaylaştırmak ve halihazırda istihdam edilen otizimli bireylerin daha rahat bir iş ortamında çalışabilmesi için örgüt içerisinde ne gibi değişikliklerin yapıldığı ortaya koymasındır. Ayrıca, araştırmanın engelli bireylerin istihdamı konularına önemli bir katkı yaparak özellikle yerli literatürde otizimli bireylerin istihdamıyla ilgili var olan araştırma boşluğunu dolduracağı düşünülmektedir. Elde edilen bulgular ışığında örgüt içerisinde yapılan düzenlemelerin otizimli bireylerin istihdamını kolaylaştırdığı ve iş performanslarını geliştirdiği söylenebilir. Bu kapsamda araştırma bulgularımız Parr ve Hunter'ın (2014) yeterli iş yeri ayarlamaları ve desteği sağlandığı takdirde otizimli bireylerin çalışabilme kapasitesine sahip olduğu yönündeki düşüncelerini desteklemektedir (Parr ve Hunter, 2014, s.545-546). Ayrıca bulgularımız, Seitz ve Smith (2016)'nin yöneticilerin ve örgütlerin otizimli çalışanlara uyum sağlayabilmesi için otizimli çalışanlarına anlayış göstermesi, esneklik tanınması, motivasyonu artırması, doğrudan iletişim kurması ve sürekli destek olması gerektiği yönündeki bulgularıyla da tutarlıdır (Seitz ve Smith, 2016, s.135).

Rapp ve diğerlerine (2018) göre otizimli bireyler sosyal ilişkilerde geri durma eğiliminde olduğu için ve genellikle biyolojik ve psikolojik bir ilişki yerine mekanik ve biçimsel bir ilişkiyi tercih ettikleri için iş yerinde yardımcı teknolojilerin kullanılması, otizimli bireylerin iş yerinde başarılı sonuçlar alabilmesini sağlayacaktır (Rapp vd., 2018, s. 49). Araştırmamızın yardımcı teknoloji kullanımına ilişkin bulguları Rapp vd (2018) bu yönündeki düşüncelerini desteklemektedir. Ayrıca araştırma sonucunda elde edilen bulgular Wehman vd. (2016) tarafından ileri sürülen nitelikli iş koçlarının temininin otizimli bireylerin istihdamını ve iş performansını artıracığı yönündeki düşünceleriyle örtüşmektedir (Wehman vd., 2016, s.62-63). Buna ek olarak

otizmliler çalışanların iş ortamında sessiz alanda çalışıyor olmaları, kulaklık, maske ve özel titreşimli saatler kullanmaları, özel tabletlerinin olması, otizmliler çalışanların iletişim becerilerini desteklemek için örgütteki diğer personele verilen eğitimler Khalifa vd. (2019) tarafından ileri sürülen görüşlerle paralellik göstermektedir (Khalifa vd., 2019, s. 1). Son olarak araştırma bulguları Hendricks (2010, s.126), Parr ve Hunter (2014, s.545-546) ve Smith vd. (1995) tarafından ileri sürülen örgüt açısından otizmliler çalışanlara sahip olmanın, tekrarlayıcı doğaya sahip işler ya da sosyal izolasyon gerektiren işlerin yapılmasını kolaylaştıracağı yönündeki düşünceleriyle de örtüşmektedir. Diğer taraftan araştırmamız Hagner ve Cooney (2005, s.93)'ın öne sürdüğü otizmliler çalışanların diğer çalışanlara kıyasla verimliliklerinin yüksek olduğu yönündeki görüşleriyle de paralel bulgulara sahiptir.

Araştırmanın ilgili literatüre bir diğer önemli katkısı, otizmliler bireylerin gerekli düzenlemeler ve destekler sağlandığı takdirde örgütsel ortamda çalışabilecekleri, devletten sosyal yardım almadan yaşamlarını sürdürebilecekleri ve istihdam edilerek sosyal ve toplumsal yaşam becerilerinin gelişebileceği göstermesidir. Bu sonuçlar alanyazındaki çeşitli araştırma sonuçları ile (Brooke vd., 2018, s.181; Hagner ve Cooney, 2005, s.91; Parr ve Hunter, 2014, s.545; Howlin vd., 2005, s.533; 2004, s. 212) benzerlik göstermektedir. Ayrıca Jacob ve arkadaşlarının (2015) hükümetlerin otizmliler bireylerin istihdamı sonrası bu bireylere ödemek zorunda olduğu sosyal yardım sayısında önemli bir azalma olduğu yönündeki düşünceleriyle de tutarlıdır.

Elde edilen bulgular çerçevesinde otizmliler bireylerin üretime dahil edilerek topluma kazandırılması, ailelerin otizmliler çocuklarının geleceğine yönelik kaygılarının giderilmesi ve devlet bakımına muhtaç olmadan, bağımsız olarak yaşamlarını sağlayabilmek için otizmliler çalışanların istihdamına yardımcı olabilecek örgüt içi süreçlerin iyileştirilmesi için aşağıdaki önerilerde bulunulabilir;

- Görev tanımları ve iş planlarının kısa, net ve otizmliler çalışanların anlayabileceği bir şekilde hazırlanması,
- Otizmliler çalışanlara yapılması istenen işlerin nasıl yapılacağına görsel bir şekilde anlatılması ve ihtiyaç halinde otizmliler çalışanların ulaşabileceği bir yerde işin yapılış şekline ilişkin görsel ipuçlarının bulunması,
- Otizmliler çalışanların zaman yönetimi ve iş takibini kolaylıkla yapabilmeleri için çalışma ortamlarında uyarıcı alarmların bulunması,

- Otizimli çalışanların yapacakları işte yüksek verimlilik elde etmeleri için rutin bir işleyiş, yalın bir çalışma ortamının hazırlanması,
- Otizimli çalışanların uyması gereken işyeri kurallarının net bir şekilde kendilerine açıklanması,
- Otizimli çalışanların iş istasyonuna giriş/çıkış yapacakları alanların tanımlanması ve kolay bulabilecekleri şekilde ipuçları ile düzenlenmesi,

Yukarıda sıralanan önerilerin örgütler tarafından dikkate alınması daha fazla otizimli bireyin istihdam edilmesine ve halihazırda istihdam edilen otizimli bireylerin daha verimli çalışmasına yardımcı olacaktır. Örgütler otizimli ve engelli bireyleri istihdam ederek topluma karşı hem önemli bir sosyal sorumluluk görevi yerine getirmekte ve bu şekilde rakiplerinden farklılaşmakta hem de rutin işlerde yüksek verimliliğe kavuşmaktadır. Bu anlamda ilgili çalışmanın sonuçları itibarıyla farklılıkların yönetimi ve sosyal sorumluluk alanlarına da katkılar yaptığı da düşünülmektedir.

Birçok çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da birtakım sınırlılıklar bulunmaktadır. Öncelikle çalışmanın bütünlük tek durum örnek olay deseni benimsenerek yapılmış olması elde edilen verilerin genelleştirilmesini engellemektedir. Ancak araştırmada elde edilen veriler benzer bağlama sahip durumlara aktarılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016 s.73). Bir diğer sınırlılık, verilerin kesitsel olarak toplanması nedeniyle zamanla otizimli bireylerin karşılaştıkları zorluklarla nasıl ve ne şekilde mücadele ederek uyum sağladığının görülebilmesi olmuştur. Bir diğer sınırlılık ise özellikle yerli literatürde otizimli bireylerin istihdamına ilişkin yeterli kaynağın bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Araştırma sonuçları ışığında konunun toplumsal faydaları düşünüldüğünde, alanına ilgi duyan araştırmacıların otizimli bireylerin istihdamı konusuna daha fazla yönelmesi gerektiği söylenebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Role of Organizational Support in The
Employment of Individuals with Autism**

*

İbrahim Efe Efeoğlu – Ömür Kılınçarslan
Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University

Employment, which is a requirement of today's contemporary world, is one of the most desirable gains for every individual, including individuals with autism, who are seen as one of the disadvantaged groups in society (Roux et al., 2013, p. 931). However, many individuals with autism experience significant difficulties in finding and maintaining a job (Gal, Landes, and Katz, 2015, p.71; Hagner and Cooney, 2005, p.91; Waisman-Nitzan, Gal and Schreuer, 2019, p.482. ; Walsh et al., 2014, p.267). According to Chen et al. (2015), it is exceedingly difficult for individuals with autism who have deficiencies in social skills to find and maintain a job. (Chen et al., 2015, p.116). This difficulty increases even more in jobs that require social skills during the recruitment and interview process (Romoser, 2000, p.246). In addition, some organizations and their managers are biased and worried about the employment of individuals with autism because they do not have sufficient knowledge about autism (Paul, Laird, and Tune, 2016, p. 105).

Considering the benefits of the employment of individuals with autism, more research is needed for the successful employment of individuals with autism in organizations (Neely and Hunter, 2014, p.274; Westbrook et al., 2012, p.1). Because low employment among individuals with autism adversely affects their socioeconomic status, quality of life, mental health, causes loss of productivity at the social level and increases their dependence on government funding (Jacob et al., 2015).

The purpose of this study is to examine what arrangements are made to facilitate the employment of autistic individuals. For this purpose, an organization operating in the dairy sector was examined with a case study pattern. The case study is a research strategy that focuses on understanding the dyna-

mics that exist within a single environment. The case study is a special strategy for qualitative empirical research, which allows us to explore and understand many aspects of a phenomenon that exists in the context of real-life (De Massis and Kotlar, 2014, p.16; Yin, 1981, p.59; 2013, p. 321). The data were collected by examining the documents, project promotion video, autistic study guide, employer guide, recruitment program related to the employees with autism. Also, practices in the production facility where individuals with autism work are observed. On the last day of these unstructured observations, together with representatives of various autism foundations, the working conditions of employees with autism, how they work, and the changes made in the work environment for the productive work of individuals with autism in the production facility were examined in detail, and many notes were taken. Document and text analysis were performed by reading the obtained data several times. In this context, the superficial and in-depth meanings in the documents were focused on, and thus the texts were better understood and made meaningful (Bernard and Ryan, 1998).

As a result of the analysis of the data, the employment reasons of the autistic individuals, and improvements made within the organization to facilitate employment constituted two main themes. It is understood that the systematic employment of individuals with autism in the factory under study is the four main factors. The organization's unique characteristics and environmental factors were found to be effective in the employment of autistic individuals. These factors can be listed as a) the organization has a partner that has experienced the project before and that can provide information and technical support for the employment of individuals with autism, b) obtaining technical support for the employment of individuals with autism from a foundation specialized in autism, c) the high motivation of managers to implement the project in terms of social responsibility and benefit to society, d) the environmental conditions in the district where the production facility is located are highly favourable for the employment of individuals with autism. These four factors shed light on why individuals with autism were employed in the studied factory. In addition, as a result of the analysis, it was seen that many arrangements were made within the organization to ensure the adaptation of employees with autism to the job and the workplace. In order to facilitate the employment of individuals with autism, organizational internal regulations were made in five main areas as a) occupational health and safety,

b) working environment, c) use of assistive technology, d) strengthening social communication, interaction, and e) increasing motivation. Finally, the findings were discussed in the context of the literature, and suggestions were made to increase the employment of individuals with autism. The results of the research show that individuals with autism can work in an organizational environment when necessary arrangements and supports are provided.

Kaynakça / References

- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. 5th Edition, Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- Baldwin, S., Costley, D. ve Warren, A. (2014). Employment activities and experiences of adults with high-functioning autism and Asperger's disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44(10), 2440-2449.
- Bernard, H. R. ve Ryan, G. (1998). Text analysis: qualitative and quantitative methods. In *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*.
- Brooke, V., Brooke, A. M., Schall, C., Wehman, P., McDonough, J., Thompson, K., ve Smith, J. (2018). Employees with autism spectrum disorder achieving long-term employment success: A retrospective review of employment retention and intervention. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 43(3), 181-193.
- Burt, D. B., Fuller, S. P. ve Lewis, K. R. (1991). Brief report: Competitive employment of adults with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 21(2), 237-242.
- Chen, J. L., Leader, G., Sung, C. Ve Leahy, M. (2015). Trends in employment for individuals with autism spectrum disorder: A review of the research literature. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 2(2), 115-127.
- De Massis, ve Kotlar, J. (2014). The case study method in family business research: Guidelines for qualitative scholarship. *Journal of Family Business Strategy*, 5(1), 15-29.
- Eisenhardt, K. L. (1989). Building theories from case study research. *The Academy of Management Review*, 14(4), 532-550.
- Gal, E., Landes, E., ve Katz, N. (2015). Work performance skills in adults with and without high functioning autism spectrum disorders (HFASD). *Research in Autism Spectrum Disorders*, 10, 71-77.
- Garc, D., Ross, D., ve Wehman, P. (2000). Clinical differential analysis of persons with autism in a work setting: A follow-up study. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 14(3), 183-185.

- Gentry, T., Lau, S., Molinelli, A., Fallen, A., ve Kriner, R. (2012). The apple IPOD touch as a vocational support aid for adults with autism: Three case studies. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 37(2), 75–85.
- Griffiths, A. J., Giannantonio, C. M., Hurley-Hanson, A. E. ve Cardinal, D. N. (2016). Autism in the workplace: Assessing the transition needs of young adults with autism spectrum disorder. *Journal of Business and Management*, 22(1), 5-22.
- Hagner, D., ve Cooney, B. F. (2005). "I do that for everybody": Supervising employees with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 20(2), 91-97.
- Hayward, S. M., McVilly, K. R. ve Stokes, M. A. (2019). Autism and employment: What works. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 60, 48-58.
- Hendricks, D. (2010). Employment and adults with autism spectrum disorders: Challenges and strategies for success. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 32(2), 125-134.
- Howlin, P., Alcock, J., ve Burkin, C. (2005). An 8 year follow-up of a specialist supported employment service for high-ability adults with autism or Asperger syndrome. *Autism*, 9(5), 533–549.
- Howlin, P., Goode, S., Hutton, J. ve Rutter, M. (2004). Adult outcome for children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(2), 212-229.
- Jacob, A., Scott, M., Falkmer, M., ve Falkmer, T. (2015). The costs and benefits of employing an adult with autism spectrum disorder: A systematic review. *PloS one*, 10(10).
- Jarbrink, K., McCrone, P., Fombonne, E., Zanden, H. ve Knapp, M. (2007). Cost-impact of young adults with high-functioning autistic spectrum disorder. *Research in Developmental Disabilities*, 28(1), 94-104.
- Khalifa, G., Sharif, Z., Sultan, M. ve Di Rezze, B. (2019). Workplace accommodations for adults with autism spectrum disorder: A scoping review. *Disability and Rehabilitation*, 8, 1-16.
- Krefting, L. (1991). Rigor in qualitative research: The assessment of trustworthiness. *The American Journal of Occupational Therapy*, 45(3), 214-222.
- Liu, K., King, M. ve Bearman, P. S. (2010). Social Influence and The Autism Epidemic. *American Journal of Sociology*, 115(5), 1387-1434.
- Mawhood, L., ve Howlin, P. (1999). The outcome of a supported employment scheme for high-functioning adults with autism or Asperger syndrome. *Autism*, 3(3), 229-254.

- National Autism Society. (2016). Government must tackle the autism employment gap (27 October 2016). National Autistic Society website, 23.5.2020 tarihinde www.autism.org.uk adresinden erişilmiştir.
- Neely, B. H., ve Hunter, S. T. (2014). In a discussion on invisible disabilities, let us not lose sight of employees on the autism spectrum. *Industrial and Organizational Psychology*, 7(2), 274-277.
- Parr, D. P., ve Hunter, S. T. (2014). Enhancing work outcomes of employees with autism spectrum disorder through leadership: Leadership for employees with autism spectrum disorder. *Autism*, 18(5), 545-554.
- Parr, D. P., Hunter, S. T. ve Ligon, G. S. (2013). Questioning universal applicability of transformational leadership: Examining employees with autism spectrum disorder. *The Leadership Quarterly*, 24(4), 608-609.
- Rapp, A., Cena, F., Castaldo, R., Keller, R. ve Tirassa, M. (2018). Designing technology for spatial needs: Routines, control and social competenes of people with autism. *International Journal of Human-Computer Studies*, 120(December):49-65.
- Paul, J. B., Laird, M. D., ve Tune, S. (2016). Autism at work: Calvin's journey of living and working with autism. *Journal of Business and Management*, 21(2), 103-116.
- Romoser, M. (2000). Malemployment in autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 14, 246-247.
- Roux, A. M., Shattuck, P.T., Cooper, B. P., Anderson, K. A., Wagner, M. ve Narendorf, S. C. (2013). Postsecondary Employment Experiences Among Young Adults With an Autism Spectrum Disorder. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 52 (9): 931-939.
- Sant, M. (2019). WASP (Write a Scientific Paper): Qualitative Research and Evidence Based Practice: Implications and Contributions. *Early Human Development*, 133(1), 37-42.
- Scott, M., Milbourn, B., Falkmer, M., Black, M., Bölte, S., Halladay, A., ... ve Girdler, S. (2019). Factors impacting employment for people with autism spectrum disorder: A scoping review. *Autism*, 23(4), 869-901.
- Seitz, S. R., & Smith, S. A. (2016). Working toward neurodiversity: How organizations and leaders can accommodate for autism spectrum disorder. *Journal of Business and Management*, 22(1), 135-152.
- Smith M., Belcher, R.G., ve Juhrs, P.D. (1995). *A Guide to Successful Employment for Individuals with Autism*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing.
- Stiles, W. B. (1993). Quality control in qualitative research. *Clinical psychology review*, 13(6), 593-618.

- Stoner, C. R. ve Stoner, J. B. (2014). How can we make this work? Understanding and responding to working parents of children with autism. *Business Horizons*, 57(1), 85-95.
- Waisman-Nitzan, M., Gal, E., ve Schreuer, N. (2019). Employers' perspectives regarding reasonable accommodations for employees with autism spectrum disorder. *Journal of Management & Organization*, 25(4), 481-498.
- Walsh, L., Lydon, S. ve Healy, O. (2014). Employment and vocational skills among individuals with autism spectrum disorder: Predictors, impact, and interventions. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1(4), 266-275.
- Wehman, P., Brooke, V., Brooke, A. M., Ham, W., Schall, C., McDonough, J., Lau, S., Seward, H. Ve Avellone, L. (2016). Employment for adults with autism spectrum disorders: A retrospective review of a customized employment approach. *Research in Developmental Disabilities*, 53-54, 61-72.
- Westbrook, J. D., Nye, C., Fong, C. J., Wan, J. T., Cortopassi, T., ve Martin, F. H. (2012). Adult employment assistance services for persons with autism spectrum disorders: Effects on employment outcomes. *Campbell Systematic Reviews*, 8(1), 1-68.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, 10. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (1981). *The case study crisis: Some answers*. *Administrative Science Quarterly*, 26(1): 58-65.
- Yin, R. K. (2013). Validity and generalization in future case study evaluations. *Evaluation*, 19(3): 321-322.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Efeoğlu, İ. E. ve Kılınçarslan, Ö. (2020). Otizmli bireylerin istihdamında örgüt desteğinin rolü. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3436-3455. DOI: 10.26466/opus.755678

Kocaeli İlinde Çalışan Lisanslı Taekwondocuların Saldırganlık ve Mutluluk Düzeylerinin Belirlenmesi

DOI: 10.26466/opus.728250

*

İnanç Kahveci * - Elif Karagün ** - Müge Sarper Kahveci***

*Yüksek lisans öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/Türkiye

E-Posta: inanckahveci@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-0811-282X](https://orcid.org/0000-0002-0811-282X)

**Doç. Dr, Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Kocaeli/Türkiye

E-Posta: elif.karagun@gmail.com

ORCID: [0000-0003-1974-4117](https://orcid.org/0000-0003-1974-4117)

***Ar. Gör, Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Kocaeli/Türkiye

E-Posta: mugesarper@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-9731-9418](https://orcid.org/0000-0002-9731-9418)

Öz

Amaç Kocaeli İlinde lisanslı çalışan Taekwondo sporcularının saldırganlık ve mutluluk düzeylerini belirlemektir. Etik onay alındıktan sonra Kocaeli ilinde bulunan kulüplerde lisanslı çalışan 254 Taekwondo sporcusuna araştırma hakkında bilgi verildikten sonra gönüllü katılmak isteyenlere; Argyle ve arkadaşları tarafından geliştirilen Oxford Mutluluk Ölçeği ile Buss ve Perry tarafından geliştirilen Saldırganlık Ölçeği uygulanmıştır. Veriler normal dağılım gösterdiği için parametrik testlerden ikili küme karşılaştırmaları için bağımsız gruplar için t testi, ikiden fazla küme karşılaştırmaları için varyans analizi (One way Anova) ve Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır. Sonuçta;; yaş, cinsiyet ve anne eğitim durumu açısından saldırganlık ve mutluluk düzeylerinde bir fark bulunmamıştır. Mutluluk düzeyi sadece spor yapma amacına göre anlamlı bulunurken; saldırganlık seviyesi; eğitim düzeyine göre tüm alt boyutlarda; ekonomik duruma göre sözel saldırganlık; baba eğitim durumuna göre fiziksel ve sözel saldırganlık alt boyutlarında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Ayrıca mutluluk artarken saldırganlığın azaldığı görülmüştür. Spor yapma amacı yaşama kalitesine katkı sağlamak ve sevdiği işi yapmak olduğunda mutluluğun arttığı, bir şey kazanmaya yönelik sonuç odaklı çalışıldığında da mutluluğun azaldığı görülmüştür. Ayrıca babalarının eğitim seviyeleri düştükçe fiziksel ve sözel saldırganlığın; gelir durumu orta ve iyi seviyede olanlarda ise sözel saldırganlığın arttığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sporcu, Taekwondo, Saldırganlık, Mutluluk, Spor kulübü

Determination of Aggressiveness and Happiness Levels of Licensed Taekwondo Athletes in Kocaeli Province

*

Abstract

The aim is to determine the aggressiveness and happiness levels of licensed working Taekwondo athletes. After receiving ethical approval, 254 taekwondo athletes who were licensed in Kocaeli province clubs were informed about the research, and the Oxford Happiness Scale developed by Argyle et al. and Buss Perry aggression scale were applied to those who wanted to participate voluntarily. The data were analyzed by parametric tests (t test, variance analysis) and Pearson correlation test because the showed normal distribution. As a result, there was no difference in the levels of aggression and happiness in terms of age, gender and maternal educational status. While the level of happiness was found to be significant only according to the purpose of sports; the level of aggression; all lower dimensions according to educational level; verbal aggression according to economic situation; and the lower dimensions of physical and verbal aggression according to father education status were found significant differences. It has also been seen that aggression decreases while happiness increases. It has been observed that happiness increases when the goal of sports is to contribute to the quality of life and to do the job that he loves, and happiness decreases when results-oriented efforts towards winning something are made. It was also found that physical and verbal aggression increased as their fathers' education levels decreased, while verbal aggression increased in those with moderate and good income status.

Keywords: Athlete, Taekwondo, Aggressiveness, Happiness, Sport club.

Giriş

Spor, saldırganlığın giderilmesinde ve ruh sağlığını iyileştirmede olumlu etkileri olan bir kavram olarak ele alınmıştır (Arslan, Alemdaroğlu, Öksüz, Karaduman ve Yılmaz, 2018, s.37; Canan ve Ataoğlu, 2010, s.38; Lök ve Lök, 2016, s.354; Ölçücü, Vatansver, Özcan, Çelik ve Paktaş, 2015, s.294). Spordan alınan tatmin arttıkça saldırganlığın azaldığı, sporla saldırganlığı azalan bireylerin kendilerini normalden daha sakin, huzurlu ve mutlu hissettikleri açıklanmıştır (Özdevicioğlu ve Yalçın, 2010, s.48; Yıldız ve Ekici, 2017, s.181). Fiziksel ve sözel iki türü olan saldırganlık; bir işi bozmak, başkalarına, eşyalara yöneltilmiş; zararlı, yok edici tutumlar, düşmanca, incitici, zarar verici niyetler taşıyan, gözlenebilen davranışlar olarak tanımlanmıştır (Moeller, 2001; Yücel, Atalay ve Gürkan, 2015, s.68). Saldırganlık; öğrenmeler, deneyimler, çevre ve rol model almayla ilişkili olduğu, özellikle lise dönemindeki yaş gruplarında yaygınlaştığı belirtilmiştir (Dilekmen, Ada ve Alver, 2011, s.927; Eroğlu, 2009, s.205). Sporda saldırganlık; bir organizasyona zarar verme niyetiyle yapılan davranışlar şeklinde tanımlanmıştır (Yücel vd., 2015, s.68). Spor, rakiple doğrudan teması içerdiği, bireysel sporlarda, buz hokeyinde ve kadın futbolcularda saldırganlığa yatkınlığın daha fazla olduğu belirtilmiştir (Balcıoğlu, Yıldırım ve Balcıoğlu, 2016, s.1303; Özdemir ve Akabay, 2017, s.41; Tutkun, Çobanoğlu Güner, Ağaoglu ve Soslu, 2010, s.23).

Mutluluk; iyi, sevinçli ve halinden memnun olma, pozitif bir duygu durumu şeklinde tanımlanmıştır (Akyüz, Yaşartürk ve Karataş, 2018, s.1086). İnsanların mutluluğa ulaşma sorumluluğu olduğu, sporun, serotonin salgılatarak mutluluğu arttırdığı da belirtilmiştir (Croom, 2014, s.59; Downward ve Raciute, 2011, s.331; Kang ve So, 2018, s.1047). Taekwondonun saldırganlıkla ilişkisini değerlendiren çalışmalarda ise; yakın dövüş sporlarının saldırganlığı arttırıcı etkisi olduğu bulguların (Kusnierz ve Bartik, 2014, s.17) aksine taekwondo gibi dövüş sanatlarıyla ilgilenenlerin özellikle şiddetten uzak durmaya çalıştıklarını savunan görüşlerin olduğu da görülmüştür (Daniels ve Thornton, 1992, s.118; Madden, 1995, s.899; Ramazanoğlu, Canikli ve Saygın, 2002, s.37). Literatürde sporcuların saldırganlık ve mutluluk düzeylerini birlikte araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan lisanslı çalışan teakwondo sporcularının saldırganlık ve mutluluk düzeylerinin belirlenmesi literature bilgi sunması açısından önemli görülmüştür.

Ayrıca rakiple doğrudan teması içeren bireysel sporlarda saldırganlığa yakınlığın daha fazla olduğu açıklamaları (Balcıoğlu vd., 2016, s.1303; Özdemir ve Akabay, 2017, s.41; Tutkun vd., 2010, s.23) göz önüne alındığında; rakiple doğrudan temas gerektiren ve bireysel yürütülen teakwondo sporcularında mutluluk ve saldırganlık düzeyleri ne durumda merak edilmiştir. Bu doğrultuda Kocaeli ilinde aktif çalışan lisanslı sporcuların saldırganlık ve mutluluk düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen mutluluk ve saldırganlık düzeyinin de; yaş, cinsiyet, eğitim, anne-baba eğitimi, ekonomik durum, kulüp ve spor yapma amacına göre değişim gösterip göstermediği analiz edilmiştir.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki 3 temel soruya yanıt aranmıştır:

1. Kocaeli ilinde aktif çalışan lisanslı sporcuların saldırganlık ve mutluluk düzeyleri nedir?
2. Kocaeli ilinde aktif çalışan lisanslı sporcuların saldırganlık ve mutluluk düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır? İlişki var ise ilişkinin yönü nedir?
3. Kocaeli ilinde aktif çalışan lisanslı sporcuların saldırganlık ve mutluluk düzeyleri yaş, cinsiyet, eğitim, anne-baba eğitimi, ekonomik durum, yerleşim yeri, kulüp ve spor yapma amacına göre değişim göstermekte midir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Betimsel olan araştırmanın evreni, Kocaeli İlinde toplam 10 kulübe bağlı çalışan 254 lisanslı sporcudan oluşmaktadır. Araştırma için evrenin tamamına ulaşılmıştır.

Araştırma İzinleri, Örneklem Seçimi ve Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Araştırma için; Kocaeli Üniversitesi Etik Kurulundan KÜGOKAEK 2018/207 sayılı izin alındıktan sonra Türkiye Taekwondo Federasyonu'ndan Kocaeli ilinde çalışan ve araştırma evreninin tamamını oluşturan 10 kulübün listesi alınmıştır. Kulüplerin yöneticileri ile iletişime geçilerek toplantı günü belirlenmiştir. Toplantılarda araştırmacı tarafından sporculara araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmaya gönüllü katılmak isteyenlere ölçekler

dağıtılmış 20 dakikalık doldurma işlemi sonrası araştırmacı tarafından teslim alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bilgi Anketi: Literatür bilgileri ışığında saldırganlık ve mutluluk açısından önemli olduğu değerlendirilen 9 adet sosyo-demografik sorudan oluşmuştur.

Oxford Mutluluk Ölçeği : Oxford Mutluluk Ölçeği, Hills ve Argyle (2002) tarafından geliştirilmiş, Türkçeye uyarlama çalışması Doğan ve Akıncı Çötok (2011) tarafından yapılmıştır. Toplam puan üzerinden değerlendirilen ölçek, 5'li likert tipi cevaplanan 29 maddeden oluşmaktadır. Türkiye için uyarlama çalışmasında iç tutarlık katsayısı .74 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada Cronbach Alpha katsayısı 0,82 bulunmuştur.

Buss - Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ): Buss ve Durkee (1957) tarafından geliştirilen ölçek Demirtaş-Madran (2012, s.1) tarafından Türkçeye uyarlanarak güvenilirlik ve geçerliği yapılmıştır. Ölçek, 5'li Likert türü, 29 maddeden oluşmaktadır. Dört alt boyutu bulunmaktadır. Bunlar: 9 soruluk Fiziksel Saldırganlık alt boyutu; başkalarına fiziksel olarak zarar vermeyi ölçmektedir. 5 soruluk Sözel Saldırganlık alt boyutu; başkalarını sözel yolla incitmeyi ölçmektedir. 7 soruluk Öfke alt boyutu; saldırganlığın duygusal boyutunu ölçmektedir. 8 soruluk Düşmanlık alt boyutu ise; saldırganlığın bilişsel boyutunu ölçmektedir. Türkiye uyarlama çalışmasında Cronbach alfa katsayısı tüm ölçeklerde 0,85 bulunmuştur (Demirtaş Madran, 2012, s.1). Bu araştırma için Cronbach Alpha değeri 0,89 bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 25.0 paket program ile analiz edilmiştir. Öncelikle Kolmogorov smirnov testi ile analiz edildiğinde analiz edildiğinde normal dağılım gösterdiğinden; ikili küme karşılaştırmalarında bağımsız gruplar için t-Testi, üç ve üzeri küme karşılaştırmalarında Varyans Analizi uygulanmıştır. Farklılaşmanın kaynağını bulmak için Tukey testi kullanılmıştır. Ölçeklerin arasında ilişki değeri Pearson Korelasyon analiziyle belirlenmiştir.

Bulgular

Cinsiyet değişkenine göre mutluluk ve saldırganlık puanları karşılaştırıldığına sonuç anlamsız bulunmuştur (Tablo 1).

Tablo 1 Cinsiyet Değişkenine Göre Saldırganlık ve Mutluluk Ölçeği Puan Analizleri (t-Testi)

Ölçekler	Alt Ölçekler	Kadın	Erkek	t	p
		N=140(%55.1) Ort ± SS	N=114(%44.9) Ort ± SS		
Saldırganlık Ölçeği	Mutluluk Ölçeği	4,01 ± ,69	4,01±,66	-,039	,64
	Fiziksel Saldırganlık	2,91 ± 99	3,02±9	-,916	,41
	Öfke	3,08 ± 1,0	2,94 ± ,99	1,13	,62
	Düşmanlık	3,17 ± ,93	3,04 ± ,94	1,05	,95
	Sözel Saldırganlık	3,17 ± ,99	3,08 ± 1,1	,637	,37

Teakwondocuların spor yapma amacına göre mutluluk düzeyleri anlamlı bulunmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Spor Yapma amaçlarına Göre Mutluluk Ölçeği Varyans Analizi

Değişkenler	n	%	Ort ± SS	F	P	
Spor Yapma Amacı	Popülerlik	18	7.1	3,61±0,611	5,50	,000
	Para	10	3.9	3,36±0,445		
	Arkadaşlarla Vakit Geçirmek	39	15.4	3,88±0,592		
	Alışkanlık	20	7.9	4,07±0,639		
	Diğer	167	65.7	4,11±0,584		

Anne-babalarının ve sporcuların eğitim durumu, yaş ve ekonomik düzeylerine göre mutluluk ölçeği anlamsız bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Mutluluk Ölçeği Ortalamalarına İlişkin Varyans Analizleri

Değişkenler	N	%	Ort ± SS	F	P	
Yaş	15-16 yaş	156	61.4	4,04±0,694	1,92	,148
	17-21 yaş	90	35.4	3,93±0,652		
	22 ve üstü	8	3.2	4,37±0,533		
Eğitim Durumu	Ortaokul	101	39.8	4,07±0,712	,583	,675
	Lise	138	54.3	3,97±0,640		
	Üniversite	11	4.3	4,05±0,772		
	lisansüstü	4	1.6	4,14±0,656		
Anne Eğitim Durumu	Ortaokul	136	53.5	4,05±0,688	,528	,715
	Lise	70	27.6	3,97±0,659		
	Yüksek Okul	12	4.7	3,83±0,705		
	Üniversite	32	12.6	4,02±0,666		
	lisansüstü	4	1.6	3,76±0,843		

Baba Eğitim Durumu	Ortaokul	95	37.4	4,05±0,747	1,72	,145
	Lise	96	37.8	4,04±0,642		
	YüksekOkul	12	4.7	3,53±0,286		
	Üniversite	42	16.5	3,97±0,610		
Ekonomik Durum	lisansüstü	9	3.6	3,97±0,820	,460	,711
	Düşük	4	1.6	3,84±0,509		
	Orta	106	41.7	4,00±0,694		
	İyi	97	38.2	4,06±0,683		
	Çok İyi	47	18.5	3,93±0,651		

Yaş ve anne eğitim düzeyine göre saldırganlık alt boyutlarından alınan puanlar anlamsızdır. Baba eğitim düzeyi açısından sadece öfke ve düşmanlık alt boyutlarında anlamlıdır. Sporcuların eğitim düzeylerine göre saldırganlık ölçeğinin tüm alt boyutlarda anlamlı farklılıklar bulunmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Saldırganlık Alt Boyutların Varyans Analizleri

Değişkenler		Fiziksel Saldırganlık Ort ± SS	Öfke Ort ± SS	Düşmanlık Ort ± SS	Sözel Saldırganlık Ort ± SS
Yaş	15-16 yaş	2,93±,977	2,90±1,05	3,07±,929	3,02±1,04
	17-21 yaş	3,01±,973	3,20±,967	3,20±,963	3,30±1,01
	22 ve üzeri	2,87±,589	3,23±,900	2,89±,613	3,47±,931
	F	,214	2,61	,776	2,56
	P	,807	,075	,461	,079
Eğitim Durumu	Ortaokul	2,83±1,00	2,81±,997	3,00±,986	2,91±1,11
	Lise	3,11±,932	3,21±1,02	3,25±,879	3,30±,929
	Ön lisans	2,27±,320	2,42±,849	2,06±,314	2,00±1,08
	Lisans	2,28±,689	2,55±,843	2,75±,881	3,24±1,05
	Lisans üstü	3,27±1,02	3,78±1,71	3,25±1,06	3,90±,989
	F	2,99	3,45	2,78	3,72
	P	,019	,009	,027	,006
Anne Eğitim Durumu	Ortaokul	3,02±1,00	3,17±1,11	3,21±1,01	3,19±1,09
	Lise	3,00±,944	2,91±,909	3,09±,874	3,14±,914
	Ön lisans	2,78±,955	2,86±,747	3,08±,817	3,01±1,24
	Lisans	2,68±,769	2,76±,943	2,84±,714	2,87±,908
	Lisans üstü	2,69±1,14	2,14±,260	2,37±,420	3,40±1,39
	F	1,05	2,32	1,71	,713
Baba Eğitim Durumu	P	,377	,057	,147	,583
	Ortaokul	3,07±1,03	3,28±1,08	3,31±0,96	3,24±1,03
	Lise	2,98±0,97	2,98±0,93	3,01±0,95	3,15±1,05
	Ön lisans	2,93±0,79	2,85±0,81	3,01±0,78	2,81±1,24
	Lisans	2,75±0,82	2,68±1,11	3,08±0,84	2,98±0,92
	Lisans üstü	2,55±0,72	2,42±0,38	2,38±0,34	2,97±1,15
	F	1,22	3,74	2,84	,809
P	,300	,006	,025	,520	

Saldırganlık ölçeğinin alt boyutları; spor yapma amacına göre anlamlı bulunmazken; ekonomik düzeye göre sadece sözel saldırganlık alt boyutunda anlamlı bulunmuştur (Tablo 5).

Tablo 5 Sosyo-ekonomik değişkenler ve Spora katılım Amaçlarına Göre Saldırganlık Alt Boyutlarına İlişkin Varyans Analizleri

Değişkenler		Fiziksel Saldırganlık Ort ± SS	Öfke Ort ± SS	Düşmanlık Ort ± SS	Sözel Saldırganlık Ort ± SS
Ekonomik Durum	Düşük	2,27±0,644	3,46±1,11	3,53±1,34	2,25±0,525
	Orta	3,00±0,992	3,04±1,13	3,10±0,915	3,20±0,959
	İyi	2,92±0,958	3,03±0,945	3,12±0,874	3,25±0,983
	Çok İyi	3,01±0,932	2,91±0,950	3,07±1,06	2,80±1,241
	F	,816	,419	,306	3,31
	P	,486	,740	,821	,021
Spor Yapma Amacı	Popülerlik	2,90±1,044	2,95±1,080	3,02±1,038	2,73±1,203
	Para	2,97±1,140	3,08±1,127	3,17±1,135	2,92±1,310
	Arkadaşlarla	3,04±0,828	3,04±1,018	3,08±0,868	2,97±0,986
	Alışkanlık	2,93±0,858	2,87±0,914	2,87±0,965	3,16±0,989
	F	,093	,151	,475	1,35
	P	,984	,963	,754	,251

Taekwondocuların Saldırganlık ve Mutluluk ölçekleri arasında negatif yönde (-,159) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6 Saldırganlık ve Mutluluk Ölçekleri Korelasyon Analizi

Ölçekler		Saldırganlık Toplam	Mutluluk Toplam
Saldırganlık Ölçeği	Pearson Correlation	1	-,159
	Sig (2-Tailed)		,011
	N	255	255
Mutluluk Ölçeği	Pearson Correlation	-,159	1
	Sig (2-Tailed)	,011	
	N	255	255

Tartışma

Cinsiyet değişkenine göre mutluluk ölçeği puanları anlamlı bulunmamıştır. Literatüre bakıldığında bu bulguları destekleyen çalışmaların (Cihangir Çankaya ve Meydan, 2018, s.207; Özgün, Yaşartürk, Ayhan ve Bozkuş, 2017, s.83; Mohammadi, Batvani ve Saberi, 2015, s.47) aksine cinsiyet ve mutluluk arasında anlamlı farklılık olduğunu öne süren çalışmaların olduğu görülmüştür (Bülbül ve Giray, 2011, s.113). Cinsiyet değişkeni açısından saldırganlık ölçeği puanlarına bakıldığında tüm alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak literature bakıldığında ise; sadece fiziksel saldır-

ganlık alt boyutlarında erkeklerin fiziksel saldırganlık puanları kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur (Donat-Bacıoğlu ve Özdemir, 2012, s.169; Giles ve Heyman, 2005, s.107; Goldstein ve Tisak, 2004, s.283). Biyolojik kurama göre erkeklik hormonu olarak bilinen testesteron hormonunun saldırganlığı tetikleyici özelliği nedeniyle erkeklerde saldırganlığa yatkınlık artmaktadır (Ramirez, Andreu ve Fujihara, 2001, s.313; Cashdan, 2003, s.107; Owens, Shute ve Slee, 2000, s.67). Tüm bu açıklamalarla yorumlandığında; Çocukluktan itibaren kızların akranlarıyla yaşadıkları çatışmaların çözümünde daha prososyal davranışlar sergilemeyi öğrendikleri, özellikle toplumsal cinsiyet rol öğrenmelerinde; erkeklerin saldırgan olmaları, kadınların ise daha içe dönük ve uysal olmaya teşvik edilmelerinden kaynaklandığı ileri sürmüştür (Lee, Baillargeon ve Vermunt, 2007, s.26). Bu açıklamalarla yorumlandığında; her ne kadar sonuçlar anlamlı olmasa da puanlar incelendiğinde kadınların fiziksel saldırganlık puanları düşük, öfke puanlarının da erkeklere oranla yüksek olması kadınların; biyolojik yapıları ve toplumsal cinsiyet öğrenmeleriyle daha uyumlu davranmayı öğrenmeleri sonucunda saldırganlık düzeyleri düşük çıkmış olabileceği düşünülmüştür.

Spor yapma amacı açısından mutluluk ölçeği sonuçları incelendiğinde; anlamlı derecede farklılık olduğu tespit edilmiştir. Para kazanmak, ünlenmek gibi sonuç odaklı spor yapmayı hedefleyenlerde mutluluk seviyesi daha düşük çıkmıştır. Özellikle “diğer nedenler” başlığı altında yer verilen; iyi hissetmek, yaşam kalitesi edinmek gibi nedenlerle spor yapanların mutluluk düzeyi daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuç, özellikle bir şey elde etmeye yönelik hedef oluşturulmadan, yani sonuç odaklı olmadan spor yapmanın mutluluğu arttırıcı bir yönü olduğunu göstermiştir. Nitekim literatürde yer alan ve spor yapmanın serotonin hormonunu salgılamada tetikleyici olduğu ve sonuçta mutluluk düzeyini arttırıcı etkisi olduğu (Kiyani, Mohammadi ve Sattarzadeh, 2011, s.1894; Mohammadi vd., 2015, s.47) bilgileriyle bakıldığında; özellikle performans sergilemeye dönük sonuç odaklı çalışılmadığında sporun mutluluğu arttırıcı etki ettiği söylenebilir. Bu araştırma bulgularının aksine spor yapma amacına göre mutluluğun değişmediği de literatürde yer almıştır (Doğan, Yılmaz ve Kabadayı, 2018, s.1).

Sporcuların sosyo demografik özelliklerinden yaş, eğitim, anne ve baba eğitim düzeyi ve ekonomik duruma göre mutluluk seviyesi değişmemiştir. Literatürde yer alan diğer çalışmalarda da; yaş, aile geliri, anne ve baba eğitim düzeyi gibi değişkenler ile mutluluk arasında istatistiksel olarak anlamlı

bir ilişki tespit edilememiştir (Akın ve Şentürk, 2012, s.183; Cihangir-Çankaya ve Meydan, 2018, s.207; Habibzadeh ve Allahvirdiyani, 2011, s.2050). Bu sonuçların aksine gelir artmasıyla isteklerin gerçekleşmesi sonucu mutluluğun arttığı, eğitim arttıkça iş olanaklarını arttırması ve gelire katkı sunması dolayısıyla mutluluğu arttırdığı bildiren çalışmalar da mevcuttur (Akın ve Şentürk, 2012, s.183; Kangal, 2013, s.214; Öztürk, 2005, s.27).

Sporcuların yaşı, anne eğitim düzeyine göre saldırganlık ölçeği alt boyutlarının hiçbirinde anlamlı farklılık bulunmamıştır. Literatürde de benzer sonuçlar mevcuttur (Ayan, 2007, s.206; Dilekmen vd., 2011, s.927; Tuzgöl, 2016, s.39). Baba eğitim düzeyi açısından saldırganlık ölçeği puanlarına bakıldığında; fiziksel ve sözel saldırganlık alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmaz iken; öfke ve düşmanlık alt boyutlarında alınan puanların babaları ortaokul mezunu olanların en yüksek puana sahip oldukları görülmüştür. Özellikle öfke duygusunun eğitim düzeyi ile ters ilişkili olduğu babalarının eğitim düzeyi düştükçe bireylerde öfkenin arttığı bulunmuştur. Yine düşmanlık alt boyutunda da; babası ortaokul mezunu olanların en yüksek düşmanlık puanına sahip olduğu belirlenmiştir. Babası ortaokul mezunu olanların ardından lisans, lise, ön lisans ve yüksek lisans programından mezun olanlar şeklinde yüksek puandan düşük puana doğru sıralandığı görülmüştür. Literatür incelendiğinde; baba eğitim düzeyine göre saldırganlık düzeyini inceleyen çalışmalarda benzer sonuçların alındığı, baba eğitimi düzeyi düştükçe saldırganlığın yükseldiği, eğitim düzeyi arttıkça saldırganlığın azaldığı belirlenmiştir (Aksu, 2013, s.183; Bostancı, Oda, Şebin ve Erail, 2017, s.205; Derwent, 2007). Eğitim seviyesi düştükçe de yoksulluğun arttığı maddi problemler yaşaması sonucu babaların stres düzeyinin artışıyla birlikte, stresli ve gergin ortamda büyüyen çocukların daha saldırgan davranışlarda bulduklarını bildiren çalışmalar da mevcuttur (Çalışkan, 2007, s.285). Bu bilgilerin aksine baba eğitim düzeyi düşük olanların fiziksel saldırganlık düzeylerinin daha düşük olduğu, eğitim düzeyi düşük babaların evde çocuklarıyla daha fazla vakit geçirdikleri, bu durumunu da çocukların kendi isteklerini daha iyi ifade etmesini sağladığı ve bunun da saldırganlık düzeyini düşürdüğü savunulmuştur (Doğan, Karacan Doğan ve Kayışoğlu, 2017, s.1).

Teakwondo sporcularının eğitim düzeyi değişkeni açısından saldırganlık ölçeği alt boyutları incelendiğinde tüm alt boyutlarda anlamlı derecede yüksek sonuçlar bulunmuştur. Eğitim düzeyi açısından bulunan anlamlı

farklılığın kaynağına bakıldığında, fiziksel saldırganlık alt boyutunda; lise ve üniversite grupları arasında, öfke alt boyutunda; ortaokul ve lise grupları arasında, düşmanlık alt boyutunda; lise ve yüksekokul grupları arasında, sözel saldırganlık alt boyutunda da; lise ve ortaokul grupları arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmıştır. Literatüre bakıldığında; eğitim düzeyi düşük olanlar lehine saldırganlık puanlarını anlamlı düzeyde yüksek bulan çalışmaların olduğu da görülmüştür (Akil, 2018, s.29; Alikashiçoğlu, Ercan, Erginöz ve Kaymak, 2004, s.173). Sporcuların yaşadığı yerleşim yerine göre ise saldırganlık ölçek puanları arasındaki fark anlamsız bulunmuştur.

Araştırmaya gönüllü katılan Taekwondocuların spor yapma amacına göre saldırganlık seviyesi anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Gelir durumuna göre saldırganlık düzeyi incelendiğinde sözel saldırganlığın özellikle orta ve iyi gelir düzeyinde olanlarda yüksek bulunmuştur.

Tablo 6'da yer verilen saldırganlık ve mutluluk ölçeklerinin korelasyon analizi incelendiğinde; mutluluk ölçeğiyle saldırganlık ölçeği arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da Kocaeli ilindeki lisanslı taekwondocularında mutluluk düzeyi artarken saldırganlığının azaldığı, saldırganlığı artarken mutluluğun azaldığı anlamına gelmektedir. Literatüre bakıldığında aile içi mutluluk seviyesi düşük olan gençlerde saldırganlığın ve şiddet olaylarına yatkınlığın arttığı görülmüştür (Abdullah ve Kahraman, 2018, s.1070). Nitekim araştırma bulguları bu literatur bilgilerini desteklediği görülmüştür.

Sonuç

Yapılan analiz sonucunda, saldırganlık ölçeği ile mutluluk ölçeği arasında negatif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Literatürde spor yapmanın serotonin hormon salgılamasını arttırdığı yönündeki açıklamalar da göz önüne alındığında taekwondo sporu ile diğer branş sporlarının; mutluluk ve saldırganlık duyguları üzerindeki etkisini karşılaştıran çalışmaların yapılması uygun değerlendirilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

Determination of Aggressiveness and Happiness Levels of Licensed Taekwondo Athletes in Kocaeli Province

*

İnanç Kahveci – Elif Karagün – Müge Sarper Kahveci
Kocaeli University, Faculty of Sport Sciences

Aggression, which has two types of physical and verbal; Disrupting a job, directed at others, objects; harmful, destructive attitudes, hostile, hurtful, damaging intentions, can be observed as behaviors. Aggression is associated with learning, experiences, environment and role models, and is common during adolescence. Aggression in sports is defined as behavior with the intention of harming an organization.

Happiness is defined as being good, happy and satisfied, a positive feeling. It has been noted that sports increase happiness by releasing serotonin. It is explained that aggression decreases as satisfaction from sports increases, and individuals whose aggression decreases feel more calm, peaceful and happy. No study has been found in the literature that investigated athletes' levels of aggression and happiness together. For this purpose, it is aimed to determine the level of aggression and happiness of licensed athletes in Kocaeli province. It was examined whether the determined level of happiness and aggression also changed according to age, gender, education, parent education, economic situation, Club and sport purpose.

After the ethical approval, 255 Taekwondo athletes who were licensed in Kocaeli province were informed about the research, the Oxford Happiness Scale developed by Argyle et al. and the aggression scale developed by Buss and Perry were applied to those who wanted to participate voluntarily. Since the data showed normal distribution, the T test, one-way variance analysis (one way Anova) and Pearson correlation test were used for groups independent of parametric tests.

As a result of the analysis, happiness and aggression scores do not differ significantly in terms of gender.

Happiness Scale scores differed significantly in terms of the purpose of sports. Happiness levels were lower in those who did result-oriented sports such as earning money and getting famous. In particular, it was found that those who play sports for reasons such as feeling good, getting a quality of life have a higher level of happiness. This result showed that without competition content, without results-oriented, playing sports increases happiness. As a matter of fact, if you look at the information in the literature that sports secrete the hormone of serotonin and increases the level of happiness, it can be said that sports have a happiness-enhancing effect when not trying to perform.

Athletes' happiness level did not change depending on age, education, level of education of parents and economic situation.

No significant differences were found in the lower dimensions of the aggression scale according to the age of the athletes and the level of maternal education. According to the level of father's education; there were no significant differences in the lower dimensions of physical and verbal aggression; in the lower dimensions of anger and hostility, those whose fathers graduated from secondary school had the highest scores. Anger was found to be inversely associated with the level of education of their father, and anger increased in individuals as their level of education decreased. In the lower dimension of hostility, it was determined that those whose father graduated from secondary school had the highest hostility score. It was observed that those whose father graduated from secondary school were ranked from high to low in the form of those who graduated from Bachelor's, high school, associate's and master's programs. In the literature, it has been determined that aggression increases as the level of father education decreases, aggression decreases as the level of education increases. In contrast to studies that reported that children who grew up in a stressful and tense environment as a result of financial problems acted more aggressively, it was argued that fathers with low educational levels allowed children to better express their desires because they took care of their children at home, which in turn reduced the level of aggression.

The level of training of taekwondo athletes according to size, physical aggression; anger among high school and college groups, sub-dimensions; the lower size groups of the hostility between middle school and high school; among high school and college groups, verbal aggression in the dimension; it is understood that there is a significant difference between high school and middle school groups. In the literature, aggression scores were found to be significant in favor of those with low educational attainment.

Taekwondo athletes ' aggression was not found to be significant depending on where they lived and the purpose of playing sports. But verbal aggression was found to be high in those with moderate and good income levels.

It was determined that there was a negative relationship between aggression and happiness scales. This, in turn, means that while the level of happiness increases, its aggression decreases.

Kaynakça / References

- Abdullah, M. ve Kahraman, M. (2018). Ortaokul öğrencilerinin aile ilişkileri ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(3), 1070-1081.
- Akın, H. B. ve Şentürk, E. (2012). Bireylerin mutluluk düzeylerinin ordinal lojistik regresyon analizi ile incelenmesi- Analysing levels of happiness of individuals with ordinal logistic analysis. *Öneri Dergisi*, 10(37), 183-193.
- Akil, A. M. (2018). Üniversite öğrencilerinde saldırganlığın bazı demografik özelliklerle ilişkisinin incelenmesi. *The Journal of Social Science*, 3(2), 29-37.
- Aksu, M. (2013). *Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Akyüz, H., Yaşartürk, F. ve Karataş, İ. (2018). Rekreasyon bölümünde öğrenim gören öğrencilerin serbest zaman motivasyonlarının mutluluk düzeyi üzerine etkisi. *Journal of Human Science*, 15(2), 1086-1096.
- Alikaşifoğlu, M., Ercan, O., Erginöz, E., ve Kaymak, D. A. (2004). Violent behavior among Turkish high school students and correlate of physical fighting. *European Journal of Public Health*, 14(2), 173-177.
- Arslan, S.S., Alemdaroğlu, İ., Öksüz, Ç., Karaduman, A.A. ve Yılmaz, Ö.T. (2018). Genç bireylerde fiziksel aktivitenin akademik başarı ve depresyon üzerine etkisi. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 6(1), 37-41.

- Ayan, S. (2007). Aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 8(3), 206-214.
- Balcıoğlu, Y.H., Yıldırım, E. ve Balcıoğlu, İ. (2016). Spor bilimleri alanında öfke duygusu ve saldırganlığın farklı açılardan değerlendirilmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 6(1), 1303-1414.
- Bostancı, Ö., Oda, B., Şebin, K. ve Erail, S. (2017). 11-13 Yaş grubundaki spor yapan ve yapmayan öğrencilerin iyimserlik ile saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(4), 205-217.
- Bülbül, Ş. ve Giray, S. (2011). Sosyodemografik özellikler ile mutluluk algısı arasındaki ilişki yapısının analizi. *Ege Academic Review*, 11(5), 113-123.
- Canan, F. ve Ataoğlu, A. (2010). Anksiyete, depresyon ve problem çözme becerisi algısı üzerine düzenli sporun etkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 11(38), 38-43.
- Cashdan, E. (2003). Hormones and competitive aggression in women. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 29(2), 107-115.
- Cihangir Çankaya, Z. ve Meydan, B. (2018). Ergenlik döneminde mutluluk ve umut. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65), 207-222.
- Croom, A.M. (2014). Embodying martial arts for mental health: Cultivating psychological wellbeing with martial arts practice. *Archives of Budo Science of Martial Arts and Extreme Sports*, 10, 59-70.
- Çalışkan, Ş. (2007). Eğitim - işsizlik ve yoksulluk ilişkisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 285-308.
- Daniels, K. ve Thornton, E. (1992). Length of training, hostility and the martial arts, a comparison with other sporting groups. *British Journal of Sports Medicine*, 26(3), 118-120.
- Demirtaş Madran, H. A. (2012). Buss Perry Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(2), 1-6.
- Dervent, F. (2007). *Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ile ilişkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Dilekmen, M., Ada, Ş. ve Alver, B. (2011). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin saldırganlık özellikleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 927-944.

- Doğan, E., Yılmaz, A.K. ve Kabadayı, M., (2018). Spor bilimleri öğrencileri ile farklı fakültelerde okuyan öğrencilerin sosyalleşme ve mutluluk düzeylerinin incelenmesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 403-411.
- Doğan, İ., Karacan Doğan, P. ve Kayışoğlu, N.B. (2017). Beden eğitimi öğretmen adaylarının saldırganlık düzeylerinin incelenmesi: Batı Karadeniz örneği. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bil Dergisi Sci*, 2(3), 1-16.
- Doğan, T., Akıncı Çötök, N. (2011). Oxford mutluluk ölçeği kısa formunun Türkçe uyarlaması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36),165-172.
- Donat-Bacıoğlu, S. ve Özdemir, Y. (2012). İlköğretim öğrencilerinin saldırgan davranışları ile yaş, cinsiyet, başarı durumu ve öfke arasındaki ilişkiler. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi - Journal of Educational Sciences Research*, 2(2), 169-187.
- Downward, P. ve Raciute, S. (2011). Does sport make you happy? An analysis of the well-being derived from sports participation. *International Review of Applied Economics*, 5(3), 331-348.
- Eroğlu, S. E. (2009). Saldırganlık davranışının boyutları ve ilişkili olduğu faktörler: lise ve üniversite öğrencileri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 205-221.
- Giles, J. W. ve Heyman, G. D. (2005). Young children's beliefs about the relationship between gender and aggressive behaviour. *Child Development*, 76(1), 107-121.
- Goldstein, S. E. ve Tisak, M. S. (2004). Adolescents' outcome expectancies about relational aggression within acquaintanceships, friendships, and dating relationships. *Journal of Adolescence*, 27(3), 283-302.
- Habibzadeh, S. ve Allahviridiyani, K. (2011). Effects of economic and non economic factors on happiness on primary school teachers and urmia university professors. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 30, 2050-2051.
- Hills, P., ve Argyle, M. (2002). The oxford happiness questionnaire: a compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and individual differences*, 33(7), 1073-1082.
- Kang, S.H. ve So, W.Y. (2018). Effect of competitive and non-competitive exercise on serotonin levels in adolescents with various levels of internet gaming addiction. *Iran J Public Health*, 47(7), 1047-1049.
- Kangal, A. (2013). Mutluluk üzerine kavramsal bir değerlendirme ve Türk hanehalkı için bazı sonuçlar. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12(44), 214-233.

- Kiyani, R., Mohammadi, A. ve Sattarzadeh, L. (2011). The survey compares mental health and happiness of athlete and non-athlete employed people. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30, 1894 – 1896.
- Kuśnierz, C. ve Bartik, P. (2014). The impact of practice of selected combat sports on signs of aggression in players in comparison with their non-training peers. *Journal of Combat Sports and Martial Arts MEDSPORTPRESS*, 1(2), 5,17-22. (DOI: 10.5604/20815735.1127448).
- Lee, K. Baillargeon, R.H. ve Vermunt, J.K. (2007). Age differences in the prevalence of physical aggression among 5-11-year old canadian boys and girls. *Aggressive Behavior*, 33(1), 26-37.
- Lök, S. ve Lök, N. (2016). Kronik psikiyatri hastalarına uygulanan fiziksel egzersiz programlarının etkinliği: sistematik derleme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(4), 354-366.
- Madden, M. E. (1995). Perceived vulnerability and control of martial arts and physical fitness students. *Perceptual and Motor Skills*, 80(3), 899-910.
- Moeller, T. (2001). *Youth aggression and violence*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. Inc. USA.
- Mohammadi, E., Batvandi, Z. ve Saberi, A. (2015). Relationship between happiness and different levels of physical activity. *Trends in Sport Sciences*, 1(22), 47-52.
- Owens, L. Shute, R. ve Slee, P. (2000). Guess what I just heard!: indirect aggression among teenage girls in Australia aggressive behavior. *Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 26(1), 67-83.
- Ölçücü, B., Vatanserver, Ş., Özcan, G., Çelik, A. ve Paktaş, Y. (2015). Üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivite düzeyi ile depresyon ve anksiyete ilişkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 294 – 303.
- Özdemir, N. ve Akabay, U. (2017). Kadın voleybol ve futbolcularda iletişim becerileri ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 41-52.
- Özdevecioğlu, M. ve Yalçın, Y. (2010). Spor tatmininin sporcuların stres ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 48-61.
- Özgün A., Yaşartürk F., Ayhan B. ve Bozkuş T. (2017). Hentbolcuların spora özgü başarı motivasyonu ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 3(S1), 83-94.
- Öztürk, N. (2005). İktisadi kalkınmada eğitimin rolü. *Sosyoekonomi*, 1(1), 27-44.

- Ramazanoğlu, F., Canikli, A. ve Saygın, Ö. (2002). Futbolcular ile taekwondocuların saldırganlık düzeylerinin karşılaştırılması. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(2), 37-39.
- Ramirez, J.M, Andreu, J. M. ve Fujihara, T. (2001). Cultural and sex differences in aggression: A comparison between Japanese and Spanish students using two different inventories. *Aggressive Behavior*, 27(4), 313-22.
- Tutkun, E., Çobanoğlu Güner, B., Ağaoğlu, S.A. ve Soslu, R. (2010). Takım sporları ve bireysel sporlar yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin değerlendirilmesi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 23-29.
- Tuzgöl, M. (2016). Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(14), 39-48.
- Yıldız, Y. ve Ekici, S. (2017). Sporun üniversite öğrencileri üzerinde mutluluk ve sosyalleşme düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(2), 181-187.
- Yücel, A. S., Atalay, A. ve Gürkan, A. (2015). Sporda şiddet ve saldırganlığı etkileyen unsurlar. *Uluslararası Hakemli Psikiyatri Ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 68-90.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Karagün, E., Kahveci, İ. ve Sarper Kahveci, M. (2020). Kocaeli İlinde çalışan lisanslı taekwondocuların saldırganlık ve mutluluk düzeylerinin belirlenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3456-3473. DOI: 10.26466/opus.728250

Belediyelerin Borç Ödeme Gücünün Analizi: Muğla-Sakarya Belediyeleri Örneği

DOI: 10.26466/opus.769657

*

İrfan Özen *

* Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Datça Kazım Yılmaz Meslek Yüksekokulu, Muğla/Türkiye

E-Posta: irfanozen@mu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-4307-2306](https://orcid.org/0000-0003-4307-2306)

Öz

Kaynakların etkin kullanımı, kâr amaçlı işletmelerde olduğu kadar kâr amacı bulunmayan kurumlarda da önemli konulardan biridir. Kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması için mevcut durumun ölçülmesi, amaçlardan sapma bulunan noktalarda ise gelecekte kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması amacıyla gerekli önlemlerin alınması gerekir. Kurumların mevcut ve geçmiş finansal performanslarının ölçülmesi ve gelecekle ilgili tahminlerde bulunulması amacıyla çeşitli mali analiz teknikleri kullanılmaktadır. İşletmelerde uzun süreden beri kullanılan bu analiz tekniklerinin kamu yararına hizmet sunan kurumlarda da son dönemlerde kullanımı yaygınlık kazanmıştır. İşletmelerde olduğu gibi kâr amacı gütmeyen kurumlarda da yaygın olarak kullanılan analiz tekniklerinden biri oran analizidir. Çalışmada, Sayıştay denetiminde kullanılan ve kurumlar tarafından sunulan 2018 yılına ait bilanço verilerinden hareketle, nüfusları yakın Muğla ve Sakarya illerindeki büyükşehir belediyeleri ve bu belediyelere bağlı 12 ilçe belediyesinin likidite ve mali yapı oranları hesaplanmıştır. Analizde, sık kullanılan oranlarla birlikte TCMB'nin sektör analizinde kullandığı işletmelerin borç ödeme gücünü belirlemede kullanılan oranlar esas alınmıştır. Küçük farklılıklar olmakla birlikte Sakarya ve Muğla illerindeki belediyelerin kısa ve uzun vadeli borç ödeme güçlerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oran Analizi, Likidite Oranları, Mali Yapı Oranları, Belediyelerin Borç Ödeme Gücü.

Analysis of Municipalities' Debt Payment Power Example of Muğla-Sakarya Municipalities

*

Abstract

Effective use of resources is one of the important issues in non-profit organizations as well as in profit-making businesses. In order to ensure effectiveness in the use of resources, necessary measures should be taken in order to measure the current situation and to ensure effectiveness in the future use of resources in cases where there is a deviation from the objectives. Various financial analysis techniques are used to measure the current and past financial performances of institutions and to make predictions about the future. These analysis techniques, which have been used in businesses for a long time, have become widespread recently in institutions that serve the public interest. One of the analysis techniques commonly used in non-profit organizations as well as businesses is ratio analysis. In the study, the liquidity and financial structure ratios of the metropolitan municipalities in Muğla and Sakarya provinces and 12 district municipalities affiliated to these municipalities were calculated based on the 2018 balance sheet data used by the institutions and submitted by the institutions. In the analysis, together with the frequently used rates, the rates used to determine the debt payment power of the enterprises used by the TCMB in the sector analysis were taken as basis. Although there are minor differences, it has been determined that the municipalities in Sakarya and Muğla provinces have high short and long term debt payment powers.

Keywords: *Ratio Analysis, Liquidity Ratios, Financial Structure Ratios, Municipalities' Debt Payment Power.*

Giriş

Hem işletmeler, hem de kâr amacı gütmeyen kurumlar mali yapılarını ve faaliyet sonuçlarını belirli dönemlerde paydaşlarına ileterek bilgi paylaşımında bulunmaktadır. Bu bilgi paylaşımı, işletmelerde bu bilgilerden hareketle karar almak isteyen ilgililerin ihtiyaçlarını karşılamak, kâr amacı gütmeyen kurumlarda ise “şeffaflık ve hesap verilebilirliği” sağlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Hem işletmelerde hem de kâr amacı gütmeyen kurumlarda, farklı gerekçelerle paylaşılan bilgilerin kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için bu bilgilerin ne anlama geldiğinin çeşitli teknikler kullanılarak analiz edilmesi ve bilgiler arasındaki ilişkinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu amaçla, kurumlar tarafından açıklanan mali tablolar analiz edilerek daha detaylı, anlaşılabilir ve kullanılabilir bilgiler elde edilebilmektedir.

Uzun yıllardır işletmeler tarafından kullanılan mali analiz tekniklerinin son dönemlerde kâr amacı gütmeyen kurumlarda da yaygınlık kazanması, bu kurumların mali tablolarından da daha detaylı ve kullanılabilir bilgilerin edinilmesine olanak sağlamaktadır. Bu kapsamda diğer analiz teknikleriyle birlikte özellikle oran analizi, hem işletmelerin hem de kamusal hizmet sunan kurumların mali tablolarına ilişkin önemli bilgilerin elde edilmesinde ilgililere büyük kolaylıklar sağlamaktadır.

Kurumların faaliyetlerini sürdürmesinde ya da yeni yatırımlar yapmasında iki temel fon kaynağından yararlanılmaktadır. Bu kaynaklardan biri özkaynaklar, diğeri ise yabancı kaynaklardır. Her iki kaynağı kullanmanın da avantaj ve dezavantajlarının bulunduğu söylenebilir. Bu nedenle her iki fon kaynağının da belirli oranda birlikte kullanılması, kurumların faaliyetlerinde etkinliğin sağlanmasına katkı sunabilir. Kurumların fazla yabancı kaynak kullanımı, likidite ihtiyaçlarını artırmanın yanında mali yapının da bozulmasına neden olabilir. Faaliyetlerin yürütülmesinde ve yeni yatırımların yapılmasında fazla özkaynak kullanımı ise gelecekte ortaya çıkacak fırsatların kaçırılmasına ya da alternatif maliyetin yükselmesine neden olabilir. Kurumların her iki fon kaynağının da kullanımında fayda-maliyet analizini yaparak hareket etmesi gerekecektir.

Yabancı kaynak kullanımı, belirli bir süre sonra anapara ve faiziyle birlikte geri ödemeyi gerektirdiği için kurumların borçlanma kararında bu noktaya

özellikle dikkat etmesi gerekmektedir. Yani kurumların borç ödeme ve faizi karşılama gücü kapsamında yabancı kaynak kullanımına yönelmesi gerekir.

Borcun sürdürülebilirliği, kurumların borç ödeme gücünü göstermektedir. Borç ödeme gücünün belirlenmesinde çeşitli ölçütler kullanılmakla birlikte, kısa ve uzun vadeli borç ödeme gücünün belirlenmesinde genellikle likidite ve mali yapı oranları kullanılmaktadır. Çalışmada, belediyelerin borç ödeme gücünün belirlenmesi amacıyla nüfusları birbirine yakın (Muğla - 938.751, Sakarya - 990.214) iki ildeki büyükşehir ve ilçe belediyelerinin bilanço verilerinden hareketle likidite ve mali yapı oranları analiz edilmiştir.

Çalışmanın amacı, Muğla ve Sakarya büyükşehir belediyesi ve bunlara bağlı 12 ilçe belediyesine ilişkin bilançolar esas alınarak hesaplanan likidite ve mali yapı oranlarından hareketle bu belediyelerin borç ödeme gücünü analiz etmektir. Çalışma kapsamında belediyelere ilişkin bilançolar, Sayıştay denetiminde kullanılan ve kurumlar tarafından sunulan 2018 yılı dönem sonu bilançolarıdır. Kısa ve uzun vadeli borç ödeme gücünün belirlenmesinde, sık kullanılan oranlarla birlikte TCMB'nin sektör analizinde kullandığı oranlar esas alınmıştır.

Literatür Özeti

İşletmelerde mali tablo analizleri uzun yıllardır çeşitli amaçlar için kullanılsa da kâr amacı gütmeyen kurumlarda mali tablolar analizinin yeni olduğu söylenebilir. Bu nedenle kâr amacı gütmeyen kurumlarla ilgili hem akademik alanda, hem de uygulamada yeterli sayıda çalışmanın olduğunu söylemek oldukça güçtür. Buna rağmen özellikle son yıllarda akademik alanda bu konu ile ilgili çalışmaların arttığı ifade edilebilir.

Taş (2019), belediyelerin borçlanma ve yükümlük göstergelerini belirlemeye yönelik olarak yaptığı 2013-2015 dönemi verilerini kapsayan çalışmada, "kaldıraç oranı, özkaynak oranı, finansman oranı, kısa vadeli yabancı kaynak oranı ve uzun vadeli yabancı kaynak oranı" hesaplanmış ve hesaplanan oranların standart oranları aşmadığı ve belediyelerin özkaynaklarının oldukça güçlü olduğu (bilanço büyüklüklerine göre yüksek düzeyde borçlarının olmadığı) tespit edilmiştir (Taş, 2019, s.17-18).

Serbes ve Çetinkaya (2019), belediyelerin yabancı kaynak yapısına ilişkin çalışmalarında, "Türkiye'deki belediyelerin banka kredileri veya uluslararası

kuruluşlardan sağladığı iç ve dış borçlanma kadar diğer borçları ve yükümlülüklerinin de oldukça önemli boyutta olduğunu” tespit etmişlerdir (Serbes ve Çetinkaya, 2019, s.793).

Uzunali ve Görmez (2019a)’in büyükşehir belediyelerinin “borç ödeme gücünün ve mali durumlarının” belirlenmesine yönelik 30 büyükşehir belediyesini kapsayan çalışmalarında; Aydın, Diyarbakır, Muğla ve Denizli büyükşehir belediyelerinin borç ödeme güçlerinin ve mali yapılarının güçlü, diğer 26 büyükşehir belediyesinin ise borç ödeme güçlerinin ve mali yapılarının zayıf olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada genel anlamda, büyükşehir belediyelerinin bütçe sürdürülebilirliklerinin ve mali yapılarının zayıf olduğu sonucuna varılmıştır (Uzunali ve Görmez, 2019, s.95).

Uzunali ve Görmez (2019b)’in oran analizleri ile “mali yapı ve bütçe sürdürülebilirlik çalışmaları”nın yerel kamu kuruluşlarında da uygulanabileceğinin test edilmesi amacıyla yaptığı çalışmada, Antalya Büyükşehir Belediyesi’nin mali tabloları ve belediyenin borç ödeme gücünü gösteren oranların standart oranların altında olduğu tespit edilmiştir (Uzunali ve Görmez 2019b, s.1304-1315).

Akduğan ve Agun (2018), Türkiye’deki belediyelerin mali sürdürülebilirliği ile ilgili 2007-2017 dönemi verilerini kapsayan çalışmalarında, “belediyelere ilişkin birincil bütçe dengesi serisinin durağan olduğu” sonucuna ulaşmış ve elde edilen sonuçtan hareketle “belediyelerin bütçe açıklarının sürdürülebilir olduğu” kanaatine varmışlardır (Akduğan ve Agun: 2018, s.219).

Atalay (2018), belediyelerin finansal sürdürülebilirliğini belirlemek için “faaliyet fazlası oranı, faiz karşılama oranı, net finansal borç gösterge oranı, varlıkların sürdürülebilirlik gösterge oranı, çalışma sermayesi gösterge oranı, varlık yenileme yatırım gösterge oranı ve varlık tüketim gösterge oranı” kullanılarak yaptığı çalışmada, finansal sürdürülebilirlik analizlerinde farklı oran analizlerin kullanılabilmesi sonucuna varmıştır (Atalay, 2018, s.45-49).

Özkul ve Alkan (2017), İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne ait 2006 - 2014 yılları arasındaki mali tablolardan hareketle kurumun mali durumunu “nakit ödeme gücü, bütçe yapısı, uzun vadede borç ödeme gücü ve hizmet sürdürülebilirliği” olmak üzere dört açıdan analiz etmiş, kurumun nakit pozisyonunun iyi olduğu ve kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirmede sorunu olmadığı, gerekli yatırımları aksatmadan uzun vadeli borç ödeme gücünün yeterli olduğu sonucuna ulaşmıştır (Özkul ve Alkan, 2017, s.170-171).

Ersöz (2017), belediyelerin mali tablolarında yatay analiz, trend analizi, dikey analiz ve oran analizinin kullanılabileceğini göstermiş, bu tekniklerin kullanılmasının şeffaflık, hesap verebilirlik ve karar almada etkinliğe katkı sağlayacağı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada ayrıca, oran analizinin kurumların “mali durumları, mali yapısı, kaynakların kullanımı, mali durumdaki değişiklikler, faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği, borç ve hizmet sürdürülebilirliği” ile ilgili bilgiler sağladığı vurgulanmıştır (Ersöz, 2017, s.38).

Kluza (2017), 2008–2015 dönemini kapsayan verilerden hareketle belediyelerin nakit akışını ve net borcunu analiz etmiş ve Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanarak yerel yönetimlerin borç kullanımındaki göreceli performansını tespit etmiştir (Kluza, 2017, s.329).

McDonald III (2017), 1977-2012 dönemi kapsayan 150 belediyeye ait verileri kullanarak mali yapıyı analiz etmiştir. Çalışmada, mali yapının durumunun belirlenmesinde oran analizine güvenilebileceğini, ancak oranlara aşırı güvenmenin yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkarabileceği sonucuna varmıştır (McDonald III, 2017, s.13).

Çiçek ve arkadaşları (2015), belediyelerin 2007-2011 yılları arası performanslarının harcama yapılarını analiz etmiş, en yüksek değerin İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne ait olduğunu tespit etmiştir. Çalışmada, belediyelerin bu analizleri yaparak performans ve verimlilikleri artırabilmek için “harcama kalemlerinin iyileştirilmesi gerektiği” ifade edilmiştir (Çiçek vd., 2015, s.73).

Ertuğ ve Girginer (2015), İstanbul, Ankara, Erzurum, Samsun, Adana, Gaziantep, Antalya ve Eskişehir büyükşehir belediyelerinin mali etkinlik analizini yapmış, performansı en yüksek belediyenin İstanbul Büyükşehir Belediyesi, performansı en düşük belediyenin ise Ankara Büyükşehir Belediyesi olduğunu tespit etmiştir (Ertuğ ve Girginer, 2015, s.411).

Göçer (2015), Pendik Belediyesi’nin 2008-2012 yılları arasındaki mali tablolarının yatay ve dikey analizini yapmış, belediyenin dönen varlıklarında ve kısa vadeli yabancı kaynaklarında artış, duran varlıklarında ise azalış tespit etmiştir (Göçer, 2015, s.161).

Kablan (2014) çalışmasında, işletmelerin mali tablolar analizinde kullandığı tekniklerin, Beylikdüzü Belediyesi’nde gerçekleştirilen uygulamalara dayanarak kamu kurumlarının mali tablolarında da kullanılabileceğini tespit etmiştir (Kablan, 2016, s.85).

Rivenbark ve Roenigk (2011), belediyede mali durumlardaki değişimle ilgili üç vak'a analizi yapmış, finansal ilişkileri değerlendirmek için oran analizi yapmanın ve politika kararlarını bilgilendirmek için karşılaştırmalı analiz yapmanın önemine dikkat çekmiştir (Rivenbark ve Roenigk, 2011, s.241).

Sevim ve Güngörmüş (2002), belediyelerin mali tablolarından elde edilen bilgilerin gelir-gider oranları analiziyle "finansal kontrol ve yönetim amaçlı" olarak kullanılabilceğini ortaya koymuştur (Sevim ve Güngörmüş, 2002, s.143).

Belediyelerde Muhasebe Sistemi

Muhasebe, kâr amacı olsun ya da olmasın her türlü örgütün işleyişle ilgili parasal ya da diğer bazı bilgileri hesap dönemi adı verilen zaman dilimleri itibarıyla toplayan, kayıt ve tasnif eden ve raporlar halinde özetleyen bilgi sistemidir (Gürsoy, 1997, s.3).

Muhasebe bilgi sistemi, kurumların varlık ve kaynakları üzerinde değişiklik meydana getiren ve para ile ifade edilen mali nitelikteki işlemlerini kaydetmek, sınıflandırmak, özetlemek, analiz ve yorumlamak suretiyle ilgili taraflara bu bilgileri sunan bilgi sistemidir.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK)'da muhasebe sistemi, "karar, kontrol ve hesap verme süreçlerinin etkili çalışmasını sağlayacak ve malî raporların düzenlenmesi ile kesin hesabın çıkarılmasına temel olacak şekilde kurulur ve yürütülür. Kamu hesapları, kamu idarelerinin gelir, gider ve varlıkları ile malî sonuç doğuran ve öz kaynağın artmasına veya azalmasına neden olan her türlü işlemlerle garantilerin ve yükümlülüklerin belirlenmiş bir düzen içinde hesaplara kaydedilerek, yönetim ve denetim yetkilileriyle kamuoyuna gerekli bilgilerin sağlanması amacıyla tutulur." şeklinde ifade edilmektedir (KMYKK, m. 49).

Belediye muhasebesi, "belediyenin mali kaynaklarının oluşumunu, bu kaynakların kullanımını, kaynaklarda meydana gelen artış ve azalışları, belediyenin finansal açıdan durumunu açıklayan ve bunları belediye hakkında karar verme durumundaki kişi ve kurumlara ileten bilgi sistemi" olarak tanımlanabilir. Günümüzde belediye muhasebe sisteminin, "belediye mal varlıklarındaki artış ve azalışları, gelir ve giderlere ait işlemleri ait oldukları dönemler içinde gösterebilen, hizmet işlevi yanında, karar verme, denetim ve

performans değerlemede yardımcı olacak bilgileri sağlayan, muhasebe bilgilerini finansal kontrol ve yönetim amaçlı kullanılacak hale getirebilen bir yapıya sahip olması” beklenmektedir (Dumanoğlu, 2005, s.141-142).

Mali istatistiklerin uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi ve tüm kamu idareleri için geçerli bir raporlama ve muhasebe sistemi oluşturulabilmesi amacıyla 2005 yılında Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği (GYMY) yürürlüğe girmiş ve yönetmelik 2014 yılında güncelleştirilerek yeni yönetmelik 2015 yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Belediyelerin GYMY kapsamında belirlenen ilke ve politikalar çerçevesinde mali tablolarını hazırlayıp kamuoyuna sunma yükümlülüğü bulunmaktadır. Belediyelerin hazırlamaları gereken mali tablolar GYMY m. 313'te “temel ve diğer mali tablolar” olmak üzere iki başlıkta toplanmaktadır. Yönetmelikte temel mali tablolar “bilanço, faaliyet sonuçları tablosu, nakit akış tablosu, özkaynak değişim tablosu, bütçelenen ve gerçekleşen tutarları karşılaştırma tablosu” olarak sıralanmıştır. Belediyelerde en çok kullanılan mali tablolar, bilanço ve faaliyet sonuçları tablosudur (Serbes ve Çetinkaya, 2019, s.769).

Belediye bilançosu, belediyenin belirli bir tarihteki mali yapısını, varlık ve kaynaklarını, faaliyet sonuçları tablosu ise belediyelerin belirli bir dönemdeki gelir ve giderlerini belirli bir sistematik yapı içinde gösteren tablodur.

Oran Analizi

Mali tablolar analizi, “analizi yapacak işletme ilgililerinin amaçlarına uygun olarak, bir veya birkaç döneme ait finansal tablolarda yer alan kalemlerin, gerek kendi aralarındaki gerekse bütünlü olan ilişkilerinin çeşitli analiz tekniklerinden yararlanılarak incelenmesi, yorumlanması ve işletmenin içinde bulunduğu koşulların da göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi işlemleri” olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2006, s.515).

Kurumların mali tablolarında yer alan çok sayıdaki bilgi, mali analiz ile daha kullanışlı ve ihtiyaca uygun hale getirebilir. Bunun için de amaca uygun farklı analiz teknikleri kullanılmaktadır. Mali tablo analizinde kullanılan analiz teknikleri; oran analizi, dikey analiz, yatay analiz ve trend analizi olarak sıralanabilir. Bu analiz teknikleri, kurum içinden ya da dışından kişiler tarafından, yatırım, yönetim veya kredi analizi amacıyla statik ya da dinamik

analiz olarak uygulanabilir. Mali analiz tekniklerinin uygulaması, matematiksel işlemlerin yapılması ve bu işlem sonuçlarının yorumlanarak bir sonuca ulaşılmasını kapsayan iki aşamalı süreçten oluşmaktadır.

Kâr amaçlı işletmelerde ve kamu kurumlarında mali analiz farklı amaçlar için yapılmaktadır. Kamu kurumlarının temel amacı, kamusal hizmetlerin en uygun şekilde sunulması olduğu için bu kurumlarda mali analiz, “kaynakların etkin kullanımını, faaliyetlerdeki performansı, etkinliği ve başarıyı belirlemek, kurumun kaynaklarının bütçe ve yasalara uygun kullanımını ortaya koymak ve mali işlemlerde şeffaflık ve hesap verilebilirliği gerçekleştirmek” amacıyla yapılmaktadır. Temel amacı kâr elde etmek olan işletmelerde mali analiz, “işletmelerin kârlılığını artırmak için gerekli olan organizasyonun kurularak, işletmenin mali yapısı, faaliyet etkinliği ve nakit akışı gibi bilgileri elde ederek yöneticilerin kaynakları nasıl kullandığını belirlemek ve karar alıcıların geleceğe yönelik başarılı tahminlerde bulunmasının sağlanması” amacıyla yapılmaktadır. Ayrıca, kamu kurumlarında mali analiz yoluyla tüm toplumu ilgilendiren sonuçların belirlenmesi sağlanmaya çalışılırken, işletmelerde mali analizle işletme paydaşlarını ilgilendiren sonuçların ortaya konulması amaçlanmaktadır (Serbes ve Çetinkaya, 2019, s.768).

Farklı amaçlar için yapılırsa da hem işletmeler tarafından, hem de kamu kurumları tarafından en çok kullanılan analiz tekniklerinden biri oran analizidir.

Oran, işletmelerin mali tablolarında yer alan kalemlerin birbirleri arasındaki ilişkinin belirlenmesine için yapılan hesaplamadır. Oran analizinde, ilişkili mali tablo kalemleri birbirlerine oranlanarak aralarındaki ilişki belirlenmeye çalışılır. Mali tablolardaki birçok kalem birbirine bölünerek çeşitli oranlar elde edilebilir. Ancak elde edilen oranların anlamlı ve ihtiyaca uygun olması gerekir (Özen, 2020a, s.127). Oran analizinde, bilanço kalemleri, gelir tablosu kalemleri veya bilanço ile gelir tablosu kalemleri arasındaki ilişkiler belirlenebilir. Tek başlarına fazla bir anlamı olmayan mali tablo kalemleri ve hesap grupları, oranlar yoluyla daha anlamlı hale getirilebilir (Yalkın, 1981, s.100).

Oranlar, mali tablolardaki veriler kullanılarak kolayca hesaplanabilmekte ve daha anlaşılabilir mali performans ölçümleri sunmaktadır (Curtis ve Roupas, 2009, s.204). Oran analizinde tek amaç, mali tablolarda yer alan kalemler arasında basit matematiksel ilişkileri göstermek ve oraları hesaplamak değil-

dir. Önemli olan hesaplanan oranların yorumlanması ve değerlendirilmesidir. Oran analizinin ilgililere fayda sağlaması için işletme ile ilgili önemli sorunları ortaya koyması gerekmektedir (Arat, 2005, s.89).

Oranlar temelde dört başlık altında gruplandırılmaktadır. Bunlar; i. işletmenin kısa vadeli borç ödeme gücünü ortaya koyan “likidite oranları”, ii. işletmelerin kaynak yapısını, yabancı kaynaklardan yararlanma derecesini ve uzun vadeli borç ödeme gücünü ortaya koyan “mali yapı oranları”, iii. işletmenin çalışma durumunun analizinde (faaliyet etkinliğinin belirlenmesinde) kullanılan “faaliyet oranları” ve iv. işletmenin kârlık düzeyini ölçmeye yarayan “kârlılık oranları”dır. Sıralanan bu oran gruplarına borsa performans oranları, büyüme oranları gibi birçok oran grubu daha eklenebilir (Özen, 2020a, s.127-145).

İşletmelerin ve kâr amacı gütmeyen kurumların borç ödeme gücünü belirlemede kullanılan oran grupları, “likidite oranları ve mali yapı oranları” olmak üzere iki başlık altında toplanır. Bu oran gruplarından ilki kısa vadeli borç ödeme gücünün, ikincisi ise uzun vadeli borç ödeme gücünün ve mali yapının belirlenmesinde kullanılan oranlardır.

Likidite, genel anlamda varlıkların paraya dönüştürülme hızı ve kolaylığını ifade eder. Likidite yönetimi, kurumların bir yıl içinde paraya dönüştürülecek varlıkları ile bir yıl içinde ödemesi gereken borçları ödeme yöntemidir. Likidite yönetiminde, bir yıl içinde paraya dönüştürülecek varlıklar ile bir yıl içinde ödenecek borçlar esas alındığı için kurumların net çalışma sermayelerinin mümkün olduğu kadar yüksek olması istenir. Kısa vadeli borç ödeme gücünü belirlemeye yarayan likidite oranları genellikle “cari oran, asit-test oranı ve nakit oran” olarak sıralanmakla birlikte, her bir kurumun ihtiyacına ve yapısına uygun çok sayıda likidite oranı türetilebilir. Çalışma kapsamında belediyelerde kullanılacak likidite oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Likidite oranları

Oran Adı	Hesaplanışı	Standart Oran	Hesaplanma Amacı
Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	1,5-2	Kısa vadeli borç ödeme gücünün belirlenmesi
Asit-Test Oranı (Hassas Oran)	(Dönen Varlıklar - Stoklar) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	1	Stokların nakde dönüştürülememesi halinde kısa vadeli borçları ödeme gücünün belirlenmesi
Nakit Oran	(Hazır Değerler + Menkul Kıymetler) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	0,20	Mevcut hazır değerlerin ve menkul kıymetlerin kısa vadeli borçları ne ölçüde karşıladığının belirlenmesi
Kısa Vadeli Alacakların Dönen Varlıklara Oranı	Kısa Vadeli Ticari Alacaklar + Diğer Kısa Vadeli Alacaklar / Dönen Varlıklar Oranı	Mümkün olduğunca düşük	Kısa vadeli alacakların tahsil etkinliğinin belirlenmesi
Kısa Vadeli Alacakların Aktif Toplama Oranı	Kısa Vadeli Ticari Alacaklar + Diğer Kısa Vadeli Alacaklar / Aktif Toplamı	Mümkün olduğunca düşük	Kısa vadeli alacakların tahsil etkinliğinin belirlenmesi

Kaynak: Özen, İ. (2020a). Mali Tablolar Analizi. Pedagoji Yayınları, İstanbul, s.129-131;TCMB,Oran Formülleri, (<http://www3.tcmb.gov.tr/seyktor/2017/Raporlar/oran.pdf>, Erişim: 03.07.2020)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Stokların alacağa ve nakde dönüşümü bazı işletmelerde uzun süreyi alabilmektedir. Özellikle üretilen ürünlerin niteliği gereği üretim işletmelerinin bazılarında hammaddelerin yarı mamullere, yarı mamullerin mamullere, mamullerin de satılarak alacağa ve nakde dönüşümü oldukça fazla süre alabilmektedir. Bu durum da işletmenin likidite yapısını etkilemekte ve likidite ihtiyacını artırmaktadır. Bu nedenle işletmenin kısa vadeli borç ödeme gücünün belirlenmesinde “stokların dönen varlıklara oranı, stokların aktif toplama oranı ve stok bağımlılık oranı” gibi stokların esas alındığı likidite oranlarının hesaplanmasında yarar vardır. Ancak belediyelerde ve benzer kurumlarda ya da işletmelerde bu oranların hesaplanmasına, stok tutarlarının dönen varlıklar içindeki oldukça düşük düzeydeki payı nedeniyle gerek yoktur.

Likidite oranları içinde genellikle hesaplamaya dahil edilmeyen “kısa vadeli alacaklar”ın, bilançodaki nispi önemi nedeniyle belediyelerin likidite oranlarının hesaplanmasında, hesaplama kapsamına alınması uygun bir yaklaşım olacaktır. Belediyelerde “faaliyet alacakları, diğer kısa vadeli alacaklar ve kurum alacakları” hesap gruplarında yer alan ana hesapların tutarlarının da göz önüne alınarak, kısa vadeli alacakların dönen varlıklara ve aktif toplama oranlarının hesaplanması, önemli verilerin elde edilmesini sağlayacaktır. Bununla birlikte, kısa vadeli alacaklar esas alınarak hesaplanacak bu iki

orana ilave olarak ihtiyaca uygun farklı oranlar türetilir. Özellikle, belediyelerde dönen varlıklar içinde önemli bir paya sahip olan faaliyet alacakları esas alınarak, “faaliyet alacakları / dönen varlıklar” ve “faaliyet alacakları / aktif toplamı” oranlarının hesaplanması da gerekli görülebilir. Hatta daha detaylı bilgilerin elde edilmesi için belediyelerde faaliyet alacakları içinde önemli düzeylere ulaşabilen “takipli alacaklar” esas alınarak “takipli alacaklar / faaliyet alacakları, takipli alacaklar / dönen varlıklar ve takipli alacaklar / aktif toplamı”nın da hesaplanması gerekebilir.

Kurumların borç ödeme gücünün belirlenmesinde kullanılan ikinci oran grubu mali yapı oranlarıdır. Mali yapı, kurumların özkaynak ve yabancı kaynak yapısını gösterir. Mali yapı oranları temelde kurumların uzun vadeli borç ödeme gücünü belirleyen oranlar olmakla birlikte, varlıkların finansmanında hangi kaynakların kullanıldığını da ortaya koymaktadır. Birçok mali yapı oranı olmakla birlikte belediyelerde kullanılması uygun mali yapı oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Mali yapı oranları

Oran Adı	Hesaplanışı	Standart Oran	Hesaplanma Amacı
Borçlanma Oranı (Kaldıraç Oranı)	Toplam Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı	0,50'den düşük	Varlıklarının hangi oranda yabancı kaynaklarla finanse edildiğini belirlemek
Özkaynaklar Toplamının Aktif Toplama Oranı	Özkaynaklar / Aktif Toplamı	0,50'den yüksek	Varlıklarının hangi oranda özkaynaklarla finanse edildiğini belirlemek
Özkaynakların Yabancı Kaynaklara Oranı	Özkaynaklar / Toplam Yabancı Kaynaklar	1	Mali bağımsızlık derecesini belirlemek
Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Pasif Toplama Oranı	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Pasif Toplamı	1/3'ten düşük	Varlıkların hangi oranda kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edildiğini ve yabancı kaynaklar içindeki kısa vadeli yabancı kaynakların payını belirlemek
Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Pasif Toplama Oranı	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Pasif Toplamı	-	Varlıkların hangi oranda uzun vadeli yabancı kaynaklarla finanse edildiğini ve yabancı kaynaklar içindeki uzun vadeli yabancı kaynakların payını belirlemek
Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Sürekli Sermayeye Oranı	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Sürekli Sermaye	-	Sürekli sermaye (uzun vadeli yabancı kaynak + özkaynak) içindeki uzun vadeli yabancı kaynak payının belirlemek
Maddi Duran Varlıkların Özkaynaklara Oranı	Maddi Duran Varlıklar / Özkaynaklar	-	Maddi duran varlıkların hangi oranda özkaynaklarla finanse edildiğini belirlemek

Maddi Duran Varlıkların Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklara Oranı	Maddi Duran Varlıklar / Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	-	Maddi duran varlıkların hangi oranda uzun vadeli yabancı kaynaklarla finanse edildiğini belirlemek
Duran Varlıkların Yabancı Kaynaklar Toplamına Oranı	Duran Varlıklar / Yabancı Kaynaklar Toplamı	-	Duran varlıkların hangi oranda yabancı kaynaklarla finanse edildiğini belirlemek
Duran Varlıkların Özkaynaklara Oranı	Duran Varlıklar / Özkaynaklar	1'den küçük	Duran varlıkların hangi oranda özkaynaklarla finanse edildiğini belirlemek
Duran Varlıkların Sürekli Sermayeye Oranı	Duran Varlıklar / Sürekli Sermaye	1'den küçük	Duran varlık tutarı uzun vadeli yabancı kaynak ilişkisini belirlemek
Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Yabancı Kaynaklar Toplamına Oranı	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Toplam Yabancı Kaynaklar	-	Toplam yabancı kaynaklar içindeki kısa vadeli yabancı kaynak payını belirlemek
Banka Kredilerinin Aktif Toplama Oranı	Banka Kredileri / Aktif Toplamı	-	Varlıkların hangi oranda banka kredileri ile finanse edildiğini belirlemek
Kısa Vadeli Banka Kredilerinin Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamına Oranı	Kısa Vadeli Banka Kredileri / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar Toplamı	-	Kısa vadeli yabancı kaynaklar içindeki kısa vadeli banka kredilerinin payını belirlemek
Banka Kredilerinin Yabancı Kaynaklar Toplamına Oranı	Banka Kredileri / Yabancı Kaynaklar Toplamı	-	Toplam yabancı kaynaklar içindeki banka kredilerinin payını belirlemek

Kaynak: Özen, İ. (2020a). Mali Tablolarda Analizi. Pedagoji Yayınları, İstanbul, s. 133-135; Arat, M. E. (2005). Finansal Analiz Aracı Olarak Oranlar. Marmara Üniversitesi Nihat Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, No: 531/764; TCMB, Oran Formülleri, (<http://www3.tcmb.gov.tr/sector/2017/Raporlar/oran.pdf>, Erişim: 03.07.2020); Yenisu, E. (2019). Finansal Tablolarda Oran Analizi ile İncelenmesi: Adese Örneği. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ASED), Cilt: 3, Sayı: 1, s. 26-27'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Belediyelerin Borç Ödeme Gücünün Analizi: Muğla-Sakarya Belediyeleri Örneği

Çalışma kapsamındaki belediyelerin likidite ve mali yapı oranlarının hesaplanmasında kullanılan veriler, ilgili belediyelerin Sayıştay denetimi için kullanılmak üzere ilgili kurumlar tarafından hazırlanan 2018 yılı dönem sonu bilanço verileridir. Sayıştay tarafından yapılan denetimler sonucu elde edilen sonuçlarda, belediyelere ait mali tablolarda bazı hatalar tespit edilmekle birlikte, çalışmada yapılan analizde belediyelerin denetim için sunulan bilanço verileri esas alınmıştır.

Belediyelerin Borç Ödeme Gücünün Analizi
(Muğla-Sakarya Belediyeleri Örneği)

Likidite oranlarının kullanılmasında esas alınan belediyelere ait veriler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 3. Likidite oranlarının hesaplanmasında esas alınan bilanço kalemleri (2018)

MUĞLA							
	Büyükşehir	Bodrum	Dalaman	Datça	Fethiye	Köyceğiz	Marmaris
Hazır Değerler	119.090.797,84	10.273.208,49	2.159.991,04*	1.084.645,51	1.854.922,71	1.099.892,88	2.549.706,30*
Faaliyet Alacakları	18.936.394,07	248.618.372,03	18.180.592,77	10.207.331,01	75.983.183,35	17.570.130,00	155.846.492,45
Diğer Alacaklar	24.438,89	4.979.584,65	336.021,61	2.069,70	61.573,06	86.500,95	1.011.513,13
Stoklar	26.768.766,25	305.702,41	1.062.302,53	42.211,74	3.644.436,41	3.459.208,01	1.832.317,43
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	73.233.170,24	167.678.368,74	5.890.653,25	5.640.704,26	27.552.138,31	17.918.949,19	9.888.606,55
Dönen Varlıklar	167.370.852,36	264.588.292,01	34.867.151,09	11.871.106,99	85.772.925,30	35.642.573,31	165.665.697,09
AKTİF TOPLAMI	1.941.991.224,44	1.380.537.165,55	88.776.045,94	78.212.748,36	522.632.969,79	52.732.294,44	726.139.536,33
SAKARYA							
	Büyükşehir	Adapazarı	Arifiye	Erenler	Karasu	Sapanca	Serdivan
Hazır Değerler	24.888.946,88	7.741.950	820.890,51	3.181.658,04	2.576.717,80	1.484.164,41	1.344.539,62
Faaliyet Alacakları	53.504.994,70	29.003.825	5.800.324,76	12.505.769,75	26.575.887,05	18.100.290,28	8.570.112,45
Diğer Alacaklar	3.401.577,48**	710.256	238.484,60	189,25	378.587,08	0	1.052.546,00*
Stoklar	24.402.089,96	272.569	80.627,84	0	53.015,00	0	0
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	210.703.961,49	30.280.748	12.318.185,60	10.783.224,60	70.923.925,48	36.380.853,93	18.962.790,53
Dönen varlıklar	195.156.450,94	94.814.971	23.424.018,47	44.007.540,36	67.265.121,47	40.417.850,20	54.404.237,88
AKTİF TOPLAMI	1.412.539.146,93	283.619.041	40.871.720,50	139.948.100,22	130.662.340,05	83.654.829,90	495.634.313,27

*Hazır değerler ve menkul kıymetler toplamı

**Diğer alacaklar ve kurum alacakları toplamı.

Belediyelere ait bilançolarda sadece iki belediyenin (Dalaman ve Marmaris) düşük tutarda menkul kıymet yatırımı bulunması nedeniyle tabloda bu tutar, nakit oranının hesaplanmasında birlikte değerlendirildiği için hazır değerlere eklenmiştir. Sadece iki belediyenin (Sakarya Büyükşehir ve Serdivan) mali tablolarında düşük tutarlı “kurum alacakları” kısa vadeli alacak oranının hesaplanmasında “faaliyet alacakları ve diğer alacaklar” tutarıyla birlikte hesaplamaya dahil edildiği için bahsedilen belediyelere ait kurum alacakları tabloda “diğer alacaklar” a eklenerek gösterilmiştir.

Tabloda “hazır değerler” in dönen varlıklar içindeki payı incelendiğinde Muğla ilinde, Büyükşehir ve Dalaman Belediyesi hariç diğer belediyelerin payının daha düşük düzeyde olduğu, Sakarya ilinde ise Adapazarı ve Erenler belediyeleri dışındaki belediyelerin nispeten düşük düzeyde hazır değerler tutarına sahip olduğu görülecektir. Bu durum doğal olarak belediyelerin nakit oranlarını da etkileyecektir.

Tabloda önemli noktalardan biri de “faaliyet alacakları”nın dönen varlıklar içindeki payının Muğla ilinde Büyükşehir Belediyesi hariç ilçe belediyelerde çok yüksek düzeyde olmasıdır. Faaliyet alacaklarının dönen varlıklar içindeki pay, Sapanca ve Karasu belediyeleri hariç Sakarya ili belediyelerinde daha düşük düzeydedir.

Faaliyet alacaklarının yüksekliği, alacakların tahsilinde herhangi bir sorun ya da gecikme yaşandığında bu durum, belediyelerin faaliyetlerini yürütmede ihtiyaç duyacağı likit varlıkları artıracaktır. Bu durum da belediyelerin borçlanma gereğini, dolayısıyla da mali yapılarını olumsuz etkileyecek sonuçlar doğuracaktır (Belediyelerin alacaklarının analizi ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Özen, 2020b).

Belediyelerin 2018 yılı bilançoları esas alınarak hesaplanan likidite oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Belediyelerin likidite oranları

	Likidite Oranları				
	Cari Oran	Hassas Oran	Nakit Oran	Kısa Vadeli Alacakların Dönen Varlıklara Oranı	Kısa Vadeli Alacakların Aktif Toplama Oranı
MUĞLA					
Büyükşehir	2,29	1,92	1,63	0,16	0,09
Bodrum	1,58	1,57	0,06	0,96	0,18
Dalaman	5,92	5,74	0,37	0,53	0,21
Datça	2,10	2,10	0,19	0,86	0,13
Fethiye	3,11	2,98	0,07	0,89	0,15
Köyceğiz	1,99	1,80	0,06	0,50	0,33
Marmaris	16,75	16,57	0,26	0,95	0,22
SAKARYA					
Büyükşehir	0,93	0,81	0,12	0,29	0,04
Adapazarı	3,13	3,12	0,26	0,31	0,10
Arifiye	1,90	1,89	0,07	0,26	0,15
Erenler	4,08	4,08	0,30	0,28	0,09
Karasu	0,95	0,95	0,04	0,40	0,21
Sapanca	1,11	1,11	0,04	0,45	0,22
Serdivan	2,87	2,87	0,07	0,18	0,02
MUĞLA ORTALAMA					
	4,82	4,67	0,38	0,69	0,19
SAKARYA ORTALAMA					
	2,14	2,12	0,13	0,31	0,12
STANDART					
	1,5-2	1	0,20	-	-

Çalışma kapsamındaki belediyelerin kısa vadeli borç ödeme güçlerinin genel olarak yüksek olduğu, Muğla ilindeki belediyelerin likidite ortalamalarının Sakarya ilindeki belediyelerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu yüksek ortalamanın en önemli nedenlerinden birinin Marmaris Belediyesi'nin standardın çok üzerinde gerçekleşen oranlardan kaynaklandığı söylenebilir.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi Muğla ilindeki belediyelerin cari oran (4,82), asit-test oranı (4,67) ve nakit oran (0,38) ortalamaları, standart oranların üzerindedir. Muğla ilindeki belediyelerde sadece Bodrum ve Köyceğiz belediyelerinin cari oranları, Bodrum, Fethiye ve Köyceğiz belediyelerinin de nakit oranları standart oranın altındadır. Muğla'daki tüm belediyelerin asit-test oranı ise standardın üstündedir. Bu verilerden hareketle Muğla ilindeki belediyelerin kısa vadeli borç ödeme güçlerinin iyi olduğu sonucuna varılabilir.

Sakarya ilindeki belediyelerin cari oran (2,14), asit-test oranı (2,12) ortalaması standart oranın üzerinde gerçekleşirken, nakit oran (0,13) ortalaması, standart oranın altında kalmıştır. Sakarya ilindeki belediyelerde Büyükşehir, Arifiye, Karasu ve Sapanca belediyelerinin cari oranları, Büyükşehir ve Karasu belediyelerinin de nakit oranları standart oranın altındadır. Sakarya'daki belediyelerden sadece Adapazarı ve Erenler belediyelerinin asit-test oranı standardın üstündedir. Bu verilerden hareketle Sakarya'daki belediyelerin kısa vadeli borç ödeme güçlerinin kısmen iyi olduğu ifade edilebilir.

Muğla'daki belediyelerin "kısa vadeli alacakların dönen varlıklara oranı", Büyükşehir Belediyesi dışındaki belediyelerde % 50 ve üzeri oranlara sahiptir. Marmaris ve Bodrum belediyelerinde bu oran sırasıyla % 95 ve % 96 gibi çok yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. "Kısa vadeli alacakların aktif toplama oranı", Dalaman, Köyceğiz ve Marmaris belediyelerinde % 20'nin üzerindedir. Alacakların dönen varlıklar ve aktif toplam içinde yüksek oranlara sahip olması, belediyelerin alacakları içinde takipli alacakların önemli bir paya sahip olması (bkz. Tablo 5) alacakların yönetilmesi konusunda sorun yaşandığını ve mevcut oranların belediyeler için olumsuz bir durum olduğunu göstermektedir.

Sakarya'daki belediyelerin "kısa vadeli alacakların dönen varlıklara oranı", tüm belediyelerde % 50'nin altındadır. En yüksek oranlara sahip Karasu ve Sapanca belediyelerinde bu oranlar sırasıyla % 40 ve % 45 olarak gerçekleşmiştir. "Kısa vadeli alacakların aktif toplama oranı", sadece Karasu ve

Sapanca belediyelerinde % 20'nin üzerindedir. "Alacakların dönen varlıklar ve aktif toplama oranları"nın daha düşük düzeyde olduğu Sakarya'daki belediyelerin bu oranların nispeten daha olumlu olduğu söylenebilir.

Belediyelerin alacaklarının varlıklar içindeki payının yüksek olması ve hesaplanan oranların yüksek çıkmasının nedeni, belediyelerin faaliyet alacaklarının yüksekliğidir. Faaliyet alacaklarının yüksekliğinin daha doğru analiz edilmesi için, söz konusu hesap gurubunda yer alan ana hesapların da değerlendirilmeye dahil edilmesi gerekir.

Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği (MİBMY) m. 85'te "12 Faaliyet Alacakları" hesap grubunda yer alan ana hesaplar; "120 Gelirlerden Alacaklar Hesabı, 121 Gelirlerden Takipli Alacaklar Hesabı, 122 Gelirlerden Tecilli ve Tehirli Alacaklar Hesabı, 126 Verilen Depozito ve Teminatlar Hesabı, 127 Diğer Faaliyet Alacakları Hesabı" olarak sıralanmaktadır.

Çalışma kapsamındaki belediyelerin faaliyet alacakları hesap grubunun detayları ili bazında aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir. Alacaklara ilişkin oranların faaliyet alacakları hesap grubundaki ana hesaplarla birlikte değerlendirilmesi daha doğru sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır.

Muğla ili belediyelerinin faaliyet alacakları hesap grubunun alt hesapları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. Muğla ili belediyelerinin faaliyet alacakları (2018)

MUĞLA				
	Büyükşehir	Bodrum	Dalaman	Datça
Faaliyet Alacakları	18.936.394,07	248.618.372,03	18.180.592,77	10.207.331,01
Gelirlerden Alacaklar		5.073.828,04	15.061.226,00	147.589,98
Gelirlerden Takipli Alacaklar	18.277.463,25	233.275.928,52	2.140.260,60	9.564.025,82
Gelirlerden Tecilli ve Tehirli Alacaklar	625.010,12	10.162.920,04	308.107,00	495.715,21
Verilen Depozito ve Teminatlar	33.920,70	105.695,43		
Diğer Faaliyet Alacakları			670.999,17	
	Fethiye	Köyceğiz	Marmaris	
Faaliyet Alacakları	75.983.183,35	17.570.130,00	155.846.492,45	
Gelirlerden Alacaklar	26.066.861,69	9.862.968,20	22.785.406,67	
Gelirlerden Takipli Alacaklar	40.049.501,62	7.358.266,93	126.408.608,15	
Gelirlerden Tecilli ve Tehirli Alacaklar	9.866.820,04	288.428,29	5.629.931,00	
Verilen Depozito ve Teminatlar		12.413,93	1.022.546,63	
Diğer Faaliyet Alacakları		48.052,65		

Sakarya ili belediyelerinin faaliyet alacakları hesap grubunun alt hesapları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6. Sakarya ili belediyelerinin faaliyet alacakları (2018)

SAKARYA				
	Büyükşehir	Adapazarı	Arifiye	Erenler
Faaliyet Alacakları	53.504.994,70	29.003.825,70	5.800.324,76	12.505.769,75
Gelirlerden Alacaklar	2.998.695,82		315.678,29	
Gelirlerden Takipli Alacaklar	45.575.938,50	27.814.049,91	4.668.310,55	12.482.412,86
Gelirlerden Tecilli ve Tehirli Alacaklar	2.897.184,82	1.128.781,52	710.006,74	17.758,49
Verilen Depozito ve Teminatlar	2.033.175,56	60.994,27	39.536,87	5.598,40
Diğer Faaliyet Alacakları		710.256,37	66.792,31	
	Karasu	Sapanca	Serdivan	
Faaliyet Alacakları	26.575.887,05	18.100.290,28	8.570.112,45	
Gelirlerden Alacaklar	6.351.549,83		5.614.127,42	
Gelirlerden Takipli Alacaklar	20.020.799,37	18.076.984,30	2.397.765,46	
Gelirlerden Tecilli ve Tehirli Alacaklar	11.854,85	1.181,98	547.496,45	
Verilen Depozito ve Teminatlar		22.124,00	10.723,12	
Diğer Faaliyet Alacakları	191.683,00			

Belediyelerin dönen varlıklarının içinde en önemli paya sahip olan faaliyet alacakları hesap grubunun ana hesapları incelendiğinde, “Gelirlerden Takipli Alacaklar Hesabı” ile “Gelirlerden Tecilli ve Tehirli Alacaklar Hesabı”nın payının oldukça yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu durum belediyelerin alacaklarının tahsilinde sorunlar yaşadığını, faaliyetlerinin yürütülmesinde ihtiyaç duyulacak çalışma sermayesi ihtiyacını artıracığı söylenebilir. Bu takipli alacakların tahsilinde sorun ya da gecikme yaşanması, faaliyetlerin yürütülmesinde ihtiyaç duyulacak kısa süreli fon gereksinimini artıracaktır.

MİBMY m. 89’de “121 Gelirlerden takipli alacaklar hesabı”na ilişkin “Hesabın niteliği” başlıklı 89’uncu maddesinde “Bu hesap, mevzuatı gereğince tahakkuk ettirilen faaliyet alacaklarından takibe alınan tutarlar ile bunlardan yapılan tahsilat, tecil ve terkinlerin izlenmesi için kullanılır” ve “122 Gelirlerden Tecilli ve Tehirli Alacaklar Hesabı”na ilişkin “Hesabın niteliği” başlıklı 92’nci maddesinde de “Bu hesap, mevzuatı gereğince gelirlerden alacaklar hesabı veya gelirlerden takipli alacaklar hesabında kayıtlı tutarlardan içinde bulunulan mali yılsonunu geçmeyen bir süre ile tecil veya tehir edilen tutarlar ile duran varlıklar ana hesap grubundaki gelirlerden tecilli ve tehirli alacaklar hesabında kayıtlı tutarlardan dönem sonunda tecil ve tehir süresi bir

yılın altına inen tutarlar ile bunlardan tahsil edilen veya takibe alınan tutarların izlenmesi için kullanılır” hükümleri yer almaktadır (MİBMY, m. 89/92). Bu iki hesabın, bilançodaki yüksek tutarları nedeniyle mevcut tanımları üzerinden değerlendirilmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir. Ayrıca Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporları’nda da yer alan özellikle “122 ve 222 nolu hesaplar”da mali tablolara hatalı yansıtılan tutarların¹ olduğu da göz önüne alındığında, bahsedilen hesapların önemi daha da artmaktadır.

Belediyelerin mali yapı oranlarının hesaplanmasında kullanılan veriler aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir.

Tablo 7. Mali yapı oranlarının hesaplanmasında kullanılan veriler (Muğla) (2018)

MUĞLA				
	Büyükşehir	Bodrum	Dalaman	Datça
Kısa Vadeli Banka Kredileri	12.092.780,46	12.727.741,20	423.436,02	347.932,54
Uzun Vadeli Banka Kredileri	60.957.438,18	20.224.144,49	303.934,67	3.515.160,88
Banka Kredileri Toplamı	73.050.218,64	32.951.885,69	727.370,69	3.863.093,42
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	73.233.170,24	167.678.368,74	5.890.653,25	5.640.704,26
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	127.512.079,71	165.612.475,05	376.262,16	3.515.160,88
Özkaynaklar	1.741.245.974,49	1.047.246.321,76	82.509.130,53	64.764.325,40
Sürekli Sermaye	1.868.758.054,20	1.212.858.796,81	82.885.392,69	68.279.486,28
Yabancı Kaynak Toplamı	200.745.249,95	333.290.843,79	6.266.915,41	9.155.865,14
Maddi Duran Varlıklar	1.440.402.259,13	1.055.166.043,11	48.445.036,44	66.015.919,68
Duran Varlıklar	1.774.620.372,08	1.115.948.873,54	53.908.894,85	66.341.641,37
Aktif Toplamı	1.941.991.224,44	1.380.537.165,55	88.776.045,94	78.212.748,36
	Fethiye	Köyceğiz	Marmaris	
Kısa Vadeli Banka Kredileri	0	87.088,75	0	
Uzun Vadeli Banka Kredileri	0	12.022.834,12	0	
Banka Kredileri Toplamı	0	12.109.922,87	0	
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	27.552.138,31	17.918.949,19	9.888.606,55	
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	0	12.047.143,86	16.134.477,96	
Özkaynaklar	495.080.831,48	22.766.201,39	700.116.451,82	
Sürekli Sermaye	495.080.831,48	34.813.345,25	716.250.929,78	
Yabancı Kaynak Toplamı	27.552.138,31	29.966.093,05	26.023.084,51	
Maddi Duran Varlıklar	432.820.788,81	12.540.784,22	548.890.637,81	
Duran Varlıklar	436.860.044,49	17.089.721,13	560.473.839,24	
Aktif Toplamı	522.632.969,79	52.732.294,44	726.139.536,33	

Tablo 8. Mali yapı oranlarının hesaplanmasında kullanılan veriler (Sakarya) (2018)

¹ Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporu’nda yer alan “yapılandırılan faaliyet alacaklarına ilişkin tutarların ilgili muhasebe hesaplarında izlenmemesi sonucunda kurumun mali tablolarında 122 ve 222 nolu hesabın 750.365,25 TL eksik tutarlar ile yer aldığı görülmüştür. Söz konusu durum mali tabloların doğruluğunu ve güvenilirliğini de etkilemektedir” ifadesi ilgili hesapların detaylı incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. (T.C. Sayıştay Başkanlığı, Sakarya Sapanca Belediyesi 2018 Yılı Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporu, 2018, s. 32.)

Belediyelerin Borç Ödeme Gücünün Analizi
(Muğla-Sakarya Belediyeleri Örneği)

SAKARYA				
	Büyükşehir	Adapazarı	Arifiye	Erenler
Kısa Vadeli Banka Kredileri	15.275.219,68	3.062.190,98	0	28.052,24
Uzun Vadeli Banka Kredileri	91.034.353,69	17.705.674,53	5.046.525,91	28.048.888,20
Banka Kredileri Toplamı	106.309.573,37	20.767.865,51	5.046.525,91	28.076.940,44
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	210.703.961,49	30.280.748,64	12.318.185,60	10.783.224,60
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	733.101.110,65	61.109.643,96	5.415.065,46	37.762.945,51
Özkaynaklar	468.734.074,79	192.228.649,33	23.138.469,44	91.401.930,11
Sürekli Sermaye	1.201.835.185,44	253.338.293,29	28.553.534,90	129.164.875,62
Yabancı Kaynak Toplamı	943.805.072,14	91.390.392,60	17.733.251,06	48.546.170,11
Maddi Duran Varlıklar	1.035.024.341,96	171.242.771,94	15.204.134,86	91.702.877,54
Duran Varlıklar	1.217.382.695,99	188.804.070,55	14.438.692,55	95.940.559,86
Aktif Toplamı	1.412.539.146,93	283.619.041,93	40.871.720,50	139.948.100,22
	Karasu	Sapanca	Serdivan	
Kısa Vadeli Banka Kredileri	30.971.687,82	0	3.071.109,96	
Uzun Vadeli Banka Kredileri	0	1.053.034,13	10.721.834,62	
Banka Kredileri Toplamı	30.971.687,82	1.053.034,13	13.792.944,58	
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	70.923.925,48	36.380.853,93	18.962.790,53	
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	126.218,60	1.273.034,13	28.890.379,93	
Özkaynaklar	59.612.195,97	46.000.941,84	447.781.142,81	
Sürekli Sermaye	59.738.414,57	47.273.975,97	476.671.522,74	
Yabancı Kaynak Toplamı	71.050.144,08	37.653.888,06	47.853.170,46	
Maddi Duran Varlıklar	61.695.559,76	39.823.591,89	440.313.405,82	
Duran Varlıklar	63.397.218,58	43.236.979,70	441.230.075,39	
Aktif Toplamı	130.662.340,05	83.654.829,90	495.634.313,27	

Mali yapı oranlarının hesaplanmasında kullanılan veriler incelendiğinde kısa ve uzun vadeli banka kredisi kullanımının düşük düzeyde olduğu, hatta Fethiye ve Marmaris belediyelerinin banka kredisi kullanmadığı, Arifiye ve Sapanca belediyelerinin kısa vadeli banka kredisi, Karasu Belediyesi'nin ise uzun vadeli banka kredisi kullanmadığı görülmektedir. Ancak Muğla Büyükşehir Belediyesi, Datça ve Köyceğiz belediyeleri ile Sakarya Büyükşehir Belediyesi, Adapazarı, Erenler, Karasu ve Serdivan belediyelerinin banka kredileri tutarları, kısa vadeli yabancı kaynaklar içinde nispeten yüksek düzeydedir. Tablolardan Dalaman ve Karasu belediyelerinin kısa vadeli banka kredilerinin uzun vadeli banka kredilerinden yüksek olduğu, sürekli sermaye (uzun vadeli yabancı kaynaklar + özkaynaklar) ve pasif toplamı açısından incelendiğinde Sakarya Büyükşehir Belediyesi dışındaki belediyelerin özkaynak payının hem sürekli sermaye hem de pasif toplam içinde oldukça yüksek düzeyde olduğu, duran varlık ve aktif toplamı açısından değerlendirildiğinde de belediyelerin varlıklarının önemli bir kısmının duran varlıklardan oluştuğu görülecektir.

Tablo 7 ve Tablo 8'deki veriler kullanılarak belediyelerin hesaplanan mali yapı oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9. Mali yapı oranları (Muğla ve Sakarya)

MUĞLA				
	Büyük-şehir	Bodrum	Dalaman	Dağca
Borçlanma Oranı (Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı)	0,10	0,24	0,07	0,14
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı	0,04	0,12	0,07	0,07
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı	0,07	0,12	0,00	0,04
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Toplam Yabancı Kaynaklar	0,36	0,50	0,94	0,62
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Sürekli Sermaye	0,07	0,14	0,005	0,05
Özkaynak / Aktif Toplamı	0,90	0,76	0,93	0,83
Özkaynaklar / Toplam Yabancı Kaynaklar	8,67	3,14	13,17	7,07
Duran Varlıklar / Yabancı Kaynaklar	8,84	3,35	8,60	7,25
Duran Varlıklar / Özkaynaklar	1,02	1,07	0,65	0,65
Duran Varlıklar / Sürekli Sermaye	0,95	0,95	0,92	0,97
Maddi Duran Varlıklar / Özkaynaklar	0,83	1,01	0,59	1,02
Maddi Duran Varlıklar / Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	11,30	6,37	128,75	18,78
Banka Kredileri / Aktif Toplamı	0,04	0,02	0,01	0,05
Banka Kredileri / Toplam Yabancı Kaynaklar	0,36	0,10	0,12	0,42
Kısa Vadeli Banka Kredileri / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	0,06	0,04	0,07	0,04
	Fethiye	Köyce-ğiz	Marmaris	Ortalama
Borçlanma Oranı (Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı)	0,05	0,57	0,04	0,17
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı	0,05	0,34	0,01	0,10
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı	0,00	0,23	0,02	0,07
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Toplam Yabancı Kaynaklar	1,00	0,60	0,38	0,63
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Sürekli Sermaye	0,00	0,35	0,02	0,09
Özkaynak / Aktif Toplamı	0,95	0,43	0,96	0,82
Özkaynaklar / Toplam Yabancı Kaynaklar	17,97	0,76	26,90	11,10
Duran Varlıklar / Yabancı Kaynaklar	15,86	0,57	21,54	9,43
Duran Varlıklar / Özkaynaklar	0,88	0,75	0,80	0,83
Duran Varlıklar / Sürekli Sermaye	0,97	0,88	0,49	0,88
Maddi Duran Varlıklar / Özkaynaklar	0,87	0,55	0,78	0,81
Maddi Duran Varlıklar / Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	-	1,04	34,02	33,38
Banka Kredileri / Aktif Toplamı	0,00	0,23	0,00	0,05
Banka Kredileri / Toplam Yabancı Kaynaklar	0,00	0,40	0,00	0,20
Kısa Vadeli Banka Kredileri / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	0,00	0,003	0,00	0,03
SAKARYA				
	Büyük-şehir	Adapazarı	Arifiye	Erenler
Borçlanma Oranı (Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı)	0,67	0,32	0,43	0,35
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı	0,15	0,11	0,30	0,08
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı	0,52	0,22	0,13	0,27
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Toplam Yabancı Kaynaklar	0,22	0,33	0,69	0,22
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Sürekli Sermaye	0,61	0,24	0,19	0,29

Belediyelerin Borç Ödeme Gücünün Analizi
(Muğla-Sakarya Belediyeleri Örneği)

Özkaynak / Aktif Toplamı	0,33	0,68	0,57	0,65
Özkaynaklar / Toplam Yabancı Kaynaklar	0,50	2,10	1,30	1,88
Duran Varlıklar / Yabancı Kaynaklar	1,29	2,07	0,81	1,98
Duran Varlıklar / Özkaynaklar	2,60	0,98	0,62	1,05
Duran Varlıklar / Sürekli Sermaye	1,01	0,75	0,51	0,74
Maddi Duran Varlıklar / Özkaynaklar	2,21	0,89	0,66	1,00
Maddi Duran Varlıklar / Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	1,41	2,80	2,81	2,43
Banka Kredileri / Aktif Toplamı	0,08	0,07	0,12	0,20
Banka Kredileri / Toplam Yabancı Kaynaklar	0,11	0,23	0,28	0,58
Kısa Vadeli Banka Kredileri / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	0,07	0,10	0,00	0,003
	Karasu	Sapanca	Serdivan	Orta- lama
Borçlanma Oranı (Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı)	0,54	0,45	0,10	0,41
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı	0,54	0,43	0,04	0,24
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı	0,001	0,02	0,06	0,17
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Toplam Yabancı Kaynaklar	1,00	0,97	0,40	0,55
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Sürekli Sermaye	0,002	0,03	0,06	0,20
Özkaynak / Aktif Toplamı	0,46	0,55	0,90	0,59
Özkaynaklar / Toplam Yabancı Kaynaklar	0,84	1,22	9,36	2,46
Duran Varlıklar / Yabancı Kaynaklar	0,89	1,15	9,22	2,49
Duran Varlıklar / Özkaynaklar	1,06	0,94	0,99	1,18
Duran Varlıklar / Sürekli Sermaye	1,06	0,91	0,93	0,84
Maddi Duran Varlıklar / Özkaynaklar	1,03	0,87	0,98	1,09
Maddi Duran Varlıklar / Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	488,80	31,28	15,24	77,82
Banka Kredileri / Aktif Toplamı	0,24	0,01	0,03	0,11
Banka Kredileri / Toplam Yabancı Kaynaklar	0,44	0,03	0,29	0,28
Kısa Vadeli Banka Kredileri / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	0,44	0,00	0,16	0,11

Aktif toplam içindeki toplam yabancı kaynaklar oranını ifade eden borçlanma oranı (kaldıraç oranı) ortalamaları incelendiğinde Muğla ilindeki belediyelerin (0,17) Sakarya ilindeki belediyelerden (0,41) daha olumlu olduğu, her iki ildeki belediyelerin de ortalamalarının standart oran olan 0,50'nin altında kaldığı görülecektir. Bu durum, belediyelerin varlıklarının finansmanında, yabancı kaynaklardan çok özkaynak kullandığını göstermektedir. Borçlanma oranı standardın üzerinde gerçekleşen belediyeler; Köyceğiz, Sakarya Büyükşehir ve Karasu belediyeleridir.

Kısa vadeli yabancı kaynakların aktif toplam içindeki payların ortalamaları, Muğla ilindeki belediyelerin (0,10) Sakarya ilindeki belediyelerden (0,24) daha düşük olduğunu göstermektedir. Muğla ilinde il ortalamasının üzerinde orana sahip belediye Köyceğiz ve Bodrum belediyeleri iken Sakarya ilinde Arifiye, Karasu ve Sapanca belediyeleri il ortalamasının üzerinde oranlara sahiptir. Kısa vadeli yabancı kaynakların aktif toplam içindeki payının

mümkün olduğu kadar düşük olması isteneceğinden Muğla ilindeki oranların daha olumlu olduğu ifade edilebilir.

Uzun vadeli yabancı kaynakların aktif toplam içindeki payların ortalamaları, Muğla ilindeki belediyelerin (0,07) Sakarya ilindeki belediyelerden (0,17) daha düşük olduğunu göstermektedir. Muğla ilinde il ortalamasının üzerinde orana sahip belediye Köyceğiz ve Bodrum belediyeleri iken Sakarya ilinde Büyükşehir, Adapazarı ve Erenler belediyeleri il ortalamasının üzerinde oranlara sahiptir.

Kısa vadeli yabancı kaynakların yabancı kaynaklar toplamı içindeki payların ortalamaları, Muğla ilindeki belediyelerin (0,63) Sakarya ilindeki belediyelerden (0,55) daha yüksek olduğunu göstermektedir. Muğla ilinde il ortalamasının üzerinde orana sahip belediye Dalaman Belediyesi iken Sakarya ilinde Arifiye, Karasu ve Sapanca belediyeleri il ortalamasının üzerinde oranlara sahiptir. Kısa vadeli yabancı kaynakların standart oranı (1/3'ten düşük) dikkate alındığında her iki ildeki belediyelerin ortalamalarının standardın oldukça üzerinde olduğu görülecektir. Bahsedilen standardın altında kalan sadece Sakarya Büyükşehir ve Erenler belediyeleri bulunmaktadır. Kısa vadeli yabancı kaynakların yabancı kaynaklar içinde yüksek orana sahip olması, varlıkların finansmanında bu kaynağın kullanıldığını göstermekte ve her iki ildeki belediyeler açısından olumsuz olduğu değerlendirilebilir.

Sürekli sermaye (uzun vadeli yabancı kaynak + özkaynak) içindeki uzun vadeli yabancı kaynak paylarının ortalamaları, Muğla ilindeki belediyelerin (0,09) Sakarya ilindeki belediyelerden (0,20) daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu durum Muğla ilindeki belediyelerin daha düşük oranda uzun vadeli yabancı kaynak kullandığını göstermektedir. Bu aynı zamanda Muğla ilindeki belediyelerin sürekli sermaye içindeki payının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Daha az uzun vadeli yabancı kaynak oranı bulunan Muğla ilindeki ortalamalar, bu belediyeler için olumlu bir göstergedir.

Özkaynakların aktif toplam içindeki payların ortalamaları, Muğla ilindeki belediyelerin (0,82) Sakarya ilindeki belediyelerden (0,59) daha yüksek olduğunu göstermektedir. Muğla ilinde il ortalamasının altında orana sahip belediyeler Köyceğiz ve Bodrum belediyeleri iken Sakarya ilinde Büyükşehir, Arifiye, Karasu ve Sapanca belediyeleri il ortalamasının altında oranlara sahiptir. Özkaynakların aktif toplam içindeki payın 0,50'nin üzerinde olması gerektiğini ortaya koyan standart oran göz önüne alındığında, her iki ildeki belediyelerin ortalamalarının standardın üzerinde olduğu söylenebilir. Bu

durum, belediyelerin varlıklarının finansmanda özellikle özkaynak kullandığını göstermektedir.

Özkaynak toplamının yabancı kaynak toplamına oranı ortalaması, Muğla ilindeki belediyelerin (11,10) Sakarya ilindeki belediyelerden (2,46) çok daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum ortalamalara göre Muğla ilindeki belediyelerin kaynak dağılımının daha olumlu olduğunu göstermektedir. Özkaynak toplamının yabancı kaynak toplamına oranı standardının 1 olduğu göz önüne alındığında, her iki ildeki belediyelerin ortalamalarının standardın üzerinde olduğu görülecektir. Her iki ildeki belediyelerin varlıklarının finansmanında özellikle özkaynaklarını kullandığı söylenebilir.

Duran varlıkların finansmanında hangi kaynakların kullanıldığını gösteren “duran varlıkların yabancı kaynaklara oranı” ortalaması, her iki ildeki belediyede de varlıkların özkaynaklarla finanse edildiğini göstermektedir. Bu oranın, Muğla ilindeki belediyelerdeki ortalaması (9,43) Sakarya ilindeki belediyelerin ortalamasının (2,49) oldukça üzerindedir.

“Duran varlıkların özkaynaklara oranı” ortalaması, Muğla ilindeki belediyelerin (0,83) Sakarya ilindeki belediyelerden (1,18) daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu oranın 1’in altında olmasının olumlu olarak değerlendirildiği göz önüne alındığında, bahsedilen oranın Muğla ilindeki belediyelerde daha olumlu olduğu söylenebilir. “Duran varlıkların sürekli sermayeye oranı” ortalaması, Muğla ilindeki belediyelerde (0,88) Sakarya ilindeki belediyelerde (0,84) olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın 1’in altında olması istendiği için her iki belediye açısından da hesaplanan oranların olumlu olduğu ifade edilebilir.

“Maddi duran varlıkların özkaynaklara oranı” ortalaması, Muğla ilindeki belediyelerin (0,81) Sakarya ilindeki belediyelerden (1,09) daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu ortalamalar, Muğla ilindeki belediyelerin duran varlık finansmanında özkaynakla birlikte, yabancı kaynak kullandığı göstermektedir. “Maddi duran varlıkların uzun vadeli yabancı kaynaklara oranı” ortalaması, Muğla ilindeki belediyelerin (33,38) Sakarya ilindeki belediyelerden (77,82) daha düşük olduğunu göstermektedir.

Banka kredilerinin aktif toplam içindeki paylarının ortalaması, Muğla ilindeki belediyelerin (0,05) Sakarya ilindeki belediyelerden (0,11) daha düşük olduğunu göstermektedir. Banka kredilerinin toplam yabancı kaynak içindeki paylarının ortalaması, Muğla ilindeki belediyelerin (0,20) Sakarya ilin-

deki belediyelerden (0,28) daha düşük olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde banka kredilerinin kısa vadeli yabancı kaynak içindeki paylarının ortalaması, Muğla ilindeki belediyelerin (0,30) Sakarya ilindeki belediyelerden (0,11) daha düşük olduğunu göstermektedir. Banka kredileri ile ilgili bu üç oran birlikte değerlendirildiğinde, daha az banka kredisi oranına sahip olan Muğla ili belediyeleri için olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir.

Tartışma ve Sonuç

İşletmelerde uzun yıllardır yaygın olarak kullanılan mali analiz teknikleri son yıllarda kâr amacı gütmeyen kurumların mali yapılarının ve faaliyet sonuçlarının analizinde de kullanım alanı bulmuştur. Kurumların mali verilerinden daha detaylı ve anlamlı sonuçların elde edilmesi amacıyla yapılan mali analiz tekniklerinden en kapsamlısı oran analizidir. Hesaplanmasındaki kolaylık, kurumların karşılaştırılmasına imkan vermesi ve belirlenmiş standartlar olması nedeniyle oran analizi sık kullanılan bir tekniktir.

Oran analizi ile kurumların likidite durumu, mali yapısı, kârlılık düzeyi, faaliyet etkinliği ve piyasadaki durumuna ilişkin bilgilere ulaşılabilmektedir.

Çalışma kapsamında, belediyelerin kısa ve uzun vadeli borç ödeme gücünün belirlenmesi amacıyla, nüfusları birbirine yakın olan Muğla ve Sakarya ilindeki belediyelerin likidite ve mali yapı oranları hesaplanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen veriler, genel olarak belediyelerin kısa vadeli borç ödeme güçlerinin yüksek olduğunu, Muğla ilindeki belediyelerin kısa vadeli borç ödeme gücünü ifade eden likidite oranlarının ortalamasının Sakarya ilindeki belediyelerin ortalamasından yüksek olduğunu göstermiştir.

Likidite oranları kapsamında hesaplanan kısa vadeli alacakların dönen varlıklar ve aktif toplama oranları, Muğla ilindeki belediyelerde Sakarya ilindeki belediyelerin ortalamalarından yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kısa vadeli alacaklar içinde yer alan hesap gruplarının detaylı incelenmesi sonucunda faaliyet alacaklarının, bu hesap grubu içinde de “gelirlerden takipli alacaklar” ve “gelirlerden tecilli ve tehirlil alacaklar” hesaplarının paylarının oldukça yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Muğla ilindeki belediyelerin alacakları tahsilde sorunlar yaşadığını, bu durumun da ilgili belediyelerin likidite ihtiyacını artıracığı sonucuna varılmıştır.

Belediyelerin genel anlamda uzun vadeli borç ödeme gücünü ortaya koyan mali yapı oranları değerlendirildiğinde, Muğla ilindeki belediyelerinin

Sakarya ilindeki belediyelerinden daha olumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Her iki ildeki belediyelerin özkaynaklarının oldukça yüksek oranda olduğu tespit edilmiştir. Banka kredisi kullanımları açısından elde edilen sonuçlara göre Muğla ilindeki belediyelerin daha düşük oranda banka kredisi kullandığı belirlenmiştir.

Çalışmada yapılan analiz, tek dönemi kapsayan statik analizdir. Bu tür çalışmaların, birkaç yılı kapsayan verilerden hareketle dinamik analiz olarak yapılması, yıllar itibariyle oranlarda ortaya çıkabilecek değişimin tespit edilmesinde ve yorumların bu değişime göre yapılmasında ilgililere daha fazla bilgi verebilecektir.

Uzun dönemlere ilişkin ve farklı ülke belediyelerine ilişkin yapılacak hesaplamalar sonucunda belediyelere ilişkin likidite ve mali yapı oranları ile ilgili standartların geliştirilmesi, sonraki dönemlerde yapılacak analizlere ışık tutacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

**Analysis of Municipalities' Debt Payment Power
Example of Muğla-Sakarya Municipalities**

*

İrfan Özen

Muğla Sıtkı Koçman University

Although financial statement analysis has been used for different purposes for many years in businesses, it can be said that financial statement analysis is new in non-profit organizations. For this reason, it is difficult to say that there are enough studies on non-profit institutions both in academic and in practice. Despite this, it can be said that there has been an increase in academic studies on this subject, especially in recent years.

Numerous information in the financial statements of the institutions can be made more useful and appropriate with financial analysis. For this purpose, different analysis techniques are used. Analysis techniques used in financial statement analysis; ratio analysis, vertical analysis, horizontal analysis and trend analysis. Although it is done for different purposes, one of the most used analysis techniques by both businesses and public institutions is ratio analysis. Within the scope of ratio analysis, many ratios can be calculated for various ratio groups. Two of these rate groups are rates for determining the solvency of institutions.

The sustainability of debt shows the solvency of institutions. The rate groups used in determining the debt solvency of enterprises and non-profit institutions are grouped under two headings: "liquidity ratios and financial structure ratios". The first of these rate groups is the ratios used in determining the short-term solvency, and the second, the long-term debt solvency and financial structure.

In the study, in determining the short-term debt solvency of the municipalities, together with the "current ratio, sensitive ratio and cash ratio", the short-term receivables to current assets and asset collection ratios that will provide important data are also calculated. Although the financial structure ratios are basically the ratios that determine the long-term debt solvency of institutions, they also reveal which resources are used in financing the assets.

Within the scope of the study, many financial structure ratios showing the long-term debt solvency of municipalities were calculated.

In the study, liquidity and financial structure ratios were analyzed based on the balance sheet data of metropolitan and district municipalities in two provinces whose populations are close to each other (Muğla and Sakarya) in order to determine the debt solvency of municipalities. The aim of the study is to analyze the debt solvency of Muğla and Sakarya metropolitan municipalities based on the liquidity and financial structure ratios calculated on the basis of the balance sheets of 12 district municipalities connected to them.

The data used in calculating the liquidity and financial structure ratios of the municipalities within the scope of the study are the 2018 period-end balance sheet data prepared by the relevant institutions to be used for the audit of the Court of Accounts of the relevant municipalities. Although some errors were detected in the financial statements of the municipalities in the results obtained as a result of the audits carried out by the Court of Accounts, the balance sheet data of the municipalities presented for the audit were taken as basis in the analysis.

It has been determined that the short-term debt payment capacity of the municipalities within the scope of the study is generally high, and the liquidity averages of the municipalities in Muğla province are higher than the municipalities in Sakarya. It can be said that one of the most important reasons for this high average is due to the rates realized by the Municipality of Marmaris far above the standard.

According to the findings, the current ratio (4.82), acid-test ratio (4.67) and cash ratio (0.38) of the municipalities in Muğla province are above the standard rates. While the current ratio (2.14), acid-test ratio (2.12) average of the municipalities in Sakarya province was above the standard rate, the average cash ratio (0.13) remained below the standard rate. In the study, it was determined that the "ratio of short-term receivables to current assets" in Muğla municipalities has 50% and above in municipalities other than the Metropolitan Municipality, and the ratio of short-term receivables to current assets in Sakarya is below 50% in all municipalities. .

Considering the financial structure ratios that reveal the long-term debt solvency of municipalities in general, it is concluded that the municipalities in Muğla province are more positive than the municipalities in Sakarya. It has been determined that the own funds of the municipalities in both provinces

are quite high. According to the results obtained in terms of bank loan uses, it was determined that the municipalities in Muğla province use bank loans at a lower rate.

The analysis performed in the study is a static analysis covering a single period. Conducting such studies as a dynamic analysis based on data covering a few years will provide more information to those concerned in determining the change that may occur in rates over the years and making comments according to this change.

Developing standards regarding the liquidity and financial structure ratios of municipalities as a result of calculations regarding long-term and different country municipalities will shed light on the analysis to be made in the following periods.

Kaynakça / References

- 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (24.12.2003), *Resmi Gazete*. / 25326.
- Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2006). *Finansal Tablolar analizi ve mali analiz teknikleri*. 10. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akdoğan, U. ve Agun, B. H. (2018). Türkiye’de belediyelerin mali sürdürülebilirliği: Birincil denge yaklaşımı. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), ss. 207-222.
- Arat, M. E. (2005). *Finansal analiz aracı olarak oranlar*. Marmara Üniversitesi Nihat Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, No: 531/764, İstanbul.
- Atalay, A. (2018). *Dış kaynaklı kredilerin belediyelerin finansal sürdürülebilirliğine katkısının araştırılması*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İller Bankası, Ankara.
- Curtis, P. and Roupas, T. A. (2009). Health care finance, the performance of public hospitals and financial statement analysis. *European Research Studies*, 7(4), 199-212.
- Çiçek, Ş. E., Dikmen, S. ve Arslan, P. (2015). Türkiye’de belediyelerin performansının harcama yapıları açısından analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11 (24), 59-74.
- Dumanoğlu, S. (2005). Belediyelerde muhasebe sistemi ve hizmet maliyetlerinin tabiki. *MUFAD Dergisi*, 26, 138-146.
- Ersöz, M. (2017). Kamu kurumlarında mali tablo analiz yöntemlerinin uygulanabilirliği. *Sayıştay Dergisi*, 105, 1-40.
- Göçer, K. (2015). Mali tablolar analizi: Pendik Belediyesi örneği. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, X(1),139-161.

- Gürsoy, C. T. (1997). *Yönetim ve maliyet muhasebesi*. Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul.
- Kablan, A. (2016). Financial statement analysis in municipalities and an application. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 2(3), 75-86.
- Kaygısız Ertuğ, Z. ve Girginer, N. (2015). Bütünleşik VZA ve GİA yöntemleriyle büyükşehir belediyelerinin mali etkinlik analizi: Türkiye örneği. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 8(15), 411-428.
- Kluza, K. (2017). Risk assessment of the local government sector based on the ratio analysis and the dea method evidence from Poland. *Eurasian Econ Rev.*, 7, 329-351.
- Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği (27.05.2016). *Resmî Gazete*. 29724.
- McDonald III, B. D. (2017). Measuring the fiscal health of municipalities. *Working Paper WP17BM*, 1-16.
- Özen, İ. (2020a). *Mali tablolar analizi*. Pedagoji Yayınları, İstanbul.
- Özen, İ. (2020b). Büyükşehir belediyelerinin alacaklarının analizi. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 6(20), 509-523.
- Özkul, F. ve Alkan, B. Ş. (2017). Financial condition analysis in municipalities: A case of Turkey. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(48), 153-174.
- Rivenbark, W. C. and Roenigk, D. C. (2011). Implementation of financial condition analysis in local government. *PAQ*, Summer, 241-268.
- Serbes, H. ve Çetinkaya, Ö. (2019). Türkiye’de Belediyelerin mali tablolar temelinde yabancı kaynak yapısının analizi. *International Journal of Social Inquiry*, 12(2), 757-800.
- Sevim, Ş. ve Güngörmüş, A. H. (2002). Belediyelerde muhasebe bilgilerinin gelir-gider rasyoları analizi ile finansal kontrol ve yönetim amaçlı olarak kullanılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 143-168.
- T.C. Sayıştay Başkanlığı (2018). „Sakarya Sapanca Belediyesi 2018 Yılı Sayıştay Düzenlilik Denetim Raporu, 2018.
- TAŞ, H. (2019). Belediyelerin mali yapı analizi. iller & belediyeler. *Türkiye Belediyeler Birliği Dergisi*, 851-852, 14-18.
- Uzunali, E. ve Görmez, A. H. (2019a). Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin mali yapıları ve bütçe sürdürülebilirliklerinin oran analiz yöntemiyle karşılaştırılması. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 25. ss. 95-118.
- Uzunali, E. ve Görmez, A. H. (2019b). Büyükşehir Belediyelerinin mali yapıları ve bütçe sürdürülebilirliği: Antalya Büyükşehir Belediyesi örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62) 1304-1315.
- Yalkın, Y. K. (1981). *İşletmelerde mali analiz teknikleri*, 5. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 482, Ankara.

Yenisu, E. (2019). Finansal tabloların oran analizi ile incelenmesi: Adese örneği. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ASED)*, 3(1), 19-45.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özen, İ. (2020). Belediyelerin borç ödeme gücünün analizi: Muğla-Sakarya Belediyeleri örneği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3474-3504. DOI: 10.26466/opus.7696577

Çevreye Duyarlılık Ve Sorumluluk Bağlamında Yeşil Halkla İlişkiler Ve Antroposen Kavramı: Billboardlar Üzerinden Bir Göstergibilimsel Analiz

DOI: 10.26466/opus.791359

*

Mustafa Akdağ* - Merve Özdemir**

* Prof. Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Kayseri/Türkiye

E-Posta: makdag42@gmail.com

ORCID: [0000-0002-1818-2960](https://orcid.org/0000-0002-1818-2960)

** Öğretim Görevlisi, Kapadokya Üniversitesi, Kapadokya MYO, Nevşehir/Türkiye

E-Posta: merve.ozdemir@kapadokya.edu.tr

ORCID: [0000-0001-9169-3807](https://orcid.org/0000-0001-9169-3807)

Öz

Küreselleşme ile insan merkezli bir hale gelen gezegenin ekolojik açıdan tahrip edilmesi son dönemde birçok disiplin tarafından ele alınan bir konudur. Ekolojik dengenin bozulması ile gündeme gelen antroposen, özellikle insanın dünya üzerindeki tahribatını ele alan bir kavramdır. Sanayi devrimi ile beraber artarak devam eden fosil yakıt kullanımı, atmosferdeki sera gazı etkisini artırarak küresel ısınmayı önemli ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla küresel ısınma etkisinin artması dünyanın bir yaşam alanı halinden oldukça uzaklaştığını göstermektedir. Bütünleşik bir yapı gerektiren ekoloji, işletmelerin de bu anlamda adım atmasını zorunlu kılmaktadır. Küreselleşme ve rekabet ortamının artması ile işletmeler, halkla ilişkiler, sosyal sorumluluk, reklam, pazarlama ve marka çalışmalarını sürdürülebilir yeşil felsefe üzerine temellendirerek hem toplumun hem de makro anlamda gezegenin sürdürülebilirliğine katkı sağlayacak özne konumundadır. İşletmelerin tamamen kar odaklı bir felsefe benimsemeyip çevreye duyarlı sorumluluk projeleri geliştirmeleri küresel çevre sorunlarına karşı önleyici bir adım attıklarını göstermektedir. Bu da bilinçli hale gelen günümüz tüketicisinin marka tercihini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda işletme ile tüketici arasında bir köprü görevi gören yeşil halkla ilişkiler çalışmaları, yapılacak iletişimsel çalışmaların önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Bu anlamda çalışma içerisinde halkla ilişkiler araçlarından olan billboard projelerine yer verilerek göstergibilimsel bir analiz konu dahilinde incelenmiş ve yapılan çevreci billboard faaliyetlerinin hem sürdürülebilirliğe katkı sağladığı hem de tüketiciler tarafından daha fazla tercih edildiği dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Halkla İlişkiler, Antroposen, Çevresel Duyarlılık ve Sorumluluk, Çevre Sorunları, Billboard

Green Public Relations And Antropocene Concept In The Context Of Environmental Sensitivity And Responsibility: An Indicative Analysis On Billboards

*

Abstract

The ecological destruction of the planet that has become a globalized and human-centered, has been addressed by many disciplines. The anthropocene, which came to the agenda with the deterioration of the ecological balance, is a concept that deals with the destruction of humans on the world. The use of fossil fuels, which continues to increase with the industrial revolution, increases the greenhouse gas effect in the atmosphere and significantly affects global warming. Ecology, which requires an integrated structure, makes it compulsory for businesses to take steps in this sense. With the increasing globalization and competitive environment, companies are the subjects that will contribute to the sustainability of both the society and the planet in the macro sense by basing public relations, social responsibility, advertising, marketing and brand studies on sustainable green philosophy. The fact that businesses do not fully adopt a profit-oriented philosophy and develop environmentally responsible projects shows that they have taken a preventive step towards global environmental problems in this sense. In this context, green public relations, which serve as a bridge between the business and the consumer, constitute an important part of the communicative studies to be conducted. In this sense, a semiotic analysis was examined within the scope of the subject by including billboard projects, which are one of the public relations tools, and it was noted that the environmentalist billboard activities both contributed to sustainability and were more preferred by consumers.

Keywords: *Green Public Relations, Anthropocene, Environmental Sensitivity and Responsibility, Environmental Problems, billboard*

Giriş

İnsanların da bütün canlılar gibi var olma aşamasında doğaya bağımlı olması, insan-doğa etkileşiminin temelini meydana getirmektedir. Doğanın ve çevrenin zamansal değişimlerine adapte olmak ve bu şartlarda yaşamak durumunda olan insan ve tüm canlılar bu sayede doğa ile devamlı bir ilişkide varlığını devam ettirmektedir. Bu zorunlu durum, insanın gereksinimleri ve öngörülere noktasında kendi durumunu merkeze alma gayretiyle sürekliliğini sağlamaktadır (Sümer ve Diğerleri, 2020, s.2). Bu anlamda dünya genelinde ortaya çıkan geniş kapsamlı teknolojik gelişmeler insan hayatını etkilemekte ve dünyanın bir köy haline gelmesine sebebiyet vermektedir. Bu gelişmeler ışığında doğal kaynakların azalması, ozon tabakasının incilmesi, hızlı nüfus artışı, hava ve su kirliliği ve benzeri durumlar insanları olumsuz şekilde etkileyebilecek birtakım küresel sorunların tüketicilerce dikkate alınması, onların gelecek ve yakalamak istedikleri yaşam kalitesi ile ilgili endişelerini ortaya çıkarmaktadır (Özkaya, 2010, s.256).

Bu endişelerden yola çıkarak, insanlığın dünyada ciddi ve kalıcı çevre sorunlarına sebep olduğunu ileri süren antroposen kavramı, 20. yüzyılın ilk yarısında kullanılmasına rağmen, tarihsel anlamda 2000'den sonra medya ve politika alanında benimsenmektedir. Antroposen merkezli çevre sorunlarının bilimsel kabulü ile kavramın toplumda kabul görmesi arasında geçen zaman, diğer çevre sorunlarında da görülen bir toplumsal inşa aşamasında yerini almaktadır (Eryılmaz, 2018, s.211). Bu inşa aşamasında ortaya çıkan değişimler ve dönüşümlerin etkilerine nasıl uyum sağlayacağı ya da bu etkilerin nasıl azaltılacağı ile ilgili gündemdeki politik ve ekolojik tartışmaları; çevresel yıkımlardan ve yaşam alanlarının kaybindan dolayı oluşan canlı soylarının tükenmesini, okyanustaki ölü bölgelerin genişlemesini, okyanus asitleşmesi ve küresel ısınma gibi birçok yıkıcı ekolojik değişimleri ortaya çıkaran toprak, okyanus ve atmosfer bileşiminin biyojeokimyasal başkalaşımı gibi çevre sorunlarını gündeme getirmektedir (Demos: 2017, s.8-9).

Günümüzde, çevre sorunlarıyla bireysel ve toplumsal hayatta hissedilir oranda karşılaşılmaktadır. Toplumlar ve tüketici olarak bireyler, çevre sorunları sebebiyle yaşamlarını sürdüreceği çevresel kaynakların git gide azaldığını fark etmektedir. Bunun neticesinde çevreye ilişkin sorumluluklarının bilincinde olan tüketiciler ortaya çıkmaktadır (Kükreler, 2012, s.4506). Tüketicilerin

bu kaygılarının ortadan kaldırılması için işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışı çerçevesinde üretim faaliyet ve uygulamalarını daha çevreci hale dönüştürmeleri bir gereklilik haline gelmektedir. Bu anlamda işletme yöneticilerinin ekolojik çevreye yönelik değişim şeklindeki bakışlarını hızlı bir şekilde ortaya koymaları ve planlanan faaliyetlerle ilişkili kararlar verirken ekolojik çevreyi, kararları etkileyen önemli bir etmen olarak görmeleri dünyanın gelecek şekillenmesi açısından oldukça önemlidir (Özkaya, 2010, s.256).

Çalışmada antroposen kavramı bağlamında dünyanın çevre sorunlarına duyarlı işletmelerin sorumlulukları ele alınacak ve halkla ilişkiler araçlarından billboardların yeşile katkı sağlamak açısından nasıl değerlendirildiğine bakılacaktır. Halkla ilişkiler aracı olarak kullanılan billboardlar yeşil çevre anlamında ne içermektedir, çevreye nasıl katkı sunmaktadır, nasıl mesaj vermektedir bu sorulara göstergibilim analizi yapılarak cevap aranacaktır.

Antroposen Kavramı

İnsanlık tarihi boyunca devam eden doğa-insan etkileşiminin sanayi devrimine kadar doğanın lehine olduğunu söylemek mümkündür. Sanayi devrimiyle birlikte makineleşmenin de devreye girmesiyle beraber enerji ihtiyacı ortaya çıkmış ve enerji üretimi için doğal kaynakların kullanılmasını hem de aşırı oranda kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Sanayileşmeyle birlikte dünyaya insanın etkisinin süregelen yönünün oldukça büyük olduğu bu dönem antroposen (insan çağı) olarak adlandırılmaktadır. Sanayi devrimine kadar dünyanın etkisinde kalan insanın dünyayı etkileme süreci olarak ele alınabilecek antroposen, dünyada ciddi değişimler ve döndürülemez durumların ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu dönemde iklim değişikliğinden tutun da çevre kirliliğine kadar insan eliyle hayati yaşam alanları yok edilmeye karşı karşıyadır.

Doğadaki dengenin insan lehine bozulmuş olması ile bir kısım çevre sorunları ile karşı karşıya gelmektedir. Bu durum her ne kadar doğayı korumaya ilişkin kitlesel insan hareketleri ile engellenmeye çalışılsa da, alınmaya çalışılan bütün tedbirler insanlığın kendi varoluşunu devam ettirmesi temeline önem taşımaktadır (Sümer ve Diğerleri, 2020, s.2).

İnsanın doğanın bir parçası olduğunu unutmasından, kendini yine merkeze alarak önemseme hatasından ve/veya doğadaki yerini kavrayamamasından türetilmiş (Sümer ve Diğerleri, 2020, s.2) olan ve "anthropo" kökü "

cene" kökü ile birleşerek Antik Yunan'da da 'İnsan Çağı' anlamına gelen Antroposen, insan eliyle doğadaki tahribatın, yeryüzünde geri dönüşü olmayan derin izler bıraktığı ve bilim insanları tarafından da bir jeolojik çağdan bir diğer çağa geçildiğini vurgulayan yeni bir kavramdır (Ünal, 2019, s.187).

Global ölçekli dünya ve atmosfer üzerinde devam eden ve önemli insan faaliyetlerinin etkileri düşünüldüğünde, jeolojide ve ekolojide insanlığın merkezi rolünü vurgulamak için antroposen terimini kullanmanın daha uygun olduğu görülür. Şu an ortaya konulan insan aktivitelerinin etkileri uzun dönemlerde de devam edecektir (Crutzen and Stoermer, 2000, s.17). Ve bu etki Antroposen Plantationocene, ve Kapitolosenin konularının adlandırılması, ölçek, oran/hız, senkronize ve karmaşıklıkla ilişkilendirilmektedir (Haraway, 2015, s.159).

Dünya sistemi üzerinde bir bütün olarak insan faaliyetlerinin etkisinden doğan, dünya tarihindeki çok yakın kopuşu anlamak için antroposen kavramının anlaşılması ve insanlığın ne ile yüzleşeceği, bu kavramı sağlam bir şekilde anlamaya ve dünya sistemi biliminin yeni disiplinlerinden doğmasına bağlıdır (Hamilton, 2016).

Örneğin iklim değişikliği, ozon tabakası ve asit yağmurları benzeri küresel boyutta etkin olan insan kaynaklı çevre sorunları ile bunlara ilişkin somut çözümlerin son zamanlarda uygulamaya geçmiş olması, antroposen etkilerinin çözümüne yönelik tekliflerinin uygulanmasını kolay hale getirmekte ve bütün çevre koruma gayretlerini antroposen şemsiyesi altında toplamayı mümkün kılmaktadır. Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler benzeri uluslararası ölçekteki siyasi ve ekonomi işbirliği kuruluşlarının çevre sorunlarına ilişkin çözümlerini antroposen kavramına dayandırması (Eryılmaz, 2018, s.231-232) sorunlara tüm dünyanın dikkat kesilmesi için önemli bir göstergedir.

Çevre Sorunları

Çevre kavramı; hava, su, toprak, doğa gibi yeşili sembolize eden kavramları içine almaktadır. Bu kavramların sistematığının bozulması, insan eliyle tahribata uğraması ve kendini toparlamaması çevre sorunu olarak görülmektedir.

Doğal yaşam sahalarının tahribatı, biyolojik çeşitliliğin azalması, elverişli tarım havzalarının tükenmeye başlaması, tatlı su oranının artan talebe cevap

veremeyecek hale gelmesi, havaya ve suya karışan zehirli kimyasal oranındaki artış, sera gazı emisyonunun küresel ısınmaya sebebiyet vermesi ve buzulların erimesine neden olması dolayısıyla denizleri yükseltmesi temel çevre sorunları olarak sıralanmaktadır (Korten,2005 akt.Tellan, 2015, s.78).

Çevre sorunları son zamanların en önemli sorunlarından. Uygulamalarıyla, üretim aşamalarıyla, ürünleriyle ve çevreye bıraktıkları atıklarla, çevre sorunlarının en önemli kaynağı olarak kabul gören işletmelerin (Ayyıldız ve Genç, 2008, s.520) çevresel duyarlılık ve sorumluluk açısından sadece kar odaklı düşünmeyerek çevreye yönelik yapacağı çalışmalar da önemli hale gelmektedir.

Geniş bir topluluğun üyesi olduklarının ve bu nedenle çevre açısından sorumlu bir şekilde davranmaları gerektiğini anlamaya başlayan işletmelerin, kar odaklı amaçları kadar çevreye yönelik amaçlarını da başarmaları önemlidir. Çevresel konuların işletme kültürüyle bütünleşmesiyle neticelenecek bu durumda işletmeler, çevreye karşı sorumlu olmayı bir pazarlama aracı olarak değerlendirmek ve bunu göz önüne koymadan ve kullanmadan çevreye karşı sorumlu olmak şeklinde iki bakış açısına sahiptirler (Aytekin, 2007, s.4).

Çevresel Duyarlılık ve Sorumluluk

Antroposen çağında çevreci anlayışın ve iyimser ekosisteme destek organizasyonlarının, erdemli birer insan olarak 'gezegenin geleceğine nasıl hizmet ederiz?' sorusuna aradığı cevap, bununla birlikte çağın olumsuzluklarına yönelik birer savunma olarak ortaya çıkmaktadır (Ünal, 2019, s.189). Aynı şekilde bu soruyu işletmelerin kendilerine sorması ve çevreye duyarlılık ve sorumluluk açısından çevre yönetimini benimsemeleri çevreci anlayışların öne çıkması adına önem taşımaktadır.

Bu anlamda çevre yönetimi, yalnızca bir kontrol sistemi değil; işletmenin çevre hususundaki sorumluluklarına yanıt verici ve bununla birlikte riskleri azaltıcı, pazar imkânlarını arttırıcı fonksiyonlara sahiptir. Çevre yönetimi, işletmenin çalışmalarından ortaya çıkan ekolojik çevre üzerindeki etkilerini en aza indirme ve çevrenin işletme üzerindeki etkilerini organize etmektedir (Özkaya, 2010, s.250).

Dolayısıyla, işletmelerin üretim aşamalarını daha az çevresel atığa sebep olacak biçimde yeniden tasarlamaları, ürünleri çevreye etkilerini minimum düzeye indireyecek biçimde dizayn etmeleri, geri dönüşüm aşamalarıyla

çevresel atıkları minimize etmeleri ve çevredeki atıkları da en az çevresel zarara neden olabilecek biçimde dönüştürmeleri, ambalaj ürünlerini çevreye zararı az olan ve toprakta ayrışabilen maddelerden tercih etmeleri ve ambalaj oranını mümkün olduğunca azaltmaları çevre sorunlarının azaltılması bakımından önem taşımaktadır (Ayyıldız ve Genç, 2008, s.520).

Çevreye duyarlı ve sorumlu olmak bir işletmeye halkla ilişkiler ve imaj açısından da önemli avantajlar getirecektir. İşletme piyasada toplumsal sorumlu kabul görecektir ve çevre bilincine sahip duyarlı bir işletme olarak öne çıkacaktır. Bundan başka işletmelerin kendilerine özgü ve diğer işletmeler tarafından taklit edilmesi zor çeşitli çevre stratejileri belirlemeleri, onların sektör bazında lider durumuna gelmelerinde oldukça etkili olacaktır. Çevreye sürdürülebilir kalkınma boyutuyla bakmak, günümüzde işletmelere rekabet avantajı sağlayacaktır (Aytekin, 2007, s.5).

Sosyo-ekonomik bir varlık olduğu düşünüldüğünde işletmeler, tüketicilerin davranışlarını yönlendirebilen çevre duyarlılığı noktasında tepkisiz kalamazlar. Yalnızca kar elde etmeye çalışan işletmeler olarak değerlendiren eski anlayış, sosyal sorunlara duyarlı, kaliteyi amaçlayan işletmeler olarak değerlendiren yeni bir anlayışa yerini bırakmaktadır. Bu yeni anlayış kapsamında çevre dostu ürünler sunmanın ve pazarlar tercih etmenin yanında temel olarak çevre dostu yaklaşımının kurum kültürüne iyice yerleşmesi önemlidir (Erbaşlar, 2012, s.95).

Bu anlamda işletmeler çevresel duyarlılık hususunda tüketici istek ve beklentilerinin karşılanmasında daha hassas olmalıdırlar. Unutulmamalıdır ki gelecek nesillere yaşanılabilir bir dünya bırakmak isteniyorsa tüketiciler yeşil ürünler hususunda bilinçlendirilmeli, yeşil ürün fiyat anlamında dezavantaj olmaktan kurtarılmalı ve yeşili merkez alan çalışmalara her zaman olduğundan çok daha fazla önem verilmelidir (Çetin ve Korucuk, 2018, s.88). Bu çalışmalar yeşilin öne çıkarıldığı ve tüketici nezdinde kabul görebilecek bir takım tasarımlarla ortaya konulmuş kavramları içermektedir. Yeşil markalama, yeşil tüketimcilik, yeşil pazarlama, yeşil reklam kavramları bu anlamda ele alınabilecek kavramlardan bazılarıdır.

Yeşil Markalama: Markaların çevreye duyarlı olmalarının ve sosyal çevreyle ilişkili sosyal sorumluluk projeleri ortaya koymanın tüketiciler açısından önemli olduğu; çevre itibarının ve algılanan kaliteli yeşil markalamanın tüketicilerin kararları ve satın alma tercihleri noktasında oldukça etkili olduğu

ifade edilmektedir. Çevreye duyarlı ve algılanan yeşil kalitesi yüksek markalar, diğer markalar ile kıyaslandığında daha önde görünmektedir (Tarakçı ve Göktaş, 2019, s.1106).

Yeşil markalamanın kurum stratejisi olarak tercih edilmesi, ürün bilinirliğinde, tercihinde ve sürdürülebilirliğinde şirketlere kazanımlar sağlamaktadır. Yeşil markalama yoluyla işletmelere sunulan ekolojik tercihler; hukuk, hesap verilebilirlik ve etik açısından esnek yollar sunmaktadır (Tellan, 2015, s.85). Dolayısıyla, markalar değerlerini yeşil marka olarak devam ettirmektedirler. (Tarakçı ve Göktaş, 2019: 1106). Bu şartlar altında, ürünlerin ambalajlarında çevre için güvenli, çevre dostu, geri dönüşümlü, ozon tabakasının dostu ve 'eko-güvenli' benzeri unsurların bulunması gerekli olmaktadır (Tellan, 2015, s.82).

Yeşil Tüketim: Yeni davranış olarak yeşil tüketim hususunda tüketiciler, vicdani olarak kendilerini rahatlatma ve kendi iç çatışmasından kaçınmak amacıyla çevre dostu olabilecek veya çevreye zarar vermeyecek organik ürünleri tercih etme eğilimi göstermektedirler (Tellan, 2015, s.82). Artık uluslararası işletmelerin, yüksek bir oranda ürün ve üretim süreçlerinde çevreci düşünceleri tercih etmektedir. Bu düşüncelerin ortaya çıkardığı en etkili teori; ürün ve üretim aşamalarının sürdürülebilir ve çevre dostu olmasıdır (Turan, 2014, s.2).

Çevre dostu ürünleri, ambalajlamayı ve yönetim tarzlarını isteyen yeşil tüketiciler; bilinçli bir yaklaşımla çevreye bakan, layık olduğu önemi gösteren işletmeleri tercih etmektedirler. Böylelikle işletmeleri, çevreye duyarlı tüketicilerin taleplerine yönelik ürünler üretmeye, onların istedikleri biçimde ambalajlamaya ve çevre dostu uygulamalara yönlentmektedir (Aytekin, 2007, s.5). Dolayısıyla, çevreyi koruma ya da çevreye daha az zarar verme noktasında yapılabileceklerden biri olarak yeşil tüketim (green consumer) tavsiye edilmekte ve yaygınlaştırılması desteklenmektedir (Turan, 2014, s.2).

Yeşil tüketim yaklaşımında kaynakların sürdürülebilirliğini devam ettirebilmek amacıyla 3-R öne çıkmaktadır. Azaltmak (reducing), yeniden kullanmak (reusing) ve geri dönüşüm (recycling) olarak kaynakların bir yaşam döngüsünde hareket ettiği öngörülen bu anlayışta, çocukluk döneminden yola çıkarak tüketicilerin tamamına benimsetilmesi kaçınılmaz bir gereklilik (Özkaya, 2010, s.250) olarak ortaya konulmaktadır.

Yeşil Reklam: Günümüzde toplumun tamamını büyük ölçüde etkileyen ve çözülmesine ihtiyaç duyulan bir sorun haline gelen doğal çevrenin korunabilmesi önemlidir. Tüketicilerin çevresel değerlerin geleceğiyle ilişkili endişeleri gün geçtikçe artmasına rağmen, satın alma, tüketim ve ürün geri dönüşüm aşamalarında çevresel değerlere yeterince önem vermedikleri görülmektedir (Çetin ve Korucuk, 2018, s.88).

Üretim yapan şirketler ile ürünleri satın alan gerçek ve muhtemel müşterilerin, işletmelerin ürünlerini tercih etmesi yönündeki iletişim ve pazarlama aracı olan (Fidan, 2007, s.108) reklamlar, ürün tanıtımında işletmelerin en çok tercih ettikleri yöntemlerdendir. Yeşil reklamlar tüketicilere ekolojik bilinci kazandırır ve yeşil bir yaşam biçimini destekler. Ayrıca tüketiciyi, üretimi yeşil hassasiyetiyle yapan işletmelerin ürünlerini tercih etmesi ve satın alması hususunda yönlendirir (Aydoğan ve Dinar, 2019, s.245).

Yeşil reklam, malların veya hizmetlerin doğaya zarar vermeyecek biçimde üretilmesini, fiyatlarının uygun tutulacağını, buna ek olarak istek ve ihtiyaçları hususunda gerçek ve muhtemel müşterilerin tatmin edebileceğini, müşterilere tanıtmak ya da şirketin sosyal sorumluluğu bakımından çevreye duyarlı imajı ortaya koyabilmek amacıyla yapılan reklam (Kuzucu, 2018, s.25) biçiminde tanımlanabilir. Reklam rekabeti getirmektedir.

Rekabeti avantaj olarak değerlendirmek isteyen şirketler rakiplerinden her daim önde yer almaktadır. Bu anlamda şirketler, gelişen rekabet şartlarını önemsemeli, çevreyi dikkate almalı ve çevresel hususları her daim işletmeyle bir arada değerlendirerek faaliyetlerini sürdürmelidir (Aytekin, 2007, s.5-6). İşletmeler, bu hususları reklamlarında öne çıkararak tüketici isteklerinin çevreye zarar vermeyen ürünlerine yönelmesini, içinde buldukları pazar paylarını artırmayı, rakiplerine karşı bu alanda üstünlük sağlamayı amaçlamaktadır (Erbaşlar, 2012, s.97).

Yeşil Pazarlama: Çevresel duyarlılık, rekabet içinde bulunulan durumda işletmeler için bir farklılık ortaya koyma ve rekabetçi üstünlük belirlemede önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir. Yeşil pazarlama kavramının ortaya çıkışı ve önemli hale gelmesi bu hususta ön plana çıkmaktadır (Tayfun ve Öçlü, 2015, s.96).

Toplumun taleplerini ve beklentilerini tatmin etmek üzere birtakım değişimlerin ortaya konulması ve kolayca uygulanması amacıyla çevreye en az zarar vermek düşüncesiyle uygulanan çalışmalar (Erbaşlar, 2012, s.96) olan

yeşil pazarlama, pazarlama faaliyetlerinde çevresel durumları dikkate almayı, bu hususlara karşı hassasiyet göstermeyi, doğal kaynakların fazla tercih edilmesinin önüne geçmek maksadı taşıyan ve bütün pazarlama kararlarında toplumsal yararı amaçlayan bir anlayış geliştirmeyi (Koçoğlu ve Koçoğlu, 2017, s.418) ele almaktadır.

İşletmelerin önemli bir toplumsal sorumluluğu olan yeşil pazarlama, çevrenin temiz tutulmasının, korunması ve çevreye duyarlı ürünlerin üretilmesi ve tüketilmesini içermektedir. Çevresel hususlarda işletmelerde olduğu kadar tüketiciler de sorumluluk bulunmaktadır (Koçoğlu ve Koçoğlu, 2017, s.418).

Çevrenin korunması hususunda tüketicilerin gittikçe daha fazla bilinçli hale gelmesi önemlidir. İşletmeler bakımından yeşil pazarlama uygulamaları maliyetlerin aşağıya çekilmesini, satışların yükselmesini sağlarken daha az girdiyle daha az atık meydana geleceğinden, kaynak tercihinde verimlilik ve finansal tasarrufa ve kazanca sebebiyet verecektir (Erbaşlar, 2012, s.101).

Tüketicilerin çevreye karşı duyarlılığı, içinde bulunulan sektördeki rekabet gücü ve çevreci yasaların uygulanabilirliği, işletmelerin çevreciliğe yönelik duyarlılığı ile bir araya gelerek yeşil pazarlama aracılığıyla en üst düzey işletme performanslarına yansımaktadır. Bu performanslar arasında bir köprü vazifesi üstlenerek sürecin tamamlanmasına destek olan (Ayyıldız ve Genç, 2008, s.507-508) yeşil pazarlamanın tercih edilmesinin önemli sebeplerinden birisi de işletmelerin var olan pazardaki rekabetçi durumlarını kaybetmek istememeleridir. Bu sebeple işletmeler çevreye zararlı olabilecek ürünler üretmeyerek yerine çevreye ve doğal hayata zararlı olmayan ürünleri üretim sürecine dahil etmeye başlamaktadır (Erbaşlar, 2012, s.97).

Yeşil/Çevresel Halkla İlişkiler

Günümüzde işletmelerin etkinlik içinde oldukları çevrelerinde çok hızlı ve devamlı bir şekilde ekonomik, sosyal gelişmeler ve değişiklikler görünmektedir. Çevrelerinde ortaya çıkan bu farklılıklar karşısında işletmelerin ayakta durmaları ve varlıklarını devam ettirebilmeleri için başarılı ve etkili bir biçimde yönetilmeleri (Özdönmez ve Ark., 1999, s.9) önem taşımaktadır.

Halkla ilişkiler, işletme ve çevresi arasında ilişkileri düzenlemek ve yürütmek, işletmeyi hedef kitleye anlatmak ve imaja yönelik faaliyetler yapmak,

hedef kitleyi ikna çalışmaları sunmak, hedef kitleye ilişkin ilgi ve dikkati çekmek özeliğine sahiptir (Akdağ, 2010, s.83). Dolayısıyla, halkla ilişkiler etkileşim kuran bir sistem olduğundan, etkin ve doğru bir iletişime ihtiyaç duyulmaktadır. İşletme ve çevresi arasında planlı ve düzenli bir iletişim ortaya konulabilirse, halkla ilişkilerin başarı düzeyi yükselecektir (Gürüz, 1993, s.22). Bu çalışmada yer alan antroposen kavramı insanlığın çevreye verdiği zarardan yola çıkmaktadır. Aslında işletmelerde yer alan halkla ilişkiler ise hem tüketicilere hem de topluma karşı işletmelerin sorumlu olduğunun bir göstergesidir. Halkla ilişkiler yaptığı çalışmalar ile işletmelere katkı sunmasının yanı sıra topluma olan sorumluluklarının yerine getirmesine de destek olmaktadır. Çevre, toplum için önemli olduğundan evrenin işletmeler tarafından kirletilmesi de toplumun tepkisini çeken bir durum olarak görülmektedir. Antroposen çağında bu durum biraz daha önem kazanmaktadır. İşletmelerin çevreye karşı sorumlulukları daha fazla öne çıkmaktadır.

Çevrenin korunması başarısı, toplumsal sorumluluk hususlarında mümkün olduğunca geniş bir hedef kitleye ulaşılabilmesi için etkinliklerinin planlanması ve uygulanması aşamasında halkla ilişkilere ihtiyaç duyulmaktadır (Şeşen, 2015, s.430). Halkla ilişkiler, bir yönetim fonksiyonu olarak işletmelerin tüm kademelerinde iletişim 'planlayıcısı' ve 'uygulayıcısı' rolünü üstlenmektedir. Çevre sorunları ortaya çıktığında devreye giren halkla ilişkiler, planlayıcı ve uygulayıcı rolü gereğince geliştirdiği çözümlerle işletmenin kendini yenileyerek devamlılığını sağlamak (Tellan, 2015, s.86) açısından önemlidir.

İşletmelerin kar amaçlı faaliyetlerin yanında kardan ödün vererek veya daha az kar ile toplum yararına ortaya koydukları ve birlikte yaşadıkları çevreye karşı sorumluluk hissetmeleri toplumsal sorumluluk olarak değerlendirilmektedir. İşletmelerin topluma karşı yapabileceklerinin ve artan sorumluluğunun her zaman olacağı ve toplum için de var olduğunun (Akdağ, 2007, s.207-208) halkla ilişkiler tarafından sürekli vurgulanması önemlidir.

İşletmelerin kendi yararlarından başka toplumun varlığını kabul etmesi, asıl işlerinin dışında toplumsal sorunlara da duyarlı olması, izlenecek yollarla varılacak sonuçları öngörebilmesi, sorumlu davranışın ve iyi bir kurumsal vatandaş olabilmenin temelini oluşturmaktadır (Peltekoğlu, 2018, s.198-199). Toplum, işletmeyi çevre konusunda yanında görmek istemektedir. Ürün sunarken yapılan çalışmalar bile bu anlamda toplumun dikkatini çekmektedir.

Çevreye zarar verici unsurlardan kaçınan ve iyi bir kurumsal vatandaşlık örneği sergileyen işletmeler diğer işletmelere nazaran daha ön plana çıkmaktadır.

Çevrenin, tüketim odaklı bir kârlılık ve çalışmalar sayesinde tahrip edilmesi, üzerinde önemle durulması ve acil çözümler ortaya konulması gereken bir husustur. Çevre sorunlarının çözüme kavuşturulması, etik değerlere, sosyal sorumluluklara ve insan hayatına sahip çıkan işletmelerin pazarda güç kazanması ve bu işletmelerin tüketicilerinin uzun vadeli çıkarlarını kısa dönemli kâr düşüncelerine tercih etmelerinde mümkündür (Tellan, 2015, s.79).

Bu durumda işletmelerde halkla ilişkilere büyük görevler düşmektedir. Halkla ilişkiler işletmeleri toplumun yararı hususunda bilinçlendirmeli ve yapılan çalışmalarda yeşilin öne çıkmasına ve toplumun zarar görmemesine odaklanmalıdır. Antroposen çağı insanlığın eliyle dünyanın kirletildiği bir çağdır. Bu olumsuz durumda çıkış, yine çevre konusunda duyarlı ve sorumlu işletmeler ve bünyelerinde bu konuda hassasiyet gösteren halkla ilişkiler tarafından yeşilin ve çevrenin korunması üzerine yapılacak çalışmalarla mümkün olacaktır.

Bu çalışmalar, daha yeşil bir çevre, doğal kaynaklara saygı, gezegeni kurtarma gayret ve yaklaşımlarıyla ağırlık kazanmaktadır. Kentte betonlaşma veya cam kafesten gökdelenlerin yerine yeşil binaların tasarlanması, alışveriş merkezlerinin çevresine düşünülen yeşillikler ve yapay bahçeler bu anlamda çevre duyarlılığı (Ünal, 2019, s.189) ve sorumluluğu neticesinde ön plana çıkan durumlardır. Yeşil çevre hususunda yasal düzenlemeler ve anlaşmalar ile birtakım tedbirle sonucunda kloroflorokarbon (CFC) gazı kullanımının azaltılması sağlanabilmektedir (Tellan, 2015, s.81).

Örneğin, çevre ile uyumlu teknolojiler tercih ettiğini Exxon Mobil, çevreye zararı olmayan plastik şişeler kullandığını The Body Shop belirtmektedir. HP ise yeniden kullanılabilirlik ve geri dönüşüm sahasında ilk faaliyeti olan işletmelerden biridir (Turan, 2014, s.2).

Starbucks, çevreye bıraktığı karbon ayak izini aza indirmek ve iklim değişikliği ile mücadele edebilmek için çalışmalarını devam ettirirken, içinde yer aldığı toplumlara katkı sunmak amacı ile birtakım projeler yürüttüklerini belirtmektedir. İklim değişikliğine karşı kahve üretilen bölgelerdeki ormanları korumak ve üretim sürecindeki çiftçilerin hayat standartlarını yükseltmek amacıyla birçok çalışmayı ortaya koymaktadır. Starbucks'ın enerji ve su ta-

sarrufuna azami dikkat ederek; plastik bardaklarla ilgili atıkların aza indirilmesi, geri dönüşümünün artırılması, çevreci tasarımının desteklendiği mağaza sayılarının artırılması ve çevreye bıraktıkları ayak izlerini önemli boyutta küçültmek için çalışması (www.starbucks.com.tr) sosyal sorumluluk yaklaşımı boyutunda değerlendirilebilir.

Yine örneklendirmek gerekirse Vestel, Bosch benzeri birçok işletme çevreye daha az zarar verecek beyaz eşya üretmekte olduklarını reklamlarında sürekli ifade etmektedir. Timberland ve Camper gibi markalar ayakkabılarında geri dönüşebilir malzemeler tercih ederek çevreyi korumaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Levis, Zara, GAP, Nike gibi uluslararası işletmeler ise koleksiyonlarını organik, ekolojik ürünlerle zenginleştirmeye çalışmaktadır (Turan, 2014, s.2).

Çevreci faaliyetlere söylemlerinde ve eylemlerinde yer vermek kurumsal işletmelere büyük bir itibar kazandırmaktadır. Son dönemde yapılan çalışmalara bakıldığında birçok çevreci faaliyet içerisinde en çok dikkat çeken ve bu çalışma içinde ele alınan, yeşil billboard projeleridir. Özellikle sanayileşmenin yoğun olduğu ülkelerde hava kirliliğini önlemek ve doğanın sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla bu tür projelere imza atıldığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda yeşil çevre ile ilişkili sorunları sürdürülebilir çözümler getiren önemli projeler arasında yer almakla birlikte yapılacak çalışmalara da önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Çevresel Duyarlılık ve Sorumluluk Açısından Yeşil Billboardların Göstergebilim Analizi

Doğal kaynakların bilinçsizce kullanılması dolayısıyla tükenme noktasına gelmesi, iklim değişikliklerinin hızlı bir şekilde seyretmesi ve doğal afetler gibi sorunlar hemen hemen bütün markalar üzerinde bir baskı unsuru haline gelmektedir. Çevre kirliliği noktasında çevresel duyarlılık ve sorumluluk, işletmelerin yeşile yönelik ürünlere önem vermeleri zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda, işletmelerin çevresel duyarlılık ve sorumluluk olarak yeşilin bir parçası olması, markaların müşteri özelinde itibarını artırıcı bir unsur olarak değerlendirmektedir.

Avusturalya'da yapılan bir araştırma, tüketicilerin %52'sinin yeşil ürünlere önem verdiğini ve yeşil reklamların da bu anlamda öne çıkarılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yine bahsedilen çalışmanın sonuçları arasında,

yeşile dönük olarak yapılan çalışmaların müşterilerin yeşil ürün bilgisini ve tercihlerini arttırdığı ve yeşil markaların yeşil olmayan markalara göre zihinlerde daha olumlu bir şekilde kodlandığı belirtilmektedir (Rumman ve Valenzuela, 2016, s.176-177). Shimp'e göre radyo, televizyon, internet, billboard ve diğer iletişim araçları ve göstergeleri üretim yapan işletmelerin tüketiciyle doğrudan ya da dolaylı olarak iletişim kurmasını sağlamaktadır. Müşterilere bilgi vermesi, onları ikna etmesi ve hatırlatıcı olması gibi etkileriyle ortaya konulan çalışmalar, ürünlerin tutundurulmasında önemli bir rol oynamaktadır (akt. Rumman ve Valenzuela, 2016, s.176-177).

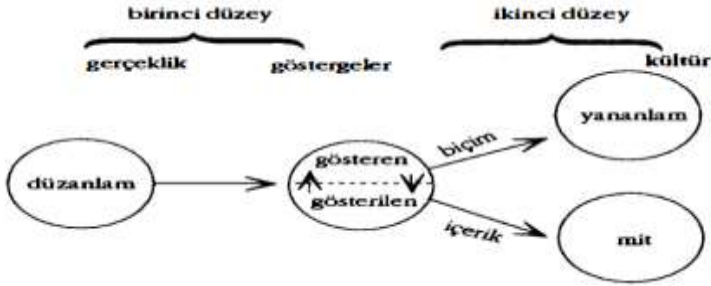
Günümüzde çevre kirliliğinin önemli bir unsuru olan hava kirliliğinin ölümcül boyutlara ulaştığı ve insanların yer yer maskeyle dolaşmak zorunda olduğu şehirlerde işletmelerin işlevsel yeşil halkla ilişkiler kampanyaları yürütmeleri zorunlu hale gelmektedir. Daha çevreci, toplumu düşünen ve çevresel duyarlılık bilinciyle hareket eden işletmeler diğer işletmelere nazaran daha çok ön plana çıkmaktadır. Toplumsal sorumluluk bağlamında işletmelerin çevreye yönelik hassasiyetleri de bu bağlamda tüketiciler takibinde olan bir durumdur.

Bu anlamda daha somut ve gözle görülebilen kampanyaların yapılması, özellikle yeşil pazarlamaya ve reklamlara güvenemeyen potansiyel müşterilerin yeşil halkla ilişkiler çalışmalarıyla kazanılması önemli rol oynamaktadır. Tüketicilere yönelik yapılan kampanyalarda kullanılan ve işletmelerin mesajlarını hedef kitlelerine ulaştırmak için tercih ettikleri bir halkla ilişkiler aracı olan billboardlar slogan ya da görselleri içeren boyutları büyük ve dış mekânda tercih edilen reklam panolarıdır.

Çalışmamızda işletmelerin çevreye duyarlılık ve sorumluluk bağlamında kullandıkları ve hedef kitleye yönelik çevreci mesajları içeren billboardlar incelenecektir. Bu noktadan hareketle göstergebilimsel analiz ile ele alınacak çevreci billboard örneklerinin, konu dahilinde yapılacak çalışmalara bir temsil oluşturması hedeflenmektedir.

Göstergebilim, dil, imge ve nesnelere aracılığı ile temsilin nasıl üretildiği ve anlamlandırıldığını ortaya koymayı hedefleyen bir bilim dalıdır (Curtin, 2009, s.51). Metnin arkasındaki yan anlamı ortaya çıkarmayı amaçlayan göstergebilim, gösteren ve gösterilen ilişkisinden oluşmaktadır. Göstergenin iki yönünü temsil eden gösteren, duyu organlarımız aracılığı ile algılayışlarımıza karşılık gelirken, gösterilen ise zihnimizde oluşan imajları temsil etmektedir. Yapısal dilbilimine göre dış dünya, bütünlüklü bir yapıya sahiptir. Bu

bütünlüklü yapının insan zihninde canlandırılabilmesi için sınıflandırılmaya ihtiyaç vardır. Bu sebeple göstergebilim, dil aracılığı ile bütünlüğü parçalara bölerek algılamayı kolay bir hale dönüştürme işlevi görür (Moran, 2002, s.189-190). Görünenin ardındaki ikincil anlamı ortaya çıkarmayı hedefleyen göstergebilim, nitel araştırma yöntemi arasında yer almaktadır.

Şekil 1. Barthes'in İki Anlamlandırma Düzeyi (Fiske, 2003, s.120).

Saussure ile başlayan göstergebilim çalışmaları Peirce, Barthes, Eco ve Bat-hin'e kadar uzanmaktadır. İlk görsel göstergebilim kaynağının ise Barthes ve Marin'in çalışmaları olduğu söylenebilir. Barthes, bütün görsel göstergelerin sözlü dilin bir anlatıcısı olduğunu belirtirken, mesaj izleyici tarafından nasıl algılandığını da bir anlamda göstermektedir. Barthes'a göre düz anlam, açık olarak algılanabilen ve anlamlandırılabilen bir süreç iken, yan anlam görün-tünün arkasında gizlenen ikincil anlamı ortaya çıkarmayı ifade etmektedir (Yücel, 2016, s.283). Bu bağlamda Barthes'ın gösterilen içerisinde yer alan düz anlam ve yan anlam kavramları, çevreci billboardları göstergebilim üzerinden açıklamada oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Çalışma kapsamında Pazarlamasyon.com sitesinden seçilmiş olan dört çevreci billboard örneği değerlendirilmiştir. Konu bağlamında ele alındığı gibi antroposen çağında doğa ve insan arasındaki dengeyi sağlamaya yönelik yapılan billboard çalışmaları, artarak devam eden çevre sorunlarına karşı yapıcı bir eylem niteliğinde görünmektedir. Bu sebeple seçilen billboardlar da çevrecilik ve sürdürülebilirliğe dair kullanılan renk, materyal ve hedef kitleye verilen mesaj ön plana çıkarılmaya çalışılarak markaların çevreye karşı olan duyarlılığı ve sorumluluğu çalışma kapsamında incelenmiştir. Bu noktadan

yola çıkarak küreselleşme ile artan hızlı tüketim ve çevrecilik konusunda çeşitli markaların yapmış olduğu dört çevreci billboard, gösterebilim açısından aşağıdaki gibi analiz edilmiştir.

Şekil 1. Billboard: Peru Mühendislik ve Teknoloji Üniversitesi'nin Gerçekleştirdiği Proje Billboardu (Kaynak: Pazarlamasyon)

Peru Mühendislik ve Teknoloji Üniversitesi, Peru'nun Lima şehrinde hem şehrin su ihtiyacını karşılamak hem de öğrenci sayısını artırmak için yeşil reklam kampanyası düzenleyerek temiz hava billboard projesini başlatmıştır. Bu kapsamda, çöl üzerine kurulu olan fakat %98 oranında neme sahip olan şehirdeki nemlilik, sosyal sorumluluk çerçevesinde kullanılarak temiz içme suyu üreten billboardlara dönüştürülmüştür. Üniversitenin inşa ettiği billboardlar sayesinde 3 ay içinde 9450 litre su üretimi sağlanarak (Durgun, 2013) hem toplumun sorunlarına işlevsel çözüm getirilmiş hem de halkın gözünde oldukça olumlu bir imaja sahip olunmuştur.

Tablo 1. Peru Mühendislik ve Teknoloji Üniversitesi'nin Gerçekleştirdiği Uygulamanın Göstergebilimsel Analizi

Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan anlam
Görüntüsel/Dilsel (Tablo 1)	Billboard	Mavi	Gökyüzü	Temiz hava billboardları ile çevre kirliliğini önlemek ve havadaki nemi yakalayarak, temiz içme suyuna dönüşüm işlemi ifade edilmiştir.
		Beyaz	Su	
		Bulut Damla	Dönüştürücü	
		Ok Makine		

Peru Mühendislik ve Teknoloji Üniversitesinin yapmış olduğu billboard'un gösteren (Tablo 1) kısmında kullandığı beyaz ve mavi renkler; görsel ve bilgisel açıdan önemli veriler sunmaktadır. Gökyüzü, su ve denizin rengi olan mavi, temizlik, doğallık ve saflık imajı yaratmak amacı ile kullanmıştır. Aynı zamanda sonsuzluğun bir imgesi olan mavi, billboard'da doğanın sürdürülebilirliğinin desteklendiğine de işaret etmektedir. Bunun yanında çevreci bir türün temsili olan billboard'da kullanılan beyaz renk, istikrar, devamlılık ve temizliğe işaret ederken yine gökyüzünün bir sembolü olarak billboard'da yerini almıştır. Billboard üzerinde yine bulut, damla, ok ve makine gibi gösteren kullanımı, çalışma kapsamındaki temiz su sağlanmasına yönelik bir gösterilene işaret etmektedir.

Şekil 2. Billboard: Calidda Gaz şirketi'nin Gerçekleştirdiği Proje Billboardu (Kaynak: Pazarlamasyon)

Calidda Gaz şirketi tarafından Peru'nun başkenti Lima'da konumlandırılan temiz hava billboard'ları ise şehirdeki hava kirliliğini emen yaratıcı çalışmalar arasında yer almaktadır. "Bu bana çok fazla nefese mal oldu" sloganı ile şehrin trafiğinin en yoğun yerlerinde bulunan billboard'lar, 15 gün boyunca emdiği karbondioksit ile bir mürekkebe dönüşmekte ve bahsedilen sloganı ortaya çıkarmaktadır (Pazarlamasyon.com, 2018). Bunun yanında karbondioksit seviyesinin artması ile koyulaşan mesaj, temiz havanın oluşması için beyaz alana duyulan ihtiyacı da renk metaforu üzerinden göstermiştir.

Tablo 2. Calidda Gaz şirketi'nin Gerçekleştirdiği Uygulamanın Göstergibilimsel Analizi

Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan anlam
Görüntüsel/Dilsel (Tablo 2)	Billboard	Beyaz	Saflık, Temizlik	Çevre kirliliğine karşı tezat renkleri kullanarak çevreyi korumaya yönelik bilinç uyandırılmaktadır.
		Siyah	Korku, karanlık, kirlilik	
		Slogan	Bu bana çok fazla nefese mal oldu	

Calidda Gaz şirketi'nin yapmış olduğu (Tablo 2) çevreci billboard, özellikle beyaz ve siyah renk kullanarak havadaki karbondioksit kirliliğine dikkat çekmektedir. Gösterilen ilişkisi ile değerlendirildiğinde beyaz rengin bulut, gökyüzü, saflık ve temizlik gibi imgelere karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Bunun yanında beyazın karşıtı olarak var olan siyah rengin billboard'da çevredeki yoğun hava kirliliğini temsil ettiği görülmektedir. Bu bağlamda siyah rengin gösterileni, havanın kirliliği üzerinden açıklanmaktadır.

Şekil 3. Billboard: Toyota'nın Gerçekleştirdiği Proje Billboardu
(Kaynak: Pazarlamasyon).

Toyota markası California'daki çevresel sorunlara dikkat çekmek amacıyla çevreci ürün ve faaliyetlerin yer aldığı temiz hava billboard projesi başlatmıştır. Çevreyi 2.318 metrekare bir hava temizleme yüzeyi oluşturarak koruyan billboardlar, iki ay boyunca şehrin çeşitli yerlerinde konumlandırılmıştır. Bunun yanında marka, hidrojen yakıtlı ve sadece su buharı çıkaran Mirai modelinin de tanıtımını bu sayede yapmıştır (Pazarlamasyon.com, 2018).

Tablo 3. Toyota'nın Gerçekleştirdiği Uygulamanın Göstergebilimsel Analizi

Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan anlam
Görüntüsel/Dilsel (Tablo 3)	Billboard	Su	Doğal Yaşam	Toyota hem kendi markasını tanıtarak çevreci olduğunu belirtmiş hem de çevreyi korumak amacıyla sürdürülebilir bir yaşam için doğayı desteklediğini ifade etmiştir.
		Yaprak		
		Araç	Çevre dostu Araç	
		Marka	Mirai	
		MaviBeyaz	Gökyüzü, Doğa, su	

Toyota'nın yapmış olduğu çevreci billboard (Tablo 3) örneğinde birçok farklı markanın billboard'unda kullandığı gibi ağırlıklı olarak mavi ve beyaz renklerin kullanıldığı görülmektedir. Mavi daha çok gökyüzü, saflık ve sürdürülebilirlik gibi anlamlara karşılık gelirken, beyaz temizlik, gökyüzü ve bulut gibi imgelere karşılık gelmektedir. Özellikle arka fonda gökyüzünün kullanılması billboard ile gerçekte olan gökyüzü arasında bir ilişki kurulduğunu göstermektedir. Çevrecilik anlamında önemli çalışmalardan birine imza atan Toyota, billboard'da kullandığı marka ile üretiminde çevre dostu araçlara yer verdiğini de bu bağlamda simgeselleştirmiştir. Dolayısıyla Toyota, çevreye zararlı olan bir araç yerine billboard'da kullandığı renkler ve semboller üzerinden çevreyi destekleyici bir araç ürettiğini göstermektedir. Yine billboard üzerinde yaprak sembolünün kullanılması hem doğal yaşamın bir göstergesi hem de sürdürülebilirliğin bir imgesidir.

Şekil 4. Billboard: Coca Cola'nın Gerçekleştirdiği Proje Billboardu
(Kaynak: Pazarlamasyon).

Filipinler'in başkenti Manila'da Coca-Cola'nın uyguladığı yeşil billboard projesi, son dönemin en dikkat çeken yeşil pazarlama örneklerinden biridir. Tamamen geri dönüştürülebilir maddelerden imal edilen, yaklaşık 18x18 metre çapındaki billboardlar, Fukien Tea bitkisiyle kaplanarak tasarlanmıştır. Billboardlarda kullanılan Fukien Tea bitkisi Uzakdoğu'da yaygın olarak evlerde bakımı yapılan bir Bonsai ağacı türüdür. En önemli özelliği ise yılda yaklaşık 6 kg karbondioksiti emebilmesi ve oksijen üretimine katkıda bulunabilmesidir. Bu bakımdan Uzakdoğu'da çok değerli olan ve hassas bir bakım gerektiren Fukien Tea bitkisi, çevre sorunlarının çözümü bağlamında ortaya konan bir proje çerçevesinde kullanılmıştır. Coca-Cola şişelerinden geri dönüşümle elde edilmiş cam çömlüklerin içine oturtulan Fukien Tea bitkileri, arka planda bir sulama sistemiyle takip edilmekte ve belli bir mekanizma tarafından

saat başı sulanmaktadır. Bu yeşil billboard projesiyle yılda yaklaşık 20 ton karbondioksit gazının emileceği belirtilmiştir. Coca-Cola, her billboardda 3.600 adet Fukien Tea bitkisi kullandığı bu proje sayesinde kendisiyle ilgili olumsuz intibai olumluya çevirmeyi başarabilmiştir (donanımhaber.com, 2011).

Tablo 4. Coca Cola'nın Gerçekleştirdiği Uygulamanın Göstergebilimsel Analizi

Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan anlam
Görüntüsel/Düzeltilen (Tablo 4)	Billboard	Şişe	Coca Cola	Coca Cola, doğayı koruma vakfının markasına yer vererek, temiz hava üretimini desteklediğine dair mesaj vermektedir.
		Panda	Doğal Yaşam	
		Yeşil Bitki		
		WWF	Doğayı Koruma Vakfı	
		Marka	Coca Cola	

Dünyaca ünlü bir içecek markası olan Coca Cola, çevreyi koruduğuna dair yaptığı yeşil reklam çalışmaları ile son dönemde dikkat çekmektedir. Yukarıda kullanmış olduğu (Tablo 4) billboard çalışmasında Coca Cola, genel görünüm açısından yeşilin baskın olduğu bir ton tercih etmiştir. Somut olarak doğa, orman, ağaç gibi kavramları zihinlerde canlandıran yeşil rengi, daha yaşanılabilir bir dünyayı simgelemektedir. Coca Cola yapmış olduğu yeşil bitki ve panda görseli ile doğayı koruyan bir marka olduğunun da altını çizmektedir. Bunun yanında yeşilin üzerinde verilmesi gereken çevreci mesajın beyaz ile belirtmesi, çevredeki hava kirliliğinin bu çalışma ile temizlenmek istediğini işaret etmektedir. Yine billboard'da kullanılan şişe sembolü tüketicinin zihninde markayı çağrıştırmaya yönelik hazırlanmış bir gösterilen konumundadır.

Tartışma ve Sonuç

İnsanın düşünce ve yönetim biçimlerinin son derece dünyayı kontrol eder hale gelmesi, çevresel, yönetsel ve toplumsal birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Özellikle ekolojik alanda yaşanan çevresel tahribat, yeşilin azalarak yerini betonarme yapılara bırakmasına sebep olmaktadır. Milyarlarca yıllık bir geçmişe sahip olan gezegenimizin antroposen çağında ego merkezli bir yapıdan eko merkezli bir yapıya dönüşmesi kaçınılmaz olarak zorunludur. Bu anlamda özellikle işletmelerin küreselleşmenin de etkileri ile hem rakiplerinden farklılaşmak hem de toplumsal sorumluluklarını yerine getirmek amacıyla yeşile önem veren, doğayı koruyan faaliyetlerde bulunması günümüzde büyük bir önem arz etmektedir. Bu noktada üretim, yönetim ve karar alma mekanizmalarının koordineli bir şekilde çalışması, her geçen gün daha da önemli bir hale gelmektedir. İşletmelerin çevreci kuruluşlarla hareket etmesi, üretim ve pazarlama stratejilerini ekolojik sorunlara yö-

neltmesi, sağlık, kalite ve güvenlik gibi sorunlara dikkat çekerek insan sağlığını tehlikeye atmaması, antroposen çağında işletmelerin yapabileceği önemli katkılar arasındadır.

Çevreye duyarlılık ve sorumluluk açısından halkla ilişkilerin de büyük bir desteğini alacak olan işletmeler, toplumun bilinçlendirilmesi ve sürdürülebilir bir yaşam desteği için yasal, ahlaki, ekonomik adımlarla tüketicinin takdirini kazanabilecektir. Bu noktada işletmeler, halkla ilişkilerin yönetim fonksiyonu ile hedef kitlenin anlayışını ve sempatisini elde ederek itibarını arttırmaktadır. Ayrıca işletmelerin tüketici ile buluşmasında önemli bir yere sahip olan halkla ilişkiler, reklam ve pazarlama stratejilerinin yeşil odaklı olmasında ve koordinasyonun sağlanmasında önemli bir adımı oluşturmaktadır. Özellikle tüketiciye bilgi sağlanmasını, farklı ağlarla paylaşmasını kolaylaştıracak olan iletişim araçlarının doğru seçimi, çevreyi destekleyici ve canlı türlerini korumaya yönelik olan mesaj stratejileri, hedef kitlenin marka hakkındaki fikirlerini de önemli derecede etkilemektedir. Tüketicilerin satın alma davranışlarının değiştiği bu yeni çağda, işletmelerin; yeşil pazarlama, yeşil halkla ilişkiler ve yeşil reklam uygulamalarına politikalarında sıklıkla yer vererek toplumsal bir sorun olan çevresel etkilere dikkat çekmesi, işletmelerin imaj ve itibarını arttırmada kilit rol oynamaktadır. Bu anlamda çevresel sorunlara çözüm üreten işletmelerin çevre konusunda daha duyarlı ve hassas bir yaklaşım göstermeleri, toplumun menfaati için gerekli bir eylem olmakla birlikte, markanın da bu anlamda tutundurulmasında önemli bir etkiye sahiptir. Yine reklamın bilinçlendirici özelliği kullanılarak işletmelerin yeşil reklam ve pazarlama stratejileri ile potansiyel tüketicinin de bilinçlenmesini sağlayacak çalışmalar yapması, ekolojik sisteme katkı anlamında gerekli görünmektedir.

Çevresel tahribatın her geçen gün daha da artması kurumsal işletmelerin yeni medya kanallarının yanında geleneksel araçlar arasında yer alan açık hava reklamcılığını da aktif şekilde kullandığını göstermektedir. Bu anlamda incelenen Coca Cola, Toyota, Calidda Gaz şirketi ve Peru Mühendislik ve Teknoloji Üniversitesi'nin yapmış olduğu billboard çalışmaları açık hava reklamlarının en önemli ünitelerinden birisidir. Bahsedilen billboardlarda özellikle yeşile ve doğaya vurgu yapan renklerin kullanılması, sürdürülebilir bir çevre için bu anlamda ürün geliştirilmesi, halkla ilişkiler, reklam ve pazarlama stratejilerinin bu doğrultuda yeşile evrilmesi işletmelerin ekolojik sorunları ciddiye aldığını göstermektedir. Çalışma bağlamında incelenen dört

çevreci billboard'un renk kullanımında ağırlıklı olarak sürdürülebilir bir dünya yaratmayı simgeleyen yeşil, beyaz ve mavi renklerinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bunun yanında çevreyi kirleten karbondioksit, siyah rengi ile belirtilerek çevreci oluşuma önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ekolojik dengenin sağlanmasına yönelik billboard'larda kullanılan su, yaprak ve çeşitli bitkilerin marka ile bütünleştirilmesi, tüketicinin zihninde markaya karşı olumlu bir algı yaratmaktadır. Yine yapılan göstergebilimsel analizde doğayı sembolize eden gökyüzü ve bulut gösterenleri sürdürülebilirliğin bir parçası olarak ifade edilmektedir. Antroposen çağında işletmelerin pazarlama, reklam ve halkla ilişkiler çalışmalarını çevreci renk ve semboller üzerine kurması tüketicilerin zihninde sürdürülebilir bir dünya fikrini yaratmada önemli bir rol oynamaktadır.

Sosyal sorunlara öncelik vermenin önem arz ettiği günümüz dünyasında, çevreci sosyal sorumluluk projelerinin de sürdürülebilir olması önem arz etmektedir. Özellikle tüketici için yeşil ürünleri satın almanın değer kazandığı bir dönemde sektörel olarak işletmelerin kâr odaklı bir yapıdan çıkarak toplumun çıkarlarını da göz önünde bulunduracak faaliyetlerde bulunması, giderek artan çevre sorunlarına bir katkı niteliğinde önem taşımaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

**Green Public Relations And Antropocene Concept In
The Context Of Environmental Sensitivity And
Responsibility: An Indicative Analysis On
Billboards**

*

Mustafa Akdağ, Merve Özdemir
Erciyes University, Cappadocia University

Because pollution is an international problem in many ways, it has become an important issue that needs a universal solidarity and reaction. Pollution, one of the most important question in the world, is not a problem that can solve itself. Instead, it has become an issue that needs an economic, political, social and technological struggle. Destroying the forests, animal migration, and the inaccessibility of clean air and drinkable water affect the natural balance to a great extent for the desire of human comfort and social facilities. These actions which distances even humans' life from sustanibility transforms harmony between human and ecology to disharmony.

The fact that human beings, like all living things, depend on nature at the stage of existence, constitutes the basis of human-nature interaction. Humans and all living things, who have to adapt to the temporal changes of nature and the environment and live under these conditions maintain their existence in a continuous relationship with nature as a result of this adaptation. This obligatory situation ensures the continuity of the human's needs and predictions by trying to center her own situation (Sümer ve Diğerleri, 2020, s.2). In this sense, the wide-ranging technological developments that occur around the world affect human life and cause the world to become a village. In the light of these developments, the reduction of natural resources, the depletion of the ozone layer, rapid population growth, air and water pollution and similar situations, taking into account some global problems that may adversely affect people by consumers reveal their concerns about the future and the quality of life they want to achieve (Özkaya, 2010, s.256).

Based on these concerns, the concept of anthropocene, which suggests that humanity causes serious and permanent environmental problems in the world, although it was used in the first half of the 20th century, has historically been adopted in the field of media and politics after 2000. The time elapsing between the scientific acceptance of the anthropocene-centered environmental problems and the acceptance of the concept in the society takes its place in a social construction phase that is also seen in other environmental problems (Eryılmaz, 2018, s.211). Political and ecological debates on the agenda about how to adapt to or mitigate the effects of changes and transformations that occur during this construction phase; It raises environmental problems such as the biogeochemical metamorphosis of the composition of the soil, ocean and atmosphere, which has led to many destructive ecological changes such as the extinction of living creatures caused by environmental destruction and the loss of habitats, the expansion of ocean dead zones, ocean acidification and global warming (Demos: 2017, s.8-9).

Today, environmental problems are encountered in individual and social life at a perceptible rate. Societies and individuals as consumers realize that environmental resources to sustain their lives are gradually decreasing due to environmental problems. As a result, consumers who have been aware of their environmental responsibilities emerge (Kükre, 2012: 4506). In order to eliminate these concerns of consumers, it becomes a necessity for businesses to transform their production activities and practices into a more environmentally friendly manner within the framework of social responsibility. In this sense, it is very important for business managers to quickly reveal their view of the ecological environment in the form of change and to see the ecological environment as an important factor affecting decisions while making decisions related to planned activities (Özkaya, 2010: 256).

Because environmental problems gain social legibility and the corporations have responsibilities to the society in which they reside, it is essential for the corporations targeting their marketing strategies to this line. With the extension of pollution in the world, it is observed that there has been an increase in the number of both the sustainability of marketing concept and consumer who prefers sustainability consumption. In the study, the responsibilities of businesses that are sensitive to the environmental problems of the world in the context of the anthropocene concept will be discussed and how the billboards, one of the public relations tools, are evaluated in terms of contributing

to the green will be examined. Used as a public relations tool, what does billboards contain in terms of green environment, how do they contribute to the environment, how do they give a message, these questions will be answered by making a semiotic analysis. In the context of the study, environmentalist billboard works of brands such as Peru Technical University, Calidda Gaz firm, Toyota and Coca Cola will be examined within the scope of the subject.

Kaynakça / References

- Akdağ, M. (2007). *Halkla ilişkilerde sosyal sorumluluk, tüm yönleriyle halkla ilişkiler ve tanıtım* Edt. M. Işık, Eğitim Kitabevi, 207-231.
- Akdağ, M. (2010). *Örgütsel açıdan insan kaynakları ve halkla ilişkiler*. Literatürk Yayınları, Konya.
- Aydoğan, S. ve Dinar, N. (2019). Yeşil ürün satın almada yeşil reklam ve çevre bilincinin etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 90, 229-252.
- Aytekin, P. (2007). Yeşil pazarlama stratejileri. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler* 5(2),1-20.
- Ayyıldız, H. ve Genç, K. Y. (2008). Çevreye duyarlı pazarlama: üniversite öğrencilerinin çevreye duyarlı pazarlama uygulamaları ile ilgili tutum ve davranışları üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 505 – 527.
- Crutzen P.J. and Stoermer, E.F. (2000)., *The Anthropocene*. <http://www.igbp.net/download/18.316f18321323470177580001401/1376383088452/NL41.pdf>, adresinden erişilmiştir.
- Curtin, B., (2009). *Semiotics and visual representation, international program in design and architecture*, <http://www.arch.chula.ac.th/journal/files/article/11jpgMx2iiSun103202.pdf>, adresinden erişilmiştir.
- Çetin, F. A., ve Korucuk, N. (2018). Yeşil pazarlama bağlamında yeşil tüketici davranışı: Starbucks örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(22), 78-89
- Demos, TJ (2017). *Aganist the Anthropocene: Visual culture and environment today*. <https://icamiamiorg.storage.googleapis.com/2017/06/dc83ec96-mirzoeff-demos-anthropocene-proofs-jan2017.pdf>, adresinden erişilmiştir.
- Donanım Haber. (2011). *Donanım Haber. Coca-Cola'nın karbondioksit emme özelliğine sahip yeni reklam panosu Filipinler'de kullanılmaya başlandı*: <https://www.donanimhaber.com/CocaColanin-karbondioksit-emme-ozelligine-sahip-yeni-reklam-panosu-Filipinlerde-kullanilmaya-baslandi-27474> adresinden alındı

- Durgun, H. C., (2013). *UTECE'ten dikkat çekmenin püf Noktaları*, 15 Mart 2013 tarihinde Pazarlamasyon.com: <https://pazarlamasyon.com/utecten-dikkat-cekmenin-puf-noktaları/> adresinden alındı.
- Erbaşlar, G. (2012). Yeşil pazarlama. *Mesleki Bilim Dergisi*, 1(2), 94 – 101
- Eryılmaz, Ç. (2018). Antroposen kavramının toplumsal inşası: Nesnel bilim, popüler kültür ve çevreci politika. *Doğu Batı Dergisi*, 83, 211-237
- Fidan, B. (2007). *Reklam ve karikatür*. İstanbul: Yazın Matbaacılık.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. Çev. S. İrvan, Ankara: Bilim ve Sanat.
- Gürüz, D. (1993). Halkla ilişkiler teknikleri. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları No.1, İzmir
- Hamilton, C. (2016). Define the Anthropocene in terms of the whole earth, <https://www.nature.com/news/define-the-anthropocene-in-terms-of-the-whole-earth-1.20427> adresinden erişilmiştir.
- Haraway, D. (2015). Anthropocene, capitalocene, plantationocene, chthulucene: making kin. *Environmental Humanities*, 6, 159-165.
- Koçoğlu, C.M. ve Koçoğlu, Y. (2017). Yeşil pazarlama kapsamında çevreye duyarlı ürünlerin satın alma eğilimleri: Lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrenciler üzerinde bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 1C-MEB17 Özel Sayısı, 417-427.
- Kuzucu, B. N. (2018). *Türkiye'deki yeşil reklam uygulamalarının tüketicilerin çevreci satın alma kararları üzerine etkisi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Kükrer, Ö. (2012) Tüketicilerin çevresel sorumluluklarının yeşil reklamlara yönelik tutumlarına etkisi: Eskişehir örneği. *Journal of Yasar University* 26 (7) 4505 – 4525.
- Moran, B. (2002). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. İletişim Yayınları.
- Özdönmez, M- Akesen, A ve Ekizoğlu, A. (1999) *Halkla İlişkiler*. İstanbul Üniversitesi Yayın No: 4225, İstanbul.
- Özkaya, B. (2010). İşletmelerin sosyal sorumluluk anlayışının uzantısı olarak yeşil pazarlama bağlamında yeşil reklamlar, *Öneri* 9(34), 247-258.
- Pazarlamasyon.com., (2018). Hava kirliliğine dikkat çeken yaratıcı billboard örnekleri, <https://pazarlamasyon.com/hava-kirliligine-dikkat-cekken-yaratıcı-billboard-ornekleri/> adresinden erişilmiştir.
- Peltekoğlu, Filiz B. (2018). *Halkla İlişkiler Nedir*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Rumman, H., & Valenzuela, F. (2016). *Customer perception of green advertising in the context of eco-friendly FMCGs*. *Contemporary Management Research*, s. 169-182.

- Starbucks (t.y). *Sorumluluk Sahibi Bir Şirket Olmak*. <https://www.starbucks.com.tr/>, adresinden erişilmiştir.
- Sümer Ö., Alak A. ve Tekin A. (2020). Antropojen ve Antroposen kavramlarının tarihsel gelişimine yerbilimsel bir bakış. *Türkiye Jeoloji Bülteni* 63, 1-20
- Şeşen, E. (2015). Çevre eğitiminde kamusal halkla ilişkiler ve stk'lar ile işbirliği, *Selçuk İletişim*, 9 (1), 429-443
- Tarakçı, İ. E., Göktaş, B. (2019). Pazarlamanın yeni rengi: Yeşil Aklama Üçüncü Sektör *Sosyal Ekonomi Dergisi* 54(3) 1095-1113.
- Tayfun, N. Ö. ve Öçlü B. (2015). Yeşil pazarlama uygulamasının tüketiciler açısından algılanmasının nöropazarlama tekniği ile araştırılması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXXIV (2), 95 – 113.
- Tellan, D. (2015). Pazarlama iletişimi ekseninde çevrecilik: Yeşil kurum, marka ve halkla ilişkiler. *Atatürk İletişim Dergisi*, 9, 77-89
- Turan. F. (2014). Çevre dostu şirketler: Yeşil göz boyama mı çevresel üretim mi?, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 1-26.
- Ünal, B., (2019). Antroposen ve yeni dünya tasarımları, *Fine Arts (NWSAFA)*, 14(3):186-199
- Yücel, H., (2016). *Metin Çözümlemeleri*. (Der. Yasemin G. İnceoğlu, Nebahat A. Çomak) *Groupe u Edelin, Klinckenberg, Minguet* İçinde, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Akdağ, M. ve Özdemir, M. (2020). Çevreye duyarlılık ve sorumluluk bağlamında yeşil halkla ilişkiler ve antroposen kavramı: Billboardlar üzerinden bir göstergebilimsel analiz. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3505-3532. DOI: 10.26466/opus.791359

Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri ile İş Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.696882

*

Seyda Sevinç* – Mustafa Çelebi **

* Ölçme ve Değerlendirme Uzm., Kayseri

E-Posta: seydakelesoglu@gmail.com

ORCID: [0000-0003-4715-4827](https://orcid.org/0000-0003-4715-4827)

** Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

E-Posta: mdcelebi@gmail.com

ORCID: [0000-0002-0325-7528](https://orcid.org/0000-0002-0325-7528)

Öz

Yaşam boyu öğrenme, insanların yaşama ilişkin bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla gerçekleştirilen tüm etkinlikleri içeren bir kavram olarak tanımlanabilir. Yaşam boyu öğrenme yaklaşımına göre eğitici; öğrencilerin ya da öğrenenlerin kendi amaçlarını belirlemeleri ve bu amaca ulaşırken izleyecekleri yolları belirlemeleri konusunda kılavuz olmalıdır. Eğitim kurumlarında öğretmenlerin ya da çalışanların duygusu, coşkusu, heyecanı büyük önem taşımaktadır. Öğretmenlerin iş verimini etkileyen, kaliteli iş yapmalarını sağlayan önemli değişkenlerden biri şüphesiz ki iş doyumudur. İş doyumunu, kişilerin işini ya da işi ile ilgili süreci değerlendirmesi sonucunda ulaştığı memnuniyetlik durumu olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin iş doyumları üzerinde etkili olan pek çok özellik vardır. Bunlar işin yapıldığı fiziksel ortam, psikolojik değişkenler ve demografik özelliklerdir. Alan yazın incelendiğinde öğretmenlerin iş doyumlarına ve yaşam boyu öğrenme eğilimlerinde etkili olan değişkenlerin sıklıkla incelendiği ancak ikisinin bir arada ilişkilerinin incelendiği az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Yapılan çalışmada bu iki değişken arasındaki ilişkilerin belirlenmesi hedeflenmiştir. Kayseri’de görev yapan toplam 250 öğretmen ile araştırma yürütülmüştür. Yapılan çalışmada öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve iş doyumları arasında anlamlı düzeyde ancak düşük bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaşam boyu öğrenme, iş doyumunu, eğitim, öğretmen

Investigating the Relationship Between Lifelong Learning Trends and Job Satisfaction of Teachers

*

Abstract

Lifelong learning can be assigned as a concept of all activities performed to improve people's knowledge and skills. Lifelong learning approach; it should be a guide for learners to set their own goals and determine the paths to be taken to achieve this goal. Emotions, enthusiasm and excitement of teachers or employees are of great importance in educational institutions. Undoubtedly, job satisfaction is one of the critical variant that affect teachers' job productivity and enable them to do quality work. Job satisfaction is defined as the level of satisfaction that people reach as a result of evaluating their work. There are many features that affect individuals' job satisfaction. These are physical environment, psychological variables and demographic characteristics. When the articles was checked out, it was asseted that there were few academic articles that checked out the variables affecting the job satisfaction and lifelong learning tendencies of teachers, but the relations of the two were examined together. The purpose of this articles is to check out the relationship between teachers' lifelong learning dispositions and job satisfaction. Teachers were employed in Kayseri. In the study, a significant but low relationship was found between teachers' lifelong learning tendencies and job satisfaction.

Keywords: *Lifelong learning, job satisfaction, education, teacher*

Giriş

Yaşam boyu öğrenme, insanların yaşama ilişkin bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla, eğitim düzeyine, yaşa, ekonomik duruma vb. bakılmaksızın okul içi ya da dışında gerçekleştirilen tüm etkinlikleri kapsayan temel bir kavram olarak tanımlanabilir. Avrupa Birliği, yaşam boyu öğrenme kavramını; kişinin yaşamı süresince sahip olduğu bilgilerini, becerilerini ve yeterliklerini bireysel, sosyal ya da meslek hayatında geliştirmeyi hedefleyen bütün etkinliklere katılması şeklinde ifade etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2002). Dolayısı ile yaşam boyu öğrenme süreci bireylerin olduğu her yerde örgün veya yaygın öğrenme yoluyla gerçekleşebilmektedir (Dinevski ve Dinevski, 2004). Yaşam boyu öğrenme de eğitim süreci, anaokulundan başlayıp üniversite yıllarına kadar sürdüğü ve bu süreçle sınırlı kalmadığı bilinmektedir. Amaç bireylerin farklı öğrenme teknikleriyle yeteneklerini, bilgilerini ve yeterliliklerini geliştirilmek, yeni bilgi ve becerileri kazanmalarını sağlamaktır (Hayat boyu öğrenme nedir?, 2019). Bu yüzden yaşam boyu öğrenme; bilgi ve yeterliklerin gelişimini desteleyen tüm eğitim, öğretim ve öğrenme etkinliklerini içermektedir (Güçlü, 2019a)

Yaşam boyu öğrenme kavramı, 1920'lerde Eduard Lindeman, Basil Yeaxle ve yapılandırmacılık kuramına ışık tutan düşünürlerden John Dewey tarafından gündeme gelmiştir (Koç ve İzci, 2012). Literatür incelendiğinde, yaşam boyu öğrenmenin birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlandığı görülmüştür. OECD, bireyin hayatı boyunca devam eden, onun gelişiminde ve değişiminde önemli bir işlevi olan sonsuz bir etkinlik olarak tanımlamıştır (Ersoy ve Yılmaz, 2009). Jarvis (2004), kişisel ve kurum ile öğrenmenin bir bütünü olarak tanımlarken, Holmes (2002) düzen ve bakış açısı şeklinde ifade etmiştir. Yaşam boyu öğrenme 21. yüzyılın son çeyreğinde dünyada, 2000'li yıllarda ise Türkiye'nin gündemine girmiştir. Türk eğitim sisteminde bu yaklaşıma çok önem verilmiş ve "Hayat Boyu Öğrenme" adında MEB'e bağlı olarak çalışmalar yürüten bir genel müdürlük kurulmuştur (Güleç, Çekiç ve Demirhan, 2013).

Yaşadığımız bilgi çağında bireyin bilgiyi kullanmayı, yorumlamayı, değiştirmeyi ve yeni bilgiler oluşturmayı bilmesi gerekmektedir. Bilgi çağında bilgi çok çabuk yenilediği için, bireyler öğrenmeyi nasıl öğreneceğini bilmeli ve öğrenmeyi öğrenmeye odaklanmalıdır (Ekiz, 2006; Köymen, 2015). Şüphesiz ki burada en büyük görev okullara; bireylere rol model olacak

olan öğretmenlere düşmektedir. Yaşam boyu öğrenme yaklaşımına göre eğitici; öğrencilerin ya da öğrenenlerin kendi amaçlarını belirlemeleri ve bu amaca ulaşırken izleyecekleri yolları belirlemeleri konusunda kılavuz olmadır (Jarman, Mcaleese ve Mcconnell, 1997; Steward, 2009). Öğrenci de en yakınında olan öğretmenini gözlemleyerek bilgiyi kullanmayı, yorumlamayı, yeni bilgiler oluşturmayı dolayısı ile çağın gerisinde kalmamayı öğrenecektir. Bu yüzden de günümüz öğretmenlerinin bu becerilere sahip olması ve bu becerileri aktif bir şekilde sınıfında ve yaşamında kullanması gerekmektedir.

Yaşam boyu öğrenmeye ilişkin alanyazın tarandığında öncelikle kavramın ne olduğuna ve nasıl geliştirilebileceğine ilişkin çalışmalara (Atik-Kara ve Kürüm, 2007; Diker Coşkun, 2009; Kirby ve vd., 2010; Şahin ve diğerleri, 2010; Evin Gencil, 2013; Hunde ve Tacconi, 2014; Goodrich, 2015; Tunca, Alkın-Şahin ve Aydın, 2015; Yıldırım, 2015; Kazu ve Erten, 2016; Pınarcık ve vd., 2016; Güçlü, 2019b) sıklıkla rastlanmıştır. Bu çalışmalarda ayrıca kavramı çeşitli değişkenlere göre (brans, mesleki kıdem, cinsiyet, mezuniyet durumu vb) inceleyen çok sayıda çalışma (Akkoyunlu ve Kurbanoglu, 2004; Demirel ve Akkoyunlu, 2010; Yaman ve Yazar, 2015; Gencil, 2013; Özçiftçi ve Çakır, 2015) olduğu ve bu değişkenlerin incelendiği çalışmaların bazılarında anlamlı olarak farklılaşmaların olduğu görülmüştür. Bu farklılıkları ortadan kaldırmak için bireylere hizmet içi ve hizmet dışı eğitim kursları, seminer, atölye çalışmaları vb eğitim çalışmalarının düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Son yıllarda ise bilgi okuryazarlığı öz-yeterlikleri (Demirel ve Akkoyunlu, 2010; Özgür, 2016), mesleki yeterlik algıları (Kösterelioglu ve Ayra, 2015), akademik başarı (Akkuş, 2008; Diker Coşkun, 2009), okuduğunu anlama becerileri (Akkuş, 2008) ve iş doyumunu (Kağan ve Yılmaz, 2018) ile ilişkilerinin incelendiği çalışmalar görülmüştür.

Hızlı bir dönüşümün görüldüğü günümüz dünyasında eğitim, sosyal değişimin önemli güçlerinden birisi olarak değerlendirilmektedir (Güçlü ve Bozgeyikli, 2017). Eğitim kurumlarında ise istenilen kalite, bireylerle gerçekleştirilmektedir. Verilen eğitimin kalitesinin ortaya çıkmasında öğretmenlerin ya da çalışanların isteklilikleri büyük önem taşımaktadır (Alıç, 1996). Öğretmenlerin yaptıkları işin kalitesini ve yapılan işin verimini arttırmalarına katkı sağlayan önemli değişkenlerden biri şüphesiz ki iş doyumudur (Kağan ve Yılmaz, 2018). İlk iş doyumunu araştırmaları Birinci Dünya Savaşı yıllarında F.Taylor tarafından başlatılmıştır. Taylor'a göre az yorucu

ve yüksek ücretli işler, işgörenin verimini artırmaktadır (Çarıkcı ve Oksay, 2004) Locke (1976), bireyin işini ya da işi ile ilgili süreci değerlendirmesi sonucunda ulaştığı memnuniyeti iş doyumunu olarak tanımlamaktadır.

İş doyumunu kavramına ilişkin alanyazın tarandığında; çevresel, psikolojik ve demografik özelliklere göre öğretmenlerin iş doyumlarını belirleyen ve çeşitli değişkenlerle ilişkilerini inceleyen birçok araştırmanın yapıldığı (Dinham ve Scott, 1996; Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman, 2005; Zembylas ve Papanastasiou, 2005; Demirel, 2006; Gençay, 2007; Taşdan ve Tiryaki, 2008; Erdem ve Demirel, 2009; Şahin ve Dursun, 2009; Günbayı ve Toprak, 2010; Menon ve Reppa, 2011; Kış, Gürgür ve Akçamete, 2012; Yılmaz ve Altınkurt, 2012) görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin iş doyumlarının yaş, kıdem, medeni durum gibi çeşitli değişkenler açısından incelendiği ve anlamlı farklılaşmaların olmadığı çalışmalara (Kağan, 2005; Sulu, 2007; Gürbüz, 2008; Öztürk ve Deniz, 2008; Girgin, 2009; Özyürek, 2009; Yılmaz ve Izgar, 2009) rastlanmış ancak bu değişkenlere göre anlamlı farklılaşmaların olduğunu gösteren çalışmaların da (Marx ve Granger, 1992; Çelik, 2003; Kağan, 2005; Dilsiz, 2006) olduğu görülmüştür.

Doyum, kişisel ve duygusal birçok değişkenden etkilenen, sosyal nitelikli soyut bir kavram olup sadece kişinin hissederek tanımladığı, onun iç dünyasını anlatan karmaşık bir kavramdır (Şencan, 2011). Bu yüzden de bireylerin iş doyumları üzerinde etkili olan pek çok özellik vardır. Bunlar çevresel (yapılan iş ve çevresi), ruhsal (şahsiyet, tavır, muamele) ve demografik (yaş, cinsiyet) özelliklerdir (Crossman ve Haris, 2006). Yapılan araştırmalar, çalışanların iş doyumunun yüksek olmasının; bireylerin moralini, özgüvenini, performansını artırdığını; hastalıkları, stresi, endişeleri, şikayetleri ve işten ayrılma sayılarını azalttığını göstermektedir (Gedik vd., 2009)

Araştırmanın Amacı

Alanyazın incelendiğinde; öğretmenlerin iş doyumlarına ve yaşam boyu öğrenme eğilimlerine etki eden değişkenlerin sıklıkla incelendiği ancak ikisinin bir arada ilişkilerinin incelendiği az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu iki kavramın bir arada incelenmesinin araştırmalara katkı getireceği düşünülmektedir.

Araştırma Problemi

Çalışmada, öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile iş doyumları arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda edinilen bulgulara göre öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri üzerinde etkisi olduğu düşünülen bir yapının daha ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

Araştırmanın alt problemleri

1. Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri nasıldır? Cinsiyetlerine, branşlarına, deneyimlerine, mezuniyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
2. Öğretmenlerin iş doyumları ne düzeydedir? Cinsiyetlerine, branşlarına, deneyimlerine, mezuniyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile iş doyumları arasındaki ilişki nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

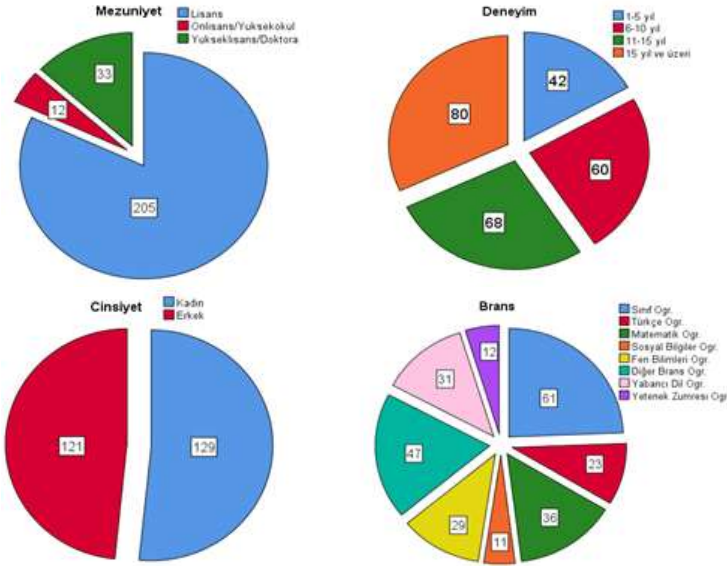
Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile iş doyumları arasındaki ilişkilerinin incelendiği çalışma, var olan durumu olduğu şekliyle betimlediği için tarama modeli, iki ya da ikiden fazla sayıdaki değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini belirlemeyi amaçladığı için de ilişkisel tarama modelidir. Karasar'a göre (2013) ilişkisel tarama modeli, değişkenlerin birbirleri ile birlikte gösterdiği değişimin varlığını belirlemeyi ya da derecesini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın evreni, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Kayseri ilinde ilköğretim ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerden oluşmaktadır. Çalışmada evren geniş olması nedeniyle örnekleme yoluna gidilmiş, araştırmanın çalışma grubu oluşturulurken, amaçlı örnekleme türlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yapılmıştır. Bu örneklemede araştırmacı rahat erişebileceği bir örneklem ile çalışmasını yürütür. Bu yöntem yaygın olarak kulla-

nılmakta, araştırmaya hız ve pratiklik kazandırmakta ancak sonuçları daha az genellenebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Yapılan araştırma Kayseri’de görev yapan toplam 250 öğretmen ile yürütülmüştür.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik dağılımlarını gösteren bilgiler Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özellikleri

Örneklem dağılımı incelendiğinde branşlara göre araştırmaya en çok sınıf öğretmenin, en az da sosyal bilgiler ve yetenek zümresi öğretmenlerinin katıldığı görülmektedir. Cinsiyet açısından ise kadın ve erkek öğretmenlerinin sayılarının birbirine yakın olduğu, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun lisans mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu 15 yıl ve üzeri deneyime sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Yapılan araştırmada “Kişisel Bilgi Formu”, “Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği” ve “İş Doyumu Ölçeği” uygulanmıştır. Kişisel bilgi formunda katılımcılara araştırmanın bağımsız değişkenlerine ilişkin bilgiler sorulmuştur.

Yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeği (YBO)

Araştırmada, Diker Coşkun'un (2009) öğretmenler için geliştirdiği Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, 27 maddeden oluşmakta ve "Çok uyuyor- hiç uymuyor" şeklinde 6'lı likert tipindedir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0.89 bulunmuştur. Ölçek dört alt boyuttadır. Bunlardan Motivasyon (1-6. maddeler), Sebat (7-12. maddeler) alt boyutu olumlu maddelerden oluşmakta iken Öğrenmeyi Düzenlemede Yoksunluk (13-18. maddeler) ve Merak Yoksunluğu (19-27. maddeler) alt boyutu olumsuz maddelerden oluşmakta olup ters kodlanması gerekmektedir. Ölçekten alınabilecek maksimum ve minimum puanlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeği puanları

Yaşam boyu öğrenme alt boyutları	Min	Mak
Motivasyon	6	36
Sebat	6	36
Öğrenmeyi Düzenlemede Yoksunluk	6	36
Merak Yoksunluğu	9	54
Ölçeğin tamamı	27	162

Bu çalışmada ölçeğin tamamına ilişkin yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha katsayısı 0.62 bulunmuştur.

İş doyumunu ölçeği (ID)

Araştırmada, Hackman ve Oldham'ın (1975) geliştirdiği ve Silah (2002) tarafından da Türkçeye uyarlanan ölçek öğretmenlerin iş doyumlarını belirlemek amacıyla kullanılmıştır. İş Doyum Ölçeği 14 maddeden oluşmakta ve beşli likert tipindedir. Ölçek tek boyutludur. Ölçekten alınabilecek en az puan (14x1) 14 ve en çok puan (14x5) 70 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0.95 olarak bulunmuştur.

Bu çalışmada ölçeğin tamamı için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı 0.77 bulunmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Uygulama 2018-2019 yılının ikinci eğitim-öğretim döneminde araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Veriler düzenlendikten sonra SPSS programında analize uygun hale getirilmiştir. Alt problemlere cevap verilmeden dağılım özellikleri ortaya koyulmuş ve betimsel istatistikler (ortalama, standart

sapma, çarpıklık, basıklık) hesaplanmıştır. İncelenen istatistikler sonucunda ölçeklere ilişkin verilerin normal dağılmadığı ($p < .05$) tespit edilmiştir. Verilerin analizleri yapılırken nonparametrik yöntemlerden “Mann Whitney U”, “Kruskal Wallis” ve “Spearman Korelasyon Katsayısı” kullanılmıştır. Verilerin analizlerinde anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

Korelasyon katsayısının büyüklük bakımından yorumlanmasında Büyükoztürk’ün (2004) korelasyon ilişkisini yorumlamada belirlediği “0.70-1.00 → Yüksek İlişki”, “0.70-0.30 → Orta İlişki”, “0.30-0.00 → Düşük İlişki” aralıkları temel alınmıştır.

Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeğinde verilen cevaplar 1 ile 6 puan aralığında değişmektedir. Dereceleme maddeleri “6: Çok uyuyor” ve “1: Hiç uymuyor” seçeneklerinden oluşmaktadır. Yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeği aralıkları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeği aralıkları

Yaşam boyu öğrenme eğilimleri düzeyi	Puan aralığı
Azdır.	27,0 - 49,5
Kısmen azdır.	49,6 - 72,0
Çok azdır.	72,1 - 94,5
Kısmen vardır.	94,6 - 117,0
Vardır.	117,1 - 139,5
Yüksektir.	139,6 - 162,0

İş Doyumu Ölçeğinde verilen cevaplar 1 ile 5 puan aralığında değişmektedir. Dereceleme maddeleri “1-Beni hiç tatmin etmez” ve “5-Beni çok tatmin eder” şeklindedir. Ölçeğin değerlendirilmesinde kullanılan puan aralıkları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. İş doyumu ölçeği aralıkları

İş Doyumu Düzeyi	Puan aralığı
Çok düşük düzeydedir.	14-24
Düşük düzeydedir.	25-35
Orta düzeydedir.	36-48
Yüksek düzeydedir.	49-59
Çok yüksek düzeydedir.	60-70

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde bulgular, ilgili araştırma soruları doğrultusunda sırasıyla verilmektedir.

Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimlerine Yönelik Bulgular

Araştırmada yanıtı aranan ilk soru, öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin ne düzeyde olduğu ve cinsiyet, brans, deneyim ve mezuniyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesidir. Yöntem bölümünde belirtilen sınırlara göre elde edilen verilerin aritmetik ortalamaları yorumlanmıştır. Araştırmamızın bu alt probleminin yanıtlanmasında ölçeğin tamamına verilen cevaplara göre elde edilen puanlar dikkate alınmıştır. Sözü edilen puanlara ilişkin ortalamalar Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerine yönelik bulgular

Değişkenler	n	Min	Mak	M	Çeyrek sapma
Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri	250	64	162	133	20,89
Motivasyon	250	19	36	34	3,32
Sebat	250	6	36	31	4,69
Öğrenmeyi Düzenlemede Yoksunluk	250	11	36	28	6,32
Merak Yoksunluğu	250	9	54	45	12,53

Ölçekten alınan puanlara bakıldığında; minimum puanın 64, maksimum puanın 162, ölçek ortalamasının ise (Mean (M)) 133 olduğu ve bu puanın da ölçek orta puanının (94,5) üzerinde olduğu görülmektedir. Buna göre öğretmenlerin yaşam boyu öğrenmelerinin yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Alt boyutlara ilişkin istatistikler incelendiğinde ise motivasyon (M=34), sebat (M=31), öğrenmeyi düzenlemede yoksunluk (M=28) ve merak yoksunluğu (M=45) olduğu ve bu puanlarında ölçek orta puanlarının üstünde olduğu görülmektedir. Bu sebeple de öğretmenlerin çoğunlukla yaşam boyu öğrenme eğilimini benimsedikleri, yeni bilgi ve becerileri öğrenmeye karşı istekli oldukları ve bunu yaşam felsefesi yaptıkları söylenebilir. Ayrıca kendileri için zorunlu olmayan öğrenme ortamlarında bile karşılına çıkan sorunlar karşısında yılmadıkları, öğrenmek için uğraştıkları anlaşılmaktadır.

Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimlerinin Cinsiyet Değişkenine Yönelik Bulgular

Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin cinsiyet değişkenine göre manidar şekilde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Mann Whitney U analizine ilişkin bulgular Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri test puanlarının cinsiyete göre sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	n	S.O	S.T	U	z	p
Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri	Kadın	129	134,92	17404,50	6589,500	-2,127	,033*
	Erkek	121	115,46	13970,50			
Motivasyon	Kadın	129	126,10	16266,50	7727,500	-,136	,891
	Erkek	121	124,86	15108,50			
Sebat	Kadın	129	124,98	16123,00	7738,000	-,117	,907
	Erkek	121	126,05	15252,00			
Öğrenmeyi Düzenlemede Yoksunluk	Kadın	129	136,23	17574,00	6420,000	-2,447	,014*
	Erkek	121	114,06	13801,00			
Merak Yoksunluğu	Kadın	129	133,14	17175,50	6818,500	-1,728	,084
	Erkek	121	117,35	14199,50			

*p<0,05

Tablo 5 incelendiğinde Ölçeği, 121 Erkek, 129 Kadın öğretmenin cevapladığı, erkek öğretmenlerin ölçekten aldıkları toplam puanların ortalamasının 115,46, kadın öğretmenlerin ise 134,92 bulunmuştur. Öğretmenlerin ölçeğin tamamından ve Öğrenmeyi Düzenlemede Yoksunluk alt ölçeğinden aldıkları puanlarda cinsiyete göre kadın öğretmenler lehine anlamlı farklılık (p<.05) olduğu görülmüştür. Diğer alt boyutlardan alınan puanlarda öğretmenlerin cinsiyetlerine göre manidar bir farklılık olmadığı (p>.05) görülmüştür.

Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimlerinin Branş Değişkenine Yönelik Bulgular

Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği puanlarının öğretmenlerin branşlarına göre farklılaşıp farklılaşmama durumunu ortaya koymak amacıyla Kruskal Wallis testi yapılmış, bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Branşa göre yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeği puanlarına ilişkin sonuçlar

Değişkenler	Branş	n	Gruplar Arası Fark	Kruskal Wallis	P
Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri	Sınıf Öğretmenliği	61	135,65	10,695	,153
	Türkçe Öğretmenliği	23	109,17		
	Matematik Öğretmenliği	36	103,71		
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	11	103,95		
	Fen Bilimleri Öğretmenliği	29	122,29		
	Diğer Branş Öğretmenliği	47	123,90		
	Yabancı Dil Öğretmenliği	31	146,79		
	Yetenek Zümresi Öğretmenliği	12	149,33		
Motivasyon	Sınıf Öğretmenliği	61	125,81	7,117	,417
	Türkçe Öğretmenliği	23	122,39		
	Matematik Öğretmenliği	36	106,01		
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	11	145,09		
	Fen Bilimleri Öğretmenliği	29	112,50		
	Diğer Branş Öğretmenliği	47	131,41		
	Yabancı Dil Öğretmenliği	31	135,90		
	Yetenek Zümresi Öğretmenliği	12	151,75		
Sebat	Sınıf Öğretmenliği	61	123,52	6,572	,475
	Türkçe Öğretmenliği	23	117,78		
	Matematik Öğretmenliği	36	110,81		
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	11	135,82		
	Fen Bilimleri Öğretmenliği	29	136,19		
	Diğer Branş Öğretmenliği	47	122,04		
	Yabancı Dil Öğretmenliği	31	128,26		
	Yetenek Zümresi Öğretmenliği	12	165,58		
Öğrenmeyi Düzenlemede Yoksunluk	Sınıf Öğretmenliği	61	129,11	9,315	,231
	Türkçe Öğretmenliği	23	104,57		
	Matematik Öğretmenliği	36	118,97		
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	11	103,68		
	Fen Bilimleri Öğretmenliği	29	113,91		
	Diğer Branş Öğretmenliği	47	125,87		
	Yabancı Dil Öğretmenliği	31	151,84		
	Yetenek Zümresi Öğretmenliği	12	145,33		
Merak Yoksunluğu	Sınıf Öğretmenliği	61	136,14	5,773	,567
	Türkçe Öğretmenliği	23	108,93		
	Matematik Öğretmenliği	36	122,72		
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	11	100,82		
	Fen Bilimleri Öğretmenliği	29	119,91		
	Diğer Branş Öğretmenliği	47	119,52		
	Yabancı Dil Öğretmenliği	31	140,05		
	Yetenek Zümresi Öğretmenliği	12	133,46		

*p<0,05

Tablo 6'da, Öğretmenlerin branşlarına göre ölçeğin tamamından ve alt testlerinden aldıkları puanlarının anlamlı ($p>.05$) farklılıklar göstermediği görülmüştür.

Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimlerinin Deneyim Değişkenine Yönelik Bulgular

Öğretmenlerin deneyimlerine göre Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği puanlarının farklılaşp farklılaşmama durumunu ortaya koymak amacıyla Kruskal Wallis testi yapılmış, bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Deneyimlere göre yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeği puanlarına ilişkin sonuçlar

Değişkenler	Deneyim	n	Gruplar Arası Fark	Kruskal Wallis	p
Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri	1-5 Yıl	42	109,82	2,472	,480
	6-10 yıl	60	127,08		
	11-15 yıl	68	127,76		
	15 yıl ve üzeri	80	130,63		
Motivasyon	1-5 Yıl	42	113,14	1,684	,640
	6-10 yıl	60	125,28		
	11-15 yıl	68	130,53		
	15 yıl ve üzeri	80	127,88		
Sebat	1-5 Yıl	42	113,58	1,891	,595
	6-10 yıl	60	128,09		
	11-15 yıl	68	123,29		
	15 yıl ve üzeri	80	131,69		
Öğrenmeyi Düzenlemede Yoksunluk	1-5 Yıl	42	116,32	1,626	,654
	6-10 yıl	60	127,39		
	11-15 yıl	68	133,04		
	15 yıl ve üzeri	80	122,49		
Merak Yoksunluğu	1-5 Yıl	42	108,92	3,419	,331
	6-10 yıl	60	133,20		
	11-15 yıl	68	122,76		
	15 yıl ve üzeri	80	130,76		

* $p<.05$

Tablo 7 incelendiğince ölçeğin tamamından ve alt boyutlarından alınan puanlarda öğretmenlerin deneyimlerine göre anlamlı bir farklılık ($p>.05$) olmadığı görülmüştür.

Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimlerinin Mezuniyet Değişkenine Yönelik Bulgular

Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği test puanlarının mezun oldukları okul türlerine göre farklılaşp farklılaşmama durumunu ortaya koymak amacıyla Kruskal Wallis testi yapılmış, bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenlerin mezun oldukları okullara göre yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeği puanlarına ilişkin sonuçlar

Değişkenler	Okul Türü	n	Gruplar Arası Fark	Kruskal Wallis	p
Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri	Lisans	205	120,00	8,196	,017*
	Önlisans/Yüksekokul	12	173,17		
	Yüksek lisans/Doktora	33	142,35		
Motivasyon	Lisans	205	118,44	11,813	,003*
	Önlisans/Yüksekokul	12	172,33		
	Yüksek lisans/Doktora	33	152,30		
Sebat	Lisans	205	118,11	14,415	,001*
	Önlisans/Yüksekokul	12	186,50		
	Yüksek lisans/Doktora	33	149,24		
Öğrenmeyi Düzenlemede Yoksunluk	Lisans	205	123,65	1,072	,585
	Önlisans/Yüksekokul	12	143,79		
	Yüksek lisans/Doktora	33	130,36		
Merak Yoksunluğu	Lisans	205	122,35	3,546	,170
	Önlisans/Yüksekokul	12	160,83		
	Yüksek lisans/Doktora	33	132,20		

* $p < 0,05$

Tablo 8 incelendiğinde öğretmenlerin ölçeğin tamamından ve Motivasyon ve Sebat alt testlerinden aldıkları puanlarının okul türlerine göre anlamlı ($p < 0,05$) farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Diğer alt boyutlarda ise mezun oldukları okul türlerine göre anlamlı ($p > 0,05$) farklılıklar göstermediği görülmüştür.

Ölçeğin tamamında, Motivasyon ve Sebat alt testlerinde farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için nonparametrik testlerde parametrik testlerdeki gibi özel karşılaştırma testleri bulunmamaktadır. Bu yüzden de Mann Whitney U testi uygulanarak ikili karşılaştırmalar yapılmış, bulgular Tablo 9’da verilmiştir.

Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri ile İş Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Tablo 9. Öğretmenlerin mezuniyetlerine göre mann whitney u testi sonuçları

Değişkenler	Okul Türü	n	Sıra Ort.	z	U	p			
Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği	Lisans	205	106,50	-2,425	717,500	,015			
	Önlisans/Yüksekokul	12	151,71						
Motivasyon	Lisans	205	106,40	-2,546	697,500	,011			
	Önlisans/Yüksekokul	12	153,38						
	Lisans	205	115,04				-2,519	2468,500	,012
Yükseklisans/Doktora	33	147,20							
Sebat	Lisans	205	105,75	-3,164	564,500	,002			
	Önlisans/Yüksekokul	12	164,46						
	Lisans	205	115,35				-2,329	2532,500	,020
	Yükseklisans/Doktora	33	145,26						

*p<0,05

Tablo 9'a göre ölçeğin tamamı, Motivasyon ve Sebat alt testinde Lisans mezunu öğretmenlerin aldıkları puan ortalamalarının Önlisans/Yüksekokul mezunu öğretmenlerden manidar bir şekilde düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca Motivasyon ve Sebat alt testlerinden Lisans mezunu öğretmenlerin aldıkları puan ortalamalarının Yüksek lisans/Doktora mezunu öğretmenlerden manidar bir şekilde düşük olduğu görülmüştür.

Öğretmenlerin İş Doyumlarına Yönelik Bulgular

Araştırmada yanıtı aranan ikinci soru, öğretmenlerin iş doyumlarının ne düzeyde olduğu ve cinsiyet, branş, deneyim ve mezuniyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesidir. Elde edilen veriler yorumlanırken, yöntem bölümünde belirtilen aralıklardan faydalanılmıştır. Araştırmanın bu alt probleminin yanıtlanmasında İş Doyumu Ölçeği'nden toplam puanlar alınarak araştırma sorusu yanıtlanmıştır. Sözü edilen puanlara ilişkin ortalama Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Öğretmenlerin iş doyumlarına yönelik bulgular

Değişken	n	Min	Mak	M	Çeyrek sapma
İş Doyumu	250	14	70	49	13,07

İş Doyumu Ölçeği'nden alınan puanlara bakıldığında, alınan minimum puanın 14, maksimum puanın 70; ölçek ortalamasının ise 49 olduğu ve bu puanın ölçek orta puanının (42) üzerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca öğretmenlerin İş Doyumu Ölçeği'nin puanının (Medyan=49) iş doyumları

yüksektir sınırı olan 49–59 puan aralığında yer alması, araştırmaya katılan öğretmenlerin iş doyumlarının yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmenlerin İş Doyumlarının Cinsiyet Değişkenine Yönelik Bulgular

Öğretmenlerin iş doyumlarının cinsiyet değişkenine göre manidar şekilde farklılık gösterip göstermediğini incelemek için Mann Whitney U testi yapılmış, bulgular Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Öğretmenlerin iş doyumunu test puanlarının cinsiyete göre sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	n	S.O	S.T	U	z	p
İş Doyumu	Kadın	129	127,69	16472,50	7521,500	-,496	,620
	Erkek	121	123,16	14902,50			

*p<0,05

Tablo 11 incelendiğinde İş Doyumu Ölçeği’ni 121 Erkek, 129 Kadın öğretmenin cevapladığı, erkek öğretmenlerin ölçekten aldıkları toplam puanların sıra ortalamasının 123,16, kadın öğretmenlerin ise 127,69 olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin iş doyumunu ölçeğinden aldıkları puanlarda kadın öğretmenler lehine anlamlı farklılık (p<.05) olduğu görülmüştür.

Öğretmenlerin İş Doyumlarının Branş Değişkenine Yönelik Bulgular

İş Doyum Ölçeği puanlarının öğretmenlerin branşlarına göre farklılaşım farklılaşmama durumunu ortaya koymak amacıyla Kruskal Wallis testi yapılmış, bulgular Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Branşa göre iş doyumunu ölçeği puanlarına ilişkin sonuçlar

Değişkenler	Branş	n	Gruplar Arası Fark	Kruskal Wallis	p
İş Doyumu	Sınıf Öğr.	61	143,01	18,489	,010
	Türkçe Öğr.	23	124,59		
	Matematik Öğr.	36	85,90		
	Sosyal Bilgiler Öğr.	11	155,50		
	Fen Bilimleri Öğr.	29	120,67		
	Diğer Branş Öğr.	47	121,12		
	Yabancı Dil Öğr.	31	127,13		
Yetenek Zümresi Öğr.	12	154,17			

*p<0,05

Tablo 12’de, Öğretmenlerin branşlarına göre İş Doyum Ölçeği’nden puanlarının anlamlı ($p<,05$) farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için nonparametrik testlerde parametrik testlerdeki gibi özel karşılaştırma testleri bulunmamaktadır. Bu yüzden de Mann Whitney U testi uygulanarak ikili karşılaştırmalar yapılmış, Sonuçlar Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13. Öğretmenlerin branşlarına göre mann whitney u testi sonuçları

Değişkenler	Okul Türü	n	Sıra Ort.	z	U	p
İş Doyumu	Sınıf Öğr.	61	57,61	-3,927	572,500	,000
	Matematik Öğr.	36	34,40			
	Matematik Öğr.	36	21,26	-2,479	99,500	,013
	Sosyal Bilgiler Öğr.	11	32,95			
	Matematik Öğr.	36	28,99	-2,272	377,500	,023
	Yabancı Dil Öğr.	31	39,82			
	Matematik Öğr.	36	21,60	-2,491	111,500	,013
	Yetenek Zümresi Öğr.	12	33,21			

* $p<,05$

Tablo 13’e göre İş Doyumu Ölçeği’ni dolduran Matematik branş öğretmenlerinin iş doyumları Sınıf, Sosyal Bilgiler, Yabancı Dil ve Yetenek zümresi öğretmenlerinkinden anlamlı bir şekilde düşük olduğu görülmüştür.

Öğretmenlerin İş Doyumlarının Deneyim Değişkenine Yönelik Bulgular

Öğretmenlerin deneyimlerine göre İş Doyumu Ölçeği puanlarının farklılaşarak farklılaşmama durumunu ortaya koymak amacıyla Kruskal Wallis testi yapılmış, bulgular Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14. Deneyimlere göre iş doyumunu ölçeği puanlarına ilişkin sonuçlar

Değişkenler	Deneyim	n	Gruplar Arası Fark	Kruskal Wallis	p
İş Doyumu	1-5 yıl	42	123,87	3,108	,375
	6-10 yıl	60	120,21		
	11-15 yıl	68	117,77		
	15 yıl ve üzeri	80	136,89		

* $p<,05$

Tablo 14 incelendiğinde İş Doyumu Ölçeği’nden alınan puanlarda öğretmenlerin deneyimlerine göre anlamlı bir farklılık ($p>,05$) olmadığı görülmüştür.

Öğretmenlerin İş Doyumlarının Mezuniyet Değişkenine Yönelik Bulgular

Öğretmenlerin İş Doyumu Ölçeği test puanlarının mezun oldukları okul türlerine göre farklılaşp farklılaşmama durumunu ortaya koymak amacıyla Kruskal Wallis testi analizi yapılmış, bulgular Tablo 15’de verilmiştir.

Tablo 15. Öğretmenlerin mezun oldukları okullara göre iş doyumu ölçeği puanlarına ilişkin sonuçlar

Değişkenler	Okul Türü	n	Gruplar Arası Fark	Kruskal Wallis	P
İş Doyumu	Lisans	205	124,14	6,062	,048
	Önlisans/Yüksekokul	12	174,21		
	Yükseklisans/Doktora	33	116,26		

*p<0,05

Tablo 15 incelendiğinde öğretmenlerin İş Doyumu Ölçeği’nden aldıkları puanlarının mezun oldukları okul türlerine göre anlamlı (p<,05) farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için nonparametrik testlerde parametrik testlerdeki gibi özel karşılaştırma testleri bulunmamaktadır. Bu yüzden de Mann Whitney U testi uygulanarak ikili karşılaştırmalar yapılmış, sonuçlar Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16. Öğretmenlerin mezun oldukları okullara göre mann whitney u testi sonuçları

Değişkenler	Okul Türü	N	Sıra Ort.	z	U	p
İş Doyumu	Lisans	205	106,57	-2,362	731,000	,018
	Önlisans/Yüksekokul	12	150,58			
	Önlisans/Yüksekokul	12	30,13	-2,196	112,500	,028
	Yükseklisans/Doktora	33	20,41			

*p<0,05

Tablo 16’ya göre İş Doyumu Ölçeği’ni dolduran Onlisans/Yüksekokul mezunu öğretmenlerinin iş doyumları Lisans ve Yüksek lisans/Doktora mezunu öğretmenlerinkinden manidar bir biçimde yüksek olduğu görülmüştür.

Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile iş doyumları arasındaki ilişkiye ilişkin bulgular

Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile iş doyumları arasındaki ilişkiyi belirlemek için Spearman Korelasyon katsayısı hesaplanmış, bulgular Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile iş doyumları arasındaki ilişki

		r_s	R^2	p
Değişkenler	Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri İş Doyumu	0,25	0,0625	0,000*

* $p < 0,01$

Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile iş doyumları arasındaki korelasyon katsayısının .25 olduğu görülmüştür. Yani Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile iş doyumları arasında düşük düzeyde anlamlı ($p=0,000$) bir ilişki olduğu görülmüştür. Determinasyon katsayısına baktığımızda Yaşam boyu öğrenme ölçeğinden alınan puanın % 6’sı İş doyumunu ölçeğinden alınan puandan ileri geldiği görülmektedir.

Sonuç, Tartışma Ve Öneriler

Bu araştırma ile öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile iş doyumları arasındaki ilişkiyi incelemek için ilkokul ve ortaokulda farklı branşlarda görev yapan toplam 250 öğretmen ile çalışılmıştır.

Araştırmanın birinci sorusu, öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin düzeyini belirlemektir. Yapılan analizler sonucunda öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazın tarandığında araştırma sonuçları ile paralellik gösteren çalışmalara (Şahin vd.,2010; Gencel, 2013; Karakuş, 2013; Yavuz Konakman ve Yanpar Yelken, 2014; Şahin ve Arcagök, 2014; Yıldırım, 2015; Kuzu ve Erten, 2016; Özgür, 2016; Adabaş, 2016; Pınarcık vd., 2016; Pilli, Sönmezler ve Göktaş, 2017; Abbak, 2018) rastlanırken Diker Coşkun (2009) ve Tunca, Alkın Şahin ve Aydın (2015) öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmalarında araştırma sonuçlarının aksine öğretmenlerin eğilimlerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özçiftçi ve Çakır (2015), sürekli gelişen bilgi çağında, ken-

dini geliştirmeyen, öğrenim-öğretim sürecine ve tecrübelerine yeni bilgi ve becerileri eklemeyen öğretmenlerin gelişim gösteremeyeceklerini ve sürekliliklerini sürdüremeyeceklerini belirtmiştir. Yaşam boyu öğrenme becerisine sahip olan ve bu becerileri etkili şekilde kullanarak öğrencilerine rol model olan öğretmenler, bu becerileri kolaylıkla öğrencilerinin kazanmasını da sağlayacaktır. Bu sayede de küreselleşen dünyada çağın gelişmelerini hızla takip eden ve uyum sağlayan nesiller yetiştirecek, yaşam boyu öğrenen bir toplumun oluşmasına büyük katkı sağlamış olacaklardır. Ayrıca öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin cinsiyetlerine, branşlarına, deneyimlerine, mezuniyetlerine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Öğretmenlerin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeğinden ve Öğrenmeyi Düzenlemede Yoksunluk alt ölçeğinden aldıkları puanlarda cinsiyete göre kadın öğretmenler lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Alanyazında bu bulguyu destekleyen çalışmalar (Demirel ve Akkoyunlu, 2010; Diker Coşkun, 2009; Şahin, Akbaşlı ve Yanpar Yelken, 2010) olduğu görülmüştür. Jenkins (2004), yaşam boyu öğrenme kavramına, kadın okuyazar oranının (temel eğitim) erkeklere oranla daha az olmasından dolayı kadınların daha çok ihtiyaç duyduğunu ve kadınların bu eksikliklerini kapatmak için daha çok uğraştıklarını ve kendilerini her ortam ve fırsatta geliştirmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Ayrıca kadınların ailede üstlendikleri sorumlulukları sebebiyle işten ayrılma, farklı bir işe başlama veya bir süre çalışmama kararı alma vb. durumlarla fazlasıyla karşılaştıklarını, bu durumlarla başa çıkmak adına değişime hemen adapte olmak için daha çok uğraştıklarını, bu durumun da yaşam boyu öğrenme yeterliklerini arttırdığını belirtmektedir. Öğretmenlerin branşlarına ve deneyimlerine göre Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeğinde ve alt testlerinde anlamlı farklılıklar olmadığı görülmüştür. Yaşam Boyu Öğrenme ölçeği, Motivasyon ve Sebat alt testinde Lisans mezunu öğretmenlerin aldıkları puan ortalamalarının Önlisans/Yüksekokul mezunu öğretmenlerden manidar bir şekilde düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca Motivasyon ve Sebat alt testlerinden Lisans mezunu öğretmenlerin aldıkları puan ortalamalarının Yüksek lisans/Doktora mezunu öğretmenlerden manidar bir şekilde düşük olduğu görülmüştür.

Araştırmanın ikinci sorusu öğretmenlerin iş doyumlarının düzeyini belirlemektir. Yapılan analizler sonucunda öğretmenlerin iş doyumlarının yüksek olduğu görülmüştür. Alan yazın taramasında araştırma sonuçları ile

paralellik gösteren çalışmaların (Günbayı, 2001; İdi, 2017; McNally, Gray ve Blake, 2006; Omondi, 2012; Polatkan, 2016) olduğu görülmüştür. Ancak öğretmenlerin iş doyumlarının kısmen olduğu ya da düşük olduğu çalışmalara da (Şahin, 1999; Crossman ve Haris, 2006; Demir, 2001; Demirel, 2006; Kale, 2007; Mora, Ada ve Carbonell, 2009; Omondi, 2012) rastlanmıştır, Eğitimin niteliği ve kalitesi öğretmenlerin yaptıkları işten doyum sağlayıp sağlamamalarına bağlı olarak değişmektedir (Gamsız, Yazıcı ve Altun, 2013; Tunacan ve Çetin, 2009). Kişilik özellikleri, mesleki başarı, beceri ve yeteneklerin düzeyi, takdir görme, moral, motivasyon, çalışma ortamı, iş yoğunluğu ve buna dayalı olarak ortaya çıkan iş sorumluluğu, ödül yönetimi, okulun sahip olduğu fiziki imkanlar vb faktörler öğretmenlerin iş doyumları üzerinde etkili olmaktadır. (Günbayı ve Tokel, 2012; Şahin ve Dursun, 2009; Şen, 2011). Araştırmalarda çıkan bu farklılığın yukarıdaki faktörlerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Öğretmenlerin iş doyumunu ölçeceğinden aldıkları puanlarda cinsiyete göre kadın öğretmenler lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Alanyazında bu bulguyu desteklemeyen çalışmalar (Telef, 2011; Gençtürk ve Memiş, 2010; Gençay, 2007; Papin, 2005; Gülay, 2006) olduğu görülmüştür. Matematik branş öğretmenlerinin iş doyumları Sınıf, Sosyal Bilgiler, Yabancı Dil ve Yetenek zümresi öğretmenlerinkinden anlamlı bir şekilde düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde Gençtürk ve Memiş (2010)'ün sınıf ve branş öğretmenleriyle yürüttüğü araştırmada; öğretmenlerin iş doyumlarının anlamlı bir şekilde birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin deneyimlerine göre iş doyumlarında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Araştırma sonuçları ile aynı sonuçlara sahip çalışmalar (Telef, 2011; Şahin ve Dursun, 2009; Gençay, 2007; Avşaroğlu ve diğerleri, 2007) varken, araştırma sonucundan farklı sonuçlara ulaşılan çalışmaların da olduğu (Gençtürk ve Memiş, 2010; Günbayı ve Toprak, 2010; Şahin, 1999) görülmüştür. İş doyumunu ölçөгini dolduran Önlisans/Yüksekokul mezunu öğretmenlerinin iş doyumları Lisans ve Yüksek Lisans/Doktora mezunu öğretmenlerinkinden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmüştür.

Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile iş doyumları arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Yapılan çalışmada öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve iş doyumları arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırma sonucundan farklı olarak çağın gereksinimlerine uyum sağlayabilen, kendisini geliştiren ve yenileyen

öğretmenlerin iş doyumlarının diğer öğretmenlere nazaran daha yüksek olması beklenmektedir.

Yapılan çalışma iş doyumları ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasındaki ilişkidir. Bundan sonraki yapılacak çalışmaların öğretmenlerin iş doyumlarını etkileyen veya etkilediği düşünülen farklı değişkenlerle (mesleki tutum, yaşam doyumu, devlet-özel okul faktörü, kişilik özelliği vb) çalışılmasının kuramsal temele katkı getireceği düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Investigating the Relationship Between Lifelong
Learning Trends and Job Satisfaction of Teachers**

*

Şeyda Sevinç – Mustafa Çelebi
Erciyes University

Lifelong learning can be defined as a basic concept that encompasses all activities carried out in and out of school so edit people's awareness and skills announced to life regardless of their level of education, age, economic status and so on. The terms of lifelong learning was announced in the 1920s by Eduard Lindeman, Basil Yeaxle and John Dewey, one of the thinkers who shed light on constructivist theory. Lifelong learning has entered the world's agenda in the last quarter of the 21st century and has entered Turkey's agenda in the 2000s. In the Turkish education system, this approach has been given great importance and a unit named "Lifelong Learning" is established under the Ministry of National Education. In the information age that we live in, an individual needs to know how to use, interpret, change and create new information. Since information is renewed very quickly in the information age, individuals should know how to learn to learn. Undoubtedly, the biggest task here belongs to schools, teachers who will be role models for individuals. According to lifelong learning approach the trainer; should be a guide for students or learners to set their own goals and determine the paths to be taken to achieve this goal. The desired quality in educational institutions is realized with individuals. The willingness of teachers or employees is of immense significance for the quality of provided education. Job satisfaction is one of the efficient variant that assist to the advance of the quality of work and the significant of the work done by teachers. Job plesure can be related as the level of satisfaction that an individual reaches because of evaluating his / her job or the process related to his / her job. Environmental (work and environment), psychological (personality, behavior, attitude) and demographic (age, gender) characteristics

have many effects on individuals' job satisfaction. When the academic works is checked out, it is seen that the variables affecting the job satisfaction and lifelong learning tendencies of teachers are frequently examined. But, little academic works have checked out the accord between the two. In this working, the relationship between teachers' lifelong learning tendencies and job satisfaction is tried to be checked out. It is thought that examining teachers' lifelong learning tendencies and job satisfaction together will give researchers and researchers a different perspective. This research, which examines the relationship between teachers' lifelong learning tendency and job satisfaction, is a descriptive survey model therefore it purpose to describe the current condition as it is. It is also a correlational survey model therefore it purpose to complete the degree of the relationship between two or more variables. The research was conducted with a total of 250 teachers working in Kayseri. While establishing the study group of the research, convenience sampling was selected among the purposeful sampling types. Just as the branches in the sample distribution, it was observed that the most of the teachers were classroom teachers and the least of the social studies and talent group teachers participated in the research. In terms of gender, the number of female and male teachers is close to each other and the majority of the teachers have undergraduate degrees. In addition, the majority of the teachers who participated in the research had experience of 15 years or more. In the research, "Personal Information Form", "Lifelong Learning Tendency Scale" and "Job Satisfaction Scale" were applied. In the personal information form, the participants were asked about the independent variables of the study. The application was accomplish by the researchers in the 2018-2019. After the data was edited, it was made suitable for analysis in SPSS program. Without responding sub-problems, distribution characteristics were determined and descriptive statistics were calculated. At the end of the analyzed statistics, it was found that the data related to the scales were not normally distributed ($p < .05$). In the analysis of the data, "Mann Whitney U", "Kruskal Wallis "and " Spearman's Correlation Coefficient" were used. The answers given in the Lifelong Learning Tendency Scale ranged from 1 to 6 points. The rating items consist of the options "6: Very fits" and "1: Not at all". The answers given in the Job Satisfaction Scale ranged from 1 to 5 points. Grading items are answered as "1-Never satisfies me" and "5-satisfies me very much". The first question of the research is to

determine the level of lifelong learning tendencies of teachers. At the end of the analyzes, teachers had lifelong learning tendencies. Addedly, it has been checked out whether the lifelong learning tendencies of teachers differ significantly according to their gender, branches, experiences and graduation. It was seen that there was a important anomaly in favor of female teachers in terms of the scores obtained from the Lifelong Learning Trends Scale and the Deprivation of Learning Arrangement subscale. The second question of the research is to check out the level of job satisfaction of teachers. As a result of the analyzes, it was seen that the teachers' job satisfaction was high. It was seen that there was a important anomaly in the scores of teachers from job satisfaction scale in favor of female teachers due to gender, and job satisfaction of mathematics branch teachers was significantly lower than Class teachers, Social Studies, Foreign Language and Talent teachers. In addition, there was no important anomaly in job satisfaction according to the teachers' experiences, but it was found that the job satisfaction of the teachers who has associate degree diploma was significantly higher than the teachers who has postgraduate and doctorate diploma. The porpose of this study is to check out the relationship between teachers' lifelong learning tendencies and job satisfaction. In the study, a significant low level relationship was found between teachers' lifelong learning tendencies and job satisfaction. Unlike the results of the research, it is expected that the job satisfaction of teachers who can adapt to the needs of the age, develop and renew themselves is higher than other teachers. The study is the relationship between job satisfaction and lifelong learning tendencies. It is thought that working with different variables (professional attitude, life satisfaction, state-private school factor, personality traits, etc.) that affect or affect teachers' job satisfaction will contribute to the theoretical foundation. It is thought that working with different variables (professional attitude, life satisfaction, state-private school factor, personality traits, etc.) that affect or thought to affect teachers' job satisfaction will contribute to the theoretical foundation.

Kaynakça / References

Abbak, Y. (2018). *Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme yeterlikleri ile yenilikçilik düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksekisans tezi, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Adabaş, A. (2016). *Bartın Üniversitesi lisansüstü eğitim öğrencilerinin yaşam boyu öğrenmede anahtar yeterliklere sahip olma düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Akkoyunlu, B. ve Kurbanoğlu, S. (2002). Öğretmenlere bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılması üzerine bir çalışma. *Türk Kütüphaneciliği*, 16, 123-138.
- Akkuş, N. (2008). *Yaşam boyu öğrenme becerilerinin göstergesi olarak 2006 pisa sonuçlarının Türkiye açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Alıç, M. (1996). Eğitim sisteminin amaçlarının gerçekleştirilmesinde eğitim yöneticisinin işlevleri. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 217, 12-16.
- Atık Kara, D. ve Kürüm D. (2007). Sınıf öğretmeni adaylarının yaşam boyu öğrenme kavramına yükledikleri anlam (Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği) 16. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan bildiri* (5-7 Eylül 2007). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Avrupa Komisyonu (2002). *European report on quality indicators of life long learning. fifteen quality indicators*. European commission report, directorate- general for education and culture, Brussels. 20. 04. 2019 tarihinde http://www.aic.lv/ace/ace_disk/Bologna/contrib/EU/report_qual%20LLL.pdf erişilmiştir.
- Avşaroğlu, S., Deniz, M. E. ve Kahraman, A., (2005). Teknik öğretmenlerde yaşam doyumunu iş doyumunu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 115-129.
- Ayra, M. ve Kösterelioglu, İ. (2015). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin mesleki öz yeterlik algıları ile ilişkisi. *Education Sciences*, 9(5), 17-28.
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Çelik, H. (2003). *Fen Bilgisi, Fizik, Kimya, Biyoloji öğretmenlerinin iş Doyumu: Kırıkkale İl örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Demato, D ve Curcio, C. (2004). Job satisfaction of elementary school counselors. *Professional School Counseling*, 7, 236-246.
- Demir, E. (2001). *Sınıf öğretmenlerinin iş doyumunu etkileyen olası faktörler ve bu faktörler kapsamında sınıf öğretmenlerinin iş doyumlarının ölçülmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demirel, F. (2006). *Sınıf öğretmenlerinin iş doyum düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

- Demirel, M. ve Akkoyunlu, B. (2010). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bilgi okuryazarlığı özyeterlilik algıları. *10 th. International Educational Technology Conference*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, Proceedings Book, 2, 1126- 1133.
- Diker Coşkun, Y. D. (2009). *Üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Dilsiz, B. (2006). *Konya İlindeki ortaöğretim okullarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik ve iş doyumunu düzeylerinin bölgelere göre değerlendirilmesinin çok değişkenlik istatistiksel analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Dinevski, D. ve Dinevski, I. V. (2004). The concepts of university lifelong learning provision in Europe. *Transition Studies Review*, 11 (3), 227-235.
- Dinham, S. ve Scott, C. (1996). *Teacher satisfaction, motivation and health*. ERIC Documents, ED 405295.
- Ekiz, D. (2006), Self-observation and peer observation : Reflective diaries of primary student- teachers, *Elementary Education Online*.5(1) ,47-57.
- Erdem, A.R. ve Demirel, F. (2009). Sınıf Öğretmenlerinin “denetim” boyutuna ilişkin iş doyum düzeyi. *E-Journal of New World Sciences Academy* (4)1.
- Evin Gencil, İ. (2013). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme yeterliklerine yönelik algıları. *Educationand Science*, 38(170), 237-252.
- Gamsız, Ş., Yazıcı, H. ve Altun, F. (2013). Öğretmenlerde a tipi kişilik, stres kaynakları, öz yeterlik ve iş doyumunu. *TurkishStudies*. 8(8), 1475-1488.
- Gedik, T., Akyüz, K.C.,ve Batu, C. (2009). Orman endüstri işletmelerinde yönetici iş tatmin düzeyinin belirlenmesi:Düzce ili örneği. *Kastamonu Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 1-11.
- Gencil, İ.E. (2013). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme yeterliklerine yönelik algıları. *Educationand Science*, 38(170), 237-252.
- Gençay, Ö. A. (2007). Beden Eğitimi öğretmenlerinin iş doyumunu ve mesleki tükenmişliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(2), 765-780.
- Gençtürk, A. ve Memiş, A. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin öz-yeterlilik algıları ve iş doyumlarının demografik faktörler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(3), 1037- 1054
- Girgin, G. (2009). Öğretmenlerin iş doyumuna etki eden faktörlerin incelenmesi. *NEWWSA*, 4(4), 1297- 1307

- Goodrich, A.T. (2015). *An investigation of the perceived development of the life-long learning skills of division 1 student-athletes*. Ph.D. dissertation, University of South Florida.
- Güçlü, M. (2019). *Yaşamboyu öğrenmenin önemi ve temel özellikleri*. Yetişkin Eğitimi ve Hayatboyu Öğrenme, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Güçlü, M. ve Bozgeyikli, H. (2017). Türkiye’de mesleki açık öğretim liseleri: Tarihsel gelişim açısından bir değerlendirme. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(14), 139-155.
- Gülay, H.E. (2006). *Beden Eğitimi öğretmenlerinin iş doyum düzeylerinin araştırılması: Kocaeli İli örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Güleç, İ., Çelik, S. ve Demirhan, B. (2013). Yaşam boyu öğrenme nedir? kavram ve kapsamı üzerine bir değerlendirme. *Sakarya University Journal of Education*, 2(3), 34-48. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/suje/issue/20631/219952>.
- Günbayı, İ. (2001). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş doyumunu. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 1(2), 93-112.
- Günbayı, İ. ve Tokel, A. (2012). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş doyum ve iş stresi düzeylerinin karşılaştırmalı analizi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(5), 77-95.
- Günbayı, İ. ve Toprak, D. (2010). İlköğretim okulu sınıf ve özel sınıf öğretmenlerinin iş doyum düzeylerinin karşılaştırılması. *İlköğretim Online*, 9(1), 150-169.
- Gürbüz, Z. (2008). *Kars İlinde görevli okul öncesi öğretmenlerinin iş tatmin düzeyleri ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Hops, J., ve Reschly, D. (2002). Regional differences in school psychology practice. *School Psychology Review*, 31,11-30.
- Hunde A.B. ve Tacconi G. (2014). Teacher educators' practices from the view of building lifelong learning capabilities in student teachers. *Procedia - Social and behavioral sciences*, 136, 496-500. doi:10.1016/j.sbspro.2014.05.363.
- İdi, A. (2017) *İlkokul ve ortaokullarda örgütsel iklim ile öğretmenlerin iş doyumunu arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Jarman, R., Mcaleese, L. ve Mcconnell, B. (1997). Science and lifelong learning: A survey of science teachers' provision for the promotion of pupils' independent study at Key Stage 4'. *Evaluation & Research in Education*, 11(3), 149-163.
- Jenkins, A. (2004). *Women lifelong learning and employment*. Centre for economics of education. U.K. London School of Economics and Political Science.

- Kağan, M. (2005). *Devlet ve özel ilköğretim okulları ile rehberlik ve araştırma merkezlerinde çalışan rehber öğretmenlerin iş doyumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara
- Kağan, M. ve Yılmaz, N. (2018). *Pedagojik Yenilenme Ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Programının Sınıf Öğretmenlerinin İş Doyumu Ve Yaşam boyu Öğrenmeleri Üzerindeki Etkileri*, <http://earsiv.erzincan.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12432/3132/sınıf%20öğretmen-iş%20doyum-nyilmaz-mkagan.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden 21.07.2019 tarihinde alınmıştır.
- Kale, F. (2007). *Beden Eğitimi öğretmenlerinin iş doyum ve tükenmişlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Karakuş, C. (2013). Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme yeterlikleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 26-35.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kazu, İ. Y. ve Erten, P. (2016). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme yeterlikleri. *Elementary Education Online*, 15(3), 838-854.
- Kış, A. Gürgür, H. ve Akçamete, G. (2012). Engelli öğretmenlerin iş doyumları ve çalışma koşulları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 272 – 294.
- Kirby J. R., Knapper C., Lamon, P. ve Egnatoff W. J. (2010). Development of a scale to measure lifelong learning. *International Journal of Lifelong Education*, 29(3), 291-302.
- Koç, S. Ve İzci, E. (2012). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenmeye ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (9), 101-114.
- Köymen, Ü. (2015). *Yaşam boyu öğrenme ve öğretim*, Ankara: Palme Yayınları.
- Locke, E.A. (1976). *The nature and causes of job satisfaction*, in *dunnette*, M.D. (Ed.), *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Rand McNally, Chicago, IL, pp. 1297-1349.
- Marx, E., ve Granger, R.C. (1992). The Policy Implications Of Job Satisfaction Ratings For Recruiting And Retaining Early Childhood Teachers. *Child and Youth Care Forum*, 21(4), 229-246.
- Mc Nally, G. Ve Blake, A. (2006). *Job satisfaction among newly qualified teachers in Scotland Institute of Education*. University of Stirling, Scotland.
- Menon Eliophotou M. ve Reppa, A. A. (2011). Job Satisfaction Among Secondary School Teachers: The Role Of Gender And Experience. *School Leadership and Management*, 31(5), 435-450.

- Mete, C. (2006). *İlköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin kişilik özellikleri ile iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul
- Mora, T. Ferrer, Ada. Ve Carbonell, I. (2009). The job satisfaction gender gap among young recent university graduates: Evidence from Catalonia. *The Journal of Socio-Economics*, 38, 581-589.
- Omondi, A. A. (2012). *Factors influencing job satisfaction of public secondary school teachers In Mombasa County*, University Of Nairobi.
- Özçifçi, M. ve Çakır, R. (2015) Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve eğitim teknolojisi standartları öz yeterliklerinin incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 5(1).
- Özgür, H. (2016). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme yeterlikleri ve bilgi okuryazarlığı öz-yeterlikleri üzerine bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 22-38.
- Öztürk, A., & Deniz, M.E. (2008). Okul öncesi öğretmenlerin duygusal zeka yetenekleri, iş doyumları ve tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim- Online*, 7(3), 578-599.
- Özyürek, A. (2009). Okul öncesi eğitimi öğretmen ve yöneticilerinin iş doyumunu, kişisel özellik ve mesleki algılarının değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 182, 8-21.
- Papin, L. M. (2005). *Teacher retention and satisfaction among inner-city educators*. Unpublished Doctoral Dissertation, Arizona State University.
- Pınarcık, Ö. Özözen Danacı, M., Deniz, M. E. ve Eran, N. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin yaşam boyu öğrenme yeterliklerine yönelik algıları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1966-1983.
- Pilli, O., Sönmezler, A. ve Gökten, N. (2017). Pre-service teachers' tendencies and perceptions towards lifelong learning. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 10(23), 26-33.
- Polatkan, N.N. (2016). *Ortaokul öğretmenlerinin duygusal emek davranışları ile iş doyumları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Silah, M. (2002). Sanayi işletmelerinde önemli ve çağdaş bir gereksinim: Süreç danışmanlığı uygulamaları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 143-168.
- Steward, A. (2009). *Continuing your professional development in lifelong learning*. London, GBR: Continuum International Publishing.

- Sulu, H. (2007). *Resmi ve özel ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin iş tatmin düzeyleri ile denetim odağı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Şahin, Ç. ve Arcagök, S. (2014). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme yeterlikleri düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16, 394-417.
- Şahin, H. ve Dursun, A. (2009). Okul öncesi öğretmenlerinin iş doyumları: Burdur örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 9(18), 160-174.
- Şahin, İ. (1999). *İlköğretim okullarında görevli öğretmenlerin iş doyum düzeyleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Şahin, M., Akbaşlı, S. ve Yanpar Yelken T. (2010). Key competences for lifelong learning: the case of prospective teachers. *Educational Research And Review*, 5 (10), 545-556.
- Şen, B. (2011). *Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki doyumları ve hizmet içi eğitim ihtiyaçları üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Taşdan, M. ve Tiryaki, E. (2008). Özel ve devlet ilköğretim okulu öğretmenlerinin iş doyumunu düzeylerinin karşılaştırılması. *Eğitim ve Bilim Dergisi*. 33(147), 54-70.
- Telef, B.B. (2011). Öğretmenlerin öz-yeterlikleri, iş doyumları, yaşam doyumları ve tükenmişliklerinin incelenmesi, *İlköğretim Online*, 10(1), 91-108.
- Tunacan, S. ve Çetin, C. (2009). Lise öğretmenlerinin iş doyumunu etkileyen faktörlerin tespitine ilişkin bir araştırma. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 29, 155-172.
- Tunca, N., Alkın Şahin, S. ve Aydın, Ö. (2015). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 432-446.
- Vural, B. (2004), *Yetkin-ideal-vizyoner öğretmen*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Yaman, F. ve Yazar, T. (2015). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi: Diyarbakır ili örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1553-1566.
- Yavuz Konokman, G. ve Yanpar Yelken, T. (2014). Eğitim fakültesi öğretim elemanlarının yaşam boyu öğrenme yeterliklerine ilişkin algıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 29(2), 267-281.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

- Yıldırım, Z. (2015). Sınıf öğretmenlerinin yaşam boyu öğrenmeye yönelik yeterlik algıları ve görüşleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Yılmaz, E., ve Izgar, H. (2009). İlköğretimde çalışan öğretmenlerin iş doyumlarının okullardaki örgütsel yaratıcılık açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 8(3), 943-951
- Yılmaz, K. ve Altınkurt, Y. (2013). Örgütsel iklim ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 1-11.
- Zembylas, M. ve Papanastasiou, E. C. (2005). Modeling teacher empowerment: The role of job satisfaction. *Educational Research and Evaluation*, 11(5), 433-459.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Sevinç, Ş. ve Çelebi, M. (2020). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile iş doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3533-3564. DOI: 10.26466/opus.696882

Babaların Gözünden Anne Bekçiliği: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması

DOI: 10.26466/opus.724644

*

Güleycan Akgöz Aktaş* – Arzu Aydın **

* Araştırma Görevlisi, Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Mersin/Türkiye

E-Posta: glycnakgoz@gmail.com

ORCID: [0000-0002-5681-7496](https://orcid.org/0000-0002-5681-7496)

** Doç.Dr., Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Mersin/Türkiye

E-Posta: arzu.aydin@mersin.edu.tr

ORCID: [0000-0002-3047-0308](https://orcid.org/0000-0002-3047-0308)

Öz

Annelerin, eşlerinin çocuk katılımına yönelik kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı davranışları anne bekçiliği olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı anne bekçiliği davranışlarını babaların gözünden değerlendiren bir ölçeğin Türkçeye uyarlanmasıdır. Bu kapsamda eşlerin birbirinden algıladığı teşvik edici, kontrolcü ya da engelleyici bekçilik davranışlarını değerlendirmek için Puhlman ve Pasley (2017) tarafından geliştirilen Anne Bekçiliği Ölçeği'nin Baba Formu'nun (ABÖ-B) geçerlik güvenirlik çalışmaları yürütülmüştür. Çalışmaya 3 ile 7 yaş arasında en az bir çocuğu olan toplamda 255 evli baba katılmıştır. Sonuçlar ABÖ-B'nin orijinal 3 boyutlu yapısını koruduğunu ve geçerlik güvenirlik açısından uygun indekslere sahip olduğunu göstermiştir. Babaların eşlerinden algıladığı teşvik düzeylerinin baba katılımı ile pozitif yönlü, algılanan engel ve kontrol bekçilik düzeylerinin ise baba katılımı ile negatif yönlü ilişkili olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte algılanan bekçilik türleri bazı demografik özellikler ile (çocuk sayısı, cinsiyeti gibi) ilişkilidir ve babalar en çok geleneksel sınır koyucu bekçilik alt türünü algıladıklarını bildirmiştir. Babaların olumlu ve olumsuz bekçilik davranışlarını algılayışlarını ortaya çıkaran mevcut çalışmanın bulguları, baba katılımının ve aile sisteminde uyumun teşvik edilmesi için önemli bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *anne bekçiliği, babaların algıladığı anne bekçiliği, baba katılımı, geçerlik, güvenirlik*

Maternal Gatekeeping from Fathers' Perspectives: A Scale Adaptation Study

*

Abstract

Facilitating and hindering behaviors of mothers regarding their spouse's participation in their children are defined as maternal gatekeeping. The aim of this study is to adapt a scale that evaluates maternal gatekeeping behaviors from perceptions of fathers. In this context, the validity and reliability of the Father Form of the Maternal Gatekeeping Scale (MGS) developed by Puhlman and Pasley (2017) to evaluate the encouragement, discouragement and control behaviors to parent perceive from each other was examined. A total of 255 married fathers with at least one child between the ages of 3 and 7 participated in the study. The results showed that MGS-F preserves its original three dimensions structure and has appropriate indexes in terms of validity and reliability. It was found that the encouragement levels perceived by fathers from their spouses were positively related with the father involvement, and the perceived control and discouragement levels were negatively related to the father involvement. However, perceived types of maternal gatekeeping behaviors are associated with some demographic characteristics (such as the number of children, gender), and fathers reported that they perceived traditional sub-categories of maternal gatekeeping the most common. Findings of the current study, which reveals the perceptions of fathers' positive and negative maternal gatekeeping behaviors are important for encouraging father involvement and adaptation in the family system.

Keywords: *maternal gatekeeping, fathers' perceptions of maternal gatekeeping, father involvement, validity, reliability*

Giriş

Geçtiğimiz son 50 yıla kadar babalar, çocuk gelişimi araştırmalarında öncelikli olarak yer almazken, aile yapısı ve aile içi rollerde yaşanan değişimler özellikle babaların ev içindeki işlere katılımları ile annelerin söz konusu değişimlere nasıl ayak uydurduğu konusunu önemli kılmıştır. Aile içindeki bu sosyal dönüşümün kanıtı olarak, günümüzde babaların çocuklarıyla çok daha sık vakit geçirdiğini (Pleck ve Masciadrelli, 2004) ve önceki kuşaklara göre birlikte ebeveynlik (coparenting) için daha istekli olduklarını gösteren çalışmalar (Henwood ve Procter, 2003) bulunmaktadır. Buna karşın bazı araştırmalar, daha fazla bakım ve destek veren bu yeni babalık anlayışının (new nurturant fathering) gerçekte görülebilir olmadığını, annelerin çocuk bakım görevleri için eşlerinden çok daha fazla zaman harcadığını (Carrillo, Bermudez, Suarez, Gutierrez ve Delgado, 2016), annelik görevlerini yerine getirmenin haftanın her günü 14 saat çalışılan bir işe bedel olduğunu bildirmektedir (Petter, 2018). Babaların ebeveynlik pratiklerine odaklanan çalışmalarda, baba katılımının çok boyutlu bir yapı göstermesine rağmen çocukla kurulan ilişkilerde sıklıkla oyun oynama davranışı olarak gözlemlendiği (Paquette, 2004); duyarlık, sıcaklık gibi kavramların ise sıklıkla anne-çocuk ilişkisi özelinde incelendiği görülmektedir (Carrillo, Bermudez, Gutierrez, Camilla ve Delgado, 2016; Kiang, Moreno ve Robinson, 2004).

Baba katılımı, tanımlamalarında da belirtildiği gibi, baba ve çocuk arasındaki karşılıklı etkileşimin varlığını ve bu etkileşimin başta çocuk üzerindeki olmak üzere aile sistemindeki etkilerini temsil etmektedir (Cabrera, Fitzgerald, Bradley ve Roggman, 2007; Cox ve Paley, 2003). Araştırmalar babaların çocuklar üzerindeki rolünü gittikçe daha çok vurgulamaktadır (Fogarty ve Evans, 2009). Örneğin Downer, Campos, McWayne ve Gartner (2008), baba katılımının çocukların akademik ve sosyo-duygusal özellikleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, baba katılımı daha düşük düzeylerde davranış problemi (Kennedy, Betts, Dunn, Sonuga-Barke ve Underwood, 2015) ve daha sağlıklı arkadaşlık ilişkileri (Sarkadi, Kristiansson, Oberklaid ve Bremberg, 2008) ile ilişkilidir. Baba katılımının çocuk gelişimi üzerindeki doğrudan etkileri kadar, babaların çocuk üzerindeki destekleyici davranışlarının anneyi, dolaylı olarak da çocuğu etkilediğini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Jia ve Schoppe-Sullivan, 2011; Lamb, 2000). Diğer bir ifadeyle babanın çocuğa sağladığı destek, annelerin algıladığı eş desteği

aracılığıyla çocuğu etkilemektedir. Çoğu çalışma algılanan eş desteğinin olumlu yönlerinden bahsederek, çocuklar üzerinde etkili bir ebeveynlik gösterilmesinde yardımcı olduğunu vurgulamaktadır (Allen ve Daly, 2007; Downer ve Mendez, 2005; Durrett, Richards, Otaki, Pennebaker ve Nyquist, 1986). Oysa bazı çalışmalar artan baba katılımının ve desteğinin, annelik rolüne ilişkin yetersizlik duygusuna yol açabileceğini (Lamb, Pleck ve Levine, 1985), dolayısıyla annelerin kendi uzmanlık alanı olarak gördükleri çocuk yetiştirme pratiklerinde babaları kısıtlayabileceğini bildirmektedir (Hawkins ve Dollahite, 1997; Puhlman ve Pasley, 2013). Babalar çocuklarının yaşamına dahil olurken, baba-çocuk ilişkisine yön veren annelerin, eşlerine karşı uyguladıkları bu kolaylaştırıcı ya da zorlayıcı davranışlar anne bekkçiliği kavramı ile değerlendirilmektedir.

Çalışılmaya başlandığı ilk zamanlarda (Allen ve Hawkins, 1999; DeLucie, 1995), 'ev işleri konusunda babalar üzerinde olumsuz etki bırakan anne davranışları' olarak tanımlanan anne bekkçiliğinin günümüzde kapsam olarak genişletildiği görülmektedir (Fagan ve Barnett, 2003; Walker ve McGraw, 2000; Schoppe-Sullivan, Brown, Cannon, Mangelsdorf ve Sokolowski, 2008; Puhlman, 2013). Anne bekkçiliğini aile sistem teorisi ve feminist kuramların görüşlerini birleştirerek inceleyen Puhlman ve Pasley (2013), anne bekkçiliğine ilişkin yeni bir model sunarak üç alt boyut belirlemişlerdir. Boyutlardan biri olan teşvik, bekkçiliğin babalar üzerindeki kolaylaştırıcı etkilerine vurgu yapar. Teşvik edici anneler çocukla ilgili konularda eşleriyle işbirliği yapan, babanın çocuk için önemini bilen ve bunu babaya hissettiren, memnuniyet ifadeleri ile övgüde bulunan, baba odaklı ritüelleri (babanın doğum günü gibi) önemseyen, destekleyici beden diline sahip ve eş hakkında olumlu konuşan tarzda bekkçilik davranışları sergiler (Puhlman ve Pasley, 2013). Eş desteğini olumlu algılayan teşvik edici annelerin, genel olarak baba katılımı sürecini kolaylaştırdığı, desteklediği ve geliştirdiği bilinmekle birlikte (Pedersen ve Berman, 1987); bazı araştırmalarda teşvik edici bekkçiliğin baba katılımını artırmadığı (Akgöz-Aktaş, 2017; Van Egeren ve Hawkins, 2004) bulunmuştur. Daha ayrıntılı bir ifadeyle bazı araştırma sonuçlarında, yüksek düzeyde teşvik etmenin baba katılımı düzeyinde bir fark yaratmadığı; ancak düşük düzeyde teşviğin baba katılımını bozduğu bildirilmektedir (Altenburger, Schoppe-Sullivan ve Dush, 2018; Dickie, 1987). Söz konusu mekanizmayı açıklamaya çalışan araştırmacılar, teşvik ediciliğin anne ve babalar tarafından farklı şekilde algılanabileceği üzerinde durmaktadır (Altenburger vd., 2018;

Fagan ve Cherson, 2015;). Dolayısıyla babaların anne bekçiliği davranışlarını nasıl algıladığının incelenmesi, olumlu bekçilik davranışlarının olası etkilerini anlamak için önemlidir.

Bir diğer boyut olan engel, babaların çocuk bakımı alanındaki yerini kısıtlayan, görmezden gelen anne davranışlarını içerir. Engelleyici anneler baba-çocuk etkileşimini bölerek, babanın çocuk bakım davranışlarını eleştirerek, eşin ebeveynlik kararlarını baltalayıp desteklemediği halde destekliyormuş gibi görünerek, alaycı ifadelerle açıkça ya da gizli biçimde babayı kötüleyerek bekçilik yaparlar (Puhlman ve Pasley, 2013). Baba katılımını ve evlilik ilişkisini olumsuz yönde etkilediği bilinen engelleyici bekçiliğin aynı zamanda anneye ait bazı değişkenlerle (depresyon, evlilik uyumu gibi) ilişkili olduğu bilinmektedir (Gaunt, 2008).

Puhlman ve Pasley'in (2013) anne bekçiliği kavramsallaştırmasında yer alan kontrol ise, aile içinde bilgi, enerji, kaynak ve sınır yönetimi ile düzenleme ve planlama girişimlerinin nihai karar merci olmayı ifade eden boyuttur. Olumlu ya da olumsuz koşulları ifade etmeyen kontrolcü davranışlar, annenin baba-çocuk etkileşimini denetleme yoğunluğuna atıf yapar. Dolayısıyla kavrama ilişkin ortaya atılan yeni modelde anne bekçiliği, çocuk bakımı alanını da kapsayan ve yalnızca engelleyici olmayan davranışlar bütünü olarak görülmektedir.

Söz konusu kavramsallaştırmada araştırmacılar, kararlı (polarized mothers-baba katılımı konusunda lehte ya da aleyhte bir tercihi açıkça gösteren anneler) ve kararsız annelik (ambivalent mothers-baba katılımı konusunda kafa karıştırıcı ve tutarsız tercihler gösteren anneler) sınıflamalarının altında teşvik, engel ve kontrol boyutlarının yüksek ve düşük düzeylerinin çaprazlanmasına dayanarak sekiz alt türde bekçilik davranışı (geleneksel sınır koyucu, pasif engelleyici, kolaylaştırıcı, pasif kolaylaştırıcı; tutarsız yönetici, duyarsız, başına buyruk, gözlenmeyen) belirlemişlerdir. Baba katılımına etki eden anne davranışlarındaki bu çeşitlilik, özellikle cinsiyet rolleri bağlamında incelenmektedir (Kuo, Volling ve Gonzalez, 2018; Puhlman, 2013). Cinsiyet eşitliğini benimsemiş eşlerin ev işlerini ve çocuk bakımını paylaşma konusunda daha ortak hareket ettiği, dolayısıyla evlilik ilişkisi ve ebeveynlik konularında birbirlerini besledikleri bildirilmektedir (Kuo, Volling ve Gonzalez, 2018; Lavee ve Katz, 2004). Konuya ilişkin sınırlı sayıda çalışmada, cinsiyet rollerinin geleneksel olduğu ülkelerde babaların çocuk bakımına daha az ka-

tıldığı bildirilmektedir (Pekel-Uludağlı, 2019; Silverstein, Auerbach ve Levant, 2002). Dahası baba-çocuk ilişkisindeki kısıtlılığın babaların çocukla ilgili konularda yetkinlik alanlarını dar görmelerinden kaynaklandığına ilişkin bulgular mevcuttur (Bouchard, Lee, Asgary ve Pelletier, 2007). Böyle olduğunda babaların eş desteğine daha çok ihtiyaç duydukları tahmin edilmektedir (Pekel-Uludağlı, 2019); çünkü annelerin olumlu ve olumsuz birtakım davranışlarının, babaların ev işlerine ve çocuk bakımına katılım sağlayabilmelerinde önemli etkileri olduğu bilinmektedir (Fagan ve Barnett, 2003; Puhlman ve Pasley, 2017). Öyle ki McBride ve arkadaşları (2015) babaların ebeveynlik davranışlarının babaların kendilerinden çok eşlerinin etkisiyle şekillendiğini bildirmişlerdir. Eşler arasındaki ilişkinin niteliği zayıfladığında, babaların çocuklarına destek vermekten çekildikleri ve bozulan eş ilişkisi kadar, baba-çocuk etkileşiminin de sınırlandığı belirtilmektedir (Amato ve King, 2007; Cummings, Goeke-Morey ve Raymond, 2004; Hoffmaster, 2006; Hawkins). Baba kırılabilirliği olarak anılan söz konusu hipotez, annelerin baba-çocuk ilişkisindeki kritik rolünü vurgulamaktadır.

Literatürde baba katılımına etki edeceği öngörülen çocuğa ilişkin bazı değişkenlerden bahsedilmektedir. Örneğin baba katılımı, küçük ve büyük yaştaki çocuklar için farklılaşmaktadır (Evenson ve Simon, 2005). Bununla birlikte artan çocuk sayısının babanın ilgisini eşit dağıtamamasına bağlı olarak katılımı azaltabileceği (Mehall, Spinrad, Eisenberg ve Gaertner, 2009) ya da çocuk sayısı ile birlikte artan iş yükünün eşit paylaşılmasına bağlı olarak katılımı artırabileceği (Ishii-Kuntz, Gomel ve Tinsley, 2010) bildirilmiştir. Baba katılımını farklılaştıran bir özellik de çocuğun cinsiyeti olarak sunulmuştur (Mehall, Spinrad, Eisenberg ve Gaertner, 2009). Baba katılımını farklılaştıran çocuğa ait bu özelliklerin evlilik ilişkisinin kalitesinden (Akgöz-Aktaş, 2017), anne bekçiliğinden (Schoppe-Sullivan vd.,2008), ebeveyn yaşından (Marsiglio, 1993) etkilendiği biliniyor olsa da; baba-çocuk ilişkisine dair sonuçların babaların bekçilik algısına göre nasıl şekillendiğine dair bilgilerimiz kısıtlıdır.

Yürütülen önceki bekçilik çalışmalarında, sonuçların sıklıkla annelerin kendi bildirimine (Allen ve Hawkins, 1999; Fagan ve Barnett, 2003) ya da birleştirilmiş anne ve baba görüşmelerine (Meteyer ve Perry-Jenkins, 2010; Schoppe-Sullivan, Brown, Cannon, Mangelsdorf ve Sokolowski, 2008) dayandığı görülmektedir. Yalnızca Adamson 2010'daki bir çalışmada, ana babalık davranışlarını Kimlik Kuramı çerçevesinde incelemiş ve orta ölçekli (midrange) bir model önererek, babaların anne bekçiliğinden etkilenmesinin

kendi algılarına göre farklılaşabileceğini, dolayısıyla annelerden algılanan bekçiliğin babaların ebeveynlik pratiklerine farklı biçimlerde yansıtacağını öngörmüştür. Ardından Puhlman 2013'teki çalışmasında, bekçilik davranışlarına ilişkin anne ve babalardan ayrı ayrı bildirim alarak, o zamana dek benzeri bulunmayan bir sonuç paylaşmış, anne ve babaların bekçilik davranışlarına ilişkin algılarının tam olarak aynı olmadığı görüşünü güçlendirmiştir. Sonuca göre araştırmacı, geliştirdiği bekçilik davranışına ilişkin ölçüm modelinin anne ve babalar için farklılaştığını bildirmiştir. Anne Bekçiliği Ölçeği boyutlar açısından (teşvik, engel ve kontrol) ebeveynlerin her ikisi için aynı kalsa da, boyutları temsil eden maddeler açısından farklılaşmıştır. Puhlman (2013), babaların engel olarak algıladığı bazı maddelerin anneler için aynı boyutu oluşturmadığına özellikle dikkat çekmiştir.

Yerel literatürde ise; anne bekçiliği kavramının henüz yeni yeni çalışılmaya başlandığı (Aydın ve Akgöz-Aktaş, 2017; Çoban, 2017; Gazi, 2019; Kurşun, 2019), dolayısıyla kavrama ilişkin ölçüm araçlarının sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. İlk kez Karabulut ve Şendil (2017), Fagan ve Barnett'in (2003) Anne Bekçiliği Ölçeği'ni Türkçeye uyarlamışlardır. Araştırmacılar anne bekçiliğini, lise birinci ve ikinci sınıfa giden çocukların babalarının gözünden değerlendirebilmek için orijinal ölçek maddelerini babalara uygulanabilir hale getirmişlerdir. Ardından Akgöz-Aktaş ve Aydın (2020), Puhlman ve Pasley'in (2017) geliştirmiş olduğu Anne Bekçiliği Ölçeği-Anne Formu'nun geçerlik ve güvenilirliğini incelemişlerdir. İlgili çalışma Akgöz-Aktaş'ın (2017) yüksek lisans çalışmasında 3 ile 6 yaş arasında çocuğu olan annelerin bekçilik davranışlarını değerlendirmek için kullandığı uyarlama maddelerini içermektedir.

Bu çalışmanın öncelikli amacı, anne bekçiliğinin babaların gözünden değerlendirilebileceği geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracının Türkçeye uyarlanarak literatüre kazandırılmasıdır. Bu amaçla Puhlman ve Pasley'in (2017) Anne Bekçiliği Ölçeği'ni geliştirirken (The Maternal Gatekeeping Scale) oluşturduğu baba formunun psikometrik özellikleri sınanmıştır. Söz konusu ölçeğin, annelerin bekçilik davranışlarının babaların gözünden kapsamlı biçimde değerlendirilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, çalışmanın ölçüt bağımlı geçerliği için kullanılan baba katılımı değişkeninin, babaların algıladığı anne bekçiliği ile ilişkili olarak, babaların çocuğun yaşamına dahil olmaları hakkında bilgi vereceği düşünülmektedir. Son olarak, litera-

türde teori olarak sunulan bazı bilgilerin sınanması amacıyla babaların algıladığı bekliliğin bazı demografik özelliklerle ilişkisinin incelenmesi, bu çalışmanın amaçlarındandır.

Yöntem

Katılımcılar

Çalışmanın katılımcılarını 3 ile 7 yaş arasında (Ort. = 4.57, SS= 1.22) çocuğu olan toplam 255 baba oluşturmuştur. Babaların yaşları 24 ile 55 arasında değişmektedir (Ort. = 37.02, SS= 5.52) ve tümü ortalama 10 senedir evli olduklarını bildirmiştir. Sahip oldukları çocuk sayısı 1 ile 8 arasında değişen babaların çocuklarının 128'i kız (%50.2) ve 127'si erkektir (%49.8). Babaların 26'sı son mezuniyetini lisansüstü, 130'u üniversite, 65'i lise ve 34'ü ilkokul-ortaokul olarak bildirmiştir. Babaların eşlerine ilişkin bildirdiği eğitim düzeylerine göre ise; 26 anne lisansüstü, 129 anne üniversite, 42 anne lise ve 58 anne ilkokul-ortaokul mezunudur.

İşlem

Çalışmada, daha önce Akgöz-Aktaş (2017) tarafından Türkçeye uyarlanmış olan Anne Bekliliği Ölçeği-Anne Formu'nda yer alan maddeler, alanda uzman akademisyenler tarafından babaların cevaplayacağı biçimde düzenlenmiştir. Düzenlenen ölçek maddelerinin anlaşılabilirliğinden emin olmak için, okul öncesi dönemde çocuğu olan 15 babadan ölçek maddelerini doldurmaları istenmiştir. Babalardan alınan dönütlerin ardından yapılan düzenlemeler sonrası ölçeğe son hali verilmiş, ardından katılımcıların cevaplayacağı ölçek formları oluşturulmuştur. Ölçek formları kartopu örnekleme yoluyla 3 ile 7 yaş arasında en az bir çocuğu olan, evli ve çalışma için gönüllü babalara ulaştırılmıştır. Katılımcıların çalışmadan çekilme hakları kendilerine bildirilmiş, tüm süreç 25.04.2019-021 kodlu etik izin kapsamında yürütülmüştür.

Ölçüm Araçları

Demografik Özellikler için Bilgi Formu: Çalışmada babaların cevapladığı demografik özelliklere ilişkin yedi soru bulunmaktadır: ebeveyn yaşı, eğitimi, evlilik süresi; çocuk yaşı, cinsiyeti, doğum sırası ve kardeş sayısı.

Anne Bekçiliği Ölçeği: Annelerin babalar üzerindeki teşvik edici, kontrolcü ve engelleyici davranışlarını değerlendirmek amacıyla; babalardan Puhlman ve Pasley'in (2017) geliştirdiği Anne Bekçiliği Ölçeği-Baba Formu'nu (ABÖ-B) doldurmaları istenmiştir. Ölçek orijinalinde 42 maddeden ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Araştırmacılar geçerlik ve güvenilirlik analizi sonunda 15 maddelik, 5'li Likert tipinde (0-Asla ve 5-Her Zaman arasında değişen) bir ölçek formu geliştirmişlerdir. Mevcut çalışmada analizler 42 madde üzerinden yürütülmüş ve 33 maddelik, 3 boyutlu [teşvik (10 madde; örn., "Eşim çocukla oyun oynama şeklimi destekler."; Cronbach Alpha = .82); kontrol (10 madde; örn., "Eşim çocukla geçirdiğim zamanı denetler."; Cronbach Alpha = .77 ve engel (13 madde; örn., "Eşim çocuğa anne babalık yapma konusunda benimle tartışmaktan kaçınır."; Cronbach Alpha = .85)] bir ölçek elde edilmiştir. Ölçek maddelerinin her biri 5'li Likert tipi ile puanlanmaktadır.

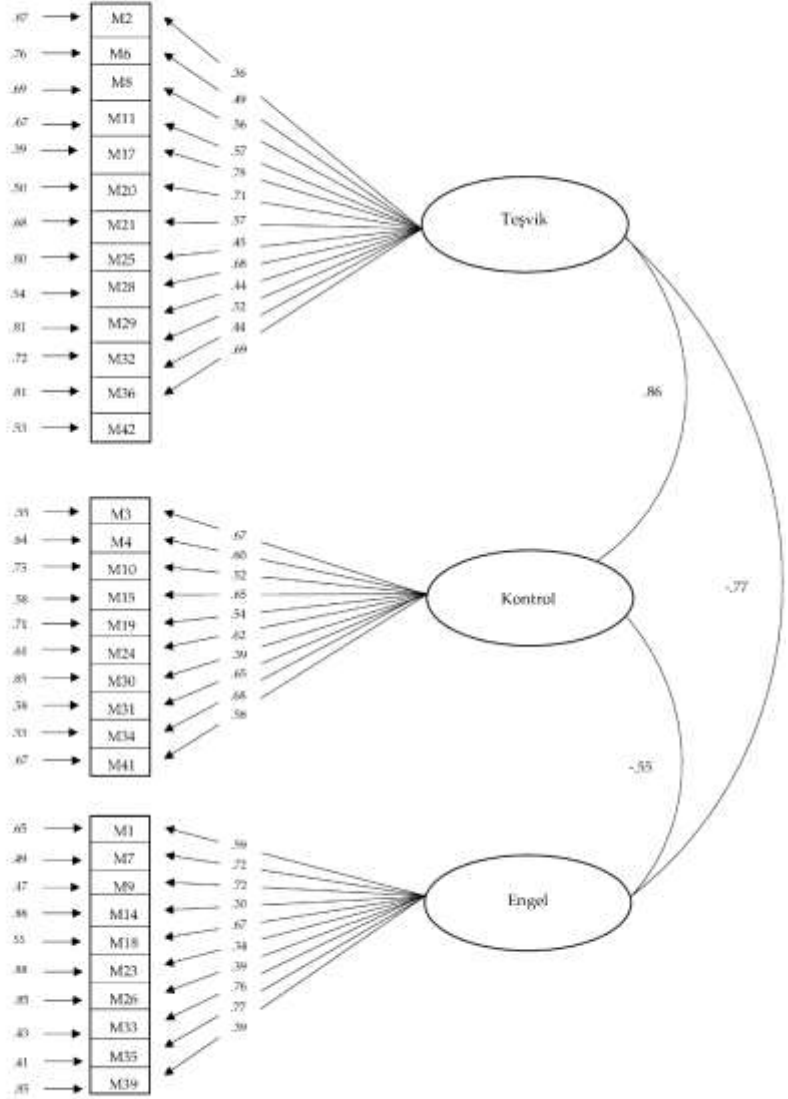
Baba Katılımı Ölçeği: Babalardan, kendi ebeveynlik davranışlarını değerlendiren Baba Katılım Ölçeği'ni (BAKÖ) (Sımsıkı ve Şendil, 2014) doldurmaları istenmiştir. Ölçek 37 maddeden ve üç alt boyuttan oluşmaktadır: *keyfi meşguliyet* (17 madde; örn., "Çocuğuma kitap okurum."; Cronbach's Alpha = .85), *temel bakım* (8 madde; örn., "Çocuğuma banyo yaptırırım."; Cronbach's Alpha = .80) ve *ilgi ve yakınlık* (12 madde; örn., "Çocuğuma sarılırım."; Cronbach's Alpha = .73). Ölçek maddelerinin her biri 5'li Likert tipi ile puanlanmakta ve baba katılımına ilişkin toplam puan kullanılabilir. Orijinal çalışmada araştırmacılar ölçekten elde edilen toplam puanın Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısını .92 olarak vermişlerdir. Mevcut çalışmada BAKÖ toplam puanına ilişkin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .90 ve alt boyutlara ilişkin katsayılar sırasıyla .86, .80 ve .74 olarak bulunmuştur.

Bulgular

Doğrulamalı Faktör Analizi (Yapı Geçerliliği): Çalışma kapsamında uyarlanan ABÖ-B'nin orijinal faktöriyel yapısını test etmek amacıyla Lisrel 8.51 programı kullanılarak doğrulamalı faktör analizi (DFA) yürütülmüştür. Puhlman (2013), çalışmasındaki örneklemin homojen bir yapıda olmasını sınırlılık olarak sunarak, her yeni çalışmada tüm maddelerin yeniden sınanmasının faydalı olacağını bildirdiğinden mevcut çalışmada DFA 42 madde üzerinden

yürütülmüştür. Analiz sonucunda bazı maddelerin madde yüklerinin çok düşük ($<.30$) olduğu (5,12,13,16,22,27,37,38,40) tespit edilmiştir. Sorunlu maddeler çıkarıldığında kalan 33 madde ile (teşvik 10, kontrol 10 ve engel 13 madde) tekrarlanan analizde uyum indekslerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmüştür ($\chi^2 [517, N=255] = 1171.06, \chi^2/sd = 2.26, RMSEA = .06, GFI = .85, AGFI = .80, CFI = .88$). Analizde engel ve kontrol boyutları arasında pozitif yönlü yüksek korelasyon ($r=.86, p<.001$), engel ve teşvik boyutları arasında negatif yönlü yüksek düzeyde korelasyon ($r=-.77, p<.001$) ve kontrol ile teşvik boyutları arasında negatif yönlü orta düzeyde korelasyon ($r=-.55, p<.05$) olduğu bulunmuştur. Modele ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. Babaların algıladığı anne bekçiliği türlerinin doğrulayıcı faktör analizi

Betimsel İstatistikler: Çalışmada kullanılan tüm değişkenlere ilişkin ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri Tablo 1.'de görülmektedir.

Tablo 1. Tüm değişkenlerin ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri

	Ort. (SS)	BAKÖ	KM	İY	TB	Teşvik	Kontrol	Engel
BAKÖ	143.96 (19.04)	1.0						
KM	59.67 (11.07)	.93**	1.0					
İY	55.76 (4.27)	.72**	.58**	1.0				
TB	28.53 (6.87)	.82**	.61**	.45**	1.0			
Teşvik	58.36 (9.6)	.51**	.47**	.44**	.38**	1.0		
Kontrol	20.12 (11.56)	-.25**	-.17**	-.16**	-.33**	-.24**	1.0	
Engel	18.32 (11.37)	-.24**	-.14*	-.22	-.29**	-.35**	.72**	1.0

*p<.05 **p<.001

BAKÖ - baba katılımı, KM - keyfi meşguliyet, İY - ilgi ve yakınlık, TB - temel bakım

Ölçüt Bağımlı Geçerlik (Kriter Geçerliği): Ölçüt bağımlı geçerlik kapsamında Anne Bekçiliği Ölçeği Baba Formu'nun Baba Katılımı Ölçeği (BAKÖ) ile arasındaki korelasyon değerleri incelenmiştir. Bulgular BAKÖ toplam puanı ile ABÖ-B teşvik alt boyutu arasında pozitif yönlü bir ilişkiye ($r=51$, $p<.001$), engel alt boyutu ile negatif yönlü bir ilişkiye ($r=-.24$, $p<.001$) ve kontrol alt boyutu ile negatif yönlü bir ilişkiye ($r=-.25$, $p<.05$) işaret etmektedir.

İç Tutarlık Güvenirliği: Ölçeğin iç tutarlığının incelenmesi amacıyla alt boyutların Cronbach Alfa değerleri hesaplanmış, teşvik için .82, kontrol için .77 ve engel için .85 bulunmuştur. Bunun yanı sıra ölçeğin tesadüfi hatalardan arınık olup olmadığını anlamak üzere yarıya bölme iç tutarlık analizi yürütülmüştür. Sonuçlar Guttman güvenirlilik katsayılarının teşvik boyutu için .83, kontrol boyutu için .80 ve engel boyutu için .86 olduğunu göstermiştir.

Babaların Gözünden Anne Bekçiliğinin Demografik Özelliklerle İlişkisi: Babaların algıladığı anne bekçiliği türleri bazı demografik özelliklere göre incelenmiştir. Yürütülen Pearson Çarpım Moment Korelasyon Analizlerine göre,

ABÖ-B'nin alt boyutlarının ebeveyn yaşı ile ilişkili olmadığı ancak; çocukların yaşı ile babaların algıladığı teşvik düzeyinin negatif yönlü düşük düzeyde ($r=-.24, p<.001$), kontrol ve engel düzeyleriyle ise pozitif yönlü orta düzeyde (sırasıyla: $r=.72, p<.05$ ve $r=.63, p<.05$) ilişkili olduğu görülmüştür. Evlilik süresi ile babaların algıladığı teşvik düzeyinin negatif yönlü düşük düzeyde ($r=-.17, p<.05$) ilişkili olduğu görülürken; babaların algıladığı kontrol ve engel düzeylerinin evlilik süresi ile ilişkili olmadığı görülmüştür.

Babaların annelerden algıladığı teşvik düzeyinin çocuk sayısına, çocuk cinsiyetine ve çocukların doğum sırasına göre değişip değişmediği t-test analizleri ile incelenmiştir. Sonuçlara göre birden fazla çocuğu olan babaların eşlerinden algıladıkları teşvik düzeyi daha yüksektir [$t(253)=2.39, p<.05$]. Ayrıca birden fazla çocuğu olan babalar, yaşı büyük çocukları için daha yüksek düzeylerde teşvik davranışı algılamaktadır [$t(253)=2.58, p<.01$]. Bununla birlikte babaların erkek çocukları için algıladıkları teşvik düzeyi, kız çocukları için algıladıkları teşvik düzeyinden daha yüksektir [$t(252)=1.99, p<.05$].

Babaların algıladığı anne bekçiliği türlerinin ebeveynlerin eğitim düzeyine (ilkokul-ortaokul, lise, üniversite, lisansüstü) göre değişip değişmediğine algılanan anne bekçiliği türleri (3) x eğitim düzeyi (4) olmak üzere iki ayrı çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) ile bakılmıştır. Sonuçlar babaların algıladığı teşvik [$(F(3,252)=.93, p>.05)$], kontrol [$(F(3,252)=.83, p>.05)$] ve engel [$(F(3,252)=.9, p>.05)$] düzeylerinin kendi eğitim düzeylerine göre farklılaşmadığını göstermiştir. Buna karşın babalar tarafından algılanan bekçilik türlerinden teşvik [$(F(4,250)=.93, p<.05)$] düzeyi annelerin eğitim düzeyine göre farklılaşmaktadır. Eşi üniversite ve lisansüstü mezunu olan babalar, eşi ilkokul-ortaokul ve lise mezunu olan babalardan daha yüksek düzeyde teşvik algıladıklarını bildirmişlerdir. Babaların algıladığı kontrol [$(F(4,250)=2.21, p>.05)$] ve engel [$(F(4,250)=.94, p>.05)$] düzeyleri ise, annelerin eğitim düzeyine göre farklılaşmamıştır.

Anne Bekçiliğinin Sınıflandırılması: Orijinal çalışmadakine uygun olarak (Puhlman ve Pasley, 2013), alt boyutların çaprazlaması yoluyla 8 alt türde anne bekçiliği sınıflandırılması yapılmış ve sıklıkları hesaplanmıştır. Babaların algıladığı anne bekçiliği alt türlerinin sıklığı sırasıyla; %26.7 ile geleneksel sınır koyucu bekçilik (traditional gateblocker), %22.4 ile pasif kolaylaştırıcı bekçilik (passive gatewelcomer), %16.9 ile gözlenmeyen bekçilik (invisible

gateignorer), %13.3 ile tutarsız bekçilik (confused gatemanager), %7.1 ile kolaylaştırıcı bekçilik (faciliatative gateopener), %5.1 ile pasif sınır koyucu bekçilik (passive gatesnubber) ve %4.3 ile başına buyruk bekçilik (opinionated gatemanager) ve %4.2 ile duyarsız bekçiliktir (apathetic gatemanager).

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada; babaların eşlerinden algıladığı teşvik edici, kontrolcü ya da engelleyici bekçilik davranışlarını değerlendirebilmek için Puhlman ve Pasley (2017) tarafından geliştirilen Anne Bekçiliği Ölçeği'nin Baba Formu Türkçeye uyarlanmış, geçerlik güvenirliği incelenmiştir. Çalışmada ölçek geliştirme çalışmalarının yanı sıra, baba çocuk ilişkisini etkilediği bilinen anne bekçiliği davranışları ile baba katılımı arasındaki ilişkilere yönelik ek analizlere yer verilmiştir.

ABÖ-B'nin yapı geçerliğine ilişkin yürütülen doğrulayıcı faktör analizi (DFA), ölçeğin orijinal çalışmada bildirilen üç faktörlü yapıyı (teşvik, kontrol, engel) koruduğunu göstermiştir. Araştırmacılar (Puhlman ve Pasley, 2017) 42 madde üzerinden yürüttükleri DFA'da 15 maddelik bir ölçek elde etmiş ve kontrol ile engel alt boyutları arasında .80'lik bir yapısal korelasyon değeri bildirmişlerdir. Mevcut çalışmada ölçeğin toplam madde sayısı 33 (teşvik 10, kontrol 10 ve engel 13) olup ilgili alt boyutlar arasındaki yapısal korelasyon değeri .86 olarak hesaplanmıştır. Orijinal çalışmada da çoklu bağıntı (multicollinearity) sorununa işaret eden araştırmacılar, boyutlar arasındaki ayırt ediciliğin artırılmasının önemli olduğunu vurgulamakla birlikte (Puhlman ve Pasley, 2017); benzer bir çoklu bağıntı sorununa, annelerin bildiriminde de rastlandığı bildirilmiştir (Akgöz-Aktaş ve Aydın, 2020) Araştırmacıların beklentileri ile ters düşen mevcut sonuç, babaların engel ve kontrol maddeleri arasındaki anlam farklarına dikkat etmeksizin; sınırlamak, kontrol etmek, engellemek gibi ifadeleri aynı anlamda kabul etmelerine dayanıyor olabilir.

Çalışmanın ölçüt bağıntılı geçerliği, anne bekçilik davranışları ile yakından ilişkili olduğu bilinen baba katılımını ölçen Baba Katılımı Ölçeği (BAKÖ) ile gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre baba katılımı toplam puanı ile babaların algıladığı teşvik arasında orta düzeyde pozitif yönlü, kontrol ve engel ile düşük düzeyde negatif yönlü ilişki saptanmıştır. Sonuçların ölçüt bağıntılı geçerlik için yeterli olmasıyla birlikte, babaların gözünden anne bekçiliği dav-

ranışlarının baba katılımının alt boyutları ile ilişkileri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Burada dikkat çeken birtakım sonuçlar bulunmaktadır. İlk olarak, babaların eşlerinden algıladığı teşvik davranışlarının en yüksek ilişkili olduğu katılım alt boyutunun keyfi meşguliyet olmasıdır. Yani babalar eşlerinden kolaylaştırıcı birtakım bekçilik davranışları algıladığında, çocuklarına katılımlarının oyun ve serbest zaman aktiviteleri kapsamında daha çok arttığı görülmüştür. Bir diğer sonuçta, babaların kontrolcü ve engelleyici bekçilik davranışları algıladığında, çocukların günlük ihtiyaçlarının karşılanması ve fiziksel bakımlarının yapılması ile ilgili olan temel bakım boyutunda diğer katılım boyutlarına göre daha yüksek düzeyde düşüş yaşadığı bulunmuştur. Bu iki bulgu, baba katılımının genellikle çocukla oyun aktivitelerinde bulunma olarak ortaya çıktığını (Fletcher, StGeorge ve Freeman, 2013; Paquette, 2004) ve çocuk bakımında annenin birincil olarak görev almaya devam ettiğini bildiren geçmiş çalışmalar ile benzerlik göstermektedir (Sayer, Bianchi ve Robinson, 2004). Bir diğer önemli bulgu da, çocuğa karşı duyarlı olup sözel ya da fiziksel olarak sevgi gösterme davranışlarını kapsayan ilgi ve yakınlık katılım boyutunun, babaların algıladığı engelleyici anne bekçiliği davranışları ile ilişkili olmadığının görülmesidir. Dolayısıyla eşler arasındaki ilişki yıprandığında, babaların çocuklar üzerindeki katılım düzeyinin azalarak geri çekilimini ifade eden baba kırılabilirliği hipotezinin (Cummings, Merilees ve Ward, 2010; Krishnakumar ve Buehler, 2000) yalnızca annelerin etkisi kapsamında değil; babaların anne davranışlarını algılayışları ve bireysel özellikleri kapsamında genişletilerek incelenmesinin faydalı olacağı düşünülebilir. Aynı zamanda, baba kırılabilirliğinin hangi katılım boyutlarında daha çok yaşandığının araştırılması da bu bağlamda önemli görünmektedir.

Ölçeğe ait alt boyutların iç tutarlık güvenilirliklerinin incelenmesi amacıyla Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Ek olarak yarıya bölme iç tutarlık güvenilirlik analizi yürütülmüştür. Ölçeğe ilişkin tüm güvenilirlik katsayılarının orijinal çalışmadakiyle uyumlu ve kabul edilebilir sınırlarda olduğu görülmektedir.

Babaların algıladığı bekçilik türlerinin demografik özelliklere göre incelendiği analizlerin Pearson Çarpım Moment Korelasyon sonuçlarına göre, ABÖ-B'nin alt boyutları ile her iki ebeveyn yaşının da ilişkili olmadığı görülmüştür; ancak çocukların yaşı arttıkça babaların algıladığı teşvik düzeyi düşmekte, algıladıkları kontrol ve engel ise artmaktadır. Algılanan bekçilik davranışlarının birden fazla çocuğu olan babalarda nasıl farklılaştığını anlamak

için yürütülen t-test analizleri, çocuk yaşı ile ilgili bulguyu daha anlamlı kılmaktadır. Birden fazla çocuğu olan babalar yaşı büyük olan çocukları için eşlerinden daha yüksek düzeyde teşvik algılamaktadır. Bu sonuç, çocuk sayısının artması ile birlikte artan ebeveyn sorumluluğunun paylaşılmasında işlevsel bir sonuç olarak görülebilir. Böylece babalar yaşça daha büyük çocukları ile vakit geçirirken, anneler de küçük çocuklarının temel bakımlarını daha kolay karşılama fırsatı bulabilir. Bu aynı zamanda, Akgöz-Aktaş'ın (2017) birden fazla çocuğu olan babaların ilk çocuklarıyla daha çok vakit geçirdiği bulgusu ile paralel görünmektedir.

Babaların algıladığı beççilik davranışlarının çocuk cinsiyetine göre nasıl farklılaştığı T test analizi ile incelendiğinde, babaların erkek çocukları için daha yüksek düzeyde teşvik algıladığı görülmüştür. Annelerin bildirimine dayanan Anne Bekçiliği Ölçeği-Anne Formu'nun uyarlama çalışmasında Akgöz-Aktaş ve Aydın (2020), annelerin kız çocukları için erkek çocuklarına kıyasla daha yüksek düzeyde kontrolcü olduğunu bildirmişlerdir. Diğer bir deyişle anneler, kız çocuklarıyla ilgili eşlerine daha yüksek düzeyde kontrol uyguladıklarını bildirmişlerdir. Karabulut ve Şendil (2017) ise; babaların bildirimine dayanarak geliştirdikleri Anne Bekçiliği Ölçeği'nde, beççilik ortalamalarının çocuğun cinsiyetine göre değişmediğini bildirmişlerdir. Mevcut çalışmanın çocuk cinsiyeti ile algılanan teşvik alt boyutu ile ilgili anlamlı bulgusu, babaların erkek çocuklarına katılım ve bakım sağlarken kendilerini daha yeterli hissettiklerini bildirdikleri ve ebeveynlerin kız ve erkek çocuklarına farklı biçimlerde duygu sosyalleştirme yaptığını bildiren çalışmalarla (Dunsmore, Halberstadt ve Perez-Rivera, 2009; Garide ve Klimes-Dougan, 2002) ilişkilendirilebilir (Morman ve Floyd, 2002).

Babaların algıladığı beççilik türlerinin ebeveynlerin eğitim düzeyine göre değişip değişmediğini anlamak için yürütülen çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) sonuçları, babaların algıladığı beççilik alt boyutlarının kendi eğitim düzeylerine göre değişmediğini göstermiştir. Buna karşın babaların algıladığı teşvik düzeyi, annelerin eğitim düzeyine göre farklılaşmıştır. Eşi üniversite ve lisansüstü mezunu olan babaların eşlerinden algıladığı teşvik düzeyi, eşi ilkökul-ortaokul ve lise mezunu olan babalardan daha yüksektir. Karabulut ve Şendil (2017) de babaların bildirimine dayanarak olumsuz özellikteki beççilik davranışlarını değerlendirdikleri çalışmalarında, lise ve üstü eğitim düzeyine sahip annelerin daha düşük anne beççiliği ortalamasına sa-

hip olduğunu bildirmişlerdir. Dahası aynı çalışmada lise ve üstü eğitim düzeyine sahip babaların, anne bekçiliği davranışlarına daha az maruz kaldıkları bulunmuştur. Mevcut çalışma ile benzer olan bu sonuçlar, annelerin eğitim düzeyi arttıkça ailede işbirliği, birlikte ebeveynlik (coparenting) gibi konulara verilen önemin artması ve kadınların geleneksel cinsiyet rollerinden uzaklaşmaları ile açıklanabilir. Aynı zamanda yükselen eğitim düzeyi, babalara daha modern ve esnek bir bakış açısı kazandırarak, daha az gelenekçi bir düşünce yapısı sağlıyor olabilir (Barutçu ve Hıdır, 2016). Buna rağmen, bekçilik davranışlarını annelerin bildirişiyle ölçtükleri çalışmalarında Akgöz-Aktaş ve Aydın (2020), bekçilik alt boyutlarında annelerin eğitim düzeyine göre bir farklılaşma bulamamışlardır. Dolayısıyla bekçilik davranışlarını değerlendirirken, anne ve baba bildirimlerinin farklı sonuçlar verebileceği görülmektedir. Bu, bekçilik davranışlarının bekçiliği uygulayan (anne) ile maruz kalan (baba) kişilerin algısıyla, farklı şekillenebileceğinin de kanıtı niteliğindedir.

Puhlman ve Pasley'in (2013) anne bekçiliği kavramsallaştırmasındaki haline uygun olarak sekiz alt tür bekçilik oluşturulduğunda, babaların en çok algıladıkları alt tür %26.7 ile geleneksel anne bekçiliği olmuştur. Geleneksel anne bekçiliği düşük teşvik, yüksek kontrol ve yüksek engeli içeren, çoğu zaman babalar için zorlu bir ortam yaratsa da çocukla ilgilenme konusunda zayıf kalan babalar tarafından olumlu karşılanabilen bekçilik türünü ifade eder. Çalışmanın halen ataerkil yapıyı koruduğu bilinen (Pekel-Uludağlı, 2019) Türk aile yapısını temsil eden örnekleme sahip olduğu düşünüldüğünde, babaların geleneksel anne bekçiliğini ifade eden davranışları beklediği şekliyle olumsuz algılamadığı söylenebilir. Yine de bekçilik alt türlerinin eşler için ne anlama geldiğini anlamak için daha fazla bilgi verici değişkenle çalışılması gerekmektedir.

Sonuç olarak ABÖ-B'nin geçerlik ve güvenirlik analizi bulguları, ölçeğin erken çocukluk döneminde çocuğu olan babaların anne bekçiliği davranışlarına ilişkin algılarını değerlendirmek için uygun olduğunu göstermektedir. Yerel literatürde babaların bekçilik algılarını değerlendirebilecek tek bir ölçek olduğu görülmektedir (Karabulut ve Şendil, 2017). Söz konusu ölçek lise dönemindeki çocukların babalarını kapsamakta ve anne bekçiliğinin yalnızca olumsuz özellikle olan davranış kalıplarını içermektedir. Mevcut çalışma, anne bekçiliğini babaların gözünden değerlendirirken daha küçük yaşlardaki çocukların babalarıyla çalışmayı ve bekçilik davranışlarını hem olumlu hem

olumsuz özellikleri ile birlikte incelemeyi mümkün kılacaktır. Bununla birlikte gelecek anne bekliliği çalışmalarında, anne ve babaların bildirimlerini birlikte incelemenin çok kıymetli olacağı düşünülmektedir.

Teşekkür

Assoc. Prof. Daniel Puhlman'a, geliştirmiş olduğu Anne Bekliliği Ölçeği'ni Türkçeye uyarlamamız için verdiği izin ve süreç boyunca yakın ilgisi için teşekkür ederiz.

EXTENDED ABSTRACT

**Maternal Gatekeeping from Fathers' Perspectives:
A Scale Adaptation Study**

*

Güleycan Akgöz Aktaş – Arzu Aydın
Mersin University

Maternal gatekeeping is commonly defined as facilitating and hindering behaviors of mothers regarding their spouse's participation in family work, especially father-child interaction. Therefore, maternal gatekeeping can be conceptualized as an important 'spouse factor' affecting father involvement. In previous studies to measure maternal gatekeeping, it is seen that measurement tools are often based on mothers' self-reporting or combined mother and father interviews. However, the researchers predicted that parents' perceptions of gatekeeping might differ from each other and reflect differently on parenting practices. The measurement model developed by Puhlman and Pasley in 2013 confirmed that the perception of maternal gatekeeping differs for mothers and fathers. In this model, the researchers found that although the three sub-dimensions of maternal gatekeeping remained the same for each parent, the items representing the sub-dimensions changed. Also, in local literature; it is observed that studies on the concept of maternal gatekeeping are relatively new, and measurement tools are limited. In this study, it is aimed to adapt a valid and reliable scale that evaluates maternal gatekeeping behaviors from fathers' point of view in early childhood and includes the positive and negative features of maternal gatekeeping.

For this purpose, the psychometric properties of the Father Form of The Maternal Gatekeeping Scale (MGS-F) were investigated. Besides, fathers' view of maternal gatekeeping were examined according to some demographic characteristics. A total of 255 fathers with children between the ages of 3 and 7 participated in the study and filled out the demographic information form, Maternal Gatekeeping Scale and Father Involvement Scale.

Confirmatory factor analysis with 42 items showed that the fit indexes of the MGS-F with 33 items (encouragement 10, control 10 and discouragement 13 items) were within acceptable limits. In the analysis, it was found that there

was a high positive correlation between discouragement and control, a high negative correlation between discouragement and encouragement, and a moderate negative correlation between control and encouragement. A positive correlation was found between the Father Involvement Scale that is used in the criterion validity and the encouragement of the MGS-F, and a negative correlation with the discouragement and control. In order to examine the internal consistency of the scale, the Cronbach Alpha values of the three sub-dimensions were calculated, and it was found .82 for encouragement, .77 for control and .85 for discouragement. In addition, a split-half internal consistency analysis was conducted to determine whether the scale is free from random errors. The results showed that the Guttman reliability coefficients were .83 for the encouragement, .80 for the control and .86 for the discouragement.

The maternal gatekeeping perceived by fathers were examined according to some demographic characteristics. The results demonstrated that there is no correlation between the three sub-dimensions of MGS-F and the ages of both parents. However, as the age of children increased, control and discouragement perceived by fathers also increased, but encouragement decreased. While it was observed that the duration of the marriage and the perceived encouragement level of fathers were negatively correlated; it has been observed that fathers' perceived levels of control and discouragement are not related to the duration of the marriage. According to the findings, t-test results demonstrated that fathers with more than one child perceive higher levels of encouragement for their older children. This result can be discussed as a functional outcome in sharing parental responsibility that rises with the increase in the number of children. Moreover, it was observed that fathers' perceive higher levels of encouragement for boys. This has been linked to studies that showed that fathers felt more competent in participating and caring for their boys and that parents reported different forms of emotional socialization for their boys and girls (Dunsmore, Halberstadt ve Perez-Rivera, 2009; Garide ve Klimes-Dougan, 2002). Also, MANOVA results showed that the maternal gatekeeping perceived by fathers did not differ according to their education level. On the other hand, the education level of the mothers was found to be related to the encouragement level perceived by the fathers. Fathers whose partners are university and postgraduate perceive higher levels of encouragement from their partners than fathers whose partners are less educated.

This situation can be explained by the increasing emphasis on family cooperation, co-parenting, and the departure of women from gender roles following the rising level of education.

Finally, regarding the original study (Puhlman & Pasley, 2013), maternal gatekeeping classifications were made in 8 sub-categories by crossing the three sub-dimensions and their frequencies were calculated. 26.7% of the sub-categories of the most common type of maternal gatekeeping perceived by fathers were found to be traditional gate-blocker. Considering that the study has a sample representing the Turkish family structure known to have a patriarchal structure (Pekel-Uludağlı, 2019), it may be usual for fathers to perceive traditional gate-blocker most often. Still, it is necessary to work with more informative variables to understand what the sub-types of the maternal gatekeeping mean for spouses.

In conclusion, the findings show that the scale is valid and reliable for evaluating the perceptions of fathers who have children in early childhood regarding maternal gatekeeping. The present study will make it possible to work with fathers who have preschool aged children while evaluating maternal gatekeeping from the perspectives of fathers and examining gatekeeping behaviors with both positive and negative features.

Appreciation

We thank Assoc. Prof. Daniel Puhlman for his permission to adapt the Maternal Gatekeeping Scale into Turkish and for his close interest throughout the process.

Kaynakça / References

- Adamsons, K. (2010). Using identity theory to develop a midrange model of parental gatekeeping and parenting behavior. *Journal of Family Theory & Review*, 2(2), 137-148.
- Akgöz-Aktaş, G. (2017). *Baba katılımı ve çocuk uyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi: anne bekçiliği ve evlilik uyumunun etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Akgöz-Aktaş, G. ve Aydın, A. (2020). Anne bekçiliği ölçeği anne formunun Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 23(45), 63-77.

- Allen, S. M., ve Daly, K. J. (2007). *The effects of father involvement: An updated research summary of the evidence*. Centre for Families, Work & Well-Being, University of Guelph.
- Allen, S. M., ve Hawkins, A. J. (1999). Maternal gatekeeping: Mothers' beliefs and behaviors that inhibit greater father involvement in family work. *Journal of Marriage and the Family*, 199-212.
- Altenburger, L. E., Schoppe-Sullivan, S. J., ve Dush, C. M. K. (2018). Associations between maternal gatekeeping and fathers' parenting quality. *Journal of Child and Family Studies*, 27(8), 2678-2689.
- Aydın, A., ve Akgöz-Aktaş G. (2017) Anne bekliliği üzerine bir derleme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 24 (3), 283-292.
- Barutçu, A., ve Hıdır, N. (2016). Türkiye'de Babalığın Değişen Roller: (Pro) Feminist Babalar. *Fe Journal: Feminist Critique/Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 8(2).
- Bouchard, G., Lee, C. M., Asgary, V., & Pelletier, L. (2007). Fathers' motivation for involvement with their children: A self-determination theory perspective. *Fathering-Harriman-*, 5(1), 25.
- Cabrera, N., Fitzgerald, H. E., Bradley, R. H., ve Roggman, L. (2007). Modeling the dynamics of paternal influences on children over the life course. *Applied Development Science*, 11(4), 185-189.
- Carrillo, S., Bermúdez, M., Gutiérrez, L. S., Camila, M., ve Delgado, X. (2016). Father's Perceptions of their Role and Involvement in the Family: A Qualitative Study in a Colombian Sample. *Revista Costarricense de Psicología*, 35(2), 37-54.
- Cox, M. J., ve Paley, B. (2003). Understanding families as systems. *Current directions in psychological science*, 12(5), 193-196.
- Cummings, E. M., Goeke-Morey, M. C., ve Raymond, J. (2004). Marital quality and conflict are related to children's functioning and adjustment 2001. *The role of the father in child development*, 196.
- Cummings, E. M., Merrilees, C. E., & Ward, M. (2010). Fathers, marriages, and families. *The role of the father in child development*, 154-176.
- Çoban, İ. (2017). *The effect of maternal gatekeeping on shared past conservations through father involvement*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Ankara.
- DeLuccie, M. F. (1995). Mothers as gatekeepers: A model of maternal mediators of father involvement. *The Journal of Genetic Psychology*, 156, 115-131.
- Dickie, J. (1987). Interrelationships within the mother-father-infant triad. I: Pedersen F, red. Men's transitions to parenthood. Longitudinal studies of early family experience.

- Downer, J., Campos, R., McWayne, C., ve Gartner, T. (2008). Father involvement and children's early learning: A critical review of published empirical work from the past 15 years. *Marriage & Family Review*, 43(1-2), 67-108.
- Downer, J. T., ve Mendez, J. L. (2005). African American father involvement and preschool children's school readiness. *Early Education and Development*, 16(3), 317-340.
- Dunsmore, J. C., Her, P., Halberstadt, A. G., ve Perez-Rivera, M. B. (2009). Parents' beliefs about emotions and children's recognition of parents' emotions. *Journal of nonverbal behavior*, 33(2), 121-140.
- Durrett, M. E., Richards, P., Otaki, M., Pennebaker, J. W., ve Nyquist, L. (1986). Mother's involvement with infant and her perception of spousal support, Japan and America. *Journal of Marriage and the Family*, 187-194.
- Evenson, R. J., ve Simon, R. W. (2005). Clarifying the relationship between parenthood and depression. *Journal of health and Social Behavior*, 46(4), 341-358.
- Fagan, J., ve Barnett, M. (2003). The relationship between maternal gatekeeping, paternal competence, mothers' attitudes about the father role, and father involvement. *Journal of family issues*, 24(8), 1020-1043.
- Fagan, J., Cherson, M., Brown, C., ve Vecere, E. (2015). Pilot study of a program to increase mothers' understanding of dads. *Family process*, 54(4), 581-589.
- Fletcher, R., StGeorge, J., ve Freeman, E. (2013). Rough and tumble play quality: Theoretical foundations for a new measure of father-child interaction. *Early Child Development and Care*, 183(6), 746-759.
- Fogarty, K., ve Evans, G. D. (2009). The hidden benefits of being an involved father. *Department of Family, Youth and Community Sciences, Florida Cooperative Extension Service, Institute of Food and Agricultural Sciences, University of Florida*.
- Garside, R. B., ve Klimes-Dougan, B. (2002). Socialization of discrete negative emotions: Gender differences and links with psychological distress. *Sex roles*, 47(3-4), 115-128.
- Gaunt, R. (2008). Maternal gatekeeping: Antecedents and consequences. *Journal of family issues*, 29(3), 373-395.
- Gazi, T. (2019). *Annelik bekçiliği ve evlilik uyumunun baba katılımı ve baba-ergen ilişkilerindeki rolünün incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Geeraerts, S. B., Backer, P. M., ve Stifter, C. A. (2020). It takes two: Infants' moderate negative reactivity and maternal sensitivity predict self-regulation in the preschool years. *Developmental psychology*.

- Hawkins, D. N., Amato, P. R., ve King, V. (2007). Nonresident father involvement and adolescent well-being: Father effects or child effects?. *American Sociological Review*, 72(6), 990-1010.
- Hawkins, A. J., ve Dollahite, D. C. (1997). Beyond the role-inadequacy perspective of fathering.
- Henwood, K., ve Procter, J. (2003). The 'good father': Reading men's accounts of paternal involvement during the transition to first-time fatherhood. *British Journal of Social Psychology*, 42(3), 337-355.
- Hoffmaster, B. (2006). What does vulnerability mean?. *Hastings Center Report*, 36(2), 38-45.
- Ishii-Kuntz, M., Gomel, J. N., Tinsley, B. J., ve Parke, R. D. (2010). Economic hardship and adaptation among Asian American families. *Journal of Family Issues*, 31(3), 407-420.
- Jia, R., ve Schoppe-Sullivan, S. J. (2011). Relations between coparenting and father involvement in families with preschool-age children. *Developmental Psychology*, 47(1), 106.
- Karabulut, H. ve Şendil, G. (2017). Annelik Bekçiliği Ölçeği'Nin (ABÖ) Türkçeye Uyarlanması. *Electronic Journal of Social Sciences*, 16(61).
- Katz, R., ve Lavee, A. (2004). Y. (2005). Families in Israel. *Handbook of world families*, 486-506.
- Kennedy, M., Betts, L., Dunn, T., Sonuga-Barke, E., ve Underwood, J. (2015). Applying Pleck's model of paternal involvement to the study of preschool attachment quality: a proof of concept study. *Early Child Development and Care*, 185(4), 601-613.
- Kiang, L., Moreno, A. J., ve Robinson, J. L. (2004). Maternal preconceptions about parenting predict child temperament, maternal sensitivity, and children's empathy. *Developmental Psychology*, 40(6), 1081.
- Krishnakumar, A., ve Buehler, C. (2000). Interparental conflict and parenting behaviors: A meta-analytic review. *Family relations*, 49(1), 25-44.
- Kuo, P. X., Volling, B. L., ve Gonzalez, R. (2018). Gender role beliefs, work-family conflict, and father involvement after the birth of a second child. *Psychology of men & masculinity*, 19(2), 243.
- Kurşun, G. (2019). *Baba katılımı ve annelik bekçiliği davranışının algılanan baba kabul-reddi ile ilişkisinin incelenmesi*. Master's thesis, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lamb, M. E. (2000). The history of research on father involvement: An overview. *Marriage & Family Review*, 29(2-3), 23-42.

- Lamb, M. E., Pleck, J. H., ve Levine, J. A. (1985). The role of the father in child development. In *Advances in clinical child psychology* (p. 229-266). Springer, Boston, MA.
- Marsiglio, W. (1993). Contemporary scholarship on fatherhood culture, identity, and conduct. *Journal of Family Issues*, 14(4), 484-509.
- McBride, B. A., Brown, G. L., Bost, K. K., Shin, N., Vaughn, B., ve Korth, B. (2005). Paternal identity, maternal gatekeeping, and father involvement. *Family relations*, 54(3), 360-372.
- Mehall, K. G., Spinrad, T. L., Eisenberg, N., ve Gaertner, B. M. (2009). Examining the relations of infant temperament and couples' marital satisfaction to mother and father involvement: a longitudinal study. *Fathering*, 7 (1), 23-48.
- Meteyer, K., ve Perry-Jenkins, M. (2010). Father involvement among working- class, dual-earner couples. *Fathering*, 8(3), 379.
- Morman, M. T., ve Floyd, K. (2002). A "changing culture of fatherhood": Effects on affectionate communication, closeness, and satisfaction in men's relationships with their fathers and their sons. *Western Journal of Communication (includes Communication Reports)*, 66(4), 395-411.
- Paquette, D. (2004). Theorizing the father-child relationship: Mechanisms and developmental outcomes. *Human development*, 47(4), 193-219.
- Pedersen, F. A., ve Berman, P. W. (Eds.). (1987). *Men's Transitions to Parenthood: Longitudinal Studies of Early Family Experience*. L. Erlbaum Associates.
- Pekel-Uludağlı, N. (2019). Are uninvolved fathers really incompetent and unsatisfied? Testing the mediator role of father involvement from fathers' perspectives. *European Journal of Developmental Psychology*, 16(5), 538-551.
- Petter, O. (2018, Mart 16). Being a Mother is Equivalent to 2.5 Full-Time Jobs, Survey Finds. *Independents*. 6 Nisan 2020 tarihinde <https://www.independent.co.uk/> adresinden erişildi.
- Pleck, J. H., ve Masciadrelli, B. P. (2004). *Paternal involvement by US residential fathers: Levels, sources, and consequences*.
- Puhlman, D. J. (2013). *Developing and testing a comprehensive measure of maternal gatekeeping*. Doktora tezi, Florida State University. DigiNole veri tabanından erişildi. (Tez numarası 7559).
- Puhlman, D. J., ve Pasley, K. (2013). Rethinking maternal gatekeeping. *Journal of family theory & review*, 5(3), 176-193.
- Puhlman, D. J., ve Pasley, K. (2017). The maternal gatekeeping scale: constructing a measure. *Family Relations*, 66(5), 824-838.

- Van Egeren, L. A., ve Hawkins, D. P. (2004). Coming to terms with coparenting: Implications of definition and measurement. *Journal of Adult Development*, 11(3), 165-178.
- Walker, A. J., ve McGraw, L. A. (2000). Who is responsible for responsible fathering?. *Journal of Marriage and Family*, 62(2), 563-569.
- Sarkadi, A., Kristiansson, R., Oberklaid, F., ve Bremberg, S. (2008). Fathers' involvement and children's developmental outcomes: A systematic review of longitudinal studies. *Acta paediatrica*, 97(2), 153-158.
- Sayer, L. C., Bianchi, S. M., ve Robinson, J. P. (2004). Are parents investing less in children? Trends in mothers' and fathers' time with children. *American journal of sociology*, 110(1), 1-43.
- Schoppe-Sullivan, S. J., Brown, G. L., Cannon, E. A., Mangelsdorf, S. C., ve Sokolowski, M. S. (2008). Maternal gatekeeping, coparenting quality, and fathering behavior in families with infants. *Journal of Family Psychology*, 22(3), 389.
- Sımsıkı, H., ve Şendil, G. (2014). Baba Katılım Ölçeği'nin (BAKÖ) Geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(49), 104-123.
- Silverstein, L. B., Auerbach, C. F., ve Levant, R. F. (2002). Contemporary fathers reconstructing masculinity: Clinical implications of gender role strain. *Professional Psychology: Research and Practice*, 33(4), 361.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Akgöz Aktaş, G. ve Aydın, A. (2020). Babaların gözünden anne bekçiliği: Bir ölçek uyarılama çalışması. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3565-3590. DOI: 10.26466/opus.724644

Yaşam Memnuniyeti Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Araştırılması: Kayseri İli Örneği

DOI: 10.26466/opus.791217

*

Hakan Eygü* – Arife Kılınc **

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F, Ekonometri Bölümü, Erzurum, Türkiye

E-Posta: hakaneygu@atauni.edu.tr

ORCID: [0000-0002-4104-2368](https://orcid.org/0000-0002-4104-2368)

** Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F, Ekonometri Bölümü, Erzurum, Türkiye

E-Posta: arifekinc38@gmail.com

ORCID: [0000-0002-6541-340X](https://orcid.org/0000-0002-6541-340X)

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, Kayseri ilinde yaşayan bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen çeşitli faktörlerin etkisini araştırmaktır. Bu amaçla, çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu'nun Kayseri ilinde 2786 kişiye uygulamış olduğu 2013-Yaşam Memnuniyeti Anketi verilerinden yararlanılmıştır. Belirlenen bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin araştırılmasında ve bu değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi regresyon analizleri önemli yer almaktadır. Bağımlı değişken ve model varsayımlarının sağlanması halinde doğrusal ve logit modeller uygulanabilmektedir. Bu kapsamda elde edilen veriler incelenmiş ve Sıralı Lojistik Regresyon modelin kullanılmasının uygun olduğu belirlenmiştir. Literatürde yer alan daha önceki çalışmalara bakıldığında bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen faktörler arasındaki ilişkiyi il bazında sınırlandırarak istatistiksel olarak özellikle sıralı lojistik regresyon modelleri ile ortaya koyan çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Araştırma sonucunda, bağımsız değişkenlerimiz olan sağlık, eğitim, gelir, sosyal hayat, akraba ilişkileri, çalışma durumu, kişisel durum, medeni durum, ulaşım hizmetleri, asayiş hizmetleri ve okul bitirme durumu ile bağımlı değişkenimiz yaşam memnuniyeti arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Memnuniyeti, Sıralı Lojistik Regresyon, Kayseri

The Research of Factors That Affects on Life Satisfaction: The Sample of Kayseri Province

*

Abstract

The main purpose of this study is to research the influence of various factors that affects the life satisfaction of individuals living in Kayseri province. For this purpose, data the 2013-Life Satisfaction Survey, which the applied to 2786 people living in Kayseri province of Turkish Statistical Institute were used in the study. It was determined that it is appropriate to use Ordered Logistic Regression model for the obtained data. Considering the previous studies partaking in the literature, there are not many studies that reveal statistically, especially with ordered logistic regression models, by limiting the relationship between factors that affects the life satisfaction of individuals on a provincial basis. As a result of the research, it was determined that there are statistically significant relationships between our independent variables which are health, education, income, social life, relatives, working status, personal status, marital status, transportation services, public order services and school leaving status with our dependent variable which is life satisfaction.

Keywords: *Life Satisfaction, Ordered Logistic Regression, Kayseri.*

Giriş

Günümüzde sosyoloji, psikoloji, felsefe ve edebiyat gibi sosyal bilimler alanlarında araştırılmakta olan yaşam memnuniyeti kavramı son zamanlarda ekonomi ve tıp biliminin de çalışma konularından biri haline gelmiştir (Kartal, Yirci ve Özdemir, 2015). İlk kez 1961 yılında Neugarten tarafından kullanılmış olan yaşam memnuniyeti kavramı, Shin ve Johnson (1978)'a göre, kişinin belirlediği kriterlere göre kendi yaşam kalitesini değerlendirmesidir (Diener, Emmons, Larsen and Griffin, 1985).

Kişinin yaşamından duyduğu memnuniyet ile yaşam kalitesi arasında doğru orantı vardır. Çünkü yüksek yaşam memnuniyeti toplumlarda yaşam kalitesi seviyesinin iyi olduğuna işaret etmektedir. Aynı şekilde düşük yaşam memnuniyeti ise yaşam kalitesi seviyesinde bazı önemli eksikliklerin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yüksek yaşam memnuniyeti kişilerin ulaşmak istedikleri bir durumdur. Kişinin yaşam memnuniyetini etkilediği düşünülen birçok kriterden söz etmek mümkündür. Başlıca kriterler arasında aile, yaşanılan çevre, sağlık durumu, gelir düzeyi, eğitim düzeyi, cinsiyet, yaş, medeni durum, sosyal ilişkiler, güvenlik, özgürlük ve yaptığı iş sayılabilir (Ahn, Garcia ve Jimeno, 2004). Bu kriterlerin fazlalığı göz önüne alındığında yaşam memnuniyetini farklı kriterler ile sınırlandırarak ya da belli bir alanda daraltarak ölçme yoluna gidenler olmuştur. Ayrıca literatürde yaşam memnuniyetinin farklı değişkenler ile ilişkisinin incelendiği çalışmaların varlığından da söz edilebilir. Bu çalışmalardan biri Kangal (2013) tarafından gerçekleştirilmiş olan "Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme Ve Türk Hanehalkı İçin Bazı Sonuçlar" başlıklı araştırmadır. 2004-2010 yıllarına ait verilerin kullanıldığı çalışmada mutluluk kavramını demografik bilgiler (yaş, cinsiyet, eğitim, evlilik gibi) üzerinden hareket ederek açıklamaya çalışmıştır. Servet (2017) ise, 2004 ve 2014 yılları anket verilerini kullanarak, mutluluk düzeyi ile hanehalkı geliri, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, sağlık memnuniyeti, refah düzeyi gibi değişkenler arasındaki ilişkiyi sıralı lojistik regresyon kullanarak analiz etmiştir. Ülkemizde yaşam memnuniyeti konusunda gerçekleştirilen en kapsamlı çalışma Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılmaktadır. TÜİK tarafından Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının amacı; bireyin genel mutluluk algısını, toplumsal değerlerini, temel yaşam alanlarındaki genel memnuniyetini ve bu alanlardaki kamu hizmetlerinden memnuniyetini

ölçmektir. Aynı zamanda bu memnuniyet düzeyinin zaman içindeki değişimini takip etmektir (TUİK, 2015).

Bu çalışmada, Kayseri ilinde yaşayan kişilerin yaşam memnuniyetini etkileyen faktörler, Türkiye İstatistik Kurumunun 2013 yılında yayımlanmış olduğu mikro veri seti kullanılarak araştırılmıştır. Sıralı lojistik regresyon analizinin kullanıldığı araştırmada bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen çok sayıda değişkene yer verilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular modellenmiş ve yaşam memnuniyetine ilişkin sonuçların değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu doğrultuda bireylerin yaşam memnuniyeti konusunun istatistiksel bakış açısıyla ele alınmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmamızda öncelikle yaşam memnuniyeti kavramı hakkında genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Ardından yaşam memnuniyeti üzerinde etkili olan faktörler konusunda daha önce yapılan çalışmaların içerik ve sonuçlarına değinilmiştir. Sonraki bölümde ise çalışmanın metodolojisi ve araştırma sonuçlarına ilişkin genel değerlendirmeler ortaya konulmuştur.

Yaşam Memnuniyeti Kavramsal Çerçeve

Literatürde yaşam memnuniyetinin incelenmesi konusunda birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda yaşam memnuniyetini etkileyen farklı değişkenlerin var olduğu görülmektedir. Olena (2005), Ukrayna'da yaşam memnuniyetini belirleyen faktörleri probit ve logit modeller ile incelemiş, özellikle diğer ülkelerdeki çalışmalardan elde edildiği gibi gelirin yaşam memnuniyetindeki etkisinin beklenenden az olup olmadığı konusuna odaklanmıştır. Çalışmasında gelirin Ukrayna'da da büyük bir etkiye sahip olmadığı ancak işsizliğin önemli bir negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gürsakal ve Öngen (2008), Türkiye İstatistik Kurumunun 2007 yılında yayımlanmış olduğu yaşam memnuniyeti anketi verilerini kullanarak bireylerin yaşam memnuniyetini araştırdıkları çalışmada, yaşam memnuniyetinin hem cinsiyet hem de kır -kent ayrımına göre farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Elde edilen bir diğer bulgu ise kamu hizmetlerinden memnuniyet sorularına verilen cevapların kır-kent grup üyeliği ayrımının yapılabilmesi için gerçekleştirdikleri diskriminant analizi sonucunda doğru sınıflandırma yüzdesini %90 olarak bulmuşlardır. Kahyaoğlu 2008 yılında yaptığı çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 6714 kişiye uygulanan 2004 yılına ait hanehalkı yaşam memnuniyeti anket verilerini kullanmıştır.

Yaşam memnuniyetini etkileyen faktörler sıralı probit model ile belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma bulguları; kadın bireylerin erkeklere göre daha mutlu olduğu, yaşlı bireylerin beklentilerin aksine mutlu oldukları, gelirin, sağlığın ve refah düzeyindeki artışların mutluluk düzeyini artırdığı, kentte yaşamının ve eğitim düzeyinin artmasının mutluluk üzerinde arttırıcı bir etkisinin olduğu şeklinde özetlenebilir. Kapteyn, Smith ve Soest (2009) çalışmalarında, iki ülkede (Hollanda ve Amerika) yaşam memnuniyetini belirleyen faktörleri, internet üzerinden ulaştıkları hanehalkının yanıtlarıyla elde edilen panel verileri kullanarak belirlemeye çalışmışlar ve dört yaşam alanının (iş ve günlük aktiviteler, sosyal bağlar ve aile, sağlık, gelir) yaşam memnuniyetini belirlemede etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada, Amerikalıların tepkilerinin Hollandalıların tepkilerinden daha aşırı olduğunu (cevapların çok mutlu ya da çok mutsuz olarak değiştiğini) belirlemişleridir. Aynı zamanda her iki ülkede de gelirin yaşam memnuniyetini belirlemede en az etkili faktör olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Giray (2011), 2008 yılına ait TÜİK'in Yaşam Memnuniyeti Anketi verilerini kullanarak sosyo-demografik etkenler ile mutluluk algısı arasındaki ilişki yapısını incelemiştir. Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon analizinin kullanıldığı çalışmada genç, evli ve ev kadınlarının yaşam memnuniyetlerinin orta üst mutluluk seviyesinde, kentte ikamet eden, ortaokul mezunu, çalışan ve 700-900 TL arası gelire sahip olan erkeklerin de yaşam memnuniyetlerinin orta üst mutluluk seviyesinde olduğunu tespit etmiştir. Aynı zamanda kendilerini en çok mutlu eden kişilerin tüm aileleri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Akın ve Şentürk (2012) çalışmada 2007 yılına ait Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi verileri aracılığıyla elde edilen ikincil verileri kullanmışlardır. Bireylerin sosyo-demografik özelliklerine göre mutluluk düzeylerini elde etmek ve elde edilen sonuçların daha önceki çalışmalarla karşılaştırılması amaçlanmıştır. Yani yıllar itibarıyla mutluluk düzeyindeki değişmelerin farklı çalışmalar ile ortaya çıkarılması bu çalışmanın asıl amacıdır. Çalışma ile sosyo-demografik özellikler bakımından mutluluk düzeylerinin yıllara göre değişebileceğini fakat yine de temelde benzer sonuçlar vereceği sonucuna ulaşılmıştır. Aktaş, Özkan ve Oku (2012) Antalya, Isparta ve Burdur (Batı Akdeniz Bölgesi) illerinde yaşayan kişilerin yaşam memnuniyetini etkileyen sosyo-ekonomik faktörleri incelemişlerdir. Logit modelleri kullanarak yaptıkları çalışmada şehir büyüdükçe hanehalkı reisinin memnuniyetinin azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca eğitim ve

gelir düzeyinin yaşam memnuniyetini pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Bülbül ve Giray (2012), TÜİK'in 2008 yılına ait yaşam memnuniyeti anketi verilerini kullanarak iş ve özel yaşam memnuniyeti arasında bir ilişkinin olup olmadığını ve ilişkinin varlığı halinde bu ilişkinin düzeyinin ne derecede olduğunu araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, iş ve özel yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin %66 olduğu bulunmuştur. Kutlar, Işık ve Torun (2013), kadınların refah düzeylerini etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada Türkiye'nin üç farklı şehrini (Adıyaman, Kocaeli ve Isparta) ele almışlardır. Çalışmada 2912 örneklem alınmış ve refahı belirleyen faktörler hem il bazında hem de bütün olarak analiz edilmiştir. Araştırmada sigorta güvencesinin sağlık masraflarını karşılama derecesi, sağlık durumu ve doktora gitme sıklığı gibi göstergelerin kadınların yaşam memnuniyetini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Demircan (2015) çalışmasında TÜİK tarafından 2012 yılında yapılan fert ve hane kapsamlı yaşam memnuniyeti anketi verilerini kullanmıştır. Çalışmada veri madenciliği uygulanarak; veri bütünleştirme, kayıp değerlerin doldurulması, tutarsız ve aşırı uç değerlerin temizlenmesi gibi süreçler sonunda elde edilen veri kümeleri ile sınıflandırma algoritmaları çalıştırılarak veri kümelerini ifade eden sınıflandırma kuralları belirlenmiştir. Sonuç olarak yaşam memnuniyeti araştırması üzerinde ortalamada %70 doğruluk değerlerine ulaşılmıştır. Korkmaz, Germir, Yücel ve Gürkan (2015), 2004-2014 yılları arasındaki dönem için yaşam memnuniyeti bileşenlerinin birbirleriyle ilişkisini uygulamalı olarak inceledikleri çalışmada birim kök, granger nedensellik ve regresyon analizlerinden yararlanmışlardır. Elde edilen verilerin E-Views 8.0 programı ile analizi gerçekleştirilmiş ve yaşam memnuniyetini en çok etkileyen faktörler tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda, ailenin genel mutluluğuna en çok sevgi ve sağlık hizmetleri etki ederken aile en az başarı ve asayiş hizmetlerinden etkilenebilir. Bireylerin öz mutluluğu bakımından değerlendirildiğinde ise öz mutluluğun en çok para ve eğitim hizmetlerinden etkilendiği, sağlık ve SGK hizmetlerinden ise en az etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Aslangiray (2016), "Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Modellenmesi: Batı Akdeniz Örneği" adlı çalışmada 2013 yılına ait TÜİK tarafından yapılan yaşam memnuniyeti araştırması anket verilerini kullanmıştır. Çalışma ile Türkiye genelinde ve Batı Akdeniz Bölgesinde (Antalya, Isparta ve Burdur) yaşayanların yaşam memnuniyetlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yaşam memnuniyetini; hanehalkı büyüklüğü, konut mülkiyeti,

konut özellikleri, hanehalkı geliri ve bu gelirin ihtiyaçları karşılama düzeyi gibi değişkenlerin etkilediği belirlenmiştir. Araştırmanın en önemli sonucu ise, Antalya ilinde yaşayan fertlerin yaşam memnuniyetlerinin ortalama her alanda ülkemiz genelinde, Isparta ve Burdur illerinde yaşayanların memnuniyetlerinden daha düşük derecede olmasıdır. Ağbektaş (2016), çalışmasında TÜİK'in yaşam memnuniyeti anket sorularını kullanarak, Sivas İl Merkezinde 980 kişiye 37 maddelik anket uygulamıştır. Analizler SPSS STATİSTİCS 22 paket programı ile yapılarak tahminler elde edilmiştir. Gelir durumu ve eğitim durumunun yaşam memnuniyeti üzerinde diğer değişkenlere göre daha etkili olduğu ancak kamu hizmetlerinden memnuniyet ve beklenti düzeyleri üzerinde gelir durumu ve eğitim durumu dışında yaş ve cinsiyetin de etkili olduğu tespit edilmiştir. Timur ve Akay (2017), TÜİK tarafından 2009 ve 2015 yıllarında gerçekleştirilen yaşam memnuniyeti araştırması verilerini kullanarak sosyo-demografik ve ekonomik değişkenlerin hanehalkı mutluluğu üzerindeki etkilerini mutluluk ekonomisi altında incelemişlerdir. Çalışmada model olarak genelleştirilmiş sıralı logit model kullanılarak analiz yapılmıştır. Kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı mutluluğu belirleyen faktörler incelenmiş ve sonuç olarak ekonomik faktörlerin ve temel ihtiyaçların karşılama düzeylerinin bireylerin mutluluğu üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Şehribanoğlu ve Diler (2018), çalışmada bireylerin mutluluğunu etkileyen değişkenleri veri madenciliği yöntemleri ile incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, hanehalkı geliri mutluluk ya da mutsuzluk kavramlarında ortaya çıkan ortak değişkendir. Kişilerin mutluluk algılarında para birinci sırada yer almaktadır.

Yöntem

Lojistik regresyon, kategoriler halinde ölçülmüş bağımlı değişken ile kategorik veya sürekli olarak ölçülmüş bazı bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri modellemek amacıyla kullanılmaktadır. Sıralı lojistik regresyon modeli ise bağımlı değişkenin en az üç kategoriden oluştuğu ve sıralı ölçekle ölçüldüğü durumlarda kullanılan bir yöntemdir (Demirtas, Anagun ve Koksall, 2009). Sıralı regresyon modelinde bağımsız değişkenlerin tümünün veya bazılarının sürekli ya da kategorik olmasına ilişkin bir zorunluluk bulunmamaktadır. Fakat araştırmalarda daha çok sürekli değişkenlerin tercih edilmesi önerilmektedir (Işığışok, 2003).

Sıralı lojistik regresyon modelinin başlıca özellikleri şu şekilde sayılabilir (Chen and Hughes, 2004):

- Söz konusu bağımlı değişken gözlemlenmemiş sürekli gizli (latent) bir değişken tarafından tekrar düzenlenebilir sıralı ve gruplanmış kategorik bir değişken olup sıralı değişkenin kategorileri arasındaki mesafenin eşit olup olmadığı kesin değildir.
- Normallik ve sabit varyans varsayımının sağlanmasını gerektirmeyen sıralı lojistik regresyon analizinde bağımsız değişkenlerin sıralı kategorik değişkenler üzerindeki etkilerini açıklamak için bir bağlantı fonksiyonu kullanılır.
- Regresyon katsayısının değeri sıralı kategorik çıktı değişkeninin kategorilerine bağlı olmadığından dolayı sıralı lojistik regresyon modeli, açıklayıcı değişken ile sıralı kategorik çıktı değişkeni arasındaki ilişkinin kategorilerden bağımsız olduğunu varsayar.

Sıralı Lojistik Regresyon modeli genel olarak, $\pi(x) = E(y|x) = P\{y = 1|x\}$ olsun. x ; bağımsız değişkenlerin $\{x_1, x_2, \dots, x_k\}$ bir vektörü olmak üzere,

$$\pi(x) = \frac{\exp(\beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k)}{1 + \exp(\beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k)}$$

$$= \frac{1}{1 + \exp[-(\beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k)]}$$

şeklinde ifade edilir (O'Connell, 2006; Frank ve Harrell, 2001).

Sıralı Regresyon Analizinin Varsayımları

Sıralı lojistik regresyon analizinde normallik, süreklilik, eşvaryanslılık ve çok değişkenli normallik gibi varsayımların sağlanması zorunluluğu olmadığı için model yapısında çeşitli bağlantı fonksiyonlarının kullanılması gerekmektedir. Çünkü bağlantı fonksiyonları, sıralı lojistik regresyon modellerini güçlü bir paralel eğriler varsayımı altında oluşturmaktadır. Sıralı lojistik regresyon analizinde bir modelin kurulabilmesi için paralel eğriler varsayımının sağlanması şartı bulunmaktadır. Paralel eğriler varsayımında tahmin edilen regresyon katsayıları sıralı kategorik değişkenin bütün kategorilerinde eşit sayılmaktadır (Şerbetçi ve Özçomak, 2013).

Paralel Eğriler Varsayımı

Sıralı Lojistik Regresyonda Paralel Doğrular varsayımı, bağımlı değişkene ait kategorilerin birbirine paralellliğini gerektirir. Dolayısıyla aynı parametrelere sahip bütün kategorilerin uygunluğunu test eder (Akın ve Şentürk, 2012). Varsayım yerine gelmezse, değişik yaklaşımlar kullanılabilir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: bazı kategoriler az sayıda denek içeriyorsa, iki ya da daha fazla kategori birleştirilebilir, kısmi orantılı odds modeli kullanılabilir ya da multinominal lojistik regresyon analizi yapılabilir (Sümbüloğlu ve Akdağ, 2007)

Paralel eğriler varsayımının test edilmesinde “sıfır hipotezi” ve “alternatif hipotez” şu şekilde kurulur:

- H_0 : İlişkili regresyon katsayıları, bağımlı değişkenin tüm kategorilerinde aynıdır.
- H_1 : İlişkili regresyon katsayıları, bağımlı değişkenin tüm kategorilerinde farklıdır.

Paralel eğriler varsayımı şartının sağlanmış olması elde edilen sonuçların doğruluğu ve güvenilirliği için gerekmektedir. Aksi durumda sonuçların hem yanlış hem de anlamsız olacağı bilinmektedir. Literatürde de bu varsayımın geçerliliğinin ve güvenilirliğinin ölçülmesi amacıyla kullanılan testler mevcuttur. Bunlar arasında; Wald Ki-kare Testi, Olabilirlik Oran Testi gibi testler sayılabilir (Eygü ve Güllüce, 2017).

Bağlantı Fonksiyonları

Sıralı lojistik regresyon analizinde yaygın olarak kullanılan beş çeşit bağlantı fonksiyonu bulunmaktadır. Bu bağlantı fonksiyonları Tablo-1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Bağlantı Fonksiyonları

Fonksiyon	Gösterim	Uygulama Alanları
Logit	$\ln(\gamma/1-\gamma)$	Tüm kategorilerin olasılık değerleri eşit ise kullanılır.
Tamamlayıcı Log-log	$\ln(-\ln(1-\gamma))$	Yüksek kategorilerde olasılık değeri daha yüksek ise kullanılır.
Negatif Log-log	$-\ln(-\ln(\gamma))$	Düşük kategorilerde olasılık değeri daha yüksek ise kullanılır.
Probit	$\Phi^{-1}(\gamma)$	Normal dağılmış gizli değişken söz konusu olduğunda kullanılır.
Cauchit	$\tan(\pi(\gamma-0,5))$	Birçok uç değer olduğu kategori varsa kullanılır.

Kaynak: (Şerbetçi ve Özçomak, 2013).

Literatürde hangi duruma göre hangi bağlantı fonksiyonun kullanılması gerektiği ile ilgili kesin bir kural bulunmamakla birlikte kategorilerin birikimli olasılık yoğunluk fonksiyonunda ani bir değişim olmuyorsa logit ve probit fonksiyonları, ani bir değişim oluyorsa tamamlayıcı log-log, negatif log-log ve couchit fonksiyonlarının kullanılması tercih edilmektedir (Şerbetçi, 2012).

Modelin Uygunluğunun Test Edilmesi

Modelin kurulmasından sonraki aşamada kurulan modelin uygunluğunun test edilmesi gerekmektedir. Buradaki amaç, kurulan modelin araştırmadaki verilere uygun olup olmadığının kontrol edilmesidir. Bu işlem için sıralı lojistik regresyon analizinde genellikle Pearson X^2 istatistiği, Cox ve Snell X^2 istatistiği, Mc Fadden X^2 istatistiği ve Nagelkerke X^2 istatistiği gibi çeşitli istatistikler kullanılmaktadır (Orçanlı, Oktay ve Birgören, 2018).

Modelin genel geçerliliğini test eden sıfır ve alternatif hipotezler ise,

- H_0 : Model verileri iyi temsil etmektedir.
- H_1 : Model verileri iyi temsil etmemektedir.

şeklinde ifade edilmektedir. Modelin geçerli olabilmesi için sıfır hipotezinin kabul edilmesi gerekmektedir (Kalaycı, 2010).

Bulgular ve Tartışma

Tablo 2. Logit Modelde Kullanılan Bağımsız Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Tanımlamaları	Ortalama	St. Hata
Bağımlı Değişkenler			
	Mutluluk Düzeyi		
	1. Mutlu (Çok Mutlu=1, Mutlu=1, Diğer=0)	0.575	0.494
	2. Orta (Orta=1, Diğer=0)	0.326	0.469
	3. Mutsuz (Mutsuz=1, Çok Mutsuz=1, Diğer=0)	0.099	0.299
Bağımsız Değişkenler			
	Sağlığınızdand Memnun musunuz?		
	1. Memnun (Çok Memnun=1, Memnun =1, Diğer=0)	0.703	0.457
	2. Orta (Orta=1, Diğer=0)	0.155	0.362
	3. Memnun Değil (Hiç Memnun Değil=1, Memnun Değil=1, Diğer=0)	0.142	0.349

Şimdiye kadar almış olduğunuz eğitimden memnun musunuz?		
1. Memnun (Çok Memnun=1, Memnun =1, Diğer=0)	0.485	0.500
2. Orta (Orta=1, Diğer=0)	0.107	0.309
3. Memnun Değil (Hiç Memnun Değil=1, Memnun Değil=1, Diğer=0)	0.323	0.468
Aylık Hane Halkı Gelirinizden Memnun Musunuz?		
1. Memnun (Çok Memnun=1, Memnun =1, Diğer=0)	0.469	0.499
2. Orta (Orta=1, Diğer=0)	0.190	0.392
3. Memnun Değil (Hiç Memnun Değil=1, Memnun Değil=1, Diğer=0)	0.341	0.474
Sosyal hayatınızdan memnun musunuz?		
1. Memnun (Çok Memnun=1, Memnun =1, Diğer=0)	0.523	0.500
2. Orta (Orta=1, Diğer=0)	0.162	0.369
3. Memnun Değil (Hiç Memnun Değil=1, Memnun Değil=1, Diğer=0)	0.315	0.465
Akrabalarınızla ilişkilerinizden memnun musunuz?		
1. Memnun (Çok Memnun=1, Memnun =1, Diğer=0)	0.792	0.406
2. Orta (Orta=1, Diğer=0)	0.103	0.305
3. Memnun Değil (Hiç Memnun Değil=1, Memnun Değil=1, Diğer=0)	0.105	0.306
Asayiş (güvenlik) hizmetlerinden memnun musunuz?		
1. Memnun (Çok Memnun=1, Memnun =1, Diğer=0)	0.840	0.366
2. Orta (Orta=1, Diğer=0)	0.078	0.269
3. Memnun Değil (Hiç Memnun Değil=1, Memnun Değil=1, Diğer=0)	0.081	0.274
Ulaştırma hizmetlerinden memnun musunuz?		
1. Memnun (Çok Memnun=1, Memnun =1, Diğer=0)	0.793	0.405
2. Orta (Orta=1, Diğer=0)	0.067	0.250
3. Memnun Değil (Hiç Memnun Değil=1, Memnun Değil=1, Diğer=0)	0.098	0.297
Kendinize ayırdığınız zamandan memnun musunuz?		
1. Memnun (Çok Memnun=1, Memnun =1, Diğer=0)	0.566	0.496
2. Orta (Orta=1, Diğer=0)	0.144	0.351
3. Memnun Değil (Hiç Memnun Değil=1, Memnun Değil=1, Diğer=0)	0.290	0.454
Medeni Durum		
1. Hiç Evlenmemiş (Hiç evlenmedi=1, Diğer=0)	0.128	0.335
2. Evli (Evli=1, Diğer=0)	0.797	0.402
3. Boşandı (Boşandı=1, Diğer=0)	0.016	0.125
4. Eşi Öldü (Eşi öldü=1, Diğer=0)	0.059	0.235
En son hangi okulu bitirdiniz?		
1. Okul Bitirmedi (Okul bitirmedi=1, Diğer=0)	0.110	0.313
2. İlkokul, İlköğretim (İlkokul=1, İlköğretim=1, Diğer=0)	0.459	0.498
3. Genel Ortaokul, Mesleki veya Teknik Ortaokul (Genel ortaokul=1, Mesleki veya Teknik Ortaokul=1, Diğer=0)	0.074	0.262

4.Genel Lise, Mesleki veya Teknik Lise (Genel Lise=1, 0.209 Mesleki veya Teknik Lise=1, Diğer=0)	0.407
5. Yükseköğretim (İki veya Üç Yıllık Yüksekokul=1, Dört 0.135 Yıllık Yüksekokul veya Fakülte=1, Yüksek Lisans/Dok- tora=1, Diğer=0)	0.342
Son bir hafta içinde ücretli ya da ücretsiz olarak bir işte çalıştınız mı?	
1. Çalıştı (Çalıştı=1, Diğer=0)	0.266 0.442
2. Çalışmadı fakat ilgisi devam ediyor (Orta=1, Diğer=0)	0.029 0.167
3. Çalışmadı (Çalışmadı=1, Diğer=0)	0.705 0.456

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerle ilgili olarak:

- **Sağlık durumundan memnuniyetleri ile ilgili;** %70.3'ünün memnun, %15.5'inin orta ve %14.2'inin ise memnun olmadığı,
- **Eğitim durumundan memnuniyetleri ile ilgili;** %48.5'inin memnun, %10.7'inin orta ve %32.3'ünün ise memnun olmadığı,
- **Gelir durumundan memnuniyetleri ile ilgili;** %46.9'unun memnun, %19'unun orta ve %34.1'inin ise memnun olmadığı,
- **Sosyal hayat durumundan memnuniyetleri ile ilgili;** %52.3'ünün memnun, %16.2'inin orta ve %31.5'inin ise memnun olmadığı,
- **Akraba ilişkilerinden memnuniyet ile ilgili;** %79.2'inin memnun, %10.3'ünün orta ve %10.5'inin ise memnun olmadığı,
- **Asayiş hizmetlerinden memnuniyet ile ilgili;** %84'ünün memnun, %7.8'inin orta ve %8.1'inin ise memnun olmadığı,
- **Ulaştırma hizmetlerinden memnuniyet ile ilgili;** %79.3'ünün memnun, %6.7'inin orta ve %9.8'inin ise memnun olmadığı,
- **Bireyin kendisine ayırdığı zamandan duyduğu memnuniyet ile ilgili;** %56.6'nın memnun, %14.4'ünün orta ve %29'unun ise memnun olmadığı,
- **Medeni durumları ile ilgili;** %12.8'i hiç evlenmemiş, %79.7'i evli, %1.6'ı boşanmış ve % 5.9'nun eşinin ölmüş olduğu,
- **Okul bitirme durumu ile ilgili;** %11'nin bir okul bitirmediği, %45.9'unun ilköğretim ve ilköğretim, %7.4'ünün genel ortaokul ve mesleki veya teknik ortaokul, %20.9'unun lise ve % 13.5'inin yükseköğretim mezunu olduğu,
- **Çalışma durumları ile ilgili;** %26.6'nın çalıştığı, %2.9'unun çalışmıyor ancak işiyle ilgisinin devam ettiği ve %70.5'inin çalışmıyor olduğu belirlenmiştir.

Modelin Kurulması

Tablo 2’de yer alan Yaşam Memnuniyetinin bağımlı diğerlerinin ise bağımsız değişken olarak belirlenmesinin ardından kurulacak olan model şu şekildedir:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + \beta_7 X_7 + \beta_8 X_8 + \beta_9 X_9 + \beta_{10} X_{10} + \beta_{11} X_{11} + \beta_{12} X_{12} + \beta_{13} X_{13} + \beta_{14} X_{14} + \beta_{15} X_{15} + \beta_{16} X_{16} + \epsilon$$

- **Y:** Mutluluk Düzeyini,
- **β :** Model parametrelerini,
- **X₁:** Sağlığınızdan memnun musunuz “*Memnun*”, (Rfr: Memnun Değil),
- **X₂:** Sağlığınızdan memnun musunuz “*Orta*”, (Rfr: Memnun Değil),
- **X₃:** Şimdiye kadar almış olduğunuz eğitimden memnun musunuz “*Memnun*”, (Rfr: Memnun Değil),
- **X₄:** Aylık hanehalkı gelirinizden memnun musunuz “*Memnun*”, (Rfr: Memnun Değil),
- **X₅:** Aylık hanehalkı gelirinizden memnun musunuz “*Orta*”, (Rfr: Memnun Değil),
- **X₆:** Sosyal hayatınızdan (eğlence, kültürel ve sportif faaliyetler gibi) memnun musunuz “*Memnun*”, (Rfr: Memnun Değil),
- **X₇:** Sosyal hayatınızdan (eğlence, kültürel ve sportif faaliyetler gibi) memnun musunuz “*Orta*”, (Rfr: Memnun Değil),
- **X₈:** Akrabalarınızla ilişkilerinizden memnun musunuz “*Memnun*”, (Rfr: Memnun Değil),
- **X₉:** Akrabalarınızla ilişkilerinizden memnun musunuz “*Orta*”, (Rfr: Memnun Değil),
- **X₁₀:** Asayiş (güvenlik) hizmetlerinden memnun musunuz “*Memnun*”, (Rfr: Memnun Değil),
- **X₁₁:** Asayiş (güvenlik) hizmetlerinden memnun musunuz “*Orta*”, (Rfr: Memnun Değil),
- **X₁₂:** Ulaştırma hizmetlerinden memnun musunuz “*Memnun*”, (Rfr: Memnun Değil),
- **X₁₃:** En son hangi okulu bitirdiniz “*İlkokul, İlköğretim*”, (Rfr: Bir Okul Bitirmedi),

- X_{14} : Son bir hafta içinde ücretli ya da ücretsiz olarak bir işte çalıştınız mı “Çalışmadı Fakat İlğisi Devam Ediyor”, (Rfr: Çalışmadı),
- X_{15} : Kendinize ayırdığınız zamandan memnun musunuz “Memnun”, (Rfr: Memnun Değil),
- X_{16} : Bireyin medeni durumu “Evlü”, (Rfr: Eşi Öldü) ve
- ϵ : Hata Terimini belirtmektedir.

Modelin Tahmin Sonuçları

Model tahmin sonuçlarına geçmeden önce modelin paralellik varsayımını sağlayıp sağlamadığı kontrol edilmelidir. Paralel regresyon varsayımının test edilmesi için gerekli hipotezler;

- H_0 : İlişkili regresyon katsayıları bağımlı değişkenin tüm kategorilerinde aynıdır.
- H_1 : İlişkili regresyon katsayıları bağımlı değişkenin tüm kategorilerinde aynı değildir.

Bu hipotezler altında paralel eğriler varsayımı için yapılan testte elde edilen veriler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Paralel Eğriler Testi

	-2 Log Likelihood	χ^2 Değeri	s.d	p
Ho hipotezi	5810,641			
Genel	5722,599	88,043	123	0.993

Burada paralel eğriler varsayımı testinin p değeri 0,993 olup bu değer 0,05’ten büyük olduğu için (0.993>0,05) paralel eğriler varsayımı testinin sıfır hipotezi reddedilemez. Dolayısıyla regresyon katsayılarının, bağımlı değişkenin bütün kategorileri için aynı olduğu kabul edilir.

Modelin uyum iyiliği testi ise Pearson χ^2 ve sapma istatistiklerinden yararlanılarak Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Uyum İyiliği Testi

Model	χ^2	s.d	P
Pearson	8910,809	9351	0.999
Sapma	5593,285	9351	1.000

H_0 = Model verileri uygundur.

H_1 = Model verileri uygun değildir.

Tablo 4'den görüldüğü gibi $p > 0,05$ olduğu için modelin verilerle uyum içinde olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı bulunarak sıfır hipotezi kabul edilmiştir.

Daha sonra kurulan model için Pseudo R^2 değerlerinin incelenmesi gerekmektedir. Pseudo R^2 değerleri, bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkenleri ne derece açıkladığını göstermektedir. Pseudo R^2 değerleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Pseudo R^2 Değerleri

Cox and Snell	0,230
Nagelkerke	0,250
McFadden	0,103

Pseudo R^2 değerleri sırasıyla Cox ve Snell (0,230), Nagelkerte (0,250) ve McFadden (0,103) olarak hesaplanmıştır. Pseudo R^2 istatistik değerlerinden Cox ve Snell istatistik değerinin yorumlamasının zor olmasından dolayı Nagelkerke istatistik değerine bakılmaktadır. Bu değer bağımlı değişkenin yüzde kaçının bağımsız değişkenler tarafından açıkladığını göstermektedir. Pseudo R^2 istatistik değerleri, lojistik regresyon analizinde iyi bir ölçüt olmadığı için analizlerde genellikle düşük çıkmaktadır (Orçanlı, Oktay ve Birgören, 2018).

Tablo 6. Sıralı Logit Model Tahmini

Bağımsız Değişkenler	B	St. Hata	Z	P> z	$e\beta$	Gözlem sayısı=2786 LR chi2(41)= 727.02 Prob>chi2=0.000 Pseudo R2=0.1033 (95% Conf. interval)	
Sağlığınızdansızdan memnun musunuz (Memnun)	-1.111	.113	-9.79	0.000(***)	.329	-1.333	-.888
Sağlığınızdansızdan memnun musunuz (Orta)	-.601	.135	-4.45	0.000(***)	.548	-.866	-.336
Şimdiye kadar almış olduğunuz eğitimden memnun musunuz (Memnun)	-.194	.089	-2.17	0.030(**)	.823	-.370	-.019
Aylık hanehalkı gelirinizden memnun musunuz (Memnun)	-.868	.093	-9.29	0.000 (***)	.420	-1.051	-.685
Aylık hanehalkı gelirinizden memnun musunuz (Orta)	-.498	.109	-4.59	0.000(***)	.608	-.710	-.285
Sosyal hayatınızdansızdan memnun musunuz (Memnun)	-.586	.107	-5.48	0.000(***)	.557	-.795	-.377

Sosyal hayatınızdan memnun musunuz (Orta)	-.444	.129	-3.43	0.001 (***)	.641	-.698	-.190
Akrabalarınızla ilişkilerinizden memnun musunuz (Memnun)	-.995	.142	-6.99	0.000 (***)	.370	-1.274	-.716
Akrabalarınızla ilişkilerinizden memnun musunuz (Orta)	-.779	.176	-4.41	0.000 (***)	.459	-1.124	-.433
Asayiş hizmetlerinden memnun musunuz (Memnun)	-.381	.151	-2.53	0.011 (**)	.683	-.677	-.086
Asayiş hizmetlerinden memnun musunuz (Orta)	-.409	.195	-2.10	0.036 (**)	.664	-.790	-.027
Ulaştırma hizmetlerinden memnun musunuz (Memnun)	.212	.112	1.89	0.059 (*)	1.236	-.008	.432
En son hangi okulu bitirdiniz (İlkokul, İlköğretim)	.224	.125	1.79	0.074 (*)	1.251	-.022	.469
Son bir hafta içinde ücretli ya da ücretsiz olarak bir işte çalıştınız mı (Çalışmadı fakat ilgisi devam ediyor)	.681	.223	3.05	0.002 (***)	1.976	.243	1.119
Kendinize ayırdığınız zamandan memnun musunuz (Memnun)	-.319	.105	-3.03	0.002 (***)	.727	-.525	-.113
Medeni Durum (Evli)	-.562	.164	-3.44	0.001 (***)	.570	-.883	-.242
μ_1	-5.828	.326				-6.467	-5.188
μ_2	-3.136	.316				-3.755	-2.517
μ_3	-0.813	.309				-1.418	-0.207
μ_4	0.591	.317				-0.030	1.212

Notlar: (i) ***,** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel önem seviyesini ifade etmektedir.

(ii) μ 'ler kesim noktalarını (uç değerleri) göstermektedir.

(iii) β' lar tahmin edilen katsayı değerlerini göstermektedir.

Sıralı lojistik regresyon analizinin sonuçlarının yer verildiği Tablo 6'da referans kategori her bir bağımsız değişken için son kategori olarak belirlenmiş ve yorumlar buna göre yapılmıştır.

- **Sağlık Durumundan Memnuniyet (Rfr: Memnun Değil):** Sağlığınızdan memnun musunuz ifadesine "Memnun" cevabı verenler ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; sağlığınızdan memnun musunuz değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 0.32'lik bir azalmaya neden olduğu söylenebilir.
- **Sağlık Durumundan Memnuniyet (Rfr: Memnun Değil):** Sağlığınızdan memnun musunuz ifadesine "Orta Derece Memnun" cevabı verenler ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı

bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; sağlığınızdaki memnun musunuz değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 0.54'lük bir azalmaya neden olduğu söylenebilir.

- **Eğitim Durumundan Memnuniyet (Rfr: Memnun Değil):** Şimdiye kadar almış olduğunuz eğitimden memnun musunuz ifadesine “Memnun” cevabı verenler ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; Şimdiye kadar almış olduğunuz eğitimden memnun musunuz değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 0.82'lik bir azalmaya neden olduğu söylenebilir.
- **Gelir Durumundan Memnuniyet (Rfr: Memnun Değil):** Aylık hanehalkı gelirinizden memnun musunuz ifadesine “Memnun” cevabı verenler ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; aylık hanehalkı gelirinden memnun musunuz değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 0.42'lik bir azalmaya neden olduğu söylenebilir.
- **Gelir Durumundan Memnuniyet (Rfr: Memnun Değil):** Aylık hanehalkı gelirinizden memnun musunuz ifadesine “Orta Derece Memnun” cevabı verenler ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; aylık hanehalkı gelirinden memnun musunuz değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 0.60'lık bir azalmaya neden olduğu söylenebilir.
- **Sosyal Hayat Durumundan Memnuniyet (Rfr: Memnun Değil):** Sosyal hayatınızdan memnun musunuz ifadesine “Memnun” cevabı verenler ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; sosyal hayatınızdan memnun musunuz değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 0.55'lik bir azalmaya neden olduğu söylenebilir.
- **Sosyal Hayat Durumundan Memnuniyet (Rfr: Memnun Değil):** Sosyal hayatınızdan memnun musunuz ifadesine “Orta Derece Memnun” cevabı verenler ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; sosyal hayatınızdan memnun musunuz değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 0.64'lük bir azalmaya neden olduğu söylenebilir.

- **Akraba İlişkilerinden Memnuniyet (Rfr: Memnun Değil):** Akraba ilişkilerinizden memnun musunuz ifadesine “Memnun” cevabı verenler ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; akraba ilişkilerinizden memnun musunuz değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 0.37’lik bir azalmaya neden olduğu söylenebilir.
- **Akraba İlişkilerinden Memnuniyet (Rfr: Memnun Değil):** Akraba ilişkilerinizden memnun musunuz ifadesine “Orta Derece Memnun” cevabı verenler ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; akraba ilişkilerinizden memnun musunuz değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 0.45’lik bir azalmaya neden olduğu söylenebilir.
- **Asayiş Hizmetlerinden Memnuniyet (Rfr: Memnun Değil):** Asayiş hizmetlerinden memnun musunuz ifadesine “Memnun” cevabı verenler ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; asayiş hizmetlerinden memnun musunuz değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 0.68’lik bir azalmaya neden olduğu söylenebilir.
- **Asayiş Hizmetlerinden Memnuniyet (Rfr: Memnun Değil):** Asayiş hizmetlerinden memnun musunuz ifadesine “Orta Derece Memnun” cevabı verenler ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; asayiş hizmetlerinden memnun musunuz değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 0.66’lık bir azalmaya neden olduğu söylenebilir.
- **Ulaştırma Hizmetlerinden Memnuniyet (Rfr: Memnun Değil):** Ulaştırma hizmetlerinden memnun musunuz ifadesine “Memnun” cevabı verenler ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; ulaştırma hizmetlerinden memnun musunuz değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 1,23’lük bir artışa neden olduğu söylenebilir.
- **Kişisel Bakım Hizmetlerinden Memnuniyet (Rfr: Memnun Değil):** Kişisel bakım hizmetlerinden memnun musunuz ifadesine “Memnun” ce-

vabı verenler ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; kişisel bakım hizmetlerinden memnun musunuz değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 0.72'lik bir azalmaya neden olduğu söylenebilir.

- **Okul Bitirme Durumu(Rfr: Bir Okul Bitirmedi):** Okul bitirme durumu "İlkokul-İlköğretim" olanlar ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; okul bitirme durumu değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 1,25'lik bir artışa neden olduğu söylenebilir.
- **Çalışma Durumu (Rfr: Çalışmadı):** Çalışma durumu "Çalışmadı fakat işi ile ilgisi devam ediyor" değişkeni ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; çalışma durumu değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 1,97'lik bir artışa neden olduğu söylenebilir.
- **Medeni Durum (Rfr: Eşi Öldü):** Medeni durumu "Evli" değişkeni ile yaşam memnuniyeti değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; medeni durum değişkeni üzerindeki 1 birimlik değişimin yaşam memnuniyeti değişkeni üzerinde 0,57'lik bir azalışa neden olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Marjinal Etkiler

Bağımsız Değişkenler	dy/dx	St. Hata	T	P> H	(95% Conf. interval)
Sağlığınızdand memnun musunuz (Memnun)	-476	.046	-10.38	0.000(***)	-566 -386
Sağlığınızdand memnun musunuz (Orta)	-286	.056	-5.10	0.000(***)	-396 -176
Şimdiye kadar almış olduğunuz eğitimden memnun musunuz (Memnun)	-081	.037	-2.22	0.027(**)	-153 -009
Aylık hanehalkı gelirinizden memnun musunuz (Memnun)	-346	.038	-9.22	0.000 (***)	-419 -272
Aylık hanehalkı gelirinizden memnun musunuz (Orta)	-210	.044	-4.72	0.000(***)	-297 -123
Sosyal hayatınızdand memnun musunuz (Memnun)	-235	.043	-5.45	0.000(***)	-320 -151
Sosyal hayatınızdand memnun musunuz (Orta)	-186	.053	-3.51	0.000 (***)	-290 -082
Akrabalarınızla ilişkilerinizden memnun musunuz (Memnun)	-434	.057	-7.58	0.000(***)	-547 -322
Akrabalarınızla ilişkilerinizden memnun musunuz (Orta)	-359	.073	-4.95	0.000 (***)	-502 -217
Asayiş hizmetlerinden memnun musunuz (Memnun)	-176	.062	-2.83	0.005(***)	-297 -054

Asayiş hizmetlerinden memnun musunuz (Orta)	-188	.081	-2.33	0.020 (**)	-.347	-.030
Ulaştırma hizmetlerinden memnun musunuz (Memnun)	.097	.046	2.10	0.036 (**)	.006	.187
Son bir hafta içinde ücretli ya da ücretsiz olarak bir işte çalıştınız mı (Çalışmadı fakat ilgisi devam ediyor)	.268	.091	2.94	0.003 (***)	.089	.446
Kendinize ayırdığınız zamandan memnun musunuz (Memnun)	-.141	.043	-3.30	0.001 (***)	-.225	-.057
Medeni Durum (Evli)	-.249	.068	-3.68	0.000 (***)	-.381	-.116

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel önem seviyesini ifade etmektedir.

Logit modellerinde, bağımsız değişkenlerin 1 birim artırılmasıyla (diğer değişkenler sabit tutulur) bu değişimin bağımlı değişkenin gerçekleşme olasılığında nasıl bir etki oluşturacağını göstermek için değişkenlere ait marjinal etkilere bakılabilir.

- Sağlığından memnun olan bireylerin sağlığından memnun olmayan bireylere göre yaşamdan memnun olma olasılığı %47,6 daha azdır. (Referans: memnun değil)
- Sağlığından orta derece memnun olan bireylerin sağlığından memnun olmayan bireylere göre yaşamdan memnun olma olasılığı % 28,6 daha azdır. (Referans: memnun değil)
- Şimdiye kadar almış olduğunuz eğitimden memnun olan bireylerin memnun olmayan bireylere göre yaşam memnuniyeti olasılığı %8,1 daha azdır. (Referans: memnun değil)
- Aylık hanehalkı gelirinden memnun olan bireylerin memnun olmayan bireylere göre yaşam memnuniyeti olasılığı % 34,6 daha azdır. (Referans: memnun değil)
- Aylık hanehalkı gelirinden orta derece memnun olan bireylerin memnun olmayan bireylere göre yaşam memnuniyeti olasılığı % 21 daha azdır. (Referans: memnun değil)
- Sosyal hayatından memnun olan bireylerin memnun olmayan bireylere göre yaşam memnuniyeti olasılığı % 23,5 daha azdır. (Referans: memnun değil)
- Sosyal hayatından orta derece memnun olan bireylerin memnun olmayan bireylere göre yaşam memnuniyeti olasılığı %18,6 daha azdır. (Referans: memnun değil)

- Akraba ilişkilerinden memnun olan bireylerin memnun olmayan bireylere göre yaşam memnuniyeti olasılığı %43,4 daha azdır. (Referans: memnun değil)
- Akraba ilişkilerinden orta derece memnun olan bireylerin memnun olmayan bireylere göre yaşam memnuniyeti olasılığı %35,9 daha azdır. (Referans: memnun değil)
- Asayiş hizmetlerinden memnun olan bireylerin memnun olmayan bireylere göre yaşam memnuniyeti olasılığı %17,6 daha azdır. (Referans: memnun değil)
- Asayiş hizmetlerinden orta derece memnun olan bireylerin memnun olmayan bireylere göre yaşam memnuniyeti olasılığı %18,8 daha azdır. (Referans: memnun değil)
- Ulaştırma hizmetlerinden memnun olan bireylerin memnun olmayan bireylere göre yaşam memnuniyeti olasılığı %9,7 daha fazladır. (Referans: memnun değil)
- Son bir hafta içinde ücretli ya da ücretsiz olarak bir işte çalışmayan ancak işi ile ilgisi devam eden bireylerin çalışmayan bireylere göre yaşam memnuniyeti olasılığı %26,8 daha fazladır. (Referans: çalışmadı)
- Kendisine ayırdığı zamandan memnun olan bireylerin memnun olmayan bireylere göre yaşam memnuniyeti olasılığı %14,1 daha azdır. (Referans: memnun değil)
- Evli bireylerin eşi ölmüş bireylere göre yaşam memnuniyeti olasılığı %24,9 daha azdır. (Referans: eşi öldü)

Sonuç

İnsanlık tarihinde gerek ekonomik kalkınma açısından gerekse refah bakımından önem arz eden yaşam memnuniyeti kavramı ulusal ve uluslararası yazında çok farklı yönleriyle ele alınmakta ve üzerinde çalışmalar yürütülmektedir. Bu bakımdan Kayseri ilinde bulunan bireylerin yaşam memnuniyetlerini etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik araştırmamızda da TÜİK tarafından 2013 yılında gerçekleştirilmiş Yaşam Memnuniyeti anket verilerinden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda bağımlı ve bağımsız değişkenler belirlenmiş ve bireylerin yaşam memnuniyeti üzerinde etkisi olduğu düşünülen değişkenlerin tespit edilmesi için Sıralı lojistik regresyon yönteminden yararlanılmıştır. Kurulan modelin öncelikle paralel eğriler varsayımını sağlayıp

sağlamadığı test edilmiştir. Bu varsayımın kontrolü için Wald Testi kullanılmış olup sonuç olarak sıfır hipotezinin kabul edildiği ve bu sayede paralel eğriler varsayımını sağladığı tespit edilmiştir. Model, uyum iyiliği testlerine tabi tutulduğunda da model uyum iyiliği testlerinin de karşılandığı belirlenmiştir. Bir sonraki aşamada ise yaşam memnuniyetinin bağımlı değişken olarak belirlendiği çalışmada istatistiksel olarak anlamlı bulunan bağımsız değişkenler ile sıralı logit modele ait sonuçların Odds oranı değerleri vasıtasıyla değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Son olarak marjinal etkiler hesaplanmış olup yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerin; sağlık, eğitim, gelir, sosyal hayat, akraba ilişkileri, çalışma durumu, kişisel durum, medeni durum, ulaşım hizmetleri, asayiş hizmetleri ve okul bitirme durumu olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen çalışma bulguları literatürde yapılmış birçok çalışmanın sonucu ile benzerlik göstermektedir. Graham ve Pettinato (2001), çalışmalarında eğitim seviyelerinin yaşam memnuniyeti üzerinde anlamlı etkilere sahip olduğunu test etmiştir. Peiro (2006) 15 ülkede bireylerin mutluluk ve sosyo-ekonomik koşullarını araştırdığı çalışmada sağlık, medeni durum ve mutluluk arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dumludağ, Gökdemir ve Giray (2016) 2011 yılı yaşam memnuniyeti verilerini kullanarak gelir ve evlilikle, mutluluk arasındaki pozitif ilişkinin varlığına dikkat çekmişlerdir. Borooah (2006) yaptığı çalışmada 80 ülkeden alınan yaklaşık 113.000 katılımcıya ait verileri kullanarak gerçekleştirdiği çalışmasında insanların mutlu olmak için genellikle aynı şeyleri istediğini tespit etmiştir. Bunlar, Tanrıya inanma, insanca bir yaşam standardı, bir iş, iyi bir aile ve sosyal hayat, iyi komşuluk ve en önemlisi sağlıklı olma istekleridir. Batı ve Orta Avrupa'daki 8 ülkede yaşam memnuniyeti üzerinde belirleyici olan faktörleri çoklu regresyon modeli yardımıyla inceleyen bir çalışma sonucunda Asandului ve Hritcu (2012), kişisel ilişkiler ve yüksek statünün yaşam memnuniyetini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır (Korkmaz, vd., 2015).

Gelecek çalışmalarda farklı analiz yöntemleri ile yaşam memnuniyetine ilişkin değerlendirmeler yapılabilir ve daha fazla il ve gösterge dikkate alınarak yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik çözüm önerilerinde bulunulması önerilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

The Research of Factors That Affects on Life Satisfaction: The Sample of Kayseri Province

*

Hakan Eygü – Arife Kılınc
Atatürk University

Without exception , interpersonal trust rates are higher in countries with high life satisfaction. Interpersonal trust, which is the main element of social capital, is an expression of our believe in people we did not know and had no idea about. While this believe significantly explains economic success as an indicator of individuals' willingness to cooperate, it is also one of most important social determinants of life satisfaction. Because socia-demographic and economic factors obtain importance in evaluating individual life satisfaction. In essence, life satisfaction is a subjective assessment of the quality of one's life. Because it is inherently an evaluation, judgments of life satisfaction have a large cognitive component.

There is a direct proportion between satisfaction with one's life and quality of life. Because high life satisfaction indicates that the quality of life level in societies is good. Likewise, low life satisfaction indicates some important deficiencies in the quality of life level. Therefore, high life satisfaction is a situation people want to achieve. It is possible to mention many criteria that are thought to affect the life satisfaction of the person. Diener (1984), Judgments of satisfaction are de- pendent upon a comparison of one's circumstances with what is thought to be an appropriate standard. It is important to point out that the judgment of how satisfied people are with their present state of affairs is based on a comparison with a standard which each individual sets for him or herself; it is not externally imposed. It is a hallmark of the subjective well-being area that it centers on the person's own judgments, not upon some criterion which is jpdged to be important by the researcher. Margolis et al. (2019) also indicated that most studies seem to be targeting overall life satisfaction rather than particular domain satisfactions. Accordingly, a measure with items that assess overall life satisfaction is desirable for two reasons.

First, measuring domain satisfaction involves a trade-off between comprehensiveness and efficiency.

When the dependent variable (accident severity) is discrete and contains more than two categories, the multinomial logistic regression (logit) model is a well-established method to use (Khorashadi, Niemeier, Shankar and Manering, 2005). The multinomial logit model combines the independent variables to estimate the probability that a particular event will occur; in this case the probability of an accident to be slight, serious, or fatal. When the order of the values is taken into consideration, thus hierarchy has a natural meaning such as in this study, the commonly used model is an ordered logistic regression (Ouddus, Wang and Ison, 2010).

Regression methods have an important place in statistics. Regression analyzes take an important place in investigating the effects of the determined independent variables on the dependent variable and determining the relationship between these variables. It is possible to apply linear, logit, probit and ordered logistic regression techniques if the assumptions of dependent variables and models are provided. Dependent variables can be continuous or can be measured as two-state or ordered multi-state. A logistic regression model tryin to use independent variables to predict, what is the likely response of each individual in the survey is ordinal logistic regression. In some sense the situation is intermediate between regression and classification. The model onl applies to data that meet the proportional odds assumption. In this study is to research the influence of various factors that affects the life satisfaction of individuals living in Kayseri province. For this purpose, data the 2013-Life Satisfaction Survey, which the applied to 2786 people living in Kayseri province of Turkish Statistical Institute were used in the study. It was determined that it is appropriate to use Ordered Logistic Regression model for the obtained data.

Kaynakça / References

- Ahn, N. Garcia, J. R. ve Jimeno, J. F. (2004). The impact of unemployment on individual well-being in the EU. *European Network of Economic Policy Research Institutes, Working paper*, No:29.
- Ağbektas, A. (2016). *Yaşam memnuniyeti araştırmasında istatistiksel tekniklerin kullanılması Sivas İl örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Sayısal Yöntemler Bilim Dalı.

- Akın, H. B. ve Şentürk, E. (2012). Bireylerin mutluluk düzeylerinin ordinal lojistik regresyon analizi ile incelenmesi. *Öneri Dergisi*, 10(37), 183-193.
- Aktaş, A.R., Özkan, B. ve Oku, O. (2012). Analysis of factors affecting the life satisfaction of household heads living in urban areas; A Case Of West Mediterranean Region. Conference: 3rd International Symposium on Sustainable Development, Saraybosna, Bosna-Hersek.189-198
- Aslangiray, A. (2016). *Yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerin modellenmesi: Batı Akdeniz örneği*. Doktora Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı.
- Borooh, V. K. (2006). How much happiness is there in the world? A cross-country study. *Applied Economics Letters*, 13(8), 483-488.
- Bülbül, Ş. ve Giray, S. (2012). İş ve özel yaşam (iş dışı yaşam) memnuniyeti arasındaki ilişki yapısının doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi ile incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(4), 101-114.
- Chen, C.K. ve Hughes, J. (2004). Using ordinal regression model to analyze student satisfaction questionnaires. *Association for Institutional Research*, 1, 1-13.
- Demircan, S. (2015). *TÜİK yaşam memnuniyeti anketleri üzerine veri madenciliği uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı.
- Demirtas, E.A., Anagun, A.S. ve Koksall, G. (2009). Determination of optimal product styles by ordinal logistic regression versus conjoint analysis for kitchen faucets. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 39(5), 866-875.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542-575.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-157.
- Dumludağ, D. Gökdemir, Ö. ve Giray, S. (2016) Income comparison, collectivism and life satisfaction in Turkey. *Quality & Quantity*. 50, 955-980.
- Eygü, H. ve Güllüce, A.Ç. (2017). Determination of customer satisfaction in conservative concept hotels by ordinal logistic regression analysis. *Journal of Financial Risk Management*, 6, 269-284.
- Frank, E. ve Harrell, J. (2001). Regression modeling strategies, with applications to linear models, logistic regression and survival analysis. *Springer Series in Statistics*, 568.
- Giray, S. (2011). *Doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi ve yaşam memnuniyeti üzerine bir uygulama*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı İstatistik Bilim Dalı.

- Graham, C. L. ve Pettinato, S. (2002). Frustrated achievers: winners, losers and subjective well-being in new market economies. *Journal of Development Studies*, 38(4), 100-140.
- Gürsakal, S. ve Öngen, K.B. (2008). 2007 Yaşam memnuniyeti anketinin istatistiksel yöntemler ile analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 1-14.
- Işığışık, E. (2003). Bebeklerin doğum ağırlıklarını ve boylarını etkileyen faktörlerin lojistik regresyon analizi ile karşılaştırılması. IV. *Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kahyaoğlu, O. (2008). *Yaşam memnuniyeti ve yaşam memnuniyetini etkileyen değişkenler ile ekonometrik uygulama: Türkiye örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. 5. Baskı, Ankara: Asil Yayın.
- Kangal, A.(2013). Mutluluk üzerine kavramsal bir değerlendirme ve Türk hanehalkı için bazı sonuçlar. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12(44), 214-233.
- Kapteyn, A., Smith, James P. ve van Soest, A. (2009). "Life Satisfaction", *Discussion Papers*, No. 4015, IZA (The Institute for the Study of Labor), Germany
- Kartal, S. E., Yirci, R. ve Özdemir, T.Y. (2015). Öğretmenlerde algılanan örgütsel destek düzeyi ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*. 24, 477-504.
- Khorashadi, A., Niemeier, D., Shankar, V., & Mannering, F. (2005). Differences in rural and urban driver-injury severities in accidents involving large-trucks: an exploratory analysis. *Accident Analysis & Prevention*, 37(5), 910-921.
- Korkmaz, M., Germir, H.N., Yücel, A.S. ve Gürkan, A. (2015). Yaşam memnuniyeti üzerinde etkili olan sosyo-demografik bileşenler üzerine bir analiz. *Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 78-111.
- Kutlar, A., Işık, T. T. ve Torun, P. (2013). Kadının yaşam memnuniyetini belirleyen faktörler: Adıyaman, Isparta, Kocaeli örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 145-159.
- Margolis, S., Schwitzgebel, E., Ozer, D. J., & Lyubomirsky, S. (2019). A new measure of life satisfaction: The Riverside Life Satisfaction Scale. *Journal of personality assessment*, 101(6), 621-630.
- O'Connell, Ann, A. (2006). *Logistic regression models for ordinal response variables. Quantitative Applications in the Social Sciences*, Sage Publications, 105.

- Olena K., (2005), *Analysis of life satisfaction in Ukraine*. Published Master Thesis, Economics Education and Research Consortium Master's Program in Economics, Ukraine.
- Orçanlı, K., Oktay, E. ve Birgören, B. (2018). Kış sporları merkezlerine farkındalık algısının oluşmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi (Erzurum İli örneği). *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(3), 1-19.
- Peiro, A. (2006) Happiness, satisfaction and socio-economic conditions: some international evidence. *The Journal of Economics*, 35, 348-365.
- Quddus, M. A., Wang, C., & Ison, S. G. (2010). Road traffic congestion and crash severity: econometric analysis using ordered response models. *Journal of Transportation Engineering*, 136(5), 424-435.
- Servet, O. (2017). Mutluluğun Türkiye'deki belirleyenlerinin zaman içinde değişimi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 35, 16-42.
- Sümbüloğlu, K. ve Akdağ, B. (2007). *Regresyon yöntemleri ve korelasyon analizi*. Ankara: Hatipoğlu Yayınları.
- Şehribanoğlu, S. ve Diler, S. (2018). 2013 yılı yaşam memnuniyeti araştırmasının c&rt ve chaid algoritmaları ile incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(67), 132-141.
- Şerbetçi, A. (2012). *Sıralı lojistik regresyon analizi ile istatistik ve ekonometri derslerinde başarıyı etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencileri üzerine bir uygulama*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şerbetçi, A. ve Özçomak, M.S. (2013). Sıralı lojistik regresyon analizi ile istatistik ve ekonometri derslerinde başarıyı etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Atatürk üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencileri üzerine bir uygulama. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 89 – 110.
- TÜİK,(2015). *TÜİK Haber Bülteni, Yaşam Memnuniyet Araştırması*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18629>. Adresinden erişilmiştir.
- Timur, B. ve Akay, E. Ç. (2017). Kadın ve erkeklerin mutluluğunu etkileyen faktörlerin genelleştirilmiş sıralı logit modeli ile analizi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(3), 88-105.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Eygü, H. ve Kılınç, A. (2020). Yaşam memnuniyeti üzerinde etkili olan faktörlerin araştırılması: Kayseri İli örneği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3591-3618. DOI: 10.26466/opus.791217

Turist Rehberlerinin Liderlik Tarzlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Çanakkale Rehberler Odası Örneği

DOI: 10.26466/opus.690593

*

Sinan Gökdemir * - Hacı Mehmet Yıldırım ** - Ayşegül Ateş***

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Çanakkale/Türkiye

E-Posta: sinan.gokdemir@yahoo.com

ORCID: [0000-0002-9360-086X](https://orcid.org/0000-0002-9360-086X)

** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Çanakkale/Türkiye

E-Posta: h.mehmet@comu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0718-7296](https://orcid.org/0000-0003-0718-7296)

***Y.L., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale/Türkiye

E-Posta: okyanusa@hotmail.com

ORCID: [0000-0001-5160-1226](https://orcid.org/0000-0001-5160-1226)

Öz

Turların organize edilmesi faaliyetinde etkin bir role sahip turist rehberleri, turizm sektörünün önemli paydaşlarından. Turist rehberleri, gelen ziyaretçilere bir destinasyonun tanıtılmasında ve tecrübe ettirilmesinde en etkin turizm paydaşlarıdır. En temel tanımıyla turist rehberi, bir ülke/bölgenin soyut ve somut kültürel mirası hakkında ziyaretçileri bilgilendiren ve onlara tecrübeleri sırasında rehberlik eden kişidir. Turist rehberlerinin liderlik özellikleri, sahip oldukları bilgi, yetenekler ile belirli bir grubu harekete geçirmek ve belirlenen amaçları gerçekleştirmek amacıyla hizmet vermeleri, onların lider olarak kabul edilmelerini sağlayabilmektedir. Çalışmanın temel amacı, turist rehberlerinin liderlik tarzlarının belirlenmesidir. Araştırma evrenini Turist Rehberleri Birliği (TUREB)'den ruhsatname almış ve Çanakkale Rehberler Odası (ÇARO)'ya kayıtlı 159 turist rehberi oluştururken, araştırma örneklemini ise ÇARO'dan çalışma kartı almış (eylemli) 121 turist rehberi oluşturmaktadır. Elde edilen sonuçlardan turist rehberlerinin benimsedikleri liderlik tarzının, daha çok otokratik liderlik özelliği taşıdığı ve tur yönetimlerini bu eğilimde gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turist Rehberliği, Liderlik Türleri, Çanakkale Rehberler Odası

A Research on Determining the Leadership Type of Tourist Guides: The Sample of Canakkale Tourist Guides Chamber

*

Abstract

Tourist guides, who play an active role in organizing the tours, are important stakeholders in the tourism sector. Tourist guides are the most effective tourism stakeholders in introducing and experiencing a destination to tourists. The leadership skills of tourist guides can provide them to be accepted as a leader by group, if they use their knowledge and skills to activate the group and pointed goals. The main purpose of the study is to determine the leadership types of the tour guides in Canakkale Chamber of Guides (ÇARO). The research population is 159 tourist guide who has a license from the Turkey Tourist Guides Association (TUREB) and registered to Canakkale Chamber of Tourist Guides (CARO). The sample of the research is 121 tourist guides who have working cards from ÇARO. From the obtained results, it is understood that the leadership style of the tour guides is more autocratic leadership and they make tour management in this tendency.

Keywords: *Tourist Guidance, Leadership Styles, Çanakkale Chamber of Guides.*

Giriş

Dünyada her yıl milyonlarca insan dinlenmek, yeni yerler görmek gibi çeşitli sebeplerle turizm faaliyetine katılmaktadır. Bu faaliyetin bütünü olan paket turların yürütülmesinde ise turist rehberleri etkin rol almaktadırlar. Kişilerin satın aldıkları paket tur kapsamında veya bireysel olarak katıldıkları gezilerde, ziyaret edilen çekim merkezleri ile ilgili ihtiyaç duydukları bilgilerin turist rehberlerince karşılanması, turist rehberlerinin turizm hareketindeki yerinin ne derece önemli ve vazgeçilmez olduğunun bir göstergesidir. Ziyaret edilen bölge ve ülkenin tanıtımında, ziyaretçilerde olumlu deneyimlerin yaşatılmasında etkili rol oynayan turist rehberleri, rehberlik yaptıkları kültürün birer temsilcisi olarak, o kültürü merak eden ve öğrenmek isteyenlere istedikleri dillerde bilgi aktarımında bulunurlar. Ayrıca turist rehberleri, kişisel özellikleri ve sosyal iletişim becerileriyle, turistlerin ziyaret ettikleri ülke/bölgeden beklentilerinin karşılamasına ve ziyaretçi kültürü ile ziyaret edilenler kültürü arasında bağ kurulmasına katkı sağlayan yegâne kişilerdir (Kozak, 2017).

Seyahat acentaları ya da tur operatörleri tarafından oluşturulan turların uygulanması ve yürütülmesinde aktif rol alan turist rehberleri, ziyaretçilere verdikleri hizmet sebebiyle turizm ürününün bir unsuru olarak kabul edilmektedirler. Turist rehberlerinin benimsedikleri liderlik tarzları, tur süresince veya sonrasında turistlerin memnuniyetlerine etki ederek, onların sadakatini kazanma gibi olumlu sonuçlar yaratabilmesinin dışında, turdan memnun kalmama gibi anlaşmazlıklara yol açan olumsuz sonuçların doğmasına da neden olabilmektedir (Wong ve Lee, 2011). Turizm de dahil olmak üzere birçok farklı alandaki tüketiciler satın aldıkları ürün ve hizmetlerle ilgili memnuniyetlerini ya da memnun kalmama gibi olumsuz düşüncelerini aileleri, arkadaşları veya diğer insanlarla ağızdan ağıza iletişim yoluyla paylaşmaktadırlar (Çaylak ve Tolon, 2013). Bu durumdan hareketle, katıldığı turdan memnun olan ya da memnun olmayan bir turist, çevresinde bulunan potansiyel turistleri de olumlu ya da olumsuz anlamda etkileyebilmektedir. Turist rehberliği hizmetini satın alan misafirlerin, satın aldıkları rehberlik hizmetine ilişkin memnuniyet değerlendirmelerini, negatif ya da pozitif etki bırakacak yönde ağızdan ağıza iletişim yoluyla diğer insanlarla paylaşmaları kaçınılmazdır. Turist rehberlerinin liderlik tarzlarının belirlenmesi ve elde edilen so-

nuçlara göre ortaya çıkan liderlik türleri çerçevesinde tur yönetim önerilerinin belirlenmesi, olası olumsuzlukların önüne geçilmesini ve bunun da rehberlik mesleğinin öneminin anlaşılmasına olumlu katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Turist rehberlerinin liderlik tarzlarının belirlenmesine mesleki açıdan bakıldığında ülkemizde 6326 sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanunu ve Turist Rehberliği Meslek Yönetmeliği hükümlerine göre faaliyet gösteren turist rehberlerine, eğitim aldıkları kurumlarca liderlik tarzları ile ilgili eğitim verilmediği anlaşılmakta olup, uygulamada turist rehberlerinin kendi liderlik tarzlarını kendilerinin belirlediği gözlemlenmiştir. Bu gözlem ışığında, turist rehberlerinin liderlik tarzlarının belirlenmesinin, onların mesleki gelişimlerine pozitif yönde etki edebileceği ve uygulamada turist rehberlerinin belirlenen liderlik tarzları doğrultusunda faaliyette bulunabilecekleri söylenebilir.

Kavramsal Çerçeve

Turist Rehberliği ve Türleri

Antik çağlardan günümüze, zaman içinde yolculukların yapılma sebepleri değişse de gerek bilgileri gerekse tecrübeleriyle rehberlerin gidilecek yolun belirlenmesi ile ilgili üstlendikleri temel görev bugün halen aynıdır. Türk Dil Kurumu rehberi “yol gösterici, kılavuz” olarak tanımlamakta olup, turist rehberliğine ilişkin alan yazında farklı tanımlamaların olduğu görülmektedir (TDK, 2020) . Ahıpaşaoğlu (2001) turist rehberini, önceden belirlenmiş bir program çerçevesinde, ziyaret edilen yerlerle ilgili doğru bilgiyi, ziyaretçilere uygun bir dille aktaran, ziyaret edilen ülke veya bölgenin tanıtımını gerçekleştiren, seyahatlara ekonomik, sosyal ve kültürel edinimler sağlayan bir kişi olarak ifade etmiştir. Cohen (2002), rehberler ve danışmanlar olmak üzere ikili bir ayrımla turist rehberliğini açıklamıştır. Bu ikili ayrıma göre, rehberlerden beklenenin yolları ve ilgi odağı olan yerleri ziyaretçilere göstermeleri iken, danışmanlardan beklenenin ise gidilen yerlerde ziyaretçilerin nasıl davranmaları gerektiğini onlara öğretmeleridir. Yarcın (2007) ise turist rehberini “yerli ve yabancı ziyaretçilerin seçtiği dilde müze ve ören yerlerini gezdiren, gezi yerlerini ve anıtları yorumlayan, doğal ve kültürel çevreyi ve kalıtları zevkli bir biçimde tanıtan ve gezilerinde ziyaretçilere eşlik eden profesyonel turizm çalışanı” olarak tanımlamıştır.

Türkiye’de turist rehberliği 07.06.2012 tarih ve 6326 sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanunu’nda düzenlenmiş olup, bu kanun kapsamında mesleğe kabul ile “turist rehberliği hizmeti sunma hak ve yetkisine sahip olan gerçek kişiler” turist rehberi olarak kabul edilmektedir (TRMK, 2012). Dünya Turist Rehberleri Federasyonları Birliği (World Federation of Tourist Guide Associations–WFTGA) ise turist rehberini “ziyaretçilere seçtikleri dilde kılavuzluk yapan ve ilgili bölgenin otoritesi tarafından belirlenen özelliklere sahip, bir bölgenin doğal ve kültürel mirası hakkında bilgi veren kişi” olarak tanımlamaktadır (World Federation of Tourist Guide Associations, Erişim Tarihi: 07 Mayıs 2020). Dünyada ve Türkiye’de turizm faaliyetine katılan turist sayısı her geçen gün arttıkça, turist rehberlerine duyulan ihtiyacın da artacağı düşünülebilir. Bu kapsamda, Türkiye’de faaliyette bulunan turist rehberlerinin önceleri Turizm Bakanlığına ve daha sonraki yıllarda Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösterdikleri anlaşılmakta olup, günümüzde turist rehberleri bu faaliyetlerini Turist Rehberleri Birliğine bağlı olarak yürütmektedirler. Tablo1’de Türkiye’deki turist rehberi sayıları yıllara göre verilmiştir.

Tablo1. Türkiye’deki Yıllara Göre Turist Rehberi Sayıları

Yıl	Turist Rehberi Sayısı	Bağlı Bulunan Kurum
1980	211	Turizm Bakanlığı
1985	1150	Turizm Bakanlığı
1990	4703	Turizm Bakanlığı
1997	6163	Turizm Bakanlığı
2000	7684	Turizm Bakanlığı
2012	13241	Kültür ve Turizm Bakanlığı
2015	9800	TUREB
2016	9746	TUREB
2017	10308	TUREB
2018	10408	TUREB
2019	11060	TUREB

Kaynak: Arslantürk vd. (2016); TUREB, 2018.

Turist Rehberleri Birliği’nin (TUREB) 2018 yılı verilerine göre Çanakkale Rehberler Odası (ÇARO)’ya toplamda 159 turist rehberi kayıtlı olup, odaya kayıtlı rehberlerin 121 tanesi çalışma kartına sahiptir (TUREB, 2018).

Turist rehberi tanımlarından yola çıkarak, turist rehberinin görevinin yalnızca ziyaretçileri bilgilendirmek ve yol göstermek olmadığını, bilgi aktarımında bulunurken ziyaretçilerde uyandıracığı olumlu izlenimlerle, ziyaret edilen bölgenin, ülkenin tanıtımına ve kültürlerarası etkileşime katkı sağlayabilecek önemde bir göreve sahip olduklarını da söyleyebiliriz. Turist rehberleri 6326 sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanunu'nda tanımlanan rehberlik hizmeti "*seyahat acentalığı faaliyeti niteliğinde olmamak kaydıyla kişi veya grup halinde yerli ve yabancı turistlerin gezi öncesinde seçmiş oldukları dil kullanılarak ülkenin kültür, turizm, tarih, çevre, doğa, sosyal ve benzeri değerleri ile varlıklarının kültür ve turizm politikaları doğrultusunda tanıtılarak gezdirilmesini veya seyahat acentaları tarafından düzenlenen turların gezi programının seyahat acentasının yazılı belgelerinde tanımladığı ve tüketiciye satıldığı şekilde yürütülüp acenta adına yönetilmesi*" şeklinde tanımlanmıştır. (TRMK, 2012).

Rehberlik hizmetinden doğan görevlerini yerine getirirken kanuna ve etik kurallara uyma yükümlülüğü altında bulunan turist rehberlerinin, kanunla belirlenen görevleri dışında beşerî ilişkileri, kişisel çabaları, sahip oldukları liderlik özellikleri ile turun en iyi şekilde yönetilmesine, tura katılanların grup bilinciyle hareket etmelerine ve problemlere çözüm bulmaya yönelik görevleri de vardır (Kozak, 2017). Turist rehberlerinin farklı alanlarda ve farklı hedef kitlelerine hizmet vermeleri, onların mesleki anlamda bir sınıflandırma içinde yer almaları gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Her turistin ilgi duyduğu destinasyon birbirinden farklı olabileceği gibi her rehberin de ziyaretçilerine tecrübe ettirdiği deneyimler birbirinden farklı olabilmektedir. Turist rehberlerinin, ziyaretçi profillerine göre kendilerine uzmanlık alanları belirleyerek rehberlik hizmeti vermelerinin, turist rehberlerinin sınıflandırılmasına olumlu katkı sağlayacağı ileri sürülebilir. Literatür incelemesinde turist rehberlerinin sınıflandırılmasının farklı başlıklar altında yapılmış olduğu görülmekle birlikte, açıklamalarda daha çok kanuni sınıflandırmanın temel alındığı belirlenmiştir. Buna göre turist rehberlerinin sınıflandırılması dört ana başlık altında açıklanabilir (Gökdemir, 2017);

- Kanuni düzenlemeye göre rehberler
- Uzmanlık alan bilgisine göre rehberler
- Çalışma bölgesine göre rehberler
- Çalışma süresine göre rehberler

Kanuni düzenlemeye göre rehberler, 22 Haziran 2012 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6326 sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanunu’nda bir meslek olarak düzenlemesi yapılan turist rehberliği, kanunda eylemli ve eylemsiz turist rehberi olarak düzenlenmiş olup, eylemli ve eylemsiz turist rehberi de ülkesel ve bölgesel olmak üzere ikili bir ayırım yapılarak tanımlanmıştır. Bu yasal ayrımlara göre, çalışma kartına sahip turist rehberleri eylemli turist rehberi olarak kabul edilirken, turist rehberi ruhsatnamesine sahip olup ancak çalışma kartı olmayan turist rehberleri de eylemsiz turist rehberi olarak kabul edilmektedir (TRMK,2012).

Uzmanlık alan bilgisine göre rehberler ise turist rehberlerinin, ilgilerini çeken konular hakkında aldıkları eğitimler çerçevesinde rehberlik faaliyetinde bulunmaları ve bu alanlarda uzmanlaşmalarına yönelik bir sınıflandırmadır. Örnek olarak Selçuklu eserleri, su kemerleri, antik çağ, müzeler, ören yerleri gibi konular bir uzmanlık konusu olarak seçilebileceği gibi avcılık, doğa yürüyüşü gibi etkinlikler de bir uzmanlığa konu olabilmektedir (Gökdemir, 2018).

Çalışma bölgesine göre rehberler, 6326 sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanununda, rehber adaylarının tüm Türkiye’yi kapsayan veya bir ya da birden fazla bölgeye ilişkin tamamladıkları eğitim gezileri doğrultusunda ülkesel veya bölgesel olarak rehberlik hizmeti faaliyetinde bulunabilmeleri bu sınıflandırmanın temel dayanağıdır (TRMK, 2012).

Çalışma süresine göre rehberler, turist rehberlerinin, rehberlik sözleşmesi ile konaklama olmayan günübirlik geziler veya paket tur kapsamında en az bir gece konaklamayı içeren rehberlik hizmetini ziyaretçilere sunmalarına yönelik bir ayrımla ilgilidir (Çolakoğlu vd., 2017). Belirtilen sınıflandırmaların haricinde, turist rehberlerinin sahip oldukları liderlik özellikleri ile uygulamada rehberlik hizmeti sunarken benimsedikleri liderlik tarzlarının belirlenmesinin de ayrı bir sınıflandırmaya konu olabileceği öne sürülebilir.

Liderlik ve Liderlik Teorileri

Liderlik, belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesi gayesiyle kişisel özellikleri, davranışları ile bir grubun kendi arkasından gelmesini sağlayabilen, her kademede insanın yerine getirebileceği bir görev, kişilerarası bir etkileşim süreci olarak tanımlanmıştır (Ulukan, 2006). Keçecioglu’na (1998) göre sosyal

bir etkileme sürecinden kaynaklanan liderlik, belirli bir amacın gerçekleştirilmesi için kişilerin sahip olduğu özellikler ile diğer insanları etkileyebilme gücü olarak ifade edilmiştir (Ülgen ve Mirze, 2010). Literatür incelendiğinde liderlik ile ilgili ortaya konulan teorilerin farklı isimler ve başlıklar ile açıklandığı görülmüştür. Sabuncuoğlu ve Tüz (2016) liderlik teorilerini özellikler, davranış ve durumsallık olmak üzere üç başlıkta incelemişlerdir.

Özellikler teorisi, liderin kişisel özelliklerini temel alan bir teoridir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2016). Diğer yandan Kozak (2017) özellikler teorisini, sonradan öğrenilmesinin mümkün olmayacağı düşünülen ve lideri diğer insanlardan ayıran özelliklerinin, onun başkaları tarafından lider olarak benimsenmesini sağlayan, kişiye özgü bir yetenek olduğu görüşüyle açıklamaktadır. Liderliği özellikler teorisi ile açıklanmaya çalışan araştırmacılar zamanla bu teorinin yetersiz kalması ile liderlerin davranışlarını araştırmalarına konu edinmişlerdir (Sabuncuoğlu, 2016).

Davranış teorisi, liderliği açıklamaya çalışan özellikler teorisinin tüm sorulara yanıt veremediğinin düşünülmesiyle ortaya çıkmıştır. (Ardahan vd., 2016). Liderin davranışlarının ön plana çıktığı bu teoride, liderin önderlik ettiği grup ile olan iletişimine, planlamaya, kontrole, yetki devrine ve benzeri faaliyetlerine yönelik davranışları, etkin bir liderliğin belirlenmesini sağlayan unsurlardan bazıları olduğu literatürde kabul edilmektedir (Sabuncuoğlu, 2016). Davranış teorisinde lider davranışlarının otokratik veya demokratik özellikler gösterebileceği, bunun belirleyicisinin ise liderin birlikte çalıştığı grup üyelerinin lidere ve liderin de grup üyelerine olan bakış açısının olduğunu söylemek mümkündür (Kozak, 2017). Davranış teorisi yalnızca otokratik ve demokratik liderlik davranışlarını içermeyip, serbest bırakıcı liderlik davranışlarını da inceleme konusu yapmaktadır (Russell, 2001).

Durumsallık teorisi, liderin bulunduğu ortamın özelliklerinin ve farklı koşulların ortaya çıkardığı ihtiyaçların liderin davranışlarını ve dolayısıyla çalışanları etkileyen liderlik tarzlarının temel alındığı bir yaklaşımdır (Sabuncuoğlu, 2016). Liderin davranışlarını değişen koşullara göre belirlemesi, durumsallık teorisi başlığı altında yer alan çalışmalardan Fidler ve arkadaşlarının benimsediği “işe yönelik” ve “ilişkiye yönelik” liderlik tarzlarından herhangi birinin mutlaka uygulanması gereğini ortadan kaldırarak, lidere, değişen şartlara uygun, farklı davranışlar sergileme imkanı verdiği literatürde kabul görmektedir (Kozak, 2017).

Liderlik teorileri üzerine yapılan çalışmaların liderlerin, liderlik tarzlarının belirlenmesine öncülük ettiği düşünüldüğünde bu çalışma açısından, turist rehberlerinin liderlik tarzlarının belirlenmesine, otokratik, demokratik, serbest bırakıcı, dönüşümcü ve etkileşimci liderlik tarzları esas teşkil etmektedir (Taş vd. 2007).

Otokratik liderlik tarzında, turist rehberi turun yönetim yetkisini yalnızca kendisinde toplamakla birlikte, grup üyelerini etkilemek gayesiyle onlara emirler vererek ve onların hatalarını eleştirerek bir cezalandırma taktiği uygulayabilmektedir. Otokratik turist rehberinin verdiği talimatları, turda yer alan ziyaretçiler koşulsuz yerine getirme yükümlülüğü altındadır (Sabuncuoğlu, 2016). Otokratik turist rehberi kararları kendisi alırken, turist grubunun bu karar verme sürecine dahil edilmeyişi otokratik liderlik tarzının en belirgin özelliğidir (Keçecioğlu, 1998).

Demokratik liderlik tarzında, yönetime ilişkin yetkilerini turist grubu ile paylaşmaya eğilimli olan ve onların tura uyumlarını etkileyen durumların belirlenmesi için onların düşüncelerine, önerilerine önem verdiğini gösteren turist rehberi, aynı zamanda, uzmanlığı ve çekim gücüyle grubu etkileyerek, turun karar alma dışındaki faaliyetlerinin, kendisi olmaksızın, kendiliğinden gerçekleştirilmesini sağlayan kişidir (Sabuncuoğlu 2016).

Dönüşümcü liderlik tarzında turist rehberi, ziyaretçileri sahip olduğu karizması, entelektüel bakış açısı, kendine olan güveni, vizyon yaratıcı, ilham verici özellikleri ve içten davranışlarıyla etkileyebilmektedir. Turu satın alan kişilerin, içinde oldukları tur grubunun beklentilerini, kendi kişisel beklentilerinin üzerinde görmelerini sağlayan dönüşümcü rehber, tura katılanların tatil sırasında uymaları gereken kuralları istekle yerine getirmelerine ışık tutmaktadır (Ülgen, 2010). Tur gruplarının mevcut olması, turist rehberlerinin de varacağı gerçeğini ortaya koymakta olup (Yayla vd. 2014), günümüzün hızla değişen koşullarında, seyahat acentaları ve turist grupları açısından dönüşümcü turist rehberlerine duyulan ihtiyacın onları, zorunlu bir öge haline getirdiği düşünülmektedir (Kozak, 2017).

Serbest bırakıcı liderlik tarzında, turun yönetimine ilişkin yetkilerini nadiyen kullanarak sorumluluk almaktan kaçınan, düşüncelerini açıkça belli etmeyip, kendisine danışıldığında görüşlerini beyan eden, grubu serbest bırakarak onların turdan nasıl tatmin sağlayacaklarını kendilerine bırakan serbest bırakıcı rehber, yönettiği gruba sağladığı kaynaklar ve bu kaynaklarla

ilgili ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm getirme gayesi ile hareket etmektedir (Sabuncuoğlu, 2016). Serbest bırakıcı liderlik tarzına sahip bir turist rehberi yönetimindeki grup üyelerinin performans ve doyumunun, otokratik liderlik tarzına sahip bir turist rehberi yönetimindeki grup üyelerinden daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (Keçecioğlu, 1998).

Etkileşimci liderlik ise Burns (1978) tarafından geliştirilmiş ve kendini takip edenlerin liderlerin gelişimlerine katkı sağlayan beklentilerini karşılama sonucunda prestij ve katkı sağlamakta, lider ve takip eden arasında karşılıklı çıkarlara dayanan bir süreç olarak tanımlanmıştır (Arzi ve Farahbod,2014). Etkileşimci liderlik tarzında turist rehberi, karşılıklı bir etkileşim yaratarak, aynı zamanda tur hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından onlara sorumluluklar da yüklemektedir.

Turist rehberlerinin sahip oldukları liderlik özellikleri, bakış açıları, turistlere karşı tutum ve davranışları ile farklı liderlik tarzlarının belirlenmesi ihtiyacı karşılanmakla birlikte, gelecekte değişen şartlara ve durumlara uygun yeni liderlik tarzlarının belirlenmesinin mümkün olabileceği ifade edilebilir.

Yöntem

Çanakkale Rehberler Odasına kayıtlı turist rehberlerinin liderlik tarzlarının ortaya konulmaya çalışıldığı bu araştırmada başta turist rehberliği hizmeti veren rehberler olmak üzere seyahat acentalarıyla diğer turizm paydaşlarını bilgilendirme açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın temel amacı; turist rehberlerinin liderlik türleri belirlenmesidir. Araştırmaya katılan turist rehberlerinin liderlik özelliklerinin rehberlerin betimleyici özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek için farklılık analizleri yapılmıştır. İlgili alanyazın incelendiğinde, bunun birkaç çalışmada araştırıldığı görülmektedir (Soysal ve diğerleri, 2011; Coşar, 2011; Taşdöven ve diğerleri, 2012; Yücel ve Akgül, 2016; Korkmaz, 2017).

Araştırmanın evrenini, Çanakkale Turist Rehberleri Odasına kayıtlı turist rehberleri oluşturmaktadır. Araştırmanın kapsadığı olgu, olay, obje ve kişilerin tamamına evren denilmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, s.31). Araştırma örnekleminin hesaplanmasında ise turizm sezonundan kaynaklanan katılımcılara ulaşma konusundaki güçlükler sebebiyle tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden bir tanesi olan kolayda örnekleme yöntemi kulla-

nılmıştır. Bu yöntem, ankete cevap verebilecek her bireyin örneğe dahil edilmesi durumudur ve bu yöntemle göre en kolay bulunan katılımcı, en ideal olan katılımcıdır (Altunışık ve diğerleri, 2012: 142).

Veri toplama aracı olarak Taş ve diğerleri (2007) tarafından geliştirilen Liderlik Tarzı Davranış Ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca katılımcıların demografik verilerini toplamaya yönelik sorulara yer verilmiştir. Liderlik Tarzı Davranış Ölçeği, Taş ve diğerleri (2007) tarafından geliştirilmiştir. Liderlik Tarzı Davranış Ölçeği, beşli likert tipi bir ölçektir. 59 madde içeren ölçek, otokratik liderlik, demokratik liderlik, serbest bırakıcı liderlik, dönüşümcü liderlik ve etkileşimci liderlik olmak üzere beş alt boyutu ele almaktadır. Çevirim içi olarak oluşturulan ve katılımcılara sosyal medya üzerinden uygulanan anketler; Nisan-Aralık 2018 döneminde toplanmıştır. Toplamda 121 kişiye sosyal medya üzerinden linkler yollanmış, 102 kişiden geri dönüş alınmıştır. Geri dönüş alınan anketlerden elde edilen veriler ile frekans analizi, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmış ve bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmaya katılan katılımcıların vermiş oldukları cevaplar doğrultusunda elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırmaya ilişkin hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

- H₁: Turist rehberlerinin liderlik tarzları, turist rehberlerinin sosyo-demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.
- H₂: Turist rehberlerinin liderlik tarzları, turist rehberlerinin mesleki özelliklerine göre farklılık göstermektedir.
- H₃: Turist rehberlerinin liderlik tarzları, çıkılan tur grubuna göre farklılık göstermektedir.
- H₄: Turist rehberlerinin liderlik tarzları, ziyaretçi uyruğuna göre farklılık göstermektedir.

Bulgular

Turist rehberlerinin liderlik tarzlarının belirlenmesine yönelik çalışmaya katılan rehberlere ait betimleyici bilgiler aşağıda, Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Turist Rehberlerine Ait Betimleyici İstatistikler (N=102)

Cinsiyet	N	%	Çalışma Kartı Türü	N	%
Kadın	33	32,4	Bölgesel	10	9,8
Erkek	69	67,6	Ülkesel	92	90,2
Yaş	N	%	Meslekte Geçirilen Süre	N	%
18-29	12	11,8	5 yıldan az	28	27,5
30-39	58	56,9	6-10 yıl	31	30,4
40-49	18	17,6	11-15 yıl	20	19,6
50 ve üstü	14	13,7	16 yıl ve daha fazla	23	22,5
Aylık Gelir	N	%	Çıkan Grubun Milliyeti	N	%
1600 TL'den az	6	5,9	Yerli	55	53,9
1601-2500 TL	19	18,6	Yabancı	47	46,1
2501-3500 TL	32	31,4			
3501-4500 TL	25	24,5	Mesleği İcra Etme Şekli	N	%
4500 TL'den çok	20	19,6	Asıl İş	76	74,5
			Ek İş	26	25,5
Eğitim	N	%	Çıkan Tur Grubu	N	%
Önlisans	22	21,6	Günübirlik	72	70,6
Lisans	67	65,7	Anadolu turu	30	29,4
Lisansüstü	13	12,7			

Tablo 2 incelendiğinde turist rehberlerinin 69'unun erkek, 33'ünün ise kadın olduğu görülmekte olup, rehberlerin 58'inin 30 ile 39 yaş aralığında olduğu ve ayrıca 67'sinin ise lisans mezunu olduğu görülmektedir. Turist rehberlerinin 72'si çıktığı turların günübirlik turlar oluşturduğu ve 31 rehberin meslekte geçirdiği sürenin ise 6 ile 10 yıl arasında olduğu tespit edilmiştir. Çanakkale Rehberler Odasına kayıtlı turist rehberlerinin mevcut durumdaki liderlik tarzlarının değerlendirilmesine ilişkin bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Turist Rehberlerin Liderlik Tarzlarına İlişkin Bulgular

Liderlik Türleri	Ortalama	Görülme Sıklığı
Otokratik Liderlik	3,05	Çoğunlukla
Serbest Bırakıcı Liderlik	2,70	Ara Sıra
Etkileşimci Liderlik	2,33	Nadiren
Demokratik Liderlik	1,98	Nadiren
Dönüşümcü Liderlik	1,89	Nadiren

Tablo 3 incelendiğinde, turist rehberlerinin liderlik tarzlarından otokratik liderlik davranışlarını (3,05) "çoğunlukla" gerçekleştirdikleri, serbest bırakıcı lider davranışlarını (2,70) "ara sıra" göstermiş oldukları tespit edilmiştir.

Turist rehberlerinin daha sonra sırasıyla etkileşimci liderlik (2,33), demokratik liderlik (1,98) son olarak da dönüşümcü liderlik özelliklerini (1,89) “nadir” sıklıkta sergiledikleri belirlenmiştir. Turist rehberlerinin mesleki özelliklerine göre bağımsız örneklem t-testine ilişkin bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Turist Rehberlerin Mesleki Özelliklerine Göre Bağımsız Örneklem T-Testine İlişkin İstatistikler

Liderlik Türü	Mesleki Özelliği	N	$\bar{X}$	Standart Sapma	Standart Hata	Sig.	
Otokratik Liderlik	Çalışma Şekli	Acentaya bağlı	19	3,35	,60	,13	,006
		Serbest	83	2,98	,50	,05	
Etkileşimci Liderlik	Mesleği İcra Etme Şekli	Asıl İş	76	2,39	,56	,06	,040
		Ek İş	26	2,15	,49	,09	
Serbest Bırakıcı Liderlik	Çalışma Kartı Türü	Bölgesel	10	2,18	,64	,20	,004
		Ülkesel	92	2,60	,39	,04	

Tablo 4’e göre turist rehberlerinin mesleki özelliklerine göre yalnızca bazı liderlik türlerinde farklılıklar olması nedeniyle H_0 hipotezi kısmen desteklenmiştir. Acentaya bağlı olarak çalışan turist rehberlerinin (3,35) serbest çalışan turist rehberlerine göre daha çok otokratik liderlik özellikleri gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu durumun sebepleri arasında rehberlerin acentaların yazdıkları programları zamanında bitirememeye kaygısı olduğu söylenebilir.

Turist rehberlerinin mesleği icra etme şekillerine göre ise mesleğini “asıl iş” olarak turist rehberlerinin (2,39) mesleğini “ek iş” olarak yapan turist rehberlerine göre daha fazla etkileşimci liderlik özellikleri gösterdikleri belirlenmiştir. Turist rehberlerinin çalışma kartı türüne göre serbest bırakıcı liderlik boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur. Çalışma kartı türü “ülkesel” nitelikte olan turist rehberlerinin (2,60) çalışma kartı türü “bölgesel” olan turist rehberlerinden daha fazla serbest bırakıcı liderlik özelliklerini benimsedikleri anlaşılmaktadır. Bu durumun sebebi bölgesel rehberlerin kısa zamanda çok yer tanıtma mecburiyetleri gösterilebilir. Turist rehberlerinin gelirlerine ilişkin ANOVA testiyle elde edilen bulgular Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Rehberlerin Gelirlerine Göre ANOVA Testi İstatistikleri

Liderlik Türü	Aylık Gelir	N	$\bar{X}$	Standart Sapma	Std. Hata	F	Sig
Otokratik Liderlik	1600 TL'den az	6	3,28	0,47	0,19	4,79	,001
	1601-2500 TL	19	3,43	0,62	0,14		
	2501-3870 TL	32	2,96	0,42	0,07		
	3871-5000 TL	25	2,80	0,58	0,12		
	5000 TL'den çok	20	3,08	0,38	0,09		

Tablo 5'e göre 1601-2500TL gelire sahip olan turist rehberlerinin, diğer gelir aralıklarında yer alan turist rehberlerine göre daha fazla otokratik liderlik özellikleri göstermeleri dolayısıyla turist rehberlerinin liderlik tarzlarının gelirlerine göre farklılık göstermesi bakımından anlamlı bir fark olduğunun tespiti sonucunda H₁ hipotezi kısmen desteklenmiştir. Bu durumun sebepleri arasında gelir azlığının tetiklediği mesleki tükenmişlik hissi gösterilebilir.

Yapılan t-testi sonucunda turist rehberlerinin liderlik tarzlarının belirlenmesinde cinsiyete göre anlamlı bir fark olmadığından, H₁ kısmen desteklenmiştir. Yapılan analizlerde turist rehberlerinin liderlik tarzları, çıkılan tur grubuna göre ve ziyaretçi uyruğuna göre farklılık göstermediğinden H₃ ve H₄ hipotezleri desteklenmemiştir.

Tartışma ve Sonuç

Turist rehberlerinin liderlik tarzlarının belirlenmesine yönelik yapılan bu çalışma ile turist rehberliği mesleğinin gelişimine katkı sağlayacağı düşünülen aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Çanakkale Rehberler Odasına kayıtlı, çalışma kartına sahip ve ankete katılan turist rehberlerinin çoğunluğu orta yaş grubunda ve lisans mezunu erkeklerden oluşmaktadır. Turist rehberinin verdiği hizmet sebebiyle sürekli seyahat halinde olması, çalışma koşullarındaki zorluklar, düzenli bir aile yaşantısının olamayışı gibi çeşitli sebeplerle kadın rehber sayısının, erkek rehber sayısından daha az olduğu düşünülmektedir (Köroğlu, 2011; Çetin, 2012; İriğüler, 2015; Gökdemir, 2017; Gökdemir ve Hacıoğlu, 2018). Çalışma açısından, cinsiyet farklılığının turist rehberlerinin liderlik tarzlarının belirlenmesine bir etkisinin olmadığı sonucunun tespiti, Tosunoğlu (2014) tarafından yapılan "Liderlik tarzı algısının örgütsel bağlılık

üzerindeki etkisinde örgüte güvenin aracı rolüne” ilişkin çalışmada da liderlik tarzı ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığının tespiti ile de desteklenmektedir.

Araştırmaya katılan turist rehberlerinin liderlik tarzlarının belirlenmesinde eğitim düzeylerinin anlamlı bir fark oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde Korkmaz (2017) tarafından yapılan çalışmada da çalışanların eğitim düzeylerinin liderlik algısı ile anlamlı bir fark oluşturduğuna ilişkin ters yönde bir sonuca ulaştığı gözlemlenmiştir. Turist rehberlerinin eğitim düzeylerinin yüksek olmasının, sundukları hizmetin kalitesinin artmasına ve ziyaretçilerde bırakacakları olumlu izlenimlerin çoğalmasına önemli ölçüde katkı sağlayabilecekleri düşünüldüğünde, lisans düzeyinde verilen eğitim dışında, yüksek lisans ve doktora eğitimleri ile de mesleki gelişimin devamlılığı sağlanarak bu olumlu katkıların daha da pekiştirilebileceği öngörülebilir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre; turist rehberlerinin çıktıkları turların büyük çoğunluğu gününbirlik turlardan oluşmaktadır. Turist rehberlerinin liderlik tarzının belirlenmesinde çıkılan turun anlamlı bir fark oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Turist rehberlerinin düzenli bir yaşam içinde yer alma ihtiyacının ve sektör içindeki çalışma günlerinin sınırlı olmasının gününbirlik turların tercih edilmesinin sebebi olduğu düşünülebilir (Gökdemir ve Hacıoğlu, 2018). Diğer yandan, buldukları bölgede hizmet vermelerinin daha kolay olması, birden fazla günü içeren turların sorumluluğunun daha yüksek ve seyahat süresinin daha uzun olması gibi sebeplerle de turist rehberlerinin gününbirlik turları benimsedikleri ve mesleki faaliyetlerin sürdürdükleri ileri sürülebilir.

Turist rehberlerinin meslekte geçirmiş oldukları süre incelendiğinde turist rehberlerinin çoğunluğunun 6 ile 10 yıl arasında olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda turist rehberlerin liderlik tarzlarının belirlenmesinde meslekte geçirilen süreye göre anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yücel ve Akgül’ün (2016) çalışmasında da liderlik davranışlarının mesleki deneyime göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Turist rehberlerinin liderlik tarzlarından en yüksek ortalama ile otokratik liderlik davranışlarını “çoğunlukla” düzeyinde benimsedikleri anlaşılmaktadır. Yıldız ve Asunakutlu’nun (2017) çalışmasında da aile işletmelerinde çalışanların, yöneticilerinin davranışlarının diğer liderlik türlerine göre

daha çok otokratik liderlik özelliği gösterdiklerini ifade etmekle birlikte, otokratik liderliğe ilişkin elde edilen sonuç çalışma bulgusunu desteklemektedir. Tur yönetiminin daha çok turist rehberinin kontrolü çerçevesinde gerçekleştirildiği izlenimiyle, uygulamada turun aksamaması ve başarılı bir şekilde tamamlanması için turist rehberlerinin otokratik liderlik tarzını benimsedikleri ileri sürülebilir. Turist rehberlerinin serbest bırakıcı lider özelliklerini “ara sıra” göstermiş oldukları belirlenmiş olup, bunun sebebinin tura katılan misafirlerin özelliklerinden ve onların tura olan ilgi düzeylerinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Diğer yandan, turist rehberlerinin otokratik ve serbest bırakıcı liderlik tarzları dışında, sergiledikleri liderlik davranışlarının aldıkları değerler bakımından sırasıyla etkileşimci liderlik, demokratik liderlik ve dönüşümcü liderlik özelliklerini “nadir” sıklıkta gerçekleştirmelerinin nedeninin, turist rehberleri ile hizmeti talep eden misafirler arasındaki etkileşimin, bu değerlere olumlu etki edebilecek düzeyde sağlanamamış olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Turist rehberlerinin çalışma şekillerine göre otokratik liderlik boyutunda farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Seyahat acentasına bağlı olarak çalışan turist rehberlerinin, serbest çalışan turist rehberlerine göre daha çok otokratik liderlik özellikleri gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Acentaya bağlı turist rehberlerinin çalışmanın devamlılığı açısından acenta ile sürekli bir ilişki-nin olması, turun acentanın belirlediği kurallar çerçevesinde yürütülmesinin aynı zamanda acentaya karşı sorumluluğun da yerine getirilmesi anlamı taşıması sebebiyle, tur yönetiminde serbest çalışan turist rehberlerine göre daha otokratik liderlik davranışları sergiledikleri ifade edilebilir. Çalışma bulgularından bir diğeri de turist rehberlerinin mesleği icra etme şekillerine göre etkileşimci liderlik boyutunda anlamlı bir fark olduğunun tespitidir. Bu kapsamda, mesleği icra etme şekli “asıl iş” olan turist rehberlerinin mesleğin icrasını “ek iş” olarak yapan turist rehberlerine göre daha fazla etkileşimci liderlik özellikleri gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Mesleği asıl iş olarak yapan turist rehberlerinin, ek iş olarak yapan turist rehberlerine göre daha çok etkileşimci liderlik özellikleri göstermelerinin, çalışmanın devamlılığının sağlanması ve gelir elde etme ihtiyacının karşılanması noktasında alternatif bir seçeneklerinin olmayışından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Ayrıca, rehberlik hizmetini asıl iş olarak yapan turist rehberlerinin daha fazla insanla iletişim halinde olacakları öngörüsüyle, etkileşimci liderlik özelliklerini mesleği ek iş

olarak yapan turist rehberlerine göre daha çok sergiledikleri de düşünülebilir.

Turist rehberlerinin çalışma kartı türüne göre serbest bırakıcı liderlik boyutunda anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiş olup, tablodaki verilere göre çalışma kartı türü “ülkesel” nitelikte olan turist rehberlerinin çalışma kartı türü “bölgesel” olan turist rehberlerinden daha fazla serbest bırakıcı liderlik özelliklerini benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Turist rehberinin bir bölgede faaliyet göstermesinin o bölgedeki rehberlik hizmetine konu teşkil edecek değerlere olan hakimiyetinin, bir ülkedeki tüm turizm değerlerine olan hakimiyetinden daha fazla olabileceği söylenebilir. Bu kapsamda bölgesel olarak faaliyet gösteren turist rehberinin o bölgeye daha hâkim olması sebebiyle ülkesel olarak faaliyet gösteren turist rehberlerine göre daha az serbest bırakıcı liderlik özellikleri gösterdikleri ileri sürülebilir. Çalışmanın tüm bulguları ışığında Çanakkale Rehberler Odasına kayıtlı ve çalışma kartına sahip turist rehberlerinin liderlik tarzlarının daha çok otokratik liderlik özelliği gösterdiği düşünülmekle birlikte, gerek lisans eğitiminde, gerekse Turist Rehberleri Birliği'nin ve rehber odalarının öncülüğünde verilebilecek liderlik eğitimleriyle, turist rehberlerinin ve adaylarının mesleki gelişimlerine olumlu yönde katkı sağlanarak, benimsedikleri liderlik tarzına göre tur yönetimlerini gerçekleştirmelerinin hem kendileri hem de turizme değer katacağını söylemek mümkündür.

EXTENDED ABSTRACT

A Research on Determining the Leadership Type of Tourist Guides: The Sample of Canakkale Tourist Guides Chamber

Sinan Gökdemir – Hacı Mehmet Yıldırım – Ayşegül Ateş
Çanakkale Onsekiz March University

Tourist guides, who play an active role in organizing the tours, are important stakeholders in the tourism sector. Tourist guides are the most effective tourism stakeholders in introducing and experiencing a destination to tourists. The leadership skills of tourist guides can provide them to be accepted as a leader by group, if they use their knowledge and skills to activate the group and pointed goals. Tourist guides, who play an effective role in the promotion of the destination and country visited, in the positive experiences of the visitors, convey information in the languages they want to those who are curious and want to learn that culture, as representatives of the culture they guide. In addition, tourist guides are the only people who, with their personal characteristics and social communication skills, contribute to meeting the expectations of tourists from the country / destination they visit and to establish a link between the culture of the visitor and the culture of the visitors (Kozak, 2017). In addition to affecting their satisfaction and generating positive results such as gaining their loyalty, it may also cause negative consequences such as dissatisfaction with the tour. Leadership is defined as an interpersonal interaction process, a task that can be fulfilled by people at all levels, which can make a group follow their own, with the aim of achieving the determined goals (Ulukan, 2006). According to Keçecioğlu (1998), leadership arising from a social influence process was expressed as the power of influencing other people with the characteristics possessed by individuals to achieve a certain goal.

The main purpose of the study is to determine the leadership types of the tour guides in Canakkale Chamber of Guides (ÇARO). The research population is 159 tourist guide who has a license from the Turkey Tourist Guides Association (TUREB) and registered to Canakkale Chamber of Tourist Gui-

des (CARO). The sample of the research is 121 tourist guides who have licence from ÇARO. The Leadership Style Behavior Scale was used as data collection tool. In addition, questions for collecting demographic data of the participants were included. The Leadership Style Behavior Scale was developed by Taş et al. (2007). The scale, which includes 59 items, examines five sub-dimensions: autocratic leadership, democratic leadership, laissez-faire leadership, transformational leadership, and interactional leadership. Tourist guides registered in Çanakkale Tourist Guides Chamber constitute the population of the study. In the calculation of the research sample, the convenience sampling method, which is one of the non-probability sampling methods, was used due to the difficulties in reaching the participants due to the tourism season. Questionnaire was used as data collection tool in the study. Questionnaire created online and applied to the participants on social media; It has been collected in the period of April-June 2018. In total, the links were sent 121 guides on social media, and 102 people received feedback. Statistical analysis was made with the data obtained from the surveys.

According to the findings obtained in the research; most of the tours that tourist guides take are daily tours. It was concluded that the tour did not make a significant difference in determining the leadership style of the tourist guides. It can be thought that the need for tourist guides to take part in a regular life and the limited working days within the sector may be the reason why day tours are preferred (Gökdemir, 2017). On the other hand, it can be argued that tourist guides adopt daily tours and continue their professional activities due to reasons such as being easier to provide services in their region, higher responsibility for tours involving multiple days and longer travel time. It is understood that tourist guides adopt autocratic leadership behaviors at the level of “mostly” with the highest mean of leadership styles. In the study conducted by Yıldız and Asunakutlu (2017), although it is stated that the behaviors of managers in family businesses show more autocratic leadership characteristics than other leadership types, the result obtained on autocratic leadership supports the study findings. With the impression that the tour management is mostly carried out within the framework of the control of the tourist guide, it can be argued that the tourist guides adopt the autocratic leadership style to ensure that the tour is not interrupted and completed successfully. It was determined that the tourist guides displayed the laissez-

faire leadership behaviors “occasionally” and this may be due to the characteristics of the guests participating in the tour and their level of interest in the tour. On the other hand, apart from the autocratic and laissez-faire leadership styles of tourist guides, they rarely realize the characteristics of interactionist leadership, democratic leadership, and transformational leadership, respectively. The reason for this may be that the interaction between the tourist guides and the guests requesting the service was not provided at a sufficient level.

It has been observed that there is a difference in the dimension of autocratic leadership according to the working styles of tourist guides. It was concluded that tourist guides working under the travel agency display more autocratic leadership characteristics compared to freelance tourist guides. It can be stated that the tourist guides affiliated with the agency exhibit more autocratic leadership behaviors in tour management compared to self-employed tourist guides, since they have a permanent business relationship with the agency in terms of continuity of the work, and the fact that the tour is carried out within the framework of the rules determined by the agency also means fulfilling the responsibility towards the agency. Another finding of the study is that there is a significant difference in the interactionist leadership dimension according to the way tourist guides perform their profession. In this context, it was concluded that tourist guides, whose way of performing the profession is the permanent job, exhibit more interactive leadership characteristics than tourist guides who do their profession as part-time job. It can be argued that the fact that tourist guides, who do their permanent job, show more interactive leadership characteristics than tourist guides who do part-time job, are due to the lack of alternative options for ensuring the continuity of the work and meeting the need for income. In addition, it can be thought that tourist guides who perform guidance services as their permanent job, with the foresight that they will be in contact with more people, exhibit their interactionist leadership qualities more than tourist guides who do the job as an part-time job.

In the light of all the findings of the study, it is thought that the leadership styles of the tourist guides registered in Çanakkale Chamber of Guides are more autocratic, but by contributing positively to the professional development of tourist guides and candidates with leadership training, which can be given under the leadership of the Tourist Guides Association and guide

chambers, It is possible to say that conducting tour management according to the leadership style they adopt will add value to both themselves and tourism.

Kaynakça / References

- Ahipaşaoğlu, H. S. (2001). *Turizmde rehberlik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. İstanbul: Avcı Ofset.
- Ardahan, F., Turgut, T. ve Kalkan Kaplan, A. (2016). *Her yönüyle rekreasyon*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Arslantürk, Y., Küçükergin, N. ve Apalı, Z. (2016). Turist rehberliği eğitiminde güncel durum ve kavram karmaşası. 17. *Ulusal Turizm Kongresi*, Muğla.
- Arzi, S., ve Farahbod, L. (2014). Relationship of transformational and transactional leadership style with job satisfaction. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 6(3), 187-204.
- Cohen, E. H., Ifergan, M., ve Cohen, E. (2002). A new paradigm in guiding: The Madrich as a role model. *Annals of Tourism Research*, 29(4), 919-932.
- Çaylak, P., ve Tolon, M. (2014). Ağızdan Ağıza Pazarlama ve Tüketicilerin Ağızdan Ağıza Pazarlamayı Kullanımları Üzerine Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 1-30.
- Çetin, F. (2011). *Örgütsel vatandaşlık davranışlarının açıklanmasında örgütsel bağlılık, iş tatmini, kişilik ve örgüt kültürünün rolü*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çolakoğlu, E. O., Efendi, E. ve Epik, F. (2017). *Tur yönetimi ve turist rehberliği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Coşar, M. (2011). *Otantik liderlik kavramı ve ardılları üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. T. C. Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Ulukan, M. (2006). *Futbolcuların kulübe bağlılıklarında antrenörlerin liderlik özelliklerinin rolü*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gökdemir, S. (2017). *Turist rehberlerinde iş doyumunu ve tükenmişlik ilişkisi: Bir alan araştırması*. Yayımlanmamış doktora tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

- İrigüler, F. (2015). *A research on tour guides' use of emotional labor and the relationship between their job satisfaction and burnout levels: the sample of Izmir*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Keçecioğlu, T. (1998). *Liderlik ve liderler*. İstanbul: KalDer Yayıncılık.
- Korkmaz, O. (2017). Otantik liderlik ve örgütsel güven. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 58, 437-454.
- Kozak Akoğlan, M. (2017). *Rekreasyonel liderlik ve turist rehberliği kavram ve kurumlar üzerinden bir analiz*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Köroğlu, Ö. (2017). *İş doyumunu ve motivasyon düzeylerini etkileyen faktörlerin performansla ilişkisi: Turist rehberleri üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış doktora tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Russell, R.T. (2001). *Leadership in recreation*. New York: McGraw-Hill.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz Vergiliel, M. (2016). *Örgütsel davranış*. Bursa: Aktüel Yayıncılık.
- Soysal, A., Paksoy, H. M., ve Özçalıcı M. (2011). Kriz yönetiminde liderlik yeteneğinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6 (1), 222-248.
- Taş, A., Çelik, K., ve Tomul, E. (2007). Yenilenen İlköğretim programının uygulandığı ilköğretim okullarındaki yöneticilerin liderlik tarzları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(22), 85-98.
- Taşdöven, H., Emhan, A., ve Dönmez, M. (2012). Liderlik tarzı ve mizaç-karakter ilişkisi: polis teşkilatında bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 165-177.
- TDK, (2019). *Rehber tanımı*. 04 Haziran 2019 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=ke-lime&guid=TDK.GTS.5b1489fa93aa47.72319534 adresinden erişildi.
- Tosunoğlu, H. (2014). *Liderlik tarzı algısının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde örgüte güvenin aracı rolü: Bir örnek olay incelemesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TUREB, (2019). *Turist rehber sayıları istatistikleri*. 24 Eylül 2019 tarihinde <http://tureb.org.tr/tr/RehberIstatistik/> adresinden erişildi.
- TUREB, (2019). *Turist rehberliği meslek kanunu*. 20 Eylül 2019 tarihinde <http://www.tureb.org.tr/tr/Page/Detail/60> adresinden erişildi.
- Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2010). *İşletmelerde stratejik yönetim*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yarcan, Ş. (2007). Profesyonel turist rehberliğinde mesleki etik üzerine kavramsal bir değerlendirme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. 18(1), 33-44.

- Yayla, Ö. (2014). Rekreasyon faaliyetlerinde liderlik. A. Yaylı (Ed.) *Rekreasyona Giriş* içinde (s. 156-162). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldız, N.; Asunakutlu, T. (2017). Aile işletmelerinde liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine bir araştırma. *Social Sciences Studies Journal*. 3(12), 2167-2178.
- Yücel, İ. ve Akgül, İ. (2016). Liderlik stilleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide iş tatmininin aracılık etkisi: Akademisyenler üzerine bir çalışma. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17 (1), 209-226.
- Wong, J. Y., ve Lee, W. H. (2012). Leadership through service: An exploratory study of the leadership styles of tour leaders. *Tourism Management*, 33(5), 1112-1121.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Gökdemir S., Yıldırım, H. M. ve Ateş, A. (2020). Turist rehberlerinin liderlik tarzlarının belirlenmesine yönelik bir araştırma:Çanakkale rehberler odası örneği *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3619-3641. DOI: 10.26466/opus.690593

Matematik Eğitimi Sürecinde Sınıf Öğretmenlerinin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisine (TPAB) İlişkin Görüşleri¹

DOI: 10.26466/opus.766702

*

Lütfi Üredi* - Hakan Ulum**

*Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi ABD

E-Posta: lutfiuredi@gmail.com

ORCID: [0000-0003-1705-1325](https://orcid.org/0000-0003-1705-1325)

**Doktora Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sınıf Eğitimi ABD

E-Posta: hakanulum@gmail.com

ORCID: [0000-0002-1398-6935](https://orcid.org/0000-0002-1398-6935)

Öz

Teknolojik pedagojik alan bilgisi (TPAB) düzeyi yüksek öğretmenler, öğretim süresince alana özgü teknolojilerin kullanımına önem verir ve teknolojinin entegre edildiği bir sınıf ortamının nasıl olması gerektiği hakkında bilgilidir. Ayrıca çağımız eğitim teknolojilerini matematik eğitim sürecinde öğrencileri ile etkileşimli olarak kullanarak bu doğrultuda öğrencilerin derse yönelik tutum, motivasyon ve başarılarının da artmasına katkı sağlayabilirler. Bu çalışmanın amacı, matematik eğitim sürecinde sınıf öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisine ait görüşlerinin tespit edilmesidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Çalışma, 2019 yılında Mersin ili Tarsus ilçesinde görev yapmakta olan 25 sınıf öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanan veriler içerik analizine tâbi tutulmuştur. Araştırmada sınıf öğretmenlerinin öğretmen yeterlikleri hakkındaki düşünceleri ve TPAB algıları tespit edilmiştir. Ayrıca matematik öğretiminde kullanılması gereken teknolojik araç gereçler, bu araç gereçlerin kullanım nedenleri ve kullanım esnasında karşılaşılabilecek problemler hakkındaki görüşleri belirlenmiştir. Araştırmada sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde kullanılabileceği strateji, yöntem ve teknikler ile kullanım nedenleri konusundaki düşünceleri de sorgulanmıştır. Elde edilen bulgular ışığında araştırmacılara ve sınıf öğretmenlerine önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sınıf öğretmenleri, Teknolojik pedagojik alan bilgisi (TPAB), Matematik

¹Bu çalışma 11-14 Nisan 2018'de gerçekleştirilen 17. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Primary School Teachers' Views about Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) in Mathematics Education Process

*

Abstract

Teachers with high level of technological pedagogical content knowledge (TPACK) attach importance to the use of domain specific technologies during teaching. They are knowledgeable about how a classroom environment in which technology is integrated should be. In addition, they can use the old education technologies as an interaction with the students in the mathematics education process and contribute to the students' attitudes towards the lessons, motivation and success. The aim of this study is to determine the opinions of technological pedagogical content knowledge of teachers in mathematics education process. Phenomenological model has been used in qualitative research methods. The study was conducted with 25 primary school teachers working in the province of Tarsus in Mersin province. The data collected using the semi-structured interview forms were subjected to content analysis. In the research, the thoughts of primary school teachers about teacher competencies and TPACK perceptions were determined. In addition, they have identified the technological tools that should be used in teaching mathematics, the reasons for their use, and the problems they may face during use. The researchers also questioned the strategies, methods and techniques that can be used in mathematics teaching by primary school teachers and the reasons for using them. Based on the findings, suggestions were made to researchers and classroom educators.

Keywords: *Primary school teachers, Technological pedagogical content knowledge (TPACK), Mathematics*

Giriş

Ferhatoğlu (2014) PTC'nin (Principal Training Center) Amerika'da düzenlediği Teknoloji Liderliği eğitimine, dünyanın her köşesinden eğitimcilerin katıldığını ve bir sınıfta okullarda teknoloji entegrasyonunda en çok karşılaşılan problemlerin listelenmesi etkinliğinin yapıldığını belirtmiştir. Listeye göre sonuç okul dünyanın neresinde olursa olsun, en çok zorlanılan şey öğretmenin teknolojiyi derslerinde kullanamaması ve müfredata entegre edememesi olduğunu vurgulamıştır.

Eğitim-öğretimin kalitesi nitelikli öğretmenlerle artar. Müfredat ne kadar işlevsel oluşturulursa oluşturulsun eğitimin temel öğelerinden öğretmenler, bu alanda beklenen düzeyde olamaz ise istenilen değişimin gerçekleşmeyeceği ortadadır (Demirel ve Kaya, 2003). Ayrıca hangi yenilik yapılırsa yapılсын yenilikler öğretmenler tarafından iyi özümseñip faaliyete geçirilmedikçe başarılı olamaz (Baki, 2002). Müfredat ne kadar uygulanırsa uygulansın kontrol edilemeyen teknoloji öğretimi etkisiz kılar.

Matematik öğretiminde pedagojik yazılımları kullananların potansiyeli, öğretimi etkiler. Teknolojik gelişmelerin sunduğu sınıf ortamları öğretmeni bilgi aktarıcılığında öğrenmeyi öğreticiliğe yöneltmiştir. Bu misyonu üstlenen öğretmenler, teknoloji bilgisini, deneyimi ve birikimi ile birleştirerek etkili olabilir (Baki, 2001).

Öğretmenler nitelikli öğretmen vasıflarına sahip olabilmek için teknolojinin kullanımını konusunda kendilerini iyi bir şekilde yetiştirmelidir. Matematik öğretim süreci, teknolojik araç ve gereçlerin kullanılabilmesi için uygun bir alan olarak nitelendirilir. Bu bağlamda matematik pedagojisiyle teknoloji kullanımının birleştirilerek sunulması gerekir (Öksüz, ak ve Uça, 2009). Yüksek Öğretim Kurumu (2011) Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi kapsamında lisans düzeyindeki yetkinliklere dünyanın önde gelen bilgisayar kullanım yetkinliği sertifikası Avrupa Bilgisayar Yetkinlik Sertifikası'na ileri düzeyde sahip olunmasını gerektiğini belirtmiştir. Bununla beraber National Council of Teachers of Mathematics, (Amerikan Ulusal Öğretmenler Birliği) okul matematiği ilke ve standartları çerçevesinde teknolojinin matematik öğretiminde kullanılması gerektiğini belirtmiştir (NCTM, 2000).

Bu bağlamlarda öğretmenlere öğretim sürecinde teknoloji kullanımının öğretilmesi şarttır. TPAB bu anlamda önem kazanmaktadır. TPAB'ın teme-

linde, öğretmenlerin eğitim teknolojileriyle pedagojik alan bilgilerini kullanarak nasıl etkili bir şekilde öğretim yapabilecekleri vardır (Shulman, 1986;1987). Shulman (1986) tarafından literatüre sunulan “pedagojik alan bilgisi” üzerine teknoloji bilgisinin ilave edilmesi ile kuramsallaştırılmıştır. TPAB, son zamanlarda birçok ülkedeki öğretmen eğitimi ile ilgilenenlerin ilgisini çekmiştir (American Association of Colleges for Teacher Education, 2008).

Farklı araştırmacılar genellikle farklı TPAB yapısı ve bilgi alanları şemaları kullanmasına rağmen benzer fikirleri tartışmışlardır. TPAB’ in yapısı ve bilgi alanlarına dair gösterim zaman içerisinde Mishra ve Koehler (2006) ve Koehler ve Mishra (2008) çalışmalarında şekillenerek en yaygın halini almıştır.

Şekil 1. TPAB Yapısı ve Bilgi Alanları (Kohler ve Mishra, 2009, s.63).

Bu modelde (bkz. Şekil 1), öğretmen bilgisinin üç ana bileşeni vardır: Alan (içerik), pedagoji ve teknoloji. Etkileşimli olan bu modelde teknolojik bilgi (TB), pedagojik bilgi (PB) ve alan bilgisi (AB) eşit derecede öneme sahiptir ve merkezinde TPAB bulunur (Kohler ve Mishra, 2009).

Teknolojik Bilgi (TB) : Teknoloji bilgisi, kalem ve kâğıt gibi düşük teknoloji- li teknolojilerden Internet, dijital video, interaktif yazı tahtaları ve yazılım programları gibi dijital teknolojilere kadar çeşitli teknolojiler hakkındaki bilgileri ifade eder (Schmidt, Baran, Thompson, Mishra, Koehler ve Shin, 2009).

Alan bilgisi (AB): Öğretmenlerin öğrenilecek veya öğretilecek konu hakkındaki bilgisidir. İlkokulda ele alınacak içerik ortaokul ve lise derslerindeki içerikten farklıdır. İçerik bilgisi öğretmenler için kritik öneme sahiptir (Kohler ve Mishra, 2009).

Pedagojik Bilgi (PB) : Pedagojik bilgi, öğretme yöntemleri ve süreçlerini ifade eder ve sınıf yönetimi, değerlendirme, ders planı geliştirme ve öğrenci öğrenmede bilgi içerir (Schmidt ve ark., 2009).

Teknolojik Pedagojik Bilgi (TPB) : Belirli teknolojiler belirli şekillerde kullanıldığında öğretme ve öğrenmenin nasıl değişebileceğinin bir anlayışıdır. Disipliner ve gelişimsel olarak uygun pedagojik tasarımlar ve stratejilerle ilgili bir dizi teknolojik aracın pedagojik niteliklerini ve kısıtlamalarını bilmeyi içerir. TPB oluşturmak için, teknolojilerin kısıtlamalarını ve karşılanmasını ve işlev gördükleri disiplinsel bağlamları daha derinden anlamak gerekir (Kohler ve Mishra, 2009).

Teknolojik Alan Bilgisi (TAB) : Teknolojik alan (içerik) bilgisi, teknolojinin belirli içerik için nasıl yeni temsiller oluşturabileceğine dair bilgisidir. Teknolojik alan (içerik) bilgisine sahip öğretmenler, belirli bir teknolojiyi kullanarak öğrencilerin belirli bir içerik alanında kavramları nasıl uyguladıklarını, anladıklarını ve değiştirebileceğini bilirler (Schmidt ve ark., 2009).

Pedagojik Alan Bilgisi (PAB) : Shulman'a (1987) göre PAB öğretmenlerin içerik bilgisini uygun pedagojik yaklaşımlarla nasıl birleştirecekleri konusundaki özgün bilgileridir.

Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB) : Üç "temel" bileşenin (içerik, pedagoji ve teknoloji) ötesine geçen yeni bir bilgi biçimidir. Teknolojik pedagojik alan bilgisi; içerik, pedagoji ve teknoloji bilgisi arasındaki etkileşimlerden ortaya çıkan bir anlayıştır (Kohler ve Mishra, 2009). TPAB'a göre öğretmenler, uygun pedagojik yöntemler ve teknolojiler kullanarak içerik öğretmeli, bilginin üç temel bileşeni (AB, PB, TB) arasındaki karmaşık etkileşimi sezebilmelidir (Schmidt ve ark., 2009).

Alanyazında TPAB ile ilgili eleştirilerde göze çarpmaktadır TPAB eğitim ile teknolojiyi bütünleştirme bilgisi olarak tasarlanmamıştır; ancak, bağlam

içine koymak gerekir. Örneğin, ilkokuldan liseye kadar tüm eğitim seviyeleri çok farklıdır. TPAB'in seviyeye göre teknoloji entegrasyonuna yönelik yaklaşımları olabilir (Hobgood ve Ormsby, 2015; Roblyer ve Doering, 2010).

Araştırmanın genel amacı matematik eğitim sürecinde sınıf öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisine ait görüşlerinin tespit edilmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sınıf öğretmenlerinin mesleki yeterlikleri neler olmalıdır? Neden?
2. Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB) sizin için neyi ifade etmektedir?
3. Teknoloji bilgisi, pedagoji bilgisi ve alan bilgisinin birlikte kullanımı matematik öğretim sürecinde ne gibi sonuçlar doğurur?
4. Matematik öğretim sürecinde hangi teknolojik araç ve gereçlerin kullanılmasının gerekli olduğunu düşünüyorsunuz? Bu teknolojik araç ve gereçleri kullanırken nelere dikkat edilmelidir?
5. Teknolojik araç ve gereçleri kullandığınız matematik öğretim sürecinde ne gibi problemlerle karşılaşıyorsunuz?
6. Matematik öğretiminde genellikle hangi strateji, yöntem ve tekniklerden yararlanılabilir? Neden?
7. Matematik öğretiminde materyal kullanımının avantaj ve dezavantajları nelerdir?

Araştırmadan elde edilecek bulgular neticesinde ulaşılabilecek sonuçlarla öğretmenler ve TPAB konusunda araştırmacıların ve eğitimcilerin üzerinde farkındalık yaratılması hedeflenmiştir.

Yöntem

Araştırmada fenomenoloji [olgu bilim] deseninden yararlanılmıştır. Fenomenolojide, araştırmaya katılanların deneyimlerini nasıl algıladıkları onların ifadeleri ile anlaşılmasına çalışılır (McMillan, 2004; Richards ve Morse, 2007). Bu araştırmada matematik öğretim sürecinde sınıf öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisine ait görüşlerini onların açıklamalarıyla anlamak amaçlandığı için olgu bilim deseni tercih edilmiştir. Bununla birlikte fenomenoloji alanyazında "iki ucu keskin bir kılıç" olarak ifade edilir. Fenomenolojik araştırmalarda sorgulama ve analizi insan yapar. İnsan fak-

törü bu bağlamda en büyük güç ve temel zayıflıktır (iki ucu keskin bir kılıç) (Patton, 2002).

Çalışma Grubu

Araştırmaya katılan katılımcılar 25 öğretmenden oluşmaktadır. Saban ve Ersoy' a göre (2017) olgu bilim çalışmalarında birtakım kaynaklar katılımcı sayısının 5 ile 25 arasında olmasının uygun düşeceğinden bahsederken, (Creswell, 2007) bazı kaynaklar en az 10 katılımcı olması gerektiğinden söz eder (Creswell, 2007; Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu çalışmada katılımcı sayısı 25 olarak tercih edilmiştir.

Araştırmanın katılımcıları belirlenirken “maksimum çeşitlilik örnekleme” yönteminden yararlanmıştır. Buradaki amaç, görel olarak küçük bir örneklem meydana getirmek ve bu çalışma grubunda araştırılan probleme taraf olabilecek katılımcıların çeşitliliğini en üst düzeyde yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Araştırma amacı doğrultusunda Mersin il merkezi, Tarsus ilçe merkezi ve Mersin ili köylerinde 2019 yılında görev yapan öğretmenler seçilerek maksimum çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmaya katılan sınıf öğretmenlerinin demografik özellikleri tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Bilgiler

		(f)	%	Toplam
Cinsiyet	Erkek	12	48	
	Kadın	13	52	
Kıdem	0-5 yıl	4	16	25
	6-10 yıl	5	20	
	11-15 yıl	8	32	
	16-20 yıl	5	20	
	20 yıl üzeri	3	12	
Okutulan Sınıf Düzeyi	1.Sınıf	6	24	
	2.Sınıf	6	24	
	3.Sınıf	7	28	
	4.Sınıf	6	24	
Eğitim Durumu	Ön Lisans	3	12	
	Lisans	20	80	
	Lisansüstü	2	8	

Veri Toplama Araçları

Fenomenoloji deseninde temel veri toplama tekniği görüşmedir. Olgulara ilişkin deneyim ve anlamları ortaya çıkarmada görüşme tekniği araştırmacılara etkileşim, esneklik ve sondalar yoluyla irdeleme olanakları sunar (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Araştırmada da veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile öğretmenlerden yüz yüze, bireysel toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan demografik bilgiler cinsiyet, kıdem, okutulan sınıf düzeyi ve eğitim durumudur. Formdaki sorular ise araştırmanın amacıyla verilmiştir (bakınız s.6).

Araştırmada yapılan kapsamlı bir literatür taraması sonucunda kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formları ile bu kavramsal çerçeve göz önünde tutulmuştur. Öğretmenlere yöneltilen açık uçlu sorular da bu kavramsal çerçeve kapsamında oluşturulmuş ve mevcut sorulara eklemek istedikleri bir husus olup olmadığı sorularak veriler toplanmıştır. Araştırmanın katılımcılarına gönüllülük esasının olduğu söylenmiş ve kişisel bilgilerinin araştırmada geçmeyeceği taahhüt edilmiştir. Bu işlemler araştırmanın iç geçerliğini sağlamak açısından önemlidir.

Araştırmada yapılan kodlama ve kategori oluşturma işlemleri, verilerden yola çıkılarak araştırmacı ve alandan öğretim üyesi tarafından tekrarlı şekilde yapılmıştır. Araştırmanın problemi ve amacı göz önünde bulundularak gereksiz kodlamalar çıkarılmış ve yeni kodlamalar oluşturulmuştur. Verilerin güvenilirliği Miles ve Huberman (1994) tarafından tavsiye edilen $[\text{Görüş birliği} / (\text{Görüş birliği} + \text{Görüş ayrılığı})] \times 100$ formülü ile hesaplanmış ve verilerin güvenilirliğini belirten uyuşum yüzdesi % 84 olarak bulunmuştur. Bu değer verilerin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın dış geçerliğini sağlamak açısından yarı yapılandırılmış görüşme formunun oluşturulması, yapılan görüşmeler ve analiz basamakları açıklanmaya çalışılmış; çalışma grubu, veri toplama aracı, süreci, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması okuyucuların anlayabileceği şekilde tanımlanmıştır.

Verilerin Analizi

Fenomenoloji çalışmalarında veri analizi, yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu amaçla yapılan içerik analizinde verinin kavram-sallaştırılması ve olguyu tanımlayabilecek temaların ortaya çıkarılması çabası vardır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu çalışmada elde edilecek veriler içerik analizine tabi tutulmuştur.

Yıldırım ve Şimşek' e göre (2006) içerik analizinde veriler şu dört aşamadan geçer:

- 1) Verilerin kodlanması
- 2) Temaların bulunması
- 3) Kodların ve temaların düzenlenmesi
- 4) Bulguların tanımlanması ve yorumlanması

Bu araştırmada veriler, toplanan verilerden çıkarılan kavramlara göre kodlanmıştır (verilerin kodlanması). Bu aşamada toplanan veriler tümevarımcı bir yaklaşımla, detaylı olarak incelenerek kodlar oluşturulmuştur. Oluşan kod listesi tüm verilerin işlenmesinde kavramsal yapıyı teşkil etmiştir. Oluşturulan kodlar bir araya getirilmiş ve tema arayışına girilmiştir. Kodlar arasında anlamlı ilişkiler kurulmuş ve temalar bulunmuştur (temaların bulunması). Sonraki aşamada verilerin anlaşılır bir hal alması için düzenlenmiş tanımlanmış, açıklanmıştır (kodların ve temaların düzenlenmesi). Analizin son aşamasında bulgular dikkatle yorumlanmıştır (bulguların tanımlanması ver yorumlanması).

Bulgular

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2'den anlaşılacağı üzere sınıf öğretmenlerinde bulunması gereken mesleki yeterliklere ilişkin katılımcıların görüşleri; pedagoji bilgisine (%54.25 sıklıkla), alan bilgisine (%7.63 sıklıkla), pedagojik alan bilgisine (%2.86 sıklıkla), teknoloji bilgisine (%7.63 sıklıkla), teknolojik alan bilgisine (%0.95 sıklıkla), kişisel yeterliklere (%13.34 sıklıkla) ve duyuşsal yeterliklere (%13.34 sıklıkla) sahip olması gerektiğın yönündedir.

Tablo 2. Sınıf öğretmenlerinde bulunması gereken mesleki yeterliklere ilişkin öğretmen algıları

Tema	Kod	Sıklık (f)	Sıklık Yüzdesi (%)	Yüzde (%)
Alan Bilgisi	Alan bilgisine sahip olmalı	8	7.63	7.63
Duyuşsal Yeterlik	İnsani değerler barındırmalı (vicdan, merhamet vb.)	2	1.90	13.34
	Mesleğini sevmeli	1	0.95	
	Çocukları sevmeli	5	4.77	
	Empati kurabilmeli	2	1.90	
	Sosyal olmalı	1	0.95	
	Demokratik olmalı	1	0.95	
	Enstrüman çalabilmeli	1	0.95	
	Kitap okumalı	1	0.95	
Kişisel Yeterlik	Uyumlu biri olmalı	1	0.95	13.34
	Mesleği ile ilgili yeniliklere açık olmalı	7	6.67	
	Mesleğin gerektirdiği kişilikte olmalı	1	0.95	
	Psikolojik özellikleri öğretmenliğe uygun olmalı	3	2.86	
	Diksiyonu düzgün olmalı	1	0.95	
	Problemlere çözüm getirebilmeli	1	0.95	
Pedagojik Alan Bilgisi	Staj sürecini iyi geçirmeli	3	2.86	2.86
Pedagojik Bilgi	Sınıf yönetimi konusunda etkin olmalı	12	11.42	54.25
	Pedagoji bilgisine sahip olmalı (sınıf seviyesine inmeli)	14	13.33	
	Öğrencilerle etkili iletişim kurabilmeli	6	5.71	
	Çocuk oyunlarıyla öğretim yapabilmeli	2	1.90	
	Mesleğindeki güncellemeleri takip etmeli	7	6.67	
	Çocuk psikolojisine hâkim olmalı	1	0.95	
	Öğrenme sürecini iyi yönetmeli	2	1.90	
	Çocukların bilişsel özelliklerini bilmeli	1	0.95	
	Öğretim yöntem ve tekniklerini etkin kullanmalı	3	2.86	
	Bireysel farklılıkların farkında olmalı	1	0.95	
	Bulduğu coğrafyaya göre eğitim sürecini şekillendirmeli	1	0.95	
	Veli ile sağlıklı iletişim sağlayabilmeli	4	3.80	
	Öğretimi planlı ve programlı yapmalı	2	1.90	
Yaratıcı drama bilgisine sahip olmalı	1	0.95		
Teknolojik Alan Bilgisi	Eğitim araç ve gereçlerini kullanmada yetkin olmalı	1	0.95	0.95
Teknolojik Bilgi	Teknoloji bilgisine sahip olmalı	8	7.63	7.63
Toplam		105	100	100

Bu bulgulardan hareketle sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu; sınıf öğretmenlerinin öğrenci seviyesine inebilmesini (pedagoji bilgisine sahip olmalı), teknoloji bilgisine sahip olması gerektiğini, sınıf yönetimi konusunda etkin olması gerektiğini, alan bilgisine sahip olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Sınıf öğretmenlerinden alınan bazı doğrudan alıntılar:

- K.16: *Yeterli derecede alan bilgisine sahip olmalı. Planlı ve düzenli olmalıdır. Çocukları çok sevmelidir. Demokratik olmalıdır. Dersi çocukların düzeyine uygun işlemelidir. Öz güveni yüksek olmalıdır.*
- K.19: *Alan bilgisine sahip olmalıdır. Teknolojik ürünleri kullanmayı bilmelidir. Sınıf yönetimini bilmelidir. Öğretim programlarındaki yenilikleri takip etmelidir.*

Tablo 3. Öğretmenlerin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisine (TPAB) yönelik algıları

Tema	Kod	Sıklık (f)	Sıklık Yüzdesi (%)	Yüzde (%)
Alan Bilgisi	Teknolojik gelişmelerin çocuklara aktarılması	1	4.00	4.00
Pedagojik Bilgi	Öğrencilerin derse yönelik tutum, motivasyon ve başarılarının artmasını sağlayan formasyon bilgisi	1	4.00	4.00
Teknolojik Alan Bilgisi	Kavram öğretiminde teknoloji kullanımı	1	4.00	16.00
	Alandaki gelişmeler ve içeriğin teknoloji ile birleştirilmesi	1	4.00	
	Kaliteli eğitim için teknoloji ile alan bilgisinin sürekli olarak yenilenmesi	1	4.00	
	Teknolojiyi derslerde uygun kullanma becerisi	1	4.00	
Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi	Teknolojik araçların derste öğrenci seviyesine uygun kullanımı	3	12.00	32.00
	Alan bilgisini ve pedagoji bilgisini teknolojik ortamda etkin kullanma	1	4.00	
	Teknolojik ve pedagojik bilgilerin birleştirilerek içeriğin aktarılması	2	8.00	
	Dersin teknolojik araç ve gereçler kullanılarak öğrenci seviyesine uygun işleme bilgisi	1	4.00	
	Ders içeriğini aktarırken teknolojik araçları, yöntem teknik bilgisi ve sınıf yönetimi bilgisi ile birleştirmek	1	4.00	
	Teknolojinin eğitim öğretim sürecine entegrasyonu	3	12.00	
Teknolojik Pedagojik Bilgi	Anlamli öğrenmenin gerçekleştirilmesi için teknolojiyi bir araç olarak kullanma	3	12.00	44.00
	Teknolojiyi çocuk gelişimini takip amacıyla kullanma	1	4.00	
	Teknolojik araçlar kullanılarak öğretme bilgisi	1	4.00	
	Öğretme sürecinin zamanını kısaltma adına pedagojik alan bilgisinin teknoloji ile kullanılması bilgisi	1	4.00	
	Eğitimde teknolojik ürünlerin kullanılması	2	8.00	
Toplam		25	100	100

Tablo 3’den anlaşılacağı üzere, sınıf öğretmenlerine göre Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB); Teknolojik Pedagojik Bilgisi (%44.00 sıklıkla), Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (%32.00 sıklıkla), Teknolojik Alan Bilgisi (%16.00 sıklıkla), Pedagojik Bilgisi (%4.00sıklıkla), Alan Bilgisi (%4.00 sıklıkla) oluşturmaktadır. Bu bulgulardan hareketle sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu, TPAB’ ı; teknolojik araçların derste öğrenci seviyesine uygun kullanımı, teknolojinin eğitim öğretim sürecine entegrasyonu, anlamlı öğrenmenin gerçekleşebilmesi için teknolojiyi bir araç olarak kullanma şeklinde tanımlamışlardır.

Sınıf öğretmenlerinden alınan bazı doğrudan alıntılar:

- K.17: *Teknolojik pedagojik alan bilgisi anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesi için teknolojinin eğitime entegrasyonunu sağlamaya yarar. Teknoloji ile eğitim birleştiğinde kalıcı öğrenme daha kolay gerçekleşir.*
- K.13: *Dersi anlatırken bilgisayar, video, internet gibi araçları öğrencilerin seviyesine uygun olarak etkin bir şekilde kullanmaktadır.*

Tablo 4. Teknoloji bilgisi, pedagoji bilgisi ve alan bilgisinin birlikte kullanımının matematik öğretim sürecinde ortaya çıkardığı sonuçlara ilişkin öğretmen görüşleri

Tema	Kod	Sıklık (f)	Sıklık Yüzdesi (%)	Yüzde (%)
Bilişsel Becerilerin Kazandırılmasına Yönelik Avantaj Sağlar	Problem çözme becerisini geliştirir	1	1.82	18.18
	Matematik başarısını artırır	9	16.36	
Duyuşsal Becerilerin Kazandırılmasına Yönelik Avantaj Sağlar	Motivasyonu artırır	2	3.64	3.64
Öğrenme Ortamını Geliştirmeye Yönelik Avantaj Sağlar	Etkili, etkileşimli ve eğlenceli bir öğrenme ortamı sağlar	7	12.73	16.37
	Matematiği ilgi çekici kılar	2	3.64	
Öğretim Niteliği Arttırmaya Yönelik Avantaj Sağlar	Kalıcı öğrenmeyi sağlar	8	14.54	40.00
	Günlük hayata hazırlar	1	1.82	
	Görsel ve işitsel zenginlik sağlar, somutlaştırır	13	23.64	
Matematik Öğretimi Sürecini Kolaylaştırır	Öğrenme ve öğretmeyi kolaylaştırır	8	14.54	21.81
	Yaratıcılık ve pratiklik kazandırır	1	1.82	
	Zamandan tasarruf ettirir	3	5.45	
Toplam		55	100	100

Tablodan anlaşılacağı üzere teknoloji bilgisi, pedagoji bilgisi ve alan bilgisinin birlikte kullanımının matematik öğretim sürecinde ortaya çıkardığı sonuçlara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri; öğretim niteliği arttırmaya

yönelik avantaj sağlar (%40.00 sıklıkla), matematik öğretimi sürecini kolaylaştırır (%21.81 sıklıkla), bilişsel becerilerin kazandırılmasına yönelik avantaj sağlar (%18.18 sıklıkla), öğrenme ortamını geliştirmeye yönelik avantaj sağlar (%16.37 sıklıkla), duyuşsal becerilerin kazandırılmasına yönelik avantaj sağlar (%3.64 sıklıkla) yönündedir. Bu bulgulardan hareketle sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu, , teknoloji bilgisi, pedagoji bilgisi ve alan bilgisinin birlikte kullanımının matematik öğretim sürecinde ortaya çıkardığı sonuçlar olarak; matematik başarısını arttırdığı, görsel ve işitsel zenginlik sağlayıp, somutlaştırdığı, kalıcı öğrenmeyi sağladığı, öğrenme ve öğretmeyi kolaylaştırdığı şeklinde sıralamışlardır.

Sınıf öğretmenlerinden alınan bazı doğrudan alıntılar:

- *K.15: Teknolojik, pedagojik ve alan bilgisinin bir arada kullanımı; ulaşılması gereken amaca daha az sürede ulaşılmasını sağlayacaktır. Bu durumda kalıcı ve sürekli öğrenme kolaylaşacağı gibi öğrenme içgüdüünü tetikler, daha fazla öğrenme gerçekleşir.*
- *K.17: Matematikte soyut kavramları somutlaştırma, öğrenmenin kalıcı olması, görsellerle desteklenen eğitimin daha verimli olması sonuçlarını doğurur.*

Tablo 5. Matematik öğretiminde hangi teknolojik araç ve gereçlerin kullanılmasının gerekliliğine ilişkin öğretmen görüşleri

Tema	Kod	Sıklık (f)	Sıklık Yüzdesi (%)	Yüzde (%)
Bilişim Teknolojileri Araç ve Gereçleri	İnternet	8	14.03	82.42
	Tablet	4	7.01	
	Bilgisayar	9	15.78	
	Akıllı telefon	1	1.76	
	Projeksiyon	7	12.27	
	Bilgisayar yazılımları	3	5.26	
Geleneksel Araç ve Gereçler	Akıllı tahta	15	26.31	17.58
	Tepegöz	1	1.76	
	Cetvel	2	3.51	
	Pergel	1	1.76	
	Ders kitapları	1	1.76	
	Yardımcı kitaplar	1	1.76	
	Dereceli silindir	2	3.51	
	Terazi	1	1.76	
Kalem, defter	1	1.76		
Toplam		57	100	100

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, matematik öğretiminde hangi teknolojik araç ve gereçlerin kullanılmasının gerekliliğine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri; Bilişim Teknolojileri Araç ve Gereçleri (%82.42 sıklıkla) ve Geleneksel Araç ve Gereçler (%17.58 sıklıkla) yönündedir. Bu bulgulardan hareketle sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu, matematik öğretiminde kullanılması gereken teknolojik araç ve gereçleri; akıllı tahta, bilgisayar, internet, projeksiyon olarak saymışlardır.

Sınıf öğretmenlerinden alınan bazı doğrudan alıntılar:

- K.25: *Projeksiyon, bilgisayar veya akıllı tahta üzerinden görseller ve programlar.*
- K.16: *Cetvel, geometrik cisimler, pergel, ders kitapları, yardımcı kitaplar.*

Tablo 6. Matematik öğretiminde teknolojik araç ve gereçleri kullanırken dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin öğretmen görüşleri

Tema	Kod	Sıklık (f)	Sıklık Yüzdesi (%)	Yüzde (%)
Öğretim Niteliği	Geleneksel eğitim araçları ile birlikte kullanılmasına	3	8.82	47.07
	Uygun zamanda uygun teknolojik araçların kullanımı	4	11.77	
	İlgi çekici eğlenceli olmasına	5	14.71	
	Somutlaştırarak kolaylaştırıcı olmasına	4	11.77	
Pedagojik Bilgi İçerikli Hususlar	Planlama ve hazırlık yapmaya	2	5.88	41.17
	Seviyeye uygun olmasına	2	5.88	
	Amaca uygun olmasına	9	26.47	
	Düşünmeye teşvik etmeli	1	2.94	
Sağlık Tedbirleri	Sağlığı olumsuz etkilememesine	1	2.94	2.94
Teknik Konular	Uygun alt yapının sağlanmasına	1	2.94	8.82
	Kötü amaçlı içerik ve yazılımlar için tedbir alınmasına	2	5.88	
Toplam		34	100	100

Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere matematik öğretiminde teknolojik araç ve gereçleri kullanırken dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri; öğretim niteliği arttırmaya yönelik hususlar (%47.07 sıklıkla), pedagojik bilgi içerikli hususlar (%41.17 sıklıkla), teknik konular (%8.82 sıklıkla), sağlık tedbirleri (%2.94 sıklıkla) yönündedir. Bu bulgulardan hareketle sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu, matematik öğretiminde teknolojik araç ve gereçleri kullanırken dikkat edilmesi gereken hususları;

amaca uygun olmasına, ilgi çekici eğlenceli olmasına, uygun zamanda uygun teknolojik araçların kullanımı olarak belirtmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinden alınan bazı doğrudan alıntılar:

- K.7: *Burada dikkat edilmesi gereken nokta amacın kesinlikle oyuna dönüşmesi, amacın kazanım olmasıdır.*
- K.13: *Bazı soyut kavramları somutlaştırmalarına ve ilgi çekici olmasına dikkat edilmelidir.*

Tablo 7. Matematik öğretim sürecinde teknolojik araç ve gereç kullanırken karşılaşılan problemlere ilişkin öğretmen görüşleri

Tema	Kod	Sıklık (f)	Sıklık Yüzdesi (%)	Yüzde (%)
Pedagojik Bilgi Eksikliği	Dikkat dağınıklığı	4	12.12	63.63
	Uzun süreli kullanımda öğrencilerin sıkılması	1	3.03	
	Öğrenci sayısındaki fazlalığa bağlı uygulama yetersizlikleri	6	18.18	
	Zaman yönetimi zorluğu	4	12.12	
	Öğrenci ve öğretmeni pasifleştirme	5	15.15	
	Öğrenci seviyesini yakalayamama	1	3.03	
Teknik / Donanımsal Problemler	Alt yapı sorunları (elektrik, internet kesintileri vb.)	7	21.21	33.33
	Araç ve gereçlerin muhafaza edilememesi	2	6.06	
	Yazılım hataları	1	3.03	
	Uygun yazılım bulma zorluğu	1	3.03	
Teknolojik Bilgi Eksikliği	Teknolojik yetkinlik eksikliğinden kaynaklı zorlanma	1	3.03	3.03
Toplam		33	100	100

Tabloya göre, matematik öğretim sürecinde teknolojik araç ve gereç kullanırken karşılaşılan problemlere ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri; pedagojik bilgi eksikliği (%63.63 sıklıkla), teknik / donanımsal problemler (%33.33 sıklıkla), teknolojik bilgi eksikliği (%3.03 sıklıkla) yönündedir. Bu bulgulara dayanarak sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu, matematik öğretim sürecinde teknolojik araç ve gereç kullanırken karşılaştığı problemleri; alt yapı sorunları (elektrik, internet kesintileri vb.), öğrenci sayısındaki fazlalığa bağlı uygulama yetersizlikleri, öğrenci ve öğretmeni pasifleştirme olarak belirtmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinden alınan bazı doğrudan alıntılar:

- K.1: *Öğrenciyi pasifleştiriyor.*

- K.5: En büyük problem elektrik kesintisidir. Ders internet üzerinden işleniyorsa internet kesintisi de problem olmaktadır. Kalabalık sınıflarda teknolojik araçları korumak büyük sıkıntı oluyor.
- K.25: Öğrenciler yazılım, bilgisayar ya da akıllı tahta kullanımında yeterli değilse karışıklık çıkabilir. Elektrik kesintisi, internet kesintisi de süreci yavaşlatır.

Tablo 8. Matematik öğretiminde kullanılan strateji, yöntem ve tekniklere ilişkin öğretmen görüşleri

Tema	Kod	Sıklık (f)	Sıklık Yüzdesi (%)	Yüzde (%)
Strateji	Buluş yoluyla öğrenme	12	13.63	19.31
	Sunuş yoluyla öğrenme	3	3.41	
	Araştırma inceleme yoluyla öğrenme	2	2.28	
Teknik	Gösterip yaptırma	8	9.10	44.33
	Soru cevap	12	13.63	
	Grup (akran) çalışması	3	3.41	
	Problem çözme	11	12.50	
	Benzetim (simülasyon)	2	2.28	
	Beyin fırtınası	3	3.41	
Yöntem	Oyunlarla öğretim	4	4.54	30.68
	Anlatım yöntemi	12	13.63	
	Bilgisayar destekli eğitim	3	3.41	
	Rol oynama	3	3.41	
	Drama	3	3.41	
Örnek olay inceleme	2	2.28		
Yaklaşım	Yaparak yaşayarak öğrenme	5	5.68	5.68
Toplam		88	100	100

Tablo 8'den anlaşılacağı üzere, matematik öğretiminde kullanılan strateji, yöntem ve tekniklerin kullanımına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri; teknik (%44.33 sıklıkla) strateji (%30.68 sıklıkla), yöntem (%19.31 sıklıkla) yönündedir. Bu bulgulardan hareketle sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu, matematik öğretiminde kullanılan strateji, yöntem ve teknikleri; buluş yoluyla öğrenme stratejisi, soru cevap tekniği, problem çözme tekniği, anlatım yöntemi olarak belirtmişlerdir. Bunun yanında kullanılan yaklaşım olarak, yaparak yaşayarak öğrenmeyi (%5.68 sıklıkla) vurgulamışlardır.

Sınıf öğretmenlerinden alınan bazı doğrudan alıntılar:

- K.23: *Sunuş yoluyla öğretim stratejisi, buluş yoluyla öğretim stratejisi, araştırma-inceleme yoluyla öğretim stratejisi, anlatım yöntemi, problem çözme, benzetim (simülasyon), drama, beyin fırtınası, örnek olay inceleme.*

- K.16: Soru-cevap, problem çözme, anlatım; ders programını daha iyi şekilde uygulamak ve bilgileri vermek

Tablo 9. Matematik öğretiminde materyal kullanımının avantajlarına ilişkin öğretmen görüşleri

Tema	Kod	Sıklık (f)	Sıklık Yüzdesi (%)	Yüzde (%)
Öğretim Niteliğine Yönelik Avantajlar	Öğrenmeyi somutlaştırması	13	39.39	84.85
	İlgi ve dikkat çekici olması	6	18.18	
	Kalıcı öğrenmeyi sağlaması	9	27.27	
Matematik Öğretimi Sürecini Kolaylaştırmaya Yönelik Avantajlar	Öğrenme ve öğretmeyi kolaylaştırması	5	15.15	15.15
Toplam		33	100	100

Tablo 9'a göre, matematik öğretiminde materyal kullanımının avantajlarına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri; öğretim niteliğine yönelik avantajlar (%84.85 sıklıkla), matematik öğretimi sürecini kolaylaştırmaya yönelik avantajlar (%15.15 sıklıkla) yönündedir. Bu bulgulardan hareketle sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu, matematik öğretiminde materyal kullanımının avantajlarını; öğrenmeyi somutlaştırması, kalıcı öğrenmeyi sağlaması, ilgi ve dikkat çekici olması, öğrenme ve öğretmeyi kolaylaştırması olarak belirtmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinden alınan bazı doğrudan alıntılar:

- K.13: *Birden fazla duyuya hitap ettiği için öğrenmenin kalıcılığını sağlar; öğrenciler konuyu ezberleyerek değil, mantığı anlayarak öğrenir. Eğer kullanılan materyaller öğrencinin ilgisini çekiyorsa çok etkili olur.*
- K.22: *Matematik öğretiminde materyal kullanımı dersin daha kalıcı öğrenilmesini sağlar.*

Tablo 10. Matematik öğretiminde materyal kullanımının dezavantajlarına ilişkin öğretmen görüşleri

Tema	Kod	Sıklık (f)	Sıklık Yüzdesi (%)	Yüzde (%)
Öğretim Niteliğine Yönelik Dezavantajlar	Dikkat dağınıklığı	2	12.50	100.00
	Öğrenci ve öğretmeni pasifleştirme	5	31.25	
	Zamanı iyi kullanamama	6	37.50	
	Pahalı olması	3	18.75	
Toplam		16	100	100

Tablo 10'dan anlaşılacağı üzere matematik öğretiminde materyal kullanımının dezavantajlarına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri öğretim niteliğine yönelik dezavantajlar (%100.00 sıklıkla) yönündedir. Bu bulgulardan hareketle sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu, matematik öğretiminde materyal kullanımının dezavantajlarını; zamanı iyi kullanamama, öğrenci ve öğretmeni pasifleştirmesi, pahalı olması, dikkat dağınıklığına yol açma olarak belirtmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinden alınan bazı doğrudan alıntılar:

- *K.2: Maliyeti fazla olabilir, tam olarak amaca hizmet edemeyebilir, öğretmeni pasifleştirebilir.*
- *K.22: Kalabalık sınıflarda sürenin yetmemesi sıkıntı olabilir.*

Tartışma, Sonuç

Yapılan bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde TPAB'a yönelik görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle sınıf öğretmenlerinin mesleğe yeni başlayan bir sınıf öğretmeninde bulunması gerektiğini düşündüğü yeterlikler; pedagoji bilgisi, alan bilgisi, pedagojik alan bilgisi, teknoloji bilgisi, teknolojik alan bilgisi, kişisel yeterlikler ve duyuşsal yeterlikler olduğu tespit edilmiştir. Tespiti yapılan bu görüşler arasında sınıf öğretmenlerinde bulunması gereken yeterlikler arasında TPAB yoktur. Sınıf öğretmenlerinin TPAB'a değinmemiş olmaları, bu bilgi türünden haberdar olmadıklarını işaret eder. Sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu, sınıf öğretmenlerinin öğrenci seviyesine inebilme yetkinliğine (pedagoji bilgisine), teknoloji bilgisine, sınıf yönetimi konusunda etkin olması gerektiğine, alan bilgisine sahip olması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Çelik ve Kahyaoğlu (2007), öğretmen adaylarının teknolojinin olanaklarından tam anlamıyla yararlanmasında teknolojiye karşı bakış açılarının çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda mesleğe başlamadan önce öğretmen adaylarına teknolojiye karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamak önemlidir. Christensen ve Knezek'in (2000) yaptığı çalışmada öğretmen adaylarının eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin tutumlarının düşük olduğu vurgulanmıştır. Bu tutumun geliştirilmesi amacıyla, deneysel bir çalışma yapmışlardır. Deney grubundaki aday öğretmenlere notebook ve eğitim yazılımı tedarik etmişlerdir. Bu teknolojik araçları öğretim sürecinde

kullanmalarını talep etmişlerdir. Araştırmada ulaşılan sonuçlara göre; teknoloji ile etkileşim halinde olan ve sıkça teknolojiyi öğretim sürecinde kullanan öğrencilerin teknolojiye karşı tutumlarının yükseldiği gözlenmiştir. Teknolojinin öğretim sürecindeki önemini kavrayabilen aday öğretmenler, bu doğrultuda ilerleyerek alan eğitiminde teknolojiyi aktif kullanan öğretmenler olacaklardır.

Sınıf öğretmenlerinin TPAB hakkındaki algılarına bakılacak olunursa katılımcıların Teknolojik Pedagojik Bilgisi, Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi, Teknolojik Alan Bilgisi, Pedagojik Bilgisi, Alan Bilgisine ilişkin açıklamalarda buldukları görülmüştür. Bu bulgulara dayanarak sınıf öğretmenlerinin TPAB'a ilişkin düşünceleri sorulduğunda çoğu, teknolojik araçların derste öğrenci seviyesine uygun kullanımı, teknolojinin eğitim-öğretim sürecine entegrasyonu, anlamlı öğrenmenin gerçekleşebilmesi için teknolojiyi bir araç olarak kullanma şeklinde ifade etmişlerdir. Burada sınıf öğretmenlerinin çoğu teknolojinin eğitim ortamında kullanılması ile ilişkilendirmede bulunmuştur. Alan yazın incelendiğinde öğretmen ve aday öğretmenlerin teknolojik bilgisinin olmasının ve bu bilgisini sınıf ortamında uygun bir biçimde kullanılmasının yerinde olacağı belirtilmiştir (Koehler ve Mishra, 2005; Koehler ve Mishra, 2008).

Sınıf öğretmenleri; matematik öğretim sürecinde teknoloji bilgisi, pedagoji bilgisi ve alan bilgisinin birlikte kullanımının sonucunda öğretim niteliğinin artacağına, öğretim sürecinin kolaylaşacağına, bilişsel becerilerin kazandırılmasına, öğrenme ortamının geliştirilmesine, duyuşsal becerilerin kazandırılmasına yönelik avantaj sağlayacağına kanaat getirmişlerdir. Alan yazın incelendiğinde öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının öğretim teknolojilerinin kullanımının faydalı olduğu konusunda hemfikir oldukları görülmektedir (Ayvacı, Er, Şenel ve Nas, 2007; Baki, Yalçınkaya, Özpınar ve Uzun, 2009; Yeşilyurt, 2006).

Araştırmada sınıf öğretmenleri teknolojik araç ve gereç olarak bilişim teknolojileri araç ve gereçlerinden yararlanırken, bir kısmının geleneksel araç ve gereçlerden yararlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu, matematik öğretiminde teknolojik araç ve gereç olarak akıllı tahta, bilgisayar, internet, projeksiyondan yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Baki ve arkadaşları (2009) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin en çok haberdar oldukları ve kullandıkları öğretim teknolojilerinin bilgisayar ve internet gibi yaygın kullanılan teknolojik ürünler olduğuna dikkat çekmiş-

tir. İşman (2002) öğretmenlerle yürüttüğü araştırmasında öğretmenlerin en çok kullandığı teknolojik araç gerecin yazı tahtası ve kitap olduğu, yazılımların öğretmenler tarafından bilinmediği, yazıcı, tepegöz ve tarayıcının da kullanılmadığı sonucu bu çalışmanın sonucuyla ters düşmektedir. Yeşilyurt (2006) yaptığı çalışmada öğretmenlerin çoğunluğunun bilgisayar, tepegöz, video, radyo-teyp kullandıkları, diğer elektronik araç gereçleri daha az kullandıkları sonucuna varmıştır.

Araştırmada sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde teknolojik araç ve gereçleri kullanırken dikkat edilmesi gereken hususlar olarak; öğretim niteliği arttırmaya yönelik, pedagojik bilgi içerikli, teknik konular, sağlık tedbirleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bulgulardan hareketle sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu, matematik öğretiminde teknolojik araç ve gereçleri kullanırken dikkat edilmesi gereken hususları; amaca uygun olması, ilgi çekici eğlenceli olması, uygun zamanda uygun teknolojik araçların kullanılması olarak tespit etmişlerdir.

Araştırmada ulaşılan başka bir sonuç ise sınıf öğretmenlerinin matematik öğretim sürecinde teknolojik araç ve gereç kullanırken karşılaştığı problemlerle ilgilidir. Sınıf öğretmenleri problemleri pedagojik bilgi eksikliğinden kaynaklı, teknik / donanımsal problemler, teknolojik bilgi eksikliğinden kaynaklı problemler olarak ifade etmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu, matematik öğretim sürecinde teknolojik araç ve gereç kullanırken karşılaştığı problemleri; alt yapı sorunları (elektrik, internet kesintileri vb.), öğrenci sayısındaki fazlalığa bağlı uygulama yetersizlikleri, öğrenci ve öğretmeni pasifleştirme olarak vurgulamışlardır. Fiziki alt yapı yetersizlikleri matematikle beraber diğer derslerde de teknoloji ile öğretim sürecini olumsuz etkilemektedir. Üredi, Akbaşlı ve Ulum (2016) ilköğretim okulu öğretmenlerinin eğitim platformlarının öğretimdeki kullanımına ilişkin görüşlerini araştırmak amacı ile yaptığı çalışmada, öğretmenlerin tamamının eğitim platformlarını öğretimde (matematikle beraber diğer dersler) kullanmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ancak ilkokullarda öğretmenler eğitim platformlarını, imkân olduğu sürece eğitim faaliyetlerinde kullandığını, öğretmenlerin fiziki alt yapının yetersiz olduğu görüşünde olduklarını belirtmişlerdir.

Araştırmanın sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde kullanılan strateji, yöntem ve tekniklerin kullanımına ilişkin sonuçlarına göre öğretmenler; tekniklerden, stratejilerden ve yöntemlerden yararlanmaktadır.

Bunlar çoğunlukla buluş yoluyla öğrenme stratejisi, soru cevap tekniği, problem çözme tekniği, anlatım yöntemidir. Bunun birlikte yaklaşım olarak yaparak yaşayarak öğrenmeyi kullandıklarını vurgulamışlardır. Burada yaklaşım belirtmelerinin nedeni yaparak yaşayarak öğrenmeyi strateji, yöntem veya teknik grubuna dâhil etmiş olmaları düşünülmektedir. Aktepe, Tahiroğlu, Acer (2015) öğretmenlerinin kullandığı öğretim yöntemleri ilişkin öğrenci görüşlerini inceledikleri çalışmada, matematik öğretiminde “en fazla” kullanılan öğretim yöntemi sırasıyla problem çözme, düz anlatım ve soru cevap yöntemi olduğunu tespit etmişlerdir. Toptaş (2012) yaptığı araştırmada öğretmenlerin en çok düz anlatım, soru-cevap ve problem çözme yöntemlerini kullandıkları sonucuna ulaşmıştır. Yavuz (2006), çalışmasında problem çözme yönteminin öğrencilerin matematik tutum puanları ve problem çözmeye yönelik akademik benlik puanlarının artmasında etkili olduğunu vurgular. Temizöz ve Özgün Koca (2010) yaptıkları araştırmanın gözlem raporlarına göre, öğretmenlerin derslerde en fazla soru-cevap tekniğini, sunuş yoluyla öğretme yaklaşımını, tartışma ve düzenlatım yöntemlerini kullandıkları tespit edilmiştir.

Araştırmada sınıf öğretmenleri matematik öğretiminde materyal kullanımının avantajlarını; öğretim niteliğini arttırmaya yönelik, matematik öğretimi sürecini kolaylaştırmaya yönelik olarak ifade etmişlerdir. Bu bağlamda sınıf öğretmenlerinin çoğunluğu, matematik öğretiminde materyal kullanımının avantajlarını; öğrenmeyi somutlaştırması, kalıcı öğrenmeyi sağlaması, ilgi ve dikkat çekici olması, öğrenme ve öğretmeyi kolaylaştırması olarak belirtmişlerdir. Araştırmanın bir diğer sonucuna göre sınıf öğretmenleri matematik öğretiminde materyal kullanımının dezavantajların öğretim niteliğine yönelik olarak belirtmişlerdir. Bu dezavantajları zamanı iyi kullanamama, öğrenci ve öğretmeni pasifleştirmesi, pahalı olması, dikkat dağınıklığı olarak sıralamışlardır. Üredi, Akbaşlı ve Ulum (2016) ilköğretim okulu öğretmenlerinin yaptığı çalışmada bilişim teknolojileri ürünü olan eğitim platformlarının en fazla matematik derslerinde kullanıldığını ve konuların somutlaştırılması, eğlenceli hale gelmesi ve öğrenmeyi kolaylaştırması yönünden avantaj sağladığını vurgulamışlardır. Çağıltay, Çakıroğlu, Çağıltay, Çakıroğlu (2001) çalışmasında eğitimde bilgisayar kullanmanın avantajlı olduğunu vurgulamıştır. Odabaşı, Çoklar, Kıyıcı ve Akdoğan (2002), web destekli eğitimin, ilkokul öğrencilerine uyarıcılık ve soyut kavramları so-

mutlaştıran zengin bir eğitim ortamı sunduğunu da ortaya koymuştur. Söz konusu sonuçlar bu araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Öneriler

Araştırma sonuçları doğrultusunda bazı öneriler getirilmiştir:

- Sınıf Öğretmenlerine TPAB' a yönelik online eğitimler verilebilir.
- Akademisyenler tarafından sınıf öğretmenlerine yönelik TPAB projeleri düzenlenebilir.
- Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin görüşleri incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin sahip olmaları gereken yeterlikler arasında TPAB' a yer verilmediği tespit edildiği için, sınıf öğretmenlerinin bu bilgi türünden haberdar olmadıkları düşünülmektedir. Dolayısıyla sınıf öğretmenlerinin hizmet öncesi dönemde sahip olmaları gerektiği düşünülen yeterliklerden biri olan TPAB' a ilişkin bilgi sahibi olmalarını sağlayacak uygulamalara derslerde yer verilmelidir.

EXTENDED ABSTRACT

**Primary School Teachers' Views about
Technological Pedagogical Content Knowledge
(TPACK) in Mathematics Education Process**

Lütfi Üredi - Hakan Ulum
Mersin University, Çukurova University

It is imperative to teach the use of technology to teachers in the teaching process. TPACK gains importance in this sense. The basis of TPACK is how teachers can effectively teach by using educational technologies and pedagogical field knowledge (Shulman, 1986; 1987). It was theorized by the addition of technology knowledge on "pedagogical content knowledge" presented to the literature by Shulman (1986). TPACK has recently attracted the attention of those interested in teacher education in many countries (American Association of Colleges for Teacher Education, 2008).

In the literature, TPACK stands out in criticism about TPACK. however, it must be put into context. For example, all levels of education from primary school to high school are very different. TPACK may have approaches to technology integration according to the level (Hobgood & Ormsby, 2015; Roblyer and Doering, 2010).

The general purpose of the study is to determine the opinions of classroom teachers on technological pedagogical content knowledge in the mathematics education process. In line with this general purpose, the following questions were sought:

1. What should be the professional competencies of classroom teachers? Why is that?
2. What does Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) mean to you?
3. What are the consequences of using technical knowledge, pedagogical knowledge, and field knowledge together in the mathematics teaching process?
4. Which technological tools and materials do you think it is necessary to use in the mathematics teaching process? What should be considered when using these technological tools and equipment?

5. What kind of problems do you encounter in your mathematics teaching process where you use technological tools and equipment?
6. Which strategies, methods, and techniques can generally be used in teaching mathematics? Why is that?
7. What are the advantages and disadvantages of using materials in mathematics teaching?

With the results to be obtained as a result of the findings of the research, it was aimed to raise awareness among teachers and researchers and educators about TPACK.

In the research, phenomenology [phenomenology] design was used. In phenomenology, how the participants perceive their experiences is tried to be understood with their expressions (McMillan, 2004; Richards and Morse, 2007). In this study, phenomenology design was preferred because it was aimed to understand the opinions of classroom teachers on technological pedagogical content knowledge in the mathematics teaching process with their explanations.

Participants in the research consist of 25 teachers. According to Saban and Ersoy (2017), while some sources mention that the number of participants should be between 5 and 25 in phenomenology studies (Creswell, 2007), some sources mention that there should be at least 10 participants (Creswell, 2007; Yıldırım & Şimşek, 2006). In this study, the number of participants was chosen as 25.

While determining the participants of the research, they made use of the "maximum diversity sampling" method. The aim here is to create a relatively small sample and to reflect the diversity of the participants who may be a party to the problem investigated in this study group (Yıldırım and Şimşek, 2006). In line with the purpose of the research, it was tried to provide maximum diversity by choosing teachers working in Mersin city center, Tarsus district center, and Mersin province villages in 2019.

In the phenomenology design, the basic data collection technique is an interview. Interview technique in revealing the experiences and meanings of the cases provides the researchers with interaction, flexibility, and opportunities to examine them through probes (Yıldırım and Şimşek, 2006). In the study, data were collected from teachers face to face, individually, using a semi-structured interview form developed by the researchers. The demographic information in the semi-structured interview form is gender, senior-

rity, school level, and education status. The questions in the form are given in the purpose of the research (see p.6).

A conceptual framework was created as a result of a comprehensive literature review in the study. This conceptual framework was taken into consideration with semi-structured interview forms. Open-ended questions directed to teachers were also created within the scope of this conceptual framework and the data were collected by asking whether there is an issue they want to add to the existing questions. The participants of the study were told that it was voluntary and that their personal information would not be included in the research. These procedures are important in terms of ensuring the internal validity of the research.

The coding and category creation processes in the research were made repeatedly by the researcher and the faculty member based on the data. Considering the problem and purpose of the research, unnecessary codings were removed and new codings were created. The reliability of the data was calculated using the formula $[\text{Agreement} / (\text{Agreement} + \text{Disagreement})] \times 100$ recommended by Miles and Huberman (1994), and the percentage of agreement indicating the reliability of the data was found to be 84%. This value shows that the data are reliable.

To ensure the external validity of the research, the semi-structured interview form, interviews, and analysis steps were tried to be explained; The working group, data collection tool, process, analysis, and interpretation of the data are defined in a way that the readers can understand.

In phenomenology studies, data analysis is aimed at revealing experiences and meanings. For this purpose, there is an effort to conceptualize the data and reveal the themes that can define the phenomenon in the content analysis (Yıldırım and Şimşek, 2006). The data obtained in this study were subjected to content analysis.

According to Yıldırım and Şimşek (2006), data goes through the following four stages of content analysis:

- 1) Coding of data
- 2) Finding themes
- 3) Editing codes and themes
- 4) Description and interpretation of the findings

In this study, the data were coded according to the concepts derived from the collected data (data coding). The data collected at this stage were

analyzed in detail with an inductive approach and codes were formed. The resulting code list has formed the conceptual structure in the processing of all data. The codes created were brought together and a theme was searched. Significant relationships were established between the codes and themes were found (finding themes). In the next step, the data is defined and explained (editing codes and themes) arranged to make the data understandable. At the last stage of the analysis, the findings were carefully interpreted (description and interpretation of the findings).

In this study, it was tried to reveal the opinions of classroom teachers about TPACK in mathematics teaching. In this context, firstly, the qualifications that classroom teachers think that a new classroom teacher should have; Pedagogical knowledge, field knowledge, pedagogical content knowledge, technology knowledge, technological field knowledge, personal competencies, and affective competencies were determined. Among these opinions, TPACK is not among the competencies that should be found in classroom teachers. The fact that classroom teachers do not refer to TPACK indicates that they are not aware of this type of information. Most of the classroom teachers emphasized that classroom teachers should have the competence to reach student level (pedagogy knowledge), technology knowledge, effective classroom management, and field knowledge.

Kaynakça / References

- Aktepe, V., Tahiroğlu, M., ve Acer, T. (2015). Matematik öğretiminde kullanılan öğretim yöntemlerine ilişkin öğrenci görüşleri. *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 127-143.
- American Association of Colleges of Teacher Education (AACTE) (2008). *Handbook of technological pedagogical content knowledge (TPCK) for educators*. New York: Routledge/Taylor ve Francis Group.
- Ayvacı, H. Ş., Er Nas, S., Şenel, T., ve Nas, H. (2007). Öğretmen adaylarının öğretim teknolojilerini kullanmaya yönelik düşünceleri ve bu teknolojileri kullanma yeterlilikleri. *7th International Educational Technology Conference*, Near East University.
- Baki, A. (2001). Bilişim teknolojisi ışığı altında matematik eğitiminin değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 149(1), 26-31.
- Baki, A., Yalçınkaya, H., Özpinar, İ., ve Uzun, S. (2009). İlköğretim matematik öğretmenleri ve öğretmen adaylarının öğretim teknolojilerine bakışlarının

- karşılaştırılması. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 1(1), 65-83.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (22. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Christensen, R. ve Knezek, G., (2000). Internal consistence reliabilities for 14 computer attitude scales. *Journal of Technology and Teacher Education*, 8(4), 327-336.
- Çağiltay K, Çakıroğlu J, Çağiltay N, Çakıroğlu E (2001). Öğretimde bilgisayar kullanımına ilişkin öğretmen görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(21), 19-28.
- Çelik, H.C. ve Kahyaoğlu, M. (2007). İlköğretim öğretmen adaylarının Teknolojiye yönelik tutumlarının kümeleme analizi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(4), 571-586.
- Denise A. Schmidt, Evrim Baran, Ann D. Thompson, Punya Mishra, Matthew J. Koehler ve Tae S. Shin (2009) Technological pedagogical content knowledge (TPACK). *Journal of Research on Technology in Education*, 42(2), 123-149.
- Hobgood, B. ve Ormsby, L. (2015) NC Learn: Inclusion in the 21st-century classroom: Differentiating with technology - <http://www.learn-nc.org/lp/editions/every-learner/6776> Erişim Tarihi: 20.01.2019
- İşman, A. (2002). Sakarya ili öğretmenlerinin eğitim teknolojileri yönündeki yeterlilikleri. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 1(1), 72-92.
- Koehler, M. J., ve Mishra, P. (2005). What happens when teachers design educational technology? The development of technological pedagogical content knowledge. *Journal of Educational Computing Research*, 32(2), 131-152.
- Koehler, M., ve Mishra, P. (2008). Introducing TPCK. In. AACTE committee on innovation and technology (Eds.), *Handbook of Technological Pedagogical Content Knowledge (TPCK) for Teaching and Teacher Educators*, (p. 3-29). New York and London: Routledge.
- Koehler, M., ve Mishra, P. (2009). What is technological pedagogical content knowledge (TPACK)?. *Contemporary issues in technology and teacher education*, 9(1), 60-70.
- Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Odabaşı F, Çoklar AN, Kılıcı M, Akdoğan EP (2002). İlköğretim birinci kademedeki web üzerinden ders işlenebilirliği. *Turkish Online*, 4(4), 182-190.
- Öksüz, C., Ak, Ş., ve Uça, S. (2009). İlköğretim matematik öğretiminde teknoloji kullanımına ilişkin algı ölçeği. *Yüziüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 270-287.

- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research ve evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Roblyer, M.D. ve Doering, A. (2010). *Integrating educational technology into teaching* (5th Ed.). Boston, MA: Pearson Education, Inc.
- Temizöz, Y., ve Özgün Koca, S. (2010). Matematik öğretmenlerinin kullandıkları öğretim yöntemleri ve buluş yoluyla öğrenme yaklaşımı konusundaki görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 33(149), 89-103.
- Toptaş, V. (2012). Elementary school teachers' opinions on instructional methods used in mathematics classes. *Eğitim ve Bilim*, 37(166), 116-128.
- Üredi, L., Akbaşı, S., ve Ulum, H. (2016). Investigating the primary school teachers' perspectives on the use of education platforms in teaching. *Educational Research and Reviews*, 11(15), 1432-1439.
- Yavuz, G (2006). *Dokuzuncu sınıf matematik dersinde problem çözme strateji öğretiminin duyuşsal özellikler ve erişime etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yeşilyurt, E. (2006). *Öğretmenlerin öğretim araç ve gereçlerini kullanma durumlarını etkileyen faktörler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri*. (7. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Üredi, L. ve Ulum, H. (2020). Matematik eğitimi sürecinde sınıf öğretmenlerinin teknolojik pedagojik alan bilgisine (tpab) ilişkin görüşleri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı),3642-3669.DOI: 10.26466/opus.766702

Illinois Zorbalık, Kavga ve Mağduriyet Ölçeğinin (IZKMÖ) Türkçeye Uyarlama Çalışması

DOI: 10.26466/opus.768247

*

Mustafa Aydın* – Erkan Efilti** – Mustafa Diker***

* Dr. Öğrt. Üyesi, Necmettin Erbakan Üni., Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Konya/Türkiye

E-Posta: maydinselcuk@gmail.com

ORCID: [0000-0001-8414-0008](https://orcid.org/0000-0001-8414-0008)

** Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Konya/Türkiye

E-Posta: efilti@konya.edu.tr

ORCID: [0000-0003-1158-5764](https://orcid.org/0000-0003-1158-5764)

*** Öğretmen, Altıncağ Ortaokulu, Milli Eğitim Bakanlığı, Dörtyol, Hatay/Türkiye

E-Posta: dikerweb@gmail.com

ORCID: [0000-0002-1894-1234](https://orcid.org/0000-0002-1894-1234)

Öz

Zorbalık, günümüzde tüm dünyada eğitim öğretimin her kademesinde görülebilen ve öğrencilerin fiziksel ve ruhsal sağlığını tehdit eden oldukça ciddi bir sorun haline almıştır. Toplumsallaşmanın ilk adımlarının atıldığı okullarda zorbalık ve saldırganlık gibi davranışların sıklıkla görülmesi, tüm çocukların geleceğini, psikososyal sağlığını derinden etkileyebilmektedir. Okullarda bu tür davranışların önlenmesi amacıyla yapılacak çalışmalarda bu davranışların çeşitli bileşenlerinin ölçülmesi önem arz etmektedir. Gerçekleştirilen bu çalışmada, Illinois Zorbalık, Kavga ve Mağduriyet Ölçeği'nin (IZKMÖ) Türk Kültürüne uyarlanması amaçlanmıştır. Illinois Zorbalık Ölçeği (IZÖ), Illinois Kavga Ölçeği (IKÖ) ve Illinois Mağduriyet Ölçeği (IMÖ) bileşenlerinden oluşan bu ölçek, Türkçe formu oluşturma aşamaları tamamlandıktan sonra 10-18 yaş aralığındaki 637 öğrenciye uygulanmıştır. Ölçeğin üç faktörlü yapısı Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sınımanmıştır. Elde edilen sonuçlar, ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğunu göstermiştir. Ölçeğin güvenilirliği için, ölçeğin tamamına ve tüm alt boyutlarına ilişkin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları kontrol edilmiştir. Elde edilen sonuçlar ölçeğin tümünde 0,90; Zorbalık alt boyutu için 0,84; Mağduriyet alt boyutu için 0,83; Kavga etme alt boyutu için 0,81 şeklindedir. Ölçeğin %27'lik alt ve üst gruplara ilişkin t- testi analizi sonuçları, ölçekteki tüm maddeler için anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Ayrıca ölçeğin alt boyutlarına ilişkin standart sapma, ortalama, boyutlar arası korelasyon değerleri ve güvenilirlik katsayıları da hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, İZKMÖ'nün Türkçe ve Türk kültürüne uygun, geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Zorbalık, mağduriyet, kavga etme.

The Adaptation Study of Illinois Bullying, Fighting and Victimization (IBFVS) Scale for Turkish Context

*

Abstract

Today, bullying has become a very serious problem that can be seen at all educational levels which threatens the physical and mental health of students. The frequent occurrence of bullying and aggression in schools, which is seen as the first step of socialization, can deeply affect the future and psychosocial health of all students. It is important to identify the various components of these behaviors with the studies aiming to prevent these behaviors in schools. The aim of the study is to adapt the Illinois Bullying, Fighting and Victimization Scale (IBFVS) for Turkish context. After the Turkish version was formed through required procedures, it was administered with 637 students between the ages of 10-18. Construct validity of the scale was tested via Confirmatory Factor Analysis (CFA). The obtained results showed that the scale has good fit indices. For the reliability of the scale, the Cronbach Alpha coefficients for the entire scale and all its sub-dimensions were investigated. The results obtained are 0.90 in the entire scale; 0.84 for bullying sub-dimension; 0.83 for Victimization sub-dimension; It is 0.81 for the fight sub-dimension. The results of the t-test analysis of the scale's 27% lower and 27% upper groups indicate that there is a significant difference for all items in the scale. In addition, standard deviation, mean, correlation values and reliability coefficients related to the sub-dimensions of the scale were calculated. Results show that IBFVS is a valid and reliable tool for Turkish language and Turkish culture.

Keywords: Bullying, fighting, victimization.

Giriş

Çocukların ailede başlayan öğrenme ve sosyalleşme süreçleri, çeşitli ortamlarda akranlarıyla etkileşimleri ile gittikçe güçlenmektedir. Bu açıdan çocukların akranları ile en çok bir arada bulunduğu, vaktinin önemli bir bölümünü geçirdiği, öğrenim gördükleri okullar, sosyal ve bilişsel gelişimlerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Okulların, iletişim becerilerinin geliştirilmesi, olumlu davranışların kazandırılması gibi temel amaçları olmasına rağmen sık sık karşılaşılabilen olumsuz durumlar öğrenciler üzerinde ciddi etkilere sahiptir.

Çocuklarda ve gençlerde özellikle son yıllarda en çok görülen olumsuz durumlardan biri de zorbalıktır. Akran zorbalığı ile ilgili bilimsel çalışmalar 1970'li yıllarda Dan Olweus ile başlamıştır. Olweus'a (1994) göre akran zorbalığı genel olarak bir öğrencinin, zaman içinde ve tekrarlı olarak, bir ya da daha çok öğrenci tarafından olumsuz davranışlara maruz kalması olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu olumsuz davranışlar, başka bir kişiye fiilen ve kasıtlı olarak uygulanan rahatsızlık ve yaralama girişimlerini de içermektedir (Dake, Price ve Telljohann, 2003). Ayrıca zorbalık, genellikle bir veya daha fazla çocuğun kendini savunamayacağı düşünülen başka bir çocuğa zarar vermeyi veya rahatsız etmeyi amaçladığı bir saldırganlık biçimi olarak da tanımlanabilir (Glew, Rivara ve Freudtner, 2000).

Akran zorbalığına maruz kalan kişiler mağdur/kurban olarak adlandırılmaktadır. Zorbalık tanımlarında mağdurların yaşadığı olumsuz davranışlar genellikle bir başkasına rahatsızlık ve acı vermeye çalışmak veya kasıtlı şekilde acı çektirmek olarak öne çıkmaktadır (Pişkin, 2002). Kurbanı karşı yöneltilen davranışlar sözel (alay etme, lakap takma, tehdit etme, kötü niyetli dedikodular yayma ve sataşma vb.), fiziksel (vurma, itme, saç çekme vb) veya birini arkadaş grubundan dışlama, müstehcen hareketler gibi çeşitli ilişkisel şekillerde de olabilir (Olweus, 2004).

Akran zorbalığı, okul hayatının ilk başladığı basamak olan okul öncesi eğitimi döneminden ergenlik dönemine kadar çeşitli kademelerde ve yaş gruplarında ortaya çıkabilmektedir (Uysal ve Dinçer, 2012). Arkadaşlık ilişkileri ile ilgili temellerin kazanıldığı okul öncesi dönem ve ilköğretim dönemlerinde olduğu gibi, ergenlik döneminin özelliklerinin gittikçe belirginleştiği ortaokul ve lise döneminde de akran zorbalığı önem verilmesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bireylerin sosyal, duygusal ve

bilişsel gelişimlerinde çok önemli bir dönem olan ergenlik dönemindeki gelişimi, bireyin hayatının her döneminde toplumla uyumlu şekilde yaşayabilmesinde büyük bir önem arz etmektedir (Kılıç, 2017). Okullarda zorbalığın sıklıkla görüldüğü ergenlik dönemi, zorbalığı gerçekleştiren, zorbalık mağduru olan ve zorbalığa tanıklık etmiş öğrencilerin yaşamlarının geri kalanında kalıcı izler bırakan bir dönemdir. Zorbalık, ergenlik dönemindeki öğrenciler için tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de oldukça ciddi ve önemli bir sorundur (Koç, 2006).

Günümüzde zorbalık, tüm dünya ülkelerini ilgilendiren bir problem haline gelmiştir. Okullarda zorbalığın gittikçe yaygınlaşması, çocukların, gençlerin fiziksel ve ruhsal sağlığını tehdit etmektedir. Due vd. (2005), tarafından 28 ülkede 11-15 yaş arasında ve okulda eğitime devam eden ulusal temsilci örnekleri arasında zorbalığın görülme sıklığı konusunda büyük bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre genel olarak, erkek öğrencilerin %18'i ve kız öğrencilerin % 15'inin zorbalık davranışları gösterdikleri raporlanmıştır. Ülkeler arasında bu yüzdelik değerlerde önemli farklılıklar olmasına ve kültürel çeşitlilikler bulunmasına rağmen, sonuçlar, okul zorbalığının hem yüksek hem de düşük gelirli ülkelerde oldukça yaygın olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de okullarda şiddet ve saldırganlık davranışlarının da artış gösterdiği ve gitgide sosyolojik bir sorun haline aldığı son yıllarda çeşitli araştırmalarda ortaya konulmuştur (Öğülmüş, 2006; Efilti, 2008; Çubukçu ve Dönmez, 2012; Arslan, 2015). Bu davranışlara kavga etme, küfür, tehdit gibi çeşitli şekillerde rastlanılmaktadır. Ayrıca, okullarda görülen saldırganlık davranışlarıyla zorbalık davranışlarının doğrudan ilgili olduğu ifade edilmektedir (Moller, 2001). Bu durum davranışı gerçekleştiren ve mağdur olan öğrencileri etkilediği gibi, aileleri, öğretmenleri de olumsuz etkileyebilmektedir (İnan, 2005; Yavuzer, 2011). Öte yandan öğrencilerin zorbalıkla ilgili hassas/duyarlı davranma düzeyleri de zorbaca davranışlar için belirleyici olmaktadır (Dilmaç vd., 2016).

Saldırgan davranışlar çocukların toplumsallaşmaya başladığı kurumlar olan okullarda büyük rahatsızlıklara yol açmaktadır (Efilti, 2003). Okulda zorbalık ile şiddet türü olayların önlenememesi ve bu olayların sık sık tekrarlanması, okulda istenmeyen sonuçlara yol açabilir. Zorbalığın kurban üzerindeki etkileri hem kısa hem uzun vadeli olarak ortaya çıkmaktadır. Borg'a

(1998) göre, zorbalığın yaygın olarak görüldüğü okullarda, öğrenciler kendilerini güvende hissetmemekte, okul yaşantılarından zevk almamakta ve bunun sonucunda okuldan soğumaktadırlar. Zorbalığın oluşturduğu kısa vadeli etkiler acı, mutsuzluk, üzüntü, aşağılık hissi, öz güven kaybı, kaygı, okuldan soğuma ve güvensizliktir. Bazı kurbanlarda karın ve baş ağrıları gibi psiko-somatik şikâyetler de gelişmektedir (Austin ve Sciarra, 2017). Ayrıca okullardaki zorbalık davranışları ile uyuşturucu kullanımı ve diğer problem davranışlarının birbirleriyle ilişkili olduğu belirtilmektedir (Ttofi vd., 2016).

Okullardaki zorbalık davranışlarının önlenmesi adına yapılacak çalışmalarda öncelikle zorbalıkla ne sıklıkta karşılaşıldığı, ne kadar yaygın olduğunun belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu sebeple genellikle öğrenci bildirimine (self – report), öğretmen değerlendirmelerine (teacher nomination) ve akran bildirimine (peer nomination) dayalı ölçme araçları kullanılmaktadır (O’Connell, Pepler ve Craig, 1999). Öğretmen değerlendirmesi ölçekleri, öğrencilerin zorbalık davranışlarını ne sıklıkta sergiledikleri veya zorbalığa maruz kaldıklarının, davranış problemlerinin ve akranları içerisindeki yerlerinin öğretmenleri tarafından değerlendirilmesine yönelik sorular içermektedir. Ancak öğretmen değerlendirmesi ölçeklerinin eleştirildiği bazı noktalar vardır. Örneğin, fiziksel ve sözel zorbalık kolayca anlaşılmasına rağmen, ilişkisel zorbalık genellikle perde arkasında gerçekleştiğinden yetişkinlerin anlaması daha zor olabilmektedir. (Leff vd., 1999).

Akran bildirim türü ölçeklerde, farklı zorbalık davranışlarına ilişkin örneklerin yer aldığı maddeler verilerek, bu davranışları en çok kimlerin sergilediği ve en çok kimlerin zorbalığa maruz kaldığı tespit edilmeye çalışılmaktadır (Schwartz, 2000; Schwartz vd., 2002). Bu tür ölçeklerde ise arkadaş gruplarında taraflı yanıtlar verilebileceği ve fazla zaman alabileceği belirtilmektedir (Kutlu ve Aydın, 2010).

Öz bildirim dayalı araç türünde ise, Olweus tarafından geliştirilen “Olweus Zorba/Kurban Anketi” (Bully/Victim Questionnaire” yaygın kullanımı olan araçlardan biridir. Bu araç okullarda karşılaşılan zorbalık çeşitlerini, bu davranışların öğretmene ya da aileye bildirilip bildirilmediğini, ilgili davranışa müdahale edilip edilmediğini ve zorbalığın nerede gerçekleştiğini belirlemek gibi farklı durumlar için geliştirilmiştir. Ölçek, zorbalığa ilişkin tanım içermektedir. Ölçekte, zorbalık kapsamına giren ve girmeyen davranışların neler olduğuna yer verilmiştir. (Olweus D. , 1996). Bu ölçek alanda birçok araştırmada uyarlanmış ve kullanılmıştır (Salmon ve James, 1998; Ortega

ve Lera, 2000; Wolke vd., 2000) Bu ölçek ülkemiz için de uyarlanmıştır (Dölek, 2002).

Zorbalık alanında geliştirilen ölçeklerin, sadece zorbalık davranışlarını ölçen (Crick ve Grotpeter, 1995; Austin ve Joseph, 1996; Orpinas ve Frankowski, 2001), sadece zorbalığa maruz kalma/mağduriyeti ölçen (Orpinas, 1993; Eisenberg, Neumark-Sztainer ve Perry, 2003; Mynard ve Joseph, 2000) ya da her ikisini de içeren ölçekler (Poteat ve Espelage, 2005; Tarshis ve Huffman, 2007) şeklinde geliştirildikleri görülmektedir.

Ülkemizde zorbalık ile ilgili çalışmalar incelendiğinde, veri elde etmek amacıyla geliştirilen ya da uyarlanan ölçeklerin sıkça kullanıldığı görülmüştür. Bunlara örnek olarak öğrencilerdeki zorbalık eğiliminin belirlenmesi amacıyla geliştirilen “Zorbalık Davranış Eğilim Ölçeği” ve “Akran Zorbalığı Değerlendirme Anketi” (Satan, 2006), zorbalığın duygusal, bedensel, sözel ve cinsel boyutta inceleme amacıyla uyarlanan “Şiddet-Kaba Güç Anketi” (Kepenekçi ve Çınkır, 2003), “Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği” (Gültekin ve Sayıl, 2005), ilköğretim birinci kademedeki öğrenciler için “Akran Zorbalığı Ölçeği: Çocuk Formu” (Pişkin ve Ayas, 2011) gösterilebilir.

Bu ölçeklerde genel olarak, zorbalık davranışını gerçekleştiren ve/veya zorbalığa maruz kalan öğrencilerin tespiti amaçlanmaktadır. Ölçeğin başında zorbalığın tanımının yer aldığı bu ifadelerin katılımcıların cevaplarını etkileyebileceği belirtilmektedir (Neary ve Joseph, 1994). Mevcut çalışmada da, 8-18 yaş aralığındaki öğrencilere ilk olarak zorbalık tanımının doğrudan ya da dolaylı olarak tanıtıldığı çalışmaların aksine, davranışların öğrencilere etkisini değerlendirmelerini istemeksizin, sadece davranışların sıklığının, belirtilen davranışların son 30 günde ne sıklıkla görüldüğünün ölçülmesi hedeflenmektedir. Ayrıca ölçek, zorbalık, mağduriyet alt boyutlarının yanı sıra, şiddet ve saldırganlık ile alakalı olarak kavga etme alt boyutunu içermektedir. Bu sebeple bu ölçeğin akran zorbalığının tespit edilmesi ve önlenmesi çalışmalarına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada Espelage ve Holt (2001) tarafından geliştirilen Illinois Zorbalık, Kavga ve Mağduriyet Ölçeği'nin (IZKMÖ) Türkçeye ve Türk kültürüne uyarlanarak geçerlik güvenirlik çalışmalarının yapılması sonrasında alanyazına kazandırılması amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışma Grubu

Ergenlerde zorbalık davranışını araştıran bir aracın literatüre kazandırılmasını amaçlayan bu araştırma 2018-2019 öğretim yılında İç Anadolu Bölgesinde yer alan büyükşehir niteliğindeki bir ilimizde yürütülmüştür. Araştırmada veriler 10-18 yaş aralığındaki (ortaokul ve lise düzeyindeki) 637 öğrenciden elde edilmiştir. Katılımcıların 355'i (%56) kadın 282'si (%44) erkektir. Öğrencilerin yaşına ilişkin ortalama değeri 14.88 ve medyan değeri ise 15'tir.

Kullanılan Ölçme Aracı

Bu araştırmada Espelage ve Holt (2001) tarafından geliştirilen Illinois Zorbalık, Kavga ve Mağduriyet Ölçeği (IZKMÖ) ölçme aracı olarak kullanılmıştır. Bu araç, Illinois Zorbalık Ölçeği (IZÖ), Illinois Kavga Ölçeği (İKÖ) ve Illinois Mağduriyet Ölçeği (İMÖ) bileşenlerinden oluşmaktadır.

Illinois Zorbalık Ölçeği (IZÖ), 9 adet likert tipi dereceleme maddelerinden oluşmaktadır. Bu maddelerle katılımcılara son 30 gün içinde ne sıklıkla zorbalık biçimlerini (örneğin, alay etme, rahatsız etme, tehdit etme ve sosyal olarak dışlama) sergiledikleri sorulmaktadır.

Illinois Kavga Ölçeği (İKÖ), 5 adet likert tipi dereceleme maddelerinden oluşmaktadır. Bu maddelerle öğrencilere şiddet veya bedensel tehditle sonuçlanan fiziksel tartışmaları değerlendirilmektedir.

Illinois Mağduriyet Ölçeği (İMÖ) 4 adet likert tipi dereceleme maddelerinden oluşmaktadır. Bu 4 maddede bireylerin son 30 gün içinde akranlarından görebilecekleri olası mağduriyet ifadelerine yer verilmektedir. Tüm bu ölçeklerde yanıt seçenekleri "Asla", "1 veya 2 kez", "3 veya 4 kez", "5 veya 6 kez" ve "7 veya daha fazla kez" şeklindedir.

Ölçeğin Uyarlanması ve Takip Edilen İşlemler

Ölçeğin uyarlama çalışması için öncelikle ilgili makalenin sorumlu yazarı Dorothy L. Espelage ile elektronik posta yolu ile iletişime geçilmiş ve ölçeğin Türkçeye uyarlanması için gerekli izin alınmıştır. İzin alındıktan sonra uyarlama çalışmaları için çeviri işlemlerine başlanmıştır.

Özgün dili İngilizce olan ölçek, İngilizce ve Türkçe dillerine hakim dört ayrı çevirmen tarafından birbirinden bağımsız olarak Türkçeye çevrilmiştir. Çevirmenlere çeviri işlemi öncesinde ölçeğin yapısı ve amacı hakkında gerekli bilgiler verilmiştir. Oluşturulan dört ayrı çeviri araştırmacılar ve aynı çevirmenler tarafından karşılaştırılmış, ortak bir Türkçe form haline getirilmiştir. Bu karşılaştırmada; (a) Türkçe madde ile İngilizce maddenin eşleşmiş olmasına, (b) farklı yaş gruplarındaki öğrenciler için görece zorba/zorba olmayan kişilere uygunluğu incelenmiştir.

İlk şekli verilen Türkçe form, geri çeviri yöntemi ile iki farklı çevirmen tarafından birbirinden bağımsız olarak tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Elde edilen çeviriler karşılaştırılmış ve gerekli görülen düzeltmeler yapılmıştır. Bu aşamada, iki psikolojik danışmandan maddelerin içerikleri ve öğrenciler tarafından uygun biçimde anlaşılabilirliği konusunda görüşleri alınarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Ayrıca bir ölçme uzmanı tarafından madde formlarının ölçümlemeye uygunluğu incelenmiştir.

Oluşturulan nihai Türkçe form, farklı 3 Türkçe öğretmeni tarafından anlam bütünlüğü ve dil bilgisi yönünden kontrol edilmiş ve ölçeğin son hali hazırlanarak geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarına başlanmıştır. Tüm çeviri süreçlerinde, ölçeğin uygulanacağı yaş grubunun özellikleri göz önünde bulundurularak çalışmalar yürütülmüştür.

Verilerin Analizi

Analiz öncesinde tüm maddelere ilişkin kayıp veriler, minimum-maksimum değerler incelenerek betimsel istatistikler gözden geçirilmiştir. Ayrıca maddelere ilişkin yanıt kategorileri de yüzde olarak incelenmiştir.

Ölçeğin Türk kültürüne uyarlanmasında orijinal formda belirlenen yapıya ilişkin geçerliği sınamak amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) tekniğinden yararlanılmıştır. Bu analizin amacı her koşulda kullanılacak bir ölçek yapısının doğrulanmasıdır. Varyans-kovaryans matrislerine dayalı olarak yapılan tüm analizlerde modelin parametrelerini tahmin etmek için maksimum olabilirlik tahmini (MLE) kullanılmıştır (Hair ve ark. 2010).

Modelin uygunluğunu değerlendirmek için dikkate alınması gereken bazı uyum indeksleri vardır (Kline, 2010; Hair ve ark. 2010). İlk olarak, minimum uyum fonksiyonu χ^2 kullanılarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, χ^2 'nin örnek büyüklüğüne çok duyarlı olduğu bilindiğinden (Hu ve Bentler 1999),

χ^2 (ki-kare) değerinin serbestlik derecesine (χ^2/sd) oranı dikkate alındı. Bu değerin 3'ten az olması iyi bir uyuma işaret eder. DFA modelinin geğerliğinin kanıt olarak literatürde önerildiği üzere Yaklaşık Hataların Karekökü (Root Mean Square Error of Approximation, RMSEA), Standart Ortalama Hataların Kare Kökü (Standardized Root Mean Square Residual, SRMR) ve Karşılaştırıcı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index, CFI) olmak üzere, dört temel uyum indeksi rapor edilmiştir (Kline, 2010).

Ölçeğin faktörleri ve tamamın ilişkin Cronbach Alfa hesaplanarak i güvenirlilik katsayılarına bakılmıştır. Ölçeğin ilgili özellikler bakımından üst ve alt %27'lik grupları ayırması, t-testi sonuçlarına bakılarak incelenmiştir. Faktörler arasındaki ilişkilerin ortaya konması amacıyla boyular arası Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon katsayılarına yer verilmiştir.

Etik

Ölçeğin uygulanmasında ilk izin orijinal makalenin sorumlu yazarı olan Dorothy L. Espelage'dan e-posta aracılığı ile alınmıştır. Gerçekleştirilen bu uygulama öncesi 2019 yılı Mart ayı içerisinde yetkililerden gerekli izin alınmıştır. Uygulama sürecinde potansiyel katılımcılara, katılımın gönüllü olması da dahil olmak üzere, uygulama ve amacı hakkında bilgi verilmiştir. Ölçeğin katılımcılar tarafından eksiksiz tamamlanması onam olarak kabul edilmiştir.

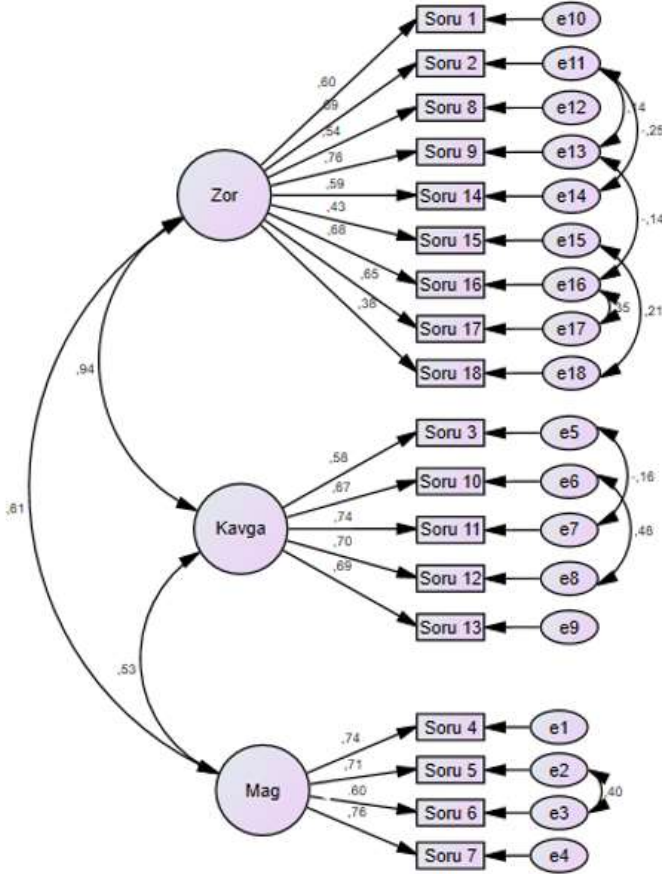
Bulgular

Geğerliğe İlişkin Bulgular

Espelage ve Holt (2001) tarafından geliştirilen Kavga ve Mağduriyet Ölçeği (IZKMÖ) ölçeğinin 3 boyutlu özgün yapısını test etmek için DFA işlemi gerçekleştirilmiştir. DFA sonuçlarına ilişkin model Şekil 1'de sunulmuştur.

Gerçekleştirilen DFA işleminde modelin daha iyi uyum değerleri ortaya koymasına için modifikasyon değerleri incelenmiştir. Bazı maddelerin hata kovaryanslarının yüksek düzeyde ilişkili olduğu görülerek bu çiftlerden aynı gizil değişken altında yer alan maddeler arasında gözlenen yüksek hata korelasyonları modele eklenerek model tekrar test edilmiştir. Belirlenen maddelerin (m2-m9, m2-m14, m9-m16, m15-m18, m16-m17, m3-m11, m10-m12, m5-m6) hataları arasındaki korelasyonlar serbest bırakılmıştır. Nihai modelden elde edilen uyum indeksleri ($\chi^2/sd=2.87$, CFI=0.96, GFI=0.94, AGFI=0.92,

RMSEA=0.05, SRMR=0.04) 3 boyutlu bu yapının iyi (Byrne, 1998; Hu & Bentler, 1999; Jöreskog & Sörbom, 1993) uyum değerlerine sahip olduğunu göstermektedir. Ölçekteki maddelerin faktör yük değerleri incelendiğinde 0.38 ile 0.76 arasında bu değerlerin değiştiği ve tüm yük değerleri istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p<0.001$).

Şekil 1. Üç Faktörlü Modele İlişkin DFA Sonuçları

Güvenirlige İlişkin Bulgular

IZKMÖ'nün güvenirligini belirlemek için ölçekte yer alan her bir boyuta ilişkin ve ölçeğin tamamına ilişkin Cronbach alfa değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca ölçek maddelerinin bireyleri ne derece ayırt ettiği alt ve üst %27'lik dilimlerde yer alan öğrencilerin madde ortalamalarının farkı ile incelenmiştir.

Ölçeğin üst %27 ve alt %27'lik gruplara ilişkin ayırt ediciliği t-testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları farklı üç boyutta yer alan tüm maddeler için anlamlı bir farkı göstermektedir ($p < 0.001$). Bu durum ölçeğin üst ve alt gruplarda ayırt ediciliğinin bulunduğunu göstermektedir.

Tablo 1. IZKMÖ'ye İlişkin Üst %27 ve Alt %27 Puanları Arasındaki t testi Sonuçları

Zorbalık			Kavga Etme			Mağduriyet		
Madde No	t (Üst%27 - Alt %27)	**	Madde No	t (Üst%27 - Alt %27)	**	Madde No	t (Üst%27 - Alt %27)	**
Soru 1	10.16	**	Soru 3	11.16	**	Soru 4	24.64	**
Soru 2	11.80	**	Soru 10	15.29	**	Soru 5	20.91	**
Soru 8	9.27	**	Soru 11	10.10	**	Soru 6	22.31	**
Soru 14	15.42	**	Soru 12	17.18	**	Soru 7	16.72	**
Soru 15	7.97	**	Soru 13	25.83	**			
Soru 16	11.81	**						
Soru 17	11.03	**						
Soru 18	7.863	**						

** $p < 0.001$

Ölçeğin tümüne ilişkin hesaplanan Cronbach Alfa güvenirlilik katsayısı 0.90 olarak bulunmuştur. Zorbalık, Kavga Etme ve Mağduriyet boyutlarına ilişkin hesaplanan güvenirlilik katsayıları ise sırasıyla 0.84, 0.81 ve 0.83 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. IZKMÖ'nün Boyutlarına İlişkin Ortalama, Standart Sapma, Boyutlar Arası Korelasyon Değerleri ve Güvenirlilik Katsayıları

	$\bar{X}$	SS.	Zorbalık	Mağduriyet	Cronbach Alfa
Zorbalık	12.52	5.15	-		0.84
Mağduriyet	7.61	4.11	0.50**	-	0.81
Kavga	8.10	3.99	0.74**	0.75**	0.83

Ölçeğin boyutlarına ilişkin standart sapma ve aritmetik ortalama değerleri de yukarıdaki tabloda sunulmuştur. Tabloda ayrıca ölçeğin boyutları arasındaki korelasyon değerlerine de yer verilmiştir. Ölçeğin boyutları arasında pozitif yönlü yüksek korelasyon değerleri olduğu görülmüştür.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma, İllinois Zorbalık, Kavga ve Mağduriyet Ölçeği'nin (IZKMÖ) Türkçe'ye uyarlanması ve ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin yapılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğinin sınanması amacıyla DFA uygulanmıştır. Ölçeğin bazı maddelerinin hata kovaryansları yüksek düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Bu çiftlerden aynı gizil değişken altında yer alan maddeler arasında gözlenen yüksek hata korelasyonları modele eklenmiş ve model tekrar test edilmiştir. Analizin tekrarından elde edilen sonuçlarda tüm uyum değerleri incelendiğinde, oluşturulan Türkçe formdaki 3 boyutlu bu yapının özgün yapı ile iyi uyum değerlerine sahip ve tutarlı olduğu görülmüştür.

Ölçeğin güvenilirliğinin sınanması amacıyla ölçeğin tamamına ve ölçeğin tüm alt boyutlarına ilişkin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar ölçeğin tümünde 0.90; Zorbalık alt boyutu için 0.84; Mağduriyet alt boyutu için 0.83; Kavga etme alt boyutu için 0.81'dir. Bu iç tutarlılık katsayılarının, orijinal ölçeğin geliştirilmesinde ve kullanıldığı diğer çalışmalarda elde edilen iç tutarlılık katsayıları ile uyumlu olduğu söylenebilir. Ölçeğin uyarlandığı İran ve Pakistan'daki çalışmalarda cronbach alfa değeri Türkçe uyarlama çalışmasına göre daha düşük sonuçlar vermiştir (Balootbangan ve Talepasand, 2015; Shujja ve Atta, 2011). Ölçeğin %27'lik alt ve üst gruplara ilişkin t- testi analizi sonuçları, ölçekteki tüm maddeler için anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir ($p < 0.001$). Buna göre, ölçeğin maddelerinin ayırt edici oldukları söylenebilir. Ayrıca ölçeğin alt boyutlarına ilişkin standart sapma, ortalama, boyutlar arası korelasyon değerleri ve güvenilirlik katsayıları da hesaplanmıştır ve ölçeğin alt boyutları 0.50 ile 0.75 arasında değişen yüksek korelasyon değerleri olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler, ölçeğin özgün formunun geliştirilme çalışmasında ve kullanıldığı diğer başka araştırmalarda elde edilen değerlerle benzerlik göstermektedir (Espelage ve Holt, 2001; Espelage vd., 2014; Ahmed vd., 2018). Bu değerler aynı zamanda ölçeğin uyarlandığı diğer çalışmalarla da benzerlik göstermektedir (Balootbangan ve Talepasand, 2015; Shujja ve Atta, 2011).

Sonuç olarak, Türkçe'ye uyarlama çalışması yapılan IZKMÖ'nün özgün formunda olduğu gibi üç alt boyuttan oluştuğu ve bu alt boyutların iyi uyum

sergilediği, ölçeğin maddelerinin ayırt edici olduğu, ölçeğin iç tutarlılık katsayılarının alanyazın için makul seviyede olduğu anlaşılmıştır. Türkçe literatüre bakıldığında (Dölek, 2002; Kutlu ve Aydın, 2010 vb.) uyarlaması yapılan bu ölçeğin alandaki ölçeklerde görölen zorbalık ve mağduriyet bileşenlerine ek olarak kavga etme boyutunu da içeriyor olması önemli bir katkı olarak görölmektedir. Ölçeğin bu bileşenlerle birlikte ilgili davranışlar arasındaki ilişkilerin açıklanmasında daha güçlü bir çerçeve sunduğu görölmektedir. Buradan haliyle, İZKMÖ'nün okullarımızdaki 10-18 yaş aralığındaki öğrencilerde zorbalık davranışlarının son 30 günde ne sıklıkta göröldüğünün tespit edilmesinde geçerli ve güvenilir bir araç olduğu söylenebilir.

EXTENDED ABSTRACT

The Adaptation Study of Illinois Bullying, Fighting and Victimization (IBFVS) Scale for Turkish Context

*

Mustafa Aydın – Erkan Efilti – Mustafa Diker
Necmettin Erbakan University- Milli Eğitim Bakanlığı

The process of learning and socializing that starts in the family in children is getting stronger by communicating with peers in various environments. Schools are one of the places where children are mostly together with their peers. For this reason, negative experiences in schools have very serious effects on children's development. One of the most common negative situations in children and young people, especially in recent years, is bullying. Today, bullying has become a problem that concerns their country all over the world. Turkey has shown an increase in violence and aggressive behaviors in our schools and increasingly in recent years as the state takes a sociological problem is noted in various studies. It is important to measure the various components of these behaviors in studies to prevent such behaviors in schools. The aim of the study is to adapt the Illinois Bullying, Fighting and Victimization Scale (IBFVS) for Turkish context.

In this research, Illinois Bullying, Fighting and Victimization Scale (IBFVS) developed by Espelage and Holt (2001) was used as a measurement tool. This tool consists of the Illinois Bullying Scale (IBS), Illinois Fighting Scale (IFS) and the Illinois Victimization Scale (IFS). These components consist of likert type items. After the Turkish version was formed through required procedures, it was administered with 637 students between the ages of 10-18. The average age of students is 14.88 and the median is 15. The 56% of the students were female (n=355) and 44% of the students were male (n=282). Construct validity of the scale was tested via Confirmatory Factor Analysis (CFA). The obtained results showed that the scale has good fit indices. For the reliability of the scale, the Cronbach Alpha coefficients for the entire scale and all its sub-dimensions were investigated. The results obtained are 0.90 in the entire scale; 0.84 for bullying sub-dimension; 0.83 for Victimization sub-dimension; It is 0.81 for the fight sub-dimension.

It was observed that some items of the scale were highly correlated with error co-variances. High error correlations observed between the items under the same latent variable of these pairs were added to the model and the model was tested again. When the factor load values of the items in the scale were examined, it was seen that these values changed between 0.38 and 0.76 and all load values were statistically significant ($p < 0.001$).

To determine the reliability of IBFVS, Cronbach alpha values were calculated for each dimension in the scale and for the entire scale. In addition, the level of discriminating individuals of the scale items was examined with a significant difference between students in the lower and upper 27%. The discrimination of the scale for the upper 27% and lower 27% groups was analyzed with the t-test. The results of the analysis show a significant difference in all items in three different dimensions ($p < 0.001$). The Cronbach Alpha reliability coefficient calculated for the entire scale was calculated to be 0.90. The reliability coefficients calculated for bullying, fighting and victimization dimensions were calculated as 0.84, 0.81 and 0.83, respectively. In addition, standard deviation and arithmetic mean values related to the dimensions of the scale were examined.

Validity was tested with DFA in this study, which was conducted to adapt the Illinois Bullying, Fighting and Victimization Scale (IBFVS) to Turkish. Results show that IBFVS is a valid and reliable tool for Turkish language and Turkish culture.

In order to test the IBFVS reliability of the scale, Cronbach Alfa internal consistency coefficients were calculated for the entire scale and all sub-dimensions of the scale. The results obtained are 0.90 in the entire scale; 0.84 for bullying sub-dimension; 0.83 for Victimization sub-dimension; It is 0.81 for the fighting dimension. It can be said that these internal consistency coefficients are compatible with the internal consistency coefficients obtained in the development of the original scale and other studies. In addition, standard deviation, mean, interdimensional correlation values and reliability coefficients for the sub-dimensions of the scale were calculated and the sub-dimensions of the scale were found to have high correlation values ranging from 0.50 to 0.75.

As a result, IBFVS, which is adapted to Turkish, consists of three sub-dimensions, as in its original form, and these sub-dimensions are well-matched, the items of the scale are distinctive, the internal consistency coefficients of

the scale are reasonable and there are high correlation values among the sub-dimensions of the scale. It understood. From this point of view, it can be said that İZKMÖ is a valid and reliable tool in determining how often bullying behaviors have been seen in students aged 10-18 in our schools in the last 30 days.

Kaynakça / References

- Ahmed, A., Moore, T. M., Lewis, J., Butler, L., Benton, T. D., ve Boyd, R. C. (2018). Psychometric properties of bully, fighting, and victimization scales among clinically referred youth. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 27(10), 1110-1124.
- Arslan, Y. (2015). Okullarda yaşanan şiddet olaylarının düzey ve dinamiklerini anlamak: Batman Merkez örneği/Türkiye. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(5), 1-17.
- Austin, S., ve Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in 8-11 year-olds. *British Journal of Educational Psychology*, 66, 447-456.
- Austin, V. L., & Sciarra, D. T. (2017). *Çocuk ve ergenlerde duygusal ve davranışsal bozukluklar* (1. Basımdan Çeviri b.). (D. M. Özekes, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Balootbangan, A., ve Talepasand, S. (2015). Validation of the Illinois bullying scale in primary school students of Semnan, Iran. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 17(4), 178-85.
- Borg, M. (1998). The emotional reactions of school bullies and their victims. *Educational Psychology*, 18, 433-444.
- Byrne, B. M. (1998). Structural equation modeling with LISREL. *Prelis, and Simplis*, 196-199.
- Crick, N. R., ve Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.
- Çubukçu, Z., ve Dönmez, A. (2012). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin okuldaki şiddet üzerine görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(40), 29-108.
- Dake, J. A., Price, J. H., ve Telljohann, S. K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *Journal of School Health*, 73(5), 173-180.
- Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli*, Yayınlanmamış Doktora Tezi): Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

- Due, P., Holstein, B. E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P., ve Currie, C. (2005). Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries. *European journal of public health*, 15(2), 128-132.
- Dilmaç, B., Yurt, E., Aydın, M., ve Kaşarçlı, İ. (2016). Predictive relationship between humane values of adolescents cyberbullying and cyberbullying sensibility. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 14(1), 3-22.
- Efiltili, E. (2003). Çocuklar saldırganlığı nasıl öğrenir. (Ed. Sünbül A.M), *Eğitime Yeni Bakışla* 2. içinde (s.189-198). Konya: Mikro Yayınları.
- Efiltili, E. (2008). Orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık ve denetim odağı'nın karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (19), 213-230.
- Eisenberg, M. E., Neumark-Sztainer, D., ve Perry, C. L. (2003). Peer harassment, school connectedness, and academic achievement. *Journal of School Health*, 73, 311-316.
- Espelage, D. L., ve Holt, M. K. (2001). Bullying and victimization during early adolescence. *Journal of Emotional Abuse*, 2(2-3), 123-142.
- Espelage, D. L., Polanin, J. R., ve Low, S. K. (2014). Teacher and staff perceptions of school environment as predictors of student aggression, victimization, and willingness to intervene in bullying situations. *School Psychology Quarterly*, 29(3), 287-305.
- Glew, G., Rivara, F., ve Freudtner, C. (2000). Bullying: Children hurting children. *Pediatrics in Review*, 21(6), 183-190.
- Gültekin, Z., ve Sayıl, M. (2005). Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(15), 121-138.
- Hu, L. T., ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55.
- İnan, H. Z. (2005). Okullarda çocuklar arası zorbalık. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*(22), 161-170.
- Jöreskog, K. G., ve Sörbom, D. (1993). LISREL 8: *Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Scientific Software International.
- Kepenekçi, Y., ve Çınkır, D. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34(34), 236-253.
- Kılıç, N. (2017). Ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması (Konya ili Cihanbeyli ilçesi örneği). *Journal of Educational Reflections*, 1(2), 37-58.
- Kline, R. B. (2010). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford publications.

- Koç, Z. (2006). *Lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması*. Ankara, Yayınlanmış Doktora Tezi: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kutlu, F., ve Aydın, G. (2010). Akran zorbalığı ölçek geliştirme ön çalışması: Kendini bildirim formu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 1-12.
- Leff, S. S., Patterson, C. J., Kupersmith, J. B., ve Power, T. J. (1999). Factors influencing teacher identification of peer bullies and victims. *School Psychology Review*, 28(3), 505-517.
- Moller, T. (2001). *Youth aggression and violence: A psychological approach*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Mynard, H., ve Joseph, S. (2000). Development of the Multidimensional Peer-Victimization Scale. *Aggressive Behavior*, 26, 169-178.
- Neary, A., ve Joseph, S. (1994). Peer victimization and its relationship to self-concept and depression among school girls. *Personality and Individual Differences*, 16(1), 183-186.
- O'Connell, P., Pepler, D., ve Craig, W. (1999). Peer involvement in bullying: Insights and challenges for intervention. *Journal of Adolescence*, 22, 437-452.
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of child psychology and psychiatry*, 35(7), 1171-1190.
- Olweus, D. (1996). The Olweus bully/victim questionnaire. *Mimeo*, HEMIL, University of Bergen, N-5015 Bergen Norway.
- Olweus, D. (2004). The Olweus Bullying Prevention Programme: Design and implementation issues and a new national initiative in Norway. *Bullying in schools: How successful can interventions be*, 13-36.
- Orpinas, P. (1993). Skills training and social influences for violence prevention in middle schools: A curriculum evaluation. *Doctoral dissertation, University of Texas-Houston, School of Public Health. Dissertation Abstracts International*, 94-01778.
- Orpinas, P., ve Frankowski, R. (2001). The aggression scale: A self-report measure of aggressive behavior for young adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 21, 50-67.
- Ortega, R., ve Lera, M. (2000). The Seville Anti-bullying in School Project. *Aggressive Behavior*, 26, 113-123.
- Öğülmüş, S. (2006). Okullarda şiddet ve alınabilecek önlemler. *Eğitime Bakış Dergisi*, 2(7), 16-24.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562.
- Pişkin, M., & Ayas, T. (2011). Akran zorbalığı ölçeği: Çocuk formu. *Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 23, 1-12.

- Poteat, V. P., ve Espelage, D. L. (2005). Exploring the relation between bullying and homophobic verbal content: The Homophobic Content Agent Target (HCAT) Scale. *Violence and Victims*, 20, 513-528.
- Salmon, G., ve James, A. (1998). Bullying in school: Self report anxiety, depression and self esteem in secondary school children. *British Medical Journal*, 317, 63-71.
- Satan, A. (2006). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorba davranış eğilimlerinin okul türü ve bazı sosyo demografik değişkenler ile ilişkisi*. İstanbul: Yayımlanmamış Doktora tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schwartz, D., Farver, J., Chang, L., ve Lee-Shin, Y. (2002). Victimization in South Korean children's peer groups. *Journal Of Abnormal Child Psychology*, 30, 113-115.
- Schwartz, D. (2000). Subtypes of victim and aggressors in children's peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28(2), 181-192.
- Shuja, S., ve Atta, M. (2011). Translation and validation of illinois bullying scale for pakistani children and adolescents. *Pakistan Journal of Social and Clinical Psychology*, 9, 79-82.
- Tarshis, T. P., ve Huffman, L. C. (2007). Psychometric properties of the Peer Interactions in Primary School (PIPS) questionnaire. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 28, 125-132.
- Ttofi, M. M., Farrington, D. P., Lösel, F., Crago, R. V., ve Theodorakis, N. (2016). School bullying and drug use later in life: A meta-analytic investigation. *School psychology quarterly*, 31(1), 8-27.
- Uysal, H., ve Dinçer, Ç. (2012). Okul Öncesi Dönemde Akran Zorbalığı. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 5(4), 468-483.
- Wolke, D., Woods, S., Bloomfield, L., ve Karstsd, L. (2000). The association between direct and relational bullying and behavior problems among primary school children. *Journal Of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 989-1002.
- Yavuzer, Y. (2011). Okullarda saldırganlık/şiddet: Okul ve öğretmenle ilgili risk faktörleri ve önleme stratejileri. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(192), 43-61.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Aydın, M., Efilti, E. ve Diker, M. (2020). Illinois zorbalık, kavga ve mağduriyet ölçeğinin (ızkmö) Türkçeye uyarlama çalışması *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3670-3688. DOI: 10.26466/opus.768247

Personel Seçimi Sürecinin AHP Tabanlı MOORA Yöntemi ile Değerlendirilmesi: Liman Saha Operasyon Elemanı Seçimi Üzerine Bir Uygulama

DOI: 10.26466/opus.716542

*

Aynur Acer* – Hacer İnci**

*Öğr. Üyesi Dr., İstanbul Arel Üniversitesi İ.İ.B.F., İstanbul/Türkiye

E-Posta: aynuracer@arel.edu.tr

ORCID: [0000-0002-7315-7020](https://orcid.org/0000-0002-7315-7020)

**Uzman, Trabzon/Türkiye

E-Posta: hacerinci82@gmail.com

ORCID: [0000-0001-6158-8344](https://orcid.org/0000-0001-6158-8344)

Öz

Bütün üretim girdilerini kullanma becerisine sahip olan insan, işletmenin faaliyet gösterdiği sektörde tutunabilmesi ve devamlılığını sağlayabilmesi için organizasyon ve yönetim faaliyetlerini sırtlanan, daha da önemlisi işletmeye farkındalık yaratan ve yenilik getiren unsurların başında yer almaktadır. Günümüzde işletmeler, her geçen gün artan rekabet ortamında çalışan personele yatırımın göz ardı edilerek fiziksel kaynaklara tek başına yatırım yapmanın fayda sağlamayacağını benimsemiş bulunmaktadır. Mevcut durum, işletmelerin bünyesindeki insan kaynakları birimine olan farkındalığı ön plana çıkarmış ve insan kaynaklarının işlevlerinden biri olan personel seçme ve yerleştirme sürecinin gelişmesine neden olmuştur. Personel seçme ve yerleştirme aşaması, insan kaynağından etkin bir şekilde yararlanma aşamasının başlangıcıdır. Bu nedenle, küreselleşmenin her geçen gün hız kazandığı ortamda işletmeler doğru işe uygun ve nitelikli bir eleman seçebilmek ve seçilen bu elemanların işletme bünyesinde devamlılığını sağlayabilmek için yarış içerisinde. Bu çalışmada insan kaynakları yönetiminin önemli işlevlerinden biri olan personel seçimi süreci ele alınmıştır. Uygulama aşamasında Türkiye'nin en önemli limanlarından biri olan Trabzon Limanı'nda saha operasyon elemanı seçimi süreci çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP ve MOORA yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular "başvuru sonrası ölçütler (mülakat, sınav sonuçları ve referanslar)" in personel seçim sürecinde en önemli etken olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Personel Seçme ve Yerleştirme, MOORA, Analitik Hiyerarşi Süreci, Çok Kriterli Karar Verme

The Evaluation of Personnel Selection Process with AHP Based MOORA Method: An Application on Selection of Port Field Operations Staff

*

Abstract

Humans, who have the ability to use all production inputs, are the primary resources supporting organizational and management activities, and more importantly, raising awareness and bringing innovation to the enterprise in order to keep it in the sector where it operates. Today, enterprises have figured that investing in physical resources alone will not bring the full potential benefit when not done in parallel to investment in staff operating in an increasingly competitive environment. Today's business environment has emphasized the awareness of the human resources unit within the enterprises and led to the development of the personnel selection and placement process, which is one of the functions of the human resources. The personnel selection and placement phase are the beginning of the effective utilization of human resources. Therefore, in an environment where globalization is gaining momentum every day, enterprises are in a race to choose a suitable and qualified employee for the right job and to ensure the continuity of these selected elements within the business. In this study, the problem of personnel selection, which is one of the important functions of human resources management, is discussed. In the evaluation phase, the personnel selection for field operations of Trabzon Port, one of Turkey's most important ports, is evaluated with the multi-criteria decision-making methods called AHP and MOORA. Findings indicated that "post-application criteria (interview, exam results and references)" are an important factor in the personnel selection process.

Keywords: *Personnel Selection and Placement, MOORA, Analytical Hierarchy Process, Multiple Criteria Decision Making*

Giriş

İnsan kaynaklarının öneminin fark edilmesi beraberinde örgütlerde bu alanla ilgili insan kaynakları yönetimi (İKY) biriminin ayrı bir yönetim birimi olarak bulundurulmasını zorunlu kılmıştır. İnsan kaynağının etkin ve verimli çalışmasını esas alan bu birim örgütteki insan kaynakları faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Günümüzde insan kaynakları (İK) kavramı personel yönetiminin değişime uğrayan rolü ve niteliği için kullanılmakta; personel yönetimi anlayışının mevcut sorunların giderilmesinde eksik kalması, personel yönetiminin rolü ve niteliğinin değişmesini zorunlu kılmıştır (Kaynak vd., 2015).

İnsan kaynakları yönetimi kavramının organizasyon içindeki görev tanımı özetle “çalışanların motivasyonunu ve etkinliğini arttıracak bir ortamın sağlanması ve bu ortamın korunup, geliştirilebilmesi için gerekli politikaların ve teknik bilginin tedarik edilmesi” olarak ifade edilmektedir (Palmer ve Winters, 1993; Çev: Şahiner, 1993). İnsan kaynakları kavramının, ilk olarak 1817 yılında dünya çapında tanınmış olan ekonomist Springer tarafından kullanıldığı kabul görmektedir. Kavramın içerik bakımından bir bütünlüğe kavuşması ise; Taylor ve Fayol’un yönetim alanındaki fikirleri ile gelişmiştir (Torrington, 1989; Armstrong, 2004). Günümüzde bu birim ile organizasyon içerisindeki en önemli kaynağın “insan” olduğu düşüncesi, bir klişe olmaktan çıkmış ve şirket yönetimleri için stratejik anlamlar ifade etmeye başlamıştır. Yönetimler, artık bir örgütteki en önemli ağırlık noktasının insan olduğunun farkına varmıştır. Gerekli olan tüm teçhizat ve donanım sağlanmış olsa dahi insan faktörü göz ardı edildiği sürece hiçbir şey gerçekleştirilemeyecektir.

İşletmelerde işe alma faaliyeti yeni çalışan gereksinimin hissedilmesi sonucu ortaya çıkar; arzu edilen ise planlama dâhilinde öngörüye dayalı etken bir insan kaynakları politikasının oluşturulmasıdır. Aynı zamanda işin pozisyonuna göre eleman seçmek ana gayedir. Bunun gerçekleşmesi için de öncelikli iş analizlerinin, iş tanım ve gereklerinin biliniyor olması gerekmektedir. İnsan kaynakları yönetim uygulamalarında seçme ve yerleştirme aşaması öteki insan kaynakları fonksiyonlarını birebir etkileyen bir yapıdadır. Stratejik yapı ile uyum içerisinde olacak diğer insan kaynakları fonksiyonlarını destekleyecek tarzda çalışan seçimi yapılması esastır (Oral, 2018).

İnsan kaynağını bulma aşaması, işletmede doğan personel ihtiyacını gidermek için gerekli bilgi, yetenek, beceri ve motivasyona haiz adaylara yönelik yapılan araştırma ve akabinde uygun görülen adayları işletmeye alabilme, işletmede uygun pozisyonlarda çalıştırabilme faaliyetleridir (Tortop vd., 2007, s.126). Eleman seçme eyleminin temel amacı adayın sahip olduğu yetenekleri ile işin gerekleri arasındaki en uygun ilişkiyi kurabilmek için işletmeye müracaat etmiş adayların kişiliklerini, edinmiş oldukları eğitimleri, haiz oldukları becerileri ve ilgilendikleri alanları inceleyerek, adaylar içerisinde iş gören ve işletme için en nitelikli adayı işletme bünyesine katabilmektir. Özetle, nitelikli işlevselliğe sahip iyi bir insan kaynakları seçiminden aranan ve istenen; işletmenin menfaatleriyle adayların menfaatlerini uyumlu bir şekle dönüştürmektir (Buğdaycı,1997, s.168-169).

Personel seçiminde verilen yanlış kararlar ve akabinde liyakatsiz adayın işe alınması kurum için ciddi risk unsuru teşkil etmekle birlikte bu hatalı davranış kurumun para, zaman, iş, saygınlık ve müşteri kaybetmesine neden olabilmektedir. Kurumlarda ihtiyaç dâhilde oluşan açık pozisyonlar için insan kaynağını belirlerken üzerinde ciddi bir şekilde durması gereken olay iş için gereken standart ve niteliklerin seçilecek kişinin özellikleri ile uyumlu olmasıdır (Ertürk, 2011, s. 89).

Personel seçme ve yerleştirmenin amacı adayın iş yapma yeteneğini değerlendirmektir. Bu amaç başarılı çalışanların ihtiyaç duyduğu temel özellikleri listeleyen iş analizleri ile yapılabilmektedir. Personel seçiminde aşağıda belirtilen kriterler önemlidir (Cook, 2009, s.10): Zihinsel yetenek, fiziksel özellikler, kişilik, ilgi alanları, değerler ve uyum, bilgi ve tecrübe, iş kabiliyeti, adayla ilgili toplanan bilgilerin niteliği, iş performansı. İş analizleri yardımı ile hangi işlere eleman temini yapılacağı ve bu işler için ihtiyaç duyulan niteliklerin ve özelliklerin belirlenmesi kararı verilmektedir. İş analizi akabinde boşalan veya yeni açılan bir işin tüm nitelik, incelik, ustalık ve çalışma şartları net bir şekilde ortaya sunulmuş olmaktadır (Benli ve Şahin, 2004, s.113-124). Personel alımı yapılırken üzerinde durulması gereken diğer bir konu ise işe alınacak olan kişinin kurum yapısına ve kültürüne uyumudur. Uyumun olduğu yerde verimlilik ve düzen vardır.

Bu çalışma insan kaynakları yönetiminin en önemli işlevlerden biri olan personel seçimi probleminin hangi kriterler ışığında değerlendirildiğini ele almaktadır. Trabzon Limanı'nda saha operasyon elemanı olarak görev yapacak en uygun adayın seçilmesi süreci bilimsel yaklaşımlarla değerlendirmeye

tabi tutulmuştur. Yöntem olarak literatürde de sıklıkla kullanılan çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden faydalanılmıştır. AHP yöntemi ile adayların değerlendirilmesinde esas alınan ana ve alt kriterlerin göreceli önem dereceleri belirlenmiştir. Alternatifleri oluşturan saha operasyon elemanı seçiminde ise MOORA yöntemi kullanılmıştır.

Literatür Taraması

Personel seçimi probleminde ilk uygulama Taylor vd. (1998) tarafından bir fakülteye dekan atanmasında AHS yöntemi kullanılarak ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan karar kriterleri; akreditasyon süreçleri ile bilgi ve deneyimi, idari görev deneyimi, yayınları ve fon bulma becerisidir. 33 farklı aday bu kriterler doğrultusunda değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Güngör vd. (2009) tarafından başlangıçta Bulanık AHS yöntemi ile personel seçimi problemi değerlendirilmiştir. Ana kriterler genel iş faktörleri, işe yönelik faktörler, tamamlayıcı iş faktörleri olmak üzere üç grupta değerlendirilmiştir ve 17 alt kriter çalışmada yer almaktadır. Elde edilen sonuçlar daha sonra Yager'in Hedef Ağırlıklandırma Yöntemi ile elde edilen sonuçlarla karşılaştırılarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Baležentis vd. (2012), Kelime ve Bulanık Hesaplamaya Dayalı Personel Seçimi çalışmasında MOORA yöntemi kullanılarak değerlendirme yapılmıştır. El-Santawy ve Ahmed (2013) tarafından personel eğitimi seçimi problemi SDV-MOORA yöntemleri kullanılarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Tepe ve Görener (2014) çalışmasında iletişim sektöründe faaliyette bulunan bir şirketin ara kademe yönetici personel seçim sürecini ele almış ve personel seçiminde MOORA yöntemini uygulamıştır.

Özbek (2015) tarafından uygulanan modelde Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ve Multi-Objective Optimization on the basis of Ratio Analysis (MOORA) yöntemleri bütünleşik olarak kullanılmıştır. Yönetici seçimi probleminin ölçüt ağırlıkları AHS ile belirlenmiş ve en uygun yöneticinin seçimi ise Multi-MOORA yöntemine göre yapılmıştır. Çalışma sonuçları MYO'lara yönetici seçiminde en önemli kriterin "sosyal ilişkiler" olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bulgular MOORA yönteminin çeşitli sürümlerinde birbirine benzer sonuçlara ulaşıldığını göstermiştir.

Akar ve Çakır (2015), personel seçimini Bulanık AHP ve MOORA yöntemlerini kullanılarak değerlendirmiştir.

Çelikkilek (2018) tarafından personel seçimi için bütünleşik gri AHP–MO-ORA yaklaşımı önerisinde bulunulmuştur. Gri sayıların tercih edilmesinin nedeni, kişisel yargıları temsil yeteneğindeki başarısı ve seçimler sırasında kişisel yargılardan kaynaklı yanlılıkların minimize edilerek işlemlere dahil edilmesidir.

Çok farklı alanlarda personel seçimi ile ilgili çalışmalar olmasına karşın uluslararası ticarete önemli bir paya sahip olan limanlarda operasyonel alanda personel seçimi problemi ile ilgili literatürde bir çalışma yer almamaktadır. Bu nedenle saha operasyon personeli seçimini konu alan bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Çok sayıda alternatif kümesinden en az bir amaç veya ölçüte göre en uygun seçeneğin seçimi karar verme problemini tanımlamaktadır. Dolayısıyla bir karar problemi; karar verici, kriterler veya ölçütler, alternatifler, sonuçlar ve öncelikler elemanlarının toplamından oluşmaktadır. Bir karar problemi en basit haliyle bir hedef, bu hedefi etkileyen kriterler ve alternatiflerden oluşmakta ve bu hedefi etkileyen kriterlerden yola çıkarak en uygun alternatifin seçilmesi esasına dayanmaktadır (Saaty, 1980). 1960'lı yıllarda karar problemlerin çözümüne yardımcı olacak birtakım araçların gerekli görülmesiyle gelişmeye başlayan ÇKKV yöntemleri alternatif ve kriter sayılarının fazla olduğu karar verme mekanizmasını kontrol altında tutmak ve mümkün olduğu kadar kolay ve hızlı sonuç alabilmek (Herişçakar, 1999) adına geliştirilen farklı yöntemlerden oluşmaktadır. Alternatiflerin sayısal analizini içeren herhangi bir karar verme tekniğini kullanmanın üç adımı vardır (Triantaphyllou, 2000, s.5-6):

- İlgili kriterleri ve alternatifleri belirleme
- Kriterlerin göreceli önemine ve alternatiflerin bu ölçütler üzerindeki etkilerine sayısal ölçümler ekleme.
- Her bir alternatifin sıralamasını belirlemek için sayısal değerleri işleme.

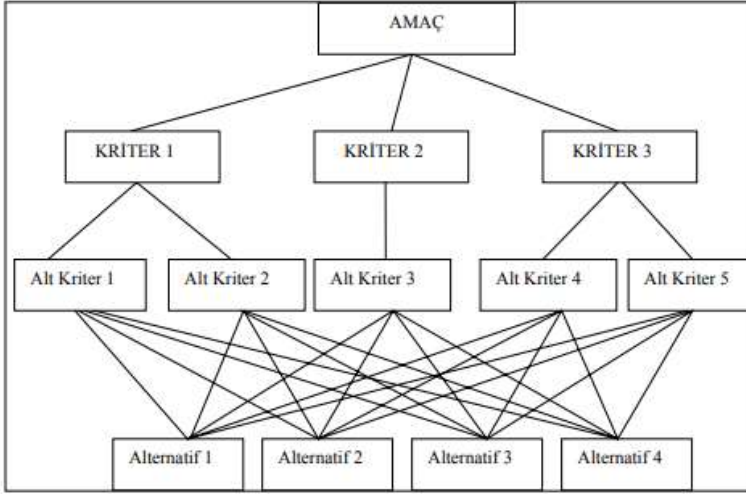
Karar verme yöntemlerinin ve çeşitlerinin sürekli olarak çoğalmasıyla, onların karşılaştırmalı değerlerinin anlaşılması çok önemli hale gelmiştir. Bu konuda kullanılan yöntemlerden her biri, karar vericilerin farklı alternatif ka-

rarlar arasından seçim yapmalarına yardımcı olmak için farklı sayısal teknikler kullanılmaktadır. Bu alternatiflerin belirli kriterler üzerindeki etkisine ve dolayısıyla karar vericilerin genel faydasına dayanarak bulgular elde edilir. Karar yöntemlerini karşılaştırmaya ve en iyisini seçmeye çalışırken meydana gelen zorluk, bir paradoksun ortaya çıkmasına neden olabilir. ÇKKV özellikle alternatifler arasında ölçülmezlik ve karşılaştırılmazlık durumlarının söz konusu olduğu karar problemlerinde ilave yaklaşımlar ile bu durumu ortadan kaldıran çözümleri sunarak karar vericiye yardımcı olmaktadır (Urfalıoğlu ve Genç, 2013, s.332)

Literatürde ana ölçütlere göre alternatiflerin değerlendirilmesi ile ilgili çok sayıda ÇKKV yöntemleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada AHP yöntemi ile ölçütlerin göreceli önem değerleri belirlenmiş ve MOORA yöntemi ile adayların performansları sıralanmıştır. Bu yöntemler ve adımları alt başlıklarda ayrıntılı irdelenmiştir.

Analitik Hiyerarşi Süreci

AHS tekniği, 1977 yılında Thomas L. Saaty tarafından geliştirilen (Saaty, 1990; Saaty, 2002), grup veya bireylerin önceliklerinin dikkate alınarak tespit edilen nicel ve nitel değişkenlerin bir arada değerlendirildiği ve karmaşık bir problemin basit bir hiyerarşi oluşturularak yapılandırılması temeline dayanan (Paksoy ve Atak, 2003) çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisidir. Yöntem ikili karşılaştırmalar matrisi yardımıyla kriterler, alt ölçütler ve alternatifler için karar vericinin en iyi seçeneği seçmesine olanak sağlamaktadır. Şekil 1.'de genel bir karar verme probleminin AHS'ye göre hiyerarşik yapısı verilmiştir.

Şekil 1: AHP'nin Genel Hiyerarşik Yapısı (Alford, 2004, s.6)

Karar verme sürecini etkileyen tüm kriterlerin dikkate alınarak oluşturulduğu bu hiyerarşide tüm parçalar birbiri ile ilişkilidir ve duyarlılık analizleri ile bir kriterde meydana gelen değişimin diğerlerini nasıl etkilediği kolayca görülebilmektedir. Yöntemde kullanılan ikili karşılaştırma ölçeği aşağıda Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Karşılaştırmalarda kullanılan önem dereceleri tablosu

Önem Derecesi	Açıklama
1	Karşılaştırılan iki ölçütte eşit derecede önemli
3	Bir faktör diğerine göre biraz daha önemli
5	Bir faktörün diğerine göre çok önemli olması
7	Bir faktörün diğerine göre yüksek derece önemli olması
9	Bir faktörün diğerine göre çok yüksek derecede önemli olması
2,4,6,8	Ara değerleri temsil etmektedir.

Kaynak: Saaty, 1982, s.78

Yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda kriterlerin önem derecelerini gösteren öncelik vektörü belirlenmektedir. Daha sonrasında ise tutarlılık oranı (CR) hesaplanmaktadır. Yapılan karşılaştırmaların tutarlı olması $CR \leq 10$ olmasına bağlıdır. Oranın 0,10'dan büyük olması halinde karşılaştırmaların tutarsız olduğu kabul edilir ve kadar vericiden yeniden değerlendirme yapılması talep edilir.

Son dönemlerde kantitatif verilere göre değerlendirme yapan bir yöntem olan ve ÇKKV yöntemleri arasında yer alan AHS yöntemi ile gerçek hayatta karşılaşılan karar verme problemlerine çözüm bulmak için yapılan çalışmalara literatürde sıkça rastlanmaktadır. AHS yöntemi farklı alanlarda uygulanabilen bir yöntem olup personel seçimi de bu uygulama alanlarından birisidir (Timor, 2011, s.151). Özellikle kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesinde kullanılan AHS yöntemi bu çalışmada da kullanılmış ve Trabzon limanı'nda saha operasyon personel seçimi için kriter ağırlıkları Expert Choice paket programı ile elde edilmiştir. Adayları oluşturan alternatiflerin sıralanmasında ise MOORA yönteminden yararlanılmıştır.

MOORA Yöntemi

Brauers ve Zavadskas (2006) tarafından ilk defa uygulanan ve AHS, TOPSIS, ELECTRE, VIKOR gibi diğer çok kriterli karar verme yöntemlerine göre literatürde yeni olan ve yaygın kullanılan MOORA (Multi-Objective Optimization on the Basis of Ratio Analysis) yöntemi, oransal analize dayalı bir karar verme tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır (Kalibatas ve Turskis, 2008; Yıldırım ve Önay, 2013; Tepe ve Görener, 2014, s.5). Yöntem, çok kriterli veya çok nitelikli karar verme olarak da bilinen çok amaçlı optimizasyon veya programlamada belirli kısıtlamalara tabi iki veya daha fazla çelişen hedefin aynı anda optimize edilmesi işlemi olarak ifade edilmektedir (Chakraborty, 2011, s.1156). MOORA yönteminde bir hedef üzerindeki bir alternatifin her cevabının, o hedefle ilgili tüm alternatifleri temsil eden bir payda ile karşılaştırıldığı oran sistemi kullanılmaktadır (Brauers ve Zavadskas, 2012). Çok amaçlı optimizasyon problemleri, ürün ve süreç tasarımı, finans, uçak tasarımı, petrol ve gaz endüstrisi, imalat sektörü, otomobil tasarımı gibi çeşitli sektörlerde uygulama alanı bulmaktadır.

İyileştirilmiş Nominal Grup ve Delphi tekniği ile desteklenen MOORA yönteminin oran sistemi, referans noktası yaklaşımı ve MOORA önem ağırlığı yaklaşımı olmak üzere üç türü bulunmaktadır.

Oran yöntemi

Aşağıda adımları belirtilen MOORA yöntemi (Brauers vd., 2006, 2009; Kalibatas vd., 2008; Lootsma, 1999; Gadakh, 2011, s.744) çeşitli hedeflere göre

farklı alternatiflerin performansını gösteren bir karar matrisinin oluşturulması ile başlamaktadır.

- Adım 1: İlk olarak amaç tanımlanır ve ilgili değerlendirme ölçütleri belirlenir.
- Adım 2: Bu adımda eşitlik (1)'de yer alan alternatifleri ve alternatiflerin ilgili ölçütlere göre performans değerlerini içeren $X_{m \times n}$ karar matrisi oluşturulmaktadır. Karar matrisi içinde yer alan her bir x_{ij} değeri i. alternatifin j. ölçüte göre performans değerlerini, m=alternatif sayısını ve n=ölçüt sayısını ifade etmektedir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

- Adım 3: Daha sonra her bir ölçüt üzerindeki bir alternatifin her performansının, o özellik ile ilgili tüm alternatifleri temsil eden payda ile karşılaştırıldığı bir oran sistemi geliştirilir. Bu oran aşağıdaki eşitlik (2)'de ifade edildiği gibi ölçüt başına her alternatifin kareleri toplamının karekökü ile elde edilmektedir.

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad (j=1,2,\dots,n) \quad (2)$$

Buradaki x_{ij}^* , i. alternatifin j. ölçütte normalleştirilmiş performansını temsil eden $[0,1]$ aralığına ait boyutsuz bir sayıyı ifade etmektedir.

- Adım 4: Bu normalizasyon işleminin ardından hazırlanan tabloda ölçüt veya kriterler maksimum veya minimum olmalarına göre belirlenip toplanırlar. Çok amaçlı optimizasyon için bir önceki adımdaki bu normalleştirilmiş performans değerler maksimizasyon durumunda (faydalı özellikler için) eklenir ve minimizasyon (faydasız özellikler için) durumunda çıkarılır.

$$y_i = \sum_{j=1}^g x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n x_{ij}^* \quad (3)$$

Eşitlik (3)'de g =maksimize edilecek ölçüt sayısını, $n-g$ =minimize edilecek ölçüt sayısını ve y_i =tüm ölçütlere göre i . alternatifin normalleştirilmiş değerlendirme değerini ifade etmektedir.

Referans noktası teorisi

MOORA yönteminde normalleştirilmiş performans değerlerinin belirlenmesinden sonra oran metoduna ek olarak referans noktası teorisine göre maksimizasyon için tüm aday alternatiflerin her amaç için en yüksek koordinatı veren bir referans noktası ($r_j = j$. ölçütün referans noktası) ve minimizasyon için ise en düşük koordinat referans noktası olarak seçilir (Brauers ve Zavadskas, 2006, s.447). Bu noktaların her x_{ij}^* 'den uzaklıkları eşitlik 4 ile $w_j |r_j - x_{ij}^*|$ işlemi ile elde edilir ve yeni bir matris oluşturulur.

$$r_j - x_{ij}^* \quad (4)$$

Oluşturulan yeni matriste "Tchebycheff Min-Maks Metrik" işlemi eşitlik 5 yardımıyla uygulanır ve sıralama yapılır (Önay, 2014, s. 248).

$$\min_i \{ \max_j (|r_j - x_{ij}^*|) \} \quad (5)$$

MOORA önem katsayısı yaklaşımı

Bu yöntemde oran yöntemi ile elde edilen normalleştirilmiş veriler temel alınmaktadır. Her amacın önceliklerinin farklı olduğu durumlarda alternatiflerin performans değerleri (Alnıpak ve Yorulmaz, 2019, s.115) eşitlik 6 formülü ile hesaplanmaktadır.

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g w_j x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n w_j x_{ij}^* \quad (6)$$

Amaçların önem katsayılarının referans noktası yönteminde de kullanılması etkilidir. Bu durumda eşitlik 4 formülü önem katsayıları ile çarpılarak aşağıdaki eşitlik 7 elde edilir.

$$w_j \left| r_j - x_{ij}^* \right| \quad (7)$$

Literatürde MOORA yöntemi çoğunlukla oran metodu ve referans noktası yöntemi olmak üzere iki bölüm halinde hesaplanmaktadır. Yapılan uygulamaların bazılarında her iki yöntem birlikte kullanılırken bazı çalışmalarda ise yöntemlerden sadece biri seçilerek sıralama yapılmaktadır (Önay, 2014, s.246). Bu çalışmada adayların sıralanmasında, saha operasyon elemanları her iki yöntemle değerlendirmeye tabi tutulmuş ve aynı sıralama sonuçları elde edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın uygulama aşamasında sadece referans noktası yaklaşımı ile elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

Bulgular

Özel veya kamu işletmelerinde gerçekleştirilen faaliyetlerin başarısı çoğunlukla çalıştırılan işgörenlerin niteliğine bağlıdır. Bu nedenle tüm alanlarda işgörenlerin değerlendirilmesi ve en uygun adayın seçimi hem firma için hem de aday için büyük önem taşımaktadır (Timor, 2011, s.151). Personel seçimi problemlerinde karar vericiler bireysel potansiyel değerlendirmeleri yoluyla adayın kişisel kariyer sonuçlarını doğrudan etkileyerek (Castilla ve Benard, 2010, s.543); ödüllerin, fırsatların ve görevlerin tahsisini önemli ölçüde belirlemektedir.

Personel seçimi sürecinin farklı bir alanda değerlendirildiği bu çalışmada, uygulama aşamasında öncelikle saha operasyon elemanı seçiminde en uygun adayın belirlenmesinde hangi kriterlerin karar vericiyi etkilediği ile ilgili bir literatür taraması yapılmış ve bu ölçütler bu konuda uzman olan yöneticilerle birlikte değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Tüm belirlenen ölçütleri oluşturan bir değerlendirme formu tekrar yöneticilere gönderilerek cevaplamaları talep edilmiştir. Uygulamada kriterlerin göreceli önem değerleri AHS yöntemi kullanılarak Expert Choice programı ile elde edilmiş ve bir alt başlıkta belirtilmiştir.

Personel Seçimi Sürecinin AHP Tabanlı MOORA Yöntemi ile Değerlendirilmesi:
Liman Saha Operasyon Elemanı Seçimi Üzerine Bir Uygulama

Tablo 2. Ana ve alt değerlendirme ölçütleri

Kişisel Özellikler	Analitik Düşünme	K1	1-5: çok düşük, düşük, orta, yüksek, çok yüksek
	Fiziksel Görünüm	K2	1-5: çok düşük, düşük, orta, yüksek, çok yüksek
	Sağlık Durumu	K3	1-5: çok kötü, kötü, orta, iyi, çok iyi
	Aile ve Sosyal Durum	K4	1-5: çok kötü, kötü, orta, iyi, çok iyi
	Adayın Yaşı	K5	Yaş
	Kendine Güven ve Kendini İfade Edebilme	K6	1-5: çok kötü, kötü, orta, iyi, çok iyi
Anlama	Sözlü Anlama	K7	1-5: çok kötü, kötü, orta, iyi, çok iyi
	Yazılı Anlama	K8	1-5: çok kötü, kötü, orta, iyi, çok iyi
	Anlama ve Anlatma Yeteneği	K9	1-5: çok düşük, düşük, orta, yüksek, çok yüksek
Liderlik ve Göreve Özgü	Disiplin	K10	1-5: çok düşük, düşük, orta, yüksek, çok yüksek
	Vizyon	K11	1-5: çok kötü, kötü, orta, iyi, çok iyi
Yeterlilik	İnisiyatif Alma	K12	1-5: çok düşük, düşük, orta, yüksek, çok yüksek
	Görev Bilinci	K13	1-5: çok düşük, düşük, orta, yüksek, çok yüksek
	İletişim ve Sosyal Uyum	K14	1-5: çok kötü, kötü, orta, iyi, çok iyi
Psikolojik Özellikler	Olgunluk Seviyesi	K15	1-5: çok düşük, düşük, orta, yüksek, çok yüksek
	Gönüllülük	K16	1-5: çok gönülsüz, gönülsüz, orta, gönüllü, çok gönüllü
	Motivasyon ve İstek	K17	1-5: çok düşük, düşük, orta, yüksek, çok yüksek
	İçine Kapanık Olmama	K18	1-5: çok kötü, kötü, orta, iyi, çok iyi
	Yaratıcılık	K19	1-5: çok düşük, düşük, orta, yüksek, çok yüksek
Bilimsel Yeterlilik ve Eğitim	Mesleki Yetkinlik ve Deneyim	K20	Yıl bazında
	Eğitim Durumu	K21	1-5: 1=lise ve altı, 2=lise, 3=önlisans, 4=lisans, 5=yükseklisans
	Mezun Olunan Bölüm	K22	1-5: hiç uyumlu değil, uyumlu değil, orta, uyumlu, çok uyumlu
	Bilgisayar Bilgisi	K23	1-5: çok kötü, kötü, orta, iyi, çok iyi
	Yabancı Dil	K24	1-5: çok kötü, kötü, orta, iyi, çok iyi
	Mülakat	K25	Mülakat puanı
Diğer	Referanslar	K26	1-5: çok kötü, kötü, orta, iyi, çok iyi
	Değerlendirme Testi	K27	değerlendirme puanı

Alternatiflerin sıralanmasında ise Tablo 2’de verilen skala ile elde edilen cevaplar MOORA yöntemi adımları ile hesaplanmıştır.

Kriter ağırlıklarının belirlenmesi

Kriterlerin belirlenmesinde ilk olarak personel seçimi ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar irdelenmiştir. Elde edilen kriterler Trabzon Limanı’nda personel seçimi konusunda yetkin 5 yöneticiye gönderilmiş ve hangi kriterlerin saha operasyon elemanı seçiminde önemli hangilerinin önemsiz olduğunu

belirlemeleri istenmiştir. Yönetici ve uzmanların tavsiyeleri üzerine gerekli ekleme ve çıkartmalar yapılarak personel seçimi sürecinde toplamda altı ana kriter belirlenmiştir: Kişisel özellikler, anlama, liderlik ve göreve özgü yeterlilik, psikolojik özellikler, bilimsel yeterlilik ve eğitim, diğer (Başvuru sonrası değerlendirme ölçütleri). Alt kriterlerle birlikte toplamda 27 ölçüt elde edilmiş ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Kriter ağırlıklarının hesaplanması için bir anket formu düzenlenmiş ve bu değerlendirme formu beş uzmana yeniden gönderilerek cevaplandırmaları talep edilmiştir. Elde edilen sonuçların geometrik ortalamaları alınarak aşağıda belirtilen karşılaştırmalar matrisi oluşturulmuştur. Bu bilgiler Expert Choice (EC) paket programına girilerek ölçütlerin ağırlıkları veya önem düzeyleri belirlenmiştir.

Tablo 3. Ana kriterlere ilişkin karşılaştırma matrisi

	Kişisel Özellikler	Anlama	Liderlik ve Göreve Özgü Yeterlilikler	Psikolojik Özellikler	Bilimsel Yeterlilik ve Eğitim	Diğer	Önem Düzeyi
Kişisel Özellikler	1,000	3,000	1,000	2,000	3,000	3,000	0,099
Anlama	0,333	1,000	3,000	1,000	4,000	5,000	0,198
Liderlik ve Göreve Özgü Yeterlilikler	1,000	0,333	1,000	2,000	3,000	3,000	0,128
Psikolojik Özellikler	0,500	1,000	0,500	1,000	2,000	3,000	0,125
Bilimsel Yeterlilik ve Eğitim	0,333	0,250	0,333	0,500	1,000	3,000	0,057
Diğer	0,333	0,200	0,333	0,333	0,333	1,000	0,394
Sütun Toplamı	3,500	5,783	6,167	6,833	13,333	18,000	1

Saha operasyon elemanı seçiminde en önemli ana kriter 0,39 ile başvuru sonrası diğer ölçütler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sıralamayı liderlik ve göreve özgü yetenekler, psikolojik özellikler, anlama, kişisel özellikler ve bilimsel yeterlilik ve eğitim takip etmektedir. Ana ölçütler için tutarlılık oranı ise 0,10'dan küçük olarak hesaplanmıştır. Ana kriterlerin değerlendirilmesinden sonra alt kriterler kendi içinde karşılaştırmalar matrisi oluşturularak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Tablo 4. Kişisel özellikler alt kriteri için oluşturulan karşılaştırma matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	Önem Düzeyi
K1	1,000	3,000	8,000	4,000	7,000	6,000	0,028
K2	0,333	1,000	5,000	3,000	6,000	4,000	0,052
K3	1,000	0,200	1,000	7,000	4,000	3,000	0,441
K4	0,250	0,333	0,143	1,000	1,000	4,000	0,096
K5	0,143	0,167	0,250	1,000	1,000	3,000	0,143
K6	0,167	0,250	0,333	0,250	0,333	1,000	0,240
Sütun Toplamı	2,893	4,950	14,726	16,250	19,333	21,000	1
Tutarlılık Oranı							0,09

Tablo 4'te "Kişisel özellikler" alt ölçütünün ikili karşılaştırma sonuçları yer almaktadır. Sağlık durumu (0,44) ve kendine güven ve kendini ifade edebilme (0,24) alt kriteri, kişisel özellikler ana kriterli içinde en önemli ölçütlerdir.

Tablo 5. Anlama alt kriteri için oluşturulan karşılaştırma matrisi

	K7	K8	K9	Önem Düzeyi
K7	1,00000	7,00000	2,00000	0,592
K8	0,14286	1,00000	5,00000	0,075
K9	0,50000	0,20000	1,00000	0,333
Sütun Toplamı	1,64286	8,20000	8,00000	1,00
Tutarlılık Oranı				0,01

Tablo 5'de "Anlama" alt ölçütünün ikili karşılaştırma matrisi yer almaktadır. Sözlü anlama (0,59) ve anlama ve anlatma yeteneği (0,33) alt kriteri en önemli ölçüt olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 6. Liderlik ve göreve özgü yeterlilik alt kriteri için oluşturulan karşılaştırma matrisi

	K10	K11	K12	K13	K14	Önem Düzeyi
K10	1,00000	6,00000	3,00000	1,00000	2,00000	0,327
K11	0,16667	1,00000	1,00000	4,00000	3,00000	0,068
K12	0,33333	1,00000	1,00000	5,00000	2,00000	0,081
K13	1,00000	0,25000	0,20000	1,00000	3,00000	0,364
K14	0,50000	0,33333	0,50000	0,33333	1,00000	0,160
Sütun Toplamı	3,00000	8,58333	5,70000	11,33333	11,00000	1,00
Tutarlılık Oranı						0,02

Yukarıdaki Tablo 6'da "Liderlik ve göreve özgü yeterlilik" alt ölçütünün ikili karşılaştırma matrisi yer almaktadır. Görev bilinci (0,36), disiplin (0,33) ve iletişim ve sosyal uyum (0,16) alt kriterleri en önemli üç ölçüt olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 7. Psikolojik özellikler alt kriteri için oluşturulan karşılaştırma matrisi

	K15	K16	K17	K18	K19	Önem Düzeyi
K15	1,00000	2,00000	2,00000	1,00000	2,00000	0,127
K16	0,50000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,221
K17	0,50000	1,00000	1,00000	2,00000	2,00000	0,292
K18	1,00000	1,00000	0,50000	1,00000	1,00000	0,168
K19	0,50000	1,00000	0,50000	1,00000	1,00000	0,193
Sütun Toplamı	3,50000	6,00000	5,00000	6,00000	7,00000	1,00
Tutarlılık Oranı						0,02

Yukarıdaki Tablo 7’de “Psikolojik özellikler” alt ölçütünün ikili karşılaştırma matrisi yer almaktadır. Motivasyon ve istek (0,29), gönüllülük (0,22) ve yaratıcılık (0,19) alt kriterleri en önemli üç ölçüt olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 8. Bilimsel yeterlilik ve eğitim alt kriteri için oluşturulan karşılaştırma matrisi

	K20	K21	K22	K23	K24	Önem Düzeyi
K20	1,0000	3,0000	6,0000	6,0000	7,0000	0,5140
K21	0,3333	1,0000	4,0000	5,0000	5,0000	0,2720
K22	0,1667	0,2500	1,0000	2,0000	3,0000	0,1030
K23	0,1667	0,2000	0,5000	1,0000	1,0000	0,0580
K24	0,1429	0,2000	0,3333	1,0000	1,0000	0,0530
Sütun Toplamı	1,8095	4,6500	11,8333	15,0000	17,0000	1,0000
Tutarlılık Oranı						0,04

Tablo 8’de “Bilimsel yeterlilik ve eğitim” alt ölçütünün ikili karşılaştırma matrisi yer almaktadır. Mesleki yetkinlik ve deneyim (0,51), eğitim (0,27) ve mezun olunan bölüm (0,10) alt kriterleri en önemli üç ölçüt olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 9. Diğer alt kriteri için oluşturulan karşılaştırma matrisi

	K25	K26	K27	Önem Düzeyi
K25	1,00000	3,00000	1,00000	0,210
K26	0,33333	1,00000	2,00000	0,550
K27	1,00000	0,50000	1,00000	0,240
Sütun Toplamı	2,33333	4,50000	4,00000	1,00
Tutarlılık Oranı				0,02

Yukarıda Tablo 9’da “Diğer” alt ölçütünün ikili karşılaştırma matrisi yer almaktadır. Sırasıyla referanslar (0,55), değerlendirme testi (0,24) ve mülakat (0,21) en önemli üç alt ölçüt olarak değerlendirilmiştir. Saha operasyon elemanı seçiminde kullanılan alt ölçütler ve genel önem düzeyleri Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Değerlendirme kriterlerine ait genel önem düzeyi tablosu

Ana Kriterler	Değerlendirme Alt Kriterleri	Genel Önem Düzeyi
Kişisel Özellikler	Analitik Düşünme	K1 0,00277
	Fiziksel Görünüm	K2 0,00515
	Sağlık Durumu	K3 0,04366
	Aile ve Sosyal Durum	K4 0,0095
	Adayın Yaşı	K5 0,01416
	Kendine Güven ve Kendini İfade Edebilme	K6 0,02376
Anlama	Sözlü Anlama	K7 0,11722
	Yazılı Anlama	K8 0,01485
	Anlama ve Anlatma Yeteneği	K9 0,06593
Liderlik ve Göreve Özgü Yeterlilik	Disiplin	K10 0,04186
	Vizyon	K11 0,0087
	İnisiyatif Alma	K12 0,01037
	Görev Bilinci	K13 0,04659
	İletişim ve Sosyal Uyum	K14 0,02048
	Olgunluk Seviyesi	K15 0,01588
Psikolojik Özellikler	Gönüllülük	K16 0,02763
	Motivasyon ve İstek	K17 0,0365
	İçine Kapanık Olmama	K18 0,021
	Yaratıcılık	K19 0,02413
Bilimsel Yeterlilik ve Eğitim	Mesleki Yetkinlik ve Deneyim	K20 0,0293
	Eğitim Durumu	K21 0,0155
	Mezun Olunan Bölüm	K22 0,00587
	Bilgisayar Bilgisi	K23 0,00331
	Yabancı Dil	K24 0,00302
Diğer	Mülakat	K25 0,08274
	Referanslar	K26 0,2167
	Değerlendirme Testi	K27 0,09456

Alternatiflerin sıralanması

Alternatiflerin değerlendirilmesi ile ilgili belirlenen anket formu, personel seçimi konusunda söz sahibi ve direk karar verici durumunda olan üç yöneticiye gönderilmiştir. Alternatiflerin kriterlere göre değerlendirilmesinde 5'li ölçütler kullanılmış ve Tablo 2'de açıklamaları verilmiştir. Adayın yaşı ile ilgili belirlenen ifade edilen ölçütte direk adayın yaş bilgileri dikkate alınmış ve minimize edilmesi gereken bir kriter olarak belirlenmiştir. Bir diğer kriter olan mesleki yetkinlik ve deneyim ise adaylar için yıl bazında talep edilmiştir. Mülakat kriteri her aday için 10 puan üzerinden değerlendirilmeye tabi tutulmuş ve en büyüklüğü istenmiştir. Bir diğer kriter olan değerlendirme testi ise her aday için 100 puan üzerinden değerlendirilmiş ve maksimize

edilmek istenmiştir. Bu anket formları sonucunda elde edilen verilerin geometrik ortalaması alınıp MOORA yöntemi adımları kullanılarak üç aday sıralamaya tabi tutulmuştur. Alternatiflerin ve alt ölçütlerin yer aldığı karar matrisi aşağıda Tablo 11’de verilmektedir.

Tablo 11. Karar matrisi

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	3	3	4	4	25	3	3	4	3
A2	3	3	3	3	29	3	2	3	3
A3	4	4	5	5	30	4	5	5	4
Toplam	10	10	12	12	84	10	10	12	10
Alternatifler	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18
A1	3	3	3	3	4	3	4	3	2
A2	3	2	3	2	3	3	3	3	2
A3	5	4	4	4	5	5	5	5	2
Toplam	11	9	10	9	12	11	12	11	6
Alternatifler	K19	K20	K21	K22	K23	K24	K25	K26	K27
A1	3	2	4	3	5	2	6	5	75
A2	3	5	3	2	3	1	8	3	70
A3	4	5	4	2	4	2	8	4	90
Toplam	10	12	11	7	12	5	22	12	235

Eşitlik-2 yardımı ile karar matrisi elemanları normalizasyon işlemine tabi tutulmuş ve Tablo 11’de belirtildiği gibi normalize edilmiş karar matrisi elde edilmiştir.

Tablo 12. Normalizasyon sonucu elde edilmiş karar matrisi

Önem Düzeyi	0,0028	0,0051	0,0437	0,0095	0,0142	0,0238	0,1172	0,0149	0,0028
Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	0,5145	0,5145	0,5657	0,5657	0,514	0,5145	0,4867	0,5657	0,5145
A2	0,5145	0,5145	0,4243	0,4243	0,5962	0,5145	0,3244	0,4243	0,5145
A3	0,686	0,686	0,7071	0,7071	0,6168	0,686	0,8111	0,7071	0,686
Önem Düzeyi	0,0659	0,0419	0,0087	0,0104	0,0466	0,0205	0,0159	0,0276	0,0365
Alternatifler	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18
A1	0,4575	0,5571	0,5145	0,5571	0,5657	0,4575	0,5657	0,4575	0,5774
A2	0,4575	0,3714	0,5145	0,3714	0,4243	0,4575	0,4243	0,4575	0,5774
A3	0,7625	0,7428	0,686	0,7428	0,7071	0,7625	0,7071	0,7625	0,5774
Önem Düzeyi	0,0241	0,0293	0,0155	0,0059	0,0033	0,003	0,0827	0,2167	0,0946
Alternatifler	K19	K20	K21	K22	K23	K24	K25	K26	K27
A1	0,5145	0,2722	0,6247	0,7276	0,7071	0,6667	0,4685	0,7071	0,5496
A2	0,5145	0,6804	0,4685	0,4851	0,4243	0,3333	0,6247	0,4243	0,5129
A3	0,686	0,6804	0,6247	0,4851	0,5657	0,6667	0,6247	0,5657	0,6595

Normalizasyon sonucu elde edilmiş karar matrisi referans noktası yaklaşımı eşitlik 3, 4 ve 5' de verilen formüller yardımı ile analize tabi tutulmuş ve Tablo 13'de verilen sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 13. Referans noktası yaklaşımında ağırlıklı normalize edilmiş değerler ve referans noktaları

Referans Noktası	0,0019	0,0035	0,0309	0,0067	0,0073	0,0163	0,0951	0,0105	0,0019
Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	0,0005	0,0009	0,0062	0,0013	0	0,0041	0,038	0,0021	0,0005
A2	0,0005	0,0009	0,0124	0,0027	0,0012	0,0041	0,057	0,0042	0,0005
A3	0	0	0	0	0,0015	0	0	0	0
Referans Noktası	0,0452	0,0319	0,0065	0,0071	0,0346	0,0145	0,0121	0,0195	0,0278
Alternatifler	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18
A1	0,0113	0,0128	0,0016	0,0018	0,0087	0,0029	0,0048	0,0039	0,0111
A2	0,0113	0,0128	0,0032	0,0018	0,0173	0,0058	0,0048	0,0078	0,0111
A3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Referans Noktası	0,0166	0,0199	0,0097	0,0043	0,0023	0,002	0,0517	0,1532	0,0624
Alternatifler	K19	K20	K21	K22	K23	K24	K25	K26	K27
A1	0,0041	0,012	0	0	0	0	0,0129	0	0,0104
A2	0,0041	0	0,0024	0,0014	0,0009	0,001	0	0,0613	0,0139
A3	0	0	0	0,0014	0,0005	0	0	0,0307	0

Referans noktası yöntemi sonucunda adayların her bir amaca göre referans noktasına olan uzaklıkları hesaplanmış ve adaylar Tablo 14'de sıralanmıştır.

Tablo 14. Referans noktası yaklaşımına göre alternatiflerin sıralanması

Alternatifler	Sıralama	
A1	0,03803	2
A2	0,06129	3
A3	0,03065	1

Son olarak her bir aday için elde edilen değerler küçükten büyüğe doğru sıralanarak referans noktasına en yakın aday en uygun aday olarak seçilir. Tablo 14'e göre saha operasyon elemanı seçimi için en uygun aday A3'tür.

Sonuç

İşletmelerin hedeflerine ulaşabilmek ve rakiplerine göre üstünlük oluşturmak için bunu gerçekleştirecek olan insanları bulmak, doğru bir seçim sürecinden geçirecek işe almak, motive etmek, verimli çalıştırmak, onları işletme

içinde tutmak, adil biçimde performanslarını değerlendirmek ve kariyer yapabilme olanaklarına kavuşturmak zorundadır. Rekabet avantajının yaratılmasında insan kaynakları oldukça stratejik bir öneme sahiptir. Bu yapılanmayı sağlamanın başlangıç ve kilit aşamasını, göreve uygun olan personeli seçme süreci oluşturmaktadır. İşe ve işletmeye uygun elemanın bulunması ve istihdamı, gelecekte ortaya çıkabilecek birçok sorunun üstesinden gelinmesine, hizmet kalitesinin oluşturulmasına ve devamına önemli destek sağlayacaktır. Bu bakımdan işletmelerin işin niteliklerine ve koşullarına uygun, yenilikçi, yaratıcı ve gelişmeye açık elemanların seçimi ve istihdamı için yoğun çaba harcamaları gerekmektedir. İşletmeler sahip oldukları insan kaynaklarının niteliğini, doğru insanları seçerek artırabilir, aynı zamanda bu yolla işletme faaliyetlerini ve sonuçlarını iyileştirerek, performans ve kârlılıklarını artırabilirler. Bu bağlamda, bu süreçte meydana gelebilecek herhangi bir yanlışlığın ileride işletme/organizasyon gelişimine ve verimliliğine olumsuz yönde yansıtacağı bilinmektedir.

Bu çalışmada daha önce literatürde uygulama alanı bulmayan liman saha personeli seçimi problemi çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHS ve MOORA yöntemi ile değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Çalışmada altı ana kriter ve 27 alt kriter adayların değerlendirmesinde ölçüt olarak ele alınmış ve kriterlerin göreceli önem değerleri AHS yöntemiyle değerlendirilmiştir. Ana kriterler içinde en önemli ölçüt (0,39) ağırlığı ile başvuru sonrası diğer kriterleri oluşturmaktadır. Bu kriter içinde ise personel seçimini etkileyen en önemli alt kriter "referans" olarak belirlenmiştir.

Son aşamaya kalan üç adayın değerlendirmesinde ise ağırlıkları belirlenen bu 27 alt kritere göre üç aday seçimi MOORA referans noktası teorisi ile değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Değerlendirme sonucunda aday seçiminde öncelikle A3 adayının öncelikli işe alınması gereken aday olduğu belirlenmiştir. Bu sıralamayı A1 ve A2 takip etmektedir. İleride yapılacak çalışmalar için diğer çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak personel seçimi konusu farklı alanlarda uygulanabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Evaluation of Personnel Selection Process with
AHP Based MOORA Method: An Application on
Selection of Port Field Operations Staff**

*

Aynur Acer – Hacer İnci
İstanbul Arel University

As the significance of the human resources is noticed, in the organizations, the human resources management department has become necessarily to exist as a separate unit. This department which grounds on the effective and production operation of the human resource accomplishes the human resources activities in the organization today, the concept of human resources is used for the role and feature of the personnel management which is changing in due course. The inadequacy of the personal management concept for the recovery of current problems necessitated the role and property of the personnel management to change (Source vd., 2015). Today, the thought revealing that the most important resource in this unit is the “human” within the organization has become out of a cliché and begun to make strategic meanings for the managements of the company. Managements yet noticed that the most important and major point in an organization is the human. Despite all necessary equipment and instruments are provided, nothing can be achieved as long as the human factor is disregarded.

In the enterprises, recruitment activity arises as a result of the sensation of the necessity of new employee, what is desired here is to create an effective human resources policy based on foresight within the scope of planning. At the same time, it is the main purpose to select personnel in compliance with the position of the work for accomplishing it, prioritized work analyzes, work definition and requirements are required to be aware of. In human resources management applications, selection and placement stage is a kind of structure which affects other human resources functions one to one. It is basic that a selection should be made in such a manner to support other human resources functions which will be in harmony with the strategic structure (Oral, 2018). The stage of finding the human resource is the action; to commission and to

employ in appropriate positions the applicants which are found competent as a result of the research made for the candidates having necessary knowledge, ability, skill and motivation for the purpose of recovering of personnel necessity in the organization (Tortop vd., 2007, s.126). The basic purpose of the selection of staff is to examine the personality, education and skills of the applicants, and the areas which they are interested in, in order to establish the best appropriate relation between the candidate's abilities and the requirements of the work, and to enable the most competent candidate in terms of desired qualifications to participate into the enterprise. In brief, what is searched and desired for a good selection of human resources with qualified functionality is that; to convert the enterprise's benefits and applicants' benefits into a coherent form. (Buğdaycı, 1997, s.168-169).

Wrong decisions made for the personnel selection and recruitment of a disqualified candidate subsequently entails a serious risk factor for the corporation, moreover this inaccurate selection may lead the organization to lose money, time, respect and customer. The purpose of personnel selection and placement is to assess the candidate's operational capacity. This objective can be achieved by work analyzes which list the basic properties which a successful employee requires. Criteria specified below are important for personnel selection process (Cook, 2009, s.10): Mental ability, physical properties, personality, fields of interest, values and coherence, knowledge and experience, work capability, the feature of the information collected for the candidate ,work performance. Based on work analyzes, necessary decision may be given for the selection of staff for appropriate position and for the determination of necessary qualifications for this position. By the application of work analysis, all qualification, mastership and work conditions relevant with a work position which is becomes vacant or which has been already opened shall have been introduced apparently (Benli and Şahin, 2004, s.113-124). Another important point which is required to be dwelled on for the recruitment of personnel is the applicant's coherence and compliance the corporation's structure and culture. Productivity and order exist where the harmonization is available.

In this study, the problem of personnel election for the port site personnel which has not been applied in the literature previously is hereby assessed by AHS and MOORA procedure which is among multi- criteria-decision-making procedures. In the study, six main criteria and 27 sub criteria are used as criterion for the assessment of the candidates and the relative importance values of

the criteria are evaluated by AHS procedure. The most important criterion among the main criteria hereby forms the other criteria after application with a weight of (0, 39). The most important sub criteria which affects the personnel selection among these criteria is hereby determined as;” reference”.

As regards the assessment of the last three successful candidates; according to these 27 sub criteria of which relevant weights are determined, the selection of three candidates is assessed by MOORA reference point theory. As a result of the assessment, it is hereby determined that; for the selection of the personnel, A3 candidate should be recruited first, which is followed by A1 and A2. For the studies to be conducted in the future, other multi-decision-making procedures may be used and applied for personnel selection.

Kaynakça / References

- Akar, G. S. ve Çakar, E. (2016). Lojistik sektöründe bütüleştirilmiş bulanık AHP-MOORA yaklaşımı ile personel seçimi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 185-199.
- Alford, B. D. (2004). *Two applications involving the analytic hierarchy process* (Doctoral dissertation).
- Alnıpak, S. ve Yorulmaz, M. (2019). Tersane yöneticilerinin bakış açısından bütüleştirilmiş AHS-TOPSIS ve AHS-MOORA yöntemleri ile tersane kuruluş yeri seçimi: Akdeniz bölgesi örneği. *Beykoz Akademi Dergisi*, 7(2), 106-125.
- Armstrong, M. (2004). Strategic human resource management. *Kogan Page*, London.
- Baležentis, A., Baležentis, T. ve Brauers, W. K. (2012). Personnel selection based on computing with words and fuzzy MULTIMOORA. *Expert Systems with applications*, 39(9), 7961-7967.
- Benli, A. ve Şahin, L. (2004). İnsan kaynakları yönetiminde işgören bulma ve seçme: Çınar hotel uygulaması. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 113-124.
- Brauers, W. K. M., ve Zavadskas, E. K. (2012). Robustness of MULTIMOORA: A method for multi-objective optimization. *Informatica*, 23(1), 1-25.
- Brauers, W. K. ve Zavadskas, E. K. (2006). The MOORA method and its application to privatization in a transition economy. *Control and cybernetics*, 35, 445-469.
- Brauers, W. K. M. ve Zavadskas, E. K., (2009). Robustness of the multiobjective MOORA method with a test for the facilities sector. *Technological and Economic Development of Economy: Baltic Journal on Sustainability*, 15(2), 352-375
- Buğdaycı, A. (1997). Cv'ye sıkı takip. *Capital Dergisi*, 4, 168-169
- Castilla, E. J. (2008). Gender, race, and meritocracy in organizational careers. *American Journal of Sociology*, 113(6), 1479-1526.

- Chakraborty, S. (2011). Applications of the MOORA method for decision making in manufacturing environment. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 54(9-12), 1155-1166.
- Cook, M. (2009). Personnel selection: Adding value through people-A changing picture. *John Wiley & Sons*.
- Çelikkbilek, Y. (2018). Personel seçimi için bütünleşik gri AHP–MOORA yaklaşımının kullanılması: sağlık sektöründe yönetici seçimi üzerine bir uygulama. *Alpha-numeric Journal*, 6(1), 69-82.
- El-Santawy, M.F. ve Ahmed, A.N. (2013). [Personnel training selection problem based on SDV-MOORA](#). *Life Science Journal-Acta Zhengzhou University Overseas Edition*, 10(1), 1086-1088.
- Ertürk, M. (2011). İnsan kaynakları yönetimi. *Beta Basım Yayım Dağıtım*.
- Gadakh, V. S. (2011). Application of MOORA method for parametric optimization of milling process. *International Journal of Applied Engineering Research*, 1(4), 743.
- Güngör, Z., Serhadlıoğlu, G., ve Kesen, S. E. (2009). A fuzzy AHP approach to personnel selection problem. *Applied Soft Computing*, 9(2), 641-646.
- Herişçakar, E. (1999). Gemi ana makine seçiminde çok kriterli karar verme yöntemleri ahp ve smart uygulaması. *Gemi inşaatı ve deniz teknolojisi teknik kongresi*, 99, 240-256.
- Kalibatas, D. ve Turskis Z., (2008), Multicriteria evaluation of inner climate by using moora method. *Information Technology and Control*, 37, Vilnius Gediminas Tech. University Lithuania.
- Kaynak, T., Adal, Z., Ataay, İ., Uyargil, C., Sadullah, Ö., Acar, A. C., Özçelik, O., Dündar, G. ve Uluhan, R. (2015). İnsan kaynakları yönetimi. Yedinci Baskı. *İstanbul: Dönence Basım ve Yayım Hizmetleri*.
- Lootsma, F. A. (1999). Multicriteria decision analysis via ratio and difference judgement, *Springer*, London.
- Oral, E. (2018). İnsan kaynakları uygulamalarının tükenmişlik sendromu üzerindeki etkisinde örgüt ikliminin düzenleyici rolüne yönelik bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*.
- Önay, O. (2014). MOORA. Yıldırım, F.B. ve Önder, E. (Ed.). Operasyonel, yönetsel ve stratejik problemlerin çözümünde çok kriterli karar verme yöntemleri. *Dora yayımları*. Bursa.
- Özbek, A. (2015). Akademik birim yöneticilerinin MOORA yöntemiyle seçilmesi: Kırkkale üzerine bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(38), 1-18.

- Paksoy, T., ve Atak, M. (2003). Etkileşimli bulanık çok amaçlı doğrusal programlama ile bütünlük üretim planlama: hidrolik pompa imalatçısı firma örnek olayı. *Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 457-466.
- Palmer, M., ve Winters, K. (1993). İnsan kaynakları, Çev. Doğan Şahiner, *Rota Yayınları*, İstanbul.
- Saaty, T. L. (1982). Decision making for leaders. *Life time learning publications*. Inc., Belmont, Calif.
- Saaty, T. L. (1990). How to make a decision: the analytic hierarchy process. *European Journal of Operations Research*, 48(3), 9-26.
- Saaty, T. L. (2002). Decision Making with the Analytic Hierarchy Process. *Scientia Iranica*, 9(3), 215-229.
- Saaty, T.L. (1980). The analytic hierarchy process, *McGraw-Hill*, New York.
- Taylor, F. A., Ketcham, A. F. ve Hoffman, D. (1998). Personnel evaluation with AHP. *Management Decision*.
- Tepe, S. ve Görener, A. (2014). Analitik hiyerarşi süreci ve moora yöntemlerinin personel seçiminde uygulanması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 13(25), 1-14.
- Timor, M. (2011). *Analitik hiyerarşi prosesi*. Türkmen Kitabevi.
- Torrington, D. (1989). *Personnel management. HRM in Action*.
- Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H. ve Özer, A. (2007). İnsan kaynakları yönetimi, Ankara: *Nobel Yayın Dağıtım*.
- Triantaphyllou, E. (2000). Multi-criteria decision making methods. *In multi-criteria decision making methods: A comparative study* (pp. 5-21). Springer, Boston, MA.
- Urfaloğlu, F., ve Genç, T. (2013). Çok kriterli karar verme teknikleri ile Türkiye'nin ekonomik performansının Avrupa birliği üye ülkeleri ile karşılaştırılması. *Marmara University Journal of Economic & Administrative Sciences*, 35(2)
- Yıldırım, B. F. ve Öney, O. (2013), Bulut teknolojisi firmalarının bulanık ahp-moora yöntemi kullanılarak sıralanması. *Yönetim Dergisi*, 75, 59- 81.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Acer, A. ve İnci, H. (2020). Personel seçimi sürecinin ahp tabanlı MOORA yöntemi ile değerlendirilmesi:Liman saha operasyon elemanı seçimi üzerine bir uygulama. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3689-3713. DOI: 10.26466/opus.716542

Sürdürülebilir Kalkınma Alanındaki Yayınların R Programı ile Bibliyometrik Analizi

DOI: 10.26466/opus.707518

*

Ceren Kocabaş* – Gamze Alkan**

* Dr Öğr. Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya

E-Posta: cerenkocabas@akdeniz.edu.tr

ORCID: [0000-0003-2785-4359](https://orcid.org/0000-0003-2785-4359)

** Doktora Öğrencisi Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-Posta: gamzeaalkan@gmail.com

ORCID: [0000-0001-9624-084X](https://orcid.org/0000-0001-9624-084X)

Öz

İnsan ihtiyaçlarının sınırsız, doğal kaynakların sınırlı olması ve dünya nüfusunun hızla artmaya devam etmesi, iklim değişikliklerine sebep olmuş, kaynak-ihtiyaç dengesini sarsmıştır. Bu durum, "sürdürülebilir kalkınma" kavramını ortaya çıkarmıştır. Çalışmada, ekonomi alanında sürdürülebilir kalkınma ile ilgili yayımlanan çalışmalara ait bibliyometrik özelliklerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. 2000-2019 yılları arasında Web of Science (WOS) veri tabanında "sürdürülebilir kalkınma" konu başlığında yayınlanmış 2511 makaleye bibliyometrik analiz uygulanmıştır. Analiz sonucuna göre; incelenen 2511 makale 456 farklı dergide yayınlanmıştır. Yayın başına ortalama atıf sayısı 16,38'dür. Makale başına düşen yazar sayısı da 2,07'dir. 2007 yılından itibaren "sürdürülebilir kalkınma" kelimesi alanda daha sık kullanılmaya başlanmış, 2018-2019 yıllarında ise oldukça popüler hale gelmiştir. "Etki, büyüme, politika, yönetim" yine son yıllarda alanda en sık kullanılan kelimelerdir. Dalia Streimikiene en fazla makale yayını yapan, İbrahim Dinçer alan ile ilgili en çok atıf alan yazardır. İngiltere, ABD, Çin, Almanya, Hollanda "sürdürülebilir kalkınma" ile ilgili en fazla makaleye sahip ülkelerdir. Alanla ilgili atıfların toplam sayılarına göre; Türkiye 13. sırada yer almaktadır. "Energy Policy" en fazla makale yayını yapan dergidir. "Ecological Economics" en fazla atıf alan dergidir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma, Bibliyometri

Bibliometric Analysis of Publications in Sustainable Development with R Program

*

Abstract

The human needs are unlimited, the natural resources are limited, and the world population continues to increase rapidly, causing climate changes and shaking the resource-need balance. This situation brought out the concept of "Sustainable Development In the study, it is aimed to determine the bibliometric features of published studies on sustainable development in the field of economy. Between 2000 and 2019, bibliometric analysis was applied to 2511 articles published under the title of "Sustainable Development" in the Web of Science (WOS) database. According to the analysis result; 2511 articles examined were published in 456 different journals. The average number of citations per publication is 16.38. The number of authors per article is 2.07. Since 2007, the word "Sustainable Development" has been used more frequently in the field and has become very popular in 2018-2019. "Impact, growth, policy, management" are the most frequently used words in the field in recent years. Dalia Streimikiene publishes the most articles. İbrahim Dinçer is the most cited author of the field. Britain, USA, China, Germany, Netherlands are the countries with the most articles on "Sustainable Development". According to the total number of citations related field Turkey rank is 13. "Energy Policy" is the magazine that publishes the most articles. "Ecological Economics" is the most cited magazine.

Keywords: *Sustainability, Sustainable Development, Bibliometrics*

Giriş

Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeden günümüz kuşaklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma modeli olarak tanımlanan sürdürülebilir kalkınma, özellikle 20. yüzyıl sonlarında dünyada bilinirliğini arttırmıştır. 1990'lı yıllarda imzalanan uluslararası antlaşmalar ile küresel bir uygulama planı haline gelmiştir (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020).

Sürdürülebilirlik kavramının özellikle 19. yüzyıl başlarında literatürde yer almaya başladığı görülmektedir. 1912 ve 1920 yıllarında A. Pigou'nun ekonomi bilimi üzerine yazdığı kitaplarda sürdürülebilirlik düşüncesinin temelleri bulunmaktadır (Pigou, 1912; Pigou, 1920). Sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin kavramsallaşması başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, uluslararası kuruluşların yapmış olduğu çeşitli konferanslar sonucunda biçimlenmiştir (Bozlağan, 2005: 1014-1017). 20. yüzyıldan itibaren dünya nüfusu artarken ekonomik ve sosyal açıdan ülkeler kalkınmaya başlamışlardır. Ancak insan ihtiyaçlarının sınırsız, doğal kaynakların sınırlı olması ve dünya nüfusunun hızla artmaya devam etmesi; doğal kaynakların azalmasına ve iklim değişikliklerine neden olmaya başlamıştır. Hızla gelişen sanayileşme ve kentleşme, ülke ekonomilerinin gelişmesi, yeni teknolojiler ve tarımda modernleşme kaynak-ihtiyaç dengesini sarsmıştır. Sosyal refahı elde etme gayretleri insanlığın geleceğini ipotek altına almıştır. Bu durum, "sürdürülebilir kalkınma" kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Bu kavram aslında resmi olarak ilk defa 1987'de Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunda dile getirilmiş ve o günden bu güne en fazla kullanılan ve kabul edilen kavram olmuştur (Baykal ve Baykal, 2008, s. 10). 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun raporunda sürdürülebilir kalkınma tanımı kapsamlı olarak yapılmıştır. Rapor tanımına göre; "gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılayabilme olanağını tehlikeye sokmadan günümüz ihtiyaçlarını karşılayabilme" olarak tanımlanmıştır (WCED, 1987). Raporda sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Aksu, 2011);

1. Büyümeyle canlandırmak
2. Büyümenin kalitesini değiştirmek
3. İş bulma, yiyecek, enerji, su ve sağlık konularındaki temel ihtiyaçları karşılamak
4. Sürdürülebilir bir nüfus düzeyini garanti altına almak

5. Kaynak tabanını korumak ve zenginleştirmek
6. Teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek
7. Karar verme sürecinde çevre ve ekonomiyi birleştirmek

Belirtilen hedeflere göre; sürdürülebilir kalkınma ile sadece çevre ve ekonomi arasındaki ilişkinin vurgulanmadığı, aynı zamanda kavramın toplumsal, siyasal ve kültürel boyutlarının da bulunduğu ifade edilmiştir. (Bahçeci ve Görmez, 2019, s. 2311).

Çalışmada ekonomi alanında “sürdürülebilir kalkınma” ile ilgili 2000-2019 yıllarında Web of Science (WOS) veri tabanında yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi yapılmıştır. Bibliyometri terimi, 1969 yılında Alan Pritchard tarafından ileri sürülmüş olup, Pritchard “istatistiksel bibliyografya” terimi yerine “bibliyometri” teriminin kullanılmasını önermiştir (Lawani, 1981: 294). İlk bibliyometrik çalışma ise; 1917 yılında Cole ve Eales tarafından yapılmış olup, 1550-1860 yılları arasında karşılaştırmalı anatomi alanında yayınlanan araştırmalara ait istatistiksel bir analiz yapmışlardır (Lawani, 1981: 295). Bibliyometri’nin temel amacı, çeşitli dönemlerde yayınlanmış dergi, kitap gibi yayınların ya da belgelerin belirli kriterleri baz alınarak, bilimsel dokümantasyonun, bilimsel iletişime ilişkin bulguların iyileştirilmesi amacı ile sayısal yöntemler ile analiz edilmesidir (Osareh, 1996, s. 149-150). Literatürde ekonomi alanında sürdürülebilir kalkınma ile ilgili yapılan çalışmaların genel özelliklerinin çeşitli bibliyometri yasaları çerçevesinde belirlenmesine yönelik kapsamlı ve güncel bir çalışmanın yer almadığı görülmüştür. Bu nedenle, bu çalışmanın söz konusu boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın sürdürülebilir kalkınma alanına ait çalışmaların yönünü ve eğilimlerini göstermesi açısından ileride araştırma yapmayı düşünen araştırmacılara yol gösterici olması yönünden fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatür

Literatürde sürdürülebilir kalkınma konularının kullanıldığı pekçok çalışma bulunmaktadır.

Saeed-Ul-Hassan, Haddawy , Kuinkel , Sedhai (2011), sürdürülebilir kalkınma ile ilgili araştırma faaliyetlerinin bibliyometrik analizini yapmışlardır. 2000-2008 yılları arasında sürdürülebilir kalkınma konusunda en fazla yayın yapan dokuz ülkenin araştırma faaliyetlerini incelemiştirler. Ele alınan 9

ülke; ABD, İngiltere, Çin, Kanada, Almanya, Avustralya, Japonya, Fransa ve İspanya'dır. Çalışma, yapılan yayınlar ve atıflar açısından analiz edilmiştir. ABD'nin yayın sayısı ve atıf sayısı bakımından açık ara önde gelen ülke olduğu, Çin ve İngiltere'nin (2003-2008) yayın sayılarının birbirine yakın olmasına rağmen, İngiltere'nin atıf sayılarında diğer ülkelerden oldukça ileride olduğu ve son yıllarda liderliğini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Saeed-Ul Hassan, Haddawy, Zhu (2014), bilimsel literatür kullanarak Dünya genelinde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili araştırma faaliyetlerinin bibliyometrik bir çalışmasını yapmışlardır. Çalışma, 2000-2010 yılları arasında Scopus veritabanındaki veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma ile genel olarak sürdürülebilir kalkınma konusunda güçlü olan enstitülerin tüm alt alanlarda güçlü olamayabileceği ve genel olarak sürdürülebilir kalkınma açısından güçlü olmayan enstitülerin belirli bir alt alanda önemli bir güce sahip olabileceğini sonucuna ulaşılmıştır.

Kuldip Singh Sangwan, Mittal (2015), tarafından 113 araştırma makalesi incelenmiştir. Çalışmada, yeşil üretim ve benzer çerçevelerin kökeninin, tanımının, kapsamının, benzerlikleri ve farklılıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Google akademik (*Google scholar*) üzerinden sürdürülebilir üretim, yeşil üretim, çevreye duyarlı üretim, çevreye karşı sorumlu imalat, çevreye zarar vermeyen imalat, temiz imalat, daha temiz üretim, kaynak ve enerji verimliliği, tedarik zinciri, kirliliğin önlenmesi ve kapalı döngü sistemine göre sürdürülebilir üretim gibi çeşitli terimler gözden geçirilerek bibliyometrik bir çalışma yapılmıştır. Sürdürülebilir üretim (*sustainable production*) terimi 1987'de, 1989'da temiz üretim (*clean manufacturing*), 1990'da temiz üretim (*cleaner production*), çevre bilincinde üretim (*environmentally conscious manufacturing*) ve 1991'de yeşil üretim (*green management*), 1993'te çevreye duyarlı üretim (*environmentally responsible manufacturing*), 1994'te çevreye zarar vermeyen üretim (*environmentally benign manufacturing*) ve 1997'de sürdürülebilir üretim (*sustainable manufacturing*) terimlerinin ortaya çıktığı belirlenmiştir.

Erkol Bayram, Bayram ve Karaçar (2017), sürdürülebilir turizm konusunun bibliyometrik incelemesini yapmışlardır. Sürdürülebilir turizm ile ilgili YÖK akademik veri tabanında yayınlanan 87 adet makale incelenmiş ve 40 adet makalenin çeşitli kriterlere göre bibliyometrik analizi yapılmıştır. Çalışmalar incelendiğinde; genel olarak iki yazarlı, 11-20 sayfa aralığında ve anahtar kelime sayısı dört olarak yazılmış çalışmalardan oluştuğu görülmektedir.

Sürdürülebilir turizm alanındaki çalışmaların büyük çoğunluğunun nitel çalışmalar olduğu, nicel çalışmaların da sayısının arttırılmasının önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Jie Zhu, Hua (2017), yaklaşık otuz yıl önce Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından bir dizi çevresel ve sosyo-ekonomik konuya ilişkin endişeleri ele almak için entegre bir yaklaşım olarak ortaya konan sürdürülebilir kalkınma ile ilgili, 1987'den 2015'e kadar olan dönemde sürdürülebilir kalkınma araştırmalarındaki bilgi yapılarını ve gelişmeleri görsel olarak analiz etmek amacıyla, bibliyometrik bir çalışma hazırlamıştır. Alıntılanan referansları ve anahtar kelime ağlarını, kategorileri, ülkelerin dağılımını ve sürdürülebilir kalkınma araştırmalarıyla ilgili yüksek alıntıları tanımlamak ve görselleştirmek için CiteSpace programı kullanılmıştır. Analiz sonucunda; ABD ve İngiltere'nin genel olarak sürdürülebilir kalkınma ile ilgili çalışmalarda öne çıktığı, Çin'in ise en yüksek yayın sayısına sahip olduğu belirlenmiştir.

Angels Niñerola, Sánchez-Rebull, Hernández-Lara (2019), tarafından sürdürülebilir turizm alanında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Analizde atıf sayıları gibi çeşitli bibliyometrik göstergeler kullanılmış ve bu alandaki ana eğilimleri haritalamak amacıyla VOSviewer yazılımı kullanılmıştır. 1987-2018 döneminde Scopus'ta turizmde sürdürülebilirlik konularına ilişkin toplam 4647 makale incelenmiştir. İncelenen dergilerin, yazarların, kurumların ve anahtar kelimelerin analizi sonucunda; turizm alanındaki sürdürülebilirlik konularına ilişkin literatür önemli ölçüde artmaktadır. Sadece altı makalede 300'den fazla alıntı yapılmıştır, incelemede yer alan 614 kaynağın en önemlileri makalelerin % 46,7'sini yayınlamış, belgeler ve alıntılar açısından ABD bu konuda lider ülke olarak belirlenmiştir. Anahtar kelime eğilim ağı analizine göre, sürdürülebilirlik şirketler ve turistik yerler için stratejik bir yaklaşım haline gelmektedir sonuçlarına ulaşılmıştır.

Ebru Düşmezkalender, Metin (2019), sürdürülebilirliği esas alarak; çevreye, doğaya ve kültürel kaynaklara duyarlı bir anlayışı benimseyen alternatif turizm ile ilgili makalelerin çeşitli bibliyometrik özellikler açısından incelemesini yapmışlardır. Bu doğrultuda 2000-2018 yılları arasında Akademik (YÖK Akademik) Arama veri tabanında yayınlanan makaleler değerlendirmeye alınmıştır. Alternatif turizm anahtar kelimeleri ile tarama yapılan arama sonucunda ulaşılabilen 60 makale değerlendirilmiştir. Makaleler; araştırma türü, yayınlandığı yıl, kaynakça sayısı, yayınlandığı dergi, yazar sayısı,

içeriği, anahtar kelime sayısı, yazarların çalıştıkları kurumlar gibi kriterler temelinde incelenmiştir. İnceleme sonucunda; alternatif turizm ile ilgili 2017 yılında en fazla makale yayınının yapıldığı ve iki yazarlı makalelerin fazla olduğu görülmektedir. Konu ile ilgili en çok makale Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nde yayınlanmıştır.

Mustafa Doğru, Güzeller, Çelik (2019), sürdürülebilir kalkınma ve eğitim alanı ile ilgili; 2009-2018 yılları arasında yayınlanan 7000 çalışmayı Cite Space programı kullanılarak bibliyometrik açıdan incelemiştir. Son 10 yıla ait eğilim ve trendler ortaya koyulmuştur. İncelenen çalışmalar Web of Science Core Collection veri tabanından “Sustainable Development” ve “Education” konu başlıklarında taranarak elde edilmiştir. Analiz sonucunda; hem yayın hem de atıf sayıları olarak alana olan ilginin 2015 yılı sonrasında çarpıcı bir şekilde arttığı, ABD'nin ülke işbirliklerinde kilit rol oynadığı, en fazla atıf sayısına sahip derginin *Journal of Cleaner Production* olduğu belirlenmiştir.

Philip Hallinger, Chatpinyakoop (2019), sürdürülebilir kalkınma açısından yüksek öğretim ile ilgili Scopus veri tabanı üzerinden elde edilen 1459 çalışmanın bibliyometrik analizini yapmışlardır. Çalışmada, coğrafi dağılımın belirlenmesi, kilit yazarları, dergileri ve yayınları tanımlamak, elde edilen bilgi tabanının entelektüel yapısını analiz etmek ve ortaya çıkan araştırma konularını vurgulamak amaçlanmıştır. Betimsel analizler Scopus analitik araçları, Tableau ve MS Excel yazılım programları kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca VOSviewer yazılımı kullanılmıştır. Çalışma Birleşmiş Milletler'in sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için eğitimin küresel alanda önemli bir rol oynadığı görüşünü güçlendirmektedir.

Yöntem

Çalışmada, ekonomi alanında sürdürülebilir kalkınma konusunda yayınlanan makalelerin bibliyometrik özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Web of Science (WOS) veri tabanı üzerinden konu başlığı (*topic*) “sustainable development” olarak arama yapılmıştır. Aynı zamanda araştırmaya konu olan makalelere ait kriterler; 2000-2019 yıllarında ekonomi alanında yayınlanmış, İngilizce, makale türünde ve Web of Science indeks (SSCI) filtrelemesi seçilerek belirlenmiştir. 17.01.2020 tarihinde analize ait veriler için arama yapılmıştır (Webofknowledge,2020). Çalışma, yayınlanmış 2511 makaleyi kapsamakta olup, bu verilere bibliyometrik analiz uygulanmıştır.

Bibliyometrik analiz kapsamında öncelikle sürdürülebilir kalkınma alanında incelenen 2511 makalenin yıllara göre atıf sayıları ve yayınların dağılımlarına ait genel özellikler incelenmiştir. Makalelerde kullanılan anahtar kelimeler faktör analizi ile yorumlanmış, anahtar kelimelere ait trendler yıllar itibari ile incelenmiştir. Faktör analizi verilerin boyutsallığını azaltarak, verilerin daha düşük boyutlarda temsil edilmesini sağlamaktadır (Bibliometrix, 2020). Çalışmada makalelerde kullanılan anahtar kelimelerin ağırlıklı olarak birlikte kullanılıp kullanılmamasına göre birbirlerine yakınlık ve uzaklıkları faktör analizi ile kümelenecek kavramsal yapı haritası oluşturulmuştur. Sürdürülebilir kalkınma çalışmalarının kaç kaynağa atıf yaptığı ve WOS veri tabanında belirlenen çalışmalara yapılan atıf sayılarına ait dağılımları değerlendirilmiştir. Ayrıca kategorik temelde kümeleme analizleri ile yayın alanları, yazarlar, yayın kaynakları, ülkeler, enstitüler R programı ile görselleştirilerek analiz sonuçları ile birlikte ortaya konulmuştur.

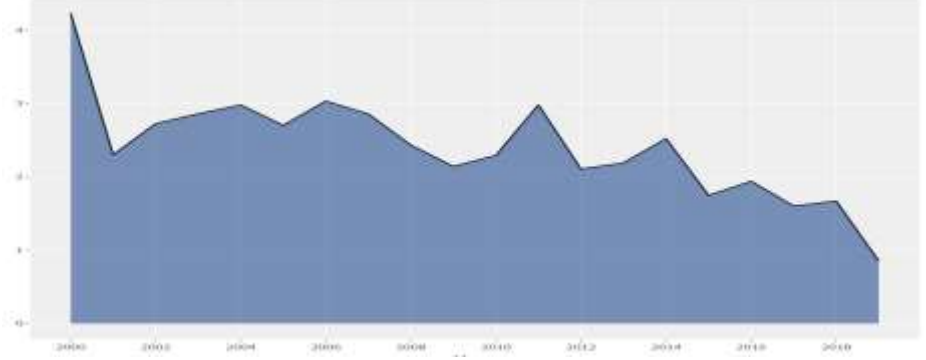
Analiz ve Bulgular

Sürdürülebilir Kalkınma ile ilgili hazırlanan bibliyometrik çalışmada (Tablo 1), ekonomi alanında sürdürülebilir kalkınma “*sustainable development*” ile ilgili 2000-2019 yıllarına ait toplam 2511 makale Web of Science (WOS) Veri Tabanı üzerinden elde edilmiştir. 2511 makale 456 farklı dergide yayınlanmıştır. Yayın başına ortalama atıf sayısı 16,38’dir. Yazar başına düşen yayın sayısı 0,48, makale başına düşen yazar sayısı da 2,07’dir.

Tablo 1. Bulguların Genel Özellikler

İncelenen Dönem	2000 - 2019
Makale	2511
Dergi	456
Anahtar Kelime	2816
Yayın Başına Ortalama Atıf	16,38
Tek Yazarlı Yayınların Sayısı	712
Çok Yazarlı Yayınların Sayısı	4475
Tek Yazarlı Yayın Sayısı	805
Yazar Başına Düşen Yayın	0,484
Makale Başına Düşen Yazar	2,07
İşbirliği İndeksi	2,62

İncelenen dönem için (Şekil 1) ortalama yıllık atıf sayılarının en yüksek olduğu yıl 2000 yılıdır. 2019 yılına doğru atıf sayılarında düşüş izlenmekte olup, son yıllarda alana olan ilgi azalmaya başlamıştır yorumu yapılabilir.

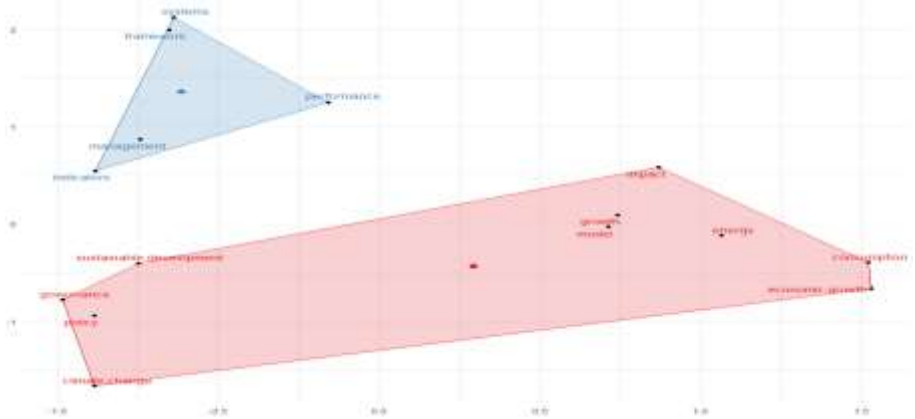
Şekil 1. Yıllara Göre Atıf Sayıları

Anahtar kelimeler (*keywords plus*) makalelerin içeriğinde yer alan sözcükler ve sözcük gruplarına ait başlıklardan ve referans kayıtlarında yer alan başlıklardan toplanmış bilgileri içermektedir. Anahtar kelimeler yayınlara ait içeriklerin özetlenmesini ve daha görünür olmasını sağlamaktadır. Ayrıca yayınlanan alan ile ilgili sıkça değinilen konu ve kavramlara karşılık gelmektedir (WOS, 2020). Sürdürülebilir kalkınma alanında incelenen 2511 makalenin anahtar kelimeleri (*keywords plus*) göre (Şekil 2); “sürdürülebilir kalkınma (*sustainable development*)” en sık kullanılan kelime iken, sonrasında sırasıyla “büyüme (*growth*), yönetim (*management*), politika (*policy*), etki (*impact*) ve tüketim (*consumption*)” kelimelerinin yüksek sıklıkta kullanıldığı gözlenmektedir.

Şekil 2. Kelime Bulutu

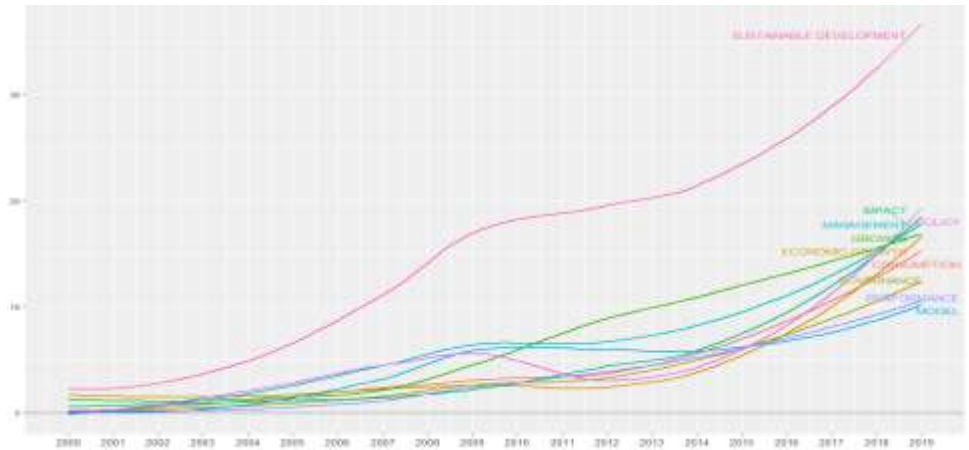
Şekil 3’de alana ait yapılan çalışmaların kavramsal yapılarının iki grupta kümelendiği görülmüştür. 1. Grup pazarlama, 2. Grup iktisat konularında gruplanmıştır.

Şekil 3: Kavramsal Yapı Haritası

Şekil 4’de kullanılan anahtar kelimelerinin yıllar itibari ile kullanım sıklığı incelenmiş olup, “sürdürülebilir kalkınma” kelimesi alanda özellikle 2007 yılından itibaren daha sık kullanılmaya başlanmış, 2018-2019 yıllarında ise oldukça popüler hale gelmiştir. “Etki, büyüme, politika, yönetim”

yine son yıllarda alanda en fazla kullanılan kelimedir. 2018’den sonra “performans ve ekonomik büyüme” kelimelerinin kullanımında belirgin artış izlenmektedir.

Şekil 4: Anahtar Kelime Trendleri

Tablo 2’de sürdürülebilir kalkınma ile ilgili 2511 makalenin yayınlandığı dergiler sıralanmıştır. “Energy Policy” 2000-2019 yılları arasında 343 yayın ile en fazla makale yayını yapan dergidir. “Ecological Economics” en fazla atıf alan dergidir. *Ecological Economics* her ne kadar yayın sayısı olarak 2. sırada yer alsada, diğer tüm değerlere bakıldığında sürdürülebilir kalkınma alanında en etkili dergidir.

Tablo 2. Kaynak Etkisi

Kaynak	h_index	g_index	m_index	TC	NP
Energy Policy	53	80	2,52380952	10365	343
Ecological Economics	56	99	2,66666667	11901	282
World Development	27	50	1,28571429	2715	108
Amfiteatru Economic	12	19	0,92307692	522	86
Futures	22	41	1,04761905	1859	76
Technological And Economic Development Of Economy	16	31	1,23076923	1086	58
Baltic Journal Of Economic Studies	2	3	0,33333333	19	55
Forest Policy And Economics	15	24	0,75	709	51
Transformations In Business & Economics	9	11	0,5625	192	49
International Environmental Agreements-Politics Law And Economics	12	18	0,92307692	385	38

*TC: Toplam Atıf Sayısı, NP: Toplam Makale Sayısı

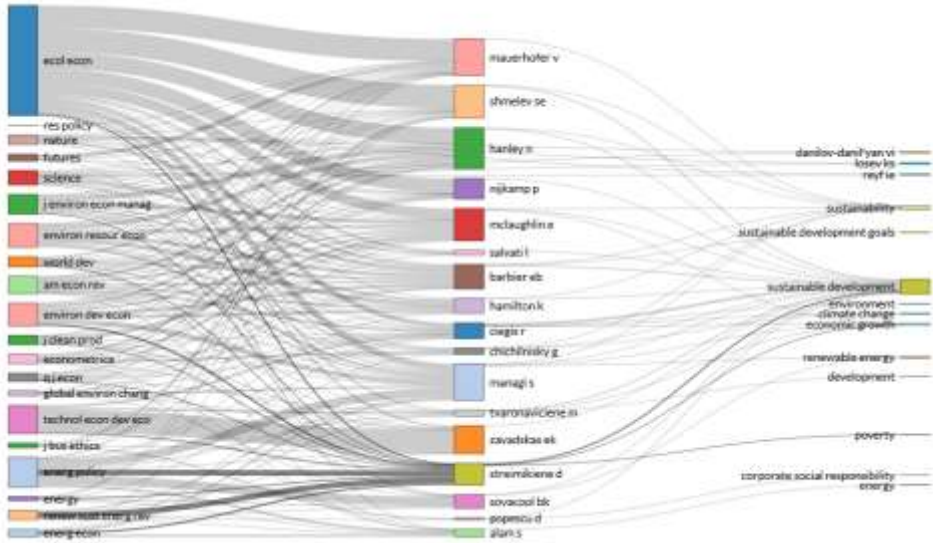
Yazar etkisinin araştırılması amacıyla h endeksi sıralamasına bakılmıştır. 2005 yılında Jorge E. Hirsch tarafından bulunan h-endeksi yayın sayısı ve yayınlara yapılan atıfları birlikte ölçen ve bilim insanlarına ait yayınları akademik yönden değerlendiren bir göstergedir. Tablo 3’de görüldüğü gibi Dalia Streimikiene en fazla makale yayını (14) yapan ve h endeksi sıralamasında önde gelen yazardır. İbrahim Dinçer ise; yayın sayısı (3) değerlendirmesine göre diğer bazı yazarların gerisinde olmasına rağmen, alan ile ilgili en çok atıf alan (757) yazardır.

Tablo 3. Yazar Etkisi

Yazar	h_index	g_index	m_index	TC	NP
Streimikiene Dalia	7	13	0,5	175	14
Zavadskas Ek	7	8	0,63636364	481	8
Ciegis R	6	9	0,46153846	203	9
Hamilton K	5	6	0,33333333	85	6
Balezentis A	5	5	0,45454546	156	5
Balezentis T	5	5	0,45454546	156	5
Maler Kg	5	5	0,27777778	295	5
Onishu A	5	5	0,25	47	5

Tvaronaviciene M	5	5	0,38461539	164	5
Wang C	5	5	0,35714286	357	5
Yazar	h_index	g_index	m_index	TC	NP
Dincer I	3	3	0,15789474	757	3
Rennings K	2	2	0,0952381	733	2
Robinson J	3	3	0,16666667	708	3
Zavadskas Ek	7	8	0,63636364	481	8
Bohringer C	2	2	0,13333333	449	2
Rotmans J	3	3	0,14285714	442	3
Jochem Pep	1	1	0,07142857	371	1
Turskis Z	2	2	0,18181818	368	2
Wang C	5	5	0,35714286	357	5
Chen Wy	3	3	0,16666667	338	3

Şekil 5'te yer alan üç alan grafiği bize Streimikiene'nin alan ile ilgili çalışmalarında en fazla sürdürülebilir kalkınma (*sustainable development*), ekonomik büyüme (*economic growth*) ve yoksulluk (*poverty*) anahtar kelimelerini kullandığını ve *Ecological Econ*, *Energy Policy*, *Energy Economics* gibi önde gelen dergilerde yayınlarının olduğunu göstermektedir.

Şekil 5: Yazar, Referans ve Anahtar Kelimelere Ait Üç Alan Grafiği

Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili en fazla atıf alan çalışmanın yapıldığı ülkeler Tablo 4’te sıralanmıştır. İngiltere, Amerika (ABD), Çin, Almanya, Hollanda ilk 5 ülke olup, Türkiye alanla ilgili toplam atıf sayısında 13. sırada yer almaktadır.

Tablo 4: En Fazla Atıfta Bulunan Ülkeler

Ülke	Toplam Atıf Sayısı	Ortalama Makale Alıntıları
İngiltere	4601	23,237
ABD	3987	15,948
Çin	3696	20,087
Almanya	2824	34,864
Hollanda	2796	31,067
İsviçre	1784	42,476
Litvanya	1692	18,391
Kanada	1652	29,5
Fransa	1507	18,157
İsveç	1212	24,24
İtalya	1069	14,446
İspanya	954	21,2
Türkiye	878	26,606
Avustralya	870	10
Yunanistan	870	45,789

Sürdürülebilir kalkınma alanına ait ortak yazarlık yapan ülkelerin yoğunlukları Şekil 6’da gösterilmiştir. Alan ile ilgili en fazla birlikte çalışma yapan ülkeler; Çin ve ABD (f: 29)’dir. ABD ve İngiltere (f: 22), ABD ve Hollanda (f: 14), ABD ve Almanya (f: 13), Çin ve İngiltere (f: 12) ve ABD ve İsviçre (f: 12)’dir. Sonuç olarak ABD, İngiltere, Çin, Almanya, Hollanda ve İsviçre alana en fazla katkı yapan ülkelerdir.

Şekil 6. Ülkeler İşbirliği Haritası

2000-2019 yılları arasında sürdürülebilir kalkınma alanında yayın yapan üniversite sıralamasına bakıldığında (Tablo 5); en fazla yayın yapan üniversite Romanya’da bulunan Bucharest Üniversitesidir. Yayın sayılarına göre sıralamada ilk 5 üniversitenin 2’si Litvanya’da bulunan üniversitelerdir.

Tablo 5. Yayın Sayılarına Göre Üniversiteler

Üniversiteler/Kurumlar	Ülkeler	Makale Sayıları
The Bucharest University of Economic Studies	Romanya	58
Vilnius Gediminas Technical University	Litvanya	49
Amsterdam Vrje Üniversitesi	Hollanda	35
University of Oxford	İngiltere	28
Vilnius University	Litvanya	28
University of Cambridge	İngiltere	24
World Bank	ABD	23
Tsinghua University	Çin	22
Autonomous University of Barcelona	İspanya	20
Kyushu University	Japonya	18

Sonuç

Web of Science (WOS) veri tabanı üzerinden 2000-2019 yıllarına ait ekonomi alanında İngilizce makale türünde “sürdürülebilir kalkınma (*sustainable development*)” başlığı ile taranarak bulunan 2511 makalenin R programı kullanılarak bibliyometrik analizi yapılmış, son 20 yıllık dönemde ilgili alandaki gelişmeler, trendler, önde gelen dergi, enstitü ve ülkelere ait analiz sonuçları görselleştirilerek ortaya konulmuştur. İncelenen 2511 makale 456 farklı dergide yayınlanmıştır. Yayın başına ortalama atf sayısı 16,38’dir. Makale başına düşen yazar sayısı da 2,07’dir. Son 20 yılda alana ait ilginin en yüksek olduğu yıl 2000 yılı olup, son yıllarda atf sayılarında düşüş yaşanmıştır. Makalelerde “sürdürülebilir kalkınma (*sustainable development*)” en sık kullanılan kelime iken, sonrasında sırasıyla “büyüme (*growth*), yönetim (*management*), politika (*policy*), etki (*impact*) ve tüketim (*consumption*)” kelimelerinin yüksek sıklıkta kullanıldığı gözlenmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda ağırlıklı kullanılan kelimeler incelendiğinde de; 2007 yılından itibaren “sürdürülebilir kalkınma” kelimesi alanda daha sık kullanılmaya başlanmış, 2018-2019 yıllarında ise oldukça popüler hale gelmiştir. “Etki, büyüme, politika, yönetim” yine son yıllarda alanda en sık kullanılan kelimelerdir. “Performans ve ekonomik büyüme” ise; 2018’den sonra daha sık kullanılan kelimelerdir. Alan ile ilgili yapılan çalışmaların kavramsal yapılarının iki grupta kümelendiği görülmüştür. 1. Grup pazarlama, 2. Grup iktisat konularında gruplanmıştır.

Dalia Streimikiene en fazla makale yayını yapan ve h endeksi sıralamasında önde gelen yazardır. İbrahim Dinçer ise; yayın sayısı değerlendirmesine göre diğer bazı yazarların gerisinde olmasına rağmen alan ile ilgili en çok atıf alan yazardır. Dalia Streimikiene'nin alan ile ilgili çalışmalarında en fazla sürdürülebilir kalkınma (*sustainable development*), ekonomik büyüme (*economic growth*) ve yoksulluk (*poverty*) anahtar kelimelerini kullandığını ve *Ecological Econ*, *Energy Policy*, *Energy Economics* gibi önde gelen dergilerde yayınlarının olduğu görülmektedir. “sürdürülebilir kalkınma” ile ilgili en fazla çalışmanın yapıldığı ülkeler; İngiltere, ABD, Çin, Almanya, Hollanda olup, Türkiye alanla ilgili toplam atıf sayısında 13. sırada yer almaktadır. Alan ile ilgili en fazla ortak yazarlık yapan ülkeler incelendiğinde; ABD, İngiltere, Çin, Almanya, Hollanda ve İsviçre alana en fazla katkı yapan ülkelerdir. En fazla yayın yapan üniversite; Romanya'da bulunan Bucharest Üniversitesidir. Yayın sayılarına göre sıralamada ilk 5 üniversitenin 2'si Litvanya'da bulunan üniversitelerdir. 2511 makalenin yayınlandığı dergiler arasında “*Energy Policy*” en fazla makale yayını yapan dergidir. “*Ecological Economics*” en fazla atıf alan dergidir. *Ecological Economics* her ne kadar yayın sayısı olarak 2. sırada yer alsada, diğer tüm değerlere bakıldığında sürdürülebilir kalkınma alanında en etkili dergidir.

Çalışmaya ait bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Analiz sonuçlarının elde edildiği 2511 makaleye 17.01.2020 tarihinde ulaşılmış olup, bu tarihten sonra veritabanına eklenen yeni makaleler ile yayınların dağılımı, atıf sayıları, yazar, ülke sayıları, anahtar kelimeler ve bu kelimelerin sayısı farklılık gösterebilecektir. Dolayısıyla farklı bulguların elde edilmesi mümkün olabilecektir. Çalışmada seçilen makaleler; ekonomi alanında, İngilizce, makale türünde ve Web of Science indeksi (SSCI) olarak filtrelenerek analiz edilmiş olup, gelecekte yapılacak çalışmalarda araştırmacılar sürdürülebilir kalkınma alanına ait; yayın türü, dil ve Web of Science indekslerini (SSCI, A&HCI, SCI-Expanded, CPCI-S, CPCI-SSH, ESCI) daha kapsamlı olarak seçerek kapsamı daha geniş bir çalışma hazırlayabilirler.

EXTENDED ABSTRACT

Bibliometric Analysis of Publications in Sustainable Development with R Program

*

Ceren Kocabaş – Gamze Alkan
Akdeniz University

As from 20th century, the countries has started to develop in economic and social aspects while the world population has been increasing. However because the wants are limitless and the resouces are scarce, and the world population grows faster, this causes the decrease in natural resources and the changes in climate. Faster growing of industrialization and urbanization, the development of the economies of the countries and the modernization in agriculture shaken the resource-want balance. The effort of gaining social welfare took the future of humanbeings under hypothec. This revealed the notion of sustainable development. This notion in fact was declared firstly in 1987 during The World Environment and Development Commission, and since then became the most acceptable and the most used notion. The targets of the sustainable development in the report of The World Environment and Development Commission in 1987 were lined up as follows: Reviving growth, changing the quality of growth, finding jobs, food, energy, satyifying the basic needs in the water and health issues, protecting the resouce basis and enrichment, directing the technology again and managing the risks, combining the environment and economy in the process of making decision. The sustainable development the recognition of which increased especially at the end of 20th century became such a global application plan by signing the international agreements in the years of 1990s.

In this study, the bibliometric analysis of 2511 articles, which were gained by scanning the title of “sustainable development” in the type of English articles in the field of economics between the years of 2000-2019 within the data base of Web Of Science (WOS) were analyzed by using R programme. The term of bibliometric was first declared by Alan Pritchard in 1969. The first bibliometric study was done by Cole and Eales in 1917. They made a statistical analysis of the researches published in the field of comparative anatomy

between the years of 1550-1860. The basic aim of the bibliometry is analyzing with the numeric methods for the purpose of enhancing the findings of the scientific communication and enhancing the scientific documentation, base on the specific criterions of the publications and documents such as the journals and books which were published in different times.

In the bibliometric analysis of this study, the developments in the related fields during 20 years period, trends, the leading journals, the analysis results belonging to the institutions and countries were presented by visualizing. The 2511 articles analyzed were published in 456 different journals. The average number of citations for each publication was 16,38. The number of writers for each article was 2,07. The notion of “sustainable development” was the most used word in the articles, following the words of “growth”, “management”, “policy”, “impact” and “consumption”, which were observed that they were used in high frequency. When analyzing the predominantly most used words in the recent studies in the last years, it was observed that the notion of “sustainable development” was started to be used frequently as from 2007, and became quite popular in the years of 2018-2019. “The impact, growth, policy, management” were the words which were used most frequently in recent years. On the other hand, “performance and economic growth” were the words which were used most frequently after 2018. It was seen that the conceptional structure of the studies done concerning the field clustered in two groups. The first group was aggregated in the issue of marketing, second group was aggregated in the issue of economics. Dalia Streimikiene was the writer who made the most of the publications and was the leading writer in the sorting of h index. Although Ibrahim Dinçer was at the behind of other writers in the evaluation of the number of the publications, he was the writer who took most of the citations. The countries about which the most of the studies were done were England, USA, China, Germany and Holland, where Turkey was at 13. place in the number of total citations about the field. When analyzing the countries which had most of the joint authors concerning the field, USA, England, China, Germany, Holland and Switzerland were the countries who contributed most to the field. The university which made most of the publications was The University of Bucharest. The “Energy Policy” was the journal which made most of the publications among the journals which includes 2511 articles. The “Ecological Economics” was the journal which took most of the citations. Although Ecological Economics

was at second place for the criterion of the number of publication, it was the most influential journal in the field of sustainable development when looking at all other values.

Kaynakça / References

- Aksu, C., (2011). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre. *Güney Ege Kalkınma Ajansı*, ss:33
- Bahçeci, H.I, Görmez, K., (2019). Sürdürülebilir kalkınma vs ekolojik düşünce. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 2301-2323
- Baykal, H., Baykal, T., (2008). Küreselleşen Dünya'da çevre sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-17
- Düşmezkalender, E., Metin, M. (2019). Alternatif turizme yönelik bibliyometrik bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 813-824. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.546044>.
- Doğru, M., Güzeller, C. O., Çelik, M. (2019). Geçmişten günümüze sürdürülebilir kalkınma ve eğitim alanında: Bibliyometrik bir analiz. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 42-68. doi: <https://doi.org/10.17984/adyuebd.515009>.
- Erkol Bayram, G., Bayram, A. T., Karaçar, E. (2017). Sürdürülebilir turizm: Bibliyometrik analiz. 1. *Uluslararası Sürdürülebilir Turizm Kongresi*, 23-25 Kasım 2017, Kastamonu, 179-186
- Hallinger, P., Chatpinyakooop, C. A. (2019). Bibliometric review of research on higher education for sustainable development, 1998–2018. *Sustainability*, 11(2401). doi:10.3390/su11082401.
- Hassan, S.U., Haddawy, P., Zhu, J. (2014). A bibliometric study of the World's research activity in sustainable development and its sub-areas using scientific literature. *Scientometrics*, 99(2), 549–79
- Niñerola, A., Sánchez Rebull, M.V., Hernández-Lara, A.B. (2019). tourism research on sustainability: A bibliometric analysis. *Sustainability*, 11(1377). doi:10.3390/su11051377.
- Osareh, F. (1996). Bibliometrics, citation analysis and co-citation analysis: A review of literature I. *Libri*, 46(3), 149-158. doi: [10.1515/libr.1996.46.3.149](https://doi.org/10.1515/libr.1996.46.3.149)
- T.C Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (t.y). *Sürdürülebilir kalkınma hakkında temel bilgiler*, 15.02.2020 tarihinde <http://www.surdurulebilir.kalkinma.gov.tr/temel-tanimlar/> adresinden alındı.

- Hassan, S.U., Haddawy P., Kuinkel P., Sedhai S. (2011). A bibliometric study of research activity in sustainable development. *in Proceedings of 13th Conference of the International Society for Scientometrics and Informetrics (ISSI2011)*, 2, 996-998
- Sangwan, K.S., ve Mittal, V.K. (2015). A bibliometric analysis of green manufacturing and similar frameworks. *Manag. Environ. Qual.*, 26(4), 566-587. doi 10.1108/MEQ-02-2014-0020.
- Zhu, J., Hua, W. (2017). Visualizing the knowledge domain of sustainable development research between 1987 and 2015: A bibliometric analysis. *Scientometrics* 10, 893-914. doi: <http://dx.doi.org/10.1007/s11192-016-2187-8>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kocabaş, C. ve Alkan, G. (2020). Sürdürülebilir kalkınma alanındaki yayınların r programı ile bibliyometrik analizi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3714-3732. DOI: 10.26466/opus.707518

Gerontolojik Sosyal Çalışma Üzerine Bir Değerlendirme

DOI: 10.26466/opus.748389

*

Emre Birinci *

* Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi, Yunus Emre Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
Eskişehir

E-Posta: ebirinci@anadolu.edu.tr

ORCID: [0000-0001-9357-0106](https://orcid.org/0000-0001-9357-0106)

Öz

Günümüzde sağlık alanındaki gelişmeler, sağlık okuryazarlığının artması ve bilinçli bir toplum yapısı gibi nedenlerden ötürü tüm dünyada ortalama ömür beklentileri her geçen gün artmaktadır. Bu duruma bir de düşük doğum oranları eklendiği zaman, içinde bulunduğumuz dönemde toplum içerisinde yaşlı nüfus oranları daha önce hiç olmadığı kadar artmaktadır. Küresel bir olgu olan yaşlı nüfus oranlarının artışı, toplumların yaşlılık ve yaşlanma hakkındaki farkındalıklarının artmasına neden olmuştur. Demografik dönüşümle birlikte sağlık hizmetlerinden sosyal hizmete kadar bir çok alanda yeniden oluşum ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu değişim ve dönüşümle birlikte daha çok kişinin sosyal hizmete ihtiyaç duyacağı öngörülmektedir. Uzun zamandır çocuklar ve gençlerle çalışmaya odaklanmış olan sosyal çalışma mesleği, bu süreç içerisinde daha yoğun bir şekilde yaşlı nüfus grubuyla çalışmaya başlayacaktır. Gerontolojik sosyal çalışmacılar, yaşlı bireylerin biyopsikososyal ihtiyaçlarını karşılamada uzman olan kişilerdir. Sosyal çalışmacıların çeşitli kurum ve kuruluşlarda farklı rol ve sorumlulukları vardır. Günümüzde yaşlı bireylerin beklenti ve ihtiyaçlarının değişmesi, sosyal çalışmacıların da bilgi ve becerilerini güncelleme gerekliliğini doğurmuştur. Bu makalede demografik dönüşümle birlikte önemi her geçen gün artan gerontolojik sosyal çalışma alanına dikkat çekilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gerontoloji, Sosyal Hizmet, Sosyal Çalışma, Yaşlılarla Sosyal Hizmet, Gerontolojik Sosyal Çalışma

An Evaluation on Gerontological Social Work

*

Abstract

Today, average life expectancies are increasing day by day due to reasons such as developments in the field of health, increased health literacy and a conscious society structure. When low birth rates are added to this situation, the rate of elderly population in the society increases more than ever before. The increase in the elderly population rates, which is a global phenomenon, has led to increased awareness of societies about aging and aging. With the demographic transformation, the need for re-formation has emerged in many areas from healthcare to social work. With this change and transformation, it is predicted that more people will need social work. The social work profession, which has been focused on working with children and youth for a long time, will begin to work with the older population group more intensively in this process. Gerontological social workers are people who are experts in meeting the biopsychosocial needs of older individuals. Social workers have different roles and responsibilities in various institutions and organizations. Today, changing expectations and needs of older individuals has led to the need to update the knowledge and skills of social workers. In this article, it is aimed to draw attention to the field of gerontological social work, the importance of which increases with the demographic transformation.

Keywords: Gerontology, Social Service, Social Work, Social Work With The Elderly, Gerontological Social Work

Giriş

Dünyanın dört bir yanındaki yaşlı oranlarının artışı, çağdaş toplumların bir fenomeni olan yüksek doğum ve ölüm oranlarının düşmesinin bir sonucudur. Tahminlere göre 2050 yılına kadar tarihte ilk defa dünyadaki yaşlıların sayısının gençlerin sayısını geçeceği beklenmektedir. BM tahminlerine göre 2050 yılına kadar her beş kişiden birinin 60 yaş ve üstü ve 2150 yılında ise üçte biri olacaktır (Mali, 2003, s.23). Yaşam beklentisi bu yüzyılda ortalama 30 yıl artış göstermiştir. Küresel düzeyde, 2005 ile 2030 yılları arasında 85 yaş üzeri nüfusun % 151, 65 yaş ve üzeri nüfusun % 104 artması beklenirken, 65 yaş altı nüfusun ise sadece % 21 artması beklenmektedir (Powell, 2011, s.32; Birinci; 2020; s.33-34). Dünyadaki 60 yaş ve üzerindeki kişi sayısının, 2015 yılından 2030 yılına kadar, % 56 artarak 901 milyondan 1.4 milyara çıkması beklenmektedir. 80 yaş üzerindeki kişi sayısının 2015 yılında 125 milyon iken, 2050 yılında iki katından fazla artış göstererek 434 milyon kişiye ulaşması tahmin edilmektedir (UN, 2015). Küresel düzeyde, 1950 yılında her 12 kişiden 1'i en az 60 yaşındayken, her 20 kişiden 1'i 65 yaşındaydı. 2000 yılına kadar bu oranlar 60 yaş ve üstünde her yaş aralığında 1 yükselmiştir. 65 yaş ve üzerinde ise her 14 yaşta 1 yükselmiştir. (UN, 2001, s.14). 2015 yılında dünya genelinde 8 kişiden biri 60 yaş üzerindeyken 2030 yılına gelindiğinde 6 kişiden biri olacağı tahmin edilmektedir. (UN, 2015; s.16; Birinci, 2020; s.34).

Türkiye'de ise durum gelişmiş ülkelere göre oransal farklılık olmasına rağmen artış eğilimi göstermektedir. Yaşlı nüfus 2014 yılında 6 milyon 192 bin 962 kişi iken son beş yılda %21,9 artarak 2019 yılında 7 milyon 550 bin 727 kişiye, oran olarak da %8,0'dan %9,1'e yükselmiştir. Yaşlı nüfus oranının önümüzdeki yıllarda da artmaya devam ederek, 2023 yılında %10,2'ye 2040 yılında %16,3'e, 2060 yılında %22,6'ya ve 2080 yılında %25,6'ya çıkması beklenmektedir (TÜİK, 2020).

Yaşlılık olgusu bir sorun olarak kabul edilmezken toplumsal yaşlanma bir sorun olarak kabul edilmektedir (Ceylan, 2016; s.170). Toplumsal yaşlanmanın bir sosyal sorun olarak kabul edilmesinin temel nedeni, yaşlı bireylerin karşılaştıkları sorunların sadece kendileri ve aileleri ile sınırlı kalmayıp, bütün toplumu ilgilendirmesidir (Demirbilek, 2005, s.214). Toplumsal yaşlanma, sadece belli yaş gruplarındaki değişimleri değil, aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve politik değişimleri de gerekli kılmaktadır (Tufan, 2014, s.6). Toplumsal yaşlanma, toplumların içinde buldukları mevcut durum

ve geleceği planlamaları için tüm toplumsal kurumları ilgilendirmektedir (Baran, 2018; s.60). Bu durum sağlık, sosyal güvenlik ve bakım hizmetleri konusunda devletlerin sorumluluğunun ve üstlendiği maliyetlerin artmasına neden olmaktadır (Ceylan, 2015, s.12).

Sosyal çalışma toplumdaki değişimleri yakından takip eden, bazen değişimleri sağlayan, sürekli araştıran, analiz eden ve insanları odağına alarak çalışmalarını yürüten bir bilim ve meslektir (Mali, 2013, s.26). Sosyal çalışma, bireyler ve içinde yaşadıkları çevre arasındaki etkileşimlere odaklanan bir meslektir. Yaşlı nüfusun ulusal ve küresel olarak hızlı büyümesi, neredeyse tüm sosyal çalışmacıların, yaşlı bireyler ve onların aileleriyle bir şekilde etkileşime gireceği anlamına gelmektedir. Sosyal çalışmacılar, yaşlı bireyler ile uzun süreli bakım merkezleri, hastaneler, destekli yaşam merkezleri, gündüz bakım merkezleri veya ev ortamında mesleki ilişki içerisinde olabilmektedir.

Bu süreç içerisinde gerek sağlık ve bakım hizmeti verecek kurum ihtiyacı gerekse de uzmanlaşmış nitelikli meslek çalışanlarına ihtiyacın artacağı öngörülmektedir. Bu durum göz önüne alındığında, tüm sosyal çalışmacıların temel gerontolojik yeterliliklere ve içeriğe ihtiyaç duyacakları söylenebilir. Yaşlanmanın demografik özellikleri, yaşlı yetişkinlere yönelik hizmetlerde uzmanlaşmış sosyal çalışmacılara ihtiyaç ve talep olduğunu göstermektedir (Peterson ve Wendt, 1990). Gerontolojik sosyal çalışma uygulamalarının yaşlı bireyler için önemini fark edilmesi sosyal çalışmacılara olan talebin artmasını sağlayacaktır (Rossi, Seppänen ve Outila, 2018, s.133). Zaman içerisinde ortaya çıkan sosyal çalışmacı ihtiyacı, öğrencilerin yaşlılarla çalışmayı çok tercih etmemesi nedeniyle talebi karşılayacak ölçüde artması beklenmemektedir (Ferguson, 2015, s.184).

Yaşlılık dönemiyle birlikte kişilerde barınma, hastalıklar, statü kaybı, ayırimcılık, ihmal ve istismar, yetersiz beslenme ve ekonomik bazı sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Birinci, 2018, s.68). Gerontolojik sosyal çalışmanın amacı, yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan fiziksel, ruhsal, sosyal ve ekonomik sorunlara çözüm yolları bularak yaşlı bireylerin ve ailelerinin yaşam kalitelerini arttırmaktır. Gerontolojik sosyal çalışmacılar, yaşlı bireylerin biyopsikososyal ihtiyaçlarını karşılamada uzman olan kişilerdir. Yaşlı bireylerin potansiyel ve yeteneklerinin farkına varmalarına, aktif ve üretken bir hayat sürmeleri konusunda onları teşvik ederler. Yaşlı birey ve aileleri ile ihtiyaç duydukları hizmetlere ulaşmaları için toplum kaynaklarını harekete geçirirler. Ayrıca

kamu politikasının oluşturulması, uygulanması ve değerlendirilmesinde aktif rol alırlar. Tıbbi, psikiyatrik ve uzun süreli bakım ortamlarında disiplinlerarası ekiplere önemli bir psikososyal bakış açısı getirmektedir (Schneider, 1995; Mali, 2003). Gerontolojik sosyal çalışmacılar, yaşlı yetişkinlere ve ailelerine çok çeşitli ortamlarda birey, grup, aile ve toplum düzeyinde hizmetler sunmaktadır (Schneider, Kropf ve Kisor, 2000). Yaşlı bireylerle yapılan sosyal çalışmalar, mikro, mezzo ve makro boyutta uygulamaları kapsamaktadır (Youdin, 2014, s.3). Yaşlılık dönemi ekonomik, sağlık, psikolojik ve sosyal bir çok sorunla karşılaşılacak bir dönemdir. Gerontolojik sosyal çalışma, yaşlılık ile ilgili bazı sorunlar ve yaşlanma sürecine eşlik eden değişiklikler, sosyal çalışmacının görevlerini ve rollerini bağlı olarak özel bilgi ve becerileri içeren bir uzmanlaşma gerektirmektedir.

Bu çalışmada yaşlı nüfus oranının artması sonucunda önemi her geçen gün artan gerontolojik sosyal çalışma hakkında kavramsal bir çerçeve çizilmiş, sosyal çalışmacıların rol ve sorumlulukları ile gerontolojik sosyal çalışmanın bilgi ve uygulaması hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Gerontolojik Sosyal Çalışma

Gerontolojik sosyal çalışma, sosyal çalışma bilgisi ile gerontoloji bilgisinin birleşiminden oluşmuş bir alandır (Nathanson ve Tirrito 1998, s.8; Naujaniene, 2007, s.38). Gerontolojik sosyal çalışma, yaşlı yetişkinlerin ve ailelerinin yaşam kalitesini korumak ve arttırmak, yaşlı bireylerin fiziksel, psikososyal, ailesel, kültürel, etnik ve ırksal, örgütsel ve toplumsal faktörlerin iyileştirilmesi ile ilgilidir (Mellor ve Lindeman, 1999, s.3). Yaşlı bireylerin yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunların çözümü için bilimsel ilke, yöntem ve teknikler ile yürütülen mesleki çalışmaları içermektedir. Yaşlılık döneminde karşılaşılan sorunların sağlık ve sosyal yönleri içeren karmaşık bir yapısı vardır. Gerontolojik sosyal çalışma alanı, bu karmaşık sorunların çözümü için sosyal çalışmacıların yaşlı bireylerin işlevselliklerini değerlendirdiği ve onların biyopsikososyal ihtiyaçlarının karşılanması için çalıştıkları bir alandır. Gerontolojik sosyal çalışma, toplum temelli ve kurumsal ortamlarda uygulanmaktadır.

Sağlık harcamaları, yaşlı istismarı ve ihmali, alzheimer hastalığı ve buna insidansındaki artış, yaşlı insanların zihinsel sağlık durumu ve kronik

hastalıklar gerontolojik sosyal çalışmacıların karşılaştığı bazı kritik durumlardır (Birinci, 2018, s.69). Bu alanda çalışan sosyal çalışmacılar, evde sağlık kurumlarında, gündüz bakım merkezlerinde, destekli yaşam tesislerinde, yaşlı evlerinde, huzurevlerinde, hastanelerde, araştırma merkezleri gibi çok çeşitli uygulama ortamlarında istihdam edilmektedir (McInnis-Dittrich, 2005). Birçok gerontolojik sosyal çalışmacı, yaşlı yetişkinlere ve ailelerine doğrudan hizmet sunarken ayrıca politika ve program geliştirme, yönetim, değerlendirme ve planlama fırsatları da bulunmaktadır (Cumming, Adler, De-Coster, 2005, s.644). Gerontolojik sosyal çalışma kapsamında ele alınan belli başlı konular ise şu şekildedir: Finansal refah, aile bakımı, akıl sağlığı, bakım yönetimi, yaşam rolleri ve ilişkiler, yaşam sonu bakımı, yaşam düzenlemeleri, kaynak kullanımı, refah yönetimidir (Dayana, Arunkumar ve Ilango, 2009, s.323-324). Yaşlılarla yönelik sosyal hizmetlerin temel amacı, yaşlının bağımlılığını azaltarak sosyal çevresiyle iletişimini koparmadan aktif, üretken ve mutlu bir yaşam sürmesini temin etmektir (Işıkhan, 2019).

Gerontolojik sosyal çalışma, sosyal çalışma yöntemlerini kullanarak, yaşlı bireylerin ve ailelerinin yaşam kalitesini artırmayı, onların yeteneklerini destekleyerek yaşanan sosyal sorunlarını çözmeyi amaçlamaktadır (Mellor ve Lindeman 1999; Naujaniene, 2007). Bilim ve meslek olarak sosyal çalışmanın temel amacı mikro, mezzo ve makro düzeyde toplumdaki her düzeydeki insanın sosyal katılımını sağlamaktır (Mali, 2013, s.36). Sosyal çalışmacıların müdahaleleri, kendi kaderini tayinin, kişisel tatminin, yaşam kalitesinin, optimal işleyişin ve mümkün olan en az kısıtlayıcı yaşam ortamının sağlanmasına yöneliktir. Yaşlı bireylerin başa çıkma ve problem çözme yeteneklerini arttıran müdahaleler, gerontolojik sosyal çalışmanın belki de en temel ve en önemli yönüdür. Çok yönlü bir meslek olan sosyal çalışma, gerontolojik sosyal çalışma alanında daha büyük bir rol oynamaktadır (Dayana vd., 2009, s.321). Hizmetler genellikle kriz zamanlarında istendiği için gerontolojik sosyal çalışmacılar, değişimin ve kaybın psikososyal anlamlarının yanı sıra yaşlı yetişkin ve ailenin yaşadığı biyolojik, psikolojik, bilişsel ve sosyal faktörlere de özel önem vermektedir. (Mellor ve Lindeman, 1999; s.3). Gerontolojik sosyal çalışmacılar, ileri yaşlarda karşılaşılan zorlukları ele alırken, müracaatçıların ve onların ailelerinin sahip olduğu güçlü yanların farkındadır.

Yaşlılık döneminde karşılaşılan sorunlar genellikle birbirleriyle bağlantılıdır (Tufan, 2014, s.11). Yaşlı bireylerle çalışmak, sorunların karmaşıklığı,

kapsamlı ve planlı bir yaklaşım için disiplinlerarası bir ekip çalışması gerektirmektedir. Sosyal çalışmacılar, multidisipliner ekiplerin temel bir unsurudur (Rossi vd., 2018, s.142). Sosyal çalışmacılar, buldukları ekiplerde psikososyal sorunların tanımlanmasında ve çözülmesinde önemli bir yere sahiptir. Sosyal çalışmacılar, kişiler arası ilişkiler, grup çalışması ve disiplinler arası takım becerileri konusunda eğitilmiştir ve sorunları tanımlanmasından çözümüne kadar olan süreç içerisinde disiplinlerarası ekiplere önemli katkılar sunmaktadır.

Kaliteli ve kapsamlı bir bakım planı oluşturmak için özel bir bilgi birikimine sahip olunması gerekmektedir. Sosyal çalışmacılar, farklı düzeylerde uzun süre bakım ihtiyacı olan kişilerin, bakım süreçlerinin koordinasyonundan sorumlu olmaktadır. Aynı zamanda yaşadıkları sorunlar ile başetmeleri konusunda onlara yardımcı olurlar. Doldurmaları gereken evraklar konusunda kendilerine yardımcı olurlar (Mali, 2003, s.32). Yaş ayrımcılığı, aile içi şiddet, kayıp ve yaşam sonu endişeleri, madde kullanım bozuklukları, depresyon ve fiziksel zorluklarla yaşamak gibi yaşlanma ile ilgili birçok alanda ve konuda donanım sahibi olmaları gerekmektedir (Dayana vd., 2009, s.324).

Küresel olarak bakıldığında yaşlı bireyler marjinalleşme, kötü sağlık, yoksulluk, gelir güvensizliği konularında en savunmasız olan gruptur. Sosyal çalışmacılar, makro düzeyde politika geliştirme konularında önemli rol oynamaktadır (Mali, 2003, s.33). Gerontolojik sosyal çalışmacılar, çeşitli sivil toplum kuruluşlarında politika geliştirme, kaynak sağlama ve farkındalık yaratılması çalışmaları yürütebilmektedir. Sosyal çalışmanın yaşlı insanların yaşamları ve refahı üzerinde bir fark yarattığına ve maliyetlerin daha etkin olabileceğine dair kanıtlar bulunmaktadır (Ray vd., 2015, s.1299). İngilterede yapılan çalışmalarda, yaşlı insanlarla yapılan sosyal çalışmanın, yaşlıların moralinin iyileşmesine ve psikolojik olarak pozitif etkiye sahip olduğunu göstermiştir (Goldberg ve Connolly, 1982).

Gerontolojik sosyal çalışmacıların amacı, yaşlı müracaatçıların sosyal, duygusal ve fiziksel refahını arttırarak, onların bağımsız ve doyurucu bir hayat yaşamalarını sağlamaktır (Segal, Gerdes ve Steiner, 2013). Gerontolojik sosyal çalışmacılar, sağlığı ve refahı etkileyen birbirine bağlı fiziksel, psikolojik ve sosyal faktörleri çözmek için biyopsikososyal gerontolojik değerlendirmeler yapmak üzere eğitim almaktadır. Gerontolojik sosyal çalışmacılar, kriz müdahalesinin yanı sıra yaşlı yetişkinlerin başa çıkma yeteneklerini ve gayri

resmi destek sistemlerini güçlendirmek için aile sistemleriyle birlikte çalışabilmektedir. (Scharlach ve Robinson, 1997; Mellor ve Lindeman, 1999, s.4). Araştırmalar yaşlıların ihtiyaç duyduğu gereksinimlerin büyük çoğunluğunun aileleri tarafından karşılandığını göstermektedir. Yaşlı bireylerle yürütülecek mesleki çalışmalarda ailelerin birer değişim kaynağı olarak kabul edilmesi önem taşımaktadır (Neagoe, 2018, s.137). Yaşlı bireylerin çocukları ve torunları ile olan ilişkileri dikkat edilmesi gereken konular arasında yer almaktadır (Janzen ve Harris, 1997, s.127-130).

Mali (2013) her düzey birbirinden bağımsız olmamakla birlikte, sosyal çalışma müdahale aşamalarını şu şekilde açıklamıştır:

- **Mikro Düzey:** Sosyal çalışmacılar mikro düzeyde yaşlıların yeteneklerini ve kapasitelerini geliştirmek ve onların yaşadıkları zorlukların üstesinden gelmelerini sağlamaktır.
- **Mezzo Düzey:** Bu aşamada sosyal çalışmacılar yaşlılara ve ailelerine toplum kaynaklarından faydalanmaları için hizmet koordinatörlüğü rolünü üstlenmektedir.
- **Makro Düzey:** Makro düzey, yaşlı bireylerin bir bütün olarak toplum içerisindeki uyumunu içermektedir. Yaşlıların toplumdaki konumlarını ve rollerini güçlendirmek için yerel ve ulusal düzeyde yaşlılara yönelik politikaların dönüşümüne katkıda bulunmaktadır.

Gerontolojik Sosyal Çalışmacıların Rol Ve Sorumluluklar

Gerontolojik sosyal çalışmacıların birincil rolü, toplumda yetersiz hizmet alan bireylerin korunması ve onların savunulmasıdır. Sosyal çalışmacıların rol ve sorumlulukları çalıştıkları kurumlara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Genel olarak; bakım koordinatörü, savunuculuk, duygusal destek, psikososyal değerlendirme, aile sosyal çalışmacısı, eğitimci, danışman, vaka yöneticisi, taburculuk planlayıcısı veya proje koordinatörü rollerine sahip olabilmektedir (Hulko vd., 2020, s.2; Rossi vd., 2018, s.135; Koenig vd., 2011, s.494). Sosyal çalışmacıların yaşlılara aracılık hizmetleri, vaka yönetimi ve bakım yönetimi hizmetleri, aktif destek, birey ve aile danışmanlığı, yas danışmanlığı, yaşlı günlük bakım hizmetleri, kriz müdahalesi hizmetleri, yaşlı koruyucu aile hizmetleri, yaşlı koruyucu hizmetleri, destek ve terapi grupları, süreli bakım, ulaşım ve barınma desteği, hastane ve huzurevlerinde sosyal

çalışma gibi hizmetler vermektedir (Zastrow, 2014). Sosyal çalışmacının kilit açıcı, savunucu, vaka yöneticisi, terapist gibi geleneksel rollerinin dışında egzersiz antrenörü, yoga öğretmeni ve manevi danışman gibi rolleri de bulunmaktadır (McInnis, 2014). Emeklilik döneminde boş zaman değerlendirmeye yönelik çalışmalar, maddi anlamda sorun yaşayanlara kaynak sağlamak, bakıma ihtiyacı olanlara yardım etmek, ölümcül hastalığı olanlara danışmanlık yapmak, ailesel problemleri olanlara yardım etmek gibi çalışmalar da sayılabilir (Birinci, 2018, s.69).

Sosyal çalışmacılar, yaşlı insanların yaşadıkları biyolojik, sosyal, psikolojik, çevresel ve ekonomik sorunların üstesinden gelinmesi konusunda müdahaleler gerçekleştirmektedir (Berkman, Silverstone, Simmons, Volland, Howe, 2016, s.171). Sosyal çalışmacılar, zayıflıklara odaklanmak yerine yaşlı bireylerin güçlü yanları üzerine odaklanarak, kaynakları saptamaya ve harekete geçirmeye çalışmaktadır. Sosyal çalışmaya özgü olan bu yaklaşım sosyal çalışmayı yaşlılık alanındaki diğer disiplinlerden ayıran özelliğidir (Mali, 2013, s.30).

Gerontolojik sosyal çalışmanın en temel hedefi yaşlı bireylerin sorunlarıyla başa çıkması ve problem çözme kapasitelerini arttırmaktır. Gerontolojik sosyal çalışmacılar, yaşlı bireylerin gereksinimlerinin belirlenmesi, ihtiyaç duyduğu hizmetlere ulaşabilme noktasında yaşlı bireylere yardımcı olmaktadır. Yaşlı bireylerin işlevselliklerinin sağlanması, olabildiğince bağımsız bir şekilde hayatlarını devam ettirebilecek koşulların sağlanması ve ailelerin desteklenmesi amaçları arasında yer almaktadır.

Sosyal çalışmacılar, yardım sürecini yaşlı bireyler ile birlikte yürütmektedir. Sorunun tanımlanması, hedeflerin belirlenmesi aşamasından çözüm sürecine kadar olan bütün aşamalarda işbirliği yapılmaktadır. Bu durum hedeflerin gerçekçi olmasını, kişilerin yeteneklerinin farkına varmasını ve müracaatçının problemlerinin üstesinden gelmesini ve yaşamı hakkında sorumluluk almasını sağlamaktadır (Mali, 2013, s.29).

Sosyal çalışmacılar, bakım planlamasının bir parçası olarak çok disiplinli tedavi ekiplerinin bir üyesi olarak yaşlıların psikososyal ihtiyaçlarını değerlendirmektedir (Koenig vd., 2011, s.494). Bakım hizmetleri fiziksel yada zihinsel engelliğinden dolayı başkasının bakımına ihtiyaç duyan kişilere yönelik temizlik, kişisel bakım, sağlık ve barınma gibi hizmetleri ifade etmektedir. Temel amacı, yaşlılara güvenli bir bakım hizmeti ve gerekli destek hizmetlerini sunmaktır (Ozanne, 2011, s.499). Sosyal çalışmacılar, sağlık danışmanlığı

sağlamakta, bakım ihtiyaçları olan kişilere ve ailelerine destek sunmakta, yer değişikliği kararlarında onlara yardımcı olmaktadır (Koenig, Lee, Fields ve Macmillanv, 2011, s.494). Ayrıca sosyal çalışmacılar, uzun süreli bakım kurumlarında disiplinlerarası akut ve postakut rehabilitasyon çalışmalarında aile desteği ile ilgili stratejik bir role sahiptir (Ozanne, 2011, s.502-503). Yaşlılarla çalışan birçok sosyal çalışmacı, yaşlıların toplum içerisinde güvenle yaşamlarına devam edebilmeleri için destek planlayan bakım yönetimi rolüne sahiptir. Bu noktada sosyal çalışmacıların, kişinin bağımsızlığı ve kendi kaderini tayin hakkını gözetmesi gerekmektedir (Sieminski, 2013).

Yaşanan sorunların karmaşıklaştığı yaşlılık döneminde hem yaşlı birey hem de ailesi ile mesleki çalışma yürütülmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Stat-ham vd., 2006). Yaşlı bireylerin ve ailelerinin gereksinimlerinin karşılanması noktasında onlara yardımcı olurlar. Ayrıca aile desteğinin artmasını kolaylaştırır, danışmanlık ve doğrudan hizmetler sağlar ve bakım sürecini koordine ederler. İnsanlar yaşlandıkça kendi ihtiyaçlarını karşılamakta zorlamakta ve başkalarının bakımına ihtiyaç duyabilmektedir. Sosyal çalışmacılar, yaşlı yetişkinlerin sağlığını ve refahını etkileyen birbirine bağlı fiziksel, sosyal ve sosyoekonomik faktörleri yönetmek için kapsamlı değerlendirmelere dayalı bakım planları oluşturulmasına katkı sağlamaktadır.

Yaşlılık döneminde insanların bir çok alanda yaygın bir kayıp duygusu yaşamaktadır. İnsanların kayıp ve yas süreçlerine yardımcı olmak, özgüven ve sosyal ağları yeniden inşa etmek sosyal çalışma mesleğinin rolleri arasında yer almaktadır (Ray vd., 2015, s.1304). Yaşlılık döneminde ihtiyaç duyulan gereksinimler genellikle kriz dönemlerinde ortaya çıkmaktadır. Uzun süreli bakım ihtiyacının duyulması ve yakınların kaybı, bu dönemde en sık karşılaşılan durumlardır. Bu dönemde karşılaşılan bu durumların biyolojik, psikolojik, bilişsel ve sosyal yönlerinin detaylı olarak incelenmesi, sosyal çalışmacı tarafından gerçekleştirilmektedir. Yas sürecinde aile yakınlarına yönelik destekleyici rolleri de bulunmaktadır.

Bakım hizmetini yürüten profesyonel bakım elamanlarına göre aile üyelerinin yükleri daha büyük olabilmektedir (Port vd., 2005). Sosyal çalışmacıların rolü, yaşlı bireylerin, aile üyelerinin ve bakım hizmeti veren kişilerin biyopsikososyal ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaktır (NASW, 2003). Sosyal çalışmacılar, bakım verenlerin dayanıklılıklarının arttırılması konusunda güçlü teorik ve pratik bilgi birikimine sahiptirler. Hem yaşlı bireyleri hem de aile

üyelerini, bakım hizmetleri ve kaynaklar konusunda desteklemektedir (Lamb, Brady ve Lohman, 2009, s.718).

Son yıllarda yaşlılara yönelik hizmetlerin çeşitlenmesiyle birlikte sosyal çalışmacılar için yeni roller de oluşmaya başlamıştır. Sosyal çalışmacılar, vesalet ve idare mahkemelerinde üye, müfettiş ve vasi olarak yeni roller üstlenmiştir. Ayrıca, yaşlı bakım ekiplerinin değerlendirmesi, bilişsel değerlendirme ve demans yönetimi hizmetlerinde ve hızla genişleyen evde bakım hizmetlerinde bakım koordinatörü rolleri bulunmaktadır (Ozanne, 2011, s.503).

Evden sağlık kuruluşuna ya da bir sağlık kuruluşundan evine ya da bakım merkezine taşınmak beraberinden bir çok sorunu da ortaya çıkarmaktadır. Bu süreç içerisinde kişiler kendilerine yardımcı olacak ve danışmanlık hizmeti verecek kişilere ihtiyaç duymaktadır. Kaplan ve Berkman (2011) bu noktada sosyal çalışmacıların, ailelerin uygun bakım merkezi seçmesine yardımcı olmak, yaşlıları savunmak ve aldıkları bakım hizmetinin kalitesini izlemek/değerlendirmek gibi çalışmalar yürüttüğünü ifade etmiştir.

Yapılan araştırmalar yaşlı bireylerin öneri, savunuculuk, psikoterapötik destek ve rehberlik beklediklerini göstermektedir. Ayrıca sosyal çalışmacıların bağlılık, güvenilirlik, destekleyici ve sempatik olmalarına önem verdikleri görülmektedir (Manthorpe vd., 2007, s.1142; Ray vd., 2015, s.1304). Yaşlı kişilerin bakış açısına gereken ağırlığın verilmediği durumlarda, uygunsuz veya istenmeyen müdahale riskinin çok daha fazla olduğunu görülmektedir (Richards, 2000, s.47).

Gerontolojik Sosyal Çalışma Bilgi Ve Uygulaması

Son yıllarda yaşlı nüfus oranının artışı, yaşlılara yönelik hizmet verebilecek, onların ihtiyaç ve taleplerini karşılanabilecek uzmanlaşmış sosyal çalışmacılara ihtiyaç olduğunu göstermektedir (Rosen vd., 2003, s.25). Günümüzde sosyal çalışmacılara en fazla ihtiyaç duyan nüfus grubunu, yaşlı bireyler oluşturmaktadır (McDonald vd., 2008). Yaşlılık alanında uzmanlaşmış sosyal çalışmacılar, yaşlıların ve ailelerinin karmaşık sosyal ve psikolojik hizmet ihtiyaçlarını karşılamak için özellikle sağlık hizmetlerinde önemli hale gelecektir (Blumenfield, 1992).

Önümüzdeki yıllarda yaşlılık alanının, sosyal çalışma mesleğinin en önemli çalışma alanlarından birini oluşturması beklenmektedir. Yaşlanan

toplumlara geçişte gerontolojik sosyal çalışmacılara önemli roller düşmektedir. Değişen toplumsal yapı neticesinde öğrencilerin ve sosyal çalışmacıların bilgi ve becerilerini geliştirme konusunda girişimlerde bulunması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Hulko vd., 2020, s.3). Tüm profesyonel meslekler, artan yaşlı nüfusun beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamak için kendilerini geliştirme çabası içerisine girmiştir. Yaşlılık alanında çalışan sosyal çalışmacılar da yaşlı nüfusun değişen gereksinimlerini karşılayacak şekilde kendilerini geliştirme ihtiyacı duymuştur (Youdin, 2004, s.4). Perkinson (2013), yaşlı bireylerin oranının artması nedeniyle gerontolojik uygulama uzmanlığının küresel bir ihtiyaç olacağını belirtmektedir. Yaşlılık alanında mesleki eğitim, rehberlik ve araştırma talebinin önemli ölçüde artması beklenmektedir (Lee, 2019, s.867).

Demografik dönüşüm içerisinde gerontolojik sosyal çalışma alanında nitelik ve nicelik olarak uzman kapasitesinin geliştirilmesi önem taşımaktadır (Sheldon ve Mcdonald, 2009). Sosyal hizmet bölümünde okuyan öğrencilerinin yaşlı insanlarla çalışma konusundaki algılarının değiştiği ve gerontolojik sosyal çalışma alanına olan ilginin önceki yıllara göre arttığı görülmektedir (Cummins vd., 2005, s.646). Ancak hala sayının yeterli olmadığı ve yaşlanan toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak uzmanlaşmış yeterli meslek elemanlarına duyulan ihtiyacın karşılanması için bazı adımlar atılması gerekmektedir (Lee, 2019, s.867).

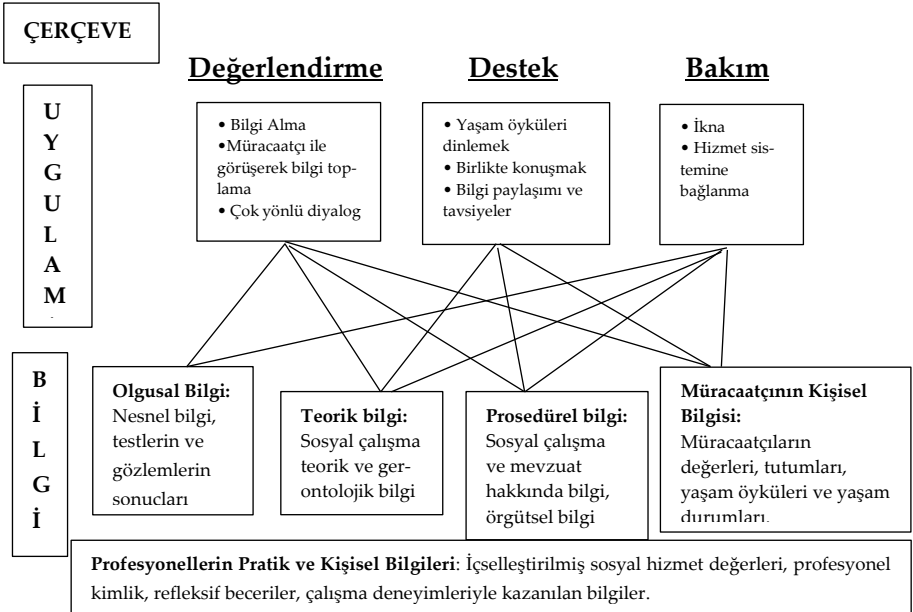
Son yıllarda, sosyal hizmet eğitiminin demografik yapıda meydana gelen değişim neticesinde yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını karşılama noktasında eksik kaldığı düşünülmektedir (Scharlach vd., Damron-Rodriguez, Robinson ve Feldman, 2000, s.525). Toplumsal yaşlanmayla birlikte sosyal hizmet eğitiminin de müfredat bakımından yaşlı bireylerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yeniden yapılandırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Rosen vd., 2003, s.25). Lymbery (2005) yaşlı insanlarla çalışırken ihtiyaç duyulan bilgi ve becerileri şu şekilde belirtmiştir. Hastalıklar, engellilik, bunama, depresyon ve diğer bilişsel bozukluklar, bakıcılar ile çalışmak, yas ve kayıp, ihmal ve istismar (Mali, 2013, s.30).

Sosyal çalışmanın mesleki çalışmaları, insanların ve toplumun değişimi nedeniyle esneklik ve değişkenlik göstermektedir (Payne, 2007, s.94). Gerontolojik sosyal çalışmanın bilgi temeli hem sosyal çalışma bilgisine hem de gerontoloji bilgisine dayanmaktadır (Nathanson ve Tirrito, 1998; Naujaniene, 2007; Rossi vd., 2018, s.143). Yaşlanmanın multidisipliner doğası nedeniyle, gerontolojik sosyal çalışmacılar, belki de diğer uygulama alanlarına göre

daha fazla konu hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Yaşlılarla sosyal çalışma genellikle gerontoloji ile ilişkili bir alan olup, biyoloji, psikoloji ve ekonomi gibi özel bilgi gerektiren bir alandır. Multidisipliner bakış açısı, yaşlıları anlamak ve ihtiyaçlarını tespit edilmesinde ve çözüm üretilmesinde önem taşımaktadır (Mali, 2013, s.26).

Mesleki bilgi, sosyal çalışma uygulamalarının merkezinde yer almaktadır ve mesleki uygulama ve bilgi arasındaki ilişki onlarca yıldır tartışılmaktadır (Harris vd., 2015, s.482). Genelde sosyal çalışma bilgisi 3 şekillerde sınıflandırılmıştır. Bunlar (i) teorik, (ii) olgusal veya ampirik ve (iii) kişisel veya pratik bilgi. Teorik bilgi olayları, durumları, olayları ve çevremizdeki dünyayı açıklar; olgusal bilgi veya ampirik bilgi nesnel bilgilerdir (örneğin, araştırma veya resmi istatistiklerden elde edilen bilgiler) ve kişisel veya pratik bilgi ise sezgiyi içerir ve kültürel ve etik bilgiler ile değerlerden oluşmaktadır (Rossi vd., 2018, s.136).

Sosyal hizmetin bir meslek olarak benzersiz odak noktası, uygulama için bütünsel bir değerlendirme ve müdahale çerçevesi sağlayan çevresi içinde birey perspektifidir (Hutchison, 1999).

Şekil 1: Gerontolojik sosyal çalışma uygulamaları ve bilgisi (Kaynak: Rossi vd., 2018, s.142)

Kişisel bilgi, sosyal çalışma uygulamaları için temel rolünü tanımlamak için diğer tür bilgilerin altında yer almaktadır. Sosyal çalışmacıların, pratik bilgi veya kişisel bilgileri, uygulayıcıların becerilerini, etik uzmanlığını, içsel değerleri ve profesyonel kimliğini içermektedir. (Rossi vd., 2018, s.143). Her türlü sosyal çalışma uygulamasında müracaatçıların kişisel bilgisine destek uygulamaları için ihtiyaç duyulmaktadır. Genel olarak mesleki bilgi durumları anlamaya yardımcı olur ve gerçekleştirilecek müdahalelere rehberlik etmek için kullanılmaktadır.

Yaşlı bireylerle çalışmayı tercih eden sosyal çalışmacılar, psikolojik, sosyolojik, politik ve tıbbi konular olmak üzere birçok konuda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir (Birinci, 2018, s.68). Yaşlılarla çalışan sosyal çalışmacıların, yaşlı insanların gelişimsel, sosyal, psikolojik değişimleri, aynı zamanda onları ilgilendiren politik konular hakkında kapsamlı bilgi donanımına sahip olmaları gerekmektedir (McDonald, 2010).

Yapılan bir çalışma neticesinde sosyal çalışmacıların ihtiyaç duydukları en sık tanımlanmış yeterliliklerden bazıları şu şekildedir:

- Yaşlanma, ölüm ve ölüme ilişkin kişinin kendi değer ve önyargılarını değerlendirmek;
- Yaşlı yetişkinlerin, yasalar ve güvenlik kaygıları bağlamında kendi hayatları hakkında kendi seçimlerini yapma ve karar verme haklarını kabul etme, saygı duyma ve kabul etme;
- Daha sonraki yaşamda normal fiziksel, psikolojik ve sosyal değişiklikleri anlamak;
- Yaşlı yetişkinlerin ve aile üyelerinin kültürel, manevi ve etnik ihtiyaçlarına ve inançlarına saygı duymak ve bunları ele almak;
- Yaşlanmanın aile dinamikleri üzerindeki etkisini anlamak;
- Müracaatçıların kendi kaderini tayin etme, yaşam sonu kararları, aile tartışmaları ve vesayet gibi yaşlı yetişkinler ve onların bakıcıları ile çalışırken ortaya çıkan etik ve mesleki sınır konularını belirlemek (Rosen vd., 2003, s.30).

Yaşlanan nüfusun artan ihtiyaçlarını karşılamak için olabildiğince iyi hazırlanabilmek için sosyal çalışmacılar yaşlılık alanıyla ilgili ek uzmanlık eğitimine ihtiyaç duyabilmektedir (Elizabeth, 2006). Gerontolojik sosyal çalışmacı, yaşa bağlı olarak kişilerde meydana gelen değişimler, teoriler, kültürel farklılıklar, yaşlılık sorunları hakkında bilgi sahibi olması beklenmektedir

(Rossi vd., 2018, s.136). Bunların yanısıra sosyal çalışmacıların çok kültürlü konular, cinsellik ve tıbbi ve psikolojik sorunlar, demans, madde kullanımı, ölüm, barınma ve bakım konuları hakkında uzmanlaşmış bilgiye ihtiyaçları vardır (Youdin, 2014, s.3). Gerontolojik sosyal çalışmanın gelecekte daha etkin olması için yaşlanmaya bağlı öğretileri sosyal hizmet müfredatlarında daha çok yer verilmelidir (Ray vd., 2015, s.1296). Gerontoloji müfredatları ile entegre edilmiş müfredatların öğrencilerin meslek yaşantılarında daha rahat etmelerini sağlayacaktır (Zucchero, 1998).

Yaşlılarla çalışabilmek için sosyal çalışmacıların yaşlanma süreci, yaşlılarla ilgili sosyal politikalar ve çeşitli pratik yaklaşım ve yöntemler hakkında bilgi sahibi olmaları ayrıca iletişim kurma, çok disiplinli takım çalışmasına katılma ve nesiller arasında bağlantı kurma gibi çeşitli mesleki becerilere sahip olmaları gerekmektedir (Mali, 2013, s.30). Sosyal çalışmacılarının vaka yönetimi, bakım koordinasyonu ve ekip çalışmasında yeni beceriler geliştirme ihtiyaçları vardır. Gelecekte yaşlı bireyler ve aileleri ile çeşitli kurumlarda mesleki ilişki içinde bulunacak olan sosyal çalışmacılar, onların ihtiyaçlarına cevap verebilecek donanıma sahip olması gerekmektedir. Yaşlı bireylerin ve ailelerin karar alma konusunda daha aktif hale gelmeleri, rol değişikliklerine uyum sağlama konusunda ek eğitimlere ihtiyaç duyabilirler (Berkman vd., 2016, s.165).

Sonuç ve Öneriler

Demografik değişiminin önemli bir sonucu olan nüfusların yaşlanması, yaşlı bireylerinin toplam nüfus oranı içerisinde daha büyük bir pay aldığı bir süreçtir. Bu süreç gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde, etkileri farklı olmakla birlikte küresel bir olgudur. Demografik değişimin etkileri içinde bulunduğumuz yüzyılda etkileri daha önce olmadığı kadar hissedilmektedir. Yaşlı nüfus oranlarının artması, toplumların yeniden inşasını doğurmuştur. Değişimle birlikte, toplumsal yapı değişmekte, yaşlı bireylerin yaşadıkları sorunlar artmakta ve çeşitlenmektedir. Uzun süre emekli hayatı olan, yalnız yaşayan, boşanmış veya hiç evlenmemiş yaşlı bireyler ile daha sık karşılaşılması ve bağımlılık oranının da artması beklenmektedir.

Yaşlılık döneminde ortaya çıkan psikolojik, duygusal, bilişsel ve sosyal değişimler bir çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Yaşlılık döneminde

kayıp, hastalık, engellilik durumlarında artış meydana gelmektedir. Yaşlanan nüfus, başta sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler ve ekonomi olmak üzere yaşamın bir çok alanını etkilemektedir. Aile yapılarındaki değişimler yaşlıların bakım sorununu daha çok gündeme getirmiştir. Kronik hastaların sayısının her geçen gün artması sağlık hizmetlerine olan talebin artmasına yol açmaktadır. Ortalama ömürlerin uzaması aynı zamanda sosyal güvenlik sistemleri üzerinde yükün artmasına neden olmaktadır. Ortalama ömürlerin uzaması ve düşük doğum oranlarının bir sonucu olarak kendisini gösteren yaşlanan toplumlar, bireyler, aileler ve kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşlarını önemli ölçüde etkileyecektir.

Yeni toplumsal yapı içerisinde sosyal koşullara göre biçimlenen sosyal çalışma mesleğinin önemi de her geçen gün artması beklenmektedir. Yaşamın son aşamalarındaki insanların oranı arttıkça sosyal hizmete olan ihtiyaç da artacaktır. Sosyal çalışma doğası gereği toplumsal değişimlere yanıt vermede çok fazla zaman kaybı yaşamaz. Sosyal çalışma, değişimlere hızlı tepki veren, sorunları anlama ve çözüm konusunda esnek bir yapıya sahiptir. Çağdaş yaşlanma nedeniyle yaşlı bireylerin özelliklerinin çeşitlilik göstermesi sosyal çalışmacıların daha donanımlı olmasını gerektirmektedir. Zaman içerisinde yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının değişiklik gösterdiği ve beklentilerinin de farklılaştığı görülmektedir. Bu durumun farkında olunması, gereksinimlerin karşılanması noktasında uygun müdahalelerin gerçekleşmesi için önem taşımaktadır.

Gerontolojik sosyal çalışmacılar, yaşlıların bağımsız ve tatmin edici bir yaşam sürmeleri için biyopsikososyal değerlendirmeler yapar. Gerontolojik sosyal çalışma kapsamında kurum bakımı, evde bakım, emekliliğe uyum programları, eğitim, kaynak sağlama, politika geliştirme gerçekleştirilen hizmetlerden bazılarıdır. Gerontolojik sosyal çalışma, teorik bilgilerin uygulama ile iyi bir şekilde harmanlanması gereken bir alandır. Yaşlı nüfusun daha çok sosyal hizmete ihtiyaç duyması, sosyal çalışma mesleğinin yeni yöntem ve beceriler geliştirmesini sağlayabilir. Yaşlı nüfus oranının artışı, sosyal hizmet eğitimini ve meslek çalışanlarını da etkilemektedir. Okulların müfredatlarının güncellenmesine ve daha çok gerontoloji bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır. Yüksek lisans ve doktora programları ile bu alanda uzmanlaşmak isteyen sosyal çalışmacılar desteklenebilir.

EXTENDED ABSTRACT

An Evaluation on Gerontological Social Work

*

Emre Birinci
Anadolu University

The rising rates of elderly people around the world are a result of falling rates of high birth and death, a phenomenon of contemporary societies. In this process, it is predicted that the need for institutions that will provide health and care services and the need for specialized and qualified professional employees will increase.

Social work is a science and profession that closely follows the changes in society, sometimes provides changes, constantly researches, analyzes, and carries out its work by focusing on people (Mali, 2013, p. 26). The rapid growth of the elderly population nationally and globally means that almost all social workers will interact with older people and their families in some way. Social workers can have professional relationships with elderly people in long-term care centers, hospitals, supported living centers, day care centers or home environments.

Gerontological social work is a field composed of the combination of social work knowledge and gerontology knowledge (Nathanson and Tirrito 1998, p.8; Naujaniene, 2007, p.38). It includes professional studies carried out with scientific principles, methods and techniques for the solution of psychological, social and economic problems of elderly people that occur with old age. Problems encountered in old age have a complex structure that includes health and social aspects. The gerontological social work area is an area where social workers evaluate the functionality of elderly individuals and work to meet their biopsychosocial needs in order to solve these complex problems. Gerontological social work is practiced in community-based and institutional settings.

The aim of gerontological social workers is to increase the social, emotional and physical well-being of their elderly clients and to enable them to live an independent and fulfilling life (Segal, Gerdes, and Steiner, 2013). Health expenditures, abuse and neglect of the elderly, increased incidence of Alzhe-

imer's disease and dementia, mental health status of elderly people and chronic diseases are some of the critical situations faced by gerontological social workers (Birinci, 2018, p. 69).

The primary role of gerontological social workers is to protect and defend individuals who receive insufficient service in the society. The roles and responsibilities of social workers vary depending on the institutions they work with. Generally; care coordinator, advocacy, emotional support, psychosocial assessment, family social worker, educator, consultant, case manager, discharge planner or project coordinator (Hulko et al., 2020, p.2; Rossi et al., 2018; p. 135; Koenig et al., 2011, p.494). Apart from the traditional roles of the social worker such as key opener, advocate, case manager, therapist, there are also roles such as exercise coach, yoga teacher and spiritual counselor (McInnis, 2014).

The main goal of gerontological social work is to cope with their problems and to increase their problem-solving capacity. Gerontological social workers help elderly individuals in determining the needs of elderly people and in reaching the services they need. Providing the functionality of elderly people, providing conditions that can continue their lives independently as much as possible and supporting families are among the aims.

In the coming years, it is expected that the old age field will constitute one of the most important fields of the social work profession. In the transition to aging societies, gerontological social workers have important roles. Along with the social aging, it has emerged that social work education should be restructured in terms of curriculum, taking into account the needs of the elderly (Rosen et al., 2003, p.25).

Social workers who prefer to work with elderly individuals should have knowledge on many subjects including psychological, sociological, political and medical issues (Birinci, 2018, p. 68). Social workers who work with elderly people should have comprehensive knowledge about the developmental, social and psychological changes of elderly people, as well as the political issues that concern them (McDonald, 2010).

Gerontological social workers conduct biopsychosocial evaluations for the elderly to lead an independent and fulfilling life. Within the scope of gerontological social work, institutional care, home care, retirement adjustment programs, education, funding and policy development are some of the services performed. Gerontological social work is a field in which theoretical

knowledge should be blended well with practice. The older population's need for more social services may enable the social work profession to develop new methods and skills. The increase in the proportion of the elderly population also affects social service education and professional workers. There is a need for updating the curriculum of schools and more gerontology knowledge. Social workers who want to specialize in this field can be supported with master's and doctoral programs.

Kaynakça / References

- Baran, A.G. (2018). Demografya I, A. Canatan (Der.). *Temel gerontoloji* içinde (ss. 60-77). Ankara: Hedef Yayıncılık.
- Berkman, B., Silverstone, B., Simmons, W.C., Volland, P.J. ve Howe, J. L. (2016). Social work gerontological practice: the need for faculty development in the new millennium. *Journal of Gerontological Social Work*, 59(2), 162-177.
- Birinci, E. (2018). Yaşlı bireylerle sosyal çalışma. E. Özmete (Der.), *Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet* içinde (s.68-80). Ankara: Hedef Yayıncılık.
- Birinci, E. (2020). *Y kuşağının yaşlı ve yaşlılık algısı*. Ankara: Gazi kitapevi.
- Blumenfield, S. (1992). Teaching geriatric social work in health care the what, why or how of a complex process. *Journal of Gerontological Social Work*, 18(3/4), 55-73.
- Ceylan, H. (2015). *Yaşlılık ve refah devleti*. İstanbul: Açılım kitap.
- Ceylan, H. (2016). Toplumsal yaşlanma ve yaşlılık sosyolojisi. H. Ceylan (Der.), *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde (s.169-178). Ankara: Nobel.
- Cummings, S.M., Adler, G. ve DeCoster, V.A. (2005). Factors influencing graduate social work students' interest in working with elders. *Educational Gerontology*, 31(8), 643-655.
- Dayana, S.R., Arunkumar, B. ve Ilango, P. (2009). Gerontological social work in India: an emerging field of social work. V. S. Ramalingam (Der.), *Quality Enhancement Of Social Work Profession In India: Issues And Challenges* içinde (s. 321-326). Allied Publishers.
- Demirbilek, S. (2005). *Sosyal güvenlik sosyolojisi*. İzmir: Legal.
- Ferguson, A. (2015). The future of gerontological social work: what we know and what we don't know about student interest in the field, *Journal of Evidence-Informed Social Work*, 12(2), 184-197.
- Goldberg, E. M. ve Connolly, N. (1982). *The effectiveness of social care of the elderly*. London: Heinemann Educational Books.

- Harris, J., O., Borodkina, E., Brodtkorb, T., Evans, F., Kessl, S., Schnurr, ve T. Slettebø. (2015). International travelling knowledge in social work: an analytical framework. *European Journal of Social Work*, 18 (4), 481–494.
- Hulko, W., Mirza, N. ve Seeley, L. (2020). Older adults' views on the repositioning of primary and community care. *Canadian Journal on Aging*.
- Hutchison, E. (1999). *Dimensions of human behavior: Person and environment*. Thousand Oaks, CA Pine Forge Press.
- Işıkkhan, V. (2019). Yaşlılara yönelik sosyal hizmet sunumlarında neredeyiz?. 15 Mayıs 2020 tarihinde <http://www.sdplatform.com/Dergi/1247/YasliLaraYonelik-sosyal-hizmet-sunumlarinda-neredeyiz.aspx> adresinden erişildi.
- Janzen, C. ve Harris, O. (1997). *Family treatment in social work practice*. Third Edition, F.E. Peacock Publishers.
- Kaplan, D. B. ve Berkman, B. (2011). Dementia care: A global concern and social work challenge. *International Social Work*, 54, 361 – 73.
- Koenig, T. L., Lee, J. H., Fields, N. L. ve Macmillan, K. R. (2011). The role of the gerontological social worker in assisted living. *Journal Of Gerontological Social Work*, 54(5), 494-510.
- Lamb, F. F. Brady, E. M. ve Lohman, C. (2009). Lifelong resiliency learning: a strength-based synergy for gerontological social work. *Journal of Gerontological Social Work*, 52(7), 713-728.
- Lee, K. (2019). Reflections and prospects of the gerontological social work training and education: the agesw pre-dissertation fellows program. *Journal Of Gerontological Social Work*, 62(8), 867–872.
- Lymbery, M. (2005). *Social work with older people: context, policy&practice*. London: Sage.
- Mali, J. (2013). Social work with older people: The neglected field of social work. *Dialogue in Praxis: A Social Work International Journal*, Volume 2 (15), Issue 1-2 (24-25), 23-40.
- Manthorpe, J., Moriarty, J., Rapaport, J., Clough, R., Cornes, M., Bright, L. and Illiffe, S. (2007). There are wonderful social workers but it's a lottery: Older people's views about social workers, *British Journal of Social Work*, 38, 1132-1150.
- McDonald, A., Postle, K. ve Dawson, C. (2008). Barriers to retaining and using professional knowledge in local authority social work practice with adults in the UK. *British Journal of Social Work*, 38(7), 1370-1387.

- McInnis-Dittrich, K. (2005). *Social work with elders: a biopsychosocial approach to assessment and intervention*. Boston: Pearson.
- McInnis, K. (2014). *Social Work With Older Adults*. USA: Pearson.
- Mellor, M.J. ve Lindeman, D. (1999). The role of the social worker in interdisciplinary geriatric teams. *Journal of Gerontological Social Work*, 30(3-4), 3-7.
- National Association of Social Workers. (2003). *NASW standards for social work services in long-term care facilities*. Washington, DC: Author.
- Nathanson, I. L. ve Tirrito, T. T. (1998). *Gerontological social work. theory into practice*, New York: Springer Publishing Company.
- Naujaniene, R. (2007). *Social construction of entering clienthood in gerontological social work*. University of Lapland, Faculty of Social Sciences.
- Neagoe, A. (2018). *Gerontological social work: a family systems approach*. Scientific Annals of Alexandru Ioan Cuza University of Iași Sociology and Social Work.
- Ozanne, E. (2011). Australia's response to population ageing and the development of gerontological social work. *Indian Journal of Gerontology*, 25(4), 494-515.
- Payne, M. (2007). Performing as a 'wise person' in social work practice. *Practice*, 19(2), 85-96.
- Perkinson, M. A. (2013). Gerontology and geriatrics education: New models for a demographically transformed world. *Generations*, 37 (1), 87-92.
- Peterson, D. A. ve Wendt, P. F. (1990). Employment in the field of aging: A survey of professionals in four fields. *The Gerontologist*, 30(5), 679-684.
- Port, C., Zimmerman, S., Williams, C., Dobbs, D., Preisser, J., ve Williams, S. (2005). Families filling the gap: Comparing family involvement for assisted living and nursing home residents with dementia. *Gerontologist*, 45, 87-95.
- Powell, J. (2011). *Global aging: trends, issues and comparisons. aging: trends, issues and globalization*. New york: Nova.
- Ray M., Milne, A., Beech, C., Phillips J. E., Richards S., Sullivan M.P.,...Lloyd L. (2015). Gerontological social work: reflections on its role, purpose and value. *British Journal of Social Work*, 45, 1296-1312.
- Richards, S. (2000). Bridging the divide: Elders and the assessment process. *British Journal of Social Work*, 30(1), 37-49.
- Rosen, A.L., Zlotnik, J.L. ve Singer, T. (2003). Basic gerontological competence for all social workers. *Journal of Gerontological Social Work*, 39(1-2), 25-36.

- Rossi, E., Seppänen, M. ve Outila, M. (2018). Assessment, support and care-taking: gerontological social work practices and knowledge. *Nordic Social Work Research*, 8(2), 133-145.
- Scharlach, A. ve Robinson, B. (1997). *Social work and gerontological education*. White Paper developed for the John A. Hartford Foundation.
- Scharlach, A., Damron-Rodriguez, J., Robinson, B., ve Feldman, R. (2000). Educating social workers in an aging society: A vision for the 21st century. *Journal of Social Work Education*, 36(3), 521-538.
- Schneider, R. (1995). Social work. G. Maddox (Der.), *The encyclopedia of aging* içinde (s. 893-896). New York: Springer.
- Schneider, R., Kropf, N., ve Kisor, A. (2000). *Gerontological social work: Knowledge, service settings, and special populations*. Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Segal, E., Gerdes, K.E. ve Steiner, S. (2013). *An introduction to the profession of social work: becoming a change agent*. USA: Brooks/Cole.
- Sheldon, B. ve Macdonald, G. (2009). *Textbook of Social Work*. London: Routledge.
- Sieminski, S. (2013). Social work practice and the challenge of later life. M. Davies (Der.). *The blackwell companion to social work* içinde (s. 267-274). England: Wiley-Blackwell.
- Statham, J., Cameron, C. ve Mooney, A. (2006). *The tasks and roles of social workers: A focused overview of research evidence*.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye’de yaşlılığın yapısal değişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tufan, İ. (2016). *Antik çağ’dan günümüze yaşlılık ve yaşlanma*. Ankara: Nobel yayıncılık.
- TUİK. (2020). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2019*. Haber Bülteni.
- UN. (2001). *Department Of Economic And Social Affairs Population Division World Population Ageing: 1950-2050*. United Nations New York.
- UN (2015). *World Population Ageing 2015*. Department of Economic and Social Affairs Population Division. New York.
- Youdin, R. (2014). *Clinical Gerontological Social Work Practice*. New York: Springer Publishing Company.
- Zastrow, C. (2014). *Introduction to social work and social welfare: empowering people*. Canada: Empowerment Series.
- Zuccherro, R. (1998). Unique model for training mental health professionals to work with older adults. *Educational Gerontology*, 24 (3), 265-278.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Birinci, E. (2020). Gerontolojik sosyal çalışma üzerine bir değerlendirme. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3733-3755. DOI: 10.26466/opus.748389

İşletmelerin Finansal Performansının Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Tespit Edilmesi: Borsa İstanbul'da İşlem Gören Enerji İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama¹

DOI: 10.26466/opus.746452

*

Alırıza Ağ* – Eşref Kuloğlu**

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Bayburt/Türkiye

E-Posta: alirizaag@bayburt.edu.tr

ORCID: [0000-0001-5345-6245](https://orcid.org/0000-0001-5345-6245)

**Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Bayburt/Türkiye

E-Posta: esrefkuloglu@bayburt.edu.tr

ORCID: [0000-0001-8117-6224](https://orcid.org/0000-0001-8117-6224)

Öz

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli faktörlerden birisi enerjidir. Özellikle son yıllarda hızlı nüfus artışı ve sanayileşmeye bağlı olarak enerjiye olan ihtiyaç giderek artmıştır. Bununla birlikte küreselmeye bağlı olarak işletmeler arasındaki rekabet gittikçe acımasız bir hal almıştır. Küresel rekabet ortamında işletmelerin hayatta kalabilmeleri ve tatmin edici bir kâr marjı elde edebilmeleri için kaynakları etkin bir biçimde kullanmaları, minimum girdi ile maksimum çıktı elde etmeleri ve maliyetleri minimum seviyeye çekerek etkin bir biçimde kontrol etmeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda işletmelerde yapılacak olan etkinlik analizi küresel rekabet ortamında gerek işletmelerin performanslarının değerlendirilmesinde gerekse konularının belirlenmesinde önem arz etmektedir.

Bu doğrultuda yapılan çalışmanın amacı, Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi ile 2019 yılında Borsa İstanbul (BİST)'da işlem gören enerji işletmelerinin finansal performanslarını ve başka bir ifadeyle etkinliklerini ölçmektir. Bu amaç doğrultusunda, VZA yönteminin çıktı odaklı Charnes-Cooper-Rhodes (CCR) modeli ile 8 işletmenin etkinliği finansal tablolarından elde edilen 2 girdi ve 4 çıktı faktörü kullanılarak ölçülmüştür. Çalışma sonucunda enerji piyasasında faaliyet gösteren 5 işletme etkin bulunmuştur. Son olarak, etkin olmayan işletmelerin etkinlik düzeylerini artırabilmeleri için referans almaları gereken işletmeler belirlenmiş olup girdi ve çıktı değişkenleri ile ilgili gerekli potansiyel iyileştirme oranları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enerji İşletmeleri, Finansal Performans, Etkinlik, Veri Zarflama Analizi

¹ Bu çalışma, 13-15 Mart 2020 tarihlerinde Tokat'ta düzenlenen 5. İKSAD Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan "İşletmelerin Finansal Performansının Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Tespit Edilmesi: BİST Enerji Piyasasında Bir Uygulama" adlı özet bildirinin genişletilmiş halidir.

Determination of Financial Performance of Businesses By Data Envelopment Analysis: An Application for Energy Businesses Traded on Borsa Istanbul

*

Abstract

One of the important factors in the realization of economic and social development is energy. Especially in recent years due to rapid population growth and industrialization, the need for energy has gradually increased. However, due to globalization, competition between enterprises has become increasingly brutal. In order to survive and achieve a satisfactory profit margin in a globally competitive environment, businesses need to use resources effectively, achieve maximum output with minimum input, and effectively control costs by minimizing costs. In this respect, efficiency analysis to be conducted in enterprises is important both in evaluating the performance of enterprises and determining their position in the global competition environment.

The purpose of this study is to measure financial performance and efficiency of energy businesses listed on Borsa Istanbul (BIST) in 2019 by using Data Envelopment Analysis (DEA). For this purpose, the efficiency of 8 businesses with the output-oriented Charnes-Cooper-Rhodes (CCR) model of DEA method was measured by using 2 input and 4 output factors obtained from financial statements. As a result of the study, 5 businesses operating in the energy market were found to be effective. Finally, the businesses that should be referenced in order to increase the efficiency levels of ineffective businesses were identified and the necessary potential improvement rates related to input and output variables were determined.

Keywords: *Energy Businesses, Financial Performance, Efficiency, Data Envelopment Analysis*

Giriş

Ekonomik açıdan stratejik öneme sahip olan enerjiye yönelik talep sanayileşme, teknolojik gelişmeler ve hızlı nüfus artışı gibi nedenlerle her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla enerji sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin kıt olan doğal kaynakları etkin bir biçimde kullanarak minimum girdi ile maksimum çıktı elde etmeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda asıl amacı işletmelerin ortaya koyduğu amaçların gerçekleşme derecesini ölçmek olan performans ölçümü işletmeler açısından önem arz etmektedir (Martin, 1997, s.435).

Küresel rekabet ortamında işletmelerin kaynakları etkin kullanıp kullanmadıklarını tespit etmede aynı sektör içerisinde benzer girdileri kullanarak benzer çıktılar üreten işletmelerin performansları önemli bir göstergedir. Bu doğrultuda Veri Zarflama Analizi Yöntemi (VZA), işletmelerin faaliyet gösterdikleri sektörde göreceli etkinlik düzeylerini tespit etmede kullanılan bununla birlikte etkinlik düzeyleri düşük olan işletmeler için etkinliklerini artırabilmeleri için gerekli olan potansiyel iyileştirme oranlarını belirleyen bir yöntemdir (Özçelik ve Avcı, 2019, s.1012). VZA yöntemi nonparametrik bir model olmakla birlikte ilk olarak 1978 yılında ilk olarak Charnes, Cooper ve Rhodes (CCR) tarafından aynı sektörde faaliyet gösteren ve karar verme birimi (KVB) adlandırılan sistemlerin göreceli performanslarını (etkinliklerini) tespit etmek amacı ile geliştirilmiştir (Özden, 2008, s.169).

Çalışmada, BİST' te işlem gören enerji işletmelerinin 2019 yılı verileri kullanılarak bu işletmelerin etkinlik düzeyleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda öncelikle literatür incelemesi yapılmış olup, daha sonra VZA yöntemine kısaca değinilmiştir. Uygulama aşamasında araştırmaya konu olan enerji işletmelerinin finansal performansları tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle hangi enerji işletmesinin etkin hangi enerji işletmelerinin etkin olmadığı belirlenmiştir. Daha sonra araştırmaya konu olan enerji işletmeleri ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapılmış olup, etkinlik düzeyleri düşük olan işletmelerin etkinliklerini artırabilmeleri için gerekli olan potansiyel iyileştirme oranları tespit edilmiştir.

Literatür

Enerji sektöründeki firmaların etkinliğini ortaya koymak amacıyla veri zarflama analizi (VZA) anlamında yapılan çalışmaların büyük kısmını elektrik

üretim tesisleri üzerinde yapılan çalışmalar oluşturmaktadır. Diğer yandan 1990'lu yıllardan itibaren ise VZA elektrik dağıtım sektörü kıyaslaması için de yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır. 2000'li yıllarda ise enerji etkinliğinin ölçümü için VZA yöntemlerinin kullanımının arttığı görülmekte ve yapılan çalışmaların bölgesel ya da uluslararası ölçekte olduğu görülmektedir. Çalışmalarda genel olarak çıktı olarak gayri safi yurtiçi hasılanın, girdi olarak ise sermaye birikimi, işgücü, nüfus, enerji tüketimi gibi değişkenlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda son yıllarda yapılan bazı çalışmalar aşağıda incelenmektedir.

Nemoto ve Goto (2003) çalışmalarında Japon elektrik tesislerinin üretimde dinamik etkinliğini veri zarflama analizi ile ölçmüştür. Çalışmanın veri setini, 1981-1995 dönemi için özel mülkiyete ait dokuz Japon elektrik tesisinin toplam 135 gözlemi oluşturmaktadır. Çalışmada analizin çıktısı, endüstriyel elektrik kullanımı ve hane halkı elektrik kullanımudur. Analizde girdi olarak ise yakıt ve işgücünün yanında üretim tesisleri, iletim tesisleri ve dağıtım tesisleri olarak üç yarı-sabit girdi de kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre Japon elektrik tesisleri değişken girdilerinin kullanımında etkin iken, yarı-sabit değişken kullanımında ise etkin değildir.

Özyiğit, Serarşlan ve Karsak (2008) çalışmalarında petrol, kömür, doğal gaz v.d. enerji kaynak alternatiflerinin etkinliğinin ölçülmesi için Bulanık VZA yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadaki analiz için kullanılan enerji kaynaklarının performans analizindeki girdiler, birim elektrik üretimi için indirgenmiş maliyet ve karbondioksit v.d. gaz salımlarıdır. Çıktılar ise sürdürülebilirlik, güvenilirlik ve uyumluluk olarak saptanmıştır. Çalışmada rüzgar enerjisi en etkin enerji kaynağı olarak bulunmuştur. Etkinlik sıralamasında ikinci sırada doğalgaz ve üçüncü sırada hidrolik enerjidir. Bu anlamda çalışmaya göre özellikle rüzgar ve hidrolik enerji, enerji üretiminde etkinlikleri ve Türkiye için kullanım potansiyeline sahip olması ile önem verilmesi gereken kaynaklardır.

Ulucan ve Atıcı (2010) çalışmalarında Türkiye elektrik sanayinde yer alan 20 adet dağıtım şirketi VZA ile değerlendirmişlerdir. Çalışmada Türkiye'de yer alan elektrik dağıtım şirketlerinin etkinlik ölçümleri 5 adet girdi (hat uzunluğu, işgücü, işletme giderleri, kurulu güç ve sistem kayıpları) ve 2 adet çıktı (satılan güç ve müşteri sayısı) ile analiz edilmektedir. Burada kullanılan veriler 2006 yılına aittir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre 9 adet elektrik dağıtım firmasının etkinlik skorları girdi odaklı VZA yöntemine göre 1'e eşit

yani etkin sınırdadır. Makalede yapılan bir diğer analiz ölçüt odaklı VZA'dır. Buna göre de 8 adet şirket etkin sınırdadır. Girdi odaklı VZA yönteminde etkin olan Toroslar EDAŞ, ölçüt odaklı VZA'ya göre etkin sınırdadır.

Sueyoshi ve Goto (2012) çalışmalarında enerji firmalarının etkin ve etkin olmayan şeklinde gruplandırmayı ve verimlilik temelli sıralamasını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada Japon elektrik sisteminin devlet ege-men sistemde liberalleşmeye geçişte faaliyet performansının nasıl etkilendiği incelenmektedir. Çalışmada 2005-2009 arası dönemdeki satılan elektrik tutarı ve toplam müşteri sayısı çıktı olarak kullanılırken, üretim için gerekli varlık toplamı, iletim için gerekli varlık toplamı, dağıtım için gerekli varlık toplamı, işçilik maliyeti dışında toplam faaliyet maliyeti ve çalışan sayısı ise girdi olarak kullanılmaktadır. Sonuçlara göre çalışmada enerji firmalarının VZA analizi ile etkinlik skorları verilerek en verimli ve en verimsiz firmalar belirlenmektedir. Yine sonuçlara göre liberalleşme nedeniyle elektrik enerjisi sektöründe henüz büyük bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. Çalışmadaki bir başka hipotezinin testinin sonuçlarına göre ise Japon elektrik firmaları performanslarını artırmak için farklı stratejiler oluşturmaktadırlar.

Emre (2014) çalışmasında Temmuz 2013 itibarıyla faaliyette bulunan RES'lerin etkinliklerini değerlendirmek amacıyla rüzgar hızı, rüzgar kapasite faktörü gibi lokasyona bağlı faktör verileri ile üretim, kapasite kullanımı, yıllık kazanç, tesis kurulumu ve şebeke bağlantı maliyetleri gibi verileri kullanmaktadır. Çalışmada girdi ve çıktı yönlü VZA yöntemlerin analizi sonucunda, 61 RES içinde 3 ile 18 arasında değişen farklı sayıda RES'lerin etkin olduğu belirlenmiştir.

Taşköprü (2014) çalışmasında Avrupa Birliği (AB)'ne üye 29 ülkenin enerji verimliliklerini ve göreceli etkinliklerini, klasik VZA ve Kategorik VZA yöntemleri ile saptamaya çalışmıştır. Bunun için çalışmada kullanılan 2010 yılına ait çeşitli veriler AB'nin resmi istatistik kurumu olan EUROSTAT'tan elde edilmiştir. Çalışmada girdi ve çıktı değişkenleri olarak elektrik, kömür ve linyit, ham petrol, doğalgaz v.b. her türlü enerji türü ile enerji ihracatı ve ithalatı rakamları kullanılmıştır. Çalışmada ülkeler kredi notlarına göre kategorilere ayrılmaktadır. Böylece tüm karar verici birimlerin eşit biçimde değerlendirildiği klasik VZA yöntemine göre etkin olmayan bazı ülkelerin, kategorik değişken olarak kredi derecelerine göre değerlendirildiği kategorik VZA yöntemine göre etkin oldukları görülmektedir.

Deliktaş ve Gürel Günel (2016) çalışmalarında 8 alt-orta gelir grubundaki, 9 üst-orta gelir grubundaki ve 20 yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerin enerji kullanımındaki etkinliklerini VZA ile ölçmüşlerdir. 1991-2011 zaman aralığının kullanıldığı çalışmada enerji kullanımındaki etkinlik, geleneksel bir oran olan gayrisafi yurtiçi hasılanın içindeki bir pay olarak kullanılmamıştır. Bu orana yeni bir yaklaşım olarak çalışmada enerji kullanımı, gayrisafi yurt içi hasılanın, arsa alanı, nüfus ve karayolunun bir fonksiyonu olarak ele alınmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerin, düşük-orta ve yüksek-orta gelir seviyesinde yer alan ülkelere göre enerji verimliliği daha yüksek bulunmuştur.

Özdemir (2016) çalışmasında Türkiye'de bulunan 22 rüzgar enerji santrali (RES), karar verici birim olarak seçilmiştir. Çalışmada, RES kurulu gücü, RES'te tam zamanlı çalışan sayısı ve RES hesaplanan ortalama yıllık enerji üretimi 3 girdi iken RES gerçek enerji üretimi ise tek çıktıdır. Analizde çıktıya yönelik VZA modeli kullanılarak 2013, 2014 ve 2015 yılındaki RES'lerin göreceli etkinlikleri hesaplanmıştır. Çalışmanın uygulama sonuçlarına göre, çıktıya yönelik analizlerden birisine göre 2013, 2014 ve 2015 yıllarında 4 RES etkin bulunurken bir başka çıktıya yönelik analize göre 6 adet RES etkin bulunmuştur.

Eroğlu ve Seçkiner (2017) çalışmalarında rüzgar santrallerinin etkinliklerini belirlemeyi, etkinlik kayıplarını tespit etmeyi ve hangi rüzgar türbinlerine bakım yapılması gerektiğini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda 2013 Ocak-2014 Aralık ayları için rüzgar santrallerinde bulunan 14 türbin için girdiye yönelik VZA ve Malmquist Toplam Faktör Verimlilik Endeksi (MTFV) modelleri kullanılmıştır. Çalışmada girdi olarak aylık jeneratör devri, rotor devri ve rüzgar hızı kullanılırken çıktı olarak ise üretilen aylık güç ortalaması kullanılmıştır. Çalışma sonucuna göre Ocak 2013'de bir rüzgar türbini en etkin iken aynı santraldeki diğer türbinler etkin değildir. Yine çalışmada 4 adet türbinin en büyük etkinlik ortalamasına sahip olduğu ve her iki yılda da etkinsiz olarak bulunan ve önemli bir performans kaybına sahip bir türbinin de bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aydın Yenioğlu ve Ateş (2019) çalışmalarında Türkiye ve 2020 yenilenebilir enerji kullanımında hedeflerine ulaşmış 7 Avrupa ülkesinin 2015 ve 2016 yılları içindeki teknik ve ölçek etkinliklerini VZA ile hesaplamışlardır. 2020 yılına kadar yenilenebilir enerji üretim şeklini yerel kaynaklara çevirmeyi amaçlayan Türkiye, 2023 yılına kadar ise toplam enerji üretiminin %30'unu

yenilenebilir enerjiden karşılamayı hedeflemektedir. Bu amaçla çalışmada Avrupa'nın toplam enerji tüketiminden payını %20 ve yine enerji verimliliğini %20'ye çıkararak Avrupa ülkelerinden 7 tanesi karar verme birimi olarak seçilmiştir. Sonuçlara göre Türkiye 2015 ve 2016 yıllarında, Avrupa'nın 2020 hedeflerine ulaşmış ülkeleri ile kıyaslandığında sayısal olarak yatırım, tüketim ve GSYH anlamında uzakta kalmıştır. Bu anlamda çalışmaya göre Türkiye'nin yenilenebilir enerji tüketiminin gelişmiş ülkeler seviyesinde olmadığı ve yenilenebilir enerji yatırımlarının yeterli seviyede olmadığı söylenmektedir.

Adibfar (2019) çalışmasında Türkiye'de kurulu rüzgar santrallerinin verimliliklerini araştırmak için iki aşamalı VZA ve Tobit regresyon yöntemlerini kullanmıştır. Araştırmada üç girdi ve iki çıktı kullanılarak girdi ve çıktı odaklı 4 farklı VZA modeli kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre 2017 yılında rüzgar santrallerinin %40'ı tercih edilen seviyelerde çalışmaktadır. Diğer yandan çalışmada rüzgar santrallerinin %42'sinin yeni tesisler ekleme suretiyle işletme seviyesini artırması ve %46'sının ise fazla yapılan yatırımlar nedeniyle kapasitelerini azaltması gerektiği söylenmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı, Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi ile 2019 yılında Borsa İstanbul (BİST)'da işlem gören 8 adet enerji işletmesinin finansal performanslarını ölçmektir. Bu amaç doğrultusunda, VZA yönteminin çıktı odaklı Charnes-Cooper-Rhodes (CCR) modeli ile 8 işletmenin etkinliği, finansal tablolarından elde edilen 2 girdi ve 4 çıktı faktörü kullanılarak ölçülmektedir.

Veri Zarflama Analizi (VZA)

Veri Zarflama Analizi, üretilen mal ve hizmet bakımından birbirlerine benzer yapıdaki karar verme birimlerinin etkinliklerinin kıyaslanması ve göreceli etkinliklerinin ölçülmesi için oluşturulmuş doğrusal programlama tabanlı parametrik olmayan bir ölçüm yöntemidir (Düzgün, 2011, s.92). Veri zarflama analizinde göreceli etkinlikleri ölçmek için karar verme birimleri homojen olmalıdır. Bu analizin en önemli özelliklerinden bir tanesi çoklu girdi ve çoklu çıktı ortamında analiz yapılmasıdır (Yıldırım, Önder, 2018, s.201).

VZA modelleri üretim süreci anlamında “girdiye yönelik” veya “çıktıya yönelik” olabilirler. Girdiye yönelik, çıktıyı en az girdi ile üretmek anlamındadır. Çıktıya yönelik ise belirli bir girdi ile en fazla çıktının üretilmesi amaçlanmaktadır. Bu anlamda çıktıya yönelik modellerde girdilere müdahale edilmeksizin çıktıların artırılması mümkündür (Aydın Yenioğlu ve Ateş, 2019, s.865).

VZA, elde edilen verilere dayalı olarak en iyi performans gösteren karar verme birimlerinden oluşan bir teknik etkinlik sınırı tanımlayarak bu sınırı bir referans kabul etmektedir. Bu yöntem ile karar birimlerinin bu sınıra olan uzaklıkları ölçülmekte ve bu sınır kullanılarak etkin olmayan işletmelerin etkin hale gelmeleri için yapmaları gereken değişiklikler gösterilmektedir. Yöntemde etkinlik sınırı etkin karar birimlerinin doğrusal kombinasyonu alınarak saptanmakta ve bu karar birimleri “hedef birimler” olarak adlandırılmaktadır. Etkin olmayan karar birimleri etkinlik sınırına etkin olanlara benzemeye çalışarak yaklaşacaklardır (Düzgün, 2011, s.92-93).

VZA yönteminde iki tane kısıt bulunmaktadır. Bu kısıtlardan ilki hiçbir ağırlığın negatif değer taşınamaması, ikinci kısıt ise analize konu olan diğer karar birimlerine de uygulandığında hiçbir karar biriminin 1'i aşmamasıdır. Yöntemde bu kısıtlar ile her karar birimi girdi ve çıktıların istenildiği şekilde ağırlıklandırılması mümkündür (Çelik, 2016, s.73).

Karar Verici Birimlerin (KVB'lerin) Belirlenmesi

VZA yönteminin uygulanabilmesinin ön koşulu, benzer kararların uygulandığı ve benzer organizasyonel yapıya sahip olan Karar Verici Birimlerin (KVB'lerin) seçilmesidir (Özçelik ve Avcı Öztürk, 2019, s.1021). KVB'lerin etkinliğinin tespit edilebilmesi için girdi ve çıktı olarak kullanılacak değişkenlerin tespit edilmesi gerekmektedir (Kula ve Özdemir, 2007, s.61). Bununla birlikte çalışmanın güvenilirliğinin yüksek olabilmesi için KVB sayısının belirlenmesinde genel kabul gören kısıt; en az $m+p+1$ tane KVB seçilmesidir. Burada m seçilen girdi sayısını gösterirken, p çıktı sayısını göstermektedir (Boussofiane, Dyson ve Thanassoulis, 1991, s. 15). Yapılan bu çalışmada KVB'ler, 2019 yılında BİST'te işlem gören 8 enerji işletmesidir. Çalışmada, 2 girdi ile 4 çıktı kullanıldığından minimum $2+4+1=7$ KVB analize katılmalıdır. Çalışmada 8 KVB seçildiğinden analizin güvenilir olduğu söylenebilir. Aşağıdaki tabloda araştırmaya konu olan enerji işletmesi belirtilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Konu Olan İşletmeler

	İşlem Kodu	İşletme Adı
1	AKENR	Akenerji Elektrik Üretim A.Ş.
2	AKSEN	Aksa Enerji Üretim A.Ş.
3	AKSUE	Aksu Enerji Ve Ticaret A.Ş.
4	AYEN	Ayen Enerji A.Ş.
5	ENJSA	Enerjisa Enerji A.Ş.
6	NATEN	Naturel Yenilenebilir Enerji Ticaret A.Ş.
7	ODAS	Odaş Elektrik Üretim Sanayi Ticaret A.Ş.
8	ZOREN	Zorlu Enerji Elektrik Üretim A.Ş.

Girdi ve Çıktı Değişkenlerinin Belirlenmesi

Çalışmada kullanılan veriler BİST’te işlem gören 8 adet enerji işletmesinin 2019 yılı dönem sonu verilerinden elde edilen finansal oranlar olmakla birlikte bu oranlar analize konu olan işletmelerin Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)’nun internet sayfasında yayınlanan finansal tablolarından (bilanço ve gelir tablosu) elde edilmiştir. Çalışmaya konu olan enerji işletmeleri için tespit edilen girdi ve çıktı değişkenleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Girdiler	Çıktılar
Cari Oran	Duran Varlıklar / Aktif
Özsermaye / Maddi Duran Varlıklar	Esas Faaliyet Kâr Marjı
	Aktif Kârlılığı
	Özsermaye Kârlılığı

Bulgular

Çalışmanın bu kısmında araştırma kapsamında ele alınan 8 işletmenin VZA yöntemine göre etkinlikleri tespit edilecek ve iyileştirme oranları hesaplanacaktır.

KVB’lerin Etkinlik Dereceleri ile Etkin Olmayan KVB’ler için İyileştirme Oranlarının Hesaplanması

Çalışmada VZA yönteminin çıktıya yönelik CCR modeli kullanılarak çalışmaya konu olan enerji işletmelerinin etkinlikleri tespit edilmeye

çalışılmıştır. Çalışmada EMS 1.3 paket programı kullanılarak enerji işletmelerinin etkinlik dereceleri analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucu hesaplanan 2019 yılına ilişkin etkinlik skorları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 3. 2019 Yılında BİST'te İşlem Gören Enerji İşletmelerinin Çıktıya Yönelik CCR Modeli Etkinlik Skorları (% cinsinden)

İşletmeler	Etkinlik Skoru
AKENR	100,00
AKSEN	114,09
AKSUE	100,00
AYEN	100,00
ENJSA	100,00
NATEN	122,98
ODAS	100,04
ZOREN	100,00
Tüm İşletmelerin Etkinlik Ortalaması	104,63
Etkin Bulunan İşletme Sayısı	5
Tüm İşletmelerin Etkinlik Yüzdesi	62,5

2019 yılına ilişkin çıktıya göre VZA'nın CCR modeli sonucuna göre etkinliği % 100'e eşit olan 5 işletme (Ak Enerji, Aksu Enerji, Ayen Enerji, Enerjisa Enerji ve Zorlu Enerji) tespit edilmiştir. Enerji işletmelerinin ortalama etkinlik skoru, % 104,63'tür. Tüm enerji işletmelerinin etkinlik yüzdesi ise % 62.5 olarak hesaplanmıştır.

VZA yöntemi yapılan analiz sayesinde etkinlik düzeyleri düşük olan KVB'lerin etkinlik düzeylerini artırabilmeleri için çeşitli hedefler belirlenebilmektedir. Bu bağlamda araştırmaya konu olan ve 2019 yılında etkin olmayan enerji işletmeleri için potansiyel iyileştirme oranları hesaplanmış olup bu oranlar aşağıdaki Tablo 4'te belirtilmiştir. Analiz sonuçlarına göre etkin olmayan işletmelerin daha etkin olmaları için hangi değişkenlerin değerinin ne kadar azaltılması veya ne kadar artırılması gerektiği tespit edilmiştir.

Tablo 4. 2019 Yılında CCR VZA Modeliyle Etkin Olmayan Enerji İşletmeleri İçin Hedef Değerler, İyileştirme Oranları ve Referans Kümeleri

İşletme	Değişkenler	Gerçekleşen	Hedef	İyileştirme (%)	Referans Kümesi
AKSEN	Girdiler	Cari Oran	0,86	0,86	0,00
	r	Özsermaye / Maddi Duran Varlıklar	0,52	0,52	0,00
	Çıktılar	Duran Varlıklar / Aktif	58,93	133,84	1,27
		Esas Faaliyet Kar Marjı	19,16	54,63	1,85
		Aktif Karlılık	2,51	2,87	0,14

		Özsermaye Karlılığı	8,94	12,44	0,39	AKSUE AYEN
NATEN	Girdiler	Cari Oran	1,16	1,03	-0,11	
		Özsermaye / Maddi Duran Varlıklar	0,66	0,66	0,00	
	Çıktılar	Duran Varlıklar / Aktif	73,67	174,39	1,37	
		Esas Faaliyet Kar Marjı	57,04	69,92	0,23	
		Aktif Karlılık	2,90	3,55	0,22	AKSUE AYEN
		Özsermaye Karlılığı	6,37	15,69	1,46	
ODAS	Girdiler	Cari Oran	0,39	0,39	0,00	
		Özsermaye / Maddi Duran Varlıklar	0,37	0,29	-0,23	
	Çıktılar	Duran Varlıklar / Aktif	85,96	85,71	0,00	
		Esas Faaliyet Kar Marjı	13,31	31,87	1,39	
		Aktif Karlılık	-1,94	1,15	-1,59	AKENR AYEN
		Özsermaye Karlılığı	-7,14	-6,61	-0,07	

Potansiyel iyileştirme oranlarının incelendiğinde NATEN Enerji işletmesinin girdi değişkenlerinden cari oranı %11 oranında azaltıp, çıktı değişkenlerinden duran varlık/aktif oranını %1,37 oranında, esas faaliyet kâr marjını %23 oranında, aktif kârlılığını %22 oranında, özsermaye kârlılığını %1,46 oranında artırdığı zaman aynı referans kümesinde yer alan AKSU ve ATEN Enerji gibi etkin hale gelecektir.

Tartışma ve Sonuç

Yeryüzündeki yaşamın devam edebilmesi açısından enerjinin önemi büyüktür. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal kalkınmanın başrol oyuncularından olan enerjiye olan ihtiyaç her geçen gün gittikçe artmaktadır. Bununla birlikte küreselleşen dünyada işletmelerin acımasız rekabet ortamında hayatta kalabilmeleri ve rakiplerine karşı üstünlük sağlayabilmeleri açısından kaynakları etkin bir biçimde kullanarak performanslarını artırmaları önem arz etmektedir. Bu doğrultuda VZA yöntemi işletmelerin etkinliklerin ölçmede kullanılan bir yöntem olmakla beraber etkinlikleri düşük olan işletmelere etkinlik derecelerini artırabilmeleri için gerekli olan potansiyel iyileştirme oranlarının tespit edilmesine yarayan bir yöntemdir.

Yapılan bu çalışmada BİST'te işlem gören 8 adet enerji işletmesinin 2019 yılındaki etkinlik dereceleri parametrik olmayan VZA yaklaşımı kullanılarak ölçülmüştür. Yapılan analizde girdi değişkeni olarak Cari Oran, Özsermaye / Maddi Duran Varlıklar oranı kullanılırken çıktı değişkeni olarak Duran Varlıklar / Aktif, Esas Faaliyet Kâr Marjı, Aktif Kârlılığı, Özsermaye Kârlılığı kullanılmıştır. Çıktıya yönelik CCR modeli analiz sonucuna göre 2019

yılında; Ak Enerji, Aksu Enerji, Ayen Enerji, Enerjisa Enerji ve Zorlu Enerji olmak üzere 5 işletme etkin bulunmuştur. Tüm enerji işletmelerinin etkinlik yüzdesi %62,5'tir. Bununla birlikte etkinlik dereceleri düşük olan işletmeler için iyileştirme oranları tespit edilmiştir. Son olarak şunu söyleyebiliriz ki VZA yönteminde kullanılan girdi çıktı değişkenlerinin farklı olması farklı sonuçlar doğurabilir. Bu doğrultuda analizde kullanılan değişkenlerin belirlenmesinde gerek işletme yönetimi gerekse potansiyel yatırımcıların görüşleri dikkate alınarak kullanılan değişkenler çeşitlendirilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Determination of Financial Performance of
Businesses By Data Envelopment Analysis:
An Application for Energy Businesses Traded on
Borsa Istanbul**

*

Alirıza Ağ - Eşref Kuloğlu
Bayburt University

In determining whether businesses use resources effectively in a global competitive environment, performances of businesses that produce similar outputs using similar inputs in the same sector are an important indicator. Accordingly, the Data Envelopment Analysis Method (DEA) is a method that is used to determine the relative activity levels in the sector in which businesses operate, however, it determines the potential improvement rates required for businesses with low efficiency levels to increase their effectiveness. Although DEA method is a nonparametric model, it was first developed in 1978 by Charnes, Cooper and Rhodes (CCR) in order to determine the relative performances (activities) of the systems operating in the same sector and called Decision Making Units.

In the study, the efficiency levels of these businesses will be tried to be determined by using the 2019 data of the energy businesses traded in BIST. In this direction, firstly, literature review was made and then DEA method was briefly mentioned. At the application stage, the financial performances of the energy companies subject to the research were tried to be determined. Thus, it has been determined which energy company is effective and which energy businesses is not. Then, a general evaluation was made with regard to the energy businesses subject to the research, and the potential improvement rates required for the businesses with low efficiency levels were determined to increase their efficiency.

According to the results of the literature review conducted in the study, studies on electricity generation facilities comprise the majority of the studies

carried out in terms of data envelopment analysis (DEA) in order to reveal the efficiency of companies in the energy sector. On the other hand, since the 1990s, DEA has been widely used for the electricity distribution sector. In 2000s, it is seen that the use of DEA methods has increased for the measurement of energy efficiency and it is seen that the studies have been done on a regional or international scale. In the studies, it is seen that gross domestic product is used as output and variables such as capital accumulation, labor, population, energy consumption are used as input.

In this study, the aim is to measure the financial performance of 8 energy businesses traded on Borsa İstanbul (BIST) in 2019 with the Data Envelopment Analysis (DEA) method. For this purpose, the effectiveness of 8 businesses with the output-oriented Charnes-Cooper-Rhodes (CCR) model of DEA method is measured by using 2 inputs and 4 output factors obtained from the financial statements.

The prerequisite for the application of DEA method is the selection of Decision-Making Units (DMU) where similar decisions are applied and have a similar organizational structure. In order to determine the effectiveness of DMUs, the variables that will be used as input and output must be determined (Kula and Özdemir, 2007, p.61). However, in order for the reliability of the study to be high, the generally accepted restriction in determining the number of DMU; At least $m + p + 1$ DMU is chosen. Here m indicates the number of inputs selected, while p shows the number of outputs (Boussofiane, Dyson and Thanassoulis, 1991, p. 15). In this study, DMUs are 8 energy businesses traded at BIST in 2019. In the study, since 2 inputs and 4 outputs are used, a minimum of $2 + 4 + 1 = 7$ DMU should be included in the analysis. Since 8 DMU was chosen in the study, it can be said that analysis is reliable. These DMUs are Ak Energy, Aksa Energy, Aksu Energy, Ayen Energy, Enerjisa Energy, Natural Renewable Energy, Odaş Electricity Production and Zorlu Energy.

Although the data used in the study are the financial rates obtained from the end-2019 data of 8 energy companies traded at BIST, these rates are obtained from the financial statements (balance sheet and income statement) published on the Public Disclosure Platform of the companies subject to the analysis. . Inputs determined for the energy companies subject to the study; current ratio and equity / tangible assets ratio and outputs are fixed assets /

assets ratio, main operating profit margin, asset profitability and equity profitability.

In the findings part of the study, the effectiveness of the 8 businesses considered within the scope of the research will be determined according to DEA method and the improvement rates will be calculated. In the study, the efficiency of the energy companies subject to the study was determined by using the output-oriented CCR model of DEA method. In the study, the efficiency levels of energy businesses were analyzed using EMS 1.3 package program. According to the output for 2019, 5 businesses (Ak Energy, Aksu Energy, Ayen Energy, Enerjisa Energy and Zorlu Energy), whose efficiency is equal to 100% according to the CCR model result, were determined. The average efficiency score of energy businesses is 104.63%. The efficiency percentage of all energy companies was calculated as 62.5%.

Thanks to the analysis made in DEA method, various targets can be determined in order to increase the effectiveness levels of DMUs with low efficiency levels. In this context, potential improvement rates have been calculated for the energy companies that are the subject of the research and are not effective in 2019. According to these rates, NATEN Energy Company decreased its current ratio from input variables by 11% and increased the asset / asset ratio from output variables by 1.37%, its main operating profit margin by 23%, asset profitability by 22% and equity profitability by 1.46%. time will become effective like AKSU and ATEN Energy in the same reference set.

Kaynakça / References

- Adibfar, B. (2019). *Productive efficiency of Turkish wind farms: a two-stage data envelopment analysis*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Aydın Yenioğlu, Z., ve Ateş, V. (2019). Yenilenebilir enerji kullanımındaki göreceli etkinliklerin veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi: Türkiye ve bazı Avrupa ülkeleri örneği. *Politeknik Dergisi*, 22(4), 863-869.
- Boussofiane, A., Dyson, R. ve Thanassoulis, E. (1991). Applied data envelopment analysis. *European Journal of Operational Research*, 52(1), 1-15.
- Çelik, M. K. (2016). Turizm sektöründeki işletmelerinin etkinliklerinin veri zarflama analizi ile ölçülmesi. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 17.

- Deliktaş, E., ve Gürel Günal, G. (2017). Measurement of energy use efficiency in lower-middle, upper-middle and high income countries: A data envelopment analysis. *Yönetim ve Ekonomi*, 24(2), 407.
- Düzgün, M. (2011). *Veri zarflama analiziyle elektrik dağıtım şirketlerinin etkinlik ve verimlilik analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Emre, T. (2014). *Türkiye'deki rüzgar enerji santrallerinin (RES) göreceli etkinliklerinin veri zarflama analizi (VZA) ile ölçümü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Eroğlu, Y., ve Seçkiner, S. U. (2017). Rüzgâr çiftliklerinde veri zarflama analizi ve Malmquist endeksi yaklaşımları ile performans analizi. *Pamukkale University Journal of Engineering Sciences*, 23(1).
- Kamuyu Aydınlatma Platformu [KAP]. (t.y). *Ansayfa*. 10.01.2020 tarihinde <https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler> adresinden erişildi.
- Kula, V. ve Özdemir, L. (2007). Çimento sektöründe göreceli etkinsizlik alanlarının veri zarflama analizi yöntemi ile tespiti. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 55-70.
- Martin, R. (1997). Do we practise quality principles in the performance measurement of critical success factors?. *Total Quality Management*, 8(6), 429-444.
- Nemoto, J. ve Goto, M. (2003). Measurement of dynamic efficiency in production: An application of data envelopment analysis to japanese electric utilities. *Journal Of Productivity Analysis*, 19(2-3), 191-210.
- Özçelik, F., Avcı Öztürk B. (2019). Girdi olarak maliyetlere yönelik veri zarflama analizi modelleri ile göreceli etkinlik analizi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 1011-1028.
- Özdemir, M.H. (2016). *Veri zarflama analizi ile rüzgâr enerji santrallerinin etkinliklerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özden, Ü. (2008). Veri zarflama analizi (VZA) ile Türkiye'deki vakıf üniversitelerinin etkinliğinin ölçülmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37(2), 167-185.
- Özyiğit, T., Serarlan, M. N. ve Karsak, E. E. (2011). Türkiye'de elektrik üretimi için enerji kaynaklarının etkinliğinin değerlendirilmesi. *İTÜ Dergisi*, 7(5).
- Sueyoshi, T. ve Goto, M. (2012). Efficiency-based rank assessment for electric power industry: a combined use of data envelopment analysis (DEA) and DEA-discriminant analysis (DA). *Energy Economics*, 34(3), 634-644.

- Taşköprü, V. (2014). *Klasik veri zarflama analizi ile kategorik veri zarflama analizi modellerinin enerji verimliliği üzerinde karşılaştırmalı incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Ulucan, A. ve Atıcı, K. B. (2010). Enerji ve çevre konularında parametrik olmayan etkinlik analizi ve Türkiye elektrik sanayii uygulaması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 173-203.
- Savaş, F. (2018). Veri zarflama analizi. B.F. Yıldırım ve E. Önder (Der.) *İşletmeciler, Mühendisler ve Yöneticiler için Operasyonel, Yönetmel ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri* içinde (s. 201-227). Bursa: Dora Yayınevi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Ağ, A. ve Kuloğlu, E. (2020). İşletmelerin finansal performansının veri zarflama analizi yöntemiyle tespit edilmesi:Borsa İstanbul'da işlem gören enerji işletmelerine yönelik bir uygulama. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3756-3772. DOI: 10.26466/opus.746452

Kabul ve Adanmışlık Terapisi (ACT) Üzerine Bir Derleme Çalışması

DOI: 10.26466/opus.741907

*

Aykut Kul * - Fulya Türk**

*Arş. Gör., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Gaziantep/Türkiye

E-Posta: aykutkul@gantep.edu.tr

ORCID: [0000-0002-2851-2222](https://orcid.org/0000-0002-2851-2222)

**Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Gaziantep/Türkiye

E-Posta: fulyaturk@gantep.edu.tr

ORCID: [0000-0003-1896-8418](https://orcid.org/0000-0003-1896-8418)

Öz

Kabul ve Adanmışlık Terapisi (Acceptance and Commitment Therapy-ACT) davranışçı terapilerin üçüncü dalga yaklaşımları arasında yer alan, felsefi temelleri İşlevsel Bağlamsalılık kuramına, kuramsal temeli ise dil-biliş ilişkisi üzerine temellendirilen İlişkisel Çerçeve kuramına dayanan, radikal davranışçı ve süreç temelli bir psikoterapi modelidir. ACT, bireylerin kontrolü dışında gerçekleşen ve onları olumsuz etkileyen olay ya da durumları olduğu gibi kabul etmeleri ve yaşamlarını daha anlamlı ve zengin kılabilecek davranışları sürdürmelerine yardımcı olmayı hedeflemektedir. Bu derleme çalışmasının amacı ACT'ı genel hatlarıyla ele almak ve tanıtmaktır. Bu bağlamda, öncelikle Davranışçı Terapilerin üç kuşağı incelenecek ve Kabul ve Adanmışlık Terapisinin ortaya çıkış süreci ele alınacaktır. Ardından ACT'in kurucusu olan Steven C. Hayes'in hayatına yer verilecek, bu kısımdan sonra ACT'in felsefi temelini oluşturan İşlevsel Bağlamsalılık ve kuramsal zeminini oluşturan İlişkisel Çerçeve Kuramı üzerinde durulacaktır. Ardından kuramın insan doğasına bakışı, temel kavramları ve terapi süreci incelenecek sonrasında ise ACT'in etkililiğine dair yapılan çalışmaların sonuçları incelenecek ve son olarak ACT'a yapılan eleştirilere yer verilerek çalışma sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kabul ve Adanmışlık Terapisi, Psikolojik Esneklik, İlişkisel Çerçeve Kuramı, Davranışçılık

A Review on Acceptance and Commitment Therapy (ACT)

*

Abstract

Acceptance and Commitment Therapy (ACT) is a radical behavioral and process-based psychotherapy model, which is among the third wave approaches of behavioral therapies, whose philosophical foundations are based on the Functional Contextualism theory, and its theoretical basis on the Relational Frame Theory based on the language-cognition relationship. ACT aims to help individuals accept the events or situations that occur out of their control and affect them negatively, and to maintain behaviors that will make their lives more meaningful. The purpose of this review is to discuss and present ACT in general terms. In this context, first, three generations of Behavioral Therapies will be examined and the emergence process of Acceptance and Commitment Therapy will be discussed. Then, the life of Steven C. Hayes, the founder of ACT, will be included, and this section will focus on the Functional Contextualism and the Relational Frame Theory that forms the theoretical basis of ACT. Then, the approach of the theory to human nature, its basic concepts and the process of therapy will be examined. Afterwards, the results of the studies on the effectiveness of ACT will be examined and finally the study will be terminated by including the criticisms made on ACT.

Keywords: Acceptance and Commitment Therapy, Psychological Flexibility, Relational Frame Theory, Behaviorism

Giriş

“İyi hissetmek”, her daim mutluluğun peşinde olmak, sürekli olumlu duyguları deneyimleme arzusu ve olumsuz duygulardan kaçınmak günümüzde insanların en temel yaşam hedeflerinden biri haline gelmiş durumdadır. Ancak insanın hayatında yalnızca olumlu duygulara sahip olması pek mümkün görünmemekle birlikte acı, insan hayatının kaçınılmaz bir parçasıdır. Bu noktada Kabul ve Adanmışlık Terapisi (Acceptance and Commitment Therapy- ACT), isminden de anlaşılabilirliği üzere bireyi kişisel kontrolü dışındakileri kabul etmesi ve hayatını zenginleştirecek davranışları sürdürmede kararlı olması konusunda cesaretlendirerek onun anlamlı ve dolu bir yaşam sürdürmesine yardımcı olmaya çalışmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında Kabul ve Adanmışlık Terapisi, bireylere olumsuz duygu ve düşüncelerin zihinlerini meşgul etmesini ve hatta bedenlerini etkilemesini anormal olarak görmemeyi; bu duygu ve düşüncelerle savaşmak yerine bu deneyimlerini olduğu gibi kabul ederek, tabiri caizse onları “bir misafir” gibi algılayarak, onlarla farklı, yeni yollarla ilişki kurmayı öğretmeyi ve şimdiki ana odaklı yaşamalarına yardımcı olmayı hedeflemektedir (Eifert ve Forsyth, 2005). Birey bütün bunları gerçekleştirebildiğinde ise psikolojik esnekliğe ulaşabilecektir (Hayes, Strosahl ve Wilson, 1999).

Bu çalışmanın amacı Kabul ve Adanmışlık Terapisi’ni ana hatları ile ele almak ve incelemektir. Bu bağlamda, öncelikle Davranışçı Terapilerin üç kuşağı incelenecek ve Kabul ve Adanmışlık Terapisinin ortaya çıkış süreci ele alınacaktır. Ardından ACT’ın kurucusu olan Steven C. Hayes’in hayatına yer verilecek, bu kısımdan sonra ACT’ın felsefi temelini oluşturan İşlevsel Bağlamsalcılık ve kuramsal zeminini oluşturan İlişkisel Çerçeve Kuramı üzerinde durulacaktır. Ardından kuramın insan doğasına bakışı, temel kavramları ve terapi süreci incelenecek sonrasında ise ACT’ın etkililiğine dair yapılan çalışmaların sonuçları incelenecek ve son olarak ACT’a yapılan eleştirilere yer verilerek çalışma sonlandırılacaktır.

Tarihsel Süreç: Davranışçı Terapilerin Üç Kuşağı ve ACT

Watson (1925) ile temellerinin atılmasının üzerinden neredeyse bir asır geçen Davranışçı Terapi yaklaşımlarının tarihçesi içerisinde üç kuşağın (dalğanın) yer aldığı ifade edilmektedir (Hayes, 2004).

Birinci dalga Davranışçı Terapiler, dönemin hâkim psikoterapi akımı olan ve iç-görü, bilinçaltı vb. kavramlarla öne çıkan psikanalitik kurama tepki olarak ortaya çıkan davranışçı yaklaşımdır. Birinci dalga davranış terapilerinindeki uygulamalara bakıldığında gözlemlenebilen davranışlar üzerine odaklanılmış ve bu davranışlar üzerinde klasik koşullama ve edimsel öğrenme gibi yöntemler kullanılarak değişiklikler gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Vatan, 2016).

1960'ların sonlarına doğru gelindiğinde yeni davranışçı kuramcılar yalnızca gözlenebilen davranışlara odaklanmanın yeterli olmadığını, uyarıcı ile tepki arasındaki ilişkide bilişlerin de önemli olduğunu belirtmişlerdir. Birinci dalganın sonlarına doğru ikinci dalganın mimarları olan araştırmacılar işlevselliği bozan davranışların ortaya çıkmasında ve sürdürülmesinde işlevsel olmayan olumsuz düşüncelerin etkili olduklarını ifade etmişlerdir (Hayes, 2004). Böylece ikinci dalga Davranışçı Terapiler ortaya çıkmıştır. Albert Ellis'in (1962) Akılcı Duygusal Davranışçı Terapisi ve Beck'in (1964) Bilişsel Terapisi en bilinen ikinci dalga davranışçı terapi akımlarındandır. Bu iki kuramın yanı sıra, Meichenbaum'un (1977) Bilişsel-Davranışsal Değişme Terapisi ve Lazarus'un (1997) Çok Boyutlu Terapisi de ikinci dalga yaklaşımlar arasında yer almaktadır (Vatan, 2016).

İkinci dalga davranışçı terapiler, (özellikle bilişsel davranışçı terapi) düşünce ve inançları daha çok kontrol etme üzerine yoğunlaştığı için duyguları göz ardı etmesi bakımından eleştirilmektedir (İzgin, 2014). Bilişsel davranışçı yaklaşımda işlevsel olmayan düşünce ve davranışlar arasındaki doğrudan ve dolaylı tüm ilişkilerde aslında bireyin içsel yaşantılarının göz ardı edildiği düşünülmektedir (Vatan, 2016). Bütün bu eleştiriler doğrultusunda bireyin içsel yaşantılarına önem veren, içgörü, farkındalık ve kabul gibi kavramlara odaklanan üçüncü dalga yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Burada dalga metaforunun kullanılması manidardır ve önemli tartışmalara yol açmıştır. Kimileri bu "dalga" metaforunu daha önceki jenerasyonda gerçekleştirilen çalışmaların (BDT) yıkanıp geçeceği şeklinde algıladı fakat niyet ve sonuç olarak bu şekilde olmadı. Kıyıya çarpan dalgalar özümseyicidir ve bir önceki dalgaları da içerisinde barındırır fakat çarptıktan sonra arkasında farklı bir kıyı bırakır. Bundan sonrası için asıl değerlendirilmesi gereken üçüncü dalga yaklaşımlardan geriye kalanlardır (Hayes ve Hofmann, 2017).

Üçüncü dalga yaklaşımlar arasında diyalektik davranış terapisi (Linehan, 1993), metakognitif terapi (Wells, 2000), farkındalık temelli bilişsel terapi

(Segal, Williams ve Teasdale, 2002), kabul ve Adanmışlık terapisi (Hayes ve Strosahl, 2004) ve duygu düzenleme terapisi (Berking ve Whitley, 2014) gibi yaklaşımlar yer almaktadır.

Söz konusu bu üçüncü dalga yaklaşımların ana temasını içsel deneyimlere dair farkındalık ve bu farkındalık ile birlikte kabul süreci oluşturmaktadır. Üçüncü dalga yaklaşımlarda içsel yaşantıların getirdiği bilişleri değiştirmek yerine kabul etme vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımlar, psikolojik bir problem yaşandığında davranışı hemen patolojik olarak etiketlemek yerine bireyin güçlenmesine ve davranış repertuarının zenginleştirilmesine odaklanmaktadır. Öte yandan üçüncü dalga yaklaşımlarda terapi sürecinde kullanılan tekniklerin (örneğin, mindfulness alıştırmaları) etkili olabilmesinin ön koşulu olarak danışmanın da bu teknikleri deneyimlemiş olması gerektiği, uygulamadığı bir şeyi öğretmesinin de zor olacağı ifade edilmektedir. Böylelikle üçüncü dalga yaklaşımlarında danışman-danışan ilişkisinde herhangi bir hiyerarşik yapının söz konusu olmadığı söylenebilmektedir (Hayes, 2004).

Üçüncü dalga davranış terapileri arasında hem yaygınlık hem de bilimsel veriler bakımından en önde gelen yaklaşımın ise Kabul ve Adanmışlık Terapisi (Acceptance and Commitment Therapy-ACT) olduğu ifade edilmektedir (Hayes, 2004). Kabul ve Adanmışlık Terapisi, radikal davranışçı ekolden gelen, bilimsel verilerle etkililiği kanıtlanmış, felsefesini dil ve biliş arasındaki ilişki üzerine temellendiren (İlişkisel Çerçeve Kuramı-RFT) şimdiki ana odaklı, farkındalık temelli bir yaklaşımdır (Hayes, Strosahl ve Wilson, 1999). Kabul ve Adanmışlık Terapisinin temel amacı, bireyin, zorlayıcı düşünceler veya duygular ile arasındaki ilişkinin dönüştürülerek yeni bir yapı kazanmasıdır. Burada ACT, Bilişsel Davranışçı Terapiden farklı olarak bireyi zorlayan, hayatını olumsuz yönde etkileyen düşünceyi değiştirmek yerine o düşünceyle kurduğu ilişkiyi değiştirmeyi hedefler. Oluşturulan yeni yapıda, soruna yol açtığı düşünülen düşünce veya duygulardan uzaklaşmak yerine onlara daha yakından bakmak ve anlamaya çalışmak asıl amaçtır. Sonuç olarak belirtilerin azalması ACT'ın ana amacı olmaktan ziyade düşünce ve duygulara odaklanmanın ikincil getirisi (Harris, 2006).

BDT ile ACT arasındaki farkı ortaya koyarken değinilmesi gereken önemli bir nokta da BDT'nin kanıta dayalı ve semptom odaklı bir terapiyken ACT'ın daha çok süreç temelli bir terapi oluşudur. Özellikle üçüncü dalga yaklaşımlarla birlikte terapide sürece ve bağlama yapılan vurgu artmıştır. Davranışçı terapi hareketinin ilk yıllarında Paul (1969; Akt. Hofmann ve Hayes, 2018)

kanıta dayalı tedavilerin asıl hedefi hakkında o meşhur klinik sorusunu sormuştur: “Bu özel sorunla bu birey için kim tarafından en etkili tedavi hangi koşullar altında ve nasıl ortaya çıkıyor?” Bu soru aslında bağlamsal olarak spesifik kanıta dayalı uygulamaları, sorunları çözen ve insanların refahını yükselten kanıta dayalı süreçlere bağlayan bir terapötik müdahale olan Süreç Temelli BDT’nin kapısını aralamıştır. Kanıta dayalı terapiler semptomlar üzerinde dururlar ve semptomlar üzerinden protokoller oluştururlar. Kanıta dayalı terapiler, semptomların altından neler yattığını, etiyojisi ve bozukluğun mekanizmasını anlamaya çalışır. Böylece değişimin nasıl olacağını anlamaya çalışmaktadır. Süreç temelli terapiler ise, hastalığa özgü belirtilere farklı yollarla neden olan işlevsel süreç üzerinde dururlar. İşlevsel bir sürecin birçok farklı bulguya yol açabileceğini ve klinik bir belirtinin birçok farklı işlevsel süreçten kaynaklanabileceğini vurgulamaktadır. Bu nedenle de en etkili ve işlevsel değişimin nasıl olacağına odaklanırlar. Süreç temelli terapinin temel sorusu şudur: “Bu durumda bu amaçlar göz önüne alındığında bu danışanla hangi temel biyopsikososyal süreçler hedeflenmelidir ve en etkili ve etkin biçimde nasıl değiştirilebilir?” Hayes, bu noktada psikolojik esneklik modelinin bunu sağlayabileceğine vurgu yapmaktadır. Buna bir örnek vermek gerekirse süreç temelli bir terapide, travma mağdurlarında görülen depresyon için en iyi tedavi yöntemini bulmak yerine uğradığı fiziksel saldırıdan sonra ruminatif dikkat katılığı ve duygusal kaçınma kalıpları geliştiren bir danışanda sosyal geri çekilmeyi azaltmaya, daha anlamlı ve samimi ilişkiler geliştirmeye odaklanılabilir (Hayes ve ark., 2019).

Tamamen sendroma odaklanma zayıfladıkça ve sürece odaklanma güçlendikçe; sadece psikopatoloji değil, insanın psikolojik refahı ve bütün insanların gelişmesi de daha merkezi hale gelmektedir. Sonuç olarak insanların davranışsal ve zihinsel sağlığı yalnızca psikolojik bozuklukların olmamasından ibaret değildir. Bütün bu değişiklikler, kanıta dayalı tedavide, tüm psikososyal ve bağlamsal biyolojik süreçleri bütünleştirmeyi amaçlayan, süreç temelli bir alana geçişi hızlandırmaktadır. Bireylerin davranışsal ve zihinsel sağlıklarında bir fark yaratabilen değişebilir süreçlere odaklanmak, kanıta dayalı terapilerin ve birey merkezli terapilerin süreç temelli terapinin tek bir çatısı altında birleşmesi için bir yol sağlamaktadır. Alanın bu yönde yönlendirilmesi, sonuçta BDT’nin üçüncü dalgası tarafından üretilen en önemli “değiştirilmiş kıyı” olabilir (Hayes ve Hofmann, 2017).

BDT yaklaşımıyla ACT arasındaki fark her ne kadar müdahale alanları hususunda görünse de daha çok felsefi ve bilimsel yöntem bakımından bu iki kuram farklılaşmaktadır. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse, BDT yaklaşımında her psikolojik probleme özgü işlevsel olmayan anahtar kognisyonlar (bilişler) olduğu düşünülür ve tedavi bu kognisyonların işlevsel olanlarla çeşitli teknikler (bilişsel yeniden yapılandırma, alıştırma tedavileri, yönlendirilmiş keşif vb.) vasıtasıyla değiştirilmesine odaklanmaktadır (Beck, 1970). ACT'ın ise bilişsel modelden farklı olarak duygu, düşünce, imaj, dürtü vb. herhangi bir içsel yaşantıyı değiştirme, sıklık ya da yoğunluğunu azaltma gibi bir amacı bulunmamaktadır. Bu yönüyle ACT, geleneksel BDT yaklaşımlarından müdahale bakımından farklılaşmaktadır (Yavuz, 2015).

Kabul ve Adanmışlık Terapisi'nin İngiltere'deki karşılığı olan "Acceptance and Commitment Therapy" nin baş harfleri birleştirilerek ACT kısaltması elde edilir. "ACT" kelimesi İngilizcede harekete geçmek anlamı taşır ve kuramı benimseyen kişiler kuramın temel ilkelerinden biri olan eyleme geçmeyi vurguladığı için harfleri teker teker okumak yerine kelime olarak söylemeyi tercih etmektedirler. Kabul ve Adanmışlık Terapisi temel olarak üç süreçten oluşmaktadır (Harris, 2016; Terzi ve Tekinalp, 2013):

A= Düşünce ve duygularını kabul et, anda ol (Acceptance of your thoughts and feelings and be present)

C= Değer odaklı bir eylem seç (Choose a valued direction)

T= Harekete geç (Take action)

Steven C. Hayes

Steven C. Hayes Nevada Üniversitesi Psikoloji Bölümünde Davranış Analizi programında profesördür. 44 kitap ve 600'e yakın makalesi bulunan Hayes'in çalışmaları insan dilinin ve bilişinin doğasını anlamaya ve bu yolla insan ıstırabının anlaşılması ve hafifletilmesine odaklanmıştır. Hayes, İlişkisel Çerçeve Teorisi'nin geliştiricisi ve aynı zamanda farkındalık, kabullenme ve değerlere dayalı yöntemleri kullanan, kanıt dayalı popüler bir psikoterapi biçimi olan Kabul ve Adanmışlık Terapisi'nin (ACT) de kurucularındandır. Dr. Hayes, Amerikan Uygulamalı ve Önleyici Psikoloji Derneği, Bağlamsal Davranış Bilimleri Derneği ile Davranışçı ve Bilişsel Terapi Derneği başkanlığını da yürütmüştür. Birçok kuramın ortaya çıkış hikâyesinde kuramı geliştiren kişi ya bir arayış içindedir ya da bir bakıma çaresiz kalmıştır. Kabul ve Adanmışlık

Terapisinin de ortaya çıkışı hemen hemen bu şekilde olmuştur. Kuramın kurucularından olan Steven Hayes'i belki de kuramını geliştirme yolunda en çok etkileyen durumlardan birisi de kendisinin aslında panik bozukluktan muzdarip olması ve yıllarca bu soruna bir çözüm arayıp bulamamasıdır.

Kabul ve Adanmışlık Terapisinin felsefi temelini İşlevsel Bağlamsalcılık (Functional Contextualism), kuramsal temelini ise İlişkisel Çerçeve Kuramı (Relational Frame Theory) oluşturmaktadır. Bir sonraki bölümde bu iki kuram detaylı bir şekilde incelenecektir.

Kabul ve Adanmışlık Terapisinin Felsefi Temeli: İşlevsel Bağlamsalcılık

ACT'ın temel felsefesini dayandırdığı İşlevsel Bağlamsalcılık yaklaşımına göre psikolojik olaylar, birey ile hem tarihsel (öğrenme geçmişi) hem de durumsal (öncüller, sonuçlar) bağlam arasındaki etkileşimler olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla bir olayın analiz edilebilmesi ancak o olayın tarihsel arka planının ve gerçekleşme amacının incelenmesiyle mümkün olabilmektedir. Bir davranışın öngörülebilmesi ve yönlendirilebilmesi ise ancak bağlamsal değişkenlerin netleştirilmesi ile mümkün olabilmektedir (Hayes, 2015). İşlevsel bağlamsalcılık perspektifine göre danışanın davranışlarının faydalı ve işlevsel olarak kabul edilebilmesi eylemleri ile değerlerinin uyumlu içeriklerde olmasına bağlıdır (Hayes vd, 2004).

İşlevsel bağlamsalcılığı mekanistik yaklaşımlardan özellikle ayıran şey ise çevre-davranış ilişkisini ele alış biçimidir. Bu yaklaşıma göre, çevre ve davranış birbirinden bağımsız değil birbirini tamamlayan değişkenler olarak ele alınmaktadır. Bu sebeple işlevsel bağlamsalcılıkta nasıl canlı bir varlık olmanın çevreyi incelemek anlamsızsa bağlamdan ayrı davranışı incelemek de o denli anlamsız görülmektedir (Hayes, Barnes-Holmes ve Wilson, 2012).

Düşünce ve davranış arasındaki ilişki gibi iki psikolojik olayın etkileşimi üzerine kurulan modeller (örneğin; bilişsel model) bağlamsal değişkenleri tam olarak ortaya koyma konusunda güçlük çekmektedirler. Her ne kadar düşünce belirli bir davranışla ilişkili olsa da bu düşünce ve davranışsal olayın birlikte ortaya çıkmasına zemin hazırlayan belirli bir tarihsel ve durumsal bağlamdır (Yavuz, 2015).

Kabul ve Adanmışlık Terapisi ise psikolojik olayları, canlılar ile tarihsel ve durumsal olarak tanımlanmış bağlamlar arasında meydana gelen ve sürekli olan etkileşimler olarak tanımlamaktadır. ACT'a göre danışanın problematik

davranışını olayın bulunduğu bağlamdan ayırmanın, problemin doğasını anlayabilme ve ona çözüm bulma olanağını kaçırmaya sebep olacağı düşünülmektedir (Hayes, Barnes-Holmes ve Wilson, 2012).

Kabul ve Adanmışlık Terapisinin Kuramsal Temeli: İlişkisel Çerçeve Kuramı

ACT'ın kuramsal zeminini işlevsel bağlamsalcı felsefe temelinde, insan dili ve bilişinin doğası üzerine geliştirilmiş ve bir davranış analizi dalı olan İlişkisel Çerçeve Kuramı (Relational Frame Theory) oluşturmaktadır. Hem insan hem de diğer hayvan türleri, olaylar ve şeyleri renk, şekil gibi fiziksel özellikleri üzerinden karşılıklı ve kombinasyonel bir biçimde ilişkilendirebilme yeteneğine sahiptir. Fakat insan, diğer türlerden farklı olarak fiziksel özelliklerin yanı sıra soyut çıkarımsal (iyi, kötü, kıymetli vb.) özellikler aracılığıyla da karşılıklı ve kombinasyonel ilişkilendirme davranışı sergileyebilme yeteneğine sahiptir (Hayes, 2004).

İnsanlar dil becerisini edinmeye bebeklikten itibaren başlamakta ve kelimeler ile nesnelere arasında bağlantılar kurmaktadır. Bu bağlantı nesnelere isimlendirme ile başlar ve doğası gereği nesnelere ile kelimeler arasındaki bu öğrenilmiş ilişki çift yönlüdür. Yani öğrenilen kelime duyulduğunda veya düşünüldüğünde zihinde o nesne canlanmakta, nesne görüldüğünde ise aklı o kelime gelmektedir. Örneğin bir çocuk kedi kelimesini öğrendiği zaman artık kedi kelimesini işittiğinde kedi resmi zihninde canlanabilecek ve kedi gördüğünde kelime olarak da söyleyebilecektir. Çocuk büyüdükçe ve bilişsel gelişimi arttıkça sözel imgelemler daha karmaşık bir hal alacaktır. Dolayısıyla kişinin kurduğu bu ilişkiyi zihninden silmesi mümkün değildir. Buna bir başka örnek ise bir çocuğun annesini ilk etapta adı ve soyadı ile tanımaması fakat zaman geçtikçe çevresindekiler annesine ismiyle ve soy ismiyle seslendikçe artık çocuk için bu diğer kelimelerin de annesini temsil ediyor olmasıdır (Pearson, Heffner ve Follette, 2010).

İlişkisel öğrenmenin üç temel özelliği olduğu ifade edilmektedir. Bunların ilki olayların çift yönlülük göstermesidir. Örneğin A'nın, B ile aynı olduğunu öğrenirsek; B'nin de A ile aynı olduğu sonucuna varırız. Başka bir örnekte, "Ali, Ahmet'ten büyüktür" bilgisi kişiye verildiğinde Ahmet'in Ali'den küçük olduğu bilgisi de o kişi tarafından türetilir. İkinci özellik ise farklı ilişkilerin birleştirilebilmesidir. Örneğin X, Y ile; Y de Z ile aynı ise; Z'nin X, X'in de

Z ile aynı olduğu sonucuna varılır. Bir çocuk tamın yarımından büyük olduğunu ve çeyreğin de yarımından küçük olduğunu öğrenirse, tamın çeyrekten büyük olduğu sonucuna varacaktır. Üçüncü ve son olarak, bazı ilişkiler uyaran işlevlerinin ilgili diğer uyaranlar arasında da dönüştürülmesine olanak sağlamaktadır. Örneğin bir çocuk markete şeker almaya gittiğinde şekerin fiyatına göre elindeki paralardan seçerek ücreti ödeyecektir. Bu üç özellik bağlamında ele alınan ilişkisel tepkiler, ilişkisel çerçevelendirme olarak tanımlanmaktadır (Hayes, Barnes-Holmes ve Roche, 2001; Hayes, 2004).

İlişkisel çerçeveyi insan davranışlarının ele alınması ve anlamlandırılması hususunda anlamlı kılan şey ise mevcut bir durum ya da olayın bir ögesine atfedilmiş bir işlevin diğer öğelerin işlevlerini de etkileme eğilimi göstermesidir. Örneğin bir ay öncesinde Reyyan köpeğini gezdirirken köpeği birden yola fırlanmış ve hızla gelen bir araba korna çalarak son anda frenlemiş ve durmuştur. Köpeğine az kalsın araba çarpacak olan Reyyan ve köpeği bu durumdan son derece etkilenmiş ve çok korkmuştur. Reyyan'ın köpeği için o arabaya fiziksel olarak benzeyen şeyler ya da benzer sesler aynı korkuyu tetikleyebilecekken, Reyyan tamamen güvenli evinde otururken veya okulda ders dinlerken bile aynı korkuyu yeniden deneyimleyebilir. Reyyan'ın duyduğu ya da gördüğü herhangi bir şey, o andan başka birine bahsetmesi veya o anı düşünmesi; aynı duygu ve fiziksel duyumları yaşamasına yol açabilmektedir. Bu örnekten hareketle şu sonuca varılabilir: "dil aracılığıyla her şey acı kaynağı haline gelebilir" ve dahası yaşanan acının şiddeti yine dil aracılığıyla arttırılabilir (Törneke, 2010).

Dil aracılığıyla deneyimlenen içsel yaşantılara hoş giden veya gitmeyen işlevler eklenebilir, bu yaşantılarla ilgili birtakım kurallar geliştirilebilir: "Kaygı kötüdür.", "Kaygı kurtulunması gereken bir duygudur." vb. Bu bağlamda bakıldığında bireyler hoşlarına giden duyguların peşinden koşarken, gitmeyenlerden kurtulmaya çalışır. Her ne kadar dış dünyadaki istenmeyen şeylerden kaçıp kurtulmak mümkün olsa da bu strateji iç dünya için işe yaramayabilir. Çünkü dil aracılığıyla kurulan ilişkiler öğrenilir ve öğrenilen bir şeyin öğrenilmemiş hale gelmesi mümkün değildir. Aksine bu içsel sembolik tehditlerden kaçınma çabası paradoksal etkilere yol açabilmekte, acıdan kaçmak için kullanılan yöntem bir süre sonra acının kaynağı haline gelebilmektedir (Terzioğlu ve Yavuz, t.y.)

Kabul ve Adanmışlık Terapisinin İnsan Doğasına Bakışı

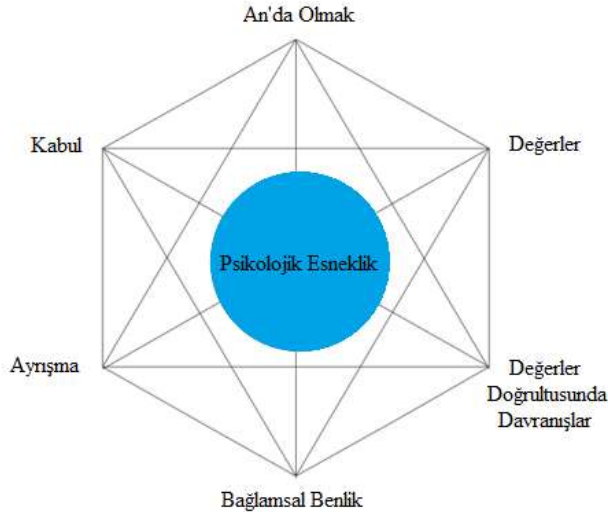
İnsanlar yaşam içerisinde kaçınılmaz bir şekilde pek çok acı, kayıp, başarısızlık, ve hayal kırıklıkları ile karşılaşmaktadır. Doğası gereği öfke, pişmanlık, nefret, suçluluk gibi pek çok acı veren duyguyu tekrar tekrar deneyimleyebilmektedir. Bunun yanı sıra insan zihni tüm bu acı verici olay ve durumları herhangi bir zaman diliminde hatırlayarak etkilenebilmekte ve geleceğe karamsar bakabilmektedir. Kabul ve Adanmışlık Terapisi, insanın böylesine büyük bir acı içindeyken dahi bir anlam, amaç ve dayanma gücü bulma fırsatının olabileceğini öne sürmektedir (Harris, 2016). İnsanlar herhangi bir sorunla karşı karşıya kaldıklarında onu çözmeye, üstesinden gelmeye ve sorundan kurtulmaya meyillidirler. Arabası bozulduğunda, hastalandığında veya sınavdan kötü bir not aldığı anda insanlar bu sorunlar karşısında çeşitli yöntemler deneyerek sorunu çözüme kavuşturabilmektedir. Ancak “düzelt-onar-kurtul” mantığını içsel deneyimlerinde de kullanmaya çalıştıklarında bireyin iç dünyasında yaşadıkları ile dış dünyadakiler benzerlik göstermediğinden söz konusu strateji pek işe yaramamaktadır. İnsan, ileriye doğru yürüdüğü yolda beraberinde geçmişini, yaşadığı psikolojik acıları ve içsel tecrübelerini de götürmektedir. ACT'a göre bu içsel deneyimler bireyin kişisel tarihinin bir parçasıdır, bundan dolayı kurtulunması gereken şeyler değildir (Hayes ve Smith, 2005).

Klasik batı psikolojisini benimseyen ve bireyin psikolojik belirtilerinin azaltılmasına odaklanan pek çok terapi yaklaşımının aksine ACT, şimdiki ana dayalı ve değerler doğrultusunda bir yaşam sürdürmesi konusunda bireyi desteklemektedir. İnsanın ana odaklı ve değerleri doğrultusunda eylemde bulunma durumu, psikolojik belirtilerinden bağımsız bir şekilde gerçekleşebilmektedir. Bu sebeple, bireyin potansiyeline güvenen bir perspektife sahip olan ACT, bireyin söz konusu belirtilerini azaltmak yerine bu belirtilerle kurduğu ilişkiyi değiştirmeye odaklanarak sonuca ulaşmak üzerine kurgulanmıştır. Terapi sürecinde danışanın bu belirtilerle kurduğu ilişki değiştiğinde dolaylı olarak belirtilerinde bir azalma meydana geleceği düşünülmektedir (Harris, 2016).

Kabul ve Adanmışlık Terapisindeki Temel Kavramlar

Psikolojik Esneklik

Psikolojik esneklik, bireyin içsel yaşantılarına dikkat ve açıklıkla yaklaşarak ânla temas halinde ve değerleri doğrultusunda davranışlar sergilemekte kararlı olması durumu olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle, anlamlı ve dolu dolu bir hayat için bireyin önünde engel gibi duran duygu, düşünce ve anılarını fark ederek; onları değiştirmeye, kontrol etmeye veya yoğunluklarını ya da sıklıklarını azaltmaya çalışmaksızın davranışları üzerindeki baskınlıklarını zayıflatmak ve böylece değer verdiği alanlardaki davranışlarında Adanmışlık göstermesi temel amaçtır. Danışma sürecinde de asıl amaç, danışanın psikolojik esneklik düzeyinin artırılmasıdır. Psikolojik esneklik düzeyi yüksek birey, yaşamında karşılaştığı zorluk, kriz ve travmatik yaşantılara karşı daha işlevsel baş etme davranışları sergileyebilmektedir (Strosahl, 2004; Harris, 2016). Psikolojik esneklik modeli bir diğer adıyla “esnek altıgen modeli” altı temel terapötik süreçten meydana gelmektedir: an ile esnek temas, kabul, bilişsel ayrışma, bağlamsal benlik, değerlerle temas ve değer odaklı davranışlarda adanmışlık. Bir sonraki bölümde bu altı süreç ana hatlarıyla ele alınacaktır.

Şekil 1. Kabul ve Adanmışlık Terapisinin Psikolojik Esneklik Modeli (Harris, 2016)

An'da Olmak

İnsanlar genellikle zamanlarının büyük bir kısmını geçmişini düşünerek, geçmişte yaşadıkları olayları ve olayların nasıl daha farklı olabileceğine ilişkin değerlendirmeler yaparak geçirmektedir. İnsan zihni bu anıların üzerinden tekrar tekrar geçerek nelerin yaşandığı ve aslında ne olması gerektiği üzerinde çeşitli kurgular ve hikâyeler oluşturarak tekrar benzer sorunların, benzer acıların yaşanmaması için nelerden kaçınmak gerektiğini planlamaktadır. Bu senaryolar zaman geçtikçe artmakta, yaygınlaşmakta ve bireyin yaşamındaki işlevselliğini de kısıtlayabilmektedir (Bolderston, 2013). Öte yandan insan zihni geleceğe odaklandığında bu kez de kaygılarla birlikte felaket senaryoları oluşturabilmekte ve bireyi umutsuzluğa sürükleyebilmektedir. Sonuç olarak gelecek bilinemez ve kontrol edilemez olduğundan insanlar yaşadıkları kötü deneyimlerin gelecekte de süreceğini düşünerek endişeye kapılmakta ve içinde bulunduğu anı ve yaşadıklarını kaçırmaktadır. Şimdiki zamanla temas halinde olma, düşünceler arasında kaybolmadan şu anda tecrübe edilen şeyin farkında ve bilincinde olarak şimdi ve burada olmak demektir. Kabul ve Adanmışlık Terapisi için danışanın içinde bulunulan ana ilişkin farkındalığının sağlanması çok önemlidir. Zira danışanın geçmişle ilgili yorumları ve geleceğe dair varsayımlarından ziyade an içerisinde deneyimlediği şeylere odaklanmanın ACT'in diğer beş temel sürecinin de daha iyi işlemesine fayda sağlayacağı düşünülmektedir (Hayes vd. 2004).

Kabul

Kabul, ACT'in en temel süreçlerinden biridir. Kabul, kişinin kendisine acı veren duygulara, yaşantılara, anılara ve dürtülere zihninde bir alan oluşturması ve oluşturduğu alanda bütün bunlara bir hareket alanı sağlayarak onlarla mücadele etmeden orada bulunmalarını sağlamaktır. Buradan bu olumsuz, acı veren yaşantıları sevmek ya da onları istemek anlamı çıkarılmamalıdır. Bu nedenle kabullenmenin, değerlerle uyumlu bir biçimde eylemde bulunma adına kaçınılan uyarılara yaklaşma davranışı olarak ifade edilmesinin daha isabetli olacağı düşünülmektedir (Blackledge ve Barnes-Holmes, 2009). Bütün bu istenmeyen duygu, düşünce, duyum ve anıları adeta birer misafir gibi görmek ve gelip gitmelerine izin vermek kabul sürecinde dikkat edilmesi gereken noktadır. Bu içsel yaşantılardan kaçınmaya çalışmak bireyi

daha çok sorunun içine sokarak bir çıkmaza sürüklemekte; bu düşünce ve duyguların zihinde belirip kaybolmalarına izin vermek bireye istediği hayatı yaşayabilme, seçimler yaparak harekete geçebilme özgürlüğünü sağlamaktadır (Walser ve Westrup, 2007).

Ayrışma

Bir kişi evinde oturmuş bir kitap okurken kitabın ana karakterinin yaşamış olduğu üzüntü verici bir olay ona kendi yaşantılarını hatırlatabilmekte ve geçmişte yaşamış olduğu olumsuz duygu ve düşünceleri tekrar yaşamasına sebep olabilmektedir. Böyle bir durumun insan zihninin kompleks yapısı ve özellikle dil yetisi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Herhangi bir fiziki acı olmasa da o acıya dair herhangi bir düşünce bireyin canını yakabilmektedir. Birisi için sıradan denebilecek bir kelime başka bir kişi için o kişinin zihninde yaşantıları ile ilişkilendirildiğinden kaygı, korku, üzüntü, hayal kırıklığı vb. duyguları hissetmesine neden olabilmektedir.

Ayrışma, bireylerin duygu, düşünce ve hatıraları, kendileri ve çevrelerine ilişkin gerçekler olarak görmeyip, onları yalnızca içsel yaşantılar gibi bir fenomen olarak tanımlayabilme yetisini ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle düşünce ile o düşünceyi düşünen kişi arasına mesafe konulmasıdır (Walser ve Westrup, 2007). ACT tedavi süresince sıkça metaforlardan faydalanmaktadır. Bilişsel ayrışmayı daha iyi anlayabilmek adına "Eller Metaforu" (Harris, 2016) kullanılan metaforlardan birisidir. Eller metaforunda, bireye ellerinin olumsuz duygu ve düşüncelerini temsil ettiği söylenir ve ardından ellerini avuç içleri yukarı bakacak şekilde tutarak yavaşça yüzüne yaklaştırması istenir. Ellerini tam olarak yüzünün karşısına getirdiğinde danışandan etrafa bakması ve ne gördüğüne dikkat etmesi söylenir. Yüzünün hemen önünde duran ellerinden (yani olumsuz düşünce ve duyguları) ötürü danışan herhangi bir şey göremez ve danışman ona neyi ne kadar görebildiğini, neyi ne kadar kaçırdığını ve bu şekilde güne başlayıp yataktan kalktığını, araba kullandığını, partiye gittiğini düşünmesini ister. Daha sonra yavaşça ellerini yüzünden aşağıya doğru indirmesini ister, elleri yüzünden uzaklaştıkça yani düşünceleri ile arasına mesafe koydukça ne deneyimlediğini sorar ve ellerinin (yani düşüncelerinin) hala orada olduğunu vurgular. Böylece bilişsel ayrışmanın aslında olumsuz düşünceleri ve duyguları yok saymadan, onlardan

kurtulmaya çalışmadan yalnızca bu düşünceler ile danışanın kendisi arasına mesafe koymasını sağlamak olduğunu ifade etmektedir.

Bilişsel birleşme kavramı ise, düşüncelerin yalnızca düşünce olmaktan çıkıp gerçekten kişiyi tanımlayan ifadeler olarak kabul edilmesi durumunu ifade etmektedir. Örneğin “beceriksizin tekiyim” düşüncesi ile birleşen bir danışan için artık bu sadece bir düşünce değil, onun gerçeği olmuştur. Bundan dolayı da herhangi bir işe başlayacağı esnada “beceriksizin tekiyim” perspektifinden bakarak belki de aslında becerebileceği, üstesinden gelebileceği bir işe bile başlamak istemeyerek kaçınılabilmektedir (Bolderston, 2013).

Bağlamsal Benlik

İnsan, yaşantılarını duyu organları vasıtasıyla algıladığı fiziksel bir benliğe; düşünme, hatırlama, yargılama gibi zihinsel yetiler aracılığıyla algıladığı düşünsel bir benliğe ve bu iki benliği izleyen bir gözlemleyen (bağlamsal) benliğe sahiptir (Harris, 2016). Bağlamsal benlik kişinin yargısız bir biçimde kabul deneyimi yaşaması, şimdi ve buradayı olduğu gibi tecrübe edebilmesidir. Bağlamsal benliğin gözlem halinde olması “saf farkındalık” olarak nitelendirilmektedir (Harris, 2016). Söz konusu gözlem hem içsel-psikolojik duyularını hem de dış dünyada meydana gelen olayları bütüncül bir perspektifle aynı anda fark edebilmeyi ifade etmektedir. Kişilerin duyguları, düşünceleri, değerleri ve algıları zamanla değişime uğrasa da bağlamsal benlik içerisinde yer alan gözlemleyen “ben” değişmemektedir (Harris, 2016). Bağlamsal benlik, kişinin anlık yaşantılarının ötesine geçerek benliğini algılamasıdır. Başka bir ifadeyle kişinin kendisi ile dış dünya arasına bir sınır çizerek buradan kendisini gözlemesidir (Terzi ve Tekinalp, 2013). Bağlamsal benlik bir tren istasyonuna benzetilebilir. İstasyon, her zaman aynı yerde sabit durur ve gelen giden trenlere tanık olur. Aynı burada olduğu gibi, insan da başından türlü türlü olaylar geçse de, tren istasyonu gibi aslında benliği/kendisi olduğu yerde sabit bir biçimde durmakta ve kendisini yaşadığı olaylarla bir bütün olarak değerlendirmemelidir.

Değerler

Değerler, kişinin hayatta ne yapmak, neyi temsil etmek ve nasıl biri olmak istediğini ve bu doğrultuda nasıl davranmak istediğini ifade etmektedir (Ha-

yes, Strosahl ve Wilson, 1999). Birey hayatının sonunda nasıl biri olarak hatırlanmak istiyorsa, değerleri de bu doğrultuda olacak (Ögel, 2015). Değerler, hayatı boyunca bireye harekete geçme konusunda motivasyon kaynağı olan ve ona rehberlik eden ilkelerdir. Kabul ve Adanmışlık Terapisinde danışana sık sık “Nasıl bir hayat istersin?” “Bu hayatta senin için önemli ve anlamlı olan şeyler nelerdir?” gibi sorular sorularak bireyin değerlerini keşfedebilmesine yardımcı olunmaktadır (Bach ve Moran, 2008). Değerler ve hedefler sıklıkla karıştırılmaktadır. Değerler ve hedefler özü itibarıyla farklılık göstermektedirler. Değerler daha çok süreç temellidir ve genellikle bir sonu yoktur. Öte yandan hedefler gerçekleştirilebilir ve gerçekleştirildiğinde hedef listesinde üstü çizilir. Bu minvalde bakıldığında değerler varılacak bir menzilden ziyade yolda olma anlamına gelmektedir (Walser ve Westrup, 2007). Örneğin kilo vermek bir hedefdir, gerçekleştirilir ve biter. Sağlıklı bir yaşam sürmek ise bir değerdir ve yaşam boyu sürebilir. Davranışlar değer odaklı olduğunda verimi artmakta ve kişinin iyi oluşuna fayda sağlamaktadır (Hayes, Strosahl ve Wilson, 1999). Kişinin nereye gideceğini seçmesi nereye gitmeyeceğini seçmesine nazaran daha işlevseldir. Tıpkı pusulası yardımıyla rotasını belirlemiş bir kaptan gibi bireyin gideceği yönü belirlemiş olması, ne tür seçimler yapacağını ve ne şekilde ilerleyeceğini kolaylaştırmaktadır. Tam tersine bireyin nereye gitmeyeceği ile meşgul olması daima bir şeylerden kaçmaya çalışması ve kendisini sürekli sınırlandırması ile sonuçlanmaktadır (Bach ve Moran, 2008). Kabul ve Adanmışlık terapisi bireyin güçlü ve kendinden emin bir şekilde, aktif olarak değerlerinin peşinden gitmesi fakat değerlerini eyleme dökerken katı kurallar oluşturmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Değerlerin eyleme geçirilmesi noktasında sergilenen katı bir tutum, bireyin değerleriyle birleşme yaşamasına, bu değerlerin uyulması gereken emirler gibi algılanarak kişinin kendisini baskı altında ve sınırlandırılmış hissetmesine yol açabilmektedir (Harris, 2016).

Değerler Doğrultusunda Davranışlar

Değer odaklı eylemler, kişinin değerleri tarafından yönlendirilen etkili eylemlerdir. Terapi sürecinde danışanın bulunduğu değerleri kıymetlidir fakat sadece bu değerlerin farkında olmak yaşamını daha anlamlı, zengin ve dolu kılmaya yeterli değildir. Bir kaptanın yalnızca elindeki pusulaya bakması onun tam anlamıyla yolculuk yaptığı anlamına gelmez. Kararlı eylem, zor

durumlara kolayca uyum sağlayabilme, davranışı sürdürebilme ya da gerektiği zaman uygun değişiklikler yapabilme ve değerleri doğrultusunda davranma gibi esnek eylemleri içermektedir. Tedavi sürecinde değerlerin sürdürülebilir ve değer yönelimli davranışlara dönüştürülmesi hedeflenmektedir (Harris, 2016). ACT sürecinde öncelikle birey değerleri doğrultusunda hareket edeceğini sözel olarak ifade etmektedir. Daha sonra bu doğrultuda gerçekleştireceği davranışsal süreçler belirlenmekte ve açık bir şekilde ortaya konmaktadır. Böylece netlik kazandırılan davranışsal süreçlerin gerçekleştirilme olasılığı artmaktadır (Bolderston, 2013).

Kabul ve Adanmışlık Terapisi'nde Danışma Süreci ve Kullanılan Teknikler

ACT'nin terapideki amacı kişilerde psikolojik esneklik geliştirmek başka bir ifadeyle, kişilerin psikolojik katılık düzeylerini azaltmaya yardımcı etmektir. Psikolojik esneklik, bireylerin değerleri doğrultusunda eylemler gerçekleştirirken şimdiki anda ortaya çıkan yaşantıların farkında ve onları kabul etmeye açık olması durumu olarak ifade edilmektedir (Harris, 2016). Terapi sürecinin sonunda da danışanın şimdiki ana odaklı ve değerler doğrultusunda sürdürülmeye kararlı bir hayata sahip olması hedeflenmektedir. ACT, her seansta danışanın psikolojik esnekliğini arttırmayı hedeflemektedir. Danışanın an ile temas ederek, değer odaklı işlevsel eylemlerde bulunması onu canlılığa doğru yönlendirmektedir. Kabul ve Adanmışlık Terapisindeki canlılık (zindelik), herhangi bir duygudan öte ve ziyade hayatı kimi zaman acı verici de olsa bütünüyle kucaklamak şeklinde ortaya çıkmaktadır. ACT'ta terapi sürecinde danışanın acı (ıstırap) çekme tarafından canlılık tarafına geçişine yardımcı olmak hedeflenmektedir (Harris, 2016).

ACT, danışma sürecinde birçok farklı teknikten faydalanmaktadır. Bunlardan biri de metaforlardır. Her ne kadar felsefi ve kuramsal bağlamı ACT'ı anlaşılması güç bir yaklaşım olarak gösterse de bu karmaşık süreçleri anlatmak için danışman metaforlardan yararlanmaktadır. Bunlardan biri de "Parti Metaforu" dur (İzgiman, 2014). Danışman danışana parti metaforunu şu şekilde ifade edebilmektedir: "Büyük bir parti verdiğinizi düşünün. Bu parti herkese açık bir parti, herkes gelebilir. Arkadaşlarınızı arıyor çevrenize haber veriyorsunuz ve partiniz için büyük hazırlıklar yapıyorsunuz. Beklenen gün geliyor ve arkadaşlarınızın gelmesiyle eviniz yavaş yavaş dolmaya başlıyor.

Her şey harika giderken birden kapı çalıyor ve siz bu kez gelenin kim olduğunu tahmin etmeye çalışarak kapıyı açıyorsunuz. Kapıyı açtığınızda gelenin kaba saba, bakımsız ve sevmediğiniz bir komşunuz olduğunu görüyorsunuz. Onu içeri almak istemiyorsunuz fakat o bir merhaba bile demeden içeri dalıyor ve partiye arkadaşlarınızın arasına katılıyor, kaba bir şekilde yiyip içip konuşuyor. Çok utanmış ve de kızgın hissediyorsunuz. Dayanamayıp bu kadarı yeter diyerek onu evden kovuyorsunuz. O gidince kendinizi rahat hissediyorsunuz ve partinize dönerek kaldığınız yerden devam ediyorsunuz. Aradan bir süre geçtikten sonra yeniden kapı çalıyor ve açtığınızda yine o kaba komşunuz olduğunu görüyorsunuz daha siz dur diyemeden o direkt içeri dalıyor ve partiye katılıyor. Onu tekrar kovuyorsunuz. Bu sefer işi garantiye almak için kapının önünde bekliyorsunuz ve bu sorunu çözüyor. Komşunuz artık partide değil. Ama asıl sorun şu ki siz de kendi partinizi kaçıyorsunuz. Komşunuzun partiye tekrar gelmesini riske atmak istemiyor ve ne yapacağınızı bilemiyorsunuz. Partiye dönüp eğlenmek istiyorsunuz ama komşunuzun orada olacağı düşüncesi sizi oldukça rahatsız ediyor. Bir süre sonra bu partinin sizin için önemli olduğunu düşünerek içeri geçiyor ve kaldığınız yerden devam ediyorsunuz. Düşündüğünüz şey gerçekleşiyor ve komşunuz geri geliyor ve yine rahatsız edici oluyor. Fakat bu sefer durum farklı. Öncelikle komşunuz orada duruyor ve onu görmezden gelmeniz mümkün değil. Ama yine de siz arkadaşlarınızla vakit geçirmeye onlarla sohbet etmeye devam ediyorsunuz. Tuhaf bir şekilde komşunuz orada olmasına rağmen partinizde iyi vakit geçirebildiğinizin farkına varıyorsunuz. İlk olarak en azından kendi partinizi kaçırmıyorsunuz. İkinci olarak ondan kurtulmaya çalışmadığınız için o da daha sakin, hala rahatsız edici olsa da eskisi kadar kötü değil. Daha sonra komşunuzun daha önce hiç fark etmediğiniz özelliklerini görüyorsunuz. Örneğin keskin de olsa kendine özgü bir mizah anlayışı var ve bu birkaç arkadaşınızın hoşuna bile gitti." Burada danışana davetsiz misafirin kendi olumsuz duygu ve düşünceleri olduğunu, onlarla mücadele ettiği zaman aslında kendi hayatını kaçırdığını ve mücadele etmek yerine onları olduğu gibi kabul ettiği zaman etkisinin zamanla azalacağı mesajı verilmektedir.

Danışma sürecinde kullanılan bir diğer teknik kullanılan dilin farkında olmaktır. Bu teknik bilişsel ayrışma için kullanılan tekniklerden biridir. Bu tekniğin kullanım örneklerinden biri "Şu düşünceye sahibim..." ifadesini kul-

lanmaktadır (İzgi-man, 2014). “Ben şuyum...” demek yerine “Şu düşünceye sahibim...” demek daha doğru ve çalışılabilir bir ifadedir. Örneğin “Değersizim” demek yerine “Değersiz olduğum düşüncesine sahibim” veya “Zihnimden değersiz olduğuma dair bir düşünce geçti” gibi ifadelerin kullanımı önerilmektedir. Böylece birey düşünceleri ile kendisi arasında bir mesafe koyabilir ve bilişsel birleşmenin önüne geçilmiş olur.

Bir diğer yöntem ise kelime tekrarıdır. Birkaç dakika boyunca bir kelimenin üst üste tekrarlanması o kelimenin anlamını yitirmesine sebep olabilmektedir. Örneğin “kötüyüm” ya da “yağmur” kelimelerinin defalarca tekrarlanması yoluyla bu anlamını kaybetme süreci deneyimlenebilmektedir (Ögel, 2012).

Danışma sürecinden kullanılan başka bir yöntem ise olumsuz duygu ve düşüncelere isim takmaktır. Bu yöntemin amacı olumsuz duygu ve düşüncelere Ali, Ayşe, misafir gibi isimler takılarak bunları somutlaştırmaktır. Böylelikle sorun dışsallaştırıldığı için mücadele edilebilirliği artmaktadır (İzgi-man, 2014).

Danışman-Danışan İlişkisi ve Danışmanın Süreçteki Rolü

ACT’ta terapi sürecinde bir diğer önemli husus ise danışman-danışan ilişkisidir. Her terapi ekolünde danışman ile danışan arasında kurulan terapötik ilişki önemlidir. ACT’ta ise bu ilişki danışma sürecinin olmazsa olmazıdır. Üçüncü dalga davranış terapilerinin, önceki kuşak terapilere göre psikolojik değişim için danışan ile danışman arasındaki ilişkinin hayati bir rol oynadığının daha çok ayırında olduğu belirtilmektedir (Hayes, 2004). Danışman ile danışan arasındaki eşit ilişkiyi ifade edebilmek adına “iki dağ metaforu” (Hayes, Strosahl ve Wilson, 1999) kullanılmaktadır. Söz konusu metafor kullanılırken danışana “Tehlikeli yerlerle dolu yüksek bir dağı tırmanmak üzere-sin. Benim görevim seni izlemek ve ayağının kayabileceği ya da seni incitebilecek noktaları gördüğüm kadarıyla sana bağırarak iletmek. Fakat bunu yapamam, çünkü senin dağının üzerinde dikilmiş duruyor, aşağıya sana doğru bakıyorum. Dağına tırmanmana yardım edebilmem ancak vadinin karşısında kendi dağıma tırmanmam ile mümkün olabilir. Nereye adımını basarsan bunun senin için daha iyi bir yol olabileceğini anlamak için senin dağına

tırmanmanın tam olarak nasıl bir şey olduğunu bilmek zorunda değilim” denilerek danışana kendisi ile eşit bir ilişki kurulduğu mesajı iletmeye çalışılmaktadır.

Terapi sürecinde danışman, danışanın yaşamında önem atfettiği alanları araştırarak ve ortaya çıkan alanlarda değer odaklı çalışmalar yaparak danışanın değerlerini keşfetmesine ve anlamasına yardımcı olmaktadır. Danışman, danışanı değerleri doğrultusunda yaşaması konusunda cesaretlendirir, onun hayatında kolaylaştırıcı bir rol oynar ve hiçbir zaman danışanın belirtilerini ortadan kaldırmaya çalışmaz (Harris, 2016; Batten, 2011).

Danışma Sürecinin Aşamaları

ACT’ın terapi sürecinin aşamalarına genel yapılandırılmış bir çerçeveden bakılacak olursa söz konusu çerçeve; kendinelik egzersizleri, bir önceki seansın gözden geçirilmesi, temel müdahaleler ve ev ödevi şeklindeki dört yapıdan oluşmaktadır (Harris, 2016). Kendinelik egzersizleri danışanın şimdiki ana dair farkındalığını arttırmaya yöneliktir ve danışanları duyuşsal olarak seansa hazırlamaya yardımcı olmaktadır. Bir önceki seansın gözden geçirilmesi ise verilen ev ödevlerinin gözden geçirilmesine olanak sağlamanın yanı sıra danışanın odakta kalmasına yardım etmesi bakımından önemlidir. Temel müdahaleler ise danışmanın herhangi bir protokol takip edip etmemesine göre şekillenmektedir. Bunun yanı sıra danışmanın protokolünü uygulama konusunda katı olmaması ve seanslarda ortaya çıkabilecek durumlara karşı esnek bir tutum sergilemesi oldukça önemlidir. Ev ödevi, terapi sürecinin en önemli bileşenlerinden biridir. Ev ödevi verilmeden önce, verilecek ödevin mantığı, nasıl yapılacağı konusunda danışan bilgilendirilmeli; henüz içselleştirilmediği düşünülen değerler ile ilgili ödevler verme konusunda danışman ısrarcı bir tutum takınmamalıdır (Terzi ve Tekinalp, 2013; Harris, 2016).

Kabul ve Adanmışlık Terapisinde Kullanılan Değerlendirme Araçları

Kabul ve Adanmışlık Terapisi yaklaşımının psikopatolojiye belirtilerden ziyade süreçler üzerinden bakması, değerlendirme araçlarının daha çok süreçler üzerinden geliştirilmesini sağlamaktadır (Yavuz, 2015). ACT sürecinde en

sık kullanılan değerlendirme araçlarından biri geçerlik ve güvenilirlik çalışması Yavuz ve arkadaşları (2016) tarafından gerçekleştirilen Kabul ve Eylem Formu (The Acceptance and Action Questionnaire, AAQ) II'dir. 7'li likert tipte 7 maddeden oluşan Kabul ve Eylem Formu yaşantısal kaçınma ve psikolojik katılığın değerlendirilmesinde kullanılmaktadır.

ACT sürecinde kullanılan bir diğer değerlendirme aracı ise Bilişsel Birleşme (Cognitive Fusion) Ölçeğidir. Bilişsel Birleşme Ölçeği 7'li likert tipte 7 maddeden oluşmakta ve bireyin bilişsel birleşme sürecinin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır (Gillanders vd. 2014).

Bir başka değerlendirme aracı ise Smout ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen ve Türk kültürüne uyarlama çalışması Aydın ve Aydın (2017) tarafından gerçekleştirilen Değer Verme Ölçeği (Valuing Questionnaire)'dir. Toplam 10 madde ve "ilerleme" ve "tıkanma" olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır.

Kabul ve Adanmışlık Terapisine dayalı geliştirilen değerlendirme araçlarından bir diğeri olan Değer Odaklı Yaşam Ölçeği (Valued Living Questionnaire) ise, ACT sürecinde bireyin yaşamlarını değer odaklı yaşayıp yaşamadıklarını belirlemek üzere Wilson ve Groom (2002) tarafından geliştirilen ve Türk kültürüne uyarlama çalışması Çekici ve arkadaşları (2018) tarafından gerçekleştirilen bir öz-bildirim ölçeğidir. DOYÖ, yaşamın 10 temel alanında değer odaklı yaşamı ölçen iki bölümlü bir ölçektir.

Kabul ve Adanmışlık Terapisinin Etkililiği

Kabul ve Adanmışlık Terapisi üçüncü dalga davranışçı terapiler içinde en çok etkililik çalışmaları yürütülen yaklaşımdır.

Powers ve arkadaşları (2009) tarafından yapılan ACT'in etkililiğine ilişkin meta-analiz çalışmasına göre ACT; kontrol grubu, bekleme listesi, plasebo gruplarına ve standart tedaviye açık bir üstünlük sağlarken köklü tedavilere (BDT vb.) herhangi bir üstünlük sağlayamamıştır. ACT ile tedavi edilen danışanlar, kontrol grubundakilerin %66'sından daha iyi bir ilerleme göstermiştir.

Öst (2014) tarafından gerçekleştirilen ve ACT'in psikiyatrik bozukluklar, somatik bozukluklar ve iş stresi üzerindeki etkililiğini araştıran bir meta-analiz çalışmasının sonuçlarına göre ACT'in söz konusu problem alanları üzerinde düşük düzeyde bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca

ACT, bilişsel veya davranışsal tedavilerin birçok farklı türüyle kıyaslanmış ve aralarında düşük düzeyde ve anlamlı olmayan bir farkın olduğu ifade edilmiştir.

A-Tjak ve arkadaşları (2015) tarafından gerçekleştirilen ve 39 kontrollü etkililik çalışmasının dahil edildiği bir başka meta-analiz çalışmasının sonuçlarına göre ACT, tedavi sonrası ve izleme çalışmalarında kontrol gruplarına, bekleme listesine, psikolojik plasebo grubuna ve standart tedaviye üstünlük sağlamıştır. Ayrıca ACT, ikincil kazanımlar, yaşam doyumu/kalitesi ve süreç ölçümleri bakımından da kontrol grubuna göre daha üstündür. Bunun yanı sıra ACT, BDT gibi diğer köklü tedavi yaklaşımları ile kıyaslandığında aralarında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiş; kaygı bozuklukları, depresyon, bağımlılık ve somatik sağlık problemlerinin tedavisinde ACT'in bu köklü tedaviler kadar etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Bai ve arkadaşları (2019) tarafından ACT'in depresyon üzerindeki etkisini araştırmak üzere gerçekleştirilen, 18 kontrollü etkililik çalışmasının dahil edildiği meta-analizi çalışmasında, ACT'in kontrol grubuna göre depresyonun anlamlı düzeyde azaltılmasını sağladığı bulgusuna yer vermiştir.

Yıldız (2019) tarafından ACT'in psikoz tedavisindeki etkililiği üzerine gerçekleştirilen meta-analiz çalışmasının sonuçlarına göre ACT'in, psikotik bozukluklarda görülen depresyon, kaygı ve halüsinasyonlar üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Kang, Hwang ve Jun (2019) tarafından ACT'in kronik ağrı hastaları üzerindeki etkililiğini araştırmak üzere gerçekleştirilen çalışmada, ACT'in acı, acının kabulü, kaygı, depresyon ve yaşam kalitesi üzerinde etkili olabileceği belirtilmiştir.

Bütün bu araştırmalar doğrultusunda Kabul ve Adanmışlık Terapisi'nin depresyon, kaygı, bağımlılık, kronik ağrı, psikotik bozukluklar vb. çeşitli problem alanları üzerinde etkili olduğu söylenebilmektedir. Öte yandan terapinin gücünün ve bilimselliğinin artırılması bağlamında yapılacak kontrollü etkililik çalışmalarına ihtiyaç duyulduğu söylenebilmektedir.

Kabul ve Adanmışlık Terapisi Eğitimi

Kabul ve Adanmışlık Terapisi eğitimleri başta kuramın kurucularından olan Steven C. Hayes'in (<https://act.courses/course-closed/>) kendisi olmak üzere

dünyanın birçok yerinde birçok eğitimci tarafından online veya yüz yüze olmak üzere verilebilmektedir. Ülkemizde ise ACT eğitimleri, Bağlamsal Davranış Bilimleri Derneği (<http://www.baglamsalbilimler.org>) ve Kognitif Davranışçı Terapileri Derneği (<https://kdtd.org.tr/>) gibi dernekler üzerinden yürütülmektedir. Öncelikle katılımcılara temel eğitim verilmekte sonrasında ileri eğitimler ve süpervizyonlar ile süreç devam etmektedir.

Kabul ve Adanmışlık Terapisine Yöneltilen Eleştiriler

Kabul ve Adanmışlık Terapisi, diğer üçüncü dalga terapiler gibi ortaya çıktığı günden bu yana birtakım eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu bölümde ACT'a yöneltilen eleştirilere yer verilecektir.

ACT'a ilk sert eleştiri Corrigan (2001) tarafından yapılmıştır. Söz konusu çalışmasında Corrigan, üçüncü dalga davranışçı yaklaşımlarını bilimsel yayın sayılarının yetersiz olması bakımından eleştirerek söz konusu yaklaşımların ellerindeki bilimsel verinin ötesinde yorumlarda bulduklarını ifade etmiştir. Bu makale yayımlandıktan sonra uzun yıllar boyunca Corrigan, çeşitli konularda ACT araştırmacılarına yardımcı olmuştur (Hayes, t.y.)

Hofmann ve Asmundson (2008) tarafından yürütülen çalışmada ACT'ın ve diğer farkındalık temelli terapilerin Bilişsel Davranışçı Terapiyle aynı şey olduğunu ifade etmiş ve duygudurum bozukluklarının tedavisinde BDT'den daha etkili olduğu iddiasını yalanlamıştır. Üçüncü dalga yaklaşımların gerçekten "üçüncü dalga" denebilecek kadar ellerinde veri olmadığını vurgulayan makalede Metakognitif Terapi'nin kurucusu Adrian Wells ve Diyalektik Davranışçı Terapi'nin kurucusu Marsha Linehan ile kişisel görüşmeler yapıldığından ve bu görüşmelerde Wells ve Linehan'ın kendi yaklaşımlarını üçüncü kuşak davranış terapileri arasında görmediklerini aksine BDT'nin bir uzantısı veya BDT'nin kabul stratejilerini içeren bir formu olduğunu ifade ettiklerinden bahsedilmiştir.

Hofmann (2008) bir başka makalesinde Hayes'in (2004) "üçüncü dalga" tabirini eleştirmiş ve ACT'ın BDT'nin yerini alacak bir terapi olmadığını ifade etmiştir. ACT'ın "duygusal kaçınma, bilişsel içeriğe aşırı gerçek tepki ve davranış değişikliği için taahhütte bulunma ve sürdürmememe" gibi temel amaçlarının Gestalt yaklaşımı gibi birçok eski insanlı terapi ve bütüncül yaklaşımla benzer olduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra ACT'ın 1928 yılında

Shoma Morita isimli Japon bir psikiyatrist tarafından geliştirilen Morita Terapi ile çok fazla benzerliğe sahip olduğunu ve kavramlarının neredeyse birbirini aynı olduğunu vurgulamış ve bu benzerlikleri makalesinde ele almıştır.

Kabul ve Adanmışlık Terapisi'ne en sert eleştirilerde bulunan Hofmann, günümüzde Steven C. Hayes ile birlikte süreç temelli terapiler üzerine akademik çalışmalar yapmakta ve eğitimler vermektedir.

Tartışma ve Sonuç

İnsan, doğası gereği acıdan kaçma ve kendisine iyi hissettiren, onu mutlu eden şeylerin peşinde koşma eğilimi göstermektedir. Bu eğilim günümüzde her türlü kanalla beslenerek adeta insanları mutluluğun kölesi haline getirmektedir. Hâlbuki insanın hayatında yalnızca olumlu duyguların olması mümkün değildir ve acı insan hayatının kaçınılmaz bir unsurudur. İşte bu noktada önemli olan insanın bu acı verici olay ya da durumlar karşısında nasıl bir tutum sergilediğidir. Acıyı reddetme, ondan kaçınma fiziksel durumlar veya olaylar için işe yarar görünse de psikolojik, içsel durumlarda bu stratejiler ne yazık ki işe yaramamaktadır. Zira insan, nereye giderse gitsin, ne kadar uzaklaşmaya çalışırsa çalışsın zihni beraberinde o acıyı da götürecektir. Üstelik kaçmaya çalıştığı o acı verici duygu ve düşünceler o kaçmaya çalıştıkça artacak ve paradoksal bir etki gösterecektir. Kabul ve Adanmışlık Terapisi işte tam da bu noktada bireyi kontrolü dışında gerçekleşen acı verici duygu, düşünce ve yaşantıları kabul etmeye; değerlerinin farkına varmaya ve değerleri doğrultusunda hayatını zenginleştirecek davranışları sürdürmeye adanmış olmaya davet etmekte ve anlamlı, dolu dolu bir yaşam sürmesinde ona yardımcı olmaya çalışmaktadır.

Güneşin Doğu'dan doğduğunun ve yüzünü Doğu'ya dönmenin ne kadar önemli olduğunun son yıllarda farkına varan üçüncü dalga davranış terapilerinden biri olan ACT, mensup olduğu üçüncü kuşağın diğer terapilerinde de olduğu gibi farkındalık temelli ve bağlamsal bir terapi yaklaşımıdır. İkinci dalga davranış tedavilerinin (örneğin BDT) kaçırdığı en önemli noktalardan biri bireyi bulunduğu tarihsel ve durumsal bağlamından ayrı değerlendirerek belli semptomlara sahip bireylere anahtar kognisyonlar üzerinden belirli tedaviler uygulayarak sağaltımı gerçekleştirmeye çalışmasıdır. Zira hiçbir insan kendi bağlamından bağımsız değerlendirilemez. Bireyin sahip olduğu olumsuz duygu ve düşünceler ele alınırken o kişinin tarihsel ve durumsal

bağlamı mutlaka dikkate alınmalı ve buna göre bir tedavi planı oluşturulmalıdır. ACT'ta müdahalenin amacı bireyin olumsuz duygu ve düşüncelerini değiştirmek değil, bireyin bu duygu ve düşüncelerle arasındaki ilişkiyi değiştirmektir. İlişki değiştiğinde belirtilerin azalması olası bir sonuçtur ve bu durum ACT tedavisinin ikincil bir getirisiidir.

ACT'ın insanın dil ve bilişine yaptığı vurgu da son derece değerlidir. Zira insan, diğer tüm canlılardan farklı olarak fiziksel ilişkilendirmenin yanı sıra soyut ilişkilendirme yeteneğine de sahiptir. Böylece insan zihni kurduğu karşılıklı ve kombinasyonel ilişkilendirmeler vasıtasıyla en güzel bir anı bile acı dolu bir hale getirebilmektedir. İnsanların kullandıkları dili onların acılarının kaynağı olarak gören ACT, danışma sürecinde danışanın kullandığı dile çeşitli yöntemlerle müdahale ederek daha yapıcı ve olumlu bir dil kullanmalarına yardımcı olur.

İnsanın kendine dair farkındalık kazanması son derece önemlidir. Özellikle bireyin kendi değerlerini keşfetmesi, bu değerler doğrultusunda sürdüreceği yaşamının ilk basamağıdır. Nasıl ki pusulası olmayan bir gemi kaptanı açık sularda yönünü tayin etmede zorlanır ve yolunu kaybederse değerlerinin farkında olmayan birey de yaşam yolculuğunda zorluklarla karşılaşacaktır. ACT, bireyin çıkacağı bu uzun yaşam yolculuğunda pusulasını bulmasına yardımcı olmaktadır.

Kaygı, depresyon, kronik ağrı, somatik bozukluklar, iş stresi vb. birçok alanda etkili olduğu kanıtlanan ACT, çocukluktan yaşlılığa kadar tüm gelişim dönemlerine uygulanabilmekte ve yeri geldiğinde önleyici bir hizmet işlevi de görmektedir. Ülkemizde henüz yeni yeni yaygınlaşmakta olan ACT'ın özellikle okul psikolojik danışmanları tarafından okullarda kullanımının önemli olduğu düşünülmektedir. Bireysel veya grup formatında gerçekleştirilecek ACT temelli kontrollü etkililik çalışmalarının ve betimsel çalışmaların ulusal alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**A Review on Acceptance and Commitment Therapy
(ACT)**

*

Aykut Kul - Fulya Türk
Gaziantep University

“Feeling good”, always pursuing happiness, the desire to experience positive emotions and avoiding negative emotions have become one of the most basic life goals of people today. However, although it is unlikely to have only positive emotions in a person's life, pain is an inevitable part of human life. At this point, Acceptance and Commitment Therapy (ACT), as can be understood from its name, tries to help them live a meaningful and full life by encouraging individuals to accept things beyond their personal control and to be determined to continue their life-enriching behavior.

From this point of view, Acceptance and Commitment Therapy means not to see the negative emotions and thoughts on individuals occupying their minds and even affecting their bodies; instead of fighting these feelings and thoughts, it aims to teach them how to deal with different and new ways and to help them live in the current main focus by accepting these experiences as they are, so to speak, by perceiving them as “guests” (Eifert & Forsyth, 2005). When the individual can accomplish all this, he / she will be able to reach psychological flexibility (Hayes, Strosahl and Wilson, 1999). The aim of this study is to analyze Acceptance and Commitment Therapy from a general perspective.

With Watson (1925), it is stated that three generations (waves) are included in the history of Behavioral Therapy approaches, which have passed almost a century since their foundations were laid (Hayes, 2004). When we look at the applications in the first wave behavioral therapies, the focus is on the behaviors that can be observed, and it is aimed to make changes on these behaviors using methods such as classical conditioning and operant learning (Vatan, 2016). By the late 1960s, new behaviorist theorists stated that it was not enough to focus only on observable behaviors, and that cognitions were

important in the relationship between stimulus and response. Thus, the second wave of Behavioral Therapies emerged. Rational Emotive Behavioral Therapy of Albert Ellis (1962) and Cognitive Therapy of Beck (1964) are the most known second wave of behavioral therapy. Second-wave behavioral therapies (especially cognitive behavioral therapy) are criticized for ignoring emotions as they focus more on controlling thoughts and beliefs (Izgiman, 2014). In line with these criticisms, third wave approaches, which attach importance to the individual's inner lives and focus on concepts such as insight, awareness and acceptance, have begun to emerge. Among the third wave approaches are Dialectical Behavior Therapy (Linehan, 1993), Metacognitive Therapy (Wells, 2000), Mindfulness-Based Cognitive Therapy (Segal, Williams and Teasdale, 2002), Acceptance and Commitment Therapy (Hayes and Strosahl, 2004) and Emotion Regulation Therapy (Berking and Whitley, 2014).

It is stated that among the third wave behavioral therapies, the most prominent approach in terms of both prevalence and scientific data is Acceptance and Commitment Therapy (ACT) (Hayes, 2004). Acceptance and Commitment Therapy is a present focused, mindfulness-based approach that comes from a radical behavioral school, whose effectiveness is proven with scientific data, and its philosophy is based on the relationship between language and cognition (Hayes, Strosahl, and Wilson, 1999). The main purpose of Acceptance and Commitment Therapy is to transform the relationship between the individual and compulsive thoughts or emotions into a new structure. Unlike Cognitive Behavioral Therapy, ACT aims to change the relationship it has with that thought, rather than changing the thought that forces the individual and negatively affects his life. In the new structure, it is the main purpose to look at and understand them more than to get away from the thoughts or feelings that are thought to cause problems. Consequently, the reduction of symptoms is a secondary benefit of focusing on thoughts and emotions rather than ACT's main purpose (Harris, 2006).

Acceptance and Commitment Therapy basically consists of three processes (Harris, 2016; Terzi and Tekinalp, 2013):

A= Acceptance of your thoughts and feelings and be present

C= Choose a valued direction

T= Take action

Psychological flexibility is defined as the situation where the individual is determined to behave in contact with the moment and behave in line with their values by approaching their inner lives with attention and clarity. The main purpose of the ACT process is to increase the client's psychological flexibility. There are six basic concepts that provide the psychological flexibility of the individual. These are: being in the moment, acceptance, cognitive defusion, self as a context, values and value-oriented actions.

Being in the moment means being in contact with the present time, being here and now, being aware and conscious of what is currently being experienced, without being lost between thoughts. For Acceptance and Commitment Therapy, it is very important to raise awareness of the client regarding the current moment.

Acceptance is one of the main processes of ACT. Acceptance is to create a space in the mind of the person, his painful feelings, experiences, memories and impulses, and to ensure that they are there without struggling with them by providing a space for all of them in the area he creates. The meaning of loving these negative, painful experiences or asking them should not be deducted from this.

Cognitive defusion refers to individuals' ability to define emotions, thoughts and memories as facts about themselves and their environment, and to define them only as a phenomenon like inner life. In other words, it is the distance between thought and the person who thinks that thought (Walser & Westrup, 2007).

Self as a context is the experience of acceptance without judgment, and the experience of being here and now as it is. Observing the contextual self is described as "pure awareness" (Harris, 2016).

Values represent what a person wants to do in life, to represent and how to be one, and how he wants to behave accordingly (Hayes, Strosahl and Wilson, 1999). Just as the individual wants to be remembered as the end of his life, his values will be in this direction (Ögel, 2015).

Value-oriented actions are effective actions driven by the values of the person. In the treatment process, it is aimed to transform values into sustainable and value-oriented behaviors (Harris, 2016).

ACT utilizes many different techniques in the counseling process such as metaphors, awareness of the language used, word repetition and naming negative emotions and thoughts. Metaphor is an important treatment tool in the

ACT process. Among the most commonly used metaphors are metaphors such as "hands metaphor" and "party metaphor". Another important technique is to be aware of the language used. This technique is one of the techniques used for cognitive defusion. For example, instead of saying "I am worthless", it is suggested to use expressions such as "I have the idea that I am worthless" or "I have thought that I am worthless". Another method is word repetition. Repeating a word for several minutes may cause that word to lose its meaning. For example, the process of losing this meaning can be experienced by repeatedly repeating the words "I am bad" or "rain" (Ögel, 2012).

ACT is an approach among third wave behavioral therapies which has the most effectiveness studies. When these effectiveness studies are examined, ACT's depression, anxiety disorders, psychotic disorders, chronic pain, somatic disorders, work stress, acceptance of pain, quality of life etc. appears to be effective in many areas (Powers et al., 2009; Öst, 2014; A-Tjak et al., 2015; Bai et al., 2019; Kang, Hwang and Jun, 2019; Yıldız, 2019).

As a result, ACT, which has proven to be effective in many areas such as anxiety, depression, chronic pain, somatic disorders, work stress, etc., can be applied to all developmental periods from childhood to old age and also acts as a preventive service when it is appropriate. It is considered that the use of ACT, which has just become widespread in Turkey, is particularly important in school psychological counselors. It is thought that ACT-based controlled effectiveness studies and descriptive studies to be carried out in individual or group format will contribute to the national literature.

Kaynakça / References

- A-tjak, J. G., Davis, M. L., Morina, N., Powers, M. B., Smits, J. A., ve Emmelkamp, P. M. (2015). A meta-analysis of the efficacy of acceptance and commitment therapy for clinically relevant mental and physical health problems. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 84(1), 30-36.
- Aydın, Y., ve Aydın, G. (2017). Değer verme ölçeği (DVÖ)'ni Türk Kültürüne uyarılama çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 64-77.
- Bach, P. A. ve Moran, D. J. (2008). *ACT in practice case conceptualization in Acceptance and Commitment Therapy*. Oakland, CA: New Harbinger Publications.

- Bai, Z., Luo, S., Zhang, L., Wu, S., ve Chi, I. (2019). Acceptance and commitment therapy (act) to reduce depression: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 260, 728-737.
- Batten, S. (2011). *Essentials of acceptance and commitment therapy*. California: Sage Publications.
- Beck, A. T. (1970). Cognitive therapy: Nature and relation to behavior therapy. *Behavior Therapy*, 1(2), 184-200.
- Berking, M., ve Whitley, B. (2014). Emotion Regulation: Definition and Relevance for Mental Health. *Affect regulation training* içinde (ss. 5-17). New York: Springer.
- Blackledge, J. T. ve Barnes-Holmes, D. (2009). Core processes in acceptance and commitment therapy. J. T. Blackledge, J. Ciarrochi & F. P. Deane (Ed.). *Acceptance and Commitment Therapy: contemporary theory research and practice* içinde (s. 41-58). Australia: Australian Academic Press.
- Bolderston, H. (2013). *Acceptance and commitment therapy: Cognitive fusion and personality functioning*. (Doctoral Dissertation) University of Southampton, Faculty of Social and Human Sciences, School of Psychology.
- Eifert, G. H. ve Forsyth, J. P. (2005). *Acceptance and commitment therapy for anxiety disorders*. Oakland, CA: New Harbinger Publications.
- Gillanders, D. T., Bolderston, H., Bond, F. W., Dempster, M., Flaxman, P. E., Campbell, L., ... , Masley, S. (2014). The development and initial validation of the cognitive fusion questionnaire. *Behavior Therapy*, 45(1), 83-101.
- Harris, R. (2016). *Kabul ve kararlılık terapisi. ACT'i kolay öğrenmek: ilkeler ve ötesi için hızlı bir başlangıç*. H T. Karatepe ve K. Fatih Yavuz (Çev. Ed.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Hayes, S. C., Barnes-Holmes, D. ve Wilson, K. G. (2012). Contextual behavioral science: Creating a science more adequate to the challenge of the human condition. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 1(1-2), 1-16. DOI: 10.1016/j.jcbs.2012.09.004
- Hayes, S. C. (2004). Acceptance and commitment therapy, relational frame theory, and the third wave of behavioral and cognitive therapies. *Behavior Therapy*, 35(4), 639-665.
- Hayes, S. C. (2015). Analytic goals and the varieties of scientific contextualism. *The Act in Context* içinde (s. 126-142). London: Routledge.
- Hayes, S. C. (t.y.). Criticisms of ACT. 17.01.2020 tarihinde https://contextualscience.org/criticisms_of_act adresinden erişilmiştir.

- Hayes, S. C. ve Brownstein, A. J. (1986). Mentalism, behavior-behavior relations and a behavior analytic view of the purposes of science. *The Behavior Analyst*, 1, 175-190.
- Hayes, S. C. ve Smith, S. (2005). *Get out of your mind and into your life: the new Acceptance and Commitment Therapy*. Oakland, CA: New Harbinger Publications.
- Hayes, S. C., Strosahl, K. D., Bunting, K., Twohig, M. ve Wilson, K. G. (2004). What is acceptance and commitment therapy. S. C. Hayes ve K. D. Strosahl (Ed.). *A Practical Guide to Acceptance and Commitment Therapy* içinde (s. 1-30). New York: Springer. DOI 10.1007/978-0-387-23369-7
- Hayes, S. C., ve Strosahl, K. D. (Ed.). (2004). *A practical guide to acceptance and commitment therapy*. Berlin: Springer Science & Business Media.
- Hayes, S. C., Barnes-Holmes, D. ve Roche, B. (Ed.). (2001). *Relational frame theory: A post-skinnerian account of human language and cognition*. New York: Plenum Press.
- Hayes, S.C., Strosahl, K. ve Wilson K. G. (1999) *Acceptance and commitment therapy: An experiential approach to behavior change*. New York: Guilford.
- Hayes, S. C., ve Hofmann, S. G. (2017). The third wave of cognitive behavioral therapy and the rise of process-based care. *World Psychiatry*, 16(3), 245.
- Hayes, S. C., ve Hofmann, S. G. (Ed.). (2018). *Process-based CBT: The science and core clinical competencies of cognitive behavioral therapy*. Oakland, CA: New Harbinger.
- Hayes, S. C., Hofmann, S. G., Stanton, C. E., Carpenter, J. K., Sanford, B. T., Curtiss, J. E., ve Ciarrochi, J. (2019). The role of the individual in the coming era of process-based therapy. *Behaviour Research and Therapy*, 117, 40-53.
- Hofmann, S. G. (2008). Acceptance and commitment therapy: new wave or morita therapy?. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 15(4), 280-285.
- Hofmann, S. G., ve Asmundson, G. J. (2008). Acceptance and mindfulness-based therapy: New wave or old hat?. *Clinical Psychology Review*, 28(1), 1-16.
- Hofmann, S. G., ve Hayes, S. C. (2019). The future of intervention science: Process-based therapy. *Clinical Psychological Science*, 7(1), 37-50. <https://stevenchayes.com/about/> adresinden erişilmiştir.
- İzğiman, S. (2014). Kabullenme ve kararlılık terapisi. A. N. Canel (Ed.). *Terapide Yeni Ufuklar: Modern, Postmodern ve Kısa Terapiler* içinde (s. 97-115). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Linehan, M. M. (1993). *Skills training manual for treating borderline personality disorder*. New York: Guilford Press.

- Pearson, A. N., Heffner, M. ve Follette, V. (2010). *Acceptance and Commitment Therapy for Body Image Dissatisfaction*. Oakland, CA: New Harbinger Publications.
- Powers, M. B., Vörding, M. B. Z. V. S., ve Emmelkamp, P. M. (2009). Acceptance and commitment therapy: A meta-analytic review. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 78(2), 73-80.
- Segal, Z., Williams, M., ve Teasdale, J. (2002). *Mindfulness-based cognitive therapy for depression: A new approach to preventing relapse: Book review*. New York: Guilford Press.
- Smout, M., Davies, M., Burns, N., ve Christie, A. M. (2014). Development of the valuing questionnaire. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 3(3). doi: 10.1016/j.jcbs.2014.06.001
- Strosahl, K. D. (2004). ACT with multi problem client. S. C. Hayes & K. D. Strosahl (Ed.). *A practical guide to Acceptance and Commitment Therapy* içinde (s. 209-244). Oakland, CA: New Harbinger.
- Terzi, B. E. ve Tekinalp, Ş. I. (2013). *Psikolojik danışmada güncel kuramlar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Terzioğlu, M. ve Yavuz, F. K. (t.y.). *İlişkisel çerçeve kuramı (Relational Frame Theory – RFT): Bir dil ve biliş teorisi*. 11.01.2020 tarihinde <http://www.baglamsalbilimler.org/act-rft/rft/> adresinden erişilmiştir.
- Törneke, N. (2010). *Learning RFT: An introduction to relational frame theory and its clinical application*. California: New Harbinger Publications.
- Vatan, S. (2016). Bilişsel davranışçı terapilerde üçüncü kuşak yaklaşımlar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(3), 190-203.
- Walser, R. D. ve Westrup, D. (2007). *Acceptance and commitment therapy for the treatment of post-traumatic stress disorder and trauma-related problems*. Oakland, CA: New Harbinger Publications.
- Watson, J. B. (1925) *Behaviorism*. New York: Norton.
- Wells, A. (2000). *Emotional disorders and metacognition: Innovative cognitive therapy*. Chichester, UK: Wiley.
- Wilson, K. G. ve Groom, J. (2002). The Valued Living Questionnaire (Unpublished document) available from the first author at the Department of Psychology, University of Mississippi, University, MS.
- Yavuz, F., Ulusoy, S., Iskin, M., Esen, F. B., Burhan, H. S., Karadere, M. E., ve Yavuz, N. (2016). Turkish version of acceptance and action questionnaire-II (AAQ-II): A reliability and validity analysis in clinical and non-clinical samples. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 26(4), 397-408.

Yavuz, K. F. (2015). Kabul ve kararlılık terapisi (ACT): Genel bir bakış. *Türkiye Klinikleri Journal of Psychiatry Special Topics*, 8(2), 21-27.

Yıldız, E. (2019). The effects of acceptance and commitment therapy in psychosis treatment: A systematic review of randomized controlled trials. *Perspectives in Psychiatric Care*, 56(1), 149-167.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kul, A. ve Türk, F. (2020). Kabul ve adanmışlık terapisi (act) üzerine bir derleme çalışması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3773-3805, DOI: 10.26466/opus.741907

Cumhuriyet Öncesi Dönem Hıfzıssıhha Dersinin Eğitim Programlarında Yer Almasının Gereği Ve Önemi Üzerine Düşünceler

DOI: 10.26466/opus.748421

*

Savaş Karagöz *

* Doç, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Aksaray/TÜRKİYE

E-Posta: savaskaragöz@aksaray.edu.tr

ORCID: [0000-0002-4410-9214](https://orcid.org/0000-0002-4410-9214)

Öz

Klasik tıp metinlerinde önemli bir yeri olan hıfzıssıhha, sağlıklı bir yaşam için yapılan faaliyetlerin ve alınan önlemlerin tümü; sağlık bilgisi, hijyen anlamına gelir (TDK sözlük 1998, I/986). Kökeni Arapça olan bu kelimenin yerini günümüzde Fransızcadan dilimize geçen hijyen sözcüğü almıştır (TDK sözlük 1998, I/994). Osmanlı tıbbında hıfzıssıhha hava, iklimler, yeme içme, giyim, yaz ve kış sporları, uyku, banyo, kan alma, beden ve ruhun dinlendirilmesi gibi geniş manada kullanılıp koruyucu hekimlik bilgileri verirken günümüzde hijyen kelimesi daha özel anlamda kullanılmakta daha çok sağlıklı olmak için gerekli temizlik kurallarından bahsetmektedir. İnsanoğlu tarihsel süreç içerisinde sayısız salgın hastalıklara maruz kalmış ve bu salgınlara karşı tedbirler üretmeye çalışmıştır. Bulaşıcı hastalıklarla örgütlü mücadelenin batılı ülkelerde olduğu gibi Osmanlı devletinde de 1800'lü yıllarda başladığı görülmüştür. Hıfzıssıhhanın eğitim ortamlarındaki önemi üzerine uluslararası olarak belirli dönemlerde kongrelerin düzenlendiği görülmüştür. Hıfzıssıhha Batı dünyasında 18. Yüzyılda tıp ilminden ayrı bir bilim dalı olarak görülmüş ve bu alanda halk sağlığı ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Hıfzıssıhha bilimi ayrı bir ders olarak okullarda okutulmaya başlanmıştır. Dünyada hıfzıssıhha dersinin eğitim programlarında yer alması 19. yüzyılda başlamıştır. 20. yüzyılın ilk yıllarında gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin gerek askeri ve gerekse sivil tıp okullarında hıfzıssıhha dersinin gereği ve önemi düşünülmüş, bu ders 1827 yılından itibaren eğitim programlarında yer almıştır. II. Meşrutiyet Döneminde halk sağlığı bilincine yönelik alınan tedbirlerin başında hıfzıssıhha dersinin eğitim programlarında yer alması olmuştur. Bu anlayış çok sayıda kitapların yazılmasına ve yayınlanmasına etkili olmuştur. 1924 ilköğretim programlarıyla birlikte hıfzıssıhha dersi Cumhuriyet dönemi eğitim programlarında da yer almıştır. Çalışmada çözümleyici analize ulaşmak için nitel araştırma desenine uygun olarak nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi yapılmıştır. Cumhuriyet öncesi dönem gerek hıfzıssıhhanın eğitim programlarında yer alması gerekse hükümet tarafından bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı gerekli tedbirlerin alınması sağlıklı yaşam ve bilinçli bir toplum oluşturma açısından önemlidir. Günümüz açısından değerlendirildiğinde, Covid 19 salgını veya diğer salgınlara karşı alınabilecek önlemlerin başında eğitim programlarında zorunlu bir ders olarak hıfzıssıhha dersinin olması, bu dersin sağlık uzmanlarınca okutulması, ders içeriklerinin günün şartlarına uygun olması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hıfzıssıhha, halk sağlığı, Hıfzıssıhha eğitim programı, Askeri ve sivil okullar, mektep doktorluğu

Opinions On The Necessity And Importance Of Pre-Republic Period Hifzissihha (Protective Health) Course In The Education Programs

*

Abstract

Hifzissihha (Protective Health), which has an important place in classical medicine texts, means all of the activities and measures taken for a healthy life; health information and hygiene (TDK dictionary 1998, I / 986). This word, which has its origins in Arabic, has been replaced by the word "hygiene" that passes from French to our language today (TDK dictionary 1998, I / 994). While hygiene is used in Ottoman medicine in a broad sense such as air, climate, eating, clothing, summer and winter sports, sleep, bathing, blood-letting, resting the body and soul, hygiene which means necessary cleaning rules to be more healthy is used in a more specific sense today. Human beings have been exposed to numerous epidemic diseases in the historical process and tried to take measures against these epidemics. It was observed that the organized struggle with infectious diseases started in the Ottoman state in the 1800s as in the western countries. It was observed that congresses were organized internationally at certain periods on the importance of Hifzissihha (Protective Health) in educational environments. Hifzissihha (Protective Health) was regarded as a separate branch of science in the 18th century in the Western world and studies on public health were carried out in this field. Hifzissihha (Protective Health) course started to be taught in schools as a separate course. The inclusion of Hifzissihha (Protective Health) course in the world in educational programs started in the 19th century. In the first years of the 20th century, as in developed countries, the necessity and importance of Hifzissihha (Protective Health) course was considered in both Ottoman Empire's military and civil medical schools, and the course had been included in education programs since 1827. One of the measures taken for raising the awareness of the society on health in the Second Constitutionalist Period was the inclusion of Hifzissihha (Protective Health) course in the education programs. This understanding became effective in the writing and publishing of many books. Along with the 1924 primary education programs, Hifzissihha (Protective Health) course continued to take place in the education programs of the Republican period. In order to reach the analytical analysis, out of qualitative data collection methods, document review method was used in accordance with the qualitative research design. The pre-republican period is important in terms of the inclusion of Hifzissihha (Protective Health) course and taking the necessary measures against infectious and epidemic diseases by the government in order to create a healthy life and conscious society. When considered from today's point of view, it is suggested that the first measures to be taken against Covid 19 epidemic or other outbreaks should be the inclusion of Hifzissihha (Protective Health) course as a compulsory course, this course should be taught by healthcare professionals, and the content of the course should be in accordance with the current conditions.

Keywords: *Hifzissihha (Protective Health), Public health, Hifzissihha (Protective Health) education program, Military and civil schools, School doctor*

Giriş

Klasik tıp metinlerinde önemli bir yeri olan hıfzıssıhha, sağlıklı bir yaşam için yapılan faaliyetlerin ve alınan önlemlerin tümü; sağlık bilgisi, hijyen anlamına gelir (TDK sözlük 1998, I/986). Kökeni Arapça olan bu kelimenin yerini günümüzde Fransızcadan dilimize geçen hijyen sözcüğü almıştır (TDK sözlük 1998, I/994). Osmanlı tıbbında hıfzıssıhha hava, iklim, yeme içme, giyim, yaz ve kış sporları, uyku, banyo, kan alma, beden ve ruhun dinlendirilmesi gibi geniş manada kullanılıp koruyucu hekimlik bilgileri verirken günümüzde hijyen kelimesi daha özel anlamda kullanılmakta daha çok sağlıklı olmak için gerekli temizlik kurallarından bahsetmektedir (Özdoğan ve Kartalçık, 2016, s.324).

Genel olarak hıfzıssıhha, insan sağlığını korumak için vücudun ve içinde yaşanan çevrenin sağlık şartlarını inceleyen, buna göre tedbirler alan ve bu çalışmalardan bahseden hekimlik kolu, sağlık koruma, sağlık bilgisi, hijyen olarak tanımlanabilir.

İnsanoğlu tarihsel süreç içerisinde Antoninus (Galen) salgını, Jüstinyen vebası, Kara Veba, Amerikan yerlilerinin suçtuğu ile karşılaşması, Cocoliztli salgınları, Yedi farklı Kolera salgını, 1855–1859 yılları arasında Çin’de başlayarak dünyaya yayılan ve sadece Çin’de ve Hindistan’da bile 12 milyon insanın ölümüne neden olan Üçüncü Veba salgını, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Tifüs salgını, 1914 – 1918 yılları arasında Tifüs bakterisini taşıyan bitlerin neden olduğu salgın, İspanyol Gribi salgını, Asya Gribi salgını gibi sayısız salgın hastalıklara maruz kalmış ve bu salgınlara karşı tedbirler üretmeye çalışmıştır (Akgöl, 2020, s.40-49).

Bulaşıcı hastalıklarla örgütlü mücadelenin batılı ülkelerde olduğu gibi Osmanlı devletinde de 1800’lü yıllarda başladığı görülmektedir. Osmanlı Devleti halk sağlığı alanında çalışmalar yapan ve kanunlar çıkaran İngiltere ve Fransa’nın ardından II. Mahmut döneminde ilk defa 1838 yılında “Meclis-i Tehafuz” ismiyle karantina teşkilatı kurmuştur. Bu mecliste Meclis-i Tahaffuz-ı Ula (Yüksek Karantina Meclisi) ve Meclis-i Tahaffuz-ı Sanı (Yüksek Karantina Bürosu) olmak üzere iki meclis görev yapmıştır (<https://www.hssgm.gov.tr/Tarihce>: 27.05.2020). Bu kurumlar salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı alınacak tedbirlerin karar organı olarak faaliyette bulunmuşlardır.

1851 yılında toplanan I. Milletlerarası sağlık konferansında halk sağlığı ve salgınların önlenmesi konusunda ülkeler karantinistler ve hijyenistler olarak iki gruba ayrılmıştır. Osmanlı Devleti ise halk sağlığı ve salgınların önlenmesi konusunda karantinistler grubunda yer almıştır(Sarıyıldız, 1998,s.319-321). Alınan tedbirler arasında temel önleme açısından okul çağı çocuklarının bu salgınlara karşı korunmasının önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Hıfzıssıhhanın eğitim ortamlarındaki önemi üzerine uluslararası olarak belirli dönemlerde kongrelerin düzenlendiği görülmüştür. Ülkemizden Selim Sırrı (Tarcan)'ın katılımıyla gerçekleştirilen Birinci Hıfzıssıhha Kongresi ilk defa 1921 yılında İsveçli Rektör Svidelius tarafından İskandinavya memleketleri temsilcileri tarafından Stochkolm'de toplanmıştır. İkinci kongre 1923 yılında Göttemburg'da, üçüncü kongre ise 1924'te Norveç payitahtı olan Oslo şehrinde toplanmıştır. 1925 yılında ise Danimarka'nın Kopenhag şehrinde dördüncüsü düzenlenen Şimal Memleketleri Terbiye-i Bedeniye ve Mektep Hıfzıssıhhası Kongresi Kopenhag Terbiyei Bedeniye Müessesesi Müdürü Profesör K.R. Knudsen tarafından düzenlenmiştir(Aşır ve Kırşan,1925,s.31-33).

Yöntem

Bu çalışma "kuramsal analitik araştırma" yapmayı hedeflemektedir. Kuramsal analitik araştırma, mevcut durumun belirlenmesi ve analiz edilmesine yönelik bir araştırma modelidir. Dolayısıyla araştırma nitel bir çalışmadır (Çelebi ve Asan, 2014, s.263). Çalışmada çözümleyici analize ulaşmak için nitel araştırma desenine uygun olarak nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi yapılarak Cumhuriyet öncesi dönem hıfzıssıhha dersinin eğitim programlarında yer alması ve hıfzıssıhhanın gereği ve önemi üzerine düşünceler üzerinde durulmuştur.

Araştırma derleme türünde olup, hıfzıssıhha dersine ait bulgular Cumhuriyet öncesi eğitim kurumlarına ait eğitim programları incelenerek elde edilmiştir.

Bulgular

Hıfzıssıhha Dersinin Eğitim Programlarında yer alması

Eğitimin sadece bireylere bilişsel süreçte bilgi kazandırma görevinin dışında sağlıklı bireyler yetiştirme gibi görevinin olduğu açıktır. Bu yönüyle eğitim ve sağlık bilimi birbirini tamamlamaktadır. Eğitim öğretim kurumlarının bireylere gerekli olan bilginin yanında bireylerin hayat boyu sağlıklı olabilmesi ve sağlığını koruması konusunda da gerekli yeterlilikleri okul öncesi dönemden itibaren vermesi gerekmektedir. Bu düşünce ile Hıfzıssıhha (sağlık bilgisi) dersinin eğitim programlarında yer aldığı düşünülmektedir. Hıfzıssıhha Batı dünyasında 18. Yüzyılda tıp ilminden ayrı bir bilim dalı olarak görülmüş ve bu alanda halk sağlığı ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Hıfzıssıhha bilimi ayrı bir ders olarak okullarda okutulmaya başlanmıştır.

Dünyada hıfzıssıhha dersinin eğitim programlarında yer alması 19. yüzyılda başlamıştır. 20. yüzyılın ilk yıllarında gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin gerek askeri ve gerekse sivil tıp okullarında hıfzıssıhha dersinin gereği ve önemi düşünülmüş, bu ders 1827 yılından itibaren eğitim programlarında yer almıştır.

14 Mart 1827 tarihinde ordunun hekim ihtiyacını karşılamak üzere kurulan Tıphane-i Amire'nin 2. sınıfında hıfzıssıhha dersi İstefena'ki Karateodari tarafından okutulmuştur. Mekteb-i Tibbiye-i Adliye-i Şahane'nin 5. sınıfında da yine aynı hoca hıfzıssıhha dersi okutmuştur. Askeri Tibbiyede, hıfzıssıhha alanında ilk basılı halk sağlığı kitabını Paris'te yayınlayan Arjizen Serandi "Osmanlı imparatorluğu halkına yönelik Hijyonomi ve sağlığı koruma kuralları" adını taşıyan kitabını Abdulmecid'e takdim etmiştir. Askeri Tibbiye'de 1849 yılına gelindiğinde ise tıp alanında çok sayıda çalışması olan Mavroyeni Paşa hıfzıssıhha dersi vermeye başlamıştır. Askeri Tibbiye'de, Mavroyeni Paşadan sonra sırasıyla Dr. X. Zagrofos, 1870 yılında Dimitri Efendi, 1874'te Ferdinand Bey (Ferdî Paşa, Selim Sırrı'nın öğrenciliği dönemiyle ilgili yazmış olduğu ve bu çalışmada Hıfzıssıhhanın önemi başlığı altına verilen bölümde bahsedilen kişidir), 1905 yılında bu alanda çok sayıda kitabı olan Mehmet Fahri Bey hıfzıssıhha muallimliği yapmışlardır. Sivil Tibbiye'de ise hıfzıssıhha derslerini değişik yıllarda Mahmut Hakkı Paşa, Mehmet Emin Fehmi, Ali Paşa, Kaymakam Hüseyin Remzi Bey, İbrahim Lütfi

Bey, İlyas Matar Paşa, Mustafa Bey, Yusuf Ziya Bey, sivil tıbbiyenin son hıfzıssıhha hocaları olarak ta Akil Muhtar Bey ve daha sonra Aristidi Suguras vermişlerdir (Yıldırım, 1993, s.3-16).

1877 yılında “Mekâtib-i Askeriye Nezâreti” adı altında birleşen Askerî rüşdiyeler, idadiler, Menşe-i Muallimin, Mekteb-i Fünun-u Harbiye gibi tüm askeri okulların ders programlarının Avrupa'daki eşdeğerleri düzeyine çıkarılması için büyük bir ıslahat hareketine girişilmiş ve hıfzıssıhha dersleri eğitim programlarında yer almıştır(Ergün ve Duman, 1996, s.496-498).

İstanbul'da Şehremaneti uhdesinde 11 Kasım 1894 Umumî Hıfzıssıhha Komisyonu toplanmış ve okullardaki bütün öğrencilerin salgın hastalıklardan korunması için özel olarak tâyin edilen doktorlar tarafından düzenli bir şekilde muayeneden geçirilmesi kararı almıştır. Alınan bu karar, şüphesiz, salgın ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasında okulların ne denli önemli olduğunu göstermektedir (Ürekli, 2000, s.39). Bu önemli gelişmeden sonra hıfzıssıhhanın önemi daha da artmış eğitim kurumlarını ön plana getirmiştir. Bu süreçte yüksek askeri ve sivil tıbbiye okullarının yanı sıra diğer okul kademelerinde de hıfzıssıhhanın bir ders olarak eğitim programlarına girdiği görülmektedir. Bu gelişmeler doğrultusunda 1899 yılında Darülmuallimini Rüştiye'ye hıfzıssıhha dersi ilave olunmuştur. 1898-1899 öğretim yılında yedi yıllık idâdîlerde okutulan derslerin ait haftalık ders dağıtım çizelgesine bakıldığında ise Ma'lûmât-ı nâfia ve hıfzıssıhha derslerinin olduğu görülmektedir.

1909 yılında ilköğretim kanun tasarısı hazırlanmış ve iptidai mekteplerin ve Dârülmuallimîn-i İbtidâiye'nin eğitim programları içerisinde hıfzıssıhha dersine yer verildiği görülmektedir(Ünal, s.247-248). Abdurrahman Şeref Bey, bu arada Daire-i Maarifte “Hıfzıssıhha-i Mekâtib Komisyonu” adlı bir sağlık kurulu teşkil etti (22 Mayıs 1911). Haziran başında Paris'teki Osmanlı öğrencileri hakkında M.Blondel'den (müfettiş) ayrıntılı bir rapor istedi. Bu rapora göre, bu hususta bazı önlemler almak niyetinde olduğunu belirtti (Sabah,1911, Ergün, 1996,s.248). 1911 yılında da “Maarif Hıfzıssıhha-i Mekâtib Komisyonu” adlı bir örgüt oluştu.

Osmanlı Devleti'nin eğitim ve sağlıkla ilgili kurumlarının işbirliği ile hıfzıssıhha uygulamaları 10 Şubat 1912 tarihli “Bilumum Mekatipte Emraz-ı Sarıyenin Meni, Tevessüü ve İntisarı Hakkında Nizamname” ile bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda görev eğitim kurumlarına da verilmiştir. Bu belgede bulaşıcı hastalıklarla savaş konusunda görev eğitim kurumlarına

yüklenmiş olup sağlık müfettişleri ile işbirliği önerilmiştir. Adı geçen uygulama 1912 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nun sorumluluğu altında başlamıştır. 1912 yılından itibaren bütün meslek ve sanayi okullarının eğitim programları içerisinde hıfzıssıhha dersleri yer almıştır (Ergün,1996, s. 141-455).

Bu nizamnameden bir yıl sonra 23 Eylül 1913 yılında çıkarılan "Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı" ile ilkokul eğitimi zorunlu kılınarak, okullarda sağlıklı bir çevre sağlanması konusunda eğitim yetkilileri sorumlu kılınmıştır. Hıfzıssıhha dersi 1913'te Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı (İlköğretim geçici yasası) ile de ilkokullarda okutulacak dersler arasında yerini almıştır. Yasaya göre sağlık müfettişleri ve belediye hekimleri denetimden sorumlu tutulmuştur (<https://www.eansiklopedi.com/turkiyede-okul-sagligi-calismalari>. 20.05.20 20).

1910'da çıkarılan Medaris-i İlmiye Nizamnamesi ile medreselerde yeni bir dönemin başladığı görülmektedir. 6 Şubat 1912 tarihinde açılan Medresetül Vaiz'in 3. sınıf eğitim programında hıfzıssıhha dersinin var olduğu görülmektedir. Ayrıca 1914'te Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin çabalarıyla çıkarılan İslah-ı Medaris Nizamnamesi'ne göre İstanbul'daki bütün medreseler, Darü'l-hilâfeti'l-aliye Medresesi adı altında yeniden düzenlenmiş ve hıfzıssıhha dersi eğitim programlarında yerini almıştır (Ölmez, 2014, s.137).

Maarif-i Umumiye Teşkilât Nizamnamesi (1914) ile Hıfzıssıhha-i Mekâtib Dairesi kurulmuştur. Okullardaki sıhhi teftişin tarihsel süreçteki gelişimine bakıldığı zaman ise, sıhhi teftişi okullarda ilk uygulayan ülke 1879'da Fransa'nın olduğu görülmektedir. Fransa'yı 1891'de Almanya, 1883'de Avusturya- Macaristan, 1908'de İngiltere, 1895'de Yanya, 1901'de Romanya, 1908'de İsviçre, 1908'de Meksika 1910'da İsveç, Norveç, Danimarka, 1910'da Hollanda takip etmiştir. 1915'ten sonra ise Japonya, son senelerde bu konuya önem vermiş 8424 mektep doktoru yetiştirmiş ve okullardaki sıhhi teftişi sürekliliğe getirmiştir (Reşit Galip,1917, s.390).

Osmanlı Devleti ise 1914'de Hıfzıssıhha-i Mekâtib Dairesi kurarak okullarda sıhhi teftişe resmiyet kazandırmıştır. Özellikle 1915 yılında yayınlanan Darulmuallimin ve Darulmuallimat Nizamnamesinin 24. Maddesinde Darulmuallimatlarda, 28. Maddesinde terbiye-i bedeniye ve 31. Maddesinde ise Ana Muallim Mektepleri müfredat programlarında Hıfzıssıhha bir ders halinde yer almıştır (Ünal, s.282-316).

1915 yılında açılan İnas darülfünü'nun tabiat şubesi 1., 2. ve 3. sınıf ders programları içerisinde hıfzıssıhha dersi yer almıştır (Muallim Mecmuası,1917, s.844).

II. Meşrutiyet Döneminde halk sağlığı bilincine yönelik alınan tedbirlerin başında hıfzıssıhha dersinin eğitim programlarında yer alması olmuştur. Bu anlayış çok sayıda kitapların yazılmasına ve yayınlanmasında etkili olmuştur. 1924 ilköğretim programlarıyla birlikte hıfzıssıhha dersi Cumhuriyet dönemi eğitim programlarında da yer almaya devam etmiştir.

Hıfzıssıhha Dersinin önemine ilişkin görüşler

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti hem sağlık hem de eğitim teşkilatları olarak tüm dünyada etkili olan salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı çağdaş olan ülkelerle birlikte mücadele etmiştir. Hıfzıssıhha alanında sağlık ve eğitim kurumlarının yanı sıra halkın bilgilendirilmesi için dönemin süreli yayınları da önemli bir görevi yerine getirmiştir. Dönemin süreli yayınlarından bazıları ise; *Sihatnuma* (1867), *Vakay-i Tıbbiye*(1880-1892), *Askeri tıp Mecmuası*(1880-1926), *Hıfzıssıhha* (1908), *Afiyet*(1913), *İstanbul darülfünun Tıp Fakültesi mecmuası*(1916-1944), *Sağlık Dergisi*(1917), *Sihhi sayfalar*(1923), *Türk Tıp Mecmuası*(1923)'dir. Sağlıkla ilgili bu yayınların dışında eğitimle ilgili olanlarda salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı halkı bilgilendirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu yayınlara bakıldığında ise *Tedrisat Mecmuası*, *Muallim*, *Muallimler*, *Terbiye* vb. çok sayıda özellikle II. Meşrutiyet dönemi yayınlar görülmektedir.

1324 (1908) yılında İzmir'de yayınlanan "*Terbiye*" isimli süreli yayın Hıfzıssıhha başlığı altında o dönemin salgın ve bulaşıcı hastalıklarına karşı beden sağlığının önemine dikkat çekmiş ve ailelerin özellikle annelerin salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı çocukları koruma konusundaki görev ve sorumluluklarından bahsetmiştir. Dergi aynı zamanda salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı (sıtma, verem, tifo) İngiliz ailelerinin yaklaşımı ile Türk ailelerinin yaklaşımını karşılaştırmıştır. Ayrıca ailelerde çocuklara verilen bireysel sorumlulukların nasıl ve ne şekilde kazandırılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

İbn'ül Muhsin Kemal (1914) tarafından Darülmuallimin Tatbikat Mektebi konferans salonunda muallim ve muallim adaylarının bulaşıcı ve salgın hastalıklar konusunda bilgilendirilmeleri için verem hakkında konferans verilmiştir. Verem hastalığının sebepleri ve korunma yolları anlatılmıştır. 1317 senesinde İstanbul'da veremden vefat edenlerin sayısının 2649, 1323 senesinde

ise 3013 kişi olduğu belirtilmiştir. İbnül Muhsin Kemal'in 1914 yılında vermiş olduğu konferansın içeriği incelendiğinde toplum olarak çoğu kötü alışkanlıkları (yere tükürme, tozlu ortam, el ve vücut temizliğine dikkat etmeme, yiyeceklerin temizlenmesi, nemli rutubetli ortamların varlığı vb) hala devam ettiği görülmektedir. Bu durum aslında bireysel ve toplumsal sorumlulukların hala kazandırılmadığını göstermektedir. Bireysel ve toplumsal bilincin gelişmesinde ise eğitim ve öğretim kurumlarına büyük görev düştüğü aşikârdır. Eğitim kurumları bu görevi yerine getirirken sadece kuramsal bilgilerden ziyade yaparak ve yaşayarak öğrenmenin gereği olan uygulamaya dönük etkinliklerle salgın, bulaşıcı ve toplum sağlığını olumsuz etkileyen durumlara karşı sorumluluk bilincinin kazandırılması gerekmektedir. İbn'ül Muhsin Kemal, salgın hastalıklara karşı sadece görevin sağlıkçılara ait olmadığını bu hastalıkla mücadele etmek için kadın erkek zengin fakir, küçük büyük bütün Türkiye için farz olduğunu söylemiştir.

Muallim Mecmuası (1916) 17 Haziran 1916 tarihinde Galatasaraylılar Yurdu'nda halk eğitimi şeklinde hıfzıssıhha açısından salgın ve bulaşıcı hastalıklarla ilgili özellikle de lekeli humma hastalığı ile ilgili bilgiler verildiğini sayfalarına taşımıştır. Doktor Reşit Galip (1917) "Mekteplerde Teftiş-i sıhhi" konusunda kaleme aldığı yazısında ise, *"bizde henüz milletçe sıhhatin kıymeti anlaşılmamış olduğundan, bilhassa çocukların ne suretle büyütüleceğinin bilinmediği gibi beşeriyette bin türlü hastalıklara bin türlü zararlı amirlere karşı onları ne suretle muhafaza edileceği öğrenilmemiş olduğunu*. Söyleyerek hıfzıssıhhanın önemine dikkat çekmiştir. Doktor Reşit Galip, *"Sağlam nesil sağlam nesilden doğar"* ifadesiyle çocukların ekseriyeti mekteplerde olduğu için sıhhati etfal meselesi üzerinde hükümetin ve maarif nezaretinin gerekli ehemmiyeti göstermesi gerektiğini belirterek, başka memleketlerde hükümet tarafından bu konuda teftiş-i sıhhi programları uygulanmakta olduğunu ifade ederek hükümet ve bakanlığın bu konuda gayret göstermesini önermiştir.

Doktor Saim (1918) ise hıfzıssıhha derslerinin okullardaki işleniş tarzına yönelik şu sözleriyle hem eleştiri hem de birçok öneri getirmiştir. *".... Mekteplerde hıfzıssıhha ya terbiyesi yeni bir şekil vermek için kısmen yapılmıyor değildir. Mekteplerde eskimiş bir şey varsa o da hıfzıssıhha dersleri olsa gerek. Çünkü mektep tabibi bile her sene değişmesi icap eden bir ilmin sultanilerde taşra darülmuallimlerinde eski kitapları okutulması elbette künhe add edilebilir. Anadolu'da bir tıp fakültesi daha açmak gerekir. Sadece bu işlerin konferanslar şeklinde olması faydasızdır. Bunların en esaslısı tabip yetiştirmektir. Hıfzıssıhha ile ilgili tedrisatı iptidaiye'de*

hıfzıssıhha dersi olmalı. Bu ders hatta ana mekteplerine yayılmalıdır. Tıp fakültesinde bütün doktorlara ayrıca mektep tababeti dersi verilmeli hele kız mekteplerinde hıfzıssıhha dersi çok önemlidir. Hıfzıssıhha tamamı ile ictimai bir ilimdir. Her meselesi milidir. Bir millete üç şey lazımdır. Evvela nüfus sonra sanayi sonra ticaret kadın erkeklerin birbirlerinin sıhhatlerinin kontrol edebilecek derecede tahsil görmeleri artık mecburi bir şekil almıştır. Özellikle kızlara verilecek hıfzıssıhha dersleri kadın hastalıkları konusunda kızları bilgilendireceği için çok önemlidir. Bir sultani ve idadi mektebinde hıfzıssıhha okutmak pek ehemmiyetli bir meseledir. Darülmuaallimin ve darülmuaallimatlardaki hıfzıssıhha dersleri hükümet meselesi olarak görülebilir.”

Doktor Saim mekteplerdeki hıfzıssıhha programının o dönemin şartlarına göre güncellenmesini, bu konu da mektep tabipliği konusunda uzmanlaşmış hekimlerin yetiştirilmesini önermiştir. Mustafa Şekip (1919) ise “Sıhhatin muhafazayı ve vazifelerimizden biridir. Sıhate bilerek yapılan zararlı bir cismani günahtır. Manevi bir ahlaki kabul ettiğimiz halde cismani bir ahlakın dahi olması lazım. Geleceğini takdir eden maalesef pek az kimseleri görüyorum” şeklinde görüşünü belirtmiştir. Vücuda hizmet temizlikten başlar, temizliğin kanuni medeniyesi hıfzıssıhhadır ifadesiyle aslınla günümüzde yaşamış olduğumuz Covid-19 karşısındaki çoğu insanların vurdumduymaz tutumunu da ifade etmiştir.

Selim Sırrı (1923) kullarımızda uygulanan mektep hekimliği ve hıfzıssıhha dersinin işlenişi ile yaşamış olduğu tecrübelerle ilgili 1923 yılında kalem almış olduğu yazıyı, günümüzde yaşanan Covid 19 gibi salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı alınacak temel önleme çalışmalarına yön vermesi açısından faydalı olacağı düşüncesiyle aynen aktarımı şu şekilde yapılmıştır.

Talim ve terbiye âleminde bizden başka bütün medeni milletlerde en çok önem verilen bir konu da mekteplerin hıfzıssıhhasıdır ve mektep hekimliğidir. Bizden başka dedim bu ifadeyi kullanmakta ne kadar haklı olduğumu şimdi ispata çalışacağım. “Vaktiyle Galatasaray Sultanisinde tahsilime devam ederken mektebin tabibi olan Ferdi Paşa isminde bir kişi vardı. Bir de Antonia isminde ihtiyar eczacı vardı. Doktor sabahları mektebe uğrar bir ayaküstü vizite yapar başı ağrıyanlara İngiliz tuzu, boğazı ağrıyanlara gargara, sıtması olanlara bir miktar kinin verir çıkıp giderdi. Asıl hekim; eczacı Antonia idi. Onun verdiği ilaçları daha da beğenirdik. Çünkü ilaçlar şerbet ve limonata türlerindi. Koca müessesede hıfzıssıhha dersi son sınıflarda okunur küçük sınıflarda ise bu hayat ilmine ait en basit ve en pratik kaideler ihmal edilirdi.”

Selim Sırrı okullarda hıfzıssıhha uygulamalarını Avrupa milletleriyle karşılaştırmış ve çok geride kaldığımızı ifade etmiştir. Ayrıca ismen eğitim programlarında yer alan hıfzıssıhha dersine gereken önemin verilmediğini de biz-zat gözlemlemiştir.

Yüksek tahsilimi ikmal için Mühendishane-i Berri-i Humayuna gittiğim zaman bu hava-lı kışlada sıhhat meselesi daha perişan bir halde idi. Müessesenin “cehaletten kinaye Lokman hekim” lakabı verilen bir Mehmet Paşa vardı. O da her sabah mektebe gelir 1 saat kadar hastaları muayene eder kimine kına, kimine karbonat, kimine kinin tavsiye ederdi. Meydan dayağına uğrayanların da raporunu yazar, salına salına Halicioğlu’ndan evine yollarırdı. Lokman bir de iskelet ağrısı olanları kambur hastane-sine sevk ederdi. Orası da maaza bir çeşit maktul idi. Oraya sağlam girenler mutlaka bir hastalık kapardı. Hayatımda bu kadar mikrop yuvası bir yer görmedim. Ben de orada 10 gün kadar çile çıkardım. İyi olabilmek bu hastanede mucize kabilindendi.

Avrupa’da bilhassa Berlin, Paris, Viyana gibi büyük şehirlerde cennet gibi hasta-neleri gördüğüm halde manevi kuvvetim o kadar sarsılmıştı ki; bugün hastane deni-lince tüylerim ürperir. Mühendishanelerde harbiye sınıflarında hıfzıssıhha dersini uzun boylu, eksantrik mizaçlı Fuat Bey isminde bir tabip okuturdu.

Öyle, havanın soğuk, ziyanın, gıdanın, hareketin lüzumu öneminden hayata tes-i-rinden, miskinlerin temizliğinden, mikropların zararından, çoğunlukla duçar oldu-ğumuz ufak tefek hastalıklara karşı alınacak tedbirlerden, bayılanlara, yanıklara, bo-ğulanlara, kırık çıkılara karşı ne yolda muamele edileceğinden sonuç olarak her gün maruz kaldığımız rahatsızlıklara, bulaşıcı hastalıklara karşı ne yapmamız gerektiğin-den bahsedeceği yerde bize daima havanın terki-binden bahsederdi. Havanın, oksijen ile azottan mürekkep olduğunu, bunun %21’i oksijen, %71 i azottan terkip oldu-ğunu, bundan başka % 6’dan %9’a kadar su buharı 10.000’de 3’ten 9’a kadar karbon gazları içerdiğini buna hava-i safi denildiğini ezberlettirirdi.

Asıl garibi bunu havadan, ziyadan (aydınlık) mahrum kirlı bir dershanenin kirlı sıraları üzerinde hayat ve sıhhatimize kastederek anlatırdı. Bir gün gıdalardan bah-setmişti. Bir saatten fazla kafamızı şişirmişti. Onun ifadesiyle söylüyorum “İnsan vücudu, su, emleha, azot, karbon ve fosfordan oluşur”. Azotun görevi vücudumuzu tamir etmektir. Bunu hem nebattan hem de hayoansal gıdalardan alırız. Karbonun vazifesi yanmaktır. İnsan 24 saatte 20 gram azot, 31 gram karbon, 30 gram emleha, 2.0 kg su almalıdır. Beyaz etler kolay hazımlıdır. Siyah etler ise zor hazımdır. Kolay hazım olanlar ise; kalkan, sazan, barbun, teke... kolay hazmedilmeyenler ise uskumru, palamut gibi istiridyeye çiğ yenilirse hazmu kolaydır. Pişirilerek yenilirse mideye ağırlık

verir hazmı zordur. Hulasa daha buna benzer bir alay deli saçması (Burada alay kelimesi askeri okul olduğu için kullanılmış ola bilir).

Talebe mektepte yazım bamyı kışın kuru fasulye ve kapuskadan başka yemek yüzü görmediği halde hoca bize pisboğazlıktan bahsederdi. İşin garibi mektep sahilde olduğu halde hiçbir genç bu balıkların şeklini bile bilmezdi.

Selim Sırrı burada derslerin işlenişinde bilinenden bilinmeyene, yakın çevreden uzak çevreye ilkesinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Selim Sırrı'nın tecrübelerine dayanılarak Hıfzıssıhha dersinde uygulamanın ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

On sene kadar mülga Maarif Nezareti'nin Heyet-i teftişiyesinde bulundum. Bütün mekteplerimizde hıfzıssıhhanın kötü durumunda olduğuna şahit oldum. (Burada Selim Sırrı hem okul sağlığı hem de hıfzıssıhha dersinin gerektiği gibi yararlı olmadığını belirtmek istemektedir). Bu durumu yazdım, çizdim, hıfzıssıhhanın durumunu beyan ettim, şikâyetle bulundum. Aldıran olmadı (Durumla ilgilenen kimse olmadı). Mektep hekimliği o devrede bir gedik (eksik, kusur; yıkık yer, duvarda açılan çatlak) makamında idi. Burada görevli olan mütekaid askeriye hekimleri (emekli askeri doktor) 3-5 kuruş arpalık alıp geçinirler ve maarif nazırına dua ederlerdi. Bütün İstanbul mekteplerinde vazifesini tam anlamıyla yapan 2 hekime tesadüf ettim. Bu kişilerde görmüş oldukları olumsuz durumları ihbar ettikleri halde bunların dikkate alınmamasından dolayı yeise (ümitsizliğe) kapılmışlardı. Mektep hekimlerimizin çoğunluğu doktorluk mesleğine cahil değildiler. Fakat bu adamlardan çoğunun mektep hekimliği ve hıfzıssıhha-i mekatile alakası yoktu.

Burada Selim Sırrı mektep doktorluğu ve mektep hıfzıssıhha dersini verecek doktorların ayrı bir uzmanlık alanı gerektiğini vurgulamıştır. Hıfzıssıhha dersini verecek doktorların gerekli öğretim ilke ve yöntemleri konusunda, öğretmenlik mesleki bilgileri konusunda donanımlı olması gerektiğini vurgulamıştır.

Belki birgün biz de hayatın kıymetini takdir edersek o şubede uzman maarif hekimleri yetiştirir, tedrisat müfettişleri gibi birde mektep hekimliği heyet-i teftişiyesi teşkil ederiz. (Selim Sırrı bu ifadesiyle günümüzde yaşanan Covid-19 gibi salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı okul sağlığı ve hıfzıssıhha dersine gerekli önemin verilmesini geçmiş yaşam tecrübesiyle eğitim camiasına rehberlik etmektedir)

Avrupa'ya yaptığım inceleme seyahatlerimde mekteplerin hıfzıssıhhası ve bu dersle de ilgilenmişim. 1911 yılında Dresden'de yapılan Hıfzıssıhha-i Mekatib kongresinde bulunmuşum. Ziyaret ettiğim mekteplerin çoğunda öğrencilere ait sıhhat ve

mikyasa (Beden ölçüleri) cüzdanları, muayene defterlerini ve dış fişlerini gördükten sonra halimize acıdım. Çünkü onlarla bizim aramızda dağlar var. Bütün manasıyla ilhak insanlarız vesselam.... Bu gün içtimai (sosyal) hıfzıssıhhaya günden güne ehemmiyet veriliyor. Pek haklı olarak iddia edebiliriz ki; bir milletin derece-i temeddini istihsalatı sanaiye veya mamulâtı ticariye değil teşkilatı sıhhiye ile ölçülür.

Sosyal hıfzıssıhhanın vazifesi ferdin cemiyet hayatında kendisini hastalık tehlikesinden korumaktır. Mekteplerde zümre halinde yaşayan çocukların sıhhati pek ziyade ihtimama şayandır. Çünkü onlar yeni neslin kuvvetli ve afiyetli yetişmesine adaydır. Mektep onları ya cemiyete yararlı bir kişi olarak yetiştirir ya da sıhhati bozuk, hastalığa yatkın, bakılmaya muhtaç bir tıfil haline kor. Terbiye-i bedeniye ve spor onların tanzim ve rae edeceği sıhhu yoldan yürür. Terbiye-i fikriye de doktorların görüşleri doğrultusunda tanzim edilir. Ayrıca doktorlar Müdürlere, muallimlere de müşavirlik ederler. Dershaneler, yatakhaneler, salonlar, hıfzıssıhha açısından sıhhi kontrolden geçer. Bu sayede mekteplerde mikropların neden olduğu salgın ve bulaşıcı hastalıkların kalmadığı gibi mektep hastalıkları dediğimiz göz ve iskelet hastalıklarının önüne geçilmiş olur. Bu gün Almanya, Fransa ve İsveç'te Mektep doktorlarının en fazla mesai harcadıkları durum göz ve iskelet hastalıklarıdır. Çocukların boylarına uygunluğu, kara tahtanın mesafesi, kitapların kalitesi ve yazı büyüklüğü, dershane havasının azlığı gibi durum mektep doktorları tarafından ayarlanabilir. Mektep hekimliği bu günkü devrede tesis edilirse o zaman çocuklar müesseselerde hekimlerin kontrol altına girer. Onun içindir ki; mektep hekimliği ve hıfzıssıhha-i mekâtibin ismi var cismi yok demekle kusur etmiyorum (Selim Sırrı, 1923, s.21-24).

Doktor sabri (1923) Maarif Vekâleti'nin tabiat programında ders saatlerinin bir kısmını özellikle teşrih ve fizyolojinin ders saatlerini yarı yarıya azaltmış ve teşrih dersini büsbütün programdan çıkardığını, ayrıca tabiat şubesine konulan hıfzıssıhha-i etfal dersinin de programdan çıkartıldığını üzüntüyle karşılamıştır. Doktor Sabri bu konuda "Bir milletin terbiyesi O milletin kudreti istihsaliyesiyle ölçülür ki, bu kudret o milletin derecesi mesaisiyle mütenasiptir. Pekâlâ, çalışmak için sağlam vücutlara ihtiyaç vardır. Darülmuallimat bir kız mektebidir. Ve yarım değil yalnız kendi çocuklarını fakat milletin evladını da bu hanımların imham terbiyelerine tevdi edeceğiz. Bu noktai nazardan hıfzıssıhha mekatibe kifayet etmez. Bu günü kızları yarım valideleridir. Bu yüzden hıfzıssıhha i etfal dersi "müşterek dersler " kısmına dahil edilmelidir" şeklinde öneri getirmiştir.

Hıfzıssıhha dersinin önemine dikkat çeken eğitimcilerden İhsan Sungu (1924)' ise kızlar arasında hastalığın miktarı erkeklerinkine oranla fazla mik-

tarda olduğu gibi hastalıkların çeşidinin de erkek ve kızlarda değişik yaşlarda başka başka olduğunu belirtmiştir. Öneri olarak İhsan Sungu “*Mektep muallimleriyle hıfzıssıhha müfettişleri; izah edilen neticelere göre programı tanzim ettikten sonra mekteplerde talebenin hali sıhhiyesi ve bedeni inkişafını ve bu inkişafın tahvilatını itina ile tetkik etmelidirler. Bu tetkikatın neşr olacak neticeleri çok kıymetli olacağını ifade etmiştir.*

Tartışma ve Sonuç

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti hem sağlık hem de eğitim teşkilatları olarak tüm dünyada etkili olan salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı çağdaşı olan ülkelerle birlikte mücadele ettiği görülmüştür. Eğitimde çağdaşlaşmayla birlikte hıfzıssıhha alanında askeri okul programlarında hıfzıssıhha'ya yer verildiği bunun için batı ülkelerinden hekimler getirildiği görülmüştür. Öncelikle askeri okul eğitim programlarında yer bulan hıfzıssıhha dersi daha sonraları sivil okulların eğitim programlarında da yerini almıştır. Hıfzıssıhha alanı ile ilgili çok nitelikli hocalar vasıtasıyla çok sayıda kitaplar yayınlanmıştır. Hıfzıssıhhanın önemi ve gereği üzerine belirtilen görüşlere bakıldığında okullarda hıfzıssıhha dersinin işlenişine ve uygulanışına gerekli önemin verilmediği, özellikle Selim Sırrı'nın yaşamış olduğu tecrübelerle ortaya çıkmıştır. Günümüz salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı alınacak temel önlemlerde bu yaşanmışlıkların dikkate alınması gerekmektedir. Ancak yapılan eleştirilerin çıkış kaynakları için şu sorulara da cevap verilmesi gerekmektedir.

- Hıfzıssıhha dersini veren hekimin, hıfzıssıhha uzmanlık alanı mıdır?
- Bu dersin içeriği dersin amacına uygun mudur?
- Hıfzıssıhha dersini okullarda vermek için pedagojik formasyon gerekli midir?
- Batıda uygulanan mektep tabipliğinin önemi yeterince anlaşılmamış olabilir mi?

Bu sorulara verilecek cevaplar, o dönemin hıfzıssıhha dersi ile ilgili düşüncelere ilham verecektir. Günümüzde yaşadığımız ve farklı türlerde yaşama ihtimalinin her zaman mümkün olduğu bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı eğitim programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve bu doğrultuda düzenlenmesi önem arz etmektedir. Cumhuriyet öncesi dönem gerek hıfzıssıhhanın eğitim programlarında yer alması gerekse hükümet tarafından bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı gerekli tedbirlerin alınması sağlıklı yaşam ve

bilinçli bir toplum oluşturma açısından önemlidir. Günümüz açısından değerlendirildiğinde Covid 19 salgını veya diğer salgınlara karşı alınabilecek önlemlerin başında eğitim programlarında zorunlu bir ders olarak hıfzıssıhha dersinin olması, bu dersin sağlık uzmanlarınca okutulması, ders içeriklerinin günün şartlarına uygun olması gereklidir.

Günümüzde toplumları derinden etkileyen Covid-19 salgınına karşı alınan tedbir ve önlemlere rağmen halkın çoğunluğunun vurdumduymaz tavrı, 1914 yılında İbnül Muhsin Kemal'in dile getirdiği olumsuz alışkanlıkların hala devam etmesi salgın ve bulaşıcı hastalıklar karşısında gerekli eğitime sahip olmadığımızı göstermektedir. Bu yönüyle şöyle bir sonuçla karşılaşmaktayız. Her ne kadar eğitim programlarında hıfzıssıhha, sağlık bilgisi, halk sağlığı ve hijyen konusunda gerekli konular belirli dersler vasıtasıyla verilse de etkili olmadığı görülmüştür. Selim Sırrı'nın ifade ettiği gibi hıfzıssıhha dersinin eğitimin her kademesinde uygulamaya yönelik gerekli öğretim ilke ve yöntemlerini kullanarak sağlık uzmanları tarafından verilmesi günümüzde daha önemlidir. Her şeyin başı sağlık özdeyişinden hareketle sağlıklı nesillerin yetişmesi, sağlıklı toplumların oluşması için önerilecek önlemlerin başında aile eğitiminin de önemi büyüktür. Salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı her şeyden önce sorumluluk bilincine sahip bireylerin yetiştirilmesi gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Opinions On The Necessity And Importance Of
Pre-Republic Period Hıfzıssıhha (Protective Health)
Course In The Education Programs**

*

Savaş Karagöz
Aksaray University

Hıfzıssıhha (Protective Health) can be defined as the branch of medicine, health protection, health information, and hygiene, which examines the health conditions of the body and the environment in order to protect human health, and takes precautions accordingly. In the historical process, human-kind was exposed to countless epidemic diseases such as Antoninus (Galen) epidemic, Justinian plague, Black Plague, chickenpox experienced by American natives, Cocolizt outbreaks, Seven cholera pandemics, The Third Plague Pandemic which started in China between 1855 and 1859 and spread to the world and caused the death of even 12 million people only in China and India, the Typhus epidemic during the First World War, the outbreak caused by lice carrying the Typhus bacteria between 1914 and 1918, the Spanish Flu pandemic, and the Asian Flu pandemic and tried to take measures against these outbreaks.

Among these measures, it is noteworthy that protecting school-age children against these outbreaks is of importance in terms of basic prevention. It is clear that education has a duty to raise healthy individuals apart from the task of providing information to individuals in the cognitive process. In this respect, education and health science complement each other. In addition to the information required by individuals, education and training institutions should give the necessary competencies to them as of pre-school period in order to ensure that individuals are healthy for life and should protect their health. Within this context, it is thought that Hıfzıssıhha (Protective Health) course took place in the education programs.

Hıfzıssıhha (Protective Health) was regarded as a separate branch of science in the 18th century in the Western world and studies on public health were carried out in this field. Hıfzıssıhha (Protective Health) course started to

be taught in schools as a separate course. The inclusion of Hıfzıssıhha (Protective Health) course in educational programs started in the 19th century in the world. In the first years of the 20th century, as in developed countries, the necessity and importance of Hıfzıssıhha (Protective Health) course was considered in both Ottoman Empire's military and civil medical schools, and the course had been included in education programs since 1827.

At the 1st International Health Conference held in 1851, countries were divided into two groups as quarantinists and hygienists with respect to public health and prevention of epidemics. The Ottoman Empire was included in the quarantinists group on public health and the prevention of epidemics. Since 1912, the education programs of all vocational and industrial schools included Hıfzıssıhha (Protective Health) courses (Ergün, 1996, pp. 141-455).

When looked at the historical development of sanitary inspection in schools, France was the first country to apply sanitary inspection in schools in 1879. France was followed by Germany in 1891, Austria-Hungary in 1883, England in 1908, Ioannina in 1895, Romania in 1901, Switzerland in 1908, Mexico in 1908, Sweden, Norway, Denmark, The Netherlands in 1910. After 1915, Japan trained 8424 school doctors who paid attention to this issue in recent years and made the sanitary inspection in schools permanent. The Ottoman State, on the other hand, established the Sanitary Department of Hıfzıssıhha (Protective Health) in 1912 and made it official in schools.

Hıfzıssıhha (Protective Health) course took place in 1st, 2nd, and 3. classes curricula of Natural class of Inas darülfünü, which was opened in 1915 (Mualim Mecmuası, 1917, p.844). One of the measures taken for raising the awareness of the society on health in the Second Constitutionalist Period was the inclusion of Hıfzıssıhha (Protective Health) course in the education programs. This understanding became effective in the writing and publishing of many books. Along with the 1924 primary education programs, Hıfzıssıhha (Protective Health) course continued to take place in the education programs of the Republican period.

With regard to opinions about the importance of Hıfzıssıhha (Protective Health) course, the Ottoman Empire struggled with its contemporary countries against epidemic and infectious diseases that were effective all over the world as both health and education organizations since the 18th century. In addition to health and education institutions in the field of Hıfzıssıhha (Protective Health), periodical publications of the time also played an important

role in informing the public. Some of these periodicals were; Sıhhatnuma (1867), Vakay-i Tibbiye (1880-1892), Military Medical Journal (1880-1926), Hıfzıssıhha (Protective Health) (1908), Afiyet (1913), Istanbul Darülfünun Medical Faculty Journal (1916-1944), Saplık Journal (1917), Sanitary pages (1923), Turkish Medical Journal (1923). Apart from these publications on health, it was seen that publications on education tried to inform the public against epidemic and infectious diseases. When looked at these publications, it was seen that Tedrisat Mecmuası, Muallim, Muallimler, and Terbiye etc. were some of publications in the Second Constitutionalist Period.

“Terbiye”, a periodical publication published in İzmir in 1324 (1908) under the heading of “Hıfzıssıhha (Protective Health)” underlined the importance of physical health against the epidemic and infectious diseases of that period and was related to the duties and responsibilities of families, especially mothers, in protecting children against epidemic and infectious diseases. The conference on tuberculosis was given by İbn Muhsin Kemal (1914) in order to inform the teachers and candidates of the Darulmuallimin School of Practice about infectious and epidemic diseases. When the content of the conference given by İbnül Muhsin Kemal in 1914 was analyzed, it is seen that as a society, we still maintain a lot of bad habits (spitting on the ground, dusty environment, not paying attention to hand and body cleaning, cleaning food, the presence of humid places etc.), which shows that individual and social responsibilities are still not gained. It is obvious that education and training institutions have a great role in the development of individual and social awareness.

Doctor Saim suggested that “Hıfzıssıhha (Protective Health)” program in schools should be updated with regard to the conditions of that period, and that physicians specialized in school of medicine should be trained. Selim Sırrı compared the practices of “Hıfzıssıhha (Protective Health)” in schools with European countries and stated that they were far behind. Although necessary subjects about “Hıfzıssıhha (Protective Health)”, health information, public health and hygiene were given through certain courses in the education programs, it was seen that they were not effective. As stated by Selim Sırrı, it is more important today to be given “Hıfzıssıhha (Protective Health)” course by healthcare professionals by using the necessary teaching principles and methods for practicing at all levels of education. As for foremost precautions, family education comes first because it is important for raising healthy

generations and creating healthy societies based on the saying that health comes first. In the first place, individuals who are responsible for epidemic and infectious diseases should be raised.

Kaynakça / References

- Akgöl, M. (2020). Tarihte yaşanan salgın hastalıklar, alınan önlemler ve koronavirüs pandemisi. *Yeni İpek Yolu*. 33(384), 40-49.
- Aşir, V. ve Kırşan N. (1925). Danimarka, İsveç ve Rusya memleketlerinde terbiye müesseseleri hakkındaki tetkikat raporları, Danimarka'da Jimnastiğin Tarihi. *Maarif Vekâleti Mecmuası*, 10(1), 31-37.
- Çelebi, N. ve Tezer Asan, T.(2014). II. Meşrutiyet dönemi eğitimi ve insan/birey yetiştirme paradigmaları analizi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 3(1), 261-270. ISSN: 2146-9199.
- Doktor Reşit Galip (1333). Mekteplerde teftiş-i sıhhu. *Muallim Mecmuası*, 2(13), s.389-396.
- Doktor Sabri (1923). Maarifçilik ve terbiyecilik, çocuklarımızın terbiye-i sıhhiyesi. *Muallimler Mecmuası*, 1(12), 232-236.
- Doktor Saim (1918). Mektepte hıfzıssıhha dersleri. *Muallim mecmuası*, 3(25), 846-856.
- Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet devrinde eğitim hareketleri (1908–1914)*. Ankara: O-cak Yayınları.
- Ergün, M. ve Duman, T. (1996), 19. yy.da osmanlı askeri okullarının ders programları ve ders kitapları, *Yeni Türkiye*, 2(7), 494-511.
- Ansiklopedi (t.y) *Türkiye'de okul sağlığı çalışmaları*. <https://www.eansiklopedi.com/turkiyede-okul-sagligi-calismalari/> adresinden erişilmiştir.
- T.C Sağlık Bakanlığı (t.y). *Hudut ve sahiller sağlık genel müdürlüğünün kuruluşu ve tarihsel gelişimi*. 27.05.2020 tarihinde <https://www.hssgm.gov.tr/Tarihce> adresinden erişilmiştir.
- İbnül Muhsin Kemal (1914). Verem hakkında. *Tedrisat Mecmuası*, 4(25), -249.
- İhsan Sungu (1924). Muhtelit terbiye. *Muallimler Mecmuası*, 2(22), 637-658.
- Muallim Mecmuası (1916). Bilgi yurdu. *Muallim Mecmuası*. 1(1), 30-32.
- Muallim Mecmuası(1917). Kız darülfünun müesseseleri. *Muallim Mecmuası*, 2(24), 844.
- Mustafa Şekip (1919). İngiltere'de güzide sınıf nasıl yetişir 2. *Tedrisat Mecmuası*, 10(50 -1), 393-400.
- Ölmez, A. (2014). II. Meşrutiyet devrinde osmanlı medreselerinde reform çabaları ve merkezileşme. *Vakıflar Dergisi*. 41(1). 127-140.

- Özdoğan, H.U. ve Kartalçık, V.(2016). Klasik osmanlıca dönemi bir tıp metni: ilmi tıbb ve dil özellikleri. *Mediterranean Journal of Humanities*. 6(1). 323-336.DOI:10.13114/MJH .2016 11 9308
- Sarıyıldız, G. (1998). *Osmanlılarda hıfzıssıhha*. İstanbul: DİA, c. XVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 319-321.
- Selim Sırrı (1923). Mekteplerde hıfzıssıhha dersi ve mektep hekimliği. *İlk Terbiye Ve Tedrisat Dergisi*, 1(1), 21-24.
- Terbiye (1908). Hıfzıssıhha. *Terbiye* , s.132.
- Ünal, U. (2014). *Arşiv belgelerine göre osmanlı eğitiminde modernleşme*. İstanbul: T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 134.
- Ürekli, F. (2000). Okullarda sağlık kontrolü yapılması. *Tarih ve Toplum*, 193(1), 39.
- Yıldırım, N. (1993). İstanbul tıp fakültesinde hıfzıssıhha dersleri ve hocaları (1827-1933). *Bilim Tarihi*, 22(1), 3-36.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Karagöz, S. (2020). Cumhuriyet öncesi dönem hıfzıssıhha dersinine eğitim programlarında yer almasının gereği ve önemi üzerine düşünceler. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Özel Sayı), 3806-3825. DOI: 10.26466/opus.748421